

M J H

Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi
Mediterranean Journal of Humanities

VOLUME / CİLT
XIV/2 - 2024

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI

AKDENİZ İNSANİ BİLİMLER DERGİSİ
MEDITERRANEAN JOURNAL OF HUMANITIES

Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Adına Sahibi
Owned on behalf of Akdeniz University, Faculty of Letters by
Prof. Dr. Nurşen ADAK

Baş Editör / Editor-in-Chief
Prof. Dr. Nurşen ADAK

Editör / Editor
Doç. Dr. Eray YAĞANAK

Yardımcı Editörler / Assistant Editors

Dr. Arş. Gör. Betül GÜREL Dr. Arş. Gör. Aykan AKÇAY

Alan Editörleri / Field Editors

Arkeoloji / <i>Archaeology</i>	Prof. Dr. Mustafa BULBA
Coğrafya / <i>Geography</i>	Prof. Dr. Tuncer DEMİR
Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri / <i>Ancient Languages and Cultures</i>	Prof. Dr. Fatih ONUR – Prof. Dr. Nihal TÜNER ÖNEN
Felsefe / <i>Philosophy</i>	Prof. Dr. Hasan ASLAN – Prof. Dr. Çetin BALANUYE
Gerontoloji / <i>Gerontology</i>	Prof. Dr. Özgür ARUN
İngiliz Dili ve Edebiyatı / <i>English Language and Literature</i>	Doç. Dr. Orkun KOCABIYIK
Psikoloji / <i>Psychology</i>	Prof. Dr. Seda BAYRAKTAR – Prof. Dr. Evrim GÜLBETEKİN
Sanat Tarihi / <i>Art History</i>	Prof. Dr. Yıldırım ÖZBEK – Prof. Dr. Mustafa DENKTAŞ
Sosyoloji / <i>Sociology</i>	Prof. Dr. Sevinç GÜÇLÜ – Prof. Dr. Gönül DEMEZ
Tarih / <i>History</i>	Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK – Prof. Dr. Güven DİNÇ

Dil Editörleri / Language Editors

Dr. Öğr. Üyesi Emine ŞENTÜRK Dr. Arş. Gör. Banu GÜZELDEREN
Dr. Arş. Gör. Ayşe KALAV KÖKEN

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. François de CALLATAY, Royal Library of Belgium	Prof. Dr. Olivier PICARD, Université Paris IV-Sorbonne
Prof. Dr. Roland ETIENNE, Université Paris I. Panthéon-Sorbonne	Prof. Dr. Ian ALMOND, Georgia State University
Prof. Dr. A. Vedat ÇELGİN, İstanbul University	Prof. Dr. Robert CARDULLO, İzmir Economy University
Prof. Dr. Gerhard NAEGELE, Universität Dortmund	Prof. Dr. Gloria GUTMAN, Simon Fraser University
Prof. Dr. Jeff LIEW, Texas A&M University	Prof. Dr. Wisam MANSOUR, Fatih University
Prof. Dr. Denis FEISSEL, École Pratique des Hautes Études	Dr. Peter THONEMANN, Oxford University
Prof. Dr. Jürgen HOWE, Technische Universität Braunschweig	Prof. Dr. Emine GÜRSOY NASKALİ, Marmara University

Multimedya ve Web Tasarım / Multimedia and Web Design

Dr. Arş. Gör. Aykan AKÇAY

İletişim / Contact

Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
07058 Kampüs, Antalya / TÜRKİYE
Tel: +90 0 242 227 7690 Fax: +90 0 242 227 9936
<https://dergipark.org.tr/mjh> | e-mail: mjh@akdeniz.edu.tr

MJH

TÜBİTAK/ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanları, Index Copernicus International ve ASOS (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi) tarafından taranmaktadır.	Indexed by TÜBİTAK/ULAKBİM Social Sciences Databases, Index Copernicus International and ASOS (Akademia Social Science Index)
Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi uluslararası indeksler tarafından taranan, hakemli bir dergi olup elektronik ve basılı olarak yılda bir kez Haziran ayında yayımlanır.	Mediterranean Journal of Humanities is a peer-reviewed journal indexing by international scientific indexes and annually published as online and print copy in June.
Dergide yayımlanan eserlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.	Authors are responsible for the content of their work.

MJH XIV/2 (ARALIK 2024)

İçindekiler / Contents

Gözde Uğuz

Antik Roma Mutfağına bir Katkı: Phokaia'dan Pişirme Kabı Kapakları..... 1

Murat Akgümüş

Adalet Gazetesi Cumhuriyet Gazetesi ve Milliyet Gazetesi Ekseninde 1965 Genel Seçimleri.. 25

Feride Boğazkesen, Sude Yiğit, Meryem Berrin Bulut

Parasosyal Etkileşim Kuramı Bağlamında Benlik Saygısı, Kişilik Özellikleri
(K-pop Hayranları Üzerine Çalışma) 41

Ahmet Serdar Aytaç, Adnan Semenderoğlu, Ömer Kaylı, Hürşit Yetmen

Şeyh Müslüm Mağaraları'nın (Şanlıurfa) Oluşum ve Gelişim Süreçlerinin İncelenmesi..... 57

Nihal Petek Boyacı

Çocuklar İçin Felsefe ve Nussbaum'un Yapabilirlikler Yaklaşımı: Eğitim Üzerine Yeniden
Düşünmek 83

Alper Kağan Kiraç

Osmanlı Devleti'nde Eşkıyalıkla Nam Salmış Bir Aile: Şehsüvarzâdeler (1683-1800) 103

Gurur Gülce Beşe

Messerschmidt'in Tasnifi ve Dijital Anıt Savaş Üzerinden Türkiye'de 2024 Yılı Kadın
Cinayetleri 119

Gülcan Kaşka

Hristiyanlıkta Bir Mezhep: Athinganoi..... 139

Handan Dayı

Professional Competencies and Working Conditions of Hotel Photographers:
A Mixed Methods Study 149

Mustafa Doğacan Sümer

Başar Sabuncu'nun Tiyatro Oyunlarında İşçi Sınıfının Temsili: Kültür ve Duygular..... 171

Damla Tanal Tatar

Elizabeth Gaskell'in North and South Romanında Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İkilikler.. 187

Güliden HATİPOĞLU

Trauma of the Gaze in John Banville's *The Book of Evidence* 193

Gamze Aksan, Dilan Karakoç

Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Formel Mekanizmaların İşlevi Üzerine Nitel Bir
Araştırma..... 199

Hale Nur Tunçay, Gönül Demez

Şiddet Faily Erkeklerin Anlatılarında 6284 Sayılı Kanun ve Uygulamalarına Yönelik
Tanımlamalar 223

Zeyyat Bandoğlu

Nietzsche – L'Europe et la culture 251

Ali Rıza Yavrutürk

Okullarda Psikolojik Sağlamlık ve İnovasyon: Yenilikçi Psikolojik
Danışmanlık Uygulamaları 261

Antik Roma Mutfağına bir Katkı: Phokaia'dan Pişirme Kabı Kapakları

A Contribution to Ancient Roman Culinary: Cooking Ware Lids from Phocaea

Gözde UĞUZ*

Öne Çıkanlar:

- Bu çalışmada incelenen kapakların Phokaia'daki buluntu sektöründe (1219 ada 8 parsel) oldukça yoğun miktarda ele geçmelerinden dolayı, kentin yerel üretimine işaret ettikleri düşünülmektedir.
- Paralel örneklerinin detaylı incelenmesinin ardından kentin bölgeler arası ilişkilerine dair bilgiler edinilmesi hedeflenmiştir.
- Katalogda sunulan pişirme kabı kapakları tek tipten oluşmaktadır ve tüm örnekler MS 3. yüzyıl ortalarına tarihlenmiştir.

Öz: Antik Dönem'de 12 İon kentinin en kuzeyindeki Phokaia, Aiolis ile İonia sınırında yer almıştır. Günümüzde İzmir İli, Eski Foça İlçesi'nde, modern kentin altında yer alan antik kentin kalıntıları, uzun yıllar süregelen kazı ve araştırmalar sonucunda gün ışığına çıkarılmıştır. Özellikle Arkaik Dönem'de koloni faaliyetleri sayesinde zenginleşen kentin, arkeolojik verilere göre, Roma Dönemi'nde küçülerek çömlekçi mahalleleri, atölyeleri ve çöplüklerinin yer aldığı endüstriyel bir seramik üretim sahasına dönüştüğü anlaşılmaya başlanmıştır. Bu makalede, Phokaia kentinin güney kesimdeki 1219 ada 8 parsel sektöründe 2015-2016 yıllarında ele geçen Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait pişirme kaplarına ait kapakları tanıtmak amaçlanmıştır. İncelenen kapakların tek tip bir formdan oluştuğu tespit edilmiştir. Aynı buluntu sektöründe, birbirine yakın seviyelerden elde edilen, normalden çok daha fazla sayıda kapak örneği, bu kapakların yerel bir üretimin ürünü olabileceğini düşündürmektedir. Başta Küçük Asya ve Kıta Yunanistan olmak üzere çeşitli bölgelerdeki birçok yerleşimde bulunan kapakların, MS 1-6. yüzyıllar arasında kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışmamızda ele alınan Phokaia tipi kapaklar ise buluntu tabakaları bağlamında MS 3. yüzyılın ortasına tarihlendirilebilmektedir.

Anahtar sözcükler: Phokaia, Roma Dönemi, Seramik, Pişirme kapları, Kapak

Highlights:

- The lids examined in this study are thought to indicate the local production of the city, as they were found in large quantities in the finding sector in Phocaea (1219 island, 8 parcel).
- After detailed examination of parallel examples, it is aimed to obtain information about the interregional relations of the city.
- The cooking ware lids presented in the catalogue are of a single type and all examples are dated to the mid-3rd century AD.

* Dr, İzmir, gozdeuguz@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7141-6079

Makaleye konu olan seramikler, doktora tez çalışmamda bir bölüm olarak incelenmiş, burada yeniden derlenmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Uğuz-Yapıcı G. 2024, "M.S. 3-5. Yüzyıllarda Phokaia'daki Seramik Üretimi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 222-277, Kat. No. 195-283.

Abstract: Phokaia, the northernmost of the 12 Ionian cities in the Ancient Period, was located on the border of Aeolis and Ionia. The ruins of the ancient city, which is located under the modern city in Eski Foça District of Izmir Province today, were unearthed as a result of excavations and researches over many years. According to archaeological data, the city, which prospered thanks to the colonial activities especially in the Archaic Period, shrunk in the Roman Period and turned into an industrial ceramic production area with potter's quarters, workshops and dumps. In this article, it is aimed to introduce the lids belonging to the cooking wares of the Roman Imperial Period recovered in 2015-2016 in the sector of island 1219, parcel 8 in the southern part of the city of Phokaia. It was determined that the analyzed lids consist of a uniform form. The higher than normal number of lids obtained from close levels in the same find sector suggests that these lids may be the product of a local production. The lids found in many settlements in various regions, especially in Asia Minor and continental Greece, have been found to have been used between the 1st and 6th centuries AD. The Phokaia-type lids discussed in this study can be dated to the middle of the 3rd century AD based on the levels of finds.

Keywords: Phocaea, Roman Period, Ceramic, Cooking ware, Lid

Summary: Located on the western coast of Anatolia, Phocaea was founded in the 3rd millennium BC, according to current excavation results. According to ancient sources, it was one of the 12 Ionian cities. The Ionians were seafaring people, and again according to ancient sources, the people of Phokaia sailed to the seas with ships with a capacity of 500 people. As a result, they established many overseas colonies and became rich. However, Phocaea was also damaged during the Persian occupation of Anatolia. Later, the city's navy was damaged in naval battles. In the following period, the city could not reach the wealth of the Archaic Period again. Ancient sources do not provide detailed information about the Roman Period of Phocaea. However, according to the excavation results, a large amount of Roman Period ceramics were unearthed in many parts of the city. Some of these excavation areas provide a large amount of the same type of ceramics, as well as some data indicating ceramic production, such as damaged samples and slags. One of these areas is island 1219, parcel 8, located in the southern part of the city. As a result of the excavations carried out in this area between 2015 and 2016, three different levels were identified. A large amount of coarse kitchen ceramics were found in the 3rd building level, which is located at the bottom of these building levels. The most common form among these ceramics are lopas and lids. Among the other forms are pans, khytrai, lekane, situla, mugs, jugs, a few amphorae and a sherd of a pot stand. In this study, lids, one of the ceramic forms mentioned above, are discussed. In this study, 36 samples of cooking ware lids were examined. These lids, which feature a single form, have a hard coarse paste and are suitable for kitchen use. The conical body extends downwards with a slightly convex profile, while a concave profile is observed near the rim in some examples. They have a knob with an average height of 1.5 cm, which is sometimes perfectly round but it is often trapezoidal. Clay colors generally vary between shades of brown, yellow and red. Small stone pieces, calcite and mica are frequently seen as additives. As a result of the identification of very similar examples, it can be said that there was a trade in these lids for nearby regions. This type of lid, which is an indispensable element of kitchen utensils, is frequently encountered in excavations in different sectors in Phocaea, and lids of this type have also been found in the western and southwestern Anatolia region, Continental Greece, Northern Africa, Eastern Adriatic shipwrecks and Israel. In the light of all the findings examined, it was determined that this type of lids were used between the 1st-6th centuries AD. However, all of the cooking ware lids recovered from the sector subject to our study were dated to the 3rd century AD as a result of both layer findings and comparisons with similar examples. It is thought that the lids analysed in this study indicate the local production of the city since they were found in large quantities in the 1219 island, 8 parcel, the homogeneous parallel samples were found in many different sectors in Phokaia and the paste textures of all the samples were of the same structure. Therefore, after a detailed examination of the city's ceramic tradition, production dimension and parallel examples, it is also aimed to obtain information about the inter-regional relations of the city.

Giriş

Phokaia, İzmir il merkezinin yaklaşık 69 km kuzeybatısındaki Eski Foça sınırları içerisinde. Kuzeyinde Çandarlı Körfezi ve Aliğa, güneyinde ise Menemen ve İzmir Körfezi ile sınırlanmaktadır (Fig. 1). Bu çalışma kapsamında incelenen seramiklerin ortaya çıkarıldığı 1219 ada 8 parsel alanı ise antik kentin güney bölümünde yer almaktadır.

Fig. 1. Phokaia antik kenti ve içerisindeki 1219 ada 8 parsel sektörünün konumu

Phokaia'da ilk kazı çalışmaları Felix Sartiaux tarafından gerçekleştirilmiştir. 1913-1920 yılları arasında aralıklar halinde devam eden bu kazı ve araştırmalarda kentin değişik yerlerinde yaptığı sondajlarda farklı dönemlere ait buluntular ortaya koymuştur (Özyiğit 1991, 127). Uzun bir aradan sonra kentteki kazılar, Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal tarafından 1951-1974 yılları arasında aralıklarla sürdürülmüş ve Athena Tapınağı'na ait bulgulara ulaşılmıştır (Akurgal 1956, 33-40). Kentte gerçekleştirilen son dönem kazıları ise 1989-2019 yılları arasında Prof. Dr. Ömer Özyiğit'in başkanlığında sürdürülmüştür. Bu kazılar sırasında kentin tarihini aydınlatacak oldukça önemli buluntular ortaya çıkarılmıştır (Özyiğit 2017).

Son dönem kazıları sırasında elde edilen arkeolojik verilere göre kentin ilk yerleşimi MÖ 3. bin yıllarına kadar geri gitmektedir (Özyiğit 2003, 102). Kuruluşundan itibaren belirgin yükseliş ve düşüş dönemleri gösteren kent, en parlak dönemini kolonizasyon sürecinde yaşamıştır (Herodotos. I.163-167; Bellido 1940, 60-62; Langlotz 1966, 15, 17; Akurgal 1993, 55; 59; Morel 2006, 359-416; Özyiğit 2007, 347 Arıcı 2022, 82-84). Ancak kent sakinleri için bu Altın Çağ, Persler'in MÖ 546 yılında Sardis'i ele geçirmesiyle birlikte sona ermişti. Pers yıkımından ve süregelen zamanda deniz savaşlarında (Lade ve Alalia Deniz Savaşları) donanmanın aldığı hasarlardan dolayı ekonomik yönden zorluklar yaşamışlardır (Akurgal 1990, 291). Tüm olumsuz durumlara rağmen Phokaialılar, Hellenistik Dönem'in başında Anadolu'nun en eski taş tiyatrosunu inşa etmişlerdir (Özyiğit 1993, 3-8). Yavaş yavaş toparlanmaya başlayan kent için MÖ 190 yılı tekrar bir felaket olacaktır. Bu yıllarda Roma ordusu, Suriye Kralı III. Antiochos ile savaşmak üzere Anadolu'ya gelince Phokaialılar kralın tarafına geçmiştir. Bunun üzerine Roma

ordusu, Phokaia'yı kuşatmış ve askerler kenti yakıp yıkmışlardır (Bean 1995, 101). Pergamon Krallığı, III. Attalos'un vasiyetiyle MÖ 133 yılında Roma İmparatorluğu'na bağlandığında, Phokaia da Roma'ya bağlanmıştır (Strabon, *Geographika* XIII 4, 2; Plinius, *Naturalis Historia* XXXIII 148; Malay 1992, 126). Kaynaklara göre II. Eumenes'in gayrimeşru oğlu Aristonikos vasiyetnameyi tanımayarak tahta kendisinin geçmesi gerektiğini iddia ederek ayaklanmıştır (Iustinus, *Epitoma* XXXVI 4, 6; Plutarkhos, *Flamininus* 21, 6; Strabon, *Geographika* XIV, 646; Demircioğlu 1987, 415; Malay 1987, 13-47; Malay 1992, 126; Kaya 2005, 15). Roma, Phokaia'nın da desteğiyle Ege kıyılarına hakim olmak için harekete geçen Aristonikos'u MÖ 130 yılında ani bir baskınla esir alarak isyana son vermiştir (Malay 1987, 38-46). Roma Senatosu, Aristonikos'un yanında duran Phokaia'nın yerle bir edilmesine karar verse de Phokaia'nın kolonisi Massalia'nın, Romalıların dostu olması sıfatıyla kentin affedildiği ancak bağımsızlığının elinden alındığı bilinmektedir (Magie 1950, 155, n. 31; Sartiaux 1952, 11-12; Broughton 1959, 509). Bazı kaynaklara göre, Aristonikos ayaklanması Phokaia, Apollonis, Stratonikeia ve Thyateira'daki kistophoros sikkelerinin darbinin durma nedenini açıklamaktadır (Tozan 2005, 155).

Phokaia'da Seramik Endüstrisi

Antik kaynaklar, Phokaia'nın Roma Dönemi süreciyle ilgili fazla bilgi vermezken, arkeolojik veriler kentin Arkaik Dönem'deki ihtişamına bir daha ulaşamadığını ortaya koymaktadır (Özyiğit 1995, 13; Arıcı 2020, 155-183). Ömer Özyiğit başkanlığında gerçekleştirilen kazılar (1989-2019 yılları arasında), Geç Roma Dönemi'nde kentin büyük bir seramik endüstri merkezi haline geldiğini göstermiştir. Bu dönemde, Arkaik ve Klasik dönemlere ait yerleşimlerin sürdürülmediği mahallelerin seramik atölyeleri ve çöplük alanlarına dönüştüğü de anlaşılmıştır (Özyiğit 2009, 399). Kentin birçok noktasında yapılan kazı çalışmalarında, Roma Dönemi günlük kullanım seramiğine ilişkin çok çeşitli kaplar (tava, lopus, khytra, situla, lekane, maşrapa, kapak, testi, amphora, altlık vb.) ile Kırmızı Astarlı Seramikler (Geç Roma C Seramikleri/Phokaia Kırmızı Astarlı Seramikleri, Doğu Sigillata C/Çandarlı Grubu Seramikleri ve Afrika Kırmızı Astarlı Seramikleri) ortaya çıkarılmıştır. Günümüze kadar devam eden çalışmalarda, Roma Dönemi'ne ilişkin 12 atölye ve çöplük alanında ortaya çıkarılan bu seramiklerin bir bölümü tez, bir bölümü ise kazı raporları ve makaleler halinde değerlendirilmiştir (Fig. 2) (Özyiğit 1991, 128, 137-138; Özyiğit 1992, 102-104; Özyiğit 1993, 1-8, 21-22; Özbütev 1994; Uslu 1994; Aydemir 1995; Özyiğit 1998, 764-772; Özyiğit 1999, 51-54; Özyiğit 2000, 37-38; Özyiğit 2006, 81-82; Özyiğit 2007, 348-354; Özyiğit 2008, 491-507; Özyiğit 2010, 68; Fırat 2011; Fırat 2012a, 153-166; Fırat 2012b, 105-115; Özyiğit 2012, 486; Fırat 2013, 69-85; Özyiğit 2013, 175; Fırat 2014, 21-36; Uğuz 2015; Okan et al. 2018, 166-185; Civelek 2021, 41-65). Söz konusu seramik atölyeleri ve çöplük alanlarına ilişkin 12 farklı sektörde gerçekleştirilen kazılarda ele geçen seramiklerin buluntu sayısı ve yoğunluğu kentin seramik üretiminde ulaştığı olağanüstü boyutun önemli göstergelerini ortaya koymaktadır. Phokaia sınırları içerisindeki tüm bu alanların ortak özellikleri, yoğun miktarda benzer türde seramik, üretim artıkları ve cüraf kalıntıları içermeleridir. Buna göre, Phokaia kentinin birçok noktasında Roma Dönemi'nde günlük kullanıma ilişkin seramik üretiminin MS 2. yüzyıldan itibaren endüstriyel anlamda gelişmeye başladığı, MS 3. yüzyılda ise bu üretimin aynı formların sürekli tekrarı biçiminde seri niteliğini kazandığı gözlenmektedir. Bu üretimlerin MS 4. yüzyıldan itibaren azalmaya başladığı ve kentte MS 5. yüzyılın başlarından itibaren Geç Roma C Seramiği atölyeleri kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu üretimler ise eldeki verilere göre, MS 6. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir.

Buluntu Alanıyla İlgili Veriler

Bu çalışmanın konusunu oluşturan seramiklerin ele geçtiği *1219 Ada, 8 Parsel Sektörü*, Foça İlçesi, Atatürk Mahallesi'nde yer almaktadır. 2015-2016 yıllarında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında 15 adet sondaj açılmış ve arkeolojik verilere göre, mimari kalıntılarla birlikte ortaya çıkan buluntuların niteliğine dayanarak üç ayrı tabaka saptanmıştır: I. Yapı Katı (0.05 – -0.18 m); II. Yapı Katı (-0.18 – -0.90 m); III. Yapı Katı (-0.90 – -1.74 m) (Fig. 3-4).

Fig. 2. Phokaia, Roma Dönemi seramik atölyeleri ve çöplüklerini gösteren harita

Arkeolojik verilere göre, -0.18 m'nin üst seviyesinde yapılan kazılarda ele geçen seramikler, Geç Roma Dönemi'ne ait az sayıda kırmızı astarlı parçalardır. -0.18 – -0.90 m seviyeleri arasında ise ele geçen seramiklerin büyük bir bölümünü, MS 5. yüzyılın ortalarına ve ikinci yarısına ait Geç Roma C seramik parçaları oluşturmaktadır. -0.90 m seviyesinde oturma düzleminde yapılan kazılarda -1.30 – -1.74 m seviyeleri arasında yoğun olarak günlük kullanıma ait kaba mutfak kabı parçaları ele geçmiştir. Bu buluntular, parsel alanındaki en yoğun seramik grubunu oluşturmaktadır. Seramikler analogik açıdan değerlendirildiğinde çoğunlukla MS 3. yüzyılın ilk yarısına işaret etmektedir. Böylece alanda MS 3. yüzyıldan başlayarak MS 6. yüzyılın ortalarına kadar süren bir seramik yelpazesi gözlenmektedir. Ortaya çıkarılan üç ayrı seviye grubuna ait duvarlar, yoğun seramik buluntular, az sayıda bozuk üretimler ve cürufklar, antik dönemde bu parsel alanının yoğun bir şekilde kullanıldığını göstermektedir.

1219 Ada 8 Parsel'de Ele Geçen Roma Dönemi Pişirme Kabı Kapakları

İnsanların ihtiyaçları yönünde şekillenen mutfak eşyalarının yapımında pişmiş toprak, taş, bronz, bakır, demir ve cam malzemelerin kullanıldığı bilinmektedir. Ancak pişmiş toprak malzemenin yapılanlar, genellikle ucuzlukları nedeniyle en çok talep gören mutfak eşyaları olmalıydı. Bu çalışmada incelenen kapaklar, pişirme kaplarının üzerine kapanan pişmiş topraktan mutfak elemanlarıdır (Fig. 5). Roma İmparatorluğu döneminde "operculum" olarak adlandırılan kapaklar, evlerde yalnızca yemek pişirilmeye ayrılmış bölüm olan *culina*'nın önemli yardımcı elemanlarıydı. Bu kapaklar, pişirilen yiyeceklerin sıcak kalmasını sağlamak ve istenmeyen maddelerin yemeğin içine düşmesini engellemek amacıyla üretilmişlerdi (Hilgers 1969, 70; Zeyrek 2011, 79, dipnot 889).

Çalışmamıza konu olan kapakların tümü iyi pişirilmiştir. Hamur yapıları sert ve renkleri yoğunlukla kahverengi, sarı ve kırmızı tonları arasında değişkenlik göstermektedir. Tıpkı lekane ve tavalarda olduğu gibi kalsit, mika ve küçük taşçık parçalarının gözle seçilebildiği bir hamur yapısı hakimdir¹.

Pişirme kabı kapaklarında tek tip gözlenmektedir. Buna göre kapak parçalarında konik gövde hafif bir dışbükey profile aşağı doğru uzamakta, oturma düzlemine yani ağız kenarına yakın bir yerde ise içbükey profil görülmektedir. Bazı örneklerde bu içbükey profile rastlanmamakla

¹ Çalışmada incelenen seramiklerin kil ve astar rengi için Munsell Soil Color Chart Kataloğundan yararlanılmıştır.

birlikte, ağız kenarına geçiş düz olarak son bulmaktadır. Cidar, dudak kısmında en ince halini alır. Genellikle 1.5 cm yüksekliğinde bir tutamağa sahiptirler ve bu tutamak bazen tam yuvarlak olsa da çoğu zaman deforme bir profil vermektedir. Büyük bölümü tek tarafa eğimli bir tutamak formuna sahip bu kapakların hem iç hem dış yüzeyinde yivlendirmeye rastlanmaktadır.

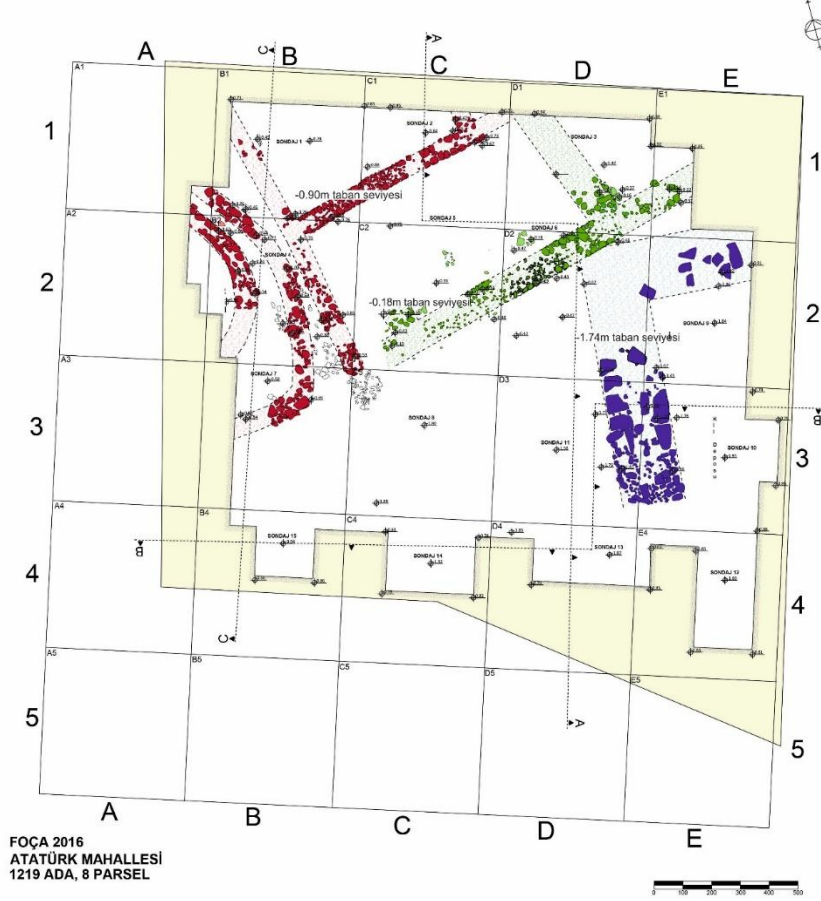

Fig. 3. 1219 ada 8 parsel planı. (Özyiğit 2018, 127, Çiz.2)

Fig. 4. 1219 Ada, 8 Parsel Alanı. 0.05 – -1.74 m seviyeleri arasında kalan mimari buluntular (Fotoğraf: Phokaia Kazı Arşivi)

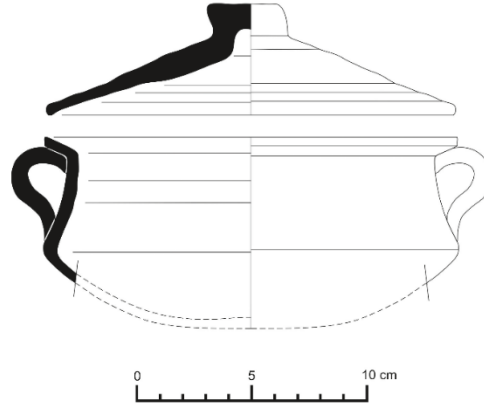

Fig. 5. Phokaia'dan bir lopas ve kapağı
(Çizimde: Kapak Ağız Çap. 17.4 cm ve Lopas Ağız Çap. 18 cm)

Phokaia pişirme kaplarına ait kapak parçaları, kazı alanının E2, D3–E3, D4–E4 plankarelerinde ve -0.90 – -1.75 m seviyeleri arasında bulunmuşlardır. Buluntu yoğunluğu -1.50 ile – -1.75 m seviyeleri arasında gözlenmekte olup, tüm kapak buluntularının yaklaşık %80'ine bu seviyeler arasında rastlanmıştır. Ağız kenarlarının çapları 16.0–23.2 cm arasında değişmektedir. Çoğu zaman tam yuvarlak olmayan fakat ölçü veren tutamakların genişlikleri 2.5–4.4 cm arasındadır. Tam profil veren pişirme kabı kapaklarının yüksekliklerinin ise 4.2–5.8 cm arasında değiştiği görülmektedir.

Kataloğa alınan kapakların tutamak bölümlerinin çoğunluğunda yamukluklar gözlemlenmektedir. Bu tür kapaklar, çarkta ağızları yukarı gelecek şekilde çekilirken tutamak kısmı çark diskine sabitlenmiş olarak durmaktadır. Çekim işlemi tamamlandıktan sonra kapak, tutamağın bulunduğu taraftan ip veya telle kesilerek çark diskinden ayrılır. Bu işlem sırasında, tutamağın üst kısmı kesme yönünde deforme olabilir. Kapak, kurutulduktan ve fırınlandıktan sonra, ayrıca bir işlem uygulanmadığı takdirde, bu kesme izleri korunur (Aydemir 1995, 79, 195). Bu nedenle tutamakların görünümü özensizdir.

Karşılaştırmalı Analiz: Coğrafi ve Kültürel Bağlımlar

Günümüzdeki işlevi antik dönemdeki işleviyle aynı olan kapaklar, tüm antik zamanda yardımcı birer pişirme aracı olarak kullanılmışlardır. Atina Agorası'nda rastlanan Hellenistik Dönem kapaklarında birkaç farklı form gözlenmektedir. Fakat genel özellikleri, bir tutamağa sahip olmaları ve tutamaktan gövdeye doğru açılan konik profilleridir. Kimisi hafif içbükey şekilde kimisi ise çok daha dik bir açıyla tutamaktan ağız kenarına doğru inmektedir. Tutamakları çeşitlilik göstermekte, kimisi küçük bir topuz biçiminde, kimisi ise içi oyuk ve daha büyük bir formdadır. Atina Agorası'nda ele geçen Hellenistik Dönem'e ait bu kapaklar, lopasların üzerine kapanacak biçimde resmedilmişlerdir (Rotroff 2006, Fig. 82/715, Fig. 83/726, Fig. 84/735, Fig. 85/733, Fig. 90/713-730, Fig. 91/731-735, 740-745, Pl. 73/714, 718, 729, 731, 736, 739, 743-744.).

Antik Dönemde Smyrna (İzmir) Körfezi'nin hemen doğusunda yer alan Nif Dağı'ndan ele geçen seramiklerin incelendiği bir çalışmada da Hellenistik Dönem mutfak kaplarına ilişkin kapaklar yer almaktadır. Bunların da tutamakları çeşitlilik göstermekte, bazıları tam yuvarlatılırken bazıları daha keskin formda, bazıları düğme biçiminde, bazıları ise içi çukur şeklindedir. Bir kısmı yerel üretim olarak değerlendirilmiş olan tüm bu kapaklar MÖ 3. yüzyılın sonu – 2. yüzyılın başına tarihlendirilmektedir (Özdemir 2019, 334, Lev. 31/182-193). Örneklerine Nagidos (Körsulu 2015, 173-174, Fig. 74-77), Knidos (Doksanaltı 2006, 725, No. 1204, No. 1205, No. 1206), Korinth (Edwards 1975, 129-130, Pl.31, 692), Paphos (Hayes 2003, 452, 456-458, Fig.4, 34, 35, 37, 38) ve Stobi (Anderson-Stojanović 1992, Pl. 95/810-813, Pl.

131/1130-1131) kentlerinde de rastlanan kapakların tümü, yukarıda anlatılan özelliklere sahiptirler. Yani tümünde de çok çeşitli tutamak formları görülmekte, gövdeleri ise konik biçimde tutamaktan ağız kenarına doğru açılmaktadır. Hellenistik Dönem örneklerinin Roma Dönemi kapaklarının habercisi niteliğinde olduğu açıktır. Sonuç olarak üretim, devamlılığı olan bir süreçtir ve bu seramik üretimi için de geçerlidir. İşlevselliklerinden dolayı kapaklar, uzun yıllar değişmeden de kullanılmış olabilirler. Nitekim Hellenistik Dönem kapakları ile Roma Dönemi kapakları arasında form açısından çok büyük farklar yoktur. Aynı zamanda yerel üretimler arasındaki çeşitlilikten kaynaklanan birtakım detay farklılıkları gözlenmektedir. Bu durumda, kapaklar için en azından büyük bir form gelişiminin söz konusu olmadığı görülmektedir. Hellenistik Dönem'den sonra kapakların daha kaba ve özensiz bir şekilde üretildiği, Geç Roma Dönemi'nde ise Klasik ve Hellenistik gelenekten çok farklı olarak üretimin daha kötüye gittiği, neredeyse tamamen özensiz, yamuk tutamakları olan örneklerin üretildiği söylenebilir.

Phokaia'da 1989 yılından itibaren kazısı gerçekleştirilen sektörlerden elde edilen ve çeşitli çalışmalarda incelenen seramikler arasında kapaklar da bulunmaktadır. Kentin kuzey kesiminde Çifte Kayalar adıyla bilinen tepenin karşısındaki alanda gerçekleştirilen 'Keramik Atölyeleri Çöplüğü' olarak adlandırılan kazılarda ortaya çıkarılan kaba seramikler üzerine yapılan çalışmalar, profil ve nitelik bakımından bu çalışmada ele alınan kapaklarla büyük benzerlik göstermektedir. Söz konusu kapaklar, çalışmamızdaki örneklerle uyumlu olarak MS 3. yüzyılın ortalarına tarihlendirilmiştir (Özbütev 1994, 36-37, Lev. 39-40, 182-189; Aydemir 1995, 78-79, Lev. LXXV K1-3, Lev. LXXVI K4-13). Kentin güney tarafındaki Atatürk Mahallesi Akkaya Mevkiinde gerçekleştirilen bir başka seramik çöplüğü kazılarında ele geçen kapakların ise, 'A, B, C' olmak üzere üç ayrı tipte incelenmiş olduğu görülmektedir (Fırat 2011, 107-114). A ve B tipleri, çalışmamızdaki kapaklarla aynı profili vermektedir. Homojen olan hamur, üretim ve profil özellikleri, kentin günlük kullanıma ilişkin seri üretim niteliğindeki ürünleri olduğuna işaret etmektedir. Seramik Çöplüğü açmalarından ele geçtiği belirtilen bu kapaklar, MS 2-4. yüzyıllar arasında tarihlendirilmektedir (Fırat 2011, 107-114, Lev. 65, No. 10-14, Lev. 66, No. 15, 39, Lev. 67, No. 160-166, 174, Lev. 68, No. 167).

Phokaia antik kent merkezindeki 'Mozaikli Alan' sektöründe gerçekleştirilen kazı çalışmalarında mezar kabı (*urne*) olarak kullanılmış lopaslar ve bunların üzerini kapatan kapaklar ortaya çıkarılmıştır. Kazı raporunda da bir lopasın üzerine oturtulmuş olarak gösterilen bu kapak, çalışmamızdaki pişirme kabı kapakları ile profil ve yamuk çekilmiş tutamak biçimi bakımından özdeşidir. Lopasların profil yapısı nedeniyle bu gömüler, MS 3. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Özyiğit 1998, 765, Res.7). Phokaia 'Çanak Koyu' Sualtı Araştırmaları sırasında ele geçen buluntuların incelendiği çalışmadaki oldukça benzer bir kapak ise, yakın türdeşlerinden hareketle MS 2-3. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Okan et al. 2018, 172, Kat. No. 9, Resim 13, Çizim 9).

Ephesos'ta kazısı yapılan farklı sektörlerde de günlük kullanıma ilişkin kapakların ele geçtiği bilinmektedir. Ladstätter, Yamaç Evler 2 sektöründen ele geçen benzer kapakların MS 1. yüzyılın üçüncü çeyreğinden MS 230'a kadar tarihlenen buluntu kontekstinden ele geçtiklerini belirtmektedir (Ladstätter 2010, Taf. 90/AK-511-514, Taf. 102/AK 691-699, Taf. 112/AK 875 - 877). Vedius Gymnasiumu'nda ele geçen seramikler içerisindeki günlük kullanıma ilişkin kapak parçalarını ise, MS 3. yüzyılın üçüncü çeyreğine yerleştirmiştir (Ladstätter 2008, Taf. 287/K105-106).

Magnesia'da Hypokaustlu Yapı sektöründe ele geçen benzer örneklerde tutamaktan ağız kenarına doğru açılan bir gövde ve çoğunlukla yamuk biçimli bir tutamak görülmektedir. Örnekler, MS 2. yüzyıllara tarihlendirilmişlerdir (Vapur 2009, Çiz. 72/501, Çiz. 73/510-511, 518). Magnesia Theatron Kazısı'nda ortaya çıkarılan kapaklar içerisindeki benzerlik gösteren bir örnek ise, türdeşleri göz önünde bulundurularak MS 2-3. yüzyıllara tarihlendirilmiştir (Vapur 2011, 168, Çiz. 9/78).

Patara'da ele geçen, pişirme kapalarına ait olan yayvan gövdeli, genellikle yamuk kesilmiş ve

içi boş bir tutamağa sahip kapaklara çokça rastlandığı görülmektedir. Phokaia kapaklarının profiliyle paralel, birçoğu ortalama boyutlara sahip bu kapaklar, benzerleri doğrultusunda MS 1-2. yüzyıllara tarihlendirilmiştir (Özdemir 2009, 78-79, Lev. 32/319-20, Lev. 33/321-330).

Antandros'ta ele geçen pişirme kaplarına ait kapaklar ise, genel profil özellikleri bakımından Phokaia kapaklarıyla benzerlik gösterebilir de daha ince katkılı ve açık renk hamurlarıyla Phokaia örneklerinden ayrılmaktadır. Söz konusu Antandros örnekleri, MS 1-3. yüzyıllara verilmektedir (Aktaş 2018, Kat. No. 728).

Metropolis'te bir depozitte ortaya çıkarılan kapak, Phokaia örnekleriyle yakından benzerlik göstermektedir; ancak biraz daha yüksek ve tutamağı daha geniştir. Metropolis örneği, depozite bağlı olarak MS 2-3. yüzyıllara tarihlendirilmiştir (Ekin-Meriç 2014, Pl. 6, Cat. 41). Aynı kentteki Peristilli Ev sektöründe ele geçen kapak parçaları da Phokaia kapaklarıyla benzerdir ve taban seviyelerinde ele geçen sikkeler yardımıyla MS 2-3. yüzyıllara tarihlendirilmişlerdir (Ekin-Meriç & Öz 2017, 263-278, Çiz. 7/ 82, 97).

Parion'dan ele geçen Roma Dönemi seramikleri arasında Phokaia tipi benzeri kapaklar da bulunmaktadır. Profil olarak Phokaia buluntusuna benzer biçimde tutamak bölümünde yamukluk görülen ve gövde profili açısından da oldukça benzerlik taşıyan Parion örneği, MS 3-4. yüzyıllara tarihlendirilmektedir (Aktaş & Ergürer 2023, Fig. 7/1).

Çok sayıda Roma Dönemi malzemesinin ele geçtiği Saraçhane buluntuları arasında kapaklar da yer almaktadır. Phokaia tipi kapak profili gösteren dört kapaktan ikisi tam profil vermektedir ve tutamakları da Phokaia örneklerindeki gibi çarktan ayrılırken yamulmuştur. Benzer dört örneğin de gövde bölümleri hafif içbükey biçimde ağız kenarına doğru inmektedir. Örneklerin tümünde iç ve dış yüzeyde yivler gözlenmektedir. Bu kapakların, MS 5. yüzyılın ortası - 6. yüzyılın ortasına tarihlenen depozitlerden ele geçtiği belirtilmiştir (Hayes 1992, Fig. 34/15.6-7, Fig. 35/22.5, Fig. 39/35, Fig. 42/106).

Yukarıda incelenen tüm örneklerin yanı sıra, Phokaia tipi kapaklar ile profil bakımından benzerlik gösteren ve MS 2-3. yüzyıllar arasına tarihlendirilen benzer örneklerin Anadolu coğrafyasında Didyma (Wintermeyer 2004, 70, Abb. 693 Type 2.1; Bumke et al. 2015, 138, Abb. 30/8), Letoon (Lemaître et al. 2013, 208, Fig. 16/LYC36), Ksanthos (Des Courtils & Laroche 2004, 332, Fig. 26/4-5), Aigai (Doğur et al. 2009, 350, Resim 8), Tralleis (Erön 2013, 123, Lev. 128, Kat. No. 118), Thyateira (Maden 2019, Kat. No. 56-57) ve Smyrna (Tunç 2018, Kat. No. 15) kentlerinde de ortaya çıkarıldığı bildirilmiştir.

Roma Dönemi coğrafyası içerisinde Asia Minor toprakları dışında kalan bazı bölge ve kentlerde de bu tip kapaklardan bulunduğu gözlenmiştir. Bu bölgelerden biri de yoğun ticari ilişkilerin olduğu Kıta Yunanistan'dır. Kıta Yunanistan'ın en önemli kontekst buluntu grupları da çoğunlukla Atina Agorası kazılarında gelmektedir. Atina Agorası'nda ele geçen seramikleri değerlendiren Robinson'un, K grubu olarak tanımladığı kontekst buluntular arasında konik gövdeli bir kapak da yer almaktadır. Söz konusu örnek, Phokaia tipi kapak profiline benzerlik göstermektedir ve buluntu kontekstine bağlı kalınarak MS 3. yüzyılın ortasına tarihlendirilmiştir (Robinson 1959, 58-59, K107). Knossos'taki Villa Dionysos buluntuları arasında, çok sayıda benzer Phokaia tipi seramikler yer almaktadır. Bu formlardan biri de Phokaia tipi kapaklardır. Bu kapaklar, yamuk tutamaklı, konik gövdeli, yuvarlatılmış ağız kenarlıdır ve tam profil vermektedirler. Gövdeleri üzerinde çark izleri bulunan bu kapaklar, ortalama boyutları ve özensiz işçilikleriyle pişirme kaplarına ait olmalıdırlar. Söz konusu kapaklar, Hayes tarafından MS 1-2. yüzyılın ortalarına kadar tarihlendirilen buluntu kontekstlerinden ele geçmiştir (Hayes 1983, Fig. 6/75, Fig. 12/154, Fig. 17/220).

Doğu Adriyatik'te Ege kökenli günlük kullanım kapları olarak nitelendirilen kapların ele geçtiği Nerezine Batığı'nda Phokaia tipine benzer kapaklar tanıtılmıştır. Söz konusu batığın, büyük olasılıkla Phokaia'dan yola çıkıp Batı Slovenya'ya ulaşması beklenen bir kargo gemisine ait olması gerektiği belirtilmektedir. Batıdaki kapaklar, Phokaia örneklerinde sıklıkla görülen

yamuk tutamaklı, yuvarlatılmış ağız kenarlı, konik gövdeli tiptedir ve gövde üzerinde sık çark izleri seçilmektedir. Çalışmada incelenen pişirme kabı ve kapakların MS 60–250 yıllarında Ege’de yaygın olarak görüldükleri belirtilmektedir (Istenič & Schneider 2000, 341, 345, Fig. 5/1-2). Adriyatik’teki Izmetište Batığı’nda ele geçen Ege kökenli pişirme kapları arasında bu kaplara ait kapakların da bulunduğu görülmektedir. Tam profili korunmuş olarak ele geçen bu kapaklar, Phokaia kapak tipi ile aynı profil özelliklerine sahiptirler. Batıkta bulunan diğer Ege kökenli olarak adlandırılan pişirme kapları gibi, MS 2–3. yüzyıllara tarihlendirilmişlerdir (Jurišić 2000, Fig. 25/1-3, Fig. 30/4).

Berenice’de ele geçen çok sayıda seramik buluntunun içerisinde günlük kullanıma ilişkin mutfak kabı kapakları da yer almaktadır. Bu kapakları inceleyen Riley, onları ağız profillerine göre ayırarak tipoloji oluşturmuştur (Riley 1979, Fig. 118/752-761, Fig. 119/762-800). Phokaia benzeri örnekte ise yalnızca gövde ve ağız kenarı korunmuş durumdadır. Kapak parçası, gövdeden ağız kenarına doğru düz biçimde inen bir gövde ve ağız kenarına doğru hafif içbükey profil göstermektedir. Ayrıca gövdede tipik çark izleri bulunmaktadır. Bu tipe sahip örneklerin özellikle MS. 3. yüzyıl civarı oldukça sık görüldüğü ifade edilmektedir (Riley 1979, 321, Fig. 119/763).

Bahsi geçen kentlerin yanı sıra, Phokaia tipi pişirme kabı kapağı profiline benzerlik gösteren Sparta’dan bir ağız kenarı parçası MS erken 5. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Pickersgill & Roberts 2003, Fig. 19/138). Amphipolis’te tutamak ve gövde bölümü korunmuş bir örnek ise, MS 1–4. yüzyıl gibi uzun bir tarih aralığına yerleştirilmektedir (Malamidou 2005, Fig. 4/19). Bugünkü İsrail’in antik liman kenti olan Caesarea Maritima’dan tam profil veren konik gövdeli benzer bir örnek, ele geçtiği depoiztle bağlantılı olarak MÖ 1 – MS 4. yüzyıllara verilmiştir (Oleson vd. 1994, Fig. 44/K77). Ayrıca Delos buluntusu MS geç 3. yüzyıl – erken 4. yüzyıla (Le Quéré 2018, 401, Fig. 34/C31), Halmyris’den benzer örnek MS 2–6. yüzyıl aralığına (Topoleanu 2000, 329, Pl.XXXVII/313) ve Kartaca örnekleri MS 4–6. yüzyılın ilk yarısına (Fulford & Peacock 1984, 197, Fig. 75/ 4.7) tarihlendirilmişlerdir. İtalya - Toskana Bölgesi’ndeki Livorno yakınlarında ele geçen benzer profildeki kapak tipinin MS 1–2. yüzyıllardan itibaren görülmeye başladığı ve Erken İmparatorluk Dönemi’nde yaygınlaştığı belirtilmektedir (Picchi 2008, Fig. 7/82).

Değerlendirme

Bu çalışmada, antik Phokaia, modern Eski Foça’daki 1219 Ada 8 Parsel Sektörü’nde 2015-2016 yıllarında gerçekleştirilen kazılarda ele geçen ve birbirlerine benzer profillere sahip çok sayıda kapak parçasından 36 örnek derlenerek sunulmuştur. Söz konusu kapak parçaları, buluntu alanında saptanan üç ayrı yapı katından en altta konumlanan 3. yapı katında ele geçmiştir. Bu yapı katında kapakların yanı sıra lopas, khytra, tava, lekane, situla, maşrapa, testi, az sayıda amphora ve bir altlık parçası da ortaya çıkarılmıştır. Tümü aynı yüzyıla tarihlendirilen bu günlük kullanım kapları, çoğunlukla mutfak kullanımı için uygundur. Alandan ele geçen tek tip form karakteristiğine sahip pişirme kabı kapakları da üzerlerini örttüğü kaplar gibi sert kaba hamurludur. Kil renkleri genellikle kahverengi, sarı ve kırmızı tonları arasında değişkenlik göstermektedir. Katkı maddesi olarak taşçık, kalsit ve mika yoğun bir şekilde görülmektedir. Profilleri koniktir ve hafif bir dışbükey profille aşağı doğru uzamaktadır. Ağız kenarına yakın bir yerde ise bazı örneklerde içbükey profil görülmektedir. Tepe noktasındaki tutamakları, ortalama 1.5 cm yüksekliğindedir ve bazen tam yuvarlak olsa da çoğu zaman çarktan çekilme sırasında oluşan yamukluk görülmektedir.

Arkeolojik verilere göre seramik üretiminin, Phokaia için özellikle Roma Dönemi’nde doruk noktasına ulaşmış bir faaliyet kolu olduğu söylenebilir. Günümüze dek Phokaia’da yapılan arkeolojik kazılar, kentin seramik üretimi yapan bir merkez olduğunu ortaya koymuştur (Özyiğit 1991, 129; Özyiğit 1992, 102-104; Özyiğit 1993, 1-8; Özbütev 1994; Uslu 1994; Aydemir 1995; Özyiğit 1995, 11-18; Özyiğit 1996, 8-9; Özyiğit 1998, 764-765; Özyiğit 2000, 37-38; Özyiğit

2008, 493-504; Fırat 2011; Özyiğit 2012, 486; Uğuz 2015, 100-107; Okan et al. 2018, 166-185). 1219 ada 8 parselde ele geçen, seri üretim niteliğindeki normalden çok daha fazla sayıdaki kapak parçası, bu üretim geleneğini büyük ölçüde doğrular niteliktedir. Söz konusu kapakların homojen yapıdaki paralel örnekleri, yukarıda ele aldığımız gibi Phokaia'da birçok farklı sektörde de bulunmuştur. Hem bu durum hem de aynı alanda ele geçen mutfak kaplarının hamur yapısının benzerlik göstermesi, bu kapakların yerel üretim olarak değerlendirilmesini sağlamaktadır.

Çalışma kapsamında incelenen, ihracat potansiyeline sahip seri üretim niteliğindeki bu seramiklerin yalnızca Batı Anadolu'da değil, Roma coğrafyasının birçok bölgesinde de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Benzer örneklerinin tespiti, bu kapakların ticaretinin mevcut olduğunu göstermektedir. Batı ve güneybatı Anadolu'da, Magnesia, Ephesos, Patara, Antandros, Aigai, Metropolis, Thyateira, Smyrna Agorası, Saraçhane, Didyma, Ksanthos ve Tralleis gibi yerleşimlerde; Kıta Yunanistan'da ise Atina Agorası, Sparta ve Amphipolis'te bu kapaklara rastlanmıştır. Ayrıca, Knossos, Paphos, Delos, Halmyris, Kartaca, Doğu Adriyatik batıkları ile İsrail'de Berenice ve Caesarea Maritima'da da karakteristik tipteki bu kapaklara rastlanmıştır.

Başta Küçük Asya ve Kıta Yunanistan olmak üzere çeşitli bölgelerdeki birçok yerleşimde bulunan kapakların, MS 1–6. yüzyıllar arasında kullanılmış olduğu görülmektedir. Çalışmamıza konu olan Phokaia tipi pişirme kabı kapaklarını ise kendi buluntu tabakaları bağlamında MS 3. yüzyılın ortasına tarihlendirmek mümkündür. Bu tarihllemeyi, Atina Agorası ve Ephesos gibi kontekst verilerin ele geçtiği kazılar da doğrulamaktadır.

Yazarın Notu

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde ve Roma Dönemi seramiklerine dair elde edilen bulguların değerlendirilmesinde önemli katkıları olan üçüncü dönem Phokaia Kazı Başkanı, değerli hocam Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e içten teşekkürlerimi sunarım. Kendisi, bu seramikleri doktora tezi olarak çalışmalarımda ele alma ve yayımlama izni vermiştir. Ayrıca, kazı sürecinde emeğini esirgemeyen Phokaia kazı ekibi arkadaşlarıma da derin minnetlerimi iletirim.

KATALOG

(Tek tip olarak kataloga alınan kapaklara ait benzer örnekler metnin içerisinde işlenmiştir.)

Kat. 1

Buluntu Yeri : Phokaia 2015, 1219 ada 8 parsel, 10 no.lu sondaj, -1.50 – -1.70 m
 Ölçüler : Tutamak Çap. 2.9 cm, Ağız Çap. 16.6 cm, Yükseklik. 5 cm
 Tanımı : Tutamak, gövde, ağız kenarı parçası. Mika, taşçık, kum, kireç katkılı, sert, kırmızımsı sarı (5 YR 6/6) renkte
 Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 2

Buluntu Yeri : Phokaia 2015, 1219 ada 8 parsel, d4 plankaresi, -1.10 – -1.40 m
 Ölçüler : Tutamak Çap. 3.3 cm, Ağız Çap. 18.2 cm, Yükseklik. 5.8 cm
 Tanımı : Tutamak, gövde, ağız kenarı parçası. Mika, kum, şamot, kireç katkılı, orta sert, kırmızımsı kahverengi (5 YR 5/4) renkte
 Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 3

Buluntu Yeri : Phokaia 2016, 1219 ada 8 parsel, d3 – e3 plankareleri, -1.50 – -1.70 m
 Ölçüler : Tutamak Çap. 3 cm, Ağız Çap. 16 cm, Yükseklik. 5.4 cm
 Tanımı : Tutamak, gövde, ağız kenarı parçası. Mika, kum, şamot, kireç katkılı, sert, kırmızımsı sarı (5 YR 6/8) renkte
 Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 4

Buluntu Yeri : Phokaia 2016, 1219 ada 8 parsel, d3 – e3 plankareleri, -1.50 – -1.70 m

Ölçüler : Tutamak Çap. 2.8 cm, Ağız Çap. 17.6 cm, Yükseklik. 5.1 cm
 Tanımı : Tutamak, gövde, ağız kenarı parçası. Mika, kum, kireç katkılı, sert, kırmızımsı sarı (5 YR 6/8) renkte
 Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 5

Buluntu Yeri : Phokaia 2016, 1219 ada 8 parsel, d3 – e3 plankareleri, -1.50 – -1.70 m
 Ölçüler : Tutamak Çap. 3.2 cm, Ağız Çap. 17.4 cm, Yükseklik. 4.8 cm
 Tanımı : Tutamak, gövde, ağız kenarı parçası. Mika, kum, kireç katkılı, sert, sarımsı kırmızı (5 YR 5/8) renkte
 Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 6

Buluntu Yeri : Phokaia 2016, 1219 ada 8 parsel, duvarın batısında bulunan 2.5x10 m boyutlarındaki köprünün alınmasında ele geçen malzeme, -1.50 – -1.70 m
 Ölçüler : Tutamak Çap. 3.4 cm, Ağız Çap. 16.4 cm, Yükseklik. 4.2 cm
 Tanımı : Tutamak, gövde, ağız kenarı parçası. Mika, kum, kireç katkılı, sert, kahverengi (7.5 YR 5/4) renkte. Dış yüzey (10 YR 7/2) açık gri renkte
 Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 7

Buluntu Yeri : Phokaia 2016, 1219 ada 8 parsel, duvarın batısında bulunan 2.5x1.0 m boyutlarındaki köprünün alınmasında ele geçen malzeme, -1.50 – -1.70 m
 Ölçüler : Tutamak Çap. 3 cm, Korunan Yükseklik. 3.7 cm
 Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, kum, kireç katkılı, sert, açık kırmızı (2.5 YR 6/6) renkte
 Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 8

Buluntu Yeri : Phokaia 2016, 1219 ada 8 parsel, d3 – e3 plankareleri, -1.50 – -1.75 m
 Ölçüler : Tutamak Çap. 3.5 cm, Korunan Yükseklik. 3.6 cm
 Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, kum, kireç katkılı, sert, açık kırmızı (2.5 YR 6/8) renkte
 Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 9

Buluntu Yeri : Phokaia 2016, 1219 ada 8 parsel, duvarın batısında bulunan 2.5x1.0 m boyutlarındaki köprünün alınmasında ele geçen malzeme, -1.50 – -1.70 m
 Ölçüler : Tutamak Çap. 3.5cm, Yükseklik. 4 cm
 Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, kum, kireç katkılı, sert, açık kırmızı (2.5 YR 6/8) renkte
 Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 10

Buluntu Yeri : Phokaia 2016, 1219 ada 8 parsel, d3 – e3 plankareleri, -1.50 – -1.70 m
 Ölçüler : Tutamak Çap. 3.4 cm, Korunan Yükseklik. 3 cm
 Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, kum, şamot, kireç katkılı, sert, sarımsı kırmızı (5 YR 5/6) renkte
 Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 11

Buluntu Yeri : Phokaia 2016, 1219 ada 8 parsel, d3 – e3 plankareleri, -1.30 – -1.50 m
 Ölçüler : Tutamak Çap. 3.5 cm, Korunan Yükseklik. 4.8 cm
 Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, kum, kireç katkılı, sert, kırmızımsı sarı (5 YR 6/8) renkte
 Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 12

Buluntu Yeri : Phokaia 2016, 1219 ada 8 parsel, d3 – e3 plankareleri, -1.50 – -1.70 m

Ölçüler : Tutamak Çap. 3 cm, Korunan Yükseklik. 3.5 cm
Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, kum, şamot kireç katkılı, sert, kahverengi (7.5 YR 5/4) renkte
Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 13

Buluntu Yeri : Phokaia 2016, 1219 ada 8 parsel, duvarın batısında bulunan 2.5x1.0 m boyutlarındaki köprünün alınmasında ele geçen malzeme, -1.50 – -1.70 m
Ölçüler : Tutamak Çap. 2.8 cm, Korunan Yükseklik. 3 cm
Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, taşçık, kum, kireç katkılı, sert, açık kırmızı (2.5 YR 6/6) renkte. Dış yüzeyi çok soluk kahverengi (10 YR 8/2) renkte
Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 14

Buluntu Yeri : Phokaia 2016, 1219 ada 8 parsel, d3 – e3 plankareleri, -0.90 – -1.20 m
Ölçüler : Tutamak Çap. 3.2 cm, Korunan Yükseklik. 4.4 cm
Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, taşçık, kum, kireç katkılı, orta sert, sarımsı kırmızı (5 YR 5/6) renkte
Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 15

Buluntu Yeri : Phokaia 2015, 1219 ada 8 parsel, 10 no.lu sondaj, -1.50 – -1.70 m
Ölçüler : Tutamak Çap. 2.7 cm, Korunan Yükseklik. 3.6 cm
Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, taşçık, kum, kireç katkılı, sert, kırmızımsı sarı (5 YR 6/6) renkte
Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 16

Buluntu Yeri : Phokaia 2015, 1219 ada 8 parsel, 10 no.lu sondaj, -1.50 – -1.70 m
Ölçüler : Tutamak Çap. 3.5 cm, Korunan Yükseklik. 3.7 cm
Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, taşçık, kum, kireç katkılı, sert, sarımsı kırmızı (5 YR 5/6) renkte
Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 17

Buluntu Yeri : Phokaia 2015, 1219 ada 8 parsel, d4 plankaresi, -1.10 – -1.40 m
Ölçüler : Tutamak Çap. 3.6 cm, Korunan Yükseklik. 3.2 cm
Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, kum, kireç katkılı, sert, kırmızımsı sarı (5 YR 6/6) renkte
Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 18

Buluntu Yeri : Phokaia 2016, 1219 ada 8 parsel, duvarın batısında bulunan 2.5x1.0 m boyutlarındaki köprünün alınmasında ele geçen malzeme, -1.50 – -1.70 m
Ölçüler : Tutamak Çap. 3.2 cm, Korunan Yükseklik. 3.5 cm
Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, taşçık, kum, kireç katkılı, orta sert, kırmızımsı kahverengi (5 YR 5/4) renkte
Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 19

Buluntu Yeri : Phokaia 2015, 1219 ada 8 parsel, e4 plankaresi, -0.95 – -1.40 m
Ölçüler : Tutamak Çap. 3.9 cm, Korunan Yükseklik. 3.5 cm
Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, kum, kireç katkılı, sert, açık kırmızı (10 R 6/8) renkte. Dış yüzey soluk kırmızı (10 R 6/3) renkte
Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 20

Buluntu Yeri : Phokaia 2015, 1219 ada 8 parsel, 10 no.lu sondaj, -1.50 – -1.70 m
Ölçüler : Tutamak Çap. 3.2 cm, Korunan Yükseklik. 4 cm

Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, taşçık, kum, kireç katkılı, sert, kırmızımsı sarı (5 YR 6/6) renkte
Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 21

Buluntu Yeri : Phokaia 2015, 1219 ada 8 parsel, 10 no.lu sondaj, -1.50 – -1.70 m
Ölçüler : Tutamak Çap. 2.8 cm, Korunan Yükseklik. 3.2 cm
Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, taşçık, kum, kireç katkılı, sert, kırmızımsı sarı (5 YR 6/6) renkte
Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 22

Buluntu Yeri : Phokaia 2015, 1219 ada 8 parsel, 10 no.lu sondaj, -1.50 – -1.70 m
Ölçüler : Tutamak Çap. 3.2 cm, Korunan Yükseklik. 3.6 cm
Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, taşçık, kum, kireç katkılı, sert, sarımsı kırmızı (5 YR 5/6) renkte
Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 23

Buluntu Yeri : Phokaia 2015, 1219 ada 8 parsel, 10 no.lu sondaj, -1.50 – -1.70 m
Ölçüler : Tutamak Çap. 3.1 cm, Korunan Yükseklik. 2.5 cm
Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, taşçık, kum, kireç katkılı, sert, kırmızımsı sarı (5 YR 6/6) renkte
Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 24

Buluntu Yeri : Phokaia 2015, 1219 ada 8 parsel, 10 no.lu sondaj, -1.50 – -1.70 m
Ölçüler : Tutamak Çap. 3.4 cm, Korunan Yükseklik. 2.8 cm
Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, taşçık, kum, kireç katkılı, sert, kırmızımsı sarı (5 YR 6/6) renkte
Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 25

Buluntu Yeri : Phokaia 2015, 1219 ada 8 parsel, 10 no.lu sondaj, -1.50 – -1.70 m
Ölçüler : Tutamak Çap. 3.4 cm, Korunan Yükseklik. 3.7 cm
Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, taşçık, kum, kireç katkılı, sert, açık kahverengi (7.5 YR 6/4) renkte
Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 26

Buluntu Yeri : Phokaia 2015, 1219 ada 8 parsel, 10 no.lu sondaj, -1.50 – -1.70 m
Ölçüler : Tutamak Çap. 3 cm, Korunan Yükseklik. 3.9 cm
Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, kum, kireç katkılı, sert, açık kahverengi (7.5 YR 6/3) renkte
Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 27

Buluntu Yeri : Phokaia 2015, 1219 ada 8 parsel, 10 no.lu sondaj, -1.50 – -1.70 m
Ölçüler : Tutamak Çap. 3.1 cm, Korunan Yükseklik. 4 cm
Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, kum, kireç katkılı, sert, kırmızımsı sarı (7.5 YR 6/6) renkte
Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 28

Buluntu Yeri : Phokaia 2015, 1219 ada 8 parsel, 10 no.lu sondaj, -1.50 – -1.70 m
Ölçüler : Tutamak Çap. 3.5 cm, Korunan Yükseklik. 4.3 cm
Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, kum, kireç katkılı, sert, kırmızımsı sarı (5 YR

6/6) renkte
Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 29

Buluntu Yeri : Phokaia 2015, 1219 ada 8 parsel, 10 no.lu sondaj, -1.50 – -1.70 m
Ölçüler : Tutamak Çap. 3.2 cm, Korunan Yükseklik. 3 cm
Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, kum, kireç katkılı, sert, kırmızımsı sarı (5 YR 6/6) renkte
Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 30

Buluntu Yeri : Phokaia 2016, 1219 ada 8 parsel, d3 – e3 plankareleri, -1.30 – -1.50 m
Ölçüler : Tutamak Çap. 3.3 cm, Korunan Yükseklik. 4.5 cm
Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, kum, kireç katkılı, orta sert, açık kırmızımsı kahverengi (5 YR 6/4) renkte
Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 31

Buluntu Yeri : Phokaia 2015, 1219 ada 8 parsel, e3 plankaresi, *-1.50 – -1.70 m
Ölçüler : Tutamak Çap. ~4 cm, Korunan Yükseklik. 3.3 cm
Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, taşçık, kum, kireç katkılı, sert, sarımsı kırmızı (5 YR 5/6) renkte
Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 32

Buluntu Yeri : Phokaia 2015, 1219 ada 8 parsel, e3 plankaresi, -1.50 – -1.70 m
Ölçüler : Tutamak Çap. 3.3 cm, Korunan Yükseklik. 3.1 cm
Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, taşçık, kum, kireç katkılı, sert, açık kırmızımsı kahverengi (5 YR 6/4) renkte
Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 33

Buluntu Yeri : Phokaia 2015, 1219 ada 8 parsel, e3 plankaresi, -1.50 – -1.70 m
Ölçüler : Tutamak Çap. 3.4 cm, Korunan Yükseklik. 4.1 cm
Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, kum, kireç katkılı, sert, kırmızımsı sarı (5 YR 6/6) renkte
Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 34

Buluntu Yeri : Phokaia 2015, 1219 ada 8 parsel, e3 plankaresi, -1.50 – -1.70 m
Ölçüler : Tutamak Çap. 3.2 cm, Korunan Yükseklik. 3.4 cm
Tanımı : Tutamak, gövde parçası. Mika, taşçık, kum, kireç katkılı, sert, kahverengi (7.5 YR 5/4) renkte
Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 35

Buluntu Yeri : Phokaia 2015, 1219 ada 8 parsel, e3 plankaresi, -1.50 – -1.70 m
Ölçüler : Ağız Çap. 17.8 cm, Korunan Yükseklik. 3.4 cm
Tanımı : Ağız kenarı, gövde parçası. Mika, kum, kireç katkılı, sert, kırmızımsı sarı (5 YR 6/6) renkte
Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

Kat. 36

Buluntu Yeri : Phokaia 2016, 1219 ada 8 parsel, d3 – e3 plankareleri, -1.50 – -1.75 m
Ölçüler : Ağız Çap. 17 cm, Korunan Yükseklik. 3.5 cm
Tanımı : Ağız kenarı, gövde parçası. Mika, kum, kireç katkılı, sert, kırmızımsı sarı (5 YR 6/6) renkte
Tarih : MS 3. yüzyılın ortası

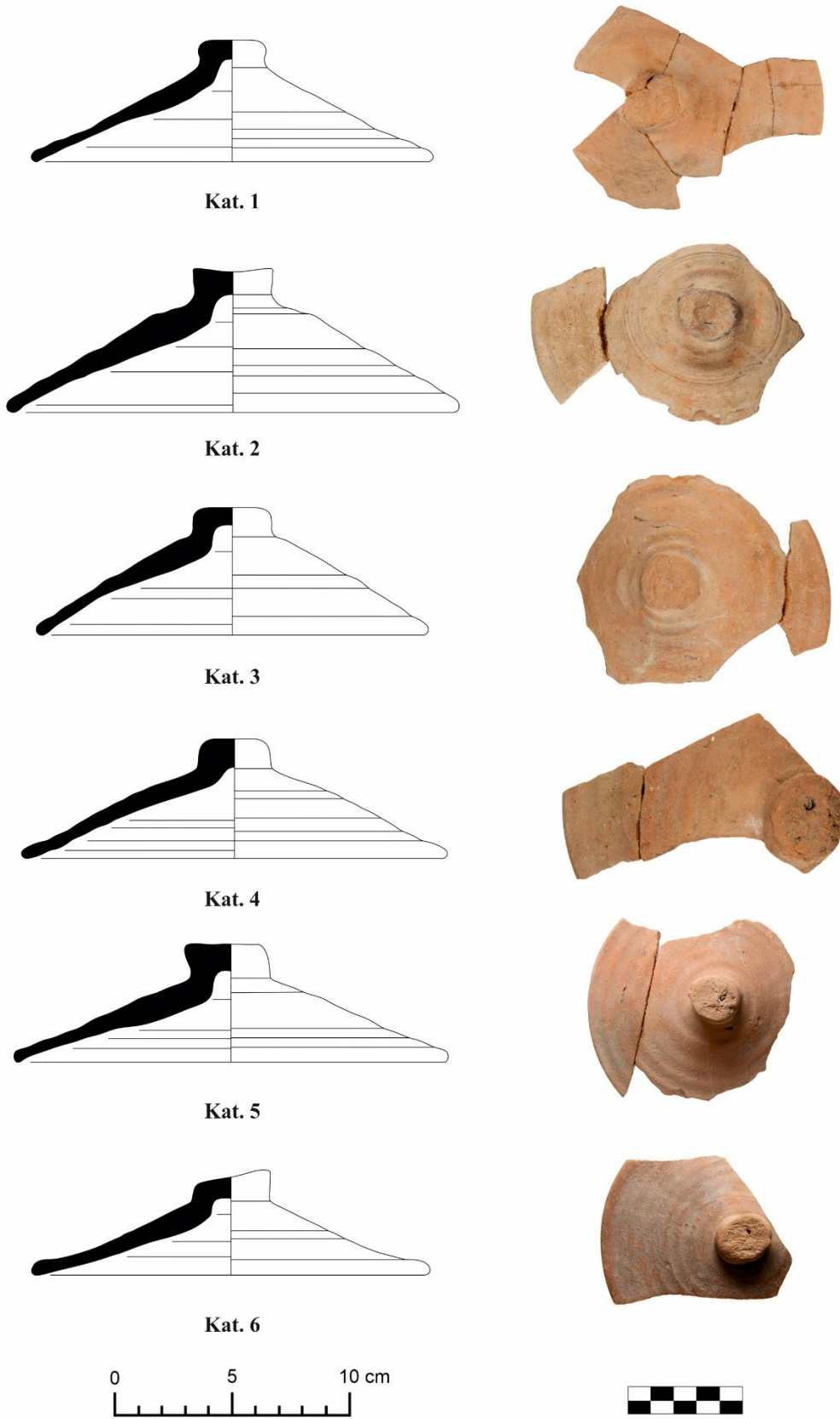

Fig. 6. Phokaia, 1219 ada 8 parselde ele geçen pişirme kabı kapaklarından örnekler

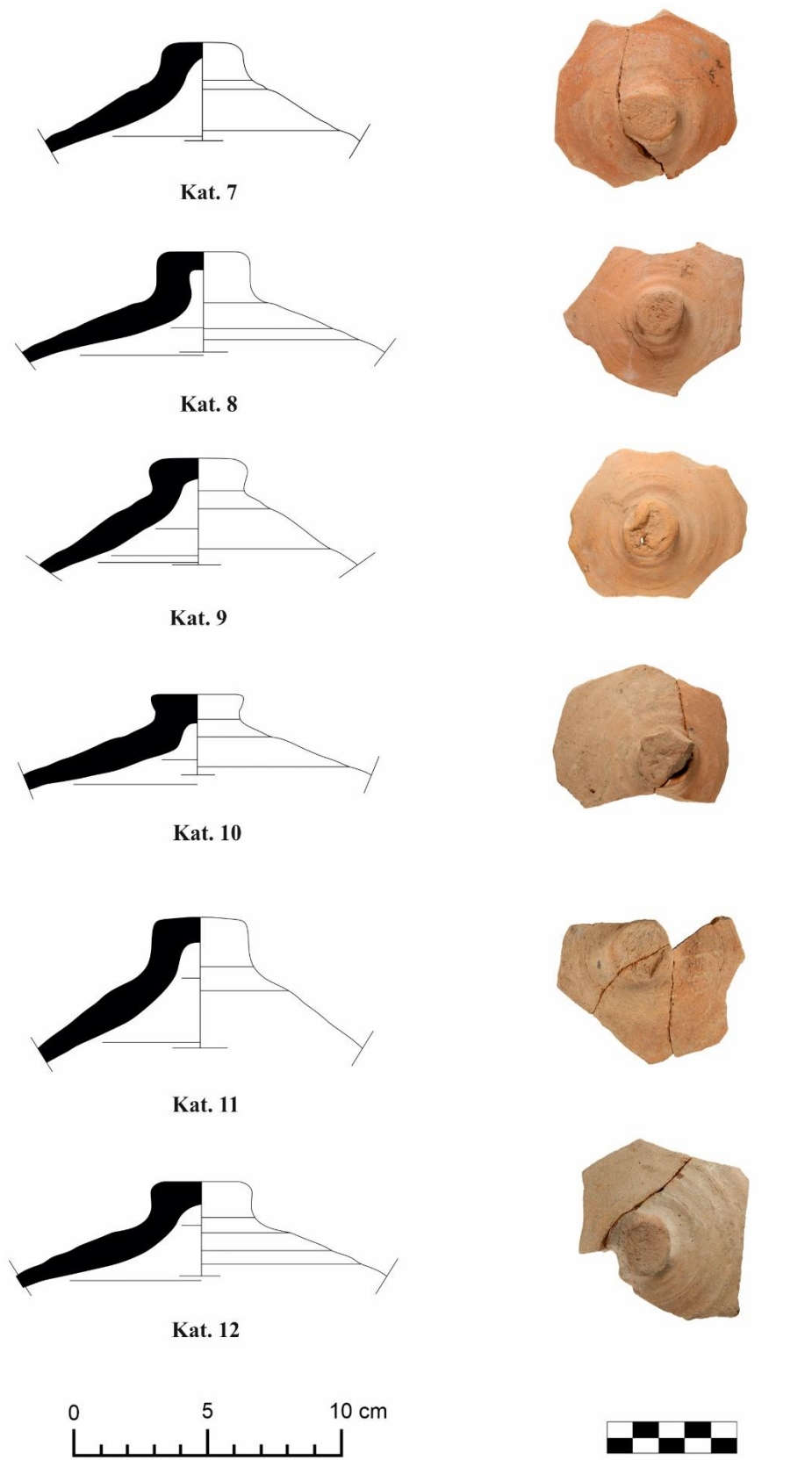

Fig. 7. Phokaia, 1219 ada 8 parselde ele geçen pişirme kabı kapaklarından örnekler

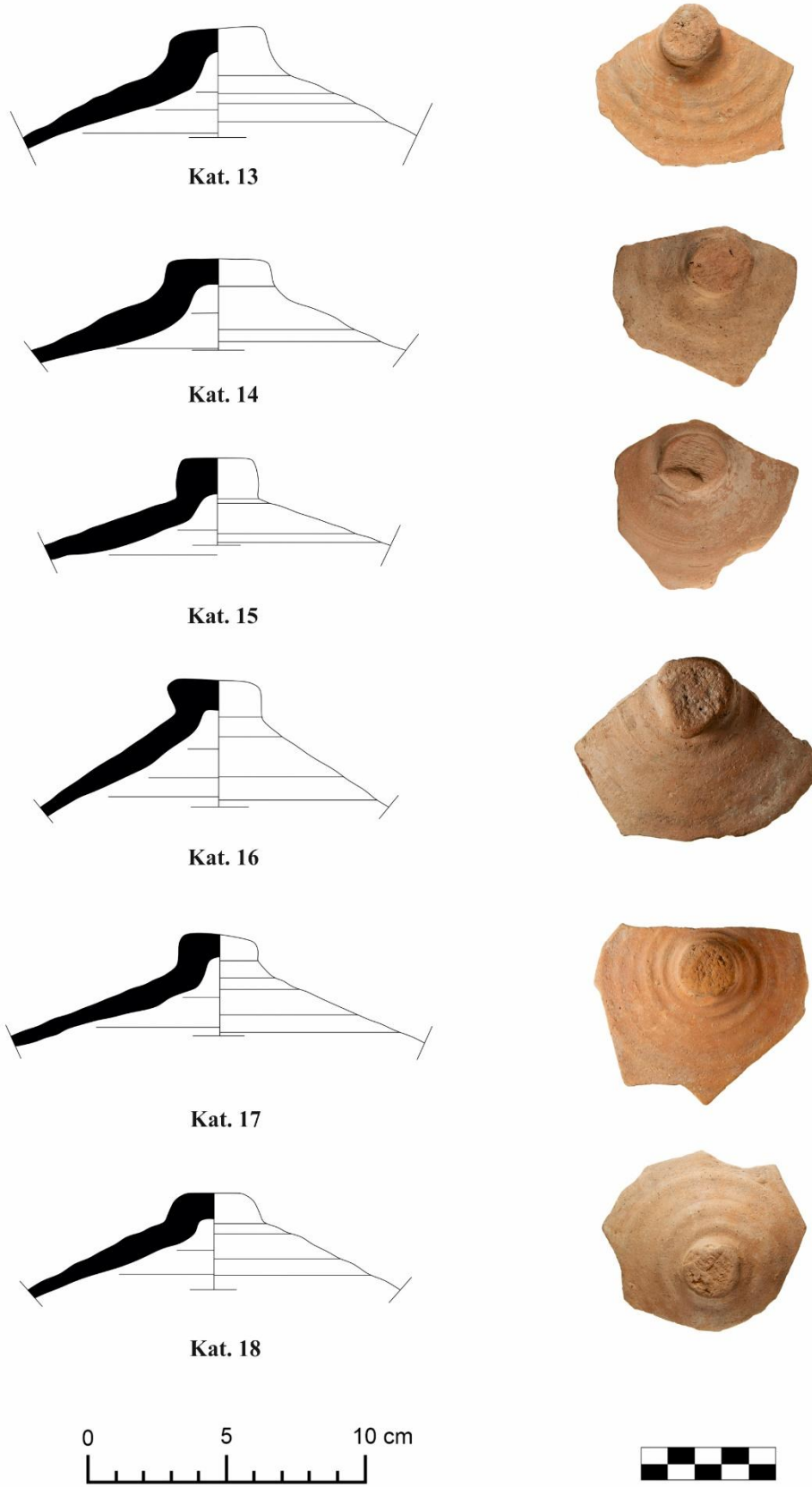

Fig. 8. Phokaia, 1219 ada 8 parselde ele geçen pişirme kabı kapaklarından örnekler

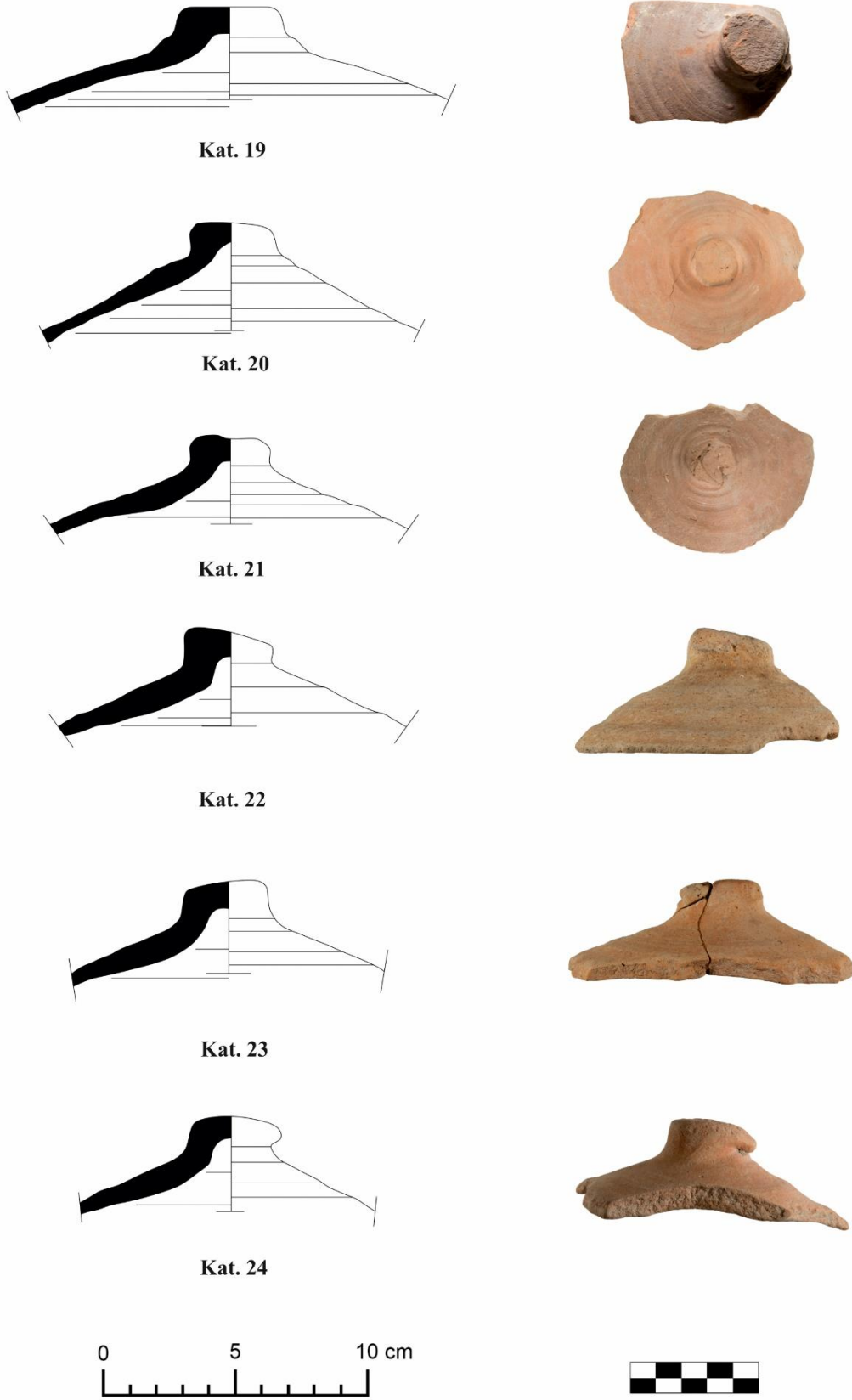

Fig. 9. Phokaia, 1219 ada 8 parselde ele geçen pişirme kabı kapaklarından örnekler

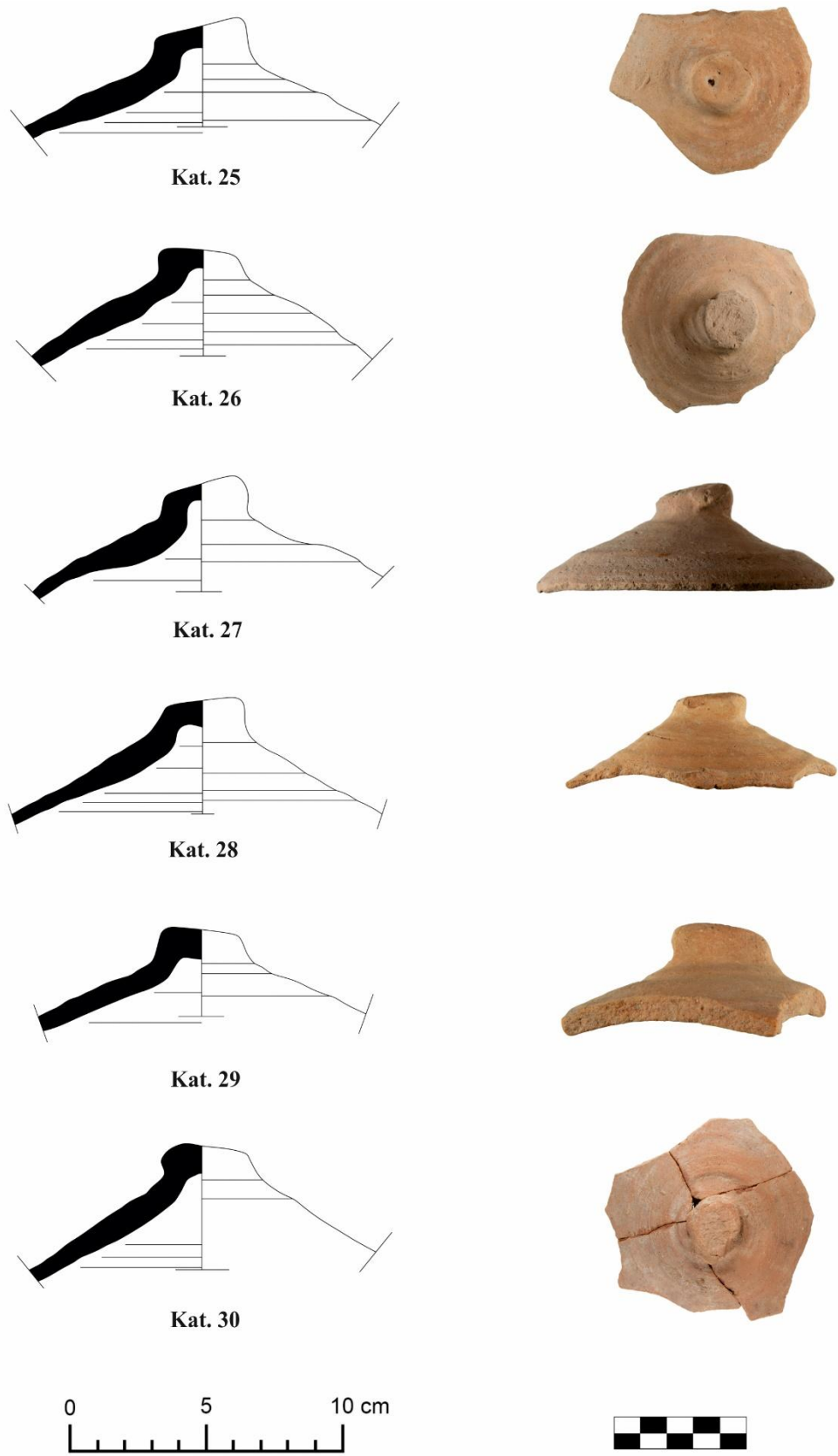

Fig. 10. Phokaia, 1219 ada 8 parselde ele geçen pişirme kabı kapaklarından örnekler

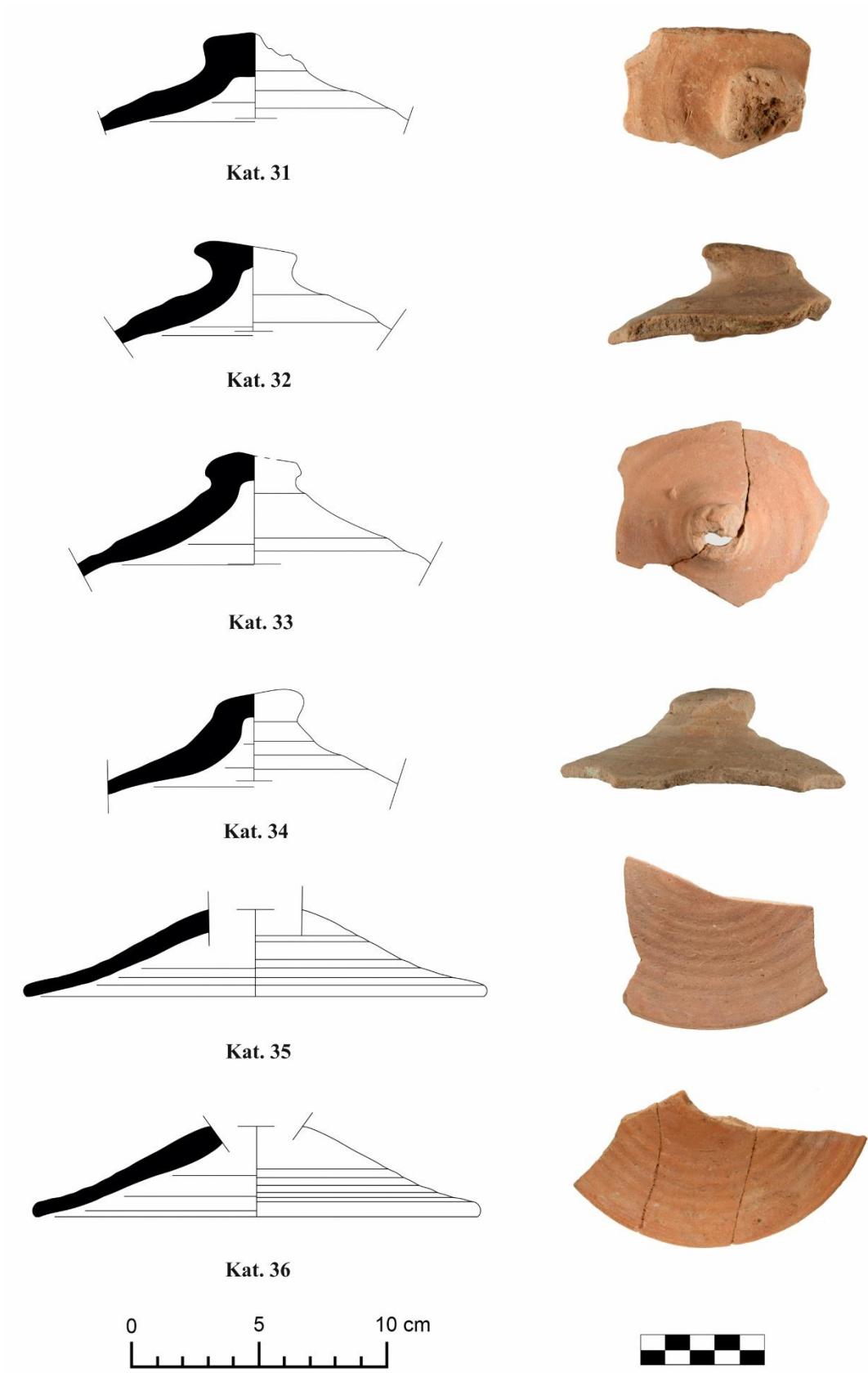

Fig. 11. Phokaia, 1219 ada 8 parselde ele geçen pişirme kabı kapaklarından örnekler

BİBLİYOGRAFYA

- Akkaş İ. & Ergürer E. 2023, "Parion: First researches on Late Antique coarse wares, cooking wares and amphorae". LRCW 6: Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry: Land and Sea: Pottery Routes, 181-209.
- Aktaş R. 2018, Antandros Kazısı Yamaç Ev Roma Dönemi Seramikleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Akurgal E. 1956, "Foça Kazıları ve Kyme Sondajları". *Anatolia* I, 33-40.
- Akurgal E. 1990, Anadolu Uygurlukları. İstanbul.
- Akurgal E. 1993, Ege ve İzmir. Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İstanbul.
- Anderson-Stojanović V. 1992, Stobi, The Hellenistic and Roman Pottery. New Jersey.
- Arıcı S. 2020, "Phokaia'nın Hellenistik ve Roma Dönemi Mezarları ile Ölü Gömme Gelenekleri". *Seleucia* X, 155-183.
- Arıcı S. 2022, "Antik Çağ'da Phokaia Ekonomisi". *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4/1, 77 – 98.
- Aydemir A. 1995, Phokaia Erken Roma Dönemi Pişirme Kapları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Bean G. E. 1995, Eski Çağda Ege Bölgesi. Arion Yayınları, İstanbul.
- Bellido A. G. 1940, "La colonización phokaia en España desde los orígenes hasta la batalla de Alalíe". *Ampurias* II, Siglo VII-535, 55-83.
- Broughton T.R.S. 1959, "Roman Asia Minor". *An Economic Survey of Ancient Rome* IV. (Ed. T. Frank, New York, 505-949.
- Bunke H. & Breder J. & Kaiser I. & Reichardt B. & Weber U. 2015, "Didyma. Bericht über die Arbeiten der Jahre 2010-2013". *AA* 2015/1, 109-172.
- Civelek A. 2021, "Phokaia Sahil Yolu Kırmızı Astarlı Seramikleri". *ARMA* I, 41-65.
- Demircioğlu H. 1987, Roma Tarihi. 1/1. Menşelerden Akdeniz Havzasında Hakimiyet Kurulmasına Kadar. Ankara.
- Des Courtils J. & Laroche D. 2004, "Ksanthos Et Le Letoon: Rapport Sur La Campagne De 2003". *Anatolia Antiqua* 12, 309-340.
- Doğar E. & Sezgin Y. & Gürbüz M. 2009, "Aigai 2007-2008". 31. *KST*, Cilt 2, 343-356.
- Doksanaltı E. M. 2006, Knidos Kap-Kario Kazı Alanı. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Edwards G. R. 1956, Small Objects from the Pnyx: II. *Hesperia* Suppl. 10, Princeton.
- Edwards G. R. 1975, Corinthian Hellenistic Pottery. Corinth. VII.3, New Jersey.
- Ekin-Meriç A. 2014, "A New Deposit from a Banquet Hall of the Bath-Gymnasium in Metropolis". *ÖJh* Band 83, 11-41.
- Ekin-Meriç A. & Öz A. K. 2017, "Metropolis Peristilli Ev Mimarisi ve Seramik Buluntuları". *Arkeoloji Dergisi* XXII, 263-278.
- Erön A. 2013, Tralleis Hamam-Gymnasion Kompleksi Seramikleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Fırat M. 2011, Phokaia Geç Roma Dönemi Mutfak Kapları. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Fırat M. 2012a, "Phokaia Roma Dönemi Mutfak Kapları: Güveç Formu". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi* 27, 153-166.
- Fırat M. 2012b, "Phokaia Roma Dönemi Seramikleri: Altlıklar". *Arkeoloji Dergisi* XVII, 105-115.
- Fırat M. 2013, "Phokaia Seramik Çöplüğü Alanından Ele Geçen Amphoralar". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt.5, Sayı.8, 69-85.
- Fırat M. 2014, "Phokaia'da Seramik Çöplüğü ve Atölye Alanlarında Bulunan Roma Dönemi Seramikleri: Tava Formu". *MAKÜ Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi* 10, 21-36.
- Fulford M. G. & Peacock D. P. S. 1984, Excavations at Carthage, The British Mission; The Avenue du President Habib Bourguiba, Salamambo: The Pottery and Other Ceramic Objects from the Site, vol. I, 2. Sheffield.

- Hayes J. W. 1983, "The Villa Dionysos Excavations, Knossos". BSA 78, 97 - 169.
- Hayes J. W. 1992, Excavations at Saraçhane Istanbul II, The Pottery. Princeton.
- Hayes J. W. 2003, "Hellenistic and Roman Pottery Deposits from the 'Saranda Kolones' Castle Site at Paphos". BSA 98, 447-516.
- Herodotos, Tarih. (Çev. Müntekim Ökmen/2004), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hilgers W. 1969, Lateinische Gefäßnamen Bezeichnungen, Funktion und Form römischer Gefäße nach den antiken Schriftquellen, Düsseldorf: Rheinland-Verlag.
- Istenič J. & Schneider G. 2000, "Aegean Cooking Ware in the Eastern Adriatic". *Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta* 36, 341-348.
- Iustinus, (Epitoma) Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus. (Çev. J. S. Watson/1853). London.
- Jurišić M. 2000, Ancient Shipwrecks of the Adriatic, Maritime transport during the first and second centuries AD. BAR International Series 828, England.
- Kaya M. A. 2005, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 24, Sayı 38, 11-30.
- Körsulu H. 2015, "Nagidos Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem Mutfak ve Pişirim Kapları". *Gephyra* 12, 141-177.
- Ladstätter S. 2008, "Funde: Römische, spätantike und byzantinische Keramik". (Ed M. Steskal – M. La Torre), *Das Vediusgymnasium in Ephesos: Archäologie und Baubefund*. FiE 14/1, 97-189.
- Ladstätter S. 2010, "Keramik". F. Krinzinger (Hrsg.), *Hanghaus 2 in Ephesos die Wohneinheiten 1 und 2, Baubefund, Ausstattung, Funde Textband Wohneinheit 1/2, Tafelband*, FiE VIII/8, 172 – 279, 530- 587.
- Langlotz E. 1966, Die kulturelle und künstlerische Hellenisierung der Küsten des Mittelmeers durch die Stadt Phokaia. Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein-Westfalen Heft.130, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Köln – Opladen.
- Lemaître S. & Waksman Y. & Arqué M. C. & Yener-Marksteiner B. & Pellegrino E. & Rocheron C. 2013, "Identité régionale et spécificités locales en Lycie : l'apport des céramiques culinaires". (Eds. P. Brun, L. Cavalier, K. Konuk – F. Prost), *Euploia. La Lycie et la Carie antiques, Mémoires* 34, 189-212.
- Le Quéré E. 2018, "Un lot de céramiques d'époque impériale romaine provenant du puits du Prytanée de Délos. A ceramics assemblage of the Roman imperial period from the Prytaneion well at Delos". *BCH* 142.1, 317-402.
- Maden E. 2019, Thyateira Antik Kenti Roma Dönemi Seramikleri (2012-2015 Yılları Arası). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Magie D. 1950, Roman Rule in Asia Minor to the end of Third Century after Christ. I-II. Princeton.
- Malamidou V. 2005, "Four Middle Roman ceramic groups from eastern Macedonia", (Eds. M. B. Briese – L. E. Vaag) *Relations in the Eastern Mediterranean from the Late Hellenistic Period to Late Antiquity: The Ceramic Evidence, Halicarnassian Studies III*, 98 -116.
- Malay H. 1987, "Batı Anadolu'da Aristonikos Ayaklanması". *E.Ü.Edebiyat Fakültesi Tarih incelemeleri Dergisi* III, 13-47.
- Malay H. 1992, Hellenistik Devirde Pergamon ve Aristonikos Ayaklanması. İzmir.
- Morel J. P. 2006, "Phocaeon Colonisation". *Greek Colonisation an Account Of Greek Colonies and Other Settlements Overseas Vol. 1*, (Ed.: G. R. Tsetskhladze), *Mnemosyne, Supplements* 193/1, Brill, Leiden, 358-428.
- Okan E., Fırat M., Baydan C. 2018, "Foça Çanak Koyu Sualtı Araştırmaları: İlk Bulgular". Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 45, 166-185.
- Oleson J. P. & Fitzgerald M. A. & Sherwood A. N. & Sidebotham S. E. 1994, The Harbours of Caesarea Maritima, Results of the Caesarea Ancient Harbour Excavation Project 1980-85, (Ed. J.P.Oleson), Vol.II: The Finds and the Ship. BAR International Series 594, England..
- Özbütev G. 1994, M.S. 3. Yüzyıl Phokaia Kaba Mutfak Keramiği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Özdemir B. S. 2009, Patara Roma Dönemi Günlük Kullanım Seramikleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Özdemir E. 2019, Kazı Buluntuları Işığında Nif Dağı Kırsal Kesim Hellenistik Dönem Seramikleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

- Özyiğit Ö. 1991, "1989 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları". 12. KST, 1. Cilt, 127-153.
- Özyiğit Ö. 1992, "1990 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları". 13. KST, 2. Cilt, 99-122.
- Özyiğit Ö. 1993, "1991 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları". 14. KST, 2. Cilt, 1-22.
- Özyiğit Ö. 1995, "1992 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları". 15. KST, 2. Cilt, 11-36.
- Özyiğit Ö. 1996, "1994 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları". 17. KST, 2. Cilt, 1-26.
- Özyiğit Ö. 1998, "1996 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları". 19. KST, 1. Cilt, 763-794.
- Özyiğit Ö. 1999, "1997 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları". 20. KST, 2. Cilt, 49-65.
- Özyiğit Ö. 2000, "1998 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları". 21. KST, 2. Cilt, 33-46.
- Özyiğit Ö. 2003, "Phokaia'da Akurgal'ın Kazıları Işığında Son Dönem Çalışmaları". *Anatolia* 25, 97-127.
- Özyiğit Ö. 2006, "2004 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları". 27. KST, 2. Cilt, 73-88.
- Özyiğit Ö. 2007, "2005 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları". 28. KST, 2. Cilt, 341-354.
- Özyiğit Ö. 2008, "2006 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları". 29. KST, 2. Cilt, 489-512.
- Özyiğit Ö. 2009, "2007 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları". 30. KST, 1. Cilt, 387-410.
- Özyiğit Ö. 2010, "2008 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları". 31. KST, 3. Cilt, 65-88.
- Özyiğit Ö. 2012, "2010 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları". 33. KST, 2. Cilt, 481-504.
- Özyiğit Ö. 2013, "2011 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları". 34. KST, 2. Cilt, 173-190.
- Özyiğit Ö. 2017, *Kent Duvarları ve Restorasyonu*. Ege Yayınları, İstanbul.
- Özyiğit Ö. 2018, "2016 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları". 39. KST, 2. Cilt, 111-127.
- Picchi G. 2008, "Nuovi dati sul Portus Pisanus (Livorno): la ceramica in impasto a scisti microclastici, grigia e comune romana dalla campagna di scavo 2004". *Rassegna di Archeologia* 23B/2007-2008, 43-71.
- Pickersgill C. & Roberts P. 2003, "New Light on Roman Sparta: Roman Pottery from the Sparta Theatre and Stoa". *BSA* vol. 98, 549-597.
- Plinius, *Naturalis Historia*, (Ed. H. Rackham v.d.). London 1944-1962 [Loeb].
- Plutarkhos, (Flamininus) *The Parallel Lives*. (Ed. B. Perin). London 1914- 1926 [Loeb].
- Riley J. A. 1979, "The Coarse Pottery". *Excavations at Sidi Khrebish Benghazi, Volume II*, (ed. J. A. Lloyd), Tripoli.
- Robinson H. 1959, *The Athenian Agora V: Pottery of The Roman Period Chronology*, New Jersey.
- Rotroff S. I. 2006, *Hellenistic Pottery: The Plain Wares, The Athenian Agora 33*, The American School of Classical Studies at Athens.
- Sartiaux F. 1952, *Eski Foça*. (Çev. C.Ş.Kabağaçlı), Ege Turizm Cemiyeti, İzmir.
- Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika XII-XIIIIV)*, (Çev. A. Pekman). İstanbul 1993.
- Topoleanu F. 2000, *Ceramica romana și romanobizantina de la Halmyris (sec. I-VII d.Ch)*. Tulcea.
- Tozan M. 2005, *Roma'nın Asya Eyaleti'ndeki Ekonomi Politikası (M.Ö. 129- İ.Ö. 27)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Tunç G. 2018, *Smyrna Agorası Mozaikli Yapı ve Seramikleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Uslu S. 1994, *Phokaia Kazılarında Bulunmuş Terra Sigillata*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Uğuz G. 2015, *Phokaia'nın Kuzeyinde Geç Roma Dönemi Bir Terra Sigillata Atölyesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Vapur Ö. 2009, *Menderes Magnesiası Hypokaustlu Yapı Yerel Üretim Seramikleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Vapur Ö. 2011, "Menderes Magnesiası Theatron Kazısı Seramik Buluntuları". *Anatolia* 37, 143-193.
- Wintermeyer U. 2004, *Die Hellenistische und frühkaiserzeitliche Gebrauchskeramik. Auf Grundlage der stratifizierten Fundkeramik aus dem Bereich der Heiligen Strasse*. Mainz.
- Zeyrek A. N. 2011, *Eski Roma Uygarlığında Beslenme Kültürü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.

Adalet Gazetesi, Cumhuriyet Gazetesi ve Milliyet Gazetesi Ekseninde 1965 Genel Seçimleri

1965 General Election on the Axis of Adalet Newspaper, Cumhuriyet Newspaper and Milliyet Newspaper

Murat AKGÜMÜŞ*

Öne Çıkanlar:

- Bu çalışma Türk siyasi hayatında önemli bir yer teşkil eden 1965 genel seçimlerini konu almaktadır.
- 1965 seçimleri Türkiye'nin siyasi istikrara kavuşmasını sağlamıştır.
- 1965 seçimlerinde Nispi Temsil Sistemi ve Milli Bakiye Sistemi uygulanmış daha az oy alan partiler de Meclis'te yer almıştır.
- 1965 genel seçimine katılan partilerin çalışmaları basına nasıl yansdı?

Öz: 1960 Darbesi'nin ardından yapılan 1965 genel seçimleri, uygulanma şekli ve sonuçları itibarıyla merkez sağın zaferiyle sonuçlanan bir seçim olmuştur. Halk, 1965 genel seçimlerinde Adalet Partisi'ni iktidara getirerek 27 Mayıs'a tepki göstermiştir. 1965 genel seçimlerinde farklı bir sonucun ortaya çıkmasında askeri vesayetın milli iradeyi ele geçirmesi, ülkenin sosyal ve ekonomik koşulları etkili olmuştur. 1960-1965 yılları arasında koalisyon hükümetleriyle çalkantılı bir dönem geçiren Türkiye, 1965 genel seçimleriyle istikrara kavuşmuştur. Genç, dinamik ve hitabeti güçlü bir lider olarak halkın karşısına çıkan Süleyman Demirel, seçim kampanyası sırasında halkın takdirini kazanarak partisini iktidara taşımıştır. Bu makalede 1965 genel seçimlerine giden süreçte Adalet, Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinin ele aldığı konular incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı bu gazetelerin 1965 genel seçimlerine nasıl yer verdiklerini tespit etmek ve siyasi olaylara bakış açısını ortaya koymaktır. Bu nedenle söz konusu gazetelerde 1965 genel seçimleri öncesi ve sonrasında yayımlanan haberler değerlendirilmiştir. Bu makalede nitel araştırma yöntemi kullanıldığı için bu yöntemin metin tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmanın kapsamını söz konusu olan gazetelerin Eylül ve Ekim 1965'te yayımlanan sayıları oluşturmaktadır. Adalet, Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinin 1965 genel seçimlerini Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi bağlamında ele aldıkları görülmüştür. Bu nedenle bu çalışmada 1965 genel seçimlerine ilişkin pek çok ayrıntıya yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1965 Genel Seçimleri, Adalet Partisi, Adalet Gazetesi, Cumhuriyet Gazetesi, Milliyet Gazetesi.

Highlights:

- This study focused on 1965 general election, which hold constitutes an important place in Turkish political life.
- The 1965 election enabled Turkey to regain political stability.
- The Proportional Representation and National Balance System was implemented in the 1965 election, parties that received fewer votes also has took part in the Parliament.
- How did the activities of the parties participating in the 1965 general elections reflect in the press?

* Dr., TC Adalet Bakanlığı, murat.akgumus@adalet.gov.tr. ORCID: 0000-0002-8516-9416

Abstract: The 1965 general elections, held after the 1960 Coup, were an election that resulted in the victory of the centre-right, due to the way it was implemented and its results. The people reacted to May 27 by bringing the Justice Party to power in the 1965 general elections. The military tutelage over the national will and the social and economic conditions of the country were influential in the emergence of a different result in the 1965 general elections. Türkiye, which went through a turbulent period with coalition governments between 1960 and 1965, regained stability with the 1965 general elections. Süleyman Demirel, who appeared before the public as a young, dynamic and eloquent leader, won public approval during the election campaign and has brought his party to power. In this article, the issues covered by Adalet, Cumhuriyet and Milliyet newspapers in the period leading up to the 1965 general elections are examined. The aim of this study is to determine how these newspapers covered the 1965 general elections and to reveal their perspective on political events. For this reason, the news published in the newspapers in question before and after the 1965 general elections were analysed using the qualitative text-scanning method. The study focuses on the issues published in September and October 1965. It is observed that the newspapers Adalet, Cumhuriyet and Milliyet covered the 1965 general elections specifically in the context of the Justice Party and the Republican People's Party. For this reason, many details about the 1965 general elections are included in this study.

Keywords: 1965 General Elections, Justice Party, Justice Newspaper, Cumhuriyet Newspaper, Milliyet Newspaper.

Summary: The 1965 general elections were held on Sunday, October 10, 1965. Six parties participated in the 1965 general elections. Justice Party, Republican People's Party, Republican Peasant Nation Party, Nation Party, New Turkey Party and Turkish Workers' Party were the parties that participated in the 1965 general elections. These parties commenced their election campaign activities in mid-September 1965. In the 1965 elections, parties organized rallies, meetings, and published election manifestos to engage the public and get their votes. The Justice Party and the Republican People's Party attracted the attention of the public and citizens in terms of their target audiences and their political views. The Justice Party participated in these elections as the representative of the right and the Republican People's Party as the representative of the left. For this reason, the electoral addressed by these two parties differed in the 1965 general elections. Among these parties, the Republican People's Party, founded by Atatürk in 1923, participated in the 1965 general elections as a 42-year-old party. Founded in 1961, the Justice Party participated in the 1965 general elections as a young party. While the leader of the Justice Party, which participated in the 1965 general elections, was a young leader who had just entered politics, the leader of the Republican People's Party stood out as an experienced leader who had been in politics for many years. In other words, the 1965 general elections were a contest between experienced and inexperienced politicians. The Justice Party participated in the 1965 general elections as the heir of the Democratic Party, and the Republican People's Party participated in the 1965 general elections as a party of Atatürk.

Turkish Workers' Party participated in these elections as a left-wing party. The Republican Peasant Nation Party and the Nation Party participated in the 1965 elections with a nationalist discourse. New Türkiye Party also participated in the 1965 general elections as a right-wing party. The 1965 general elections were extremely competitive between four parties on the right and two parties on the left. Among the representatives of our press, Adalet newspaper, Cumhuriyet newspaper and Milliyet newspaper followed the 1965 general elections closely, providing significant information about the parties' campaign efforts. Analysis of these newspapers revealed that each newspaper covered the 1965 general elections in line with its own publishing principles. It is observed that Justice newspaper gave more coverage to the Justice Party in the 1965 general elections, while giving less coverage to other parties, whereas Cumhuriyet newspaper had more coverage to the Republican People's Party and less coverage to other parties in the 1965 general elections. The analysis reveals that Milliyet newspaper gave coverage to every party as much as possible in the 1965 general elections. In this case, it is understood that Adalet newspaper and Cumhuriyet newspaper, which followed the 1965 general elections, published biased publications. Milliyet newspaper, on the other hand, followed the 1965 general elections with an impartial, honest and principled publishing approach. Süleyman Demirel led his party to victory in the 1965 general elections after an intense election campaign. Türkiye attained stability after the Justice Party won the 1965 general elections.

Like the Justice Party, the Motherland Party came to power on its own in 1987, and the Justice and Development Party in 2002. Our country has continued to be governed by the Justice and Development Party since 2002. Today, newspapers that support a certain political ideology, view and thought continue to be published. Since 1923, Türkiye continues to exist as a democratic, secular, social and constitutional state. The country's press continues to cover political developments in our country and the world today, as in the past.

Giriş

29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilan edilmesi üzerine Türkiye'nin yönetim biçimi Cumhuriyet olarak belirlenmiştir. Türkiye, Atatürk döneminde çok partili siyasal hayata geçiş için 1924 ve 1930'da iki girişimde bulunulmuştur. Ancak Atatürk döneminde çok partili siyasal hayata geçiş denemeleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu nedenle Türkiye 1950 yılına kadar tek partiyle yönetilmiştir (Tuncay 2005, 42-272). Demokrat Parti (DP) kurulduktan sonra yapılan 1946 genel seçimleri ile Türkiye çok partili siyasal hayata geçmiştir (Ekinci 1997, 264-280). 1950 genel seçimleri, Tek Parti Dönemi'ni sona erdirmiştir (Karataş 2022, 315-316). Türkiye 1946 ve 1950 genel seçimlerinden sonra yoluna çok partili sistemle devam etmiştir. 1954, 1957, 1961 ve 1965 genel seçimlerine de birden çok siyasi parti katılmıştır (Tarım 2013, 3-8).

Türkiye'deki demokratik rejim 27 Mayıs 1960 Darbesi ile kesintiye uğramıştır. 27 Mayıs 1960 Darbesi öncesinde ve sonrasında birçok parti kurulmuş ve kapatılmıştır. Ancak 15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimlerle birlikte Türkiye'de siyasi faaliyetler yeniden başlamıştır. 1961 genel seçimlerine 27 Mayıs öncesinde ve sonrasında kurulan partiler katılmıştır. 1961 genel seçimleri, askeri vesayetın yönetimi sivil idareye devrettiği bir seçim olması bakımından önemli bir seçim olarak görülmüştür (Teknaz 2023, 4-5). 1961 genel seçimlerinden sonra ülke Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) başkanlığında kurulan koalisyon hükümetleri tarafından yönetilmiştir. 1965 genel seçimlerine kadar olan bu dönemde çeşitli olayların da etkisiyle, koalisyon hükümetlerindeki görüş ayrılıkları nedeniyle ülkemiz sağlıklı bir şekilde yönetilememiştir (Muhacir 2021, 93-94). 1961-1965 yılları arasında kurulan koalisyon hükümetleri Türkiye'nin askerî vesayetten kurtulması için bir geçiş dönemi olmuştur (Fedayi 2019, 129).

27 Mayıs Darbesi'nden sonra DP'nin siyasi faaliyetine son verilmiştir. Ancak CHP, siyasi faaliyetini devam ettirmiştir. 27 Mayıs Darbesi'nin DP'yi tasfiye etmesi üzerine Demokratların varisi olarak Adalet Partisi (AP) kurulmuştur (Kaya, 2004: 19). AP, yanı sıra DP'nin varisi olarak Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) de yer almıştır. AP, Ragıp Gümüşpala başkanlığında 1961 yılında siyasi faaliyetine başlamıştır. CKMP Osman Bölükbaşı liderliğinde muhafazakâr ve milliyetçi bir söylemle siyaset yapmıştır. Hürriyet Partisi'nin (HP) devamı niteliğinde Ekrem Alican başkanlığında kurulan YTP, merkez sağ partisi olarak yerini almıştır. Ancak bu partiler arasında DP'nin mirasçısı olarak AP gösterilmekteydi (Akkaş 1989, 43).

Ordudan emekli edilen Orgeneral Ragıp Gümüşpala İzmirli İş İnsanı Mehmet Yorgancıoğlu ile görüşerek, AP'nin kurulmasına karar vermiştir. İçişleri Bakanlığı'nın 13 Ocak 1961'de yayınlamış olduğu tebliğ üzerine partiler siyasi faaliyetlerine başlamıştır. Emekli askerler ve iş adamları bir araya gelerek 11 Şubat 1961'de Ragıp Gümüşpala, başkanlığında AP'yi kurmuştur (AP'nin kurucuları arasında; Ragıp Gümüşpala, Tahsin Demiray, Ethem Menemencioğlu, Necmi Öktem, Cevdet Perin, Muhtar Yazır, Kamuran Evliyaoğlu, Mehmet Yorgancıoğlu, İhsan Önal, Emin Acar ve Şinasi Osman yer almıştır). AP'nin programı DP'nin programı ile benzerlik göstermekteydi. AP'nin kurucuları her fırsatta halka DP'nin mirasçısı olduklarını belirtmekteydi (Artar 2022, 21-22).

1961 yılında kurulan AP'nin tüzüğü yedi bölümden oluşmaktaydı. Parti tüzüğünün birinci kısmında; partinin genel ilkeleri ile ismi, genel merkezi, parti simgesi ve partinin gayesi yer almıştır. İkinci kısımda; parti teşkilatlarına, disiplin işleri ve haysiyet divanının düzenlenmesi, parti gurubuna, belediye meclis gruplarına ve partiye destek verecek diğer örgütlere yer verilmiştir. Üçüncü kısımda; partinin kontrol ve denetlenmesi, mali işleri, seçim işleri, iktidar kurma ve iktidara iştirak etmenin nasıl olacağı gibi değişik hükümler yer almıştır. AP, hürriyet ve demokrasiyi iki ana ilke olarak belirlemiştir. AP, Atatürk İlke ve İnkılaplarını benimseyerek, laikliği devletin vatandaşın dinini ve ibadetini serbest ve özgür bir şekilde yapmasına olanak sağlaması olarak kabul etmiştir (Kuru 1996, 17-20).

Süleyman Demirel'in AP'nin lideri olması üzerine hem parti açısından hem de Türkiye açısından önemli bir süreç başlamıştır. AP'nin seçim kampanyasını Demirel belirlemiştir. Demirel, 1965 genel seçim kampanyasında çoğunlukla "*Milli İrade*" vurgusu yapmıştır. Demirel, siyasi rakiplerini kominizm taraftarı olmakla itham etmiş, halkta karşılık bulacak vaatlerde bulunmuştur. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün seçim meydanlarında daha çok AP ile siyasi tartışmaya girdiği görülmüştür ((Kuru 1996, 72-73). CHP, "*Ortanın Solu*" sloganı ile 1965 seçim çalışmalarını sürdürmüştür. CHP, seçim kampanyası boyunca "*Ortanın Solu*" sloganını açıklamaya çalışmıştır. Ancak CHP'nin "*Ortanın Solu*" söylemini seçmenlere yeteri kadar anlatamadığı görülmüştür (Güneş 2009, 274). CHP, seçim vaatlerini halka anlatmak için beş ayrı kitapçık yayınlamıştır. Aynı zamanda parti, Ulus Gazetesi'ni propaganda aracı olarak kullanmıştır (Koç 2011, 126-127).

Millet Partisi (MP), "*Türkiye'de insan haklarının egemen olduğu ve insan haklarının teminat altına alındığı bir devlet düzeni kurmak*" amacıyla 1965 genel seçimlerine katılmıştır. MP, 1965 genel seçimlerinde; serbest ekonomik modeli, milliyetçiliği, milli ekonomiyi, milli kalkınmayı, milli eğitimi, kominizm ile mücadeleyi savunmuştur. Ancak MP'nin seçim kampanyasında ortaya koyduğu görüşlerin yenilikçi ve çağdaş düşünceden yoksun olduğu, eski usullere göre dar kalıplar içerisinde siyaset yapmaya çalıştığı görülmüştür. 1965 genel seçimlerine katılan YTP, "*Yeni durumların siyasi hayata egemen olmasını istiyoruz*" sözüyle başlayan 55 maddelik bir seçim bildirisi yayınlamıştır. YTP, seçim beyannamesinde hemen hemen her alanla ilgili yapılacak çalışmalara değinmiştir. YTP, seçim bildirisinde, ülkenin ekonomik kalkınmasının nasıl olacağı, vatandaşların nasıl refah içerisinde yaşayacağı gibi konulara yer vermiştir (İlhan 2022, 59-61, 63-66).

1965 genel seçimlerine katılan CKMP'nin seçim beyannamesinin MP ile benzerlik gösterdiği görülmüştür. CKMP, seçim bildirisinde Türkiye'nin sosyal ve ekonomik durumuna dikkat çekerek, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumun halkın sosyal ve ekonomik yaşantısını olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir. Bu nedenle CKMP, Türkiye'nin çağdaş devletler seviyesine ulaşması için tarım, eğitim, sağlık gibi birçok alanda reform ve planlama yapılmasının gerekli olduğunu savunmuştur (Milliyet 14.09.1965, 1). CKMP, komünizm tehlikesinin ortadan kaldırılması gerektiğini, kominizmin tehlikeli bir yol olduğunu belirtmiştir (TBMM 2022, 439-440). TİP, 13 Şubat 1963'te Avni Erakalın başkanlığında İstanbul'da kurulmuştur. TİP, Mehmet Ali Aybar'ın genel başkanlığa getirilmesinin ardından Türkiye solunu temsil eder hâle gelmiştir (Kılavuz 2007, 403). TİP, 1965 genel seçimlerine işçi sınıfının ve emekçilerin partisi olarak girmiştir. TİP, seçim beyannamesinde ülkemizin iktisadi açıdan güçlenmesi için devletçilik ilkesinin hayata geçirilmesi, işçi sınıfının çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve yurttaşların eğitim hakkından yararlanması gerektiğini savunmuştur (İlhan 2022, 77).

1965 genel seçimlerinde Nispi Temsil Sistemi uygulanmıştır. Bu sistemin temsilde adalet

sağlayacağı, Meclis'teki parti dağılımını tam olarak yansıtacağı ileri sürülmüştür. 13 Şubat 1965'te Seçimlerle İlgili, Kanunların Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanunun 5., 8., 9., 10., 11., 12., 19., 23., 32., 33., 78., 103. maddelerinde değişiklik yapılmıştır. Seçim kanununda yapılan değişiklikle “*Milli Artık*” yöntemi “*Birleşik Oy Pusulasının*” kullanılması mümkün hâle gelmiştir. 1965 genel seçimlerinde böyle bir sistemin uygulanması partilerin çıkaracağı mebus sayısını ve Meclis'teki temsil gücünü etkilemiştir. Bu sistemden dolayı 1965 genel seçimlerinden sonra çok sayıda parti Meclis'te yer aldığı görülmüştür (Güvenir 1982, 219-220, 226, 245). AP, 1965 genel seçimlerinden zaferle ayrılmıştır. AP, %34,58 oy alarak, 158 mebus çıkarmıştır. Askerlerin desteklediği CHP, %36,7 oy alarak 173 milletvekili çıkarmıştır (Akyüz, 2006: 170). CKMP %2,2 oy alarak 11 mebus, MP %6,3 oy alarak 31 mebus, TİP %3 oy alarak 14 mebus, YTP %3,7 oy alarak 19 mebus çıkarmıştır (Varlık ve Ören 2001, 176).

AP, 1965 genel seçimlerinden sonra tek başına iktidara gelmiş ve 1965-1971 yılları arasında ülkemizi yönetmiştir. Bu makalede 1965 genel seçimleri Adalet Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinde yer alan haberler doğrultusunda incelenmiştir. Bu çalışma özelinde 1965 genel seçimlerinde ülkemizin siyasi atmosferi bahse konu olan gazeteler ekseninde okurlara aktarılmıştır. Bu makalede 1965 genel seçimlerine katılan AP, CHP, CKMP, MP, TİP ve YTP'nin seçim faaliyetlerine yer verilmektedir. Bu çalışma ile okurlar 1965 yılında Türkiye'deki siyaset anlayışını ve siyasetçilerin siyaset yapma biçimlerini anlayacaktır.

Çalışmanın Amaç ve Yöntemi

Bu araştırmanın temel amacı 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan genel seçimleri incelemektir. Bu bağlamda 1965 yılında yayımlanan Adalet, Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinde yer alan haberler çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda 1965 genel seçimleri bilimsel bir bakış açısıyla incelenip, değerlendirilmiştir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi doğrultusunda konuyla ilgili gazete haberlerine ve kaynaklara ulaşılmıştır. Elde edilen kaynaklar (sürelî yayımlar ve araştırma eserleri) değerlendirilmiştir. Bu makalede çoğunlukla sürelî yayımlardan yararlanılmıştır. Bu nedenle söz konusu gazetelerin sayıları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Böylece sürelî yayımların 1965 genel seçimlerini nasıl ele aldığı ortaya konmuştur. Bu makaleyle Türkiye'nin yakın tarihine ışık tutulmakta ve ülkenin geçmişi ile bugünü arasında bağlantı kurulmaktadır. Bu çalışma ile okuyucular, Türkiye'nin 1965 genel seçimlerine nasıl girdiğini, seçim sürecinin nasıl yürütüldüğü anlamış olacaktır. Bu doğrultuda çalışmada Adalet, Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinin haberlerine geniş yer verilmektedir. Bununla beraber çalışma, tez, makale, kitap gibi araştırma eserlerle desteklenmiştir.

Adalet Gazetesine Göre 1965 Genel Seçimleri

Adalet Gazetesi'nin günlük siyasi gazete olarak DP iktidara gelmeden önce Demokratların sembolüne yer vererek, bir nevi sağcı, muhafazakâr görüşü temsil eden “*Davamız Milletın Davasıdır, Söz Milletın*” sloganıyla yayın yapmıştır. Gazete (Adalet Gazetesi, Şinasi Cad. Ağâh Efendi Sok. No: 3 Kat: 2 Ankara adresinde basılmıştır) 1961 yılında yayın hayatına başlamıştır. Gazete, 1960'lı yıllarda ülkemizin siyasi sosyal kültürel ve ekonomik konularına yer vermiştir. Bu bölümde 10 Ekim 1965 genel seçimlerini bahse konu olan gazete üzerinden değerlendirmek amacıyla ilgili gazetenin 1 Eylül 1965'ten 31 Ekim 1965'e kadar yayımlanan sayıları incelenmiştir. Söz konusu gazetenin AP'ye ve CHP'ye sayfalarında geniş ölçüde yer verirken, diğer partilere daha az yer verdiği görülmüştür. Gazete, CHP Hükümeti'nin 1961'den bu yana kendilerine baskı ve yıldırma politikaları uygulandığını belirtmiştir. Bu nedenle gazetenin CHP ve diğer siyasi partiler aleyhinde, AP'nin lehinde yayın yaptığı anlaşılmıştır (Adalet 03.10.1965, 6). Gazete, 1965 genel seçimlerini yakından takip etmiştir. Bahse konu olan gazetenin 3 Eylül

1965 tarihli sayısında yer alan haberinde:

“AP Genel Başkan Yardımcısı Talat Asal, Nazilli’de düzenlenen mitingde, Mevcut seçim sisteminin anayasayla uyumlu olmadığını söylemiştir. Bu seçim sistemi Türkiye’de istikrarlı ve güçlü bir hükümet kurmaya manidir. Bu sistemin güncellenmesi gerekmektedir. Ülkemizi diktatörlüğe ve koalisyonlara tek edemeyiz. Bu nedendir ki tek parti iktidarı istikrar ve güven için gereklidir”

sözleriyle kamuoyuna mesaj verilmiştir (Adalet 03.09.1965, 1-2). Gazetenin seçime katılan diğer siyasi partilere karşı bakış açısının olumsuz olduğu görülmektedir. Gazetenin 5 Eylül 1965 tarihli sayısında yer alan haberinde:

“AP Genel Başkan Yardımcısı Asal, TİP kanunsuz olarak kurulan bir parti bu nedenle seçimlere giremeyeceğini ileri sürmüştür. TİP, hiçbir partinin yapmayacağı yollara başvurmuştur. TİP, ülke genelinde teşkilat kurma çalışmalarını tamamlamadan seçimlere girmek istemektedir. Bu partinin bir siyasi parti olmadığını bir komite olduğunu ileri sürmüştür”

Bu arada siyasi partilerin birleşik oy pusulasındaki yerleri Yüksek Seçim Kurulunda yapılan kurayla belirlenmiştir. AP, birleşik oy pusulasında üçüncü sırada yer almıştır (Adalet 05.09.1965, 1, 5). Seçime bir ay kala AP Genel Başkanı Demirel basına bir mülakat vermiştir. Demirel:

“AP’nin Türk milletinin kendi içinden hükümet çıkarma ihtiyacına binaen kurulmuştur. Milli iradenin üstünde hiçbir kuvvet yoktur. Bunun üzerine birtakım güçleri kabul etmek Türkiye’deki yönetim biçimini ve rejimi kabul etmemek manasına gelir. Parti olarak milli iradeyi paylaşılabilirliği görüşünde olduklarını” belirtmiştir.

Aynı tarihli gazetede yer alan bir başka haberde: CKMP’den ayrılan Prof. Dr. Mümin Mustafa’nın düzenlediği basın toplantısına yer vermiştir. Mustafa:

“Gazete çıkartılacak diye halktan 700.000 lira toplandığını, bir kısım partiden ayrılarak C.H.P.’ye girdiğini, seçim listesi hazırlanırken haksız yapıldığını ileri sürmüştür.”

Bu nedenle söz konusu gazete, CKMP teşkilatı dağılıyor mu diye sormuştur (Adalet 09.09.1965, 1, 5). Gazetede yer alan bir başka haberde Sivas üzerinden AP ile CHP arasında bir karşılaştırma yapıldığı görülmektedir. Konuyla ilgili 13 Eylül 1965 tarihli bahse konu olan gazetede şöyle bir haber yer almıştır. AP, 1961 genel seçimlerinde Sivas’tan hiçbir milletvekili çıkaramamıştır. 1961 genel seçimlerinde Sivas’tan, CHP 5 milletvekili, YTP 5 milletvekili, CKMP 1 milletvekili kazanmıştır. Gazete, AP’nin 1961 genel seçimlerinde Sivas’ta hazırlık süreci geçirdiği belirtilerek yerel seçim sonuçlarına göre AP’nin Sivas’tan en az 6 milletvekilini çıkaracağını ileri sürmüştür. Gazete, CHP’nin Sivas’ta oy kaybedeceğini öne sürerek, ancak 5 mebus çıkarabileceğini iddia etmiştir (Adalet 13.09.1965, 5). Gazetenin 8 Eylül 1965 tarihli sayısında yer alan haberinde 1965 genel seçimlerine katılan AP ve diğer partiler hakkında değerlendirmeler yapılırken, bu seçimde diğer partilerin AP karşısında durumunun pek iç açıcı olmadığı belirtilmiştir. Aynı tarihli gazetede yer alan bir başka haberde, TİP’in Moskova kompradoru olduğu, tamamen komünistlerden oluştuğu, sınıf ayrımcılığı ve bölücülük yaptığı, ülkeyi demir perdeye çevirmeye çalıştığı ileri sürülmüştür. Aynı tarihli gazetede yer alan bir başka haberdeyse MP’nin ve CKMP’nin aynı zihniyetin ürünü olarak 1965 genel seçimlerine katıldığı belirtilmiştir. Gazete, MP’nin asıl amacının muhalefet yapmak olduğu ve bu seçimde varlık gösteremeyeceğini ileri sürmüştür. Gazete, aynı zihniyetin ürünü olan CKMP’nin de ihtilalcilerin güdümüne girdiğini ve milliyetçilik

söylemiyle ancak birkaç milletvekili çıkarabileceğini iddia etmiştir. Gazete seçime katılan YTP'nin kurucularının eski dönemi benimseyen kimseler olmasına rağmen, partinin 1961 yılında CHP ile iş birliği yaptığı belirtmiştir. YTP'nin içi boş bir hâle getirildiğini, önemli bir siyasi gücü olsa da dumanı tütmeyen bir parti olduğu ifade edilmiştir (Adalet 08.09.1965, 1, 3).

Gazetenin, 17 Eylül 1965 tarihli sayısında yer alan haberinde: AP'nin 40 ilde düzenleyeceği kapalı spor salonu toplantılarının ve 19 Eylül 1965 Pazar günü Erzurum mitinginin başlayacağı bildirilmiştir. Aynı tarihli gazetede yer alan bir başka haberde: CKMP milletvekili aday listesine yer verilmiştir (Adalet 13.09.1965, 1, 4, 6). Gazetenin 20 Eylül 1965 tarihli sayısında: AP'nin seçim kampanyasına geniş ölçüde yer verilmiştir. Aynı tarihli gazetede AP'nin Erzurum mitingi geniş bir şekilde yer almıştır. Erzurum mitinginde konuşan Demirel:

“Gayrimeşru teşebbüsler Türk milletinin toplu halde karşısına çıkacaktır. Milletimizde, tam bir müdafaa şuru vardır. Bu seçimler milli iradenin hâkim olacağı bir seçim olacaktır. Seçim sonuçları her ne olursa olsun kardeşlik istiyoruz. AP, en güç şartlarda kurulmuş, milletin sinesinden çıkmıştır. AP'nin iktidara geldiğinde huzursuzluk çakacağını belirtenler, AP'ye asılsız iftiralar atmaktadır. İktidara geldiğimizde ordumuzu en mükemmel hale getirmek için çalışacağız” demiştir.

Aynı tarihli gazetede yer alan bir başka haberde: TİP ve CKMP'nin seçim çalışmalarına ilişkin küçük bir haber yer almıştır. Gazete, CKMP'nin seçim sürecine ilişkin ilk açık hava toplantısını 19 Eylül 1965 Pazar günü Yenişehir pazarında yaptığını bildirmiştir. CKMP, seçim çalışmalarını davul zurna eşliğinde az sayıda partili takip etmiştir. Konuşmaların ardından halk sanatçısı Ali Rıza Yüksel, kürsüye gelerek türkü seslendirmiştir. A. Türkeş'in kürsüye çıkması üzerine halk Pazar yerini terk etmeye başlamıştır. CKMP mitinginde Gökhan Evliyaoğlu'nun konuşması dikkat çekmiştir. TİP, 19 Eylül 1965 Pazar günü Cebeci pazarında bir miting düzenlemiştir. Mitingde konuşan Behice Boran:

“Türkiye'nin 43 yıl sonra yeni bir kurtuluş savaşı verdiğini, bu kurtuluş savaşının mutlaka zaferle neticelendirilmelidir” demiştir. Mitingde konuşan TİP Sivas milletvekili adayı Abbas Uğurlu: *“Bir zamanlar DP'nin değnek tutucusu olduğunu”* söylemiştir.

TİP mitinginde, Nazım Hikmet'in şiirinin dinletildiği, partililer arasında sataşmaların yaşandığı belirtilmiştir. Bu nedenle TİP mitingi fiyaskoyla sonuçlanmıştır. Gazete, TİP milletvekili aday listesi de yer vermiştir (Adalet 20.09.1965, 1, 5). AP'nin 10 Ekim 1965 genel seçimini kazanmasının ardından bahse konu olan gazete, AP'nin zaferini büyük harflerle ve dikkat çekici bir şekilde okuyucularına aktarmıştır. Gazetenin 12 Ekim 1965 tarihli sayısında yer alan haberinde Demirel'in şu açıklaması yer almıştır.

“Önümüzde bir huzur ve hizmet devri olacaktır. Herkesin refah içerisinde yaşayacağı, korku duymayacağı günler pek yakındadır. 10 Ekim zaferi milletindir. 10 Ekim'de millet artık kendi kaderine el koymuştur. Bu seçim Türkiye'nin içeride ve dışarıda itibarını artırmıştır” (Adalet 12.10.1965, 1, 5).

Cumhuriyet Gazetesine Göre 1965 Genel Seçimleri

Cumhuriyet Gazetesi'nin, 7 Mayıs 1924'te İstanbul'da yayın hayatına başlamıştır. Türkiye'nin en uzun soluklu basın yayın organlarından biri olan Cumhuriyet Gazetesi, günümüzde yayınlanmaya devam etmektedir. Gazete, ilk zamanlar 7 sayfa olarak basılmış ve 3 kuruştan satılmıştır. Artan maliyetler nedeniyle gazetenin fiyatı önce 5 kuruşa, ardından 8 kuruşa

çıkartılmıştır. Gazete, 1943'te 10 kuruşa, 1951'de 15 kuruşa, 1958'de 25 kuruşa satılmıştır. Okuyucu sayısını her geçen gün artıran gazete, 1965'te 110.000, 1970'ten sonra ise 160.000 okuyucuya ulaşmıştır. Gazete, Yunus Nadi Abalıoğlu tarafından kurulmuştur. Yunus Nadi Abalıoğlu, 1945 yılına kadar gazetenin genel yayın yönetmenliğini yapmıştır. Bahse konu olan gazete Sakarya Savaşı esnasında bir süre Kayseri'de basılmış, 1924 yılında Ankara'da basılmaya devam etmiştir. Gazete, 1960 Darbesi'ni desteklemiştir. 1957'den beri DP'ye karşı muhalif yayın yapan gazete, 1961 ve 1965 genel seçimlerinde de AP'ye karşı muhalif yayın yaptığı görülmüştür (Atatürk Ansiklopedisi 23.07.2024, 1-5).

Bu bölümde 10 Ekim 1965 genel seçimlerini bahse konu olan gazetesi üzerinden değerlendirmek için ilgili gazetenin 1 Eylül 1965'ten 31 Ekim 1965'e kadar yayınlanan sayıları incelenmiştir. Ulusal basınımızın önemli temsilcilerinden olan gazete, 1965 genel seçimlerine geniş bir şekilde yer vermiştir. Bahse konu olan gazetenin 4 Eylül 1965 tarihli sayısında yer alan haberinde: 10 Ekim 1965 genel seçimlerine katılacak 6 partinin temsilcilerinin aday listelerini, 3 Eylül 1965 Cuma günü Yüksek Seçim Kurulu'na sundukları bildirilmiştir. 1965 seçimlerine katılacak iki büyük parti olan AP ve CHP son anda aday listelerini YSK'ya teslim ederken, diğer partiler aday listelerini gün içinde teslim etmiştir. Seçime katılan 6 partinin aday listeleri ve kontenjan adayları da kamuoyuna açıklanmıştır (Cumhuriyet 04.09.1965, 1). Gazete, AP'nin seçim sürecinde yapmış olduğu söylem ve açıklamalara olumsuz bir anlam yükleyerek okuyucularına aktarmıştır. Gazetede yer verilen karikatürler ile AP'nin eleştirildiği görülmektedir. Ancak gazetenin seçime katılan; CHP, CKMP, TİP ve YTP'ye karşı böyle bir tavır sergilemediği görülmüştür. Gazetenin 9 Eylül 1965 tarihli sayısında yer alan haberinde: CHP Lideri İsmet İnönü'nün açıklamaları yer verilmiştir. İnönü:

“Biz bu seçimi kazanabiliriz. Bizimle laf yarıştıran başa çıkamazlar. Seçimi kazanmanın bütün emareleri bizimledir. Millet huzurun nasıl ve kim tarafından devam ettirileceğini biliyor. Seçimi kazanmak için çok çalışmamız gerekiyor. Ülkemizin sorunlarını biliyoruz. Ülkemizin, esenliği, dirliği, düzeni, refahı ve kalkınmasının nasıl olacağını biliyoruz. Halkla birlikte olup, memleketin en ücra köşesine gideceğiz, halka kendimizi anlatacağız” demiştir.

Aynı tarihli gazetede yer alan bir başka haberde: CKMP Genel Sekreter Yardımcısı Muzaffer Özdağ'ın AP ile ilgili yaptığı açıklamalara yer verilmiştir. Özdağ:

“1938 yılından sonrası CHP'nin ekonomi uygulamaları faşist niteliktedir. Günümüzde AP neo faşist bir uygulama içerisindedir. Günümüzde devlet hantal bir şekilde, masraflı bir şekilde işlemekte, devlet asıl amacından çıkmış, devletin üzerine bir hantallık çökmüştür. Bu durum hem devleti yönetenleri hem de halkımızı yormaktadır” demiştir (Cumhuriyet 09.09.1965, 1).

Bahse konu olan gazetenin 13 Eylül 1965 tarihli sayısında yer alan haberde; AP, CHP, CKMP, TİP ve YTP'nin seçim sürecine ilişkin açıklamaları ve çalışmaları yer almıştır. CHP Genel Sekreter Yardımcısı Baykam, *“Ortanın solu sloganının dinamizm, medeniyet ve insanlığa saygı”* olduğunu ileri sürmüştür. CKMP Genel Sekreter Yardımcısı Özdağ, *“CKMP'nin köylüyü teşkilatlandıracağını, kurtuluşa giden yolun ancak ve ancak kırsal kalkınmadan geçtiğini”* ifade etmiştir. YTP Lideri Alican, Adapazarı'nda kendisine yöneltilen eleştirilere kızmıştır. Alican: *“Tartışma fikir planında yürümelidir”* demiştir. AP Genel İdare Kurulunda, seçim boyunca partinin yapacağı ziyaretler belirlemiştir. TİP'in İstanbul toplantısında hazır bulunan partililer: *“Büyük sanayileşme vatandaşa mal edilmelidir”* demiştir (Cumhuriyet 13.09.1965, 1). 1965 seçimleri arifesinde kesin aday listeleri 13 Eylül 1965 tarihli Resmi gazetede yayımlanmıştır.

Resmî gazeteye göre; AP, Demirel'i, memleketi Isparta'dan, CHP, İnönü'yü memleketi Malatya'dan, YTP, Alican'ı Sakarya'dan aday gösterilmiştir. MP, Bölükbaşı'nı Ankara'dan, CKMP Türkeş'i Ankara'dan, TİP ise M. A. Aybar'ı İstanbul'dan aday gösterilmiştir. 1965 genel seçimlerine 176 bağımsız aday katılmıştır. AP ve CHP tüm vilayetlerde aday gösterirken, YTP 19, CKMP 18, TİP 16, MP 14 ilde aday göstermemiştir (Resmî Gazete 13.09.1965, 2-32).

1965 genel seçimlerine sayılı günler kala CHP, 16 sayfalık seçim beyannamesini açıklamıştır. 18 Eylül 1965 tarihli gazetede konuya ilgili şu ifadeler yer almıştır: "*CHP söz veriyor*" başlıklı bir seçim beyannamesi yayınlamıştır. CHP, seçim beyannamesinde iktidara geldiğinde yapacağı icraatları birer birer açıklamıştır. CHP milli çıkarlara uygun yabancı sermayenin kabul edileceğini ifade etmiştir. Siyasi bir koşul öne sürülerek yapılacak dış yardımların hiçbir şekilde kabul edilmeyeceğini belirtmiştir. Ülke içinde kendi kaynaklarımızla petrol arama çalışmalarına devam edileceği, petrol arama sahasının genişletileceği açıklanmıştır. Toprak mülkiyenin yaygın bir hâle getirileceği, üretim yapılan tarım arazilerinin küçük parçalara ayrılmasının önleneyeceği, küçük çiftçilerin yararlanması için toprak reformunun yapılmasının gerekli olduğu belirtilmiştir. Vergide adaletin sağlanması için az kazananlardan daha az, çok kazananlardan daha çok vergi alınacağı ifade edilmiştir. Aynı tarihli gazetede yer alan bir başka haberde, seçime katılacak diğer partilerden bahsedilmiştir. Seçime katılacak partiler seçim kampanyası hazırlıklarını tamamlamıştır. Bazı partiler radyo konuşmalarını hazırlamıştır. TİP seçim bildirisini hazırlamıştır. Bu arada YTP, CKMP ve MP'nin seçim kampanyası yarın başlayacaktır (Cumhuriyet 18.09.1965, 1).

1965 genel seçimlerinden önce öğretim üyeleri, yazarlar, senatörler, sanatçılar, sendikacılar, gazeteciler bir araya gelerek bir bildiri yayınlamıştır. Ortak bildiride, tutucu davranışlara direnmenin Anayasa'nın bir gereği olduğu, tutucu davranışların artması hâlinde bu bildirinin kamuoyuna sunulacak bir ikaz olarak değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu bildiri ülke içinde ve ülke dışında geniş yankı bulmuştur. Gazetede yer alan bir başka haberde partilerin seçim çalışmaları yer almıştır. Gazete, Demirel'in Erzurum'da, Türkeş'in Ankara'da, M. A. Aybar'ın İstanbul'da, Satır'ın Trabzon'da seçim kampanyasını başlattığını bildirmiştir. TİP: "*Tam bağımsız bir politika istiyoruz*" sloganı ile 1965 seçimlerinde yer almıştır. CKMP'nin davul, zurnalı, sazlı sözlü bir miting düzenlediğinden bahsedilmiştir (Cumhuriyet 20.09.1965, 1). Partilerin seçim çalışması başladıktan sonra düzenlediği seçim mitingleri gazetede geniş yer bulmuştur. Gazete, İnönü'nün Malatya mitingine geniş ölçüde yer verirken, Demirel'in Kars mitingine daha az yer vermiştir. Bahse konu olan gazetenin 21 Eylül 1965 tarihli sayısında konuyla alakalı şöyle bir haber yer almıştır. Malatya'da halka hitap eden İnönü:

"Ömrümün geri kalan bu kısa zaman zarfında ülkemizin gelişmesi, ülkemizi umut dolu gelecek günlere sağlam ve sarsılmaz temellere oturtmak için uğraşmak tek gayemdir. Bu amaca ulaşmak için Malatya'nın desteğine ihtiyacım var. Geçmişte olduğu gibi bundan sonra da gayemizi gerçekleştirmekte kararlı olduğumuzu göreceksiniz." Demirel: "*Seçim sistemi eleştiriye açıktır. Ancak şuna inanıyorum, AP güçlü bir hükümet kuracaktır*" demiştir.

Gazete, Malatya'ya gelen İnönü'nün coşkun bir tezahüratla karşılandığını, halkın İnönü'ye sevgi gösterisinde bulunulduğunu, miting alanını dolduran partililer ve halkın CHP liderine karşı sevgi ve muhabbet gösterdiğini ifade etmiştir. AP'nin Kars mitingini, Erzurum mitingine benzeten gazete, mitingün heyecandan yoksun olduğunu, halkın Demirel'in konuşmalarına heyecanlı bir karşılık vermediğini belirtmiştir (Cumhuriyet 21.09.1965, 1). Seçime sayılı günler kala parti liderlerinin üslubu sertleşmeye, meydanlar hareketlenmeye başlamıştır. Bahse konu olan gazetenin 1 Ekim

1965 tarihli sayısında yer alan haberinde şu ifadelerle yer verilmiştir. Demirel'in Malatya'ya gelişi ortamı oldukça gerginleştirmiştir. Jandarma ve polis AP'lilerle CHP'liler arasında muhtemel bir çatışmayı önlenmiştir. Jandarma ve Polis her iki grubun birbirine sataşmasını engellemek için barikat kurmuş, kalabalıktan 17 kişi polis tarafından nezaret altına alınmıştır. Bu arada CKMP Lideri Türkeş: *"TİP'liler vatandaşı komünist yapmak için halka 500'er dönüm toprak dağıtacaktır. Toprak ufalanınca millet komünist olacaktır"* demiştir. TİP Genel Başkanı M. A. Aybar, Adana'ya gelişinde büyük bir tezahüratla, coşkun bir kalabalık tarafından karşılanmıştır. M. A. Aybar, karşısında büyük bir kalabalık kitlesini görünce duygulanmıştır. CHP Parti Meclisi Üyesi İsmail Rüştü Aksal, AP'nin partisine yönettiği eleştirilere karşılık vererek:

"İsnat ve iftiraya bel bağlayanların, geçmişteki acı tecrübelerden ders almaması siyasi hayatımız için büyük bir talihsizliktir. Şanlı geçmişimizi, geçmişten günümüze yapılanları inkâr edeceksin. 1963 Türkiye'sinde siyasi menfaat uğruna 6 liralık yol vergisini gündeme getireceksin. Pervasızca yalan söyleyeceksin, aklınızı başınıza toplayın" demiştir (Cumhuriyet 01.10.1965, 1).

Seçim kampanyası başladıktan sonra gazete, parti liderlerinin yapmış olduğu seçim çalışmalarına atıfta bulunarak, kim ne söylemiş diyerek, parti liderlerinin açıklamalarına yer vermiştir. Bahse konu olan gazetenin 5 Ekim 1965 tarihli sayısında yer alan haberinde: Demirel'in Erzurum mitinginde milli irade vurgusu yaptığı, Kars mitinginde seçim sistemini eleştirdiği, Eskişehir mitinginde 1946'da oyların çalındığı için dikkatli olunması gerektiğini, Samsun mitinginde artan gerilimin silaha sarılmaya sebep olacağını belirtilmiştir. Giresun mitinginde Demirel'e: *"Menderes'i astık seni de asarız"* yazılı tehdit dolu bir pusula verilmesi üzerine Demirel kürsüye gelerek: *"Halk için gidilecek yollar cehenneme de gitse giderim"* diyerek karşılık vermiştir. Malatya mitinginde konuşan İnönü, ellerine fırsat geçerse ne yapmak istedikleri apaçık ortada olduğunu, radyo konuşmasında aşırı uçtan gelen seslere dikkat edilmesi gerektiğini, Trabzon mitinginde reformların teker teker yerine getireceğini söylemiştir. Sakarya'da konuşan Demirel: *"Koalisyon bizi yeni bir genel seçime götürür"* demiştir. Samsun'da konuşan İnönü: *"Demirel ile aralarında görüş ayrılığı bulunduğunu, Türk petrolüne musallat olanları yaşatmayacağız"* demiştir (Cumhuriyet 05.09.1965, 1).

Gazete, 10 Ekim 1965 seçim sonuçlarını AP ve CHP açısından iki farklı bakış açısıyla, dikkat çekici bir şekilde okuyucularına aktarmıştır. Bahse konu olan gazetenin 11 Ekim 1965 tarihli sayısında yer alan habere göre, Demirel seçim sonuçlarını evinde takip ederken gazetecilere espri yapmaktaydı. İnönü evinde kitap okurken uyuya kalmıştı. Gazete, İnönü ve Demirel'e iki ayrı fotoğrafta yer vermiştir. Gazete, İnönü'nün fotoğrafını yenilginin fotoğrafı olarak, Demirel'in fotoğrafını bir zaferin fotoğrafı olarak aktarmıştır. Ayrıca gazetede seçim günü ülke genelinde yaşanan hadiselerden dolayı 6 kişinin öldüğünü, 65 kişinin de yaralandığını bildirilmiştir. Gazetede, milli bakiye sisteminin nasıl hesaplanacağından da söz etmiştir (Cumhuriyet 11.10.1965, 1).

Milliyet Gazetesi'ne Göre 1965 Genel Seçimleri

Milliyet Gazetesi, 3 Mayıs 1950'de yayın hayatına başlamıştır. Gazete yayın hayatına başladığında Türkiye çok partili sisteme geçmek üzereydi (Erdem, 2016, 293). Gazete, Refik Halit Karay, Bedii Faik, Tarık Buğra, gibi yazarlarla Akça Matbaası'nda yayımlanmaya başlanmıştır. Gazete zamanla daha çok basılmaya ve geniş okuyucu kitlesine ulaşmaya başlamıştır. Gazete; güvenilir, dürüst, ilkeli bir yayın yaptığı için herhangi bir siyasi görüşü benimsememiş, toplumun herhangi bir kesimini ön plana çıkarmamıştır (Demirören Holding 24.07.2024,1). Bu bölümde 10 Ekim 1965 genel seçimlerini bahse konu olan gazete üzerinden

değerlendirmek üzere ilgili gazetenin 1 Eylül 1965'ten 31 Ekim 1965'e kadar yayınlanan sayıları incelenmiştir. Ulusal basınımızın önemli temsilcilerinden olan Milliyet Gazetesi, 1965 genel seçimlerine geniş bir şekilde yer vermiştir. Tarık Zafer Tunaya, bahse konu olan gazetenin 10 Eylül 1965 tarihli sayısında kaleme aldığı köşe yazısında, seçime katılan partiler hakkında okuyuculara bilgi vermiştir. Tunaya:

“AP, bir siyasi ideolojiye bir devlet yönetme felsefesine dayanmaktadır. AP, çağdaş hukuku ve insan haklarını esas alan bir devlet nizamı istemektedir. Aynı zamanda milli, laik bir devlet arzu etmektedir. AP, planlı kalkınmadan yanadır. AP, ülkemizi, milletimizi geriye götürecektir her türlü zihniyetin karşısındadır. AP yayınlamış olduğu seçim bildirisinde; sosyal alanda, ziraat alanında, sanayi alanında, maliye alanında, dış politikada, milli savunmada, idari alanda, adalet alanında, eğitim alanında yapılacak çalışmalarını seçmenleri ile paylaşmıştır” (Milliyet 10.09.1965, 5).

T. Z. Tunaya, gazetenin 10 Eylül 1965 tarihli sayısında kaleme aldığı köşe yazısında seçime katılan CHP hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

“1923 yılında kurulan CHP, 1950 yılına kadar ülkemizin siyasi hayatına hâkim olmuştur. Parti, bu zamana kadar hep bir arayış içinde olmuş, zamanın şartlarına uyum sağlamıştır. Parti'nin kuruluşunda devrimci, halkçı anlayış bulunmaktadır. Devrimci ve halkçı bir zihniyetle hareket eden parti, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmaya çalışmıştır. CHP; sosyal adalet, güvenlik anlayışı, köy kalkınması, toprak reformu, devletçilik ilkesi ve karma ekonomi modelini uygulayacağını belirtmektedir” (Milliyet 12.09.1965, 5).

T. Z. Tunaya gazetenin 14 Eylül 1965 tarihli sayısında kaleme aldığı köşe yazısında CKMP ile ilgili şu ifadelerle yer vermiştir:

“1948'de kurulmuş olan MP'nin 1952 yılında Köylü Partisi ile birleşmesi üzerine partinin adı Köylü Millet Partisi olmuştur. Bu iki parti 1962'de ayrılınca CKMP, bu adı sahiplenmeye devam etmiştir. Parti, ilk zamanlar Osman Bölükbaşı ile yoluna devam etmiştir. Milli Birlik Komitesi'nden ayrılan 14'lerin partiye katılması üzerine CKMP, Alpaslan Türkeş liderliğinde siyaset yapmaya devam etmektedir. CKMP, A. Türkeş liderliğinde 1965 genel seçimlerine “Müreffeh ve güçlü bir Türkiye için CKMP” sloganı ile katılmaktadır. CKMP, Türkiye için iç açıcı olmayan bir tablo çizmekte ve Türkiye'nin bu durumdan kurtulması için devletin yeniden teşkilatlanması gerektiğini ileri sürmektedir” (Milliyet 14.09.1965, 5).

T. Z. Tunaya gazetenin 15 Eylül 1965 tarihli sayısında kaleme aldığı köşe yazısında MP hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

“MP, CKMP'den ayrılan bir grup tarafından 1962 yılı haziran ayında kurulmuştur. MP, Türkiye'de insan haklarını hâkim kılacak insan haklarını güvence altına alacak bir devlet düzeninin tesis edilmesini arzu etmektedir. Parti, insan haklarına saygılı devlet düzeninin tesis edilmesinin Milliyetçilik anlayışına bağlı kalmakla mümkün olduğunu ileri sürmektedir. MP, zorunlu hizmetlerin devlet tarafından yerine getirmesi gerektiğini, diğer hizmetlerin ise özel teşebbüs ve yabancı sermayenin yerine getirmesi gerektiğini dile getirmektedir” (Milliyet 15.09.1965, 5).

T. Z. Tunaya gazetenin 16 Eylül 1965 tarihli sayısında kaleme aldığı köşe yazısında TİP ile ilgili şu ifadelerle yer vermiştir:

“TİP, bir kapitalist parti değildir. TİP, emekten yana devletçiliği ya da emekten yana planlı devletçiliği savunmuştur. Parti, Türkiye'nin kaynaklarını kullanarak kalkınabileceğini ileri sürmektedir. TİP, emekten ve işçi sınıfından yana olduğunu belirtmektedir” (Milliyet 16.09.1965, 5).

T. Z. Tunaya gazetesinin 18 Eylül 1965 tarihli sayısında kaleme aldığı köşe yazısında YTP hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

“YTP, demokratik rejimi kurumlarıyla güçlendirme görüş ve hedefini gerçekleştirecektir. Parti, insanı bir araç olarak gören totaliter görüşü reddetmektedir. YTP, bireysel teşebbüsün başarılı bir şekilde yerine getirilmesi için devlete rakip olmaktan ziyade para maliye politikası ve yatırım ile desteklemesi gerektiği görüşünü savunmaktadır” (Milliyet 18.09.1965, 5).

Seçime bir aydan az bir süre kala AP, seçim beyannamesini yayımlamıştır. Partinin seçim beyannamesinde:

“AP, vatan için el ele verelim” başlıklı 40 sayfalık bir seçim bildirisi yayınlamıştır. Partinin seçim beyannamesinde; Türkiye'nin seçime girerken genel durumu, partinin siyasi istikrar arayışı, hükümet biçimi, idari reformları, emniyet, güvenlik, hürriyet, rejimin korunması, iktisat ve dış politika ile ilgili görüşleri yer almıştır. AP, ülkemizin ekonomik gelişiminin dengeli bir şekilde sürdürülmesi, ülke geneline yayılması, maliye ve para politikasının devlet teşekküllerini harekete geçirecek nitelikte olması gerektiğini belirtmiştir. Parti, totaliter anlayış ve zihniyetin karşısında olduğunu ifade etmiştir. AP, batılı ülkeler ve komşu ülkelerle iyi ilişkiler kurulmasından yana olduğunu, Kıbrıs'ta bir emir vakiye asla müsaade edilmeyeceğini belirtmiştir” (Milliyet 19.09.1965, 3).

1965 genel seçimlerinde nispi temsil sisteminin uygulanmasına karar verilmiştir. Nispi temsil sistemi ile seçimde istikrar ve adaletin sağlanacağı düşünülmüştür. Bu sistemde yer verilen *“milli bakiye”* yöntemi ile adil bir seçimin hayata geçirileceği ve daha fazla partinin Meclis'te temsil hakkı elde edeceği ileri sürülmüştür. Milli bakiye sistemiyle liste sonunda yer alan adayın da seçilme şansı yakalayacağı belirtilmiştir. Milli bakiye sistemiyle bir tek oyun bile zayıf edilmeyeceği, her oyun hesaba katılacağı ileri sürülmüştür. Böylece temsilde adaletin sağlanacağı belirtilmiştir (Milliyet 19.09.1965, 5). Demirel, Kars'ta yaptığı konuşmada Milli bakiye sistemine karşı olduklarını belirtmiştir. Gazetesinin 21 Eylül 1965 tarihli sayısında yer alan haberinde Demirel'in şu ifadeleri yer almıştır:

“Milli bakiye, milli bir artıktır. Bu sistem küçük partileri suni tedbirlerle korumak üzere getirilmiştir. Bu sistem sayesinde Meclis'e girecek küçük partiler, azınlıklar cuntası oluşturacağı için bu sistemin vahim bir buluştur” (Milliyet 21.09.1965, 1).

Bahse konu olan gazetesinin 24 Eylül 1965 tarihli sayısında yer alan haberinde MP Genel Başkanı Bölükbaşı'nın şu açıklamalarına yer verilmiştir:

“Demirel'in yeni kabineyi oluşturması üzerine, Türkiye'de demokratik rejim bir haysiyet sınavı geçirmiştir. Yine de demokratik rejim sağlam bir temel üzerine oturmamıştır. Neden Demirel'in kendisi ya da bir AP'li şuanki hükümette başbakan olarak görev almıyor? Daha önceki İnönü ile Malatya'da konuşan İnönü arasında bir fark görmüyorum. Türkiye'de ne kadar komünist varsa bunların hepsi İnönü'nün meddahıdır” demiştir (Milliyet 24.09.1965, 1).

Seçime 14 gün kala söz konusu gazete parti liderlerinin radyo konuşmalarına yer vermiştir. Gazetenin 26 Eylül 1965 tarihli sayısında şöyle bir haber yer almıştır:

Demirel: *“Her ailenin akşam ne yiyeceği başlıca düşüncemizdir. Ekonomide vatandaşa dokunacak, gerçek neticeler almak önemlidir. Seçim kanunu halka hizmet edecek şekilde düzenleyeceğiz.”* İnönü: *“Biz size ilerideki günleri vad ediyoruz. Geride kalmış günleri vadedmiyoruz. Planlı bir ekonomi bizim temelimiz olacaktır”* şeklinde konuşmuştur. Türkeş: *“Biz Türkiye'nin milliyetçi bir şuurla yönetildiği takdirde varlığını devam ettireceğine inanıyoruz. Bizim milletçiliğimiz Türk tarihinden, halk sevgisinden doğmuş olup, emperyalizme karşı olup, barışçıl ve demokratiktir. Demokratik rejimin devamlılığı en başta gelen meselelerimiz arasındadır”* demiştir. Aybar: *“Memleketimizin en önemli meselesi milli bağımsızlığımızın sağlamasıdır. Memleketimiz Amerikan üslerinin işgali altındadır. Ülkemizdeki Amerikan üslerine Türk polisi, askeri, hâkimi, komutanı, hatta bakanların girmesine izin verilmiyor. Memleketimizde Amerikan bayrağının dalgalandığı bu üstler birer küçük Amerika'dır”* demiştir. Alican: *“Partimiz siyasi yöntem bakımından iki noktayı dikkate almaktadır. Bunlardan birisi partilerin partizanlık eğiliminden kurtulmasına olanak sağlayacak reformu gerçekleştirmek, bir diğeri ise Anayasamızda yer alan kuvvetler ayrılığı ilkesinin ülkemizde tam olarak uygulanabilmesinin sağlamaktır. Karma ekonomi modelini savunuyoruz. Planlamanın bürokrasi ve israf aracı olmasını istemiyoruz”* şeklinde konuşmuştur.

(Milliyet 26.09.1965, 1). Gazete, seçim sonuçlarına da geniş bir şekilde yer vermiştir. Gazetenin 12 Ekim 1965 tarihli sayısında yer alan haberde parti liderlerinin seçim sonuçlarına ilişkin beyanati yer almıştır. AP'nin seçim zaferi ile ilgili konuşan Demirel:

“Bu zafer millettindir. Seçim sonuçları millete olan itimadımızda haklı olduğumuzu ortaya çıkmıştır. Seçim sonuçlarının Yüksek Seçim Kurulu tarafından açıklanmasından üç gün sonra Meclis toplanarak yemin edecek, ardından yeni hükümet kurulacaktır” demiştir. İnönü: *“Demokrat rejimlerde bunlar olağan şeylerdir. AP, yalnız başına iktidara gelecektir. CHP olarak ilkelerimizde hiçbir değişiklik yoktur. Sağlam sarsılmaz bir haldeyiz.”* Türkeş: *“AP'nin Türk milletinin sorunlarına hızlı bir şekilde çare bulmasını istiyoruz. Seçim sonuçlarının ülkemize hayırlı olmasını diliyorum. Partimiz teşkilat ve çalışmalar bakımından bu seçime eksik girmiştir. Bu nedenle alınan netice partimiz açısından iyidir”* demiştir. Alican: *“Seçim sonuçları partimiz açısından beklediğimiz gibi gerçekleştirmemiştir. Halkımızın savunduğumuz ilkeler doğrultusunda düşünmediğini gördük. Milli iradeye saygı duyuyoruz. Seçimi kazanan partiye başarılar diliyorum”*

demiştir. Gazete, gayri resmî seçim sonuçlarını açıklamıştır. Gayri resmî seçim sonuçlarına göre; AP 259, CHP 137, MP 19, YTP 13, TİP 13, CKMP 9 milletvekili çıkardığı ilan edilmiştir. 48 ilde; AP'nin 4.450.595, CHP'nin 2.505.407, MP'nin 546.616, YTP'nin 313.917. TİP'in 250.650, CKMP'nin 213.885 oy aldığı belirtilmiştir (Milliyet, 12.10.1965: 1).

Sonuç

Adalet Gazetesi, AP'nin seçim çalışmalarını büyük punto içerisinde, büyük resimler ile vermiştir. Gazetede, AP'nin Erzurum mitingi dışında; Kars, Eskişehir, Balıkesir, Trabzon, Samsun, Ordu, Giresun, Malatya, Adana, Elazığ ve Urfa mitingi de geniş ölçüde yer almıştır. Aynı zamanda gazetenin AP'nin; Sakarya, Zonguldak, İstanbul, Bursa, Konya ve İzmir mitingine de yer verdiği görülmüştür. Gazete, AP'nin seçim kampanyasını büyük harflerle ve büyük resimlerle okurlarına

aktarıırken, diğer partilerin seçim çalışmalarına neredeyse hiç değinmemiştir. Gazetenin seçime katılan partilerden, TİP ve CHP lehine haber yaptığı görülmüştür. Gazete TİP'in olaylı Kayseri mitingi düzenlediğini, TİP üyelerinin komünist olarak nitelendirildiğini ve İnönü'nün seçimi kazanmak için bir yöntem geliştirdiğini belirterek, diğer siyasi partilerin karşısında yer almıştır. Adalet Gazetesi'nde bu şekilde haberlerin yer alması, gazetenin tarafsız ilkesiyle hareket etmediğini, objektif bir yayın yapmadığını göstermektedir. Diğer bir nokta gazetenin seçim çalışmalarına yoğunlaştığı için siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik olaylara, gündelik olaylara, iç ve dış gelişmelere yer vermediği görülmüştür.

Cumhuriyet Gazetesi, seçim kampanyasında öncelikli olarak CHP'ye daha sonra AP'ye yer vermiştir. Gazete, 1965 seçimlerine katılan partiler arasında; YTP, CKMP, MP ve TİP'in seçim kampanyalarına küçük harflerle daha az yer verdiği görülmüştür. Gazetenin, AP'yi karikatürize ederek eleştirdiği görülmüştür. Ayrıca AP Genel Başkanı Demirel'in açıklamaları farklı bir şekilde okuyuculara aktardığı anlaşılmıştır. Gazete, CHP ile ilgili haberlere yer verirken daha dikkatli bir üslup kullanmaya özen göstermiştir. Gazetenin seçime katılan diğer siyasi partilerin seçim faaliyetlerine de belli ölçüde verdiği görülmüştür. Sonuç olarak gazete, 1965 genel seçimlerinde AP'yi karşısına alırken, diğer siyasi partileri karşısına almamıştır. Bu yayıncılık anlayışından dolayı Cumhuriyet Gazetesi'nin tarafsız, ilkeli, dürüst ve objektif bir yayın yapmadığı görülmüştür. Gazetede seçim haberleriyle beraber iç ve dış gelişmelerin, siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel olayların ve gündelik olayların yer aldığı görülmüştür.

Milliyet Gazetesi, partilerin 1965 genel seçim çalışmalarına tarafsız bir şekilde yer vermiştir. Milliyet Gazetesi'nin 1965 genel seçimlerine iki güçlü siyasi parti olarak giren AP ve CHP'ye daha çok yer verdiği görülmüştür. Gazetede, seçime katılan; YTP, CKMP, MP ve TİP'in seçim çalışmaları zaman zaman yer almıştır. Gazete, AP, CHP ve CKMP'nin seçim çalışmalarını muhabirleri aracılığıyla yakından takip ederek okuyucularına aktarmıştır. Gazete, seçim haberlerini resim kullanarak vermeye özen göstermiştir. Aynı zamanda gazetede partilerin seçim çalışmaları, seçim yasasına ilişkin değerlendirilmeler de yer almıştır. Partilerin seçim çalışmalarını kendi yayın ilkeleri doğrultusunda aktaran gazete, bir ideolojinin veya siyasi görüşün temsilcisi olmamaya özen göstermiştir. Böyle bir yayıncılık anlayışıyla hareket eden Milliyet Gazetesi'nin, tarafsız, ilkeli, dürüst, objektif bir yayın yaptığı görülmüştür. Gazetede; günlük hayatın, kültür, sanat spor, ekonomi, yurt içi, yurt dışı gelişmelerin de yer aldığı görülmüştür.

1965 genel seçimlerini değerlendirdiğimiz bu makalede Adalet, Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinde yer alan haberlerden yola çıkılarak seçimlere katılan partilerin seçim çalışmaları incelenmiştir. Her gazetenin kendi yayın ilkesi doğrultusunda 1965 genel seçimlerine yer verdiği görülmüştür. Bu nedenle Adalet, Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinin 1965 genel seçimlerine yaklaşımları farklılık göstermiştir. Bu çalışma, ilgili seçimin kampanya sürecinde Türkiye'deki siyasi atmosferin anlaşılması açısından önemli görülmektedir. Günümüzde belli bir siyasi ideolojiyi, görüş ve düşünceyi destekleyen benzer gazetelerin yayınlanmaya devam ettiği görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Akkaş S. 1989, *Adalet Partisi ve İdeolojisi*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Akyüz D. 2006, Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi, Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine. İstanbul.
- Artar Faruk Ö. 2022, *Adalet Partisi Dönemi Sosyal Politika Uygulamaları (1965-1971)*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi, Kırklareli.
- Atatürk Ansiklopedisi <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cumhuriyet-gazetesi/> Erişim Tarihi: 23.07.2024.
- Demirören Medya <https://www.demirorengazetecilik.com.tr/sayfa/hakkimizda/36> Erişim Tarihi: 24.07.2024.
- Ekinci N. 1997, Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Dış Etkenler. İstanbul.
- Erdem Nigar B. 2016, Abdi İpekçi Yönetimindeki Milliyet Gazetesi’nin Bir Kitle Gazetesi olarak Soğuk Savaş Bağlamında Değerlendirilmesi, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5, 3, 293.
- Fedayi C. 2019, “Adalet Partisi’nin Birinci Dönemi: 1961-1971”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* 16, 57, 129.
- Güneş T. 2009, *Türk Demokrasisinin Analizi*. Hz. Hurşit Güneş, İstanbul.
- Güvenir M. 1982, “Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 37, 1, 219-220, 226, 245.
- İlkhan N. 2022, *1965 Seçimlerinde Adalet Partisi’nin Seçim Propagandası*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı.
- Karataş M. 2022, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinin İç ve Dış Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *21. Yüzyıl Eğitim ve Toplum Dergisi*, C. 11, S. 32, 15-16.
- Kaya Orhan M. 2004, *Türk Siyasal Hayatında Adalet Partisi (1961-1971)*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Kılavuz N. 2007, Türk Siyasal Hayatında 1965 Seçimleri. Ankara.
- Kuru H. 1996, *Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Koç A. 2011, *CHP’de ‘Ortanın Solu’ Söylemi ve 1965 Seçimlerindeki Yansımaları*. Yayınlanmış Yüksek Lisans, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Muhacir A. 2021, *1965 Seçimlerinden 12 Mart Muhterasına İktidar Muhalefet İlişkileri (1965-1971)*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Tarım O. 2013, *27 Mayıs’tan 12 Mart’a Adalet Partisi ve Türkiye*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Teknaz Dışiaçık M. 2023, *Adalet Partisi İktidarında Türkiye (1965-1971)*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Tuncay M. 2005, Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931). İstanbul.
- Tunaya Zafer T, 10 Eylül 1965, “Seçime Giren Partiler Adalet Partisi”. Milliyet Gazetesi, 5.
- Tunaya Zafer T, 12 Eylül 1965, “Seçime Girecek Partiler CHP Zamana Uyamaya Çalışıyor”. Milliyet Gazetesi, 5.
- Tunaya Zafer T, 15 Eylül 1965, “MP devletçiliğin tahdidini istiyor”. Milliyet Gazetesi, 5.
- Tunaya Zafer T, 18 Eylül 1965, “YTP devletçisinde esas temel özel teşebbüstür”. Milliyet Gazetesi, 5.
- Tunaya Zafer T, 14 Eylül 1965, “CKMP Müreffeh Türkiye İstiyor”. Milliyet Gazetesi, 5.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2022, Cumhuriyet Dönemi Partiler, Seçimler. Beyannameler. Ankara.
- Varlık Ü. ve Ören, B. 2001, *Seçim Sistemleri ve Türkiye’de Seçimler*. İstanbul.
- 3 Eylül 1965, “Tek Parti İktidarı Mahzurlu Değil”. Adalet Gazetesi, 1-2.
- 4 Eylül 1965, “Siyasi partiler kontenjan adaylarını tespit ettiler, Listeler Seçim Kuruluna verildi”. Cumhuriyet Gazetesi, 1.
- 5 Eylül 1965, “T.İ.P.’in Genel Seçime Girmeye Hakkı Yoktur”. Adalet Gazetesi, 1.
- 8 Eylül 1965, “Seçim ve TİP, Diğer Partiler”. Adalet Gazetesi, 1, 3.

- 9 Eylül 1965, “Milli İrade Üstünde Hiçbir Kuvvet Yoktur, CKMP teşkilatı dağılıyor mu?”. Adalet Gazetesi, 1, 5.
- 9 Eylül 1965, “İnönü: Seçimi Kazanmanın Bütün Şartları Bizimle, AP Neo Faşist Bir Tatbikat Getirmektedir”, Cumhuriyet Gazetesi, 1.
- 13 Eylül 1965, “Baykam: Ortanın solu CHP’nin göbek adıdır”. Cumhuriyet Gazetesi, 1.
- 13 Eylül 1965, “AP Pazar günü seçim kampanyasını açacak, CKMP Milletvekilleri Adayları Tam Listesi”. Adalet Gazetesi, 1, 4, 6.
- 13 Eylül 1965, “Sivas’ta A.P. ile C.H.P. arasında bir mukayese”. Adalet Gazetesi, 5.
- 13 Eylül 1965, “Yüksek Seçim Kurulu Kararları”. Resmi Gazete, Karar No: 356. Sayı: 12099, s. 2-32.
- 18 Eylül 1965, “CHP Seçim beyannamesini açıkladı, Herhangi Bir Siyasal Şarta Bağlı Dış yardım Almayacağız”. Cumhuriyet Gazetesi, 1.
- 19 Eylül 1965, “AP Beyannamesi Dün Açıklandı”. Milliyet Gazetesi, 3.
- 19 Eylül 1965, “Yeni Sistem, Milli bakiye nedir?”. Milliyet Gazetesi, 5.
- 20 Eylül 1965, “Seçim Kampanyası Başladı, Mücadele Zorlu Olacak, bağımsızlar Bildirisi, TİP’in kampanyası açıldı, CKMP, davullu zurnalı, sazlı marşlı mitin yaptı”. Cumhuriyet Gazetesi, 1.
- 20 Eylül 1965, “Demirel Seçim Kampanyasını Erzurum’da Açtı. “Milli iradeye kimse karşı koyamayacaktır.” TİP’in mitingi tam bir fiyasko ile neticelendi. CKMP sazlı sözlü bir miting yaptı. Demirel Seçim Kampanyasını Açtı”. Adalet Gazetesi, 1, 4-5.
- 21 Eylül 1965, “İnönü Dün Malatya’da Konuştu. Huzur bir daha bozulursa ne olur bilinmez. Demirel A.P. kuvvetli bir hükümet kuracaktır”. Cumhuriyet Gazetesi, 1.
- 21 Eylül 1965, “Milli Bakiye tehlikeli bir buluştur”. Milliyet Gazetesi, 1.
- 24 Eylül 1965, “Bölükbaşı AP ile CHP’ye çattı”. Milliyet Gazetesi, 1.
- 26 Eylül 1965, “Liderler Dün Radyoda Düello Yaptılar”. Milliyet Gazetesi, 1.
- 1 Ekim 1965, “AP-CHP çatışmasını polis ve jandarma güç önledi. Türkeş: Ufalanan toprak kominizim getirir. M. A. Aybar: Öteki Partilere dikkat et! Aksal’ın İhtarı: Aklınızı başınıza toplayı”. Cumhuriyet Gazetesi, 1.
- 3 Ekim 1965, “Senelerimiz Çetin Mücadelelerle Geçti, Heyecan ve Sevincimiz”. Adalet Gazetesi, 6.
- 5 Ekim 1965, “Bugüne Kadar Neler Söylediler. Koalisyon Bizi Yeni Bir Genel Seçime Götürür. İnönü: Demirel ile ihtilafımız var”. Cumhuriyet Gazetesi, 1.
- 11 Ekim 1965, “A. P. Çoğunluğu Aldı. Olaylar. Liderler sonuçları evde izlediler”. Cumhuriyet Gazetesi, 1.
- 12 Ekim 1965, “Demirel Diyor ki: Millet artık kendi kaderine el koymuştur!”. Adalet Gazetesi, 1, 5.
- 12 Ekim 1965, “Demirel: Zafer Milletindir. İnönü: Huzuru korumak lazım. Liderlerin Görüşü. Gayri Resmi Seçim Sonucu”. Milliyet Gazetesi, 1.

Parasosyal Etkileşim Kuramı Bağlamında Benlik Saygısı ve Beş Faktör Kişilik Özellikleri (K-pop Hayranları Üzerine Bir Çalışma)

Self Esteem and Five Factor Personality Traits in the Context of Parasocial Interaction Theory (A Study on K-pop Fans)

Feride BOĞAZKESEN*
Sude YİĞİT**
Meryem Berrin BULUT***

Öne Çıkanlar:

- Parasosyal etkileşim ile duygusal dengesizlik ve deneyime açıklık arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.
- Yaş, parasosyal etkileşimi negatif yönde anlamlı olarak yordamaktadır.
- Literatürde Parasosyal Etkileşim Kuramı kapsamında K-pop hayranları üzerine yapılan nicel araştırmaların sınırlı sayıda olması dolayısıyla mevcut çalışma, literatürdeki boşluğun doldurulmasına katkı sağlayacaktır.

Öz: Güney Kore’de ortaya çıkan K-pop grupları sosyal medyayı ciddi anlamda etkilemiştir. Türkiye’de de bu grupların özellikle ergenler ve üniversite öğrencileri üzerinde önemli bir etkiye sahip oldukları belirtilebilir. Bu araştırma ile, K-pop’a olan bağlılığın yordayıcıları olarak benlik saygısı ve kişilik özelliklerini, parasosyal etkileşim kuramı çerçevesinde incelemek hedeflenmiştir. Çalışmanın örneklemini Türkiye’deki K-pop takipçisi 18 yaş ve üzeri 623 kadından oluşmaktadır. Çalışmanın verilerini toplamak amacıyla Parasosyal Etkileşim Ölçeği, Benlik Saygısı Ölçeği, Beş Faktör Kişilik Ölçeği ve Demografik Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırmanın verileri nicel analiz teknikleri kullanılarak çözümlenmiştir. Korelasyon analizi sonucunda parasosyal etkileşim ile duygusal dengesizlik ve deneyime açıklık arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Hiyerarşik regresyon analiziyle ilk aşamada modele alınan yaş, ikinci aşamada modele alınan deneyime açıklık ve duygusal dengesizlik parasosyal etkileşimi anlamlı olarak yordamaktadır. Bu durumda hem deneyime açıklık hem de duygusal dengesizlik parasosyal etkileşimi pozitif yönde anlamlı olarak etkilemektedir. Elde edilen bulgular, parasosyal etkileşim literatürü temelinde tartışılmış, uygulama alanına ve akademiye öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: K-pop, benlik saygısı, parasosyal etkileşim, kişilik özellikleri.

Highlights:

- Significant positive relationships were found between parasocial interaction and neuroticism and openness to experience.
- Age negatively predicts parasocial interaction.
- Due to the limited number of quantitative studies on K-pop fans within the scope of Parasocial Interaction Theory in the literature, the current study will contribute to filling the gap in the literature.

* Psikolog, Ankara, f.bogazkesen16@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3339-3125

** Psikolog, Sivas, sudeyigit462@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3548-946X

*** Doç. Dr. Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Adana, tekemeryemberrin@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8476-8700

Abstract: K-pop groups that emerged in South Korea have had a significant impact on social media. In Turkey, it can be stated that these groups have a significant impact especially on adolescents and university students. This study aims to examine self-esteem and personality traits as predictors of engagement to K-pop within the framework of parasocial interaction theory. The sample of the study consists of 623 women aged 18 and over who are K-pop followers in Turkey. Parasocial Interaction Scale, Self-Esteem Scale, Five Factor Personality Scale and Demographic Information Form were used to collect the data. Data were analyzed with the help of quantitative analysis techniques. As a result of the correlation analysis, positive and significant relationships were found between parasocial interaction and neuroticism and openness to experience. With hierarchical regression analysis, age, which was included in the model in the first stage, openness to experience and neuroticism, which were included in the model in the second stage, significantly predicted parasocial interaction. In this case, both openness to experience and neuroticism have a significant positive effect on parasocial interaction. The findings were discussed on the basis of parasocial interaction literature and suggestions were presented to the field of practice and academia.

Keywords: K-pop, parasocial interaction, self esteem, personality traits.

Summary: “Hallyu”, also known as the Korean wave, that developed in the South Korean culture, initially appeared as K-drama, but later became widespread with its music. By actively using social media accounts, K-pop groups have seriously influenced social media by keeping their interactions with their fans tight and have managed to reach a fan base all over the world. In our country, it can be stated that they have a significant impact especially on adolescents and university students. The aim of this study is to examine self-esteem and personality traits as predictors of K-pop engagement in the context of parasocial interaction theory. The study also examined the relationships between parasocial interaction, self-esteem and personality traits. The sample consists of individuals aged 18 and over who follow K-pop in Türkiye by convenience and snowball sampling method. Accordingly, 639 women voluntarily participated in the study. The mean age of the participants was 20.35 and the standard deviation based on age was 3.67 (age range 18-53). Parasocial Interaction Scale, Self-Esteem Scale, Five Factor Personality Scale and demographic information form were used to collect the data. Data were analyzed using correlation analysis and hierarchical regression analysis. As a result of Pearson correlation analysis, no significant relationship was found between parasocial interaction and self-esteem, while a significant positive relationship was found between parasocial interaction and neuroticism. In the hierarchical regression analysis, participants’ age was included as control variable. As a result of the analysis, in the first stage, age, and in the second stage, in addition to age, openness to experience and neuroticism significantly predicted parasocial interaction. Accordingly, it can be stated that as both openness to experience and neuroticism increase, parasocial interaction increases. In the light of the findings, the reason for the lack of a significant relationship between parasocial interaction and self-esteem may be that the participants did not express their true thoughts with their responses to the items. In addition, they may have tried to show a better / positive way against negative attitudes. In the studies conducted on the subject, it was seen that there were various findings in the literature. Idols focus on issues such as pressure, bullying, finding identity, loneliness and lovelessness in their songs. This allows the fans who listen to the songs to feel that they have similar problems with the idols and feel that they belong to that group. The practice of fans in a specific K-pop group addressing each other with unique names strengthens their sense of belonging. In addition to this, in a qualitative study, the fact that the fans said “I get away from the troubles in daily life when I listen to K-Pop” can be stated that fans turn to parasocial interaction in order to escape from the troubles they cannot solve in their daily lives and to suppress their emotions. This may be related to the fact that individuals with high neuroticism have difficulty in coping with their emotions, have doubts, have low self-confidence, experience their emotions at extremes and are depressed. People who are open to experience may be individuals who have unique thoughts, have unconventional attitudes, like to travel, have high imagination, are interested in art, are brave, have a sense of curiosity, and like to interact with different cultures. Another finding is that commitment to character decreases with increasing age. In other words, as age increases, parasocial interaction scores decrease. In addition to the limited number of studies on parasocial interaction, the lack of a quantitative study examining K-pop within the scope of parasocial interaction will fill the gap in the

literature. The fact that only female participants were included in the study is seen as a limitation. In future studies, researchers can plan a new study by including male fans.

Giriş

Güney Kore kültürü içerisinde gelişen ve ülke sınırları dışına çıkarak popülerleşen “Hallyu” Kore dalgası olarak da adlandırılmaktadır. Kore dalgası, ilk defa Çin medyası tarafından gençlerin Kore kültürüne olan hayranlığını ifade etmek amacı ile ortaya atılmıştır (Kim 2013). Yerel halkın izlemesi için yapılan Kore televizyon dizileri Kore dalgasının uluslararası düzeyde hayranlık uyandırmasında büyük bir etkiye sahiptir (Kim 2013). İlk önce Çin ve Japonya’da başlayarak dünyanın farklı bölgelerinde evrensel boyuta ulaşan (Keskin & Binark 2021) Kore dalgasının ilk olarak Kore-drama daha sonra Kore-pop (K-pop) şeklinde karşımıza çıktığı belirtilebilir (Kim 2013). Güney Kore’de ilk zamanlarda K-pop terimi yerine pop müzik anlamına gelen ‘gayo’ terimi kullanılmıştır. Son zamanlarda ise batı kültürüne atıfta bulunarak pop teriminin başına kendi ülkelerinin baş harfini getirerek K-pop’u kullanmaya başlamışlardır (Korea.net, t.y.). Böylece diğer ülkelerdeki popüler müziğe ayak uydurmuşlardır. K-pop’un tekno, rock, hip-hop, pop baladları vb. türleri içine alan 21. yüzyıl müzik türü olduğu söylenebilir (Korea.net, t.y.). Psy’nin çıkardığı Gangnam Style isimli K-pop şarkısı Kore dalgasını dünya genelinde daha görünür hâle getirmiştir (Kim 2013). Kore dalgası başlarda Kore dizileri ve filmleri ile karşımıza çıkarken sonrasında müzik kültürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kore dalgasının dünyaya yayılması aşamalı olarak gerçekleşmiştir. İlk olarak Çin ve Japonya’ya (Boman 2020), daha sonra Amerika, Avrupa ve Orta Doğu’ya (Zhao 2021) yayılmıştır. Kore Savaşı ve Uluslararası Para Fonu (IMF) krizleri gibi olaylar sebebiyle Kore hükümeti, Kore dalgasını ticari amaçlı olarak desteklemiştir. K-pop, televizyon programlarında konserler, şarkıcılarla röportajlar ve müzik kliplerinin yayınlanmasıyla popülerlik kazanmıştır. Sosyal medya kullanımının artmasıyla beraber Kore dalgasının yayılması hız kazanmıştır. Aktif olarak sosyal medya kullanan K-pop grupları, yoğun bir hayran kitlesine sahiptirler (Keskin 2022b). K-pop’un bu denli yaygınlaşmasındaki sebeplerden biri şarkı sözlerinin her kesimden insana hitap etmesidir. Popüler hâle gelmesine etki eden nedenlerden biri de K-pop gruplarında bulunan şarkıcıların medya önünde saygılı konuşmaları, ajanslarla iş birliği içerisinde çalışmalarını ve büyük çapta müzik şölenleri düzenlemeleridir (İriyari 2022).

K-pop’ta grup üyeleri ya sadece erkek ya da sadece kadınlardan oluşmaktadır. Grupta yer alan her şarkıcı ‘idol’ olarak ifade edilmektedir. Gruplar genellikle 4-7 kişiden oluşurken bazı grupların 11-12 kişiye kadar çıktığı görülmektedir. Güney Kore’de aktif olan 150’den fazla K-pop grubu vardır. Bunlardan bazıları BTS, BLACKPINK, TWICE, EXO, ITZY, STRAY KIDS olarak sıralanabilir (Korea.net, t.y.). K-pop grupları, Türkiye’de özellikle ergenler arasında popülerlik kazanmıştır (Aksoy 2023; Karaman & Özmen 2023). Ayrıca, ülkemizde K-pop grupları üzerine yapılan araştırmalar son yıllarda önemli bir artış göstermektedir (Duran 2024; Tanışık 2023).

Parasosyal Etkileşim

Parasosyal etkileşim “*Pseudo-Gemeinschaft*” kavramından türetilmiştir. Kelimenin anlamı, seyirci ve medya karakterinin sahte arkadaşlığıdır (Bedek 2021). Parasosyal etkileşim kuramı ilk kez Horton ve Wohl tarafından 1956 yılında ortaya konmuştur. Horton ve Wohl kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle insanların medyadaki karakterlerle aralarındaki bağın geliştiğini öne sürmüşlerdir. Aynı zamanda, oluşan bu bağın izleyiciden medya karakterine doğru tek yönlü olduğunu belirtmişlerdir (akt. Sözen 2014, 15). Nordlund’a (1978) göre birey, birincil ihtiyaçları

belirli bir oranda karşılanmadığı zaman bu ihtiyaçların karşılanması için parasosyal etkileşime girmektedir (akt. Karataş 2022, 12). Bu şekilde birey, medya karakteriyle olan iletişimini sosyal etkileşim yerine koyabilmektedir (Karataş 2022). K-pop bağlamında izleyicilerin medyadaki karakterleri, rol yaptıklarını göz önüne almadan, gerçeklikten ayırt edememeleri, karakterlere yakınlık duymaları ve karakterleri aileden biri gibi görmeleri parasosyal etkileşim kapsamında ele alınabilir. Ülkemizden buna güzel bir örnek “Kurtlar Vadisi” dizisindeki “Çakır” karakterinin ölümünden sonra Türkiye’nin birçok yerinde gıyaben cenaze namazı kılınması ve ölüm yıldönümünde aynı karakter için lokma dağıtılmasıdır. Parasosyal etkileşim, kişinin medya karakterini izlediğinde kendisiyle ilgilenildiğini hissetmesine yol açmaktadır (Sözen 2014; Ata 2022). Bu kapsamda, hayranların, idollerin canlı yayını kendileri için açtıklarını düşünmeleri de parasosyal etkileşim olarak tanımlanabilir.

Yapılan çalışmalar parasosyal etkileşimin ortaya çıkması için medya karakteriyle kurulan ilişkinin/yakınlığın kısa süreli takipten ziyade uzun süreli olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bununla beraber çalışmalar sadece görsel medyayla değil aynı zamanda radyo, şiir, tiyatro ve düz yazılarla da parasosyal etkileşimin oluşabileceğini göstermektedir (Aksakal 2021; Güner 2021). Medya karakterinin jestlerini, mimiklerini, davranışlarını, konuşma biçimini ve ses tonunu gözlemleyebilmesi sayesinde daha fazla samimiyet oluşturmaya başlayan izleyici, medya karakterini ne kadar yakın çekime alırsa veya izleyicinin hayal gücüyle ne kadar bağdaştırabilirse duyulan yakınlık da o kadar artmaktadır. Bu bağlamda, K-pop düşünüldüğünde, sosyal medyanın yaygın kullanımının, hayran sayfalarında kişilerin hayal gücüyle oluşturduğu düzenlemelerin (editlerin) ve hayranların bir araya gelerek idollerleriyle ilgili fotoğraflar, hediyeler ve kartlar paylaşmasının, hem hayranlığı hem de parasosyal etkileşimi artırdığı söylenebilir (Güner 2021; Keskin 2020a).

İdollerin hareketli ve renkli dans koreografileri, giyim tarzları, sahne tavırları, sahne performanslarına önem vermeleri, şarkıların anlamları insanların dikkatini çekmektedir. Kapsamlı bir eğitim programı ve stajyerlik döneminden sonra çıkış yapan idoller, sosyal medyayı kullanarak (örn., Vlive ve YouTube) hayran kitleleriyle sürekli iletişim hâlinde olurlar. Böylece hayranlarla daha fazla yakınlık sağlanmış olur. Bu durum hem K-pop’un popülerliğinin devamlılığını sağlamakta (Korea.net, t.y.) hem de hayranlar ve idoller arasında parasosyal bir etkileşimin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Benlik Saygısı

Bireyin sahip olduğu duygu, düşünce ve inançlarını olduğu gibi kabul edip benimsemesi olan benlik saygısı kavramı ‘öz değer, kendilik algılayışı, benlik tasarımı, öz kavramı, kendine güven duygusu’ terimleri ile de ele alınabilmektedir (Rosenberg 1965; akt. Yiğit 2011, 87). Benlik saygısı bireyin topluma uyumunu etkilemektedir. Yüksek benlik saygısına sahip birey başarılı, kendinden emin, hatalarını kabul edip bu durum karşısında neler yapması gerektiğini bilen ve zorlukların üstesinden gelebilen; düşük benlik saygısına sahip birey ise güven problemi olan, başarıya inancı zayıf olan biridir (Coopersmith 1967; akt. Yiğit 2011, 87). Rosenberg (2015), sahip olduğu başarılarından dolayı kendisini diğer insanlardan üstün görmeyen ya da yanlışları için kendisini aşağılamayan, kendisine saygı duyan bireyin benlik saygısının yüksek; kendisine saygısı olmayan, aşağılık kompleksi içinde bulunan bireylerin benlik saygısının ise düşük olduğunu belirtmektedir.

Aksakal (2021) çalışmasında parasosyal etkileşim ile benlik saygısı arasında ters yönde anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Bu bağlamda K-pop’u takip eden kişilerin düşüncelerini idolle özdeşleştirmeleri ve idolün düşüncelerini fazlasıyla benimsemeleri, zamanla kişinin kendine olan

saygısında azalma oluşturabilecektir. Bu bireyler, duygularının dışavurumunu bu şekilde gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Yapılan bazı çalışmalarda (Aksakal 2021; Derrick vd. 2009) parasosyal etkileşim arttıkça ideal benlik ve sahip olunan benlik arasındaki fark artmakta ve bunun sonucunda benlik saygısı düşmektedir. Parasosyal etkileşim ile benlik saygısı arasında pozitif yönlü ilişkilerin tespit edildiği araştırma bulguları (bk. Khan vd. 2023) da bulunmaktadır. Parasosyal etkileşim ile satın alma niyeti arasındaki ilişkide benlik saygısının düzenleyici rolü olduğunu tespit eden araştırma (Bi & Zhang 2022) sonuçlarına da rastlamak mümkündür. Mevcut çalışmada ise parasosyal etkileşim kuramı bağlamında parasosyal etkileşim ile benlik saygısı arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler beklenmektedir.

Kişilik Özellikleri

Kişilik, bireyi diğerlerinden ayıran tutarlı davranışlar ve bireyin bu davranışları nasıl gerçekleştireceği konusunda iç dünyasında gelişen duygusal, bilişsel ve güdüsel süreçlerdir (Burger 2006). Kişiliğin temel özelliklerinden biri davranışların tutarlı olmasıdır. Bireyin belli bir durumda gösterdiği tepkiyi diğerleri için de aynı şekilde göstermesi gerekir. Örneğin toplantılarına, buluşmalarına zamanında giden, dakik olan birinin başka bir zamanda da dakik olması beklenir (Burger 2006). Kişiliği açıklamak için farklı kuramsal yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunlardan biri de “Özellik Yaklaşımı”dır. Özellik Yaklaşımı ile bireylerin davranışları ve duygusal tepkileri, belirli kişilik özellikleriyle ilişkilendirilerek kişilik açıklanmaya çalışılır (Costa & McCrae 1992). Özellikler, beş faktör (Big Five) altında ele alınır: Uyumluluk, duygusal dengesizlik, dışadönüklük, deneyime açıklık ve sorumluluk. Bu faktörler, bireylerin kişilik özelliklerini anlamada yaygın olarak kullanılan bir çerçeve sunar (McCrae & Costa 1987). Beş faktörden biri olan *uyumluluk* faktöründen yüksek puan alınması kişinin yardım sever, eli açık, sakin, affedici, açık sözlü, cana yakın olduğunu gösterirken düşük puan alınması güvenilmez, inatçı, kin tutan, rekabete daha yatkın, sinirli olduğunu gösterir (Aslan Nergiz 2020; Biçer 2022). Parasosyal etkileşim bağlamında uyumluluk puanları yüksek olan kişilerin daha samimi ve gerçek ilişkiler aramaları sebebiyle parasosyal etkileşime girme ihtimallerinin daha düşük olduğu düşünülmektedir (Şeker 2018). *Duygusal dengesizlik* faktöründen alınan yüksek puan tedirgin, kuşkulu, endişeli, gergin, kendine acıyan ve duygusal kişileri ifade ederken düşük puan ise baskı altında sakin kalabilen, özgüven sahibi ve kolay sinirlenmeyen kişileri belirtmektedir (Kan 2018; Aslan Nergiz 2020). *Duygusal dengesizlik* puanı yüksek olan bireyler düşük puanlılara göre daha çok parasosyal etkileşim kurmaktadırlar (Şeker 2018). *Dışa dönüklük* faktöründen yüksek puan alan kişiler insanlarla bir arada bulunmaktan hoşlanan, sosyal, işbirlikçi olarak tanımlanırken düşük puana sahip kişiler asosyal, sessiz ve diğer kişilerle mesafeli olarak tanımlanmaktadır. Dışa dönüklükte dikkat edilmesi gereken nokta kişilerin yalnız kalmayı tercih etme ihtimalleri, sosyal kaygılarının olmayabileceği ve mutsuz kişiler olarak adlandırılmamaları gerektiğidir (Biçer 2022; Coon & Mitterer 2010). *Dışadönüklük* özelliği belirgin olan insanlar; aktif, girişken, heyecan verici işlerle meşgul olan, kendine güvenen, neşeli, ilgili, konuşkan, eğlenceyi seven, şefkatli ve samimi özellikler sergilemektedirler (Burger 2006). *Dışadönüklük*, parasosyal etkileşim kuramı çerçevesinde ele alındığında, dışadönük kişilerin sosyal destek ihtiyaçlarını etraflarındaki insanlardan karşıladıkları için parasosyal etkileşim kurma olasılıklarının daha düşük olduğu düşünülmektedir. Buna karşılık, içedönük bireyler, sosyal çevrelerinin baskılarından uzaklaşmak ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla parasosyal etkileşimlere yönelme eğiliminde olabilirler (Şeker 2018). *Deneyime açıklık* faktöründen yüksek puan alan bireyler, yeni fikirlere açık, yaratıcı ve sanata ilgi duyan kişiler olarak tanımlanırken; düşük puan alanlar ise daha sabit fikirli, geleneksel ve yeniliklere kapalı bireyler olarak nitelendirilir (Biçer 2022; Kan 2018). Deneyime açıklık temelinde parasosyal etkileşim kuramı

bağlamında farklı görüşler mevcuttur. Ingram ve Luckett (2019), deneyime açıklığın parasosyal etkileşimi olumlu olarak yordadığını raporlamakta iken Tsay ve Bodine (2012) deneyime açıklık ile parasosyal etkileşim arasında olumsuz yönde bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir. *Sorumluluk* faktöründe yüksek puan alanlar düzenli, tedbirli, hırslı ve hedef odaklı kişilerdir. Düşük puan alanların ise plansız, dikkati kolay dağılan ve dürtüsel hareket eden kişiler oldukları düşünülmektedir (Kan 2018). Sorumluluk faktörünün medya tüketimi konusunda net bir bilgi sağlamadığı da ifade edilmektedir (Şeker 2018). Bu, sorumluluk düzeyi yüksek bireylerin medya tüketim alışkanlıklarının belirli bir desen izleyip izlemediğine dair kesin bir ilişki kurmanın zor olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, K-pop hayranlarında parasosyal etkileşimin yordayıcılarını incelemektir. Ayrıca, parasosyal etkileşim ile benlik saygısı ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkiler de araştırılmıştır. Bu kapsamda beş faktör kişilik özellikleri ile Parasosyal etkileşim arasında anlamlı ilişkiler beklenmektedir.

Araştırmanın Önemi

K-pop grupları sosyal medyada sürekli kendileri ile ilgili paylaşımlarda bulunurken aynı zamanda hayran kitleleri ile etkileşim içerisine girmektedirler. Hayranların grup üyeleri ile girdikleri bu etkileşim sonucu gruba olan ilgileri ve hayranlık seviyeleri giderek artmaktadır. Bireyi sosyal hayattaki stres ve yalnızlıktan uzak tutabilen K-pop grupları, hayranlarının hayatlarındaki zorlukları atlattıklarına da yardım edebilmektedirler (Keskin 2022a). Hayranlar, sosyal medyada fan grupları oluşturarak birbirleri ile hem sosyal medya üzerinden hem de yüz yüze görüşmelerle etkileşim içine girmektedirler.

Keskin ve Binark (2021), Özkaya (2020) ve Ünlü (2021) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda, genç hayranların sosyal medya aracılığıyla idollerini takip etmeleri, onlar adına düzenlenen kampanyalarla bağış toplama faaliyetlerinde bulunmaları ve K-pop dinleme sebepleri arasında grupları kendilerine yakın hissetmelerini belirtmeleri, K-pop'un günümüzde gençler için taşıdığı önemi açıkça ortaya koymaktadır.

K-pop hayranları üzerinde gerçekleştirilen çalışmaların büyük çoğunluğunun nitel olması ve hayran kitlesinin psikolojik açıdan nicel araştırma yöntemleriyle sınırlı bir şekilde incelenmiş olması önemli bir eksiklik olarak görülmektedir. Nicel araştırma, verilerin sayısal olarak ifade edilip analiz edilmesi yoluyla sosyal, davranışsal veya doğal olayların nedenlerini ve sonuçlarını anlamayı amaçlar. Bu tür araştırmalarda elde edilen veriler, istatistiksel analizler kullanılarak detaylı bir şekilde incelenir (Taherdoost 2022). Yapılan bu çalışma, K-pop hayranlarının benlik saygılarının ve kişilik özelliklerinin nicel yöntemlerle ölçülmesiyle literatürde bulunan çalışmalardan farklılık göstermektedir. K-pop hayranlarının benlik saygısı ve kişilik özellikleri ile parasosyal etkileşim kavramının incelenmiş olmasının literatüre önemli bir katkı sunması beklenmektedir.

Yöntem

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evreni Türkiye'de K-pop takipçisi olan kadınlardan oluşmaktadır. Örneklem, araştırmacının çevresinden kolaylıkla ulaşabildiği kadın katılımcıları seçmesiyle, kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, ulaşılan katılımcıların kendi çevrelerine ulaşmasıyla oluşturulan zincirleme örneklem grubu ile kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Kılıç 2013). Kartopu örnekleme yönteminin kullanılma sebebi, K-pop'u takip eden kişilerin sosyal medya aracılığıyla birbirlerine daha kolay ulaşabilmeleridir. Bu yöntemlerle

Türkiye’de K-pop takipçisi olan 18 yaş ve üstünde 719 katılımcıya ulaşılmıştır. Örneklem grubuna X, Instagram ve WhatsApp üzerinden ulaşılmıştır. 68 katılımcı 18 yaşın altında olması sebebiyle, 9 erkek katılımcı evrene genellenememesi sebebiyle analize dâhil edilmemiştir. Elde bulunan 642 katılımcıdan da z-değeri -3 ile +3 dışında kalan 18 kişi (Moore vd. 2016) uç değer analizinde; Mahalonobis uzaklık değeri (Tabachnick ve Fidell, 2019) incelemesi sonucunda ise 1 kişi örneklemden çıkarılmıştır. K-pop grubu hayran kitlesinin büyük çoğunluğunu genç kadınlar oluşturduğu için (Keskin 2020b), bu çalışmada örnekleme sadece kadın katılımcılar dâhil edilmiştir. G*Power kullanılarak yapılan analiz sonucunda 0,20 etki büyüklüğü, %95 güvenirlilik ve 0,80 güç değeri ile minimum 75 katılımcıya ulaşılması gerektiği tespit edilmiştir. Bu hesaplama göre çalışmadaki katılımcı sayısının (N=623) yeterli olduğu belirtilebilir. Katılımcıların yaş ortalaması 20.35 ve yaşa bağlı standart sapma değeri 3.68’dir (Yaş aralığı 18-53). Katılımcıların en çok takip ettikleri K-pop grupları şu şekilde sıralanabilir: Stray Kids, BTS, Tomorrow X Together, Blackpink ve Itzy. Bunun yanında diğer K-pop gruplarını takip ettiğini belirten katılımcılar da bulunmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Beş faktör kişilik ölçeği: Ölçek Benet-Martinez ve John (1998) tarafından geliştirilmiş; Sümer ve Sümer (2005) tarafından Türkçe uyarlaması yapılmıştır. Sümer ve Sümer’in (2005) yaptığı çalışmada Cronbach alfa değerleri 0,64 ve 0,77 arasında bulunmuştur. Ölçekte beşli Likert tipi bir derecelendirme kullanılmaktadır. Buna göre “1: hiç katılmıyorum, 2: çok az katılıyorum, 3: biraz katılıyorum, 4: oldukça katılıyorum ve 5: çok fazla katılıyorum” şeklindedir. Toplam 44 maddeden oluşan ölçekte beş faktör (duygusal dengesizlik, dışadönüklük, deneyime açıklık, uyumluluk, sorumluluk) bulunmaktadır. Ölçekten örnek maddeler şu şekilde sıralanabilir: “*Konuşkan biriyim.*”, “*Bir işi tam yaparım.*”, “*Başkalarının hatasını bulmaya yatkınım.*”, “*Pek çok şeyi merak ederim.*” ve “*Karamsar, hüzünlü biriyim.*”. Ölçeğin her bir faktöründen alınan yüksek puan kişinin o özelliğe sahip olduğunu gösterir. Mevcut çalışmada ölçeğin faktörlerinin iç tutarlılık katsayıları: deneyim açıklık 0,82; sorumluluk 0,84; dışadönüklük 0,91; uyumluluk 0,77 ve duygusal dengesizlik 0,82 olarak bulunmuştur.

Rosenberg benlik saygısı ölçeği: Ölçek Rosenberg (1965) tarafından kişilerin kendilerine olan saygılarını ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Çuhardoğlu (1986) tarafından Türk kültürüne uyarlama çalışmaları gerçekleştirilen ölçekte dördümlü Likert tipi (çok yanlış:1, yanlış:2, doğru:3 ve çok doğru:4) bir derecelendirme kullanılmıştır. Örnek madde olarak “*Kendimi en az diğer insanlar kadar değerli buluyorum.*” ve “*Bazı olumlu özelliklerim olduğunu düşünüyorum.*” verilebilir. Ölçekten alınan puanın yüksekliği benlik saygısının yüksek olduğunu göstermektedir. Çuhardoğlu (1986) tarafından ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0,71 olarak raporlanmıştır. Mevcut çalışmada ölçeğin güvenirlilik katsayısı 0,93 olarak tespit edilmiştir.

Parasosyal etkileşim ölçeği: Parasosyalliği ölçmek amacıyla Rubin ve Perse (1987) tarafından geliştirilmiştir. Türk kültürüne uyarlama çalışması Arda (2006) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin değerlendirilmesinde beşli Likert tipi bir derecelendirme kullanılmıştır. Buna göre “1: kesinlikle katılmıyorum, 2: katılıyorum, 3: kararsızım, 4: katılıyorum ve 5: kesinlikle katılıyorum” şeklindedir. Ölçek 14 maddeden oluşmaktadır. Alınan yüksek puan parasosyal etkileşimin yüksek olduğunu gösterir. Ölçek maddeleri K-pop’a göre düzenlenmiştir (bk. Tablo 1). Düzenlenen ölçek için doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve ölçeğin faktör yapısı doğrulanmıştır. Ölçeğin güvenirlilik katsayısı Arda (2006) tarafından 0,93 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada güvenirlilik katsayısı 0,91 olarak raporlanmıştır. Mevcut çalışma için uyarlanan ölçek aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Kişisel bilgi formu: Araştırmacılar tarafından hazırlanan bu formda yaş ve cinsiyete ek olarak

hangi K-pop grubunun takip edildiği sorusu bulunmaktadır.

Tablo 1. Parasosyal Etkileşim Ölçeğinin K-Pop'a Uyarlanması.

<i>Parasosyal Etkileşim Ölçeğinin Orijinal Hâli</i>	<i>Parasosyal Etkileşim Ölçeğinin K-pop'a göre Uyarlanmış Hâli</i>
Dizideki en sevdiğim karakter bir hata yaptığında veya başından olumsuz olaylar geçtiğinde onun adına üzülüyorum.	En sevdiğim idol bir hata yaptığında veya başından olumsuz olaylar geçtiğinde onun adına üzülüyorum.
Düşüncelerimi onun söyledikleri ile karşılaştırmaktan hoşlanıyorum.	Düşüncelerimi onun söyledikleri ile karşılaştırmaktan hoşlanıyorum.
Dizideki en sevdiğim karakter sanki arkadaşlarımlaymışım gibi kendimi rahat hissetmemi sağlıyor.	En sevdiğim idol sanki arkadaşlarımlaymışım gibi kendimi rahat hissetmemi sağlıyor.
Onu doğal, ayakları yere basan bir kişi olarak görüyorum.	Onu doğal, ayakları yere basan bir kişi olarak görüyorum.
En sevdiğim karakterin sesini duymak hoşuma gidiyor.	En sevdiğim idolün sesini duymak hoşuma gidiyor.
Dizinin gösterildiği zamanlarda en sevdiğim karakter bana adeta can yoldaşı oluyor.	K-pop'u takip ettiğim zamanlarda idolüm adeta bana can yoldaşı oluyor.
Onu görmek için bir sonraki bölümü ipe çekiyorum.	İdolümü görmek için bir sonraki performansını ipe çekiyorum.
Onunla şahsen tanışmak isterdim.	Onunla şahsen tanışmak isterdim.
Onu sanki eski bir arkadaşım gibi iyi tanıyorum.	Onu sanki eski bir arkadaşım gibi iyi tanıyorum.
Onu çekici buluyorum.	Onu çekici buluyorum.
Bir gazetede veya dergide onunla ilgili bir haber çıksa okurum.	Bir gazetede veya dergide onunla ilgili bir haber çıksa okurum.
Dizideki en sevdiğim karakter başka bir televizyon programına çıksa o programı izlerim.	İdolüm bir televizyon programına çıksa o programı izlerim.
Diziyi izlerken bazen onun yaptıkları veya söyledikleri üzerine sesli olarak yorum yapıyorum.	İdolümü izlerken bazen onun yaptıkları veya söyledikleri üzerine sesli olarak yorum yapıyorum.
En sevdiğim karakter bazı kararlar vermemde bana yardımcı olup yol gösteriyor.	En sevdiğim idol bazı kararlar vermemde bana yardımcı olup yol gösteriyor.

İşlem ve Analiz

Veriler toplanmadan önce etik kurul izni alınmıştır. Çevrim içi olarak toplanan verilerde Google Forms kullanılmıştır. Ölçekler ve form şu sırayla katılımcılara sunulmuştur: demografik bilgi formu, benlik saygısı ölçeği, beş faktör kişilik ölçeği ve parasosyal etkileşim ölçeği. Ölçeklerin uygulanmasından önce katılımcılardan bilgilendirilmiş onam formunu dikkatli bir şekilde okumaları istenmiştir. Bu formda, araştırmanın konusu, araştırmaya katılımın gönüllük esasına göre olduğu, formu tamamlama süresinin 10-12 dk. olacağı, gizlilik koşullarının bilgisi ve katılımcıların araştırma sonucu hakkında bilgi almak istemeleri durumunda iletişim kurabilecekleri kişinin iletişim bilgisi bulunmaktadır. Katılımcılara Instagram, WhatsApp ve X platformlarından ulaşılmıştır. Veriler 2022 yılı Temmuz-Ağustos aylarında toplanmıştır.

Araştırmanın verileri belirli bir zaman diliminde toplandığı için araştırma kesitsel niteliktedir. Değişkenler arasındaki ilişkiyi saptamak için korelasyon analizi ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini incelemek için ise hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde SPSS paket programının 25'inci sürümü kullanılmıştır. İlk olarak

elde edilen verilerin parametrik test varsayımlarını karşılayıp karşılamadıkları incelenmiştir. Bu kapsamda normallik için basıklık ve çarpıklık değerleri (bu değerlerin -3 ile +3 arasında olması veri setinin normal dağıldığını göstermektedir) (Trochim ve Donnelly, 2006); varyansların homojenliği için ise Levene'nin homojenlik testi (Field, 2013) değerlendirilmiştir. Elde edilen değerlerin parametrik testleri kullanmak için yeterli düzeyde olduğu saptanmıştır.

Bulgular

Veriler üzerinde ilk olarak korelasyon analizi (bk. Tablo 2) ve sonrasında hiyerarşik regresyon analizi (bk. Tablo 3) uygulanmıştır.

Tablo 2. Benlik Saygısı, Kişilik Özellikleri ve Parasosyal Etkileşim için Betimsel İstatistik ve Korelasyon Katsayısı Değerleri.

Değişken	N	Ort.	SS	Çarpıklık	Basıklık	1	2	3	4	5	6	7
1. Benlik Saygısı	623	2.99	.61	-.36	-.36	-						
2. Deneyime Açıklık	623	3.97	.58	-.42	-.25	.37*	-					
3. Sorumluluk	623	3.35	.70	-.25	-.49	.55*	.29*	-				
4. Dışa Dönüklük	623	3.11	.93	-.04	-.71	.55*	.39*	.36*	-			
5. Uyumluluk	623	3.95	.56	-.31	-.39	.35*	.28*	.38*	.32*	-		
6. Duygusal Dengesizlik	623	3.32	.76	-.21	-.30	-.63*	-.25*	-.40*	-.50*	-.28*	-	
7. Parasosyal Etkileşim	623	4.34	.55	-.74	-.16	-.04	.09*	-.03	-.02	-.00	.13*	-

* p<0.01

Yapılan korelasyon analizi sonucu parasosyal etkileşim ile benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki saptanamazken parasosyal etkileşim ile duygusal dengesizlik ve deneyime açıklık arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Hiyerarşik regresyon analizinde yaş değişkeni modele kontrol değişkeni olarak alınmıştır. Yaş değişkeninin kontrol değişkeni olarak ilk aşamada modele dahil edilmesinin nedeni, daha önce yapılan pek çok çalışmada yaş ile parasosyal etkileşim arasında anlamlı ilişkilerin bulunmasıdır. Örneğin, Şeker (2018) yaptığı çalışmada yaşın parasosyal etkileşim üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu raporlamıştır. Bu kapsamda, yaşın etkisi kontrol altına alınarak diğer değişkenlerin parasosyal etkileşim üzerindeki etkisi hakkında bilgi sahibi olmak amaçlanmıştır. Regresyon analizi öncesinde VIF (varyans şişirme faktörü) incelenmiş ve Tablo 3'te de belirtildiği gibi tüm değişkenler için bu değer 3'ün altında bulunmuştur. Durbin-Watson değeri ise 1.907 olarak tespit edilmiştir. Bu değer de 2'nin altında olması kabul edilebilir sınırlarda olduğunu göstermektedir (Durbin ve Watson, 1992).

İlk aşamada yaş değişkeni kontrol değişkeni olarak modele alınmıştır. Yaş, parasosyal etkileşimi negatif yönde yordamaktadır. İkinci aşamada yaşa kişilik özellikleri ve benlik saygısı eklenerek parasosyal etkileşim üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olup olmadığı incelenmiştir. Deneyime açıklık ve duygusal dengesizlik parasosyal etkileşimi pozitif yönde yordamaktadır. İkinci aşamada modele alınan yaş, deneyime açıklık ve duygusal dengesizlik parasosyal

etkileşimdeki varyansın %7'sini açıklamaktadır.

Tablo 3. Yaş, Benlik Saygısı ve Kişilik Özelliklerinin Parasosyal Etkileşim Üzerindeki Etkisine İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Aşama	Değişken	R	R ²	Uyarlanmış R ²	B	t	p	VIF
1.Aşama		.22	.05	.05				
	Yaş				-.22	-5.62	.00	
2.Aşama		.28	.08	.07				
	Yaş				-.21	-5.35	.00	-
	Benlik Saygısı				.01	.225	.82	2.26
	Deneyime Açıklık				.11	2.58	.01	1.26
	Sorumluluk				.01	.26	.80	1.54
	Dışa Dönüklük				.01	.24	.81	1.63
	Uyumluluk				.03	.62	.54	1,25
	Duygusal Dengesizlik				.16	3.06	.00	1.76

Tartışma

Bu araştırmada Parasosyal Etkileşim Kuramı (Horton & Wohl 1956) çerçevesinde, K-pop'a olan bağlılığı yordayabileceği düşünülen benlik saygısı ve kişilik özelliklerinden deneyime açıklık, sorumluluk, dışa dönüklük, uyumluluk ile duygusal dengesizlik incelenmiştir. Parasosyal etkileşim ile benlik saygısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanamazken, parasosyal etkileşim ile duygusal dengesizlik ve deneyime açıklık arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler belirlenmiştir. Çalışmanın bulguları ayrıca, yaş, deneyime açıklık ve duygusal dengesizliğin parasosyal etkileşimi anlamlı olarak yordadığını göstermektedir. Yaş değişkeni, kişilik özellikleri modele eklendikten sonra da parasosyal etkileşimi yordamaya devam etmektedir.

Yapılan çalışmada, parasosyal etkileşim ile benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamasının, katılımcıların anket maddelerine verdikleri yanıtların gerçek düşüncelerini tam olarak yansıtmamasından kaynaklanabileceği düşünülebilir. Bu bulgu aynı zamanda katılımcıların kendilerini olumlu / iyi bir şekilde göstermeye çalışıyor olabileceklerini düşündürmektedir. Aksakal (2021) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada benlik saygısı ile parasosyal etkileşim; Aygün'ün (2021) çalışmasında sosyal medya bağımlılığının alt boyutları ile benlik saygısı ve Sarıkoç'un (2021) yaptığı çalışmada sosyal medya bağımlılığı ve benlik saygısı arasında negatif yönlü anlamlı ilişkilerin tespit edilmesi bu çalışmanın bulgularından farklılık göstermektedir. Yapılan bu çalışmalarda sosyal medya bağımlılığı veya dizi karakterleriyle olan parasosyal etkileşim incelenmesine rağmen mevcut çalışmada bir pop grubuna yönelik parasosyal etkileşim incelenmiştir. Aynı zamanda, K-pop hayranları benlik saygılarını daha yüksek göstermeye çalışarak sosyal beğenilirlik kaygısı içinde maddeleri yanıtlamış olabilirler. Bu yüzden çalışmamızda anlamlı bir ilişki tespit edilememiş olabilir. Sarıkoç (2021) ve Aygün (2021), çalışmalarında sosyal medyaya bağımlı bireylerin, platformlarda sıkça karşılaştıkları idealize edilmiş görüntülerle kendilerini karşılaştırmaları sonucunda yetersizlik duygusu geliştirdiklerini ve bunun benlik saygılarında düşüşe neden olduğunu belirtmişlerdir. Yapılan çalışmada bunlardan farklı olarak ilişki bulunmamasının sebebi, K-pop'un Türk kültüründen farklı bir kültüre ait olması olabilir. Chen (2016), bireylerin kendi kültürlerinden farklı bir kültüre

sahip olan idollerle özdeşim kurmaktan ziyade kendi kültürlerine ait olan idollerle özdeşim kurmalarının daha kolay olabileceğini raporlamıştır.

İdoller şarkılarında baskı, zorbalık, kimlik bulma, yalnızlık ve sevgisizlik gibi konulara yoğunlaşmaktadırlar. Bu durum, hayranların idollerleriyle bazı ortak duyguları paylaştıklarını düşünmelerine yol açabilir ve kendilerini kötü hissettikleri anlarda yalnız olmadıklarını fark etmelerini sağlayarak rahatlamalarına yardımcı olabilir. İdollerin hayran kitlelerini bir aile olarak görmeleri ve onlara özel isimler (örneğin Army, Blink, Once, Stay) vermeleri, hayranların kendilerini bu gruba ait hissetmelerine ve idollerleriyle daha güçlü bir bağ kurmalarına katkı sağlayabilir. Keskin'in (2022a) çalışmasında katılımcılara yönelik BTS'yi takip etme nedenlerine ilişkin ifadelerden '*BTS'yi dinlemek sosyal hayattaki sıkıntılarımı hafifletiyor.*' ifadesine büyük bir çoğunluğun katıldığı görülmektedir. Bu kapsamda, hayranların günlük hayatlarında çözemedikleri sıkıntılardan kaçmak ve duygularını bastırmak amacıyla parasosyal etkileşime yöneldikleri belirtilebilir. Bu durum duygusal dengesizliği yüksek olan bireylerin duygularıyla başa çıkmada zorlanmaları, kuşku duymaları, özgüvenlerinin düşük olması, duygularını uçlarda yaşamaları ve depresif olmaları (Benet-Martinez ve John, 1998; Somer vd., 2002) ile de bağlantılı olabilir. Kişi yalnızlık hissinden kurtulabilmek için sosyal medyada daha fazla zaman geçirebilir ve bu da parasosyal etkileşimi artırabilir. Yapılan çalışmada, bu nedenlerin duygusal dengesizlik ile parasosyal etkileşim arasında bir ilişki bulunmasına katkı sağlamış olabileceği düşünülmektedir.

Katılımcıların deneyime açıklık puanları ile parasosyal etkileşim arasında ilişki çıkmış olmasının sebebi deneyime açık kişilerin kendine has düşünceleri olan, gelenek dışı tutumlara sahip, seyahat etmeyi seven, hayal gücü yüksek, sanata karşı ilgisi olan, cesur, merak duygusu ön planda olan, farklı kültürlerle etkileşim hâlinde olmayı seven bireyler olmasından kaynaklanmış olabilir (Benet-Martinez & John 1998; Somer vd. 2002). Bu bağlamda K-pop hayranlarının farklı bir deneyim yaşamak ve bu deneyimi çeşitlendirmek için farklı bir kültürde ortaya çıkan K-pop'a ilgi duymaları beklenen bir durumdur. Keskin (2022a) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada hayranlar K-pop'u motive edici bulduklarını, K-pop'un onlara yol gösterdiğini ve şarkılarından güç aldıklarını ifade etmişlerdir. İdollerin performanslarında şarkıların yüksek ritimleri, renkli ve dinamik dans koreografileri, ayrıca hayranların ışıklarla konserlere katılımının teşvik edilmesi, hayranlara benzersiz deneyimler yaşatarak parasosyal etkileşimi güçlendirdiği söylenebilir (Keskin 2020b).

Yaş arttıkça parasosyal etkileşim puanları düşmektedir. Diğer bir ifadeyle, yaşın artması ile karaktere olan bağlılık azalmaktadır. Özellikle ergenlerin K-pop'u kendilerine yakın bulmaları, idollerle özdeşleşmeleri ve K-pop'un onları motive edici bir etki yaratması, parasosyal etkileşim puanlarının yüksek çıkmasına neden olmuş olabilir (Keskin 2022b). Literatürde ulaşılabilen çalışmalarda, mevcut araştırmanın bulgularına paralel olarak parasosyal etkileşim ile yaş arasında negatif yönlü bir ilişki raporlanmıştır (Arda 2006; Aytulun 2015; Şeker 2018).

Literatür incelendiğinde parasosyal etkileşim ile kişilik üzerine çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Ancak Şeker (2018) yaptığı çalışmada duygusal dengesizlik ve deneyime açıklığın parasosyal etkileşimi yordadığını tespit etmiştir. Duygusal dengesizlik ve deneyime açıklık puanları arttıkça parasosyal etkileşim puanları da artmaktadır. Bunun yanı sıra Erkuran'ın (2022) çalışmasında duygusal dengesizlik ve deneyime açıklık ile sosyal medya bağımlılığının pozitif yönlü ilişkisi de mevcut çalışmanın bulgularına paralellik göstermektedir. Bu araştırmalar doğrultusunda düşünüldüğünde hayranların farklı kültüre ait olan K-pop'u hayatlarındaki deneyimi çeşitlendirmek için takip ettikleri söylenebilir. Bu bağlamda elde edilen bulgular yapılan diğer çalışmalarla paralellik göstermektedir. Seviniş (2017) çalışmasında sosyal medyayı

‘arkadaş edinmek’ amacıyla kullanan yetişkinlerin deneyime açıklık puanlarının yüksek çıktığını raporlamıştır. Hayranların birbirleriyle etkileşimde bulunmaları, deneyimlerini çeşitlendirmelerine ve daha zengin bir parasosyal bağ kurmalarına olanak tanıyabilmektedir. Aynı çalışmada fotoğraf paylaşma amacıyla sosyal medyayı kullanan kişilere bakıldığında duygusal dengesizlik düzeyi düşük olan kişilerin daha fazla fotoğraf paylaştıkları saptanmıştır. Ancak K-pop düşünüldüğünde, kişiler kendi fotoğraflarını paylaşmak yerine hayran oldukları idollerin fotoğraflarını paylaşma eğiliminde olacaktırlar. Dolayısıyla duygusal dengesizlik puanı yüksek olan kişiler sosyal medyayı daha sık kullanacaklardır. Deneyime açık kişilerin fikirlere açık olduğu, eleştirileri kabul ettiği göz önünde bulundurulduğunda sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanacakları ifade edilebilir.

Literatür taraması sonucunda Türkiye’de parasosyal etkileşim ile ilgili çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, parasosyal etkileşim kapsamında K-pop’u inceleyen nicel çalışmaların da sınırlı sayıda olması nedeniyle bu çalışmanın literatürdeki önemli bir boşluğu doldurması beklenmektedir. Hayranların YouTube, Instagram, X, V-live gibi platformları aktif bir şekilde kullanarak K-pop hakkında vakit geçirmelerinin yanı sıra, birbirleriyle buluşarak etkinlikler düzenledikleri ve bu etkinliklerde idoller hakkında sohbet edip, birbirlerine konuyla ilgili hediyeler verdikleri gözlemlenmektedir. Bunlar günümüzde K-pop’un hâlen güncelliğini koruduğunu göstermektedir. Bu durum da K-pop’u ele alan bu çalışmanın önemini artırmaktadır. Bunlara ek olarak, K-pop’un özellikle gençler arasında çok yaygın bir şekilde takip edildiği görülmektedir. Mevcut çalışmanın örneklem grubunun 18-53 yaş aralığındaki geniş yaş yelpazesine sahip olması, farklı yaşlardaki K-pop hayranları hakkında literatürdeki bilgilerin genişletilmesi açısından önemli görülmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi bu çalışmanın pek çok güçlü yönü bulunmaktadır. Bununla birlikte çalışmanın bazı sınırlılıkları da mevcuttur. Çalışmada yalnızca kadın katılımcılara yer verilmesi bir sınırlılık olarak ele alınabilir. Gelecekteki çalışmalarda K-pop’un erkek hayran kitlesi de incelenebilir. Çalışmanın verilerinin Google Forms üzerinden toplanması neticesinde katılımcıların formu hangi zaman diliminde doldurdukları ve nasıl bir ortamda doldurdukları kontrol altına alınamamıştır. Son olarak, Türkiye’de K-pop hayranları kadar K-pop’a karşı çıkanlar da mevcuttur. K-pop’un kültürel yozlaşmaya yol açtığı, dini inanışları ve cinsiyet rollerini olumsuz etkilediği, hatta intihara neden olduğu yönünde bazı iddialar da dile getirilmektedir. Bu konular X üzerinden *#kpopyasaklansın* gibi etiketlerle gündeme gelmiş ve hayranlar bu etiketlere karşı ‘taktiksel mücadeleler’le kendilerini savunmuşlardır (Binark ve Keskin 2021). Yapılan çalışmada katılımcıların K-pop’u daha olumlu göstermek amacıyla maddeleri yanlı yanıtlamış olma ihtimalleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer bir sınırlılık ise çalışmanın örneklem grubunu 18 yaş ve üzeri bireylerin oluşturmasıdır. İleride bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacıların bu sınırlılığı ortadan kaldırmak adına 18 yaş altı bireyleri de örnekleme dâhil etmeleri önerilmektedir. K-pop grupları, erkek ve kız idol grupları olarak sınıflandırılarak, bu grupların hayranlarıyla kurdukları parasosyal etkileşim düzeyleri arasındaki fark incelenebilir. Ünlü (2021) çalışmasında Türkiye’de yapılan 106 hashtag incelenmesi sonucunda açılan hastaglerin 9 tanesinin kadın idollere; 97 tanesinin ise erkek idollere yönelik olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda erkek idoller adına daha fazla hastag açıldığı görülmektedir. Bu nedenle, hayranların erkek grupları ile mi yoksa kadın grupları ile mi daha fazla parasosyal etkileşime girdikleri araştırılabilir. Parasosyal etkileşim puanlarını azaltmaya yönelik bireylerin farkındalıklarını arttırmak için seminerler düzenlenebilir.

Yazarın Notu

Bu çalışma 21. Ulusal Psikoloji Kongresi’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- Aksakal İ. Y. 2021. *24-30 Yaş bireylerin ergenlik döneminde izledikleri popüler Türk dizileri temelinde parasosyal etkileşim, benlik saygısı ve psikolojik semptom düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Aksoy Y. 2023. Ortaokul Öğrencilerinin Dinledikleri Şarkıların Sözlerinin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(3), 679-693.
- Alınak N. 2021. *Üniversite öğrencilerinde ahlaki cesaret, benlik saygısı ve güvensiz bağlanma stilleri arasındaki ilişkiler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul.
- Arda S. 2006. *Predictors of parasocial interaction with favorite and least desirable characters portrayed in tv serials*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Aslan Nergiz A. 2020. *Üniversite öğrencilerinin benlik sayguları ile kişilik özelliklerinin genel kaygı durumları üzerindeki etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Okan Üniversitesi, İstanbul.
- Ata F. 2022. *Z kuşağında youtuberlarla kurulan parasosyal etkileşimin sosyoekonomik koşullarla ilişkisi: Ortaokul öğrencileri örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Aygün H. 2021. *Yetişkinlerde sosyal medya bağımlılığı ile benlik saygısı ve beden imajı arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Aytulun G. 2015. *Ergenlerde parasosyal etkileşim: İnternette gerçek benlik, kendilik algısı ve sosyal kaygı arasındaki ilişkiler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Benet-Martinez V. & John O. P. 1998. Los cinco grandes across cultures and ethnic groups: Multitrait multimethod analyses of the big five in spanish and english. *Journal of Personality And Social Psychology*, 75(3), 729-750.
- Bi N. C. & Zhang R. 2022. "I will buy what my 'friend' recommends": the effects of parasocial relationships, influencer credibility and self-esteem on purchase intentions. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 17(2), 157-175.
- Biçer F. İ. 2022. *Üniversite öğrencilerinin flört şiddeti ve flört şiddetine yönelik tutumlarında benlik saygısı ve kişilik özelliklerinin rolü* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Gedik Üniversitesi, İstanbul.
- Boman B. 2020. Cultural amnesia or continuity? Expressions of han in K-pop. *East Asian Journal of Popular Culture*, 6, 111-123.
- Burger J. M. 2006. *Kişilik psikoloji biliminin insan doğasına dair söyledikleri*. (İ. D. Erguvan Sarioğlu, Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2004).
- Coon D. & Mitterer J. O. 2010. *Introduction to Psychology: Gateways to Mind and Behavior*. 12.Baskı. Wadsworth Cengage Learning.
- Derrick J. L., Gabriel S. & Hugenberg K. 2009. Social surrogacy: How favored television programs provide the experience of belonging. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45(2), 352-362.
- Duran C. Y. 2024. Türkiye'de Manga, Anime, K-Drama ve K-Pop: Toplumsal Etki ve Hayranların Deneyimleri. *Journal of Migration and Political Studies*, 2(1), 61-82.
- Durbin J., & Watson G. S. 1992. Testing for serial correlation in least squares regression. I. In *Breakthroughs in Statistics: Methodology and Distribution* (pp. 237-259). New York, NY: Springer New York.
- Erkuran H. 2022. *Üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı, kişilik özellikleri ve aile yaşam doyumu* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Field A. 2013. *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. Sage.
- Güloğlu B. & Kararımak Ö. 2010. Üniversite öğrencilerinde yalnızlığın yordayıcısı olarak benlik saygısı ve psikolojik sağlamlık. *Ege Eğitim Dergisi*, 11(2), 73-88.
- Güner Ş. 2021. *Parasosyal etkileşim kuramı çerçevesinde medya karakterleriyle etkileşime yönelik bir inceleme* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Güven F. 2019. Medya kahramanı ile kurulan parasosyal etkileşim bağlamında kültür ve sürdürülebilirliği. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12(28), 956-969.
- Ingram J. & Luckett Z. 2019. My friend Harry's a wizard: Predicting parasocial interaction with characters

- from fiction. *Psychology of Popular Media Culture*, 8(2), 148-188.
- İriyari M. 2022. *Yumuşak güç ve popüler kültür bağlamında kore dalgası: K-pop hakkında bir değerlendirme* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir.
- Kan M. 2018. *Üniversite öğrencilerinde yetişkin bağlanma biçimleri, kişilik özellikleri ve benlik saygısı arasındaki ilişkiler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Karaman H. & Özmen Z. 2023. Kayseri’de K-pop ve K-dizilerinin popülerlik düzeyi: gençler arasındaki ilginin değerlendirilmesi ve kültürel etkilerinin analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 159-189.
- Karataş G. 2022. *Bağlanma boyutları, parasosyal etkileşim ve satın alma niyeti arasındaki ilişki üzerine bir araştırma* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gebze Teknik Üniversitesi, Kocaeli.
- Keskin A. 2020a. BTS veya aşık olunacak erkeklik: Youtube’da netnografik bir analiz. *EgemiaEge Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi*, 6, 4-22.
- Keskin A. 2020b. Parasosyal etkileşim açısından K-pop fanlığı: Army hayran kültürü üzerinde bir inceleme. *İnif E-Dergisi*, 5(1), 25-38.
- Keskin A. 2021. Güney Kore müzik diplomasisi aracı olarak K-pop ve BTS grubu örneği. *Sosyalve Beşerî Bilimler Dergisi*, 22(49), 196-220.
- Keskin A. 2022a. *Güney Kore K-pop popüler kültürü ve Türkiye’deki yansımaları: Sosyolojik bir inceleme* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Keskin A. 2022b. Gündelik hayat ve popüler kültür yaklaşımları çerçevesinden “K-pop”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 783-794.
- Keskin A. & Binark M. 2021. Türkiye’de K-pop karşıtı söylem ve K-pop hayranlarının taktiksel mücadelesi. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 8(1), 144-167.
- Khan M. J., Shakeel F., Aslam M., Bibi N., Abid R., Aziz B. & Sardar I. 2023. Celebrity-Persona and its Effects on Self-Esteem and Life Satisfaction. *NUST Journal of Social Sciences and Humanities*, 9(1), 1-12.
- Kılıç S. 2013. Örneklem yöntemleri. *Psikiyatri ve Davranış Bilimleri*, 3(1), 44-46.
- Kim Y. 2013. *The Korean wave: Korean media go global* (Ed). Routledge.
- Korea.net, (t.y.). Hallyu (Kore Dalgası). Korea.
<https://www.korea.net/AboutKorea/Culture-and-the-Arts/Hallyu>
- McCrae R. R. & Costa P. T. 1987. Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(1), 81-90.
- Moore D. S., McCabe G. P. & Craig B. A. 2016. *Introduction to the practice of statistics* (9th ed.). W. H. Freeman.
- Özgören Bedek S. 2021. *20-35 Yaş aralığındaki bireylerin erken dönem uyumsuz şemalarının ve algılanan ebeveynlik stillerinin dizi karakterleriyle kurdukları parasosyal etkileşim ile ilişkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Kent Üniversitesi.
- Özkaya P. 2020. *Z kuşağı ile iletişimde popüler kültür öğeleri: K-pop örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Rosenberg M. 1965. *Society and the adolescent self-image*. Princeton University Press, New Jersey.
- Sarıkoç F. 2021. *Genç yetişkinlerin sosyal medya bağımlılıkları, benlik saygısı ve beden algısı arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Biruni Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Seviniş S. 2017. *Yetişkinlerde sosyal ağ kullanımının beş faktör kişilik özellikleriyle ilişkisi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Somer O., Korkmaz M. & Tatar A. 2002. Beş faktör kişilik envanteri'nin yapıları-ı: Ölçek ve alt planlamaların oluşturulması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(49), 21–36.
- Sözen A. I. 2014. *Parasosyal etkileşim, terör yönetimi kuramı ve futbol fanatizmi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Şeker S. 2018. *Parasosyal etkileşim: Kişilik özellikleri, sosyal destek ve bazı psikolojik ve sosyo-demografik değişkenler açısından bir inceleme* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Tabachnick B. G. & Fidell L. S. 2019. *Using multivariate statistics* (7th ed.). Pearson.

- Taherdoost H. 2022. What are different research approaches? Comprehensive Review of Qualitative, quantitative, and mixed method research, their applications, types, and limitations. *Journal of Management Science & Engineering Research*, 5(1), 53-63.
- Tanışik S. 2023. Dijital ve kamusal alanlarda k-pop etkisi. *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 39-55.
- Teke E., Dilmaç B. & Yavuz B. 2021. Üniversite öğrencilerinin algıladıkları değerler, parasosyal etkileşim düzeyleri ile bilişsel ve davranışsal ilişki düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Opus International Journal of Society Researches*, 17(35), 2918-2939.
- Trochim W. M. & Donnelly J. P. 2006. *The research methods knowledge base*. Atomic Day.
- Tsay M. & Bodine B. M. 2012. Exploring parasocial interaction in college students as a multidimensional construct: Do personality, interpersonal need, and television motive predict their relationships with media characters?. *Psychology of Popular Media Culture*, 1(3), 185-200.
- Ünlü T. T. 2021. Hallyu'nun yükselen yıldızı K-pop'un Türkiye'de etkenliği hakkında bir içerik analizi. *Atatürk İletişim Dergisi, Özel Sayı*, 5-24.
- Yiğit R. 2011. Emekli polislerin benlik saygılarının sahip oldukları değerler açısından incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 86-94.
- Zhao J. J. 2021. Blackpink queers your area: The global queerbaiting and queer fandom of K-pop female idols. *Feminist Media Studies*, 21, 1033–1038.

Şeyh Müslüm Mağaraları'nın (Şanlıurfa) Oluşum ve Gelişim Süreçlerinin İncelenmesi

Investigation of the Formation and Development Processes of Şeyh Müslüm Caves (Şanlıurfa)

Ahmet Serdar AYTAÇ*
Adnan SEMENDEROĞLU**
Ömer KAYLI***
Hürşit YETMEN****

Öne Çıkanlar:

- Şanlıurfa yöresinde kireç taşları oldukça geniş yer kaplar.
- Yörede yüzeyde saflık derecesi yüksek kireç taşlarında karstik şekiller görülürken düşey yönde killi geçirimsiz tabakaların varlığı nedeniyle derinlik karstına ilişkin şekiller gelişmemiştir.
- Bu çalışmanın Şanlıurfa yöresinde ve daha geniş bir alanda Fırat Formasyonu üzerinde karstlaşmayı denetleyen faktörlerin belirlenmesine ışık tutacağı düşünülmektedir.

Öz: Şeyh Müslüm Mağaraları, Şanlıurfa'nın batısında, Direkli Deresi havzasının aşağı kesimlerinde, Direkli Deresi ve kolları tarafından yarılmış plato sahasının yüzeye yakın kesiminde yer alırlar. Çalışma sahasında litolojik açıdan farklı özelliklere sahip katmanlardan oluşan Oligosen-Alt Miyosen yaşlı Fırat Formasyonu, en üstte nispeten saflık derecesi yüksek orta ve kalın tabakalı ve bol çatlaklı kireçtaşları ile başlar. Sözü edilen kireçtaşları plato yüzeyinde geniş alanlar kaplar. Bu birim alttan geçirimsiz özelliğe sahip ince taneli, killi plakette kireçtaşları ile sınırlanır. Şeyh Müslüm 1 ve 2 Mağaraları alttaki karstik oluşumun sınırını belirleyen kil oranı yüksek kalker katmanı üzerinde yer alan nispeten karstlaşmaya uygun kireçtaşlarının içinde oluşmuşlardır. Her ikisi de çatlaklar ve tabaka yüzeylerinde su hareketlerine bağlı olarak hem fiziksel hem de kimyasal süreçlerin etkisiyle oluşmuş yatay mağaralardır. Bu çalışmada öncelikli olarak Şeyh Müslüm Mağaraları'nın oluşumunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışma yörede etkili olan karstlaşma sürecinin belirlenmesi açısından da ayrıca öneme sahiptir. Araştırma kapsamında muhtelif zamanlarda gerçekleştirilen arazi çalışmalarında mağaraların öncelikle plan ve kesitleri çıkartılmış, mağaraların konumları jeomorfoloji, litoloji ve tektonik açıdan değerlendirilmiş, mağaraların oluşumu çevresi ile birlikte ele alınmıştır. Bu çalışmanın Şanlıurfa yöresinde ve daha geniş bir alanda Fırat Formasyonu üzerinde karstlaşmayı denetleyen faktörlerin belirlenmesine ışık tutacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Müslüm Mağaraları, Direkli Vadisi, Şanlıurfa, Fırat Formasyonu, Karst Jeomorfolojisi

* Doç. Dr., Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Şanlıurfa, aserdaraytac@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8638-038X

** Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Coğrafya Bölümü, İzmir, a.semenderoglu@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6039-2750

*** Uzman, Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Şanlıurfa, omerkayli49@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9088-780X

**** Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Şanlıurfa, hyetmen@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4164-6951

Highlights:

- Limestones cover a large area in the Şanlıurfa region.
- In the region, karstic landforms are observed on the surface in high purity limestone; however, due to the presence of impermeable clay layers in the vertical direction, deep karstic landforms have not developed.
- It is believed that this study will shed light on determining the factors controlling karstification in the Euphrates Formation in the Şanlıurfa region and a broader area.

Abstract: The Şeyh Müslüm Caves are located in the western part of Şanlıurfa city, in the lower part of the Direkli Stream basin, in the near surface of the plateau area dissected by the Direkli Stream and its tributaries. In the study area, the Oligocene to Lower Miocene aged Fırat Formation, consisting of layers with different lithological characteristics, commences at the top with relatively pure, medium to thick bedded, and highly cracked limestone. These limestones cover large areas on the plateau surface. This unit is bounded by finegrained, clayey limestones with impermeable properties from below. Şeyh Müslüm 1 and 2 caves are horizontal caves formed as a result of both physical and chemical processes, influenced by water movements. The primary aim of this study is to reveal the formation of the Sheikh Muslim Caves. It is also important to identify the karst processes prevalent in the study area. In the scope of the research, cave plans and cross-sections were initially drawn during field surveys conducted at various times. The locations of the caves were evaluated in terms of geomorphology, lithology, and tectonics, and the formation of the caves was examined in conjunction with their surroundings. It is believed that this study will shed light on determining the factors controlling karstification in the Euphrates Formation in the Şanlıurfa region and a broader area.

Keywords: Şeyh Müslüm Caves, Direkli Valley, Şanlıurfa, Fırat Formation, Karst Geomorphology

Summary: The Şeyh Müslüm Caves are located in the western part of Şanlıurfa city, in the lower part of the Direkli Stream basin, in the near-surface of the plateau area dissected by the Direkli Stream and its tributaries. In the study area, the Oligocene to Lower Mio-cene-aged Fırat Formation, consisting of layers with different lithological characteristics, commences at the top with relatively pure, medium to thick-bedded, and highly cracked limestone. These limestones cover large areas on the plateau surface. This unit is bounded by fine-grained, clayey limestones with impermeable properties from below. Şeyh Müslüm 1 and 2 caves are horizontal caves formed as a result of both physical and chemical processes, influenced by water movements, within relatively karstifiable limestone layers located above the fine-grained impermeable clayey plaque limestones playing the role of the underlying karstic basement level.

The formation of the caves began in accordance with the morphological basement level of the Direkli Valley. During the neotectonic period, the Akçakale Graben subsided intermittently, causing the Direkli Stream bed to deepen accordingly. However, the levels of plaque limestone with high clay content and impermeable characteristics within the Fırat Formation played a role as the karstic basement level in terms of cave formation. The caves are located approximately 80 meters above the bed of the Direkli Stream. However, the Şeyh Müslüm Caves possess an interesting character due to the combined determining influence of both formation and destruction stages, where chemical dissolution along with physical erosion play significant roles in their development.

Due to the lithological characteristics and climatic factors in the region, the formation and development of caves are extremely limited. However, the Şeyh Müslüm Caves have formed and developed due to certain lithological and tectonic features. As a result, the formation of these caves differs from the known cave formations in karstic regions, making them unique.

The side and ceiling rocks of Şeyh Müslüm 1 and Seyh Müslüm 2 Caves are composed of relatively high-purity, massive-looking limestones. However, the floor of the caves consists of platy limestones with a high clay content. As a result, the caves began to form within the pure and massive limestones of the Fırat Formation, but their development slowed down as they transitioned to the underlying clay-rich limestones.

In addition to lithology, another significant factor influencing the formation of Şeyh Müslüm Caves is the crack systems resulting from tectonic deformations. The dominant directions of these crack systems at

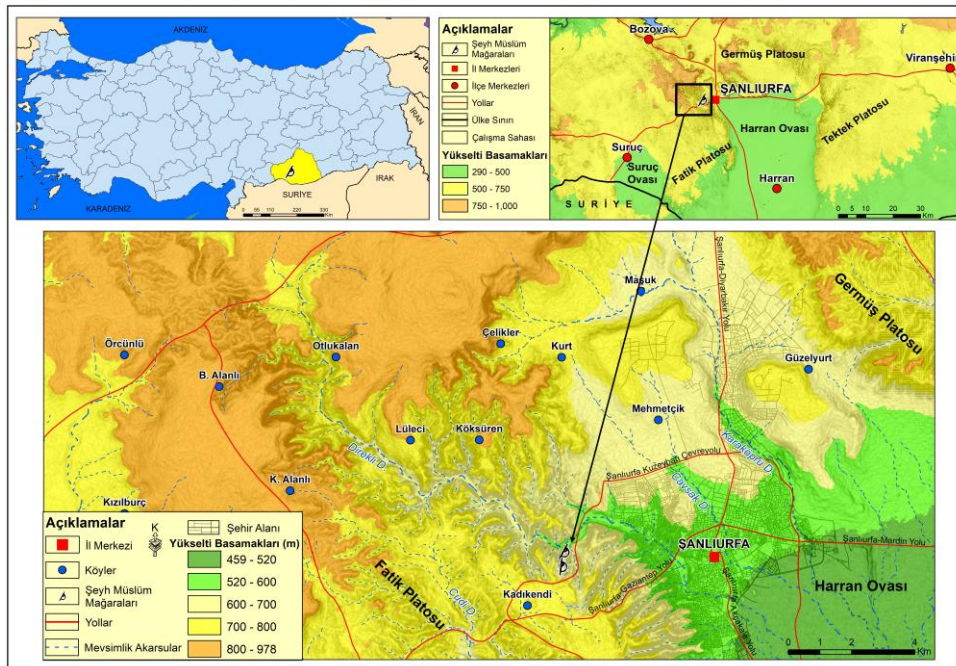
the caves' location are north-northwest to south-southeast, with some cracks oriented northeast to southwest. These cracks parallel the strike-slip and normal faults found throughout the region. The orientations of these cracks have played a decisive role in the development directions of the Şeyh Müslüm Caves. While the north-west to south-east oriented cracks are decisive in the extension of Şeyh Müslüm 1 Cave, the east-west and northeast-southwest oriented cracks are influential in the extension of Şeyh Müslüm 2 Cave.

From a general cave classification perspective, as there was no human role in their formation so, the Şeyh Müslüm Caves are the "natural caves" category. Based on the relationship between the bedrock and their formation age, they are classified as "secondary caves" since they formed after the rock in which they occur. Additionally, because they are entirely formed within karstifiable rocks, they are considered "true karstic caves." According to their topographic features, both caves can be considered "horizontal caves," although Seyh Müslüm 2 Cave, which consists of two interconnected caves with a vertical shaft in between, can also be classified as "partially horizontal-partially vertical caves." Regarding their development characteristics, Seyh Müslüm 1 Cave falls into the "single-level caves" category, while Şeyh Müslüm 2 Cave can be considered a "multi-level cave." Neither cave is considered "young caves," but as their formation and degradation continue, they cannot be classified as fully old (fossil) caves either. However, since they continue to develop by being exposed to the chemical and physical effects of atmospheric waters that infiltrate underground during rainy seasons or very wet periods, and are primarily located within the vadose zone (ventilation zone), they are categorized as "vadose caves."

The caves do not hold any significance for tourism but are important from an educational and scientific perspective. Şeyh Müslüm 2 Cave was once used as a dwelling by the person who gave the caves their name. The caves have also been used as animal shelters at various times. This study identifies the karstification processes occurring in the Şeyh Müslüm Caves, and it is believed that the study will also shed light on the karstification processes in the Şanlıurfa region, Southeastern Anatolia Region, and the Fırat Formation.

Giriş

Şeyh Müslüm Mağaraları, Şanlıurfa şehrinin batısında, Direkli Deresi havzasının aşağı kesimlerinde, Direkli Deresi ve kolları tarafından yarılmış plato sahasının yüzeye yakın kesiminde yer alırlar.

Alp-Himalaya Dağ Kuşağı üzerinde yer alan Türkiye arazisi; oluştukları ortam, yapısal özellikler ve yaşları birbirinden farklı tektonik birliklerden meydana gelmiştir (Göncüoğlu vd. 1997; Nazik & Tuncer 2010; Nazik & Poyraz, 2017). Bu birlikler ve örtülerinin % 40'ı çözünmeye uygun olan karbonatlı ve evaporitik kayalardan oluşmaktadır (Nazik & Törk 2000; Nazik & Tuncer 2010). Birbirlerinden farklılık arz eden söz konusu bu tektonik birliklerin üzerlerinde; oluşum ve gelişim dönemleri, biçim, boyut, dağılım, yoğunluk ve hızları bakımından farklı olan karstlaşma ve karstik şekiller oluşmuştur (Nazik & Tuncer 2010). Bundan dolayı Nazik ve Tuncer (2010) Türkiye'yi 6 karst bölgesine ayırmıştır (Fig. 2). Çalışma sahası söz konusu karstik bölgeler arasında Güneydoğu Anadolu Karst Bölgesi'nde yer almaktadır.

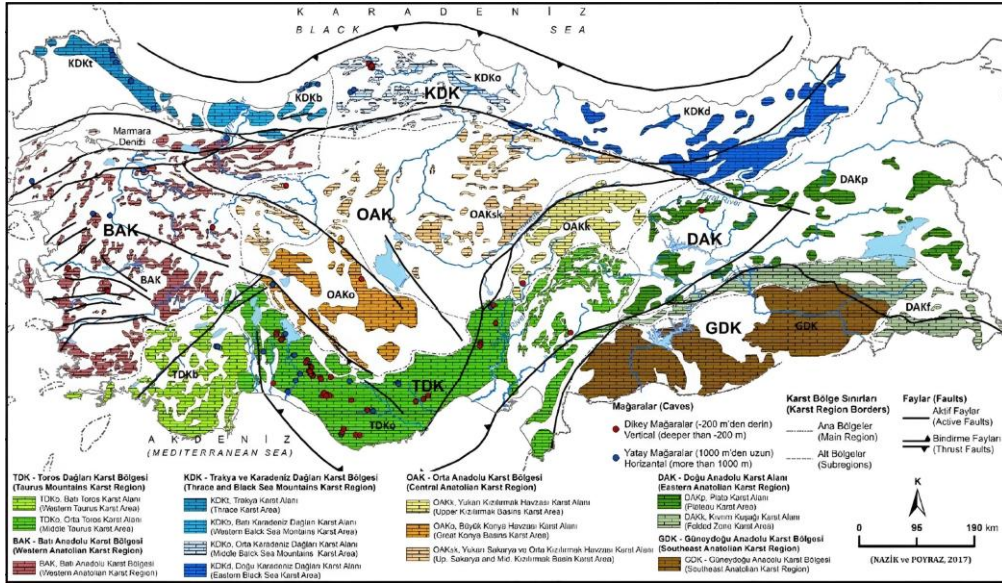

Fig. 2 Türkiye Karst Bölgeleri Haritası (Nazik & Poyraz, 2017)

Güneydoğu Anadolu Karst Bölgesi'nde geniş bir şekilde yatay veya yataya yakın olan Eosen ve Miyosen yaşlı karbonatlı kayalar yayılış göstermektedir. Fırat ve Dicle Nehirleri tarafından yarılmaya bağlı morfolojik gençleşmenin sınırlı alanlarda kaldığı bu karst bölgesi; yenilenemeyen sığ plato karstına ait şekiller ile karakterize olur. Güneydoğu Anadolu Karst Bölgesi'nde, genellikle Eosen kireçtaşlarının bulunduğu alanlarda yoğun ve derin bir karst, Miyosen kireçtaşlarının bulunduğu alanlarda ise sığ yüzey karstı meydana gelmiştir (Nazik & Tuncer 2010). Çalışma sahasında Üst Oligosen-Alt Miyosen yaşlı Fırat Formasyonu'na ait karbonatlardan oluşan plato sahası da içerdiği geçirimsiz seviyeler nedeniyle düşey devamlılığı olmayan, bu nedenle derinlikleri de fazla olmayan dolin, uvala, flüvyo-karstik vadiler gibi yüzey karstik şekilleri ile karakteristik sığ plato karstı özellikleri taşımaktadır.

Güneydoğu Anadolu Karst Bölgesi'nin kuzeyi, Anadolu Levhası ve Arap Levhası'nın çarpışma kuşağına denk gelmektedir. Bu nedenle, bölgenin kuzeyinde (Arap Platformu'nun kuzeyinde) sıkışma ve yükselmeye bağlı olarak doğu-batı yönlü kıvrımlar, bu kıvrımları dik kesen normal faylar ve bindirmeler ters faylar meydana gelmiştir. Bundan dolayı Arap Platformu'nun kuzey kesimlerinde karstik gelişim, tektonik yükselme ve fayların denetiminde gerçekleşmektedir. Özellikle bu kesimlerdeki, Eosen kireçtaşlarının bulunduğu alanlarda yüzeyde ve derinlerde yoğun karstlaşma oluşmaktadır. Bunun yanı sıra Arap Platformu'nun allokon birimleri (Kretase yaşlı ofiyolitler), dikey yönde karstik gelişimi sınırlandırıcı bir rol oynamaktadır. Başka bir ifade ile allokon birimler (Kretase yaşlı ofiyolitler), derinlik karstının gelişebildiği en alçak seviyeyi ifade etmektedir. Çarpışma kuşağının güneyinde ise geniş bir şekilde yer alan Miyosen

kireçtaşları, tektonik deformasyondan daha az etkilenmiştir. Ancak çarpışma kuşağının aksine bu kesimler tektonik gerilmenin etkisi altında kalmışlardır. Bu nedenle, gerilme tektonik rejiminin ürünü olan grabenler (Harran ve Suruç grabenleri), kuzey-güney yönlü normal faylar, kuzeybatı-güneydoğu yönlü yanal atımlı faylar ve tansiyon çatlakları meydana gelmiştir (Tardu vd. 1987). Aynı zamanda sıkışma tektonik rejiminin daha az hissedilmesinden dolayı söz konusu Miyosen yaşlı tabakalar yatay veya yataya yakın bir görünüme sahiptir. Gerilme tektoniğine bağlı olarak ortaya çıkan grabenlerden dolayı görece olarak yükselen blok konumundaki plato sahasında morfolojik gençleşme meydana gelmiştir. Bu durum, paleo ve neo (güncel) karstlaşmanın iç içe geçmesine neden olmuştur. Ancak hem grabenlerde hem de platoları yaran vadi sistemlerinde meydana gelen morfolojik gençleşmeye rağmen plato yüzeylerinde karbonatlı kayaların litolojik-stratigrafik özellikleri nedeniyle karstlaşma sığ ve yüzeysel kalmıştır. Bunun nedeni, karstlaşmanın düşey sınırını belirleyen karstik taban seviyesinin yüzeye çok yakın olmasıdır.

Güneydoğu Anadolu Karst Bölgesi'nde, dolin ve uvala gibi yüzey karstik şekilleri, derin mağaralar ve düden gibi derinlik karstı şekillerinden daha yaygındır (Ekmekçi 2003). Özellikle sıkışma tektonik rejiminin etkili olduğu alanlarda, dolin, uvala, mağaralar ve düdenler yaygın iken, gerilme tektonik rejiminin olduğu alanlarda ise dolin, uvala ve flüvyokarstik depresyonlar gelişme imkânı bulmuştur.

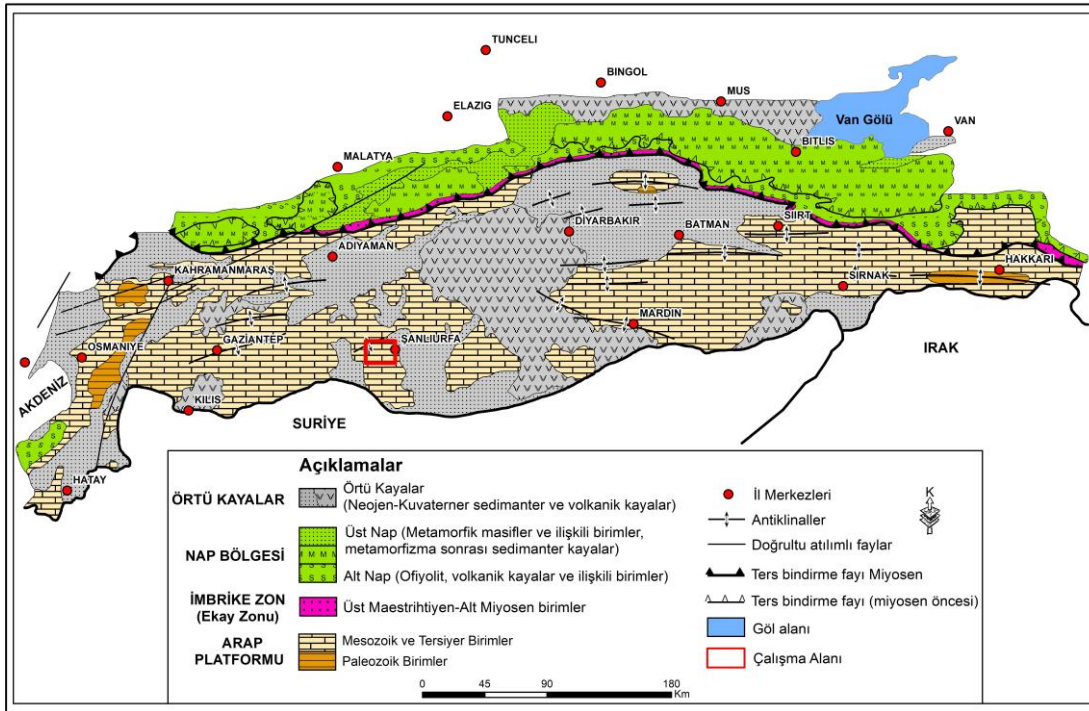

Fig. 3 Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Jeoloji Haritası
(Yılmaz, 1993'den düzenlenerek yeniden çizilmiştir)

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde karbonatlı kayalar oldukça yaygın olmasına rağmen, karst jeomorfolojisi ve karstik çözülme şekillerinden mağaraların oluşumu ile ilişkili çalışmalar oldukça azdır. Çalışma, yörede etkili olan karstik süreçlerin belirlenmesi açısından oldukça önemlidir. Zira bölgede yapılan gözlemler, mağara oluşumlarının genellikle platoları derince yarımış vadilerin yamaçlarının yüksek kesimlerinde, platoların yüzeyine yakın kısımlarında geliştiğini göstermektedir. Ancak bölgedeki karstik şekillerin oluşumu, lito-stratigrafik özelliklerle ilgili olarak düşey yönde geçirimsiz tabakaların varlığı nedeniyle sığ plato karstı

tipinde olup diğer karstik bölgelerden farklı özellikler taşımaktadır. Mağara oluşumları da plato kenarlarında, morfolojik kaide seviyesinden bağımsız, karstik taban seviyesi rolü oynayan geçirimsiz killi plakette kalkerlerinin kontrolünde ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde karbonatlı kayalar oldukça yaygın olmasına rağmen, karst jeomorfolojisi ve karstik çözülme şekillerinden mağaraların oluşumu ile ilişkili çalışmalar oldukça azdır. Bu çalışmada öncelikli olarak Şeyh Müslüm Mağaraları'nın oluşum ve gelişim özelliklerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bunun yanında yörede yapılan gözlemlere göre mağara oluşumlarının genellikle platoları derince yarımış vadi yamaçlarının yüksek kesimlerinde, platoların yüzeyine yakın kısımlarında geliştiği görülmektedir. Bu durum yöredeki karbonatlı kayaların saflığının düşey yönde devam etmemesi ilgilidir. Aynı durum plato yüzeylerinde sığ plato karstı gelişim özelliklerine sahip dolin, uvala ve flüvyo-karstik vadiler şeklindeki yüzey karstik şekillerinin oluşumuna neden olmaktadır.

Özellikle mağaraların da geliştiği Fırat Formasyonu'nda daha belirgin olan bu özelliklerin incelenmesinin, Şanlıurfa Yöresi yanında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde karstlaşma süreçlerini belirleyen lito-stratigrafi, iklim, tektonizma gibi faktörlerin etkilerinin daha iyi anlaşılmasına önemli katkılarda bulunabileceği düşünülmektedir.

Materyal ve Yöntem

Şeyh Müslüm Mağaraları ve yakın çevresinin genel jeolojik ve jeomorfolojik özelliklerini değerlendirmek için ilgili literatür gözden geçirilmiştir. Mağaralar ve yakın çevresinin jeolojik ve jeomorfolojik özelliklerinin belirlenmesi için, MTA'nın 1/100.000 ölçekli (N41) jeoloji haritası, Harita Genel Müdürlüğü'nün 1/25.000 ölçekli Türkiye topoğrafya haritalarının sahayı kapsayan pafталarı ile Harita Genel Müdürlüğü'nün dijital yükselti modeli (DEM) verilerinden yararlanılmıştır.

Mağaraların öncelikle plan ve kesitleri çıkartılmış, mağaraların konumları jeomorfoloji, lito-stratigrafik ve tektonik açıdan değerlendirilmiş, mağaraların oluşumunu denetleyen çatlak sistemleri belirlenmiş, mağaraların oluşumu çevresi ile birlikte ele alınmıştır. Mağaraların plan ve kesitlerinin çıkartılmasında, Weis Bandmass çelik şerit metre, Leica disto d5 lazer metre, Brunton jeolog pusulası, Silva marka klinometre ile mağaraların konumlandırılmasında Garmin Monterra el tipi GPS cihazı kullanılmıştır. Yukarıda belirtilen araçlar ile arazide alınan ölçümlerden yola çıkarak "Walls v2" mağara çizim programı ve Adobe Illustrator programı ile gerekli olan plan ve profiller çizilmiştir. Bunun yanı sıra mağara içerisindeki çatlakların konumları belirlenmiş ve QGIS yardımıyla mağaraların oluşumunda etkili çatlakların gül diyagramları oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra bölgede yer alan fayların gül diyagramı yapılmış ve mağara çatlaklarına ait gül diyagramları ile karşılaştırılmıştır.

Arazi çalışmalarında, Şeyhmüslüm Mağaraları'nın gelişme imkanı bulunduğu Fırat Formasyonu incelenmiş ve formasyonun stratigrafik kesiti detaylı bir şekilde saptanmaya çalışılmıştır. Bunun sonucunda Şeyh Müslüm Mağaraları'nın bulunduğu vadi kesiminin jeolojik kesiti AutoCAD ve Adobe Illustrator programları kullanılarak yapılmıştır. Bu analizler aracılığıyla mağaraların oluşumu, gelişimi, lito-stratigrafik, yapısal özellikler, iklimik süreçler ve tektonizma ilişkilerinin daha iyi açıklanmasına çalışılmıştır.

Mağaralar ve Çevresinin Genel Fiziki Coğrafya Özellikleri

Jeolojik-Litolojik Özellikler

İnceleme alanı çevresindeki en eski birimi Eosen yaşlı Gaziantep Formasyonu oluşturur. Gaziantep Formasyonu, som yapılı sert killi tebeşirli kireçtaşı seviyesi ile başlamaktadır

(Beyazpırınç & Tarhan 2013). Birimin üst kesimlerine doğru içindeki kil oranı azalarak 10-30 m kalınlıkta ince tabakalanmalı kırıntılı-tebeşirli kireçtaşı, tebeşirli kalkarenit seviyesine geçer. Bu seviye içerisinde çözülme boşlukları gelişmiştir (Tarhan vd. 2012; Beyazpırınç & Tarhan 2013). Alt Miyosen yaşlı Fırat Formasyonu, Gaziantep Formasyonu üzerinde bazı araştırmacılara göre uyumlu olarak yer alırken (Doğdu & Kırmızıtaş 2006; Tarhan vd. 2012; Umut 2014a; Umut 2014b; Ekmen 2019) bazı araştırmacılara göre ise uyumsuz bir dokanakla yer alır (İmamoğlu 1993; Yılmaz & Duran 1997; Gül 2000; Külah & Şafak 2008). Direkli Deresi vadi tabanının değişik kesimlerinde yer yer Gaziantep Formasyonu'na ait birimler yüzlek vermektedir (Fig. 5).

İçerisinde Şeyh Müslim Mağaraları'nın gelişmiş bulunduğu Fırat Formasyonu, Alt Miyosen olarak yaşlandırılmaktadır. Dış görünüşü kirli beyaz, açık gri ve krem renkli; taze yüzeyi beyaz-krem, bej renklidir. Sert, kırılğan, tabaka kalınlığı inceden-çok kalına kadar değişkendir. Plato yüzeyini oluşturan en üstteki kireç taşları masif görünüşlüdür. Birim konglomeratik bir seviye ile başlar üste doğru killi-tebeşirli (yumuşak) kireçtaşı, plaketli kireçtaşı ardalanması ile devam eder (Yılmaz & Duran 1997). En üste gelen sert kireçtaşları masif görünüşlüdür ve saflık dereceleri alt kesimlerde yer alan killi-tebeşirli yumuşak kalkerlere nazaran daha yüksek olduğundan karstlaşmaya daha elverişlidir. Plaketli kalkerlerinin üst seviyelerinin kil içeriği nispeten yüksektir. Sahada neotektonik dönem yer hareketlerine bağlı oluşmuş fay hatları boyunca gerçekleşen fissür volkanizmasına bağlı bazalt akıntıları görülür. Sahadaki en genç birimi Direkli Deresi vadisinin aşağı çığırındaki vadi tabanında ve Akçakale Grabeni'nde gözlenebilen Kuvaterner yaşlı alüvyonlar oluşturur.

Bazaltların yaşı lavlarla dokanakta bulunan çökellerden saptanan fosillere göre Pliyosen (Ercan vd. 1991), radyometrik yaş tayinlerine göre 10 ± 0.3 My yani Üst Miyosen-Alt Pliyosen'dir (Haksal 1981'den aktaran Ekmen 2019). Umut (2014a, 2014b)'da Üst Miyosen-Alt Pliyosen oluşu görüşündedir. Şanlıurfa çevresindeki bazaltların yaşının Alt Pliyosen olduğu görüşü de bildirilmektedir (Beyazpırınç & Tarhan 2013; Tarhan vd. 2012).

Bazı araştırmacılar tarafından graben dolgularının yaşı Pliyosen veya Pliyo-Kuvaterner olarak bildirilmektedir (Dağistan 2001; Doğdu & Kırmızıtaş 2006; Umut 2014a; Umut 2014b). Doğdu ve Kırmızıtaş (2006) graben tabanında kalınlıkları 350 metreye varan kumtaşı-miltası-çakıltaşı ve gölsel kireçtaşı ardalanmasından oluşan Pliyosen yaşlı çökellerden (Adıyaman Formasyonu) söz etmekte, bunların üzerine kalınlıkları 1-40 m arasında değişen alüvyonların yer aldığını belirtmektedir. Ancak önceki çalışmalarda Kuvaterner yaşlı alüvyon ve Pliyosen yaşlı Adıyaman Formasyonu olarak tanımlanan graben dolgularının Kuvaterner yaşlı "Harran Formasyonu" olarak tanımlandığı da bildirilmiştir (Tarhan vd. 2012; Beyazpırınç & Tarhan 2013). Söz konusu görüşler grabenin oluşum zamanı açısından öneme sahiptir.

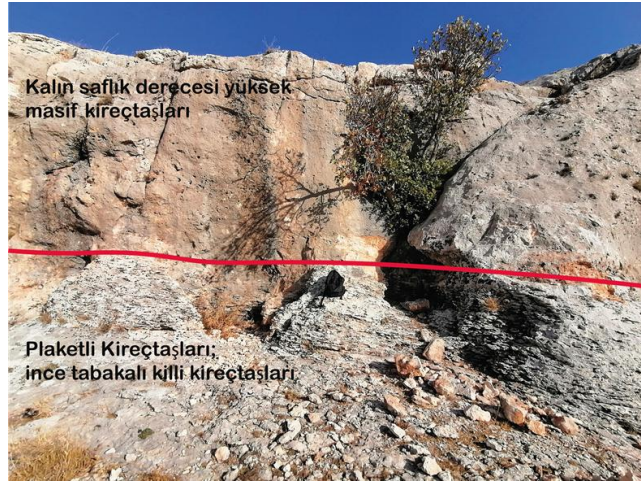

Fig. 4 Fırat Formasyonu

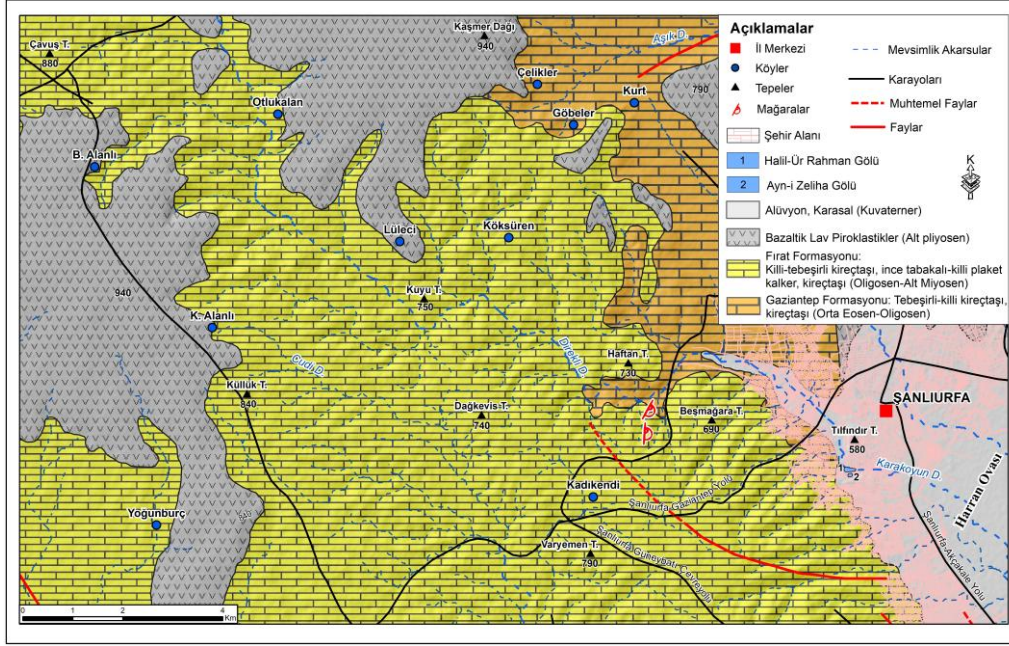

Fig. 5 Araştırma Alanı ve Çevresinin Jeoloji Haritası (Umut 2014a ve b)

Tektonik Özellikler

Arap Levhası'nın kuzey kenarında yer alan Şanlıurfa Yöresi ve dolayısıyla araştırma alanının jeomorfolojik özellikleri, bölgenin genel jeomorfolojik ve jeolojik yapısıyla uyumludur. Bölgenin jeomorfolojik özelliklerinin belirmesinde Neotektonik dönem yer hareketleri etkili olmuştur. Arap Levhası'nın Anadolu Levhası'na çarpması sonrasında bölgede yaşanan kuzey-güney yönlü sıkışma ile bunu karşılayan doğu-batı yönlü gerilme, antiklinal, senklinal, fay ve graben yapılarının oluşmasına neden olmuştur (Tardu vd. 1987; Aytaç vd. 2016).

Mağaraların bulunduğu Direkli Deresi Vadisi'nde yer alan birimler, yatay ve yataya yakın (0° ile 10° arasında) bir tabakalanma gösterirler (Beyazpirinç & Tarhan 2013). Ancak söz konusu tabakalar, Akçakale Grabeni'ne yaklaştıkça ve doğrultu atımlı fayların bulunduğu yerlerde yatay durumlarını kaybederek yaklaşık 10° ile 30° arasında eğimlenir. Buna karşılık grabenden ve doğrultu atımlı faylardan uzak kesimlerde tektonik deformasyonun azalmasından dolayı tabakalar yatay konumlarını korumuştur. İnceleme alanında kıvrım eksenleri karstlaşma üzerinde önemli etkilerde bulunmuşlardır. Nitekim araştırma alanı çevresinde kıvrım eksenleri boyunca karstik depresyonların geliştiği görülür (Fig. 6) (Kaylı 2020).

İnceleme sahasının yakın çevresinde kuzey-güney yönlü normal faylar ve kuzeybatı-güneydoğu yönlü yanal atımlı faylar yer almaktadır (Tardu vd. 1987; Tarhan, vd. 2012; Beyazpirinç & Tarhan 2013). Doğu-batı yönlü gerilme tektoniğin ürünü olan normal faylar, Fatik Patosu'nun doğusundan Akçakale Grabeni'nin tabanına doğru kuzey-güney yönlü fay taraçaları şeklinde yer almaktadır. Buna karşılık kuzey-güney yönlü sıkışma tektoniği ürünü olan yanal atımlı faylar ise Fatik Patosu'nda ve Akçakale (Harran) Grabeni'nin kuzeyinde yer almaktadır (Fig. 7). Doğrultu atımlı faylar; sıkışmalı, kıvrımlı ve bindirmeli bölgelerde görülen tipik yapılarıdır. Bu faylar, genellikle büyük basınç (sıkıştırma) kuvvetlerine uğrayan bölgelerin en son dönemlerinde ortaya çıkarlar (Karaman & Kibici 2008).

Tektonik etkilere maruz kalan bir bölgede meydana gelen çatlaklar ilk olarak tansiyon ve

makaslama çatlakları şeklinde gelişim gösterirler. Bu çatlakların oluşumunda çekme kuvvetlerinin etkisi büyüktür. Makaslama çatlakları ise yüzeyleri cilalı ve kapalı çatlaklar şeklinde olup, arazide baklava dilimleri şeklinde görülürler. Bu çatlaklar kendilerini etkileyen en büyük basınç kuvvetine çapraz bir şekilde gelişirler (Karaman & Kibici 2008). Şeyh Müslüm Mağaraları ve yakın çevresinde faylar ile beraber çok sayıda çatlak sistemi yer almaktadır. Söz konusu bu çatlaklar, Arap-Anadolu Levhalarının çarpışmaları sonucunda meydana gelen sıkışma ve gerilmeler sonucunda meydana gelmişlerdir. Sahada meydana gelen kuzey-güney yönlü sıkışmalar, makaslama çatlaklarını (kuzeybatı-güneydoğu, kuzeydoğu-güneybatı yönlü çatlaklar) meydana getirirken, doğu-batı yönlü gerilmeler ise tansiyon çatlaklarının (kuzey-güney yönlü çatlakların) oluşmasına neden olmuş (Kaylı 2020) ve kartlaşmaya yön vermiştir.

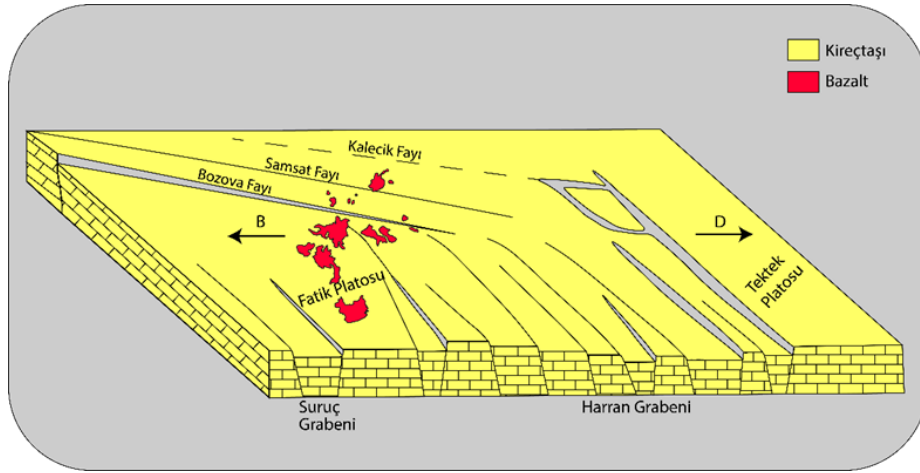

Fig. 6 Harran Ovası'nın Blok Diyagramı (Tardu vd. 1987'den değiştirilerek)

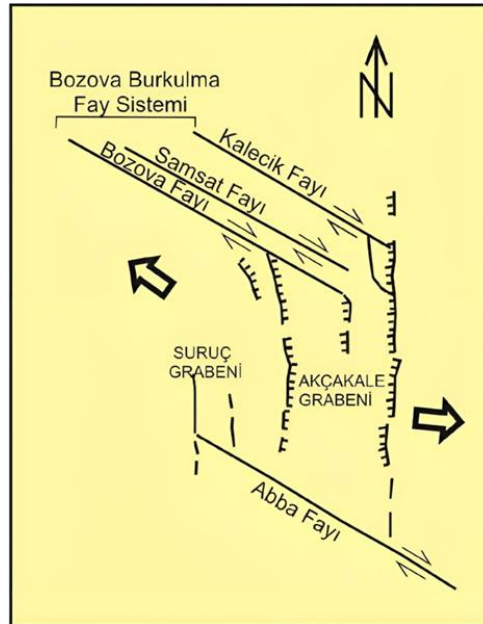

Fig. 7 Bölge Genelinde Yer Alan Faylar (Lovelock, 1984; Lisenbee, 1986'ten aktaran Tarhan, vd. 2012)

Jeomorfolojik Özellikler

Saha, Arap Platformu ile Anadolu Levhası'nın çarpışmasıyla meydana gelen antiklinal, senklinal, fay ve graben yapılarına ek olarak, dış etken ve süreçler tarafından oluşturulan farklı seviyelerde

ve farklı yaşlarda aşınım yüzeyleri bulunur. Nitekim neotektonik dönem yer hareketlerine bağlı olarak Akçakale Grabeni fasıllarla çökerken, grabene doğru akmakta olan akarsular yataklarını derine doğru yarararak graben çevresinde Fatik, Tektekdagları ve Germüş Platoları'nın oluşmasına neden olmuştur (Aytaç 2020). Bundan dolayı söz konusu platolarda derine yarma sonucunda çok sayıda vadi meydana gelmiştir. Mağaraların da içerisinde bulunduğu Direkli Vadisi, Akçakale Grabeni'nin fasıllarla çökmesi sonucunda yatağı derinleşen vadilerden biridir. Akçakale Grabeni oluşmadan önce menderesli bir akım gösteren Direkli Deresi, graben oluşumuyla beraber meydana gelen morfolojik gençleşme sonucunda yatağını geriye ve derine doğru aşındırmıştır. Bu sayede Direkli Deresi, günümüzde çevresine göre 100-120 metre derinliğe ve 10 km'lik bir uzunluğa erişmiştir. Kuzeybatı-güneydoğu yönlü uzanan Direkli Vadisi'nin en yüksek yerini Kaşmerdağı (975 m) tepesi oluşturmaktadır. En alçak kısımlarını ise Direkli Deresi'nin Şanlıurfa şehrine ilk giriş yaptığı Süleymaniye Mahallesi (520 m) oluşturmaktadır. Fatik Platosu'nun kuzeybatısında yer alan Kaşmerdağı Tepesi'nden başlayan Direkli Deresi, Karakoyun Deresi adıyla Şanlıurfa şehir merkezine girmekte ve Harran Ovası'nda Cüllap Deresi ile birleşmektedir (Fig. 8).

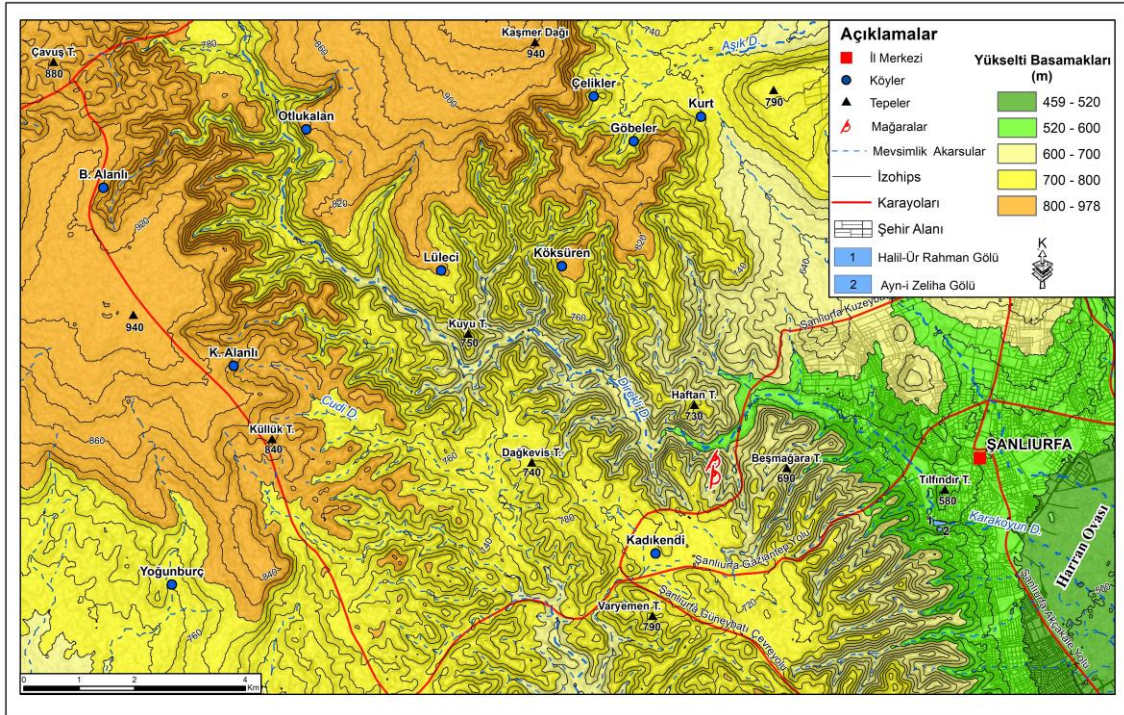

Fig. 8 Çalışma Sahasının Fiziki Haritası

Yatay yapının hâkim olduğu inceleme alanı çevresinde 2 ana morfolojik ünite belirlemek mümkündür. Bunlar; Platoluk alanlar ve Akçakale Grabeni'nin tabanına tekabül eden Harran Ovası'dır. Platoluk alanları ise kalker plato ile bazaltik plato olarak ikiye ayırmak mümkündür (Fig. 9).

Kalker Plato, geniş bir şekilde Fırat Formasyonu'nun (Üst Oligosen-Alt Miyosen) üzerinde gelişmiştir. Söz konusu formasyonun üst kesimleri kalın, saflık derecesi yüksek kireçtaşlarından oluşmakta ve birimin alt seviyelerine doğru kireçtaşlarının saflık dereceleri düşmektedir. Söz konusu kalın saflık derecesi yüksek kireçtaşları, ince tabakalı killi kireçtaşlarının (plaketli kireçtaşları) üzerine gelmektedir. Geçirimsiz killi plaketli kalker seviyeleri nedeniyle karışma düşey doğrultuda devamlılığa sahip olmayıp; kalker platosunda Akçakale Grabeni ile Direkli

Deresi ve yan kollarında meydana gelen morfolojik gençleşmeye rağmen karstlaşmanın derinliği, Fırat Formasyonu'nun üst seviyelerindeki kalın ve saflık derecesi yüksek kireçtaşları ile sınırlı kalmaktadır. Karstlaşmanın bu seviye ile sınırlı kalmasında ince tabakalı killi kireçtaşlarının (plaketli kirekireçtaşları) karstik kaide seviyesi rolü oynaması etkili olmuştur. Bu nedenle mağaraların yakın çevresinde derinlik karstı gelişmemiş ve mevcut karstik şekiller son derece yüzeysel kalmıştır. Plato yüzeyindeki mevcut karstik yüzey şekillerini, mağaraların güneyinde yer alan flüvyo-karstik depresyonlar ve vadi tabanları boyunca gelişen dolinler ve uvalalar oluşturmaktadır (Kaylı 2020).

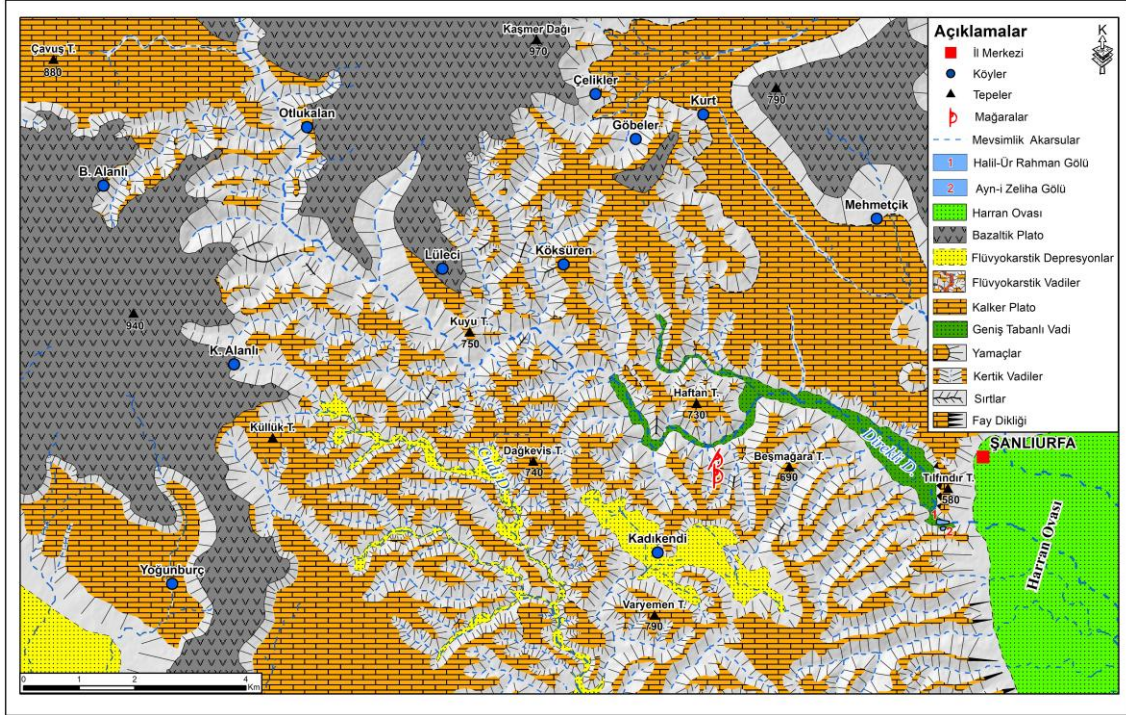

Fig. 9 Çalışma Sahasının Jeomorfoloji Haritası

Bazaltik plato ise Üst Miyosen- Alt Pliyosen yaşlı, siyah renkli, olivin bazaltlardan oluşmaktadır. Yörede fissür volkanizması ile çıkan ve yayılan bazaltlar (Tarhan vd. 2012; Beyazpırınç & Tarhan 2013), sıcak ve akışkan bir karakterde olması nedeniyle o dönemki topoğrafyanın eğimi yönünde akmış ve topoğrafyanın en alçak kesimlerini doldurmuşlardır (Şaroğlu 1987). Ancak zaman içerisinde bazaltları çevreleyen karbonatlı birimlerin bazaltlara göre daha hızlı aşınması günümüzdeki bazalt sahalarının çevresine göre yüksekte kalmasına neden olmuştur. Başka bir ifade ile bazaltik lavlar paleokarstik depresyonları doldurmuş ancak akabinde süreç içerisinde gerçekleşen relief terselmesi nedeniyle buralar yüksekte kalmıştır.

Plato yüzeyindeki plato bazaltlarının gerilme tektoniğine bağlı kuzey güney yönlü tansiyon çatlakları boyunca fissür volkanizmasıyla oluştukları ve yaşlarının Üst Miyosen-Alt Pliyosen veya Alt Pliyosen olarak verildiği, özellikle de graben dolgularının yaşlarını ise Pliyosen veya Pliyo-Kuvaterner olarak öneren çeşitli araştırmacıların görüşleri dikkate alınırsa (Yeşilnacar vd. 1998; Doğu & Kırmızıtaş 2006; Dağıstan 2001) yörede Neotektonik dönemin esasen en erken Alt Pliyosen'de başladığı söylenebilir (Graben dolguları içinde Miyosen veya Üst Miyosen yaşlı herhangi korelat birim olduğuna dair bilgiye literatürde rastlanamamıştır). Buna göre, Üst Miyosen sonlarına kadar devam eden aşınım döneminde, Fırat ve Gaziantep formasyonları

üzerinde oluşmuş bir aşınım yüzeyi bulunmaktaydı (Üst Miyosen aşınım yüzeyi). Alt Pliyosen'de neotektonik dönemle ilgili doğu batı yönlü gerilmenin başlamasıyla bu aşınım yüzeyinin bir kısmı çökerek Akçakale Gabeni'nin tabanını oluştururken, Fatik Patosu gibi yükselen kısımlarda sığ plato karstı niteliğinde karstlaşma devam etti. Ancak yükselme, derin yarıma ve gençleşmeye rağmen, özellikle kil içeriği yüksek geçirirliği düşük plaketli kalker seviyeleri nedeniyle plato yüzeylerinde karstlaşmanın türü ve seyirinde herhangi bir kayda değer farklılık oluşmamış görünmektedir. Ancak plato kenarlarındaki mağaraların bu dönemin ürünü olduğu söylenebilir.

İklimi ve Bitki Örtüsü

Çalışma sahasının iklim özelliklerinin belirlenmesinde mağaralara en yakın konumda yer alan Şanlıurfa Meteoroloji İstasyonu verilerinden faydalanılmıştır. İklim sınıflandırma sistemlerine göre mağaralar ve yakın çevresi, yazı kurak subtropikal yarınemli/yarıkurak karasal Akdeniz iklimi bölgesinde yer almaktadır. Bu iklim tipi, orta yağışlı bir kış/ilkbahar ve çok sıcak-kurak bir yaz mevsimiyle karakterize edilir (Aytaç vd. 2016).

Şanlıurfa Meteoroloji İstasyonu'nun yıllık toplam yağış miktarı yaklaşık 460 mm olup; bu yağışın %50'sinden biraz fazlası kış mevsiminde düşmektedir. İlkbahar mevsimi de yağışlı olup, yıllık toplam yağışın yaklaşık %30'u bu mevsimde gerçekleşir. Yaz mevsiminde ise belirgin bir kuraklık yaşanmaktadır (Fig. 10). Bundan dolayı mağaralar ve yakın çevresinde kuraklığın belirgin hissedildiği ve su noksanının yaşandığı yaklaşık 6 aylık dönemde karstlaşma kesintiye uğramaktadır (Fig. 10). Buna karşılık yağışlı geçen kış ve kısmen ilkbahar ile sonbahar dönemlerinde ise karstlaşma gerçekleşmektedir. Ancak yağış yetersizliği ve lito-stratigrafik koşullar nedeniyle karstlaşma hızı karakteristik tipik şekillerin görüldüğü Orta ve Batı Toroslar'a nazaran düşüktür.

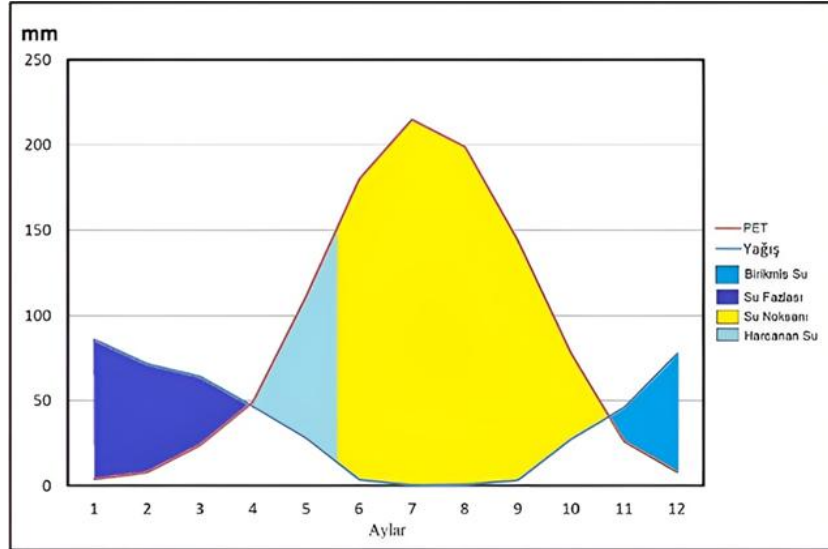

Fig. 10 Thorntwaite Göre Şanlıurfa İstasyonu Su Bilançosu Diyagramı

Fitocoğrafik açıdan İran-Turan Fitocoğrafya Bölgesi'nin Mezopotamya alt bölümü içerisinde yer alan araştırma alanının bitki örtüsünü ilkbaharda yeşeren, yaz başlarında sararan seyrek step vejetasyonu oluşturur.

Bulgular

Mağaraların Oluşumu ve Speleolojik Analizi

Şeyh Müslüm Mağaraları, Üst Oligosen-Alt Miyosen yaşlı Fırat Formasyonu'nun plato yüzeyinde yer alan farklı litolojik katmanlarında bulunmaktadır. Bu mağaralar, kalın tabakalı,

nispeten saflık derecesi yüksek kireçtaşları ile daha aşağılarda yer alan ince tabakalı killi kireçtaşlarından (plaketli kireçtaşları) oluşan tabakaları arasında, çatlak sistemleri ve tabaka yüzeyinde gerçekleşen su hareketine bağlı gelişmiş yatay mağaralardır. Şeyh Müslüm Mağaraları'nın buldukları yerde en üstteki karstlaşmaya uygun kireçtaşlarının istif kalınlığı 8-10 m kadar iken, hemen altındaki ince taneli, killi plaketli kalker seviyesinin kalınlığı 1-2 m kadardır.

Direkli Vadisi'nde Şeyh Müslüm Mağaraları'nın yanı sıra bir takım doğal mağaralar ve mağara boyutuna erişememiş küçük ölçekli yeraltı boşlukları yer almaktadır. Genel olarak bölgede litolojik özellikler ve iklimsel faktörlerden dolayı mağara oluşumu ve gelişimi son derece kısıtlıdır. Ancak bir takım litolojik ve tektonik özelliklerden dolayı mağaralar oluşma ve gelişme imkânı bulmuşlardır. Fırat Formasyonu'nun litolojik yapısına bakıldığında birimin üst kesimindeki kalın, saflık derecesi yüksek kireçtaşları mağara oluşumları için daha uygundur (Kaylı vd. 2022; Kaylı 2023). Bu birimin düşey devamlılığı olmamakla birlikte birim yatay sürekliliğini devam ettirmekte ve plato yüzeyini esasen Fırat Formasyonunun bu saflığı nispeten yüksek kireçtaşları oluşturmaktadır (Fig. 11). Bundan dolayı Şeyh Müslüm Mağaraları Direkli Vadisi'nin yüksek kesimlerinde bulunmaktadır.

Derin yarılmış platolar, aslında karstlaşma ve özellikle yeraltı karstik şekillerinin oluşumunda en ideal jeomorfolojik şartları oluştururlar. Ancak bunun için istifsel olarak kalın, saflık derecesi yüksek karstlaşmaya uygun kayaların, yanal ve düşey sürekliliklerinin de birlikte bu şartlara eşlik etmesi gerekir. Tektonizma da yüzey ve yeraltı karstik şekillerinin oluşumunda önemli rol oynar. İdeal bir karstik plato, tektonik hareketlerle fasıllı olarak yükseldikçe derinleşen vadi tabanları yerel morfolojik kaide seviyesi rolü oynayarak, birbirine dikey şaftlarla bağlanan (eski yeraltı düdenleri) katlı mağara sistemlerinin oluşumunu sağlar. Bu şartların bir kısmı çalışma sahasında bulunsa da bazı önemli bileşenler eksik veya yetersizdir. Karstlaşabilir tabaka kalınlığının az olması, bu kayanın düşey devamlılığın olmaması, dar alanlı fazla parçalanmış plato yüzeyi ve bunlara ek olarak yağış yetersizliği bunlardandır.

Mağaralar, Direkli Deresi'ne güneyden kavuşan yan derelerin birinin batı yamaçlarında yer almaktadır. Ancak kabaca kuzey-güney doğrultulu bu vadilerin arasında mesafe 100 m kadardır. Buna bağlı olarak Şeyh Müslüm Mağaraları'nın kenarında gelişmiş olduğu plato parçasının genişliği ortalama 60 m kadardır. Mağaraların oluşumunda plato yüzeyinin alanı önemlidir. Çünkü atmosferik sular bu plato yüzeyindeki çatlak sistemlerinden yeraltına sızarak alttaki geçirimsiz plaketli kalker seviyesinin tabaka yüzeyi boyunca vadi yamacına yönelmektedir. Dar alanlı plato yüzeyindeki çatlaklardan aşağı sızan su miktarının az olması, üst seviyeyi oluşturan saflığı nispeten yüksek kireçtaşının kalınlığının ise ancak 8-10 m kadar olması yanında yağışların da yetersiz olması mağara oluşumunu yavaşlatmaktadır. Bu nedenlerle alttaki geçirimsiz plaketli kalkerlerin üzerinde yeterince derin ve kalıcı bir suya doygun zon (freatik zon) oluşamamış, Şeyh Müslüm mağaraları içlerinden yeraltı akarsularının geçtiği aktif mağara durumuna hiç geçememişler ve hep başlangıç safhasında kalmışlardır. Başka bir deyişle yoğun yağışlı dönemlerde çatlaklardan aşağı sızan sular geçirimsiz seviye üzerinde yoğunlaşarak boşlukları genişletmekte, kimyasal ve fiziksel erozyona yol açarak mağaraların gelişmesine imkân vermektedir. Kimyasal olarak çözünen ve fiziksel olarak ufalanan karbonatların büyük bir kısmı mağara ağızlarından dışarıya atılsa da bir kısmı mağara tabanlarında çökelmektedir. Ancak yamaç gerilemesi nedeniyle mağaralar bir taraftan da tahrip olmaktadır. Mağaraların ön kısmındaki sahanlıklarda yuvarlanmış enkaz kalıntıları bunun delillerini oluşturur (Fig. 13).

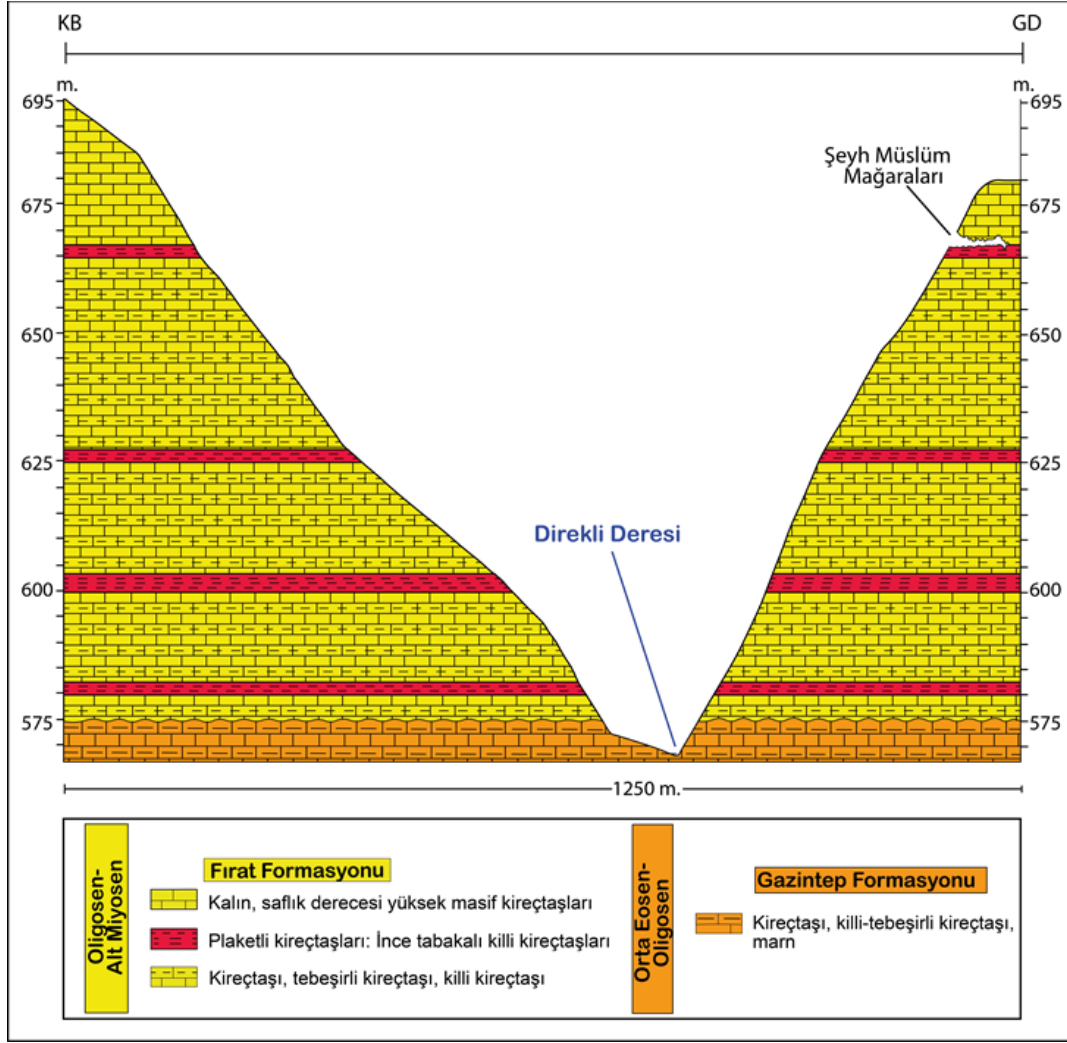

Fig. 11 Şeyh Müslüm Mağaraları'nın Oluşumunda Karst Taban Seviyesi İlişisini Gösteren Jeomorfolojik ve Lito-Stratigrafik Kesit.

Şeyh Müslüm Mağaraları'nın oluşumunda kimyasal çözülme büyük rol oynar. Bunun delilleri hemen üzerlerindeki plato yüzeyinde yer yer çapları 1 metreyi aşan kamenitzalar ile iyi gelişmemiş de olsa lapyalara rastlanmasıdır (Fig. 12). Sarkıt gelişiminin olmaması, dikit ve sütunlara rastlanmaması, mağara tavanlarının ince olması dolayısıyla mağara tavanından damlayan suların yeterince kalsiyum bikarbonat bakımından doygun olmaması ve yağış yetersizliğine vb bağlanabilir. Şeyh Müslüm 1 Mağarası'nda bulunan sütunlar ise sarkıt ve dikitlerin birleşmesiyle değil, çatlak sistemleri arasında kalan kısımların aşınımından kurtularak sütun haline gelmesiyle (anakaya sütunu) ilgilidir (Fig. 18 a ve b).

Mağaraların oluşumunda fiziksel aşınım ve taşınım süreçlerinin de etkili olduğunun kanıtı olarak mağara tabanlarını oluşturan ve karstlaşmaya uygun olmayan killi plaketli kalker seviyesinde de aşınımın fiziksel aşınım şeklinde devam etmiş olması gösterilebilir. Bu kesimlerde fiziksel aşınım çok daha ön plana geçmektedir. Ayrıca mağaralarda karstik birikim şekillerinin yok denecek kadar az olması fiziksel aşınım rolünü vurgulamaktadır. Hatta Şeyh Müslüm 2 Mağarası'nın iç kesiminde, tabanda bir shaft (baca) aracılığı ile alttaki diğer bir boşluğa geçilmektedir.

Fig. 12 Mağaraların Çevresinde Görülen Değişik Lapa Tipleri ve Kamenitza

Ancak bu şaftın eski bir yeraltı düdeni (mağara düdeni) olduğunun belirtilmesi fazla iddialı olabilir. Bu durum muhtemelen çok yağışlı dönemlerde, mağara tabanında meydana gelen türbilansların 1-2 m kalınlığında ince tabaka halindeki killi plakette kalkerleri daha çok mekanik olarak oyması ve alttaki yumuşak karbonat kayacı içinde bir boşluk oluşmasına imkân vermesi şeklinde açıklanabilir. Sözü edilen boşluk, ancak üstteki mağaranın tabanındaki şaft veya bacadan aşağı inen sularla oluşmuş olabilir. Böyle olduğu düşünülürse, alttaki killi-tebeşirli yumuşak kireçtaşlarının da az çok karstlaşabilir nitelikte olduğu söylenebilir. Bu durum civardaki mağara veya boşluk oluşumunun yamaçlarda dışa açılmış bulunmasının şart olmadığını, bunun gibi çözülme ürünlerini çatlaklardan dışarı tahliye edebilen yeraltı boşluklarının da oluşabileceğini göstermektedir. Çünkü alttaki boşluğun yamaçta dışa açılan herhangi bir ağzı bulunmamaktadır.

Şeyh Müslim Mağaraları'nın oluşumlarını kısaca özetlemek gerekirse, Akçakale Gabeni'nin

oluşumundan hemen önceki şartlardan başlamak yararlı olacaktır. Muhtemelen bu dönemde yörede Gaziantep ve Fırat Formasyonu'na ait karbonat kayalar üzerinde geniş ve yayvan bir aşınım yüzeyi yer almakta idi (muhtemelen Üst Miyosen aşınım yüzeyi). Yatay yapılı bu sahadaki düşük eğimli topoğrafya üzerinde, düşük enerjili morfolojik süreçler hakimdi. Menderesler çizerek akan düşük enerjili akarsular karstlaşmaya uygun üst seviyelerde flüvyo-karstik vadiler oluşmasını sağladılar. Ancak karstlaşabilir tabakaların düşey yönde devam etmemesi ve diğer nedenlerle karstlaşma yüzeysel sığ karst düzeyinde idi. Graben dolgularının Pliyo-Kuvaterner yaşlı oldukları kabul edildiğinde, muhtemelen kuzey-güney yönlü açılma çatlaklarına bağlı fissür volkanizmasının ileri safhalarında, bu aşınım yüzeyi üzerinde blok hareketlerinin ve graben oluşumunun en erken Alt Pliyosen'de başladığı söylenebilir. Sonuç olarak yöreyi etkileyen Neotektonik dönemle ilgili blok hareketlerinin başlaması, Akçakale Grabeni'nin (Harran Ovası) oluşmaya başlamasıyla bu sahanın yarılarak bir plato sahası haline geldiği söylenebilir.

Şeyh Müslüm Mağaraları'nın oluşumu başlangıçta, Direkli Vadisi'nin morfolojik kaide seviyesine tabi bir şekilde başlamıştır. Ancak bu durum alttaki geçirimsiz killi plaket kalker seviyesine kadar geçerli olmuştur. Mağara oluşumunun plaket kalker seviyelerinin üst kısımlarında küçük kovukların ortaya çıkmasıyla başladığı anlaşılmaktadır (Fig. 13). Kovuklar, çatlak sistemlerinden geçerek karbonatlı kayacın çözülmesini sağlayan yeraltı sularının sızıntılar oluşturduğu küçük yamaç kaynakları şeklinde ortaya çıkmıştır. Ancak çatlak sistemlerinin yoğun olduğu, yeraltı suyu akışının fazla olduğu yerlerde kalsiyum bikarbonat formunda çözünme ürünlerinin dışarıya tahliye edilmesiyle, hem içerideki karstik boşluklar daha fazla gelişmiş hem de kovukların bulunduğu yerler genişleyerek Şeyh Müslüm Mağaraları'nın oluşmasını sağlamıştır. Mağaraların oluşumunda kimyasal çözülme ürünleri yanında fiziksel çözülme ürünlerinin de aynı çıkış noktalarından tahliyesi söz konusudur.

Ancak Neotektonik dönemde Akçakale Grabeni'nin çökmeye başlamasıyla meydana gelen morfolojik gençleşme ile Direkli Deresi ve yan kolları yataklarını derine doğru kazmaya başlamışlardır. Bunun sonucunda, günümüzde Şeyh Müslüm Mağaraları ile Direkli Deresi'nin tabanı arasında yaklaşık 100 metrelik bir yükselti farkı oluşmuştur. Neotektonik dönemde Akçakale Grabeni'nin çökmeye başlamasıyla meydana gelen yeni kaide seviyesi, Şeyh Müslüm Mağaraları'nın derine doğru gelişmesi üzerinde bir etki oluşturamamıştır. Bunun temel nedeni, mağaraların gelişim gösterdiği kalın, saflık derecesi yüksek kireçtaşlarının hemen altında yer alan kil içeriği yüksek plaketli kireçtaşlarının varlığıdır. Kil içeriği yüksek plaketli kireçtaşları, mağara oluşumu açısından karstik kaide seviyesi oluşturarak Şeyh Müslüm mağaraları'nın derine doğru gelişimlerini engellemişlerdir. Bu nedenle mağaraların dikey gelişimleri platonun kenarında, vadi yamacının en üst kısmında buldukları korniş alanıyla sınırlı kalmıştır (Fig. 13).

Şeyh Müslüm Mağaraları'nın oluşumu üzerinde diğer önemli bir etken ise tektonik deformasyonlar sonucunda meydana gelen çatlak sistemleri oluşturmaktadır. Çalışma sahasında Akçakale Grabeni'ne ve kuzeyde yer alan doğrudan atılımlı faylara (Bozova, Samsat, Kalecik Fayları) yaklaştıkça, tektonik deformasyona bağlı gelişen çatlak yoğunluğunun arttığı görülmektedir. Şeyh Müslüm mağaraları da bulunduğu konum gereği hem Akçakale Grabeni'nin kenarında hem de Bozova Fayı'nın güneyinde yer almaktadır. Bundan dolayı Şeyh Müslüm Mağaraları ve yakın çevresinde çok sayıda çatlak sistemi yer almaktadır (Fig. 14).

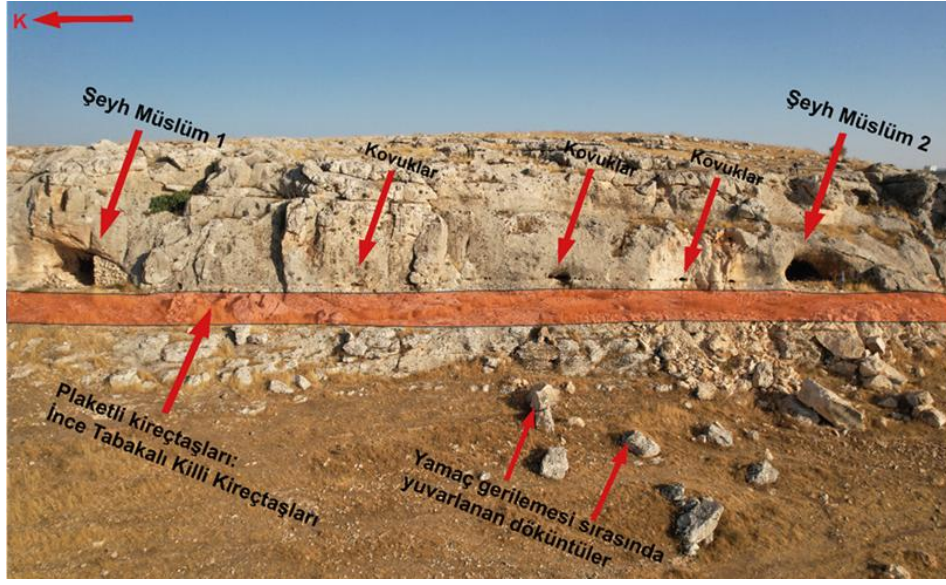

Fig. 13 Şeyh Müslüm 1 Mağarası'nın Görünümü

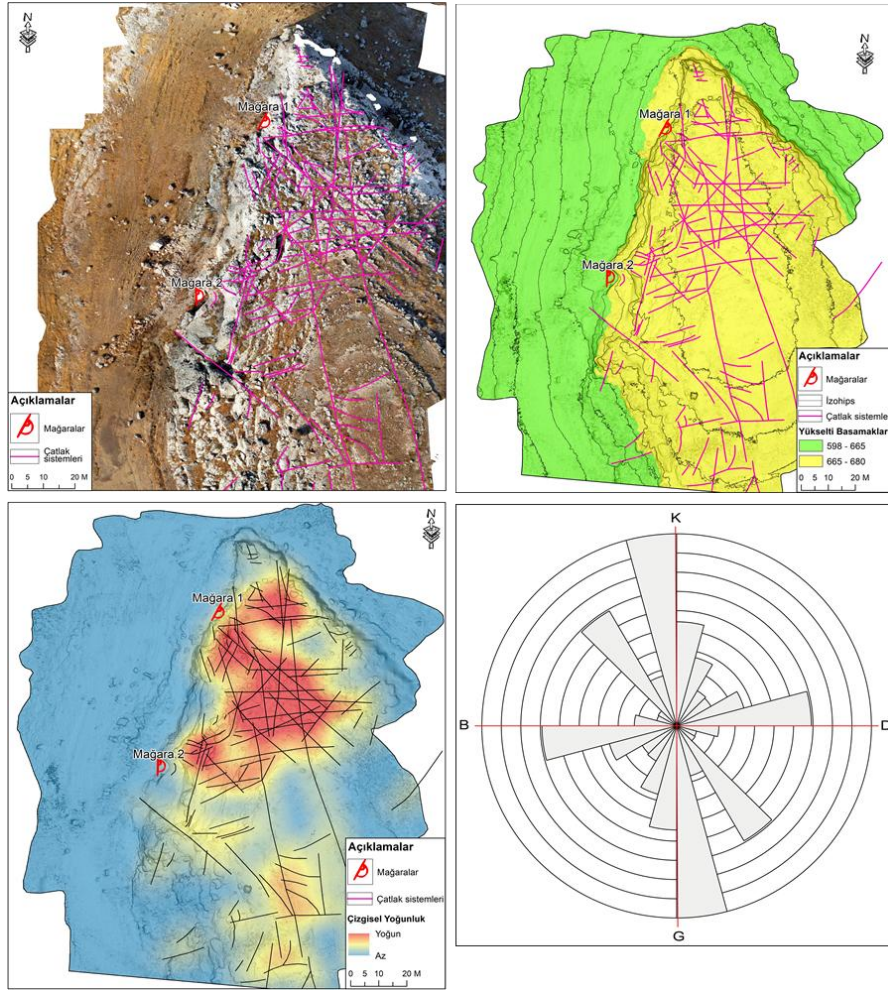

Fig. 14 Mağaraların Yakın Çevresinde Yer Alan Çatlak Sistemleri ve Gül Diyagramı

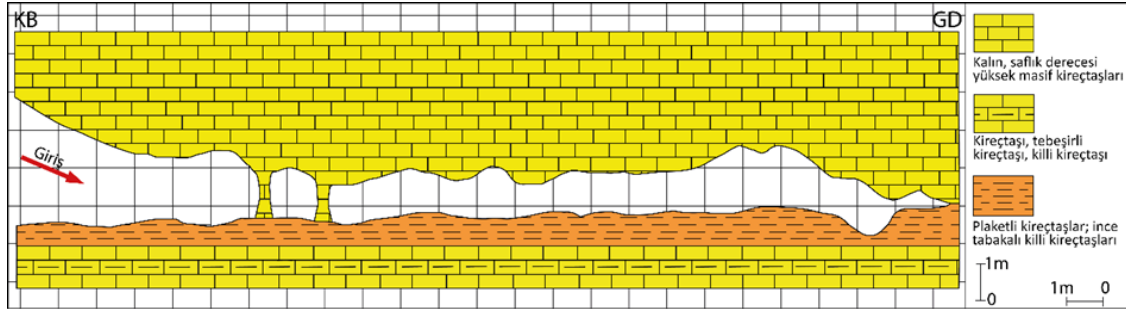
Yapılan arazi çalışmaları ile beraber belirlenen çatlak sistemlerinin hâkim yönleri kuzey kuzeybatı-güney güneydoğu yönlü iken, birtakım çatlaklar ise doğu-batı yönlüdür. Söz konusu çatlaklar bölgenin genelinde bulunan doğrultu atılımlı ve normal fayların uzanışları ile paralellik göstermektedir (Fig 14). Mevcut çatlakların uzanışları mağaraların gelişim yönleri üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır.

Şeyh Müslüm mağaraları oluşum bakımından ikincil mağaralardır. Ancak hem oluşum hem de tahrip (yıkılma-bozulma) safhasının birlikte belirleyici etkide bulunduğu, gelişimlerinde kimyasal çözülme ile birlikte fiziksel erozyonun da rol aldığı görülmektedir. Mağaraların bulunduğu üst yamaçta, yamaç erozyonu nedeniyle yamaç gerilemesi söz konusudur. Bu durum mağaraların giriş kısımlarından içeriye doğru tahrip olmasına neden olmuştur. Mağaralar giriş kısımlarından içeriye doğru tahrip olurken, iç kısımlarda ise kışın çatlak sistemlerine bağlı sızan suların etkisine bağlı olarak oldukça yavaş bir şekilde gelişmeye devam etmektedirler. Mağaraların geliştiği korniş alanının gerisinde yer alan yapı platformu üzerinde tespit edilen çatlakların (Fig. 14) bir kısmının mağara içerisinde de devamlılıkları gözlemlenmiştir. Şeyh Müslüm Mağaraları'nın güneye sokulan 2 yan galerisinde çatlak sistemine bağlı gelişim net bir şekilde izlenmektedir. Bu yan galeriler çatlak içerisinden sızan suların etkisi ile gelişen oldukça dar galerilerdir (Fig. 17, 18, 18d).

Mağaraların Şekilsel Özellikleri

Mağaraların şekli üzerinde çözülebilen kayacın kalınlığı, saflık derecesi, yeraltı suyunun miktarı belirleyici olurken; kayacın tabaka yapısı ve çatlak sistemleri mağaranın şekli ve boyutu üzerinde oldukça belirleyicidir.

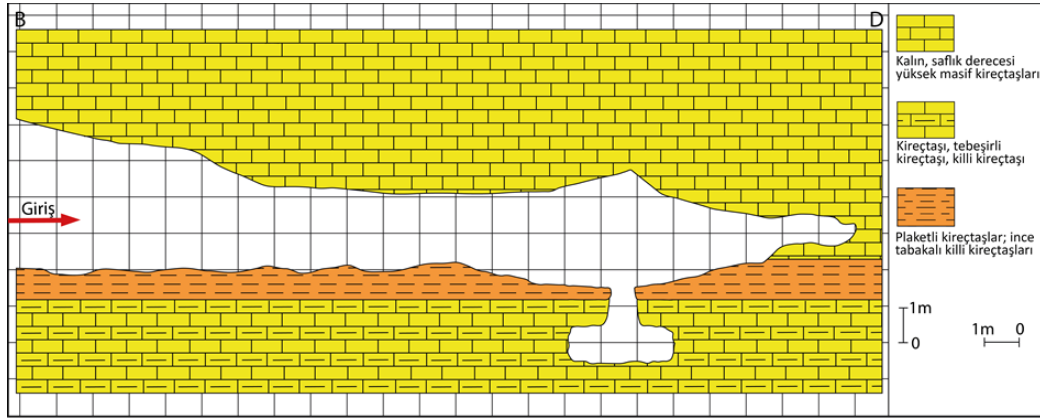
Şeyh Müslüm 1 ve Şeyh Müslüm 2 mağaralarının yan ve tavan kayaları nispetten saflık derecesi yüksek ve masif görünümlü kireçtaşlarından oluşmaktadır. Taban kısmı ise kil içeriği yüksek, geçirimsiz plaketli kireçtaşlarından oluşmuştur (Fig 13). Bundan dolayı mağaralar, Fırat Formasyonu'nun saf ve masif görünümlü kireçtaşı tabakaları içinde oluşabilmiştir.

Şeyh Müslüm Mağarası-1, profil: 90° Grid: 1 x 1 m Scale: 1/286 Printed: 11/02/24

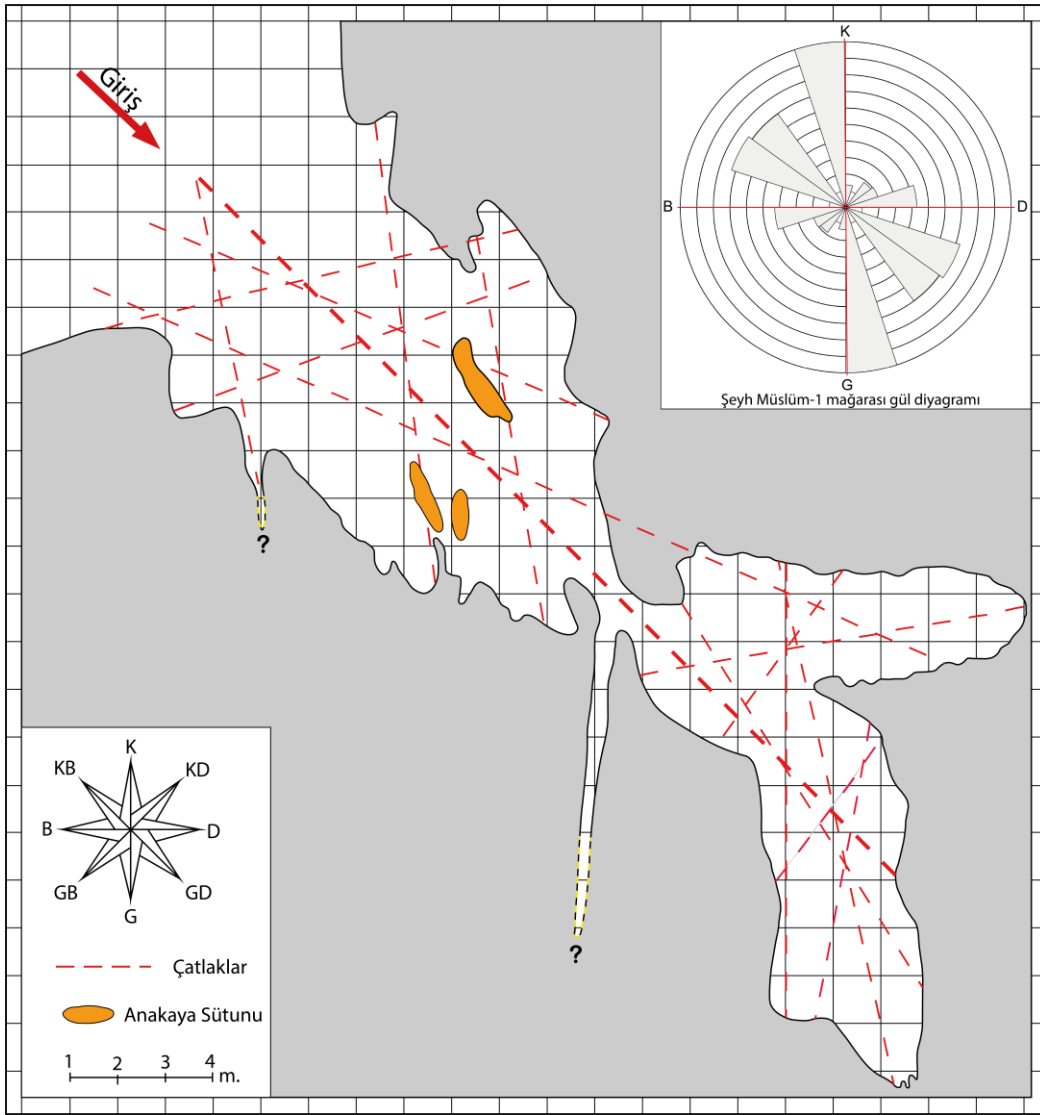
Fig. 15. Şeyh Müslüm 1 Mağarası Kesiti

Şeyh Müslüm 1 Mağarası, içerisinde tespit edilen çatlaklar kuzey kuzeybatı-güney güneydoğu yönlü iken birtakım çatlaklar ise kuzeybatı-güneydoğu yönlü uzanmaktadır (Fig. 14; 15). Şeyh Müslüm 1 Mağarası'nın boyuna ekseninin gelişim yönü mağara içerisindeki hâkim çatlakların yönüyle paralellik göstermektedir. Farklı yönlerdeki galerilerin ana eksenlerinde ise diğer çatlak sistemlerinin etkili olduğu görülmektedir. Yüzeyleki çatlaklardan yeraltına sızan sular, ilk etapta çatlakların gelişmesini sağlamıştır. Daha sonra çatlakların zamanla genişlemesiyle yer altı su tünelleri haline dönüşecek şekilde büyüyerek yer yer birbirleri ile birleşmiş ve genişlemiştir.

Şeyh Müslüm Mağarası-2, profil: 90° Grid: 1 x 1 m Scale: 1/286 Printed: 11/02/24

Fig. 16. Şeyh Müslüm 2 Mağarası Kesiti

Şeyh Müslüm Mağarası-1, Plan: 90° Grid: 1 x 1 m Scale: 1/286 Printed: 10/10/23

Fig. 17. Şeyh Müslüm 1 Mağarası Planı ve Çatlakların Gül Diyagramı

Yağışlı mevsimde uzamanın ve genişlemenin devam ettiği Şeyh Müslüm 1 Mağarası'nın giriş kısmı kuzeybatıya bakmaktadır. Bu kısım, 3.15 metre ile aynı zamanda mağaranın tavanı en yüksek kesimini oluşturmaktadır. Mağara girişinden 15 metre içeriye doğru gidildikçe mağaranın tavanı alçalmaktadır. Aynı zamanda 15. metre mağaranın en alçak kısmını oluşturmaktadır. Toplam alanı yaklaşık 128 metrekare olan Şeyh Müslüm 1 Mağarası'nın en geniş kısmı 7.5 metredir. Toplam uzunluğu 27.5 metre olan mağaranın girişten 6-8 metre içeride 3 adet sütun (anakaya sütunu) yer almaktadır (Fig. 17; 18 a ve b). Söz konusu bu sütunlar birikimden ziyade ana kayanın kimyasal ve fiziksel çözülme/aşınmadan kurtulmasıyla ilişkilidir. Diğer bir deyişle çatlakların genişlettiği yeraltı su kanalları, zamanla birleşmiş ancak söz konusu anakaya sütunları eski mevcut durumlarını korumuşlardır.

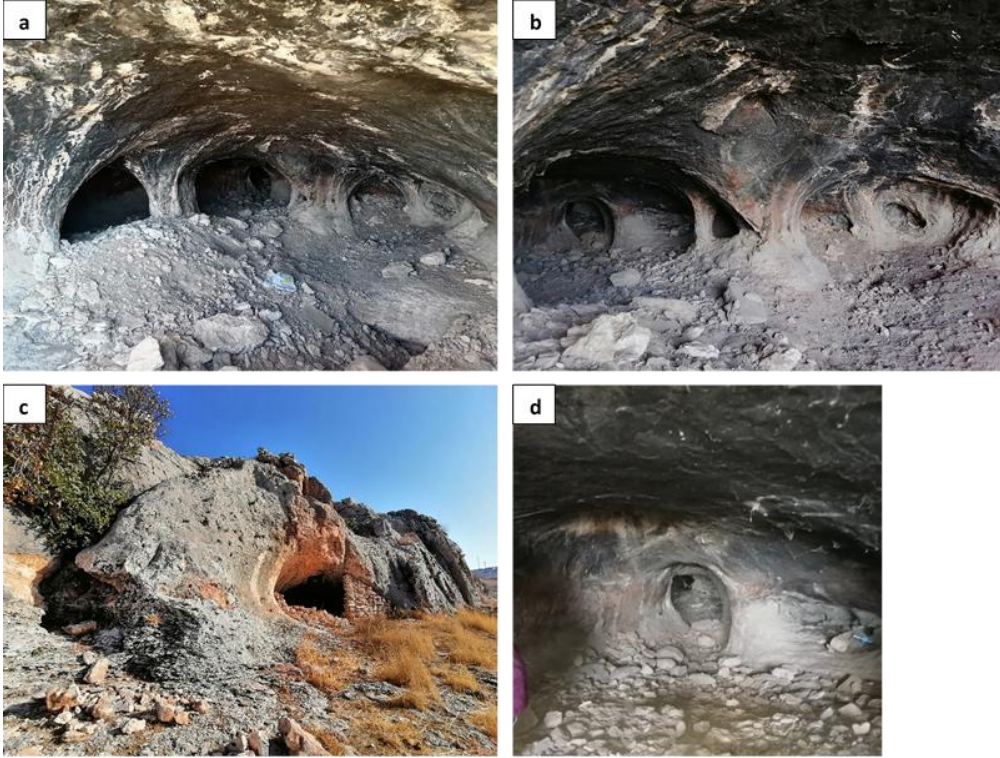
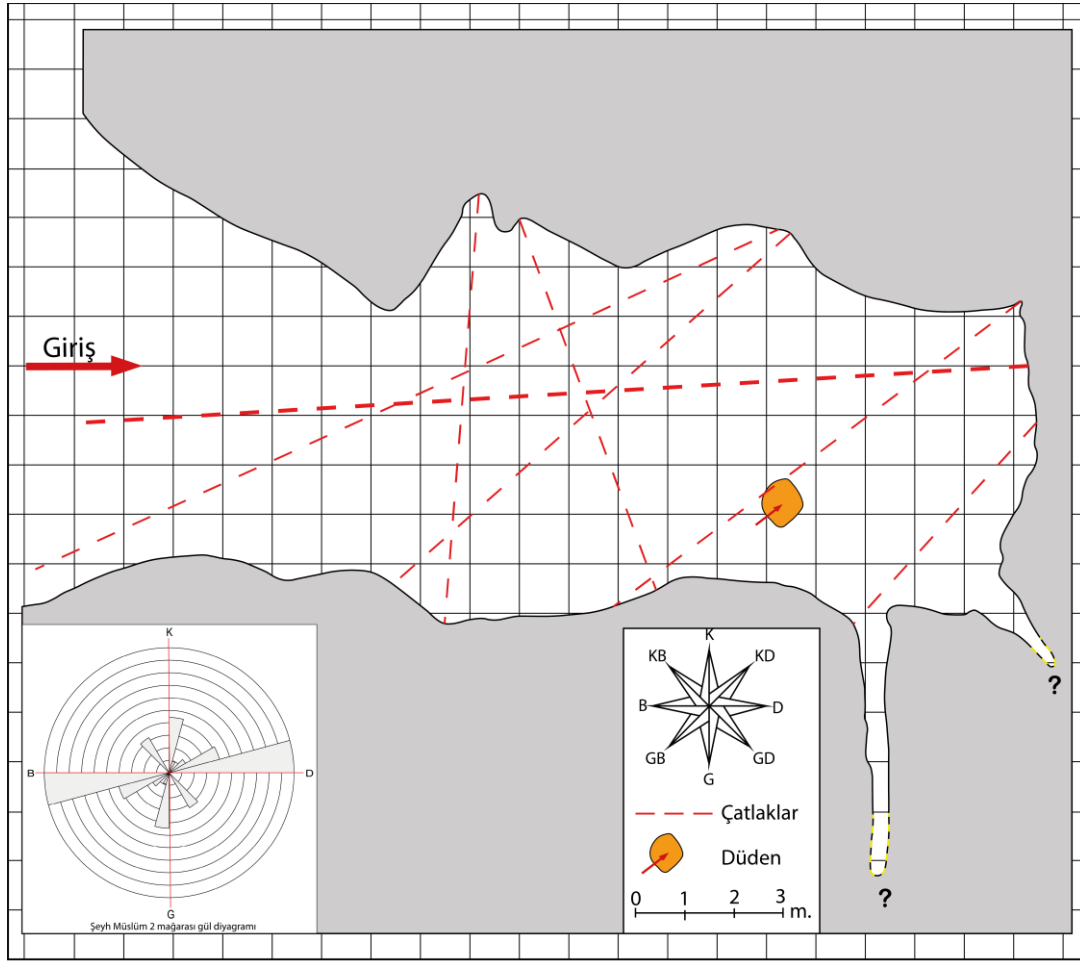

Fig. 18. Şeyh Müslüm 1 Mağarası'nın İçeriden (a) ve Dışarıdan Görünümü (c) Sütunlar (b) ve Yan Galeri (d)

Mağara, girişten 15 m içeriye doğru, üç sütunun arka kesimine denk gelen kısımda yaklaşık 1 metreye kadar daralmaktadır. Ancak bu dar kısımdan sonra yaklaşık 7 metre uzunluğunda ve 3.5 metre genişliğinde bir yan galeri bulunmaktadır. Mağara içerisinde bu galeri dışında ayrıca 2 adet çatlak sistemlerine bağlı gelişmiş uzun (ölçülebilen uzunluk 6-7 m) ancak dar galeri mevcuttur (Fig. 17 ve 18d).

Şeyh Müslüm 2 Mağarası içerisinde tespit edilen çatlakların hâkim uzanımları, Şeyh Müslüm 1 Mağarasındaki çatlaklardan farklı olarak doğu-batı, kuzeybatı-güneydoğu yönlüdür (Fig 14; 19). Mağara içerisindeki bir kısım çatlaklar ise doğu-kuzeydoğu ve batı-güneybatı yönlüdür. Söz konusu bu çatlaklar, bölgenin genelinde hâkim olan kuzeybatı-güneydoğu yönlü fay ve çatlaklara zıt olarak konumlanmışlardır. Diğer bir deyişle Şeyh Müslüm 1 Mağarası'nın uzanımı bölgede hâkim olan fay ve çatlak yönelimlerine uyarken Şeyh Müslüm 2 Mağarası'nın uzanımı ise hâkim olan fay ve çatlakların zıttı yönünde gelişen çatlakları takiben gelişmiştir. Ana ekseninin oluşumunda kabaca doğu-batı yönlü çatlak sisteminin etkili olduğu görülmektedir.

Şeyh Müslüm Mağarası-2, Plan: 90° Grid: 1 x 1 m Scale: 1/286 Printed: 10/10/23

Fig. 19. Şeyh Müslüm 2 Mağara Planı ve Çatlakların Gül Diyagramı

Şeyh Müslüm 2 Mağarası'nın gelişimi de tıpkı Şeyh Müslüm 1 Mağarası'nda olduğu gibi mağara içerisindeki çatlakların yüzeyden sızan sular ile önce dar galerilere dönüşmesi daha sonra ise bu galerilerin birbirleri ile birleşmesi sonucunda meydana gelmiştir. Mağara, içerisindeki çatlakların zamanla genişleme sonucunda günümüzde 159 metrekareye ulaşmıştır (Fig. 19).

Kabaca batı-doğu yönünde uzanan mağaranın girişi batıya bakmakta olup girişin yaklaşık yüksekliği 3.40 metredir. Bu kısım aynı zamanda mağaranın en yüksek kesimini oluşturmaktadır. Toplam uzunluğu 20.5 metre olan mağarada girişten yaklaşık 17 m ve 20 m içeride sağda çatlak sistemlerine bağlı gelişmiş 2 adet uzun (ölçülebilen 6-7 m) ancak dar galeri mevcuttur.

Şeyh Müslüm 2 Mağarası, kuzeyde yer alan Şeyh Müslüm 1 Mağarası'nın aksine 2 kattan oluşmaktadır. Mağaranın girişinden 15 metre içeride sağda bulunan yaklaşık 90 cm çapında 2.5 metre düşey uzunluktaki baca veya shaft vasıtasıyla mağaranın alt katına geçilmektedir. Mağara içerisinde bir shaftın olması, mağaraların dikeyde gelişimini kısıtlayan ve karstik kaide seviyesi oluşturan plaketli kireçtaşı tabakasının, Şeyh Müslüm 2 Mağarası'nın tabanından kısmen sıyrıldığını göstermektedir. Daha önce belirtildiği gibi bu shaft kimyasal çözülmeyle oluşan eski bir düdenden ziyade türbilanslar nedeniyle mağara zeminini oluşturan killi plaketli kalker seviyesinin mekanik olarak aşındırılması ve buradan akan suların daha aşağıdaki killi-tebeşirli yumuşak kalkerlere ulaşması ile ilgilidir. Bunun sonucunda Şeyh Müslüm 2 Mağarası'nın altında

tavan yüksekliği yaklaşık 50-70 cm ve toplam genişliği 15 metrekare olan ikinci bir mağara gelişmiştir (Fig. 16; 20 c ve d).

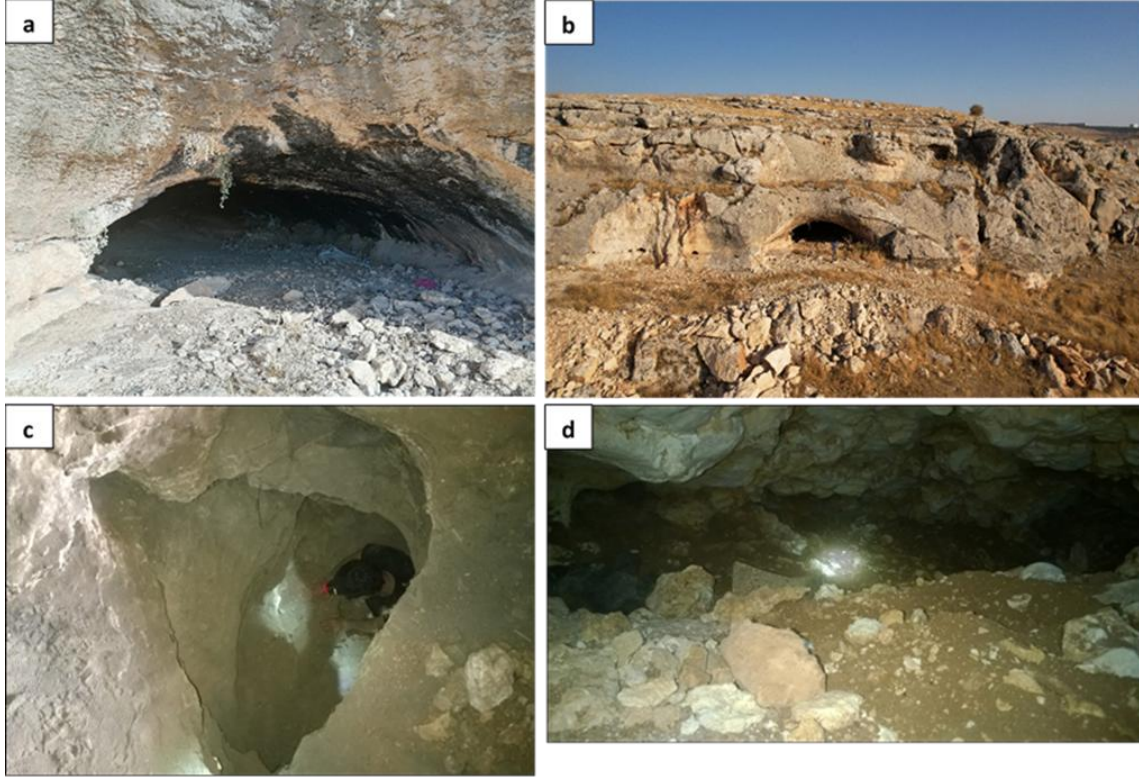

Fig. 20. Şeyhmüslüm 2 Mağarası'nın İçeriden (a) ve Dışarıdan Görünümü (b) Şaft (c) İkinci Kat (d)

Tartışma, Sonuç, Öneriler

Şanlıurfa'nın batısında, Direkli Deresi havzasının aşağı kesimlerinde yer alan Şeyh Müslüm Mağaraları, Direkli Deresi ve kolları tarafından yarılmış plato sahasının yüzeye yakın kesiminde yer alırlar. Şeyh Müslüm Mağaraları, ikincil mağaralar sınıfında bulunan karstik kökenli mağaralardır. Mağaralar, litolojik açıdan farklı özelliklere sahip katmanlardan oluşan Üst Oligosen-Alt Miyosen yaşlı Fırat Formasyonu'nun yüzeyde nispeten saflık derecesi yüksek kireçtaşları ve tebeşirli kireçtaşları ile daha aşağılarda yer alan killi kireçtaşlarından oluşan tabakaları arasında, çatlak sistemleri ve tabaka yüzeyinde gerçekleşen su hareketine bağlı gelişmiş yatay mağaralardır.

Şeyh Müslüm Mağaraları geçirimsiz killi plaketli kalkerleri ile üstte bulunan karstlaşmaya uygun ancak istif kalınlığı 8-10 m kadar olan kalkerlerin temas sahasında kovuk oluşumuyla başlamıştır. Kovuk oluşumları tüfit, kumtaşı hatta bazı volkanik kayalar gibi karstlaşmaya uygun olmayan bazı silikat kayaçların bulunduğu yamaçlarda da oluşabilmektedir. Bu kovuklar fiziksel ve kimyasal çözülme süreçleri ile mağara boyutlarına da ulaşabilmektedir. Ancak kimyasal çözülme bu tür heterojen mineral bileşimli kayaçların tamamında olmayıp sadece kimyasal çözülmeye uğrayan mineral içerikleri ile sınırlı olmaktadır. Öreğin Sandıklı Dağları'nda bulunan Çakmaktepe Mağarası'nın oluşumunda, trakitik kayaçların içinde bulunan sanidin ve diğer çözülebilir feldispatların çözülmesi önemli rol oynamıştır. Ancak bu tür kayaçlarda oluşan kovuk ve mağaralar kayacın tamamen çözülebilir nitelikte olmaması ve sadece içerdikleri bazı çözülebilir minerallerde kimyasal çözülme olayının meydana gelmesinden dolayı psödokarstik şekillerdir (Semenderoğlu & Aytaç 2013). Oysa Şeyh Müslüm mağaraları ve civarlarındaki

kovuklar bütünüyle karstlaşabilir CaCO_3 içerikli karbonat kayalar içinde oluştuklarından gerçek karstik şekillerdir.

Şeyh Müslüm Mağaraları hidrolojik zonlar kapsamında değerlendirildiğinde, içinde oluştuğu formasyonun lito-stratigrafik özellikleri nedeniyle daimî suya doygun zondan (freatik zon) söz edilemeyeceği görülmektedir. Normalde saflık derecesi yüksek, yeterince kalın karbonatlı kayalarda, alta daimî suya doygun (freatik) zonun yer aldığı, mağara ve galerilerin esasen freatik zonun içinde yüksek hidrostatik basınç altında yeraltı akarsuları şeklinde geliştikleri bilinmektedir. Bu alanlarda freatik zonun üzerinde mevsimlere göre yeraltı suyunun yükselip alçalmasıyla ortaya çıkan geçici freatik zon veya oynama zonu, en üstte ise daima kuru havalandırma zonu bulunmaktadır. Sahanın yükselerek yarılması ve morfolojik taban seviyesinin alçalmasıyla hidrolojik zonlar da aşağıya doğru kaymakta sonuçta birbirlerine yeraltı düdenleri ile bağlanan katlı mağara sistemleri ortaya çıkmakta ve artık havalandırma zonunda kalan üstteki mağaralar fosil veya kuru mağaralara dönüşmektedir. Bu gibi şartlarda yüzlerce hatta binlerce metre uzunluğunda mağara ve galeri sistemleri gelişebilmektedir. Oysa Şeyh Müslüm mağaralarında daimî suya doygun zon bulunmamakta ancak çok yağışlı dönemlerde geçici olarak oynama zonu diyebileceğimiz ince bir hidrolojik zon ortaya çıkabilmektedir. Mağaraların gelişimleri esasen bu dönemlerde olmaktadır. Şeyh Müslüm mağaralarının tavan kısımları ise ince bir havalandırma zonundan ibarettir. Yüzeysel suları bu havalandırma zonunda bulunan çatlaklardan yer çekimi etkisiyle aşağı sızabilmektedir.

Şeyh Müslüm Mağaralarının sınıflandırılması Nazik, 2005, Semenderoğlu, 2011'den yararlanılarak aşağıda özetle sunulmuştur.

Genel mağara sınıflandırması açısından oluşumlarında insanın rolü olmadığından Şeyh Müslüm Mağaraları “doğal mağaralar” sınıfındadır. Anakaya ile oluşum-yaş ilişkisine göre, içerisinde oluştuğu kayacın oluşumundan sonra oluştuklarından “ikincil mağaralar” grubundadırlar. Ayrıca tamamen karstlaşabilir kayalar içerisinde oluştuklarından “gerçek karstik mağaralardır”. Topoğrafik özelliklerine göre her iki mağara da “yatay mağaralar” sayılabilirse de Şeyh Müslüm 2 Mağarası, arada dikey bir şaftla bağlanan iki mağaradan oluştuğu için “kısmen yatay-kısmen dikey mağaralar” grubundan da sayılabilir. Gelişim özelliklerine göre ise Şeyh Müslüm 1 Mağarası “tek katlı mağaralar” grubuna girerken, Şeyh Müslüm 2 Mağarası “çok katlı mağara” kabul edilebilir. Her iki mağara “genç mağaralar” sayılmaz. Hem oluşumları hem de tahribatları devam ettiğinden tam anlamıyla yaşlı (fosil) mağara da sayılmazlar. Ancak sadece yağışlı mevsimlerde veya çok yağışlı dönemlerde yeraltına sızan atmosferik suların kimyasal ve fiziksel etkilerine maruz kalarak gelişimlerine devam ettiklerinden ve esas itibarı ile vadoz zon (havalandırma zonu) içinde bulduklarından “vadoz mağaralar” sayılırlar.

Genel olarak bölgede litolojik özellikler ve iklimsel faktörlerden dolayı mağara oluşumu ve gelişimi son derece kısıtlıdır. Ancak buna rağmen Şeyh Müslüm Mağaraları, bir takım litolojik ve tektonik özelliklerden dolayı oluşma ve gelişme imkânı bulmuşlardır. Bundan dolayı mağaraların oluşumu karstik bölgelerdeki bilinen mağara oluşumlarından farklı gerçekleşmekte bu durum ise söz konusu mağaraları özel kılmaktadır.

Şeyh Müslüm 1 ve Şeyh Müslüm 2 Mağaralarının yan ve tavan kayaları nispetten saflık derecesi yüksek ve masif görünümlü kireçtaşlarından oluşmaktadır. Mağaraların taban kısmı ise kil içeriği yüksek plakette kireçtaşlarından oluşmuştur. Bundan dolayı mağaralar, Fırat Formasyonu'nun saf ve masif görünümlü kireçtaşları içinde oluşmaya başlamış, alta yer alan kil yüksek kireçtaşlarına geçildiğinden gelişimleri yavaşlamıştır.

Şeyh Müslüm Mağaraları'nın oluşumu üzerinde litolojinin yanı sıra diğer önemli bir etken ise

tektonik deformasyonlar sonucunda meydana gelen çatlak sistemleri oluşturmaktadır.

Mağaraların bulunduğu konumdaki çatlak sistemlerinin hâkim yönleri kuzey kuzeybatı-güney güneydoğu yönlü iken birtakım çatlaklar ise kuzeydoğu-güneybatı yönlüdür. Aynı zamanda söz konusu çatlaklar bölgenin genelinde bulunan doğrultu atımlı ve normal fayların uzanımları ile paralellik göstermektedir. Mevcut çatlakların uzanımları Şeyh Müslüm Mağaraları'nın gelişim yönleri üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Şeyh Müslüm 1 Mağarası'nın uzanımında kuzeybatı-güneydoğu yönlü çatlaklar belirleyici olurken Şeyh Müslüm 2 Mağarası'nın uzanımında ise doğu-batı ve kuzeydoğu-güneybatı yönlü çatlaklar belirleyici olmuştur.

Turizm açısından herhangi bir öneme sahip olmayan mağaralar eğitsel ve bilimsel açıdan öneme sahiptir. Şeyh Müslüm 2 Mağarası bir dönem mağaralara adını veren bir kişi tarafından ev olarak kullanılmıştır. Mağaralar belli dönemlerde hayvan ağılı olarak kullanılmıştır. Bu çalışma ile Şeyh Müslüm Mağaraları'nda gerçekleşen karstlaşma süreçleri belirlenirken, çalışmanın ayrıca Şanlıurfa yöresi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Fırat Formasyonu üzerindeki karstlaşma süreçlerine de ışık tutacağı düşünülmektedir.

Mali Destek Bildirimi (Funding)

Bu çalışma Harran Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir (Proje no: 17245).

BİBLİYOGRAFYA

- Aytaç A. S. 2020, "Karstik Tehlike Kavramı ve Harran Ovası'nın Karstik Tehlike Açısından İncelenmesi". Sosyal ve Beşeri Bilimler Alanına Kuramsal Yaklaşımlar, Ed. K. Kartal, *İksad Publications*. Ankara, 25-74.
- Aytaç A. S., Yetmen H., Şahinalp M. S., Benek S., Elmastaş N., Özcanlı M. & Şahap A. 2016, Harran Üniversitesi Osmanbey Kampüsü'nün (Şanlıurfa) Fiziki Coğrafyası. *Journal Of Academic Social Science*. 4(36), 473-506.
- Beyazpırınç M. & Tarhan N. 2013, "1/100. 000 ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları". MTA, Rapor No: 196.
- Dağıstan H. 2001, "Şanlıurfa-Karaali MTA KA-3 jeotermal Sondajı Kuyu Bitirme Raporu". *MTA Derleme Raporu No: 10567*.
- Doğdu M. Ş. & Kırmızıtaş H. 2006, "Karaali (Şanlıurfa-Yardımcı) Sıcaksuyunun Oluşumu ve Rezervuar Sıcaklığının Tahmini". *Jeoloji Mühendisliği Dergisi*, 30(1), 1-48.
- Ekmeççi M. 2003. "Review of Turkish Karst With Special Emphasis on Tectonic and Climatic Con-trols". *Acta Carsologica*, 32(2), 205-218.
- Ekmen A. 2019, *Şanlıurfa İlinin Jeolojik ve Morfolojik Özelliklerinin Coğrafi Bilgi Sistemleri (Cbs) Yardımıyla İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Erzurum.
- Ercan T., Şaroğlu F., Turhan N., Matsuda J.J., Ui T., Fujitani T., Gürler H., 1991, *Karacadağ Volkanitlerinin Jeolojisi ve Petrolojisi*. Türkiye Jeoloji Kurultayı Bülteni (6), 118-133.
- Göncüoğlu M.C., Kozlu H. & Dirik K. 1997, "PreAlpine and Alpine terranes in Turkey: Explanatory Notes to the Terrane Map of Turkey". *Annales Géologiques des Pays Helleniques*, (37), 515-536.
- Gül M. A. 2000, *Kahramanmaraş Yöresi'nin Jeolojisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi. İstanbul.
- Haksal M. A, 1981, *Petrographie und Geochemie des Schildvulkans Karacadağ (Südostanatolien)*. *Diplomarbeit*, Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi, Hamburg Universität. Hamburg
- İmamoğlu M. S, 1993, *Gölbaşı (Adıyaman)-Pazarcık-Narlı (K. Maraş) Arasındaki Sahada Doğu Anadolu Fayı'nın Neotektonik İncelemesi* (Tez no: 29900) [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü]. Yök Tez Merkezi.
- Karaman E. & Kibici Y. 2008, *Temel Jeoloji Prensipleri*. Belen Yayıncılık. Ankara
- Kaylı Ö. & Aytaç A. S. 2023. "Balıklıgöl ve Yakın Çevresinin (Şanlıurfa-Eyyübiye) Mağara Turizmi

- Potansiyeli". Eds. A. Ertek, M. Kahraman, M. Bayrak & M. Zayım, 3. *İstanbul Uluslararası Coğrafya Kongresi*. 21-23 Haziran, İstanbul, 334-335.
- Kaylı Ö., Aytaç A. S. & Bingöl F. 2022, "Fatik Platosu (Şanlıurfa - Eyyübiye) Kuzeydoğusunun Speleolojik Analizine İlişkin İlk Bulgular" Eds. İ. Cürebal & Ş. Fural, *Uluslararası Jeomorfoloji Sempozyumu (UJES)*. 6-8 Ekim 2022, Manisa, 33-34.
- Kaylı, Ö. 2020, Fatik Platosu'nun (Şanlıurfa) Karst Jeomorfolojisi Yönünden İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi. Şanlıurfa.
- Külah T, Şafak Ş. 2008, "Uğruca (Gaziantep) Civarı Tersiyer İstifinin Mikropaleontolojik İncelemesi Ve Ortamsal Yorumu". *Ç.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü*. 17(1), 32-43.
- Lisenbee A. L. 1986, "Structural studies of selected areas in Southeast Anatolia", *TPAO Raporu*, 2229.
- Lovelock P. E. R. 1984, "A Review of the tectonics of the Northern Middle East region". *Geological Magazine*. 121. 6. 577-587.
- Nazik L. & Törk K. 2000, "Orta Torosların Karstik Gelişim Özellikleri", 53. *Türkiye jeoloji Kurultayı Bildiri Özetleri*, Ankara, 235-236.
- Nazik L. & Tuncer K. 2010, "Türkiye Karst Morfolojisinin Bölgesel Özellikleri". *Karst ve Mağara Araştırmaları Türk Speleoloji Dergisi*. 1, 7-19.
- Nazik L. 2005, "Mağara Nedir, Nasıl Oluşur?" *Ulusal Mağara Günleri Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Beyşehir, 1-18.
- Nazik L. & Poyraz, M. 2017, Türkiye Karst Jeomorfolojisi Genelini Karakterize Eden Bir Bölge: Orta Anadolu Platoları Karst Kuşağı, *Türk Coğrafya Dergisi*, 68, 43-56.
- Semenderoğlu A. & Aytaç A, S. 2013, "Kumalar Dağı'nda Psödokarstik Bir Mağara: Çakmaktepe Mağarası (Kumalar Dağı-Sandıklı-Afyon)". *International Journal of Social Science*. 6 (4), 975-1002.
- Semenderoğlu A. 2011, *Ege Bölgesi'nin Mağaraları*. Çantay Kitabevi. İstanbul
- Tardu T., Başkurt T., Güven A., Us E., Dinçer A., Tuna M. E. & Tezcan U.Ş. 1987, "Akçakale Grabeni'nin Yapısal-Stratigrafik Özellikleri ve Petrol Potansiyeli", Türkiye 7. Petrol Kongresi, TMMOB Petrol Mühendisleri Odası- TPJD, Petrol Jeologları Derneği. 36-40
- Tarhan N., Havzaoğlu T., Ünal M. T., Beyazpirinç M. & Ayduran N. 2012, "Karkamış-Akçakale-Ceylanpınar (Şanlıurfa) Dolayının Jeolojisi". MTA, Rapor No: 11498.
- Umut, M. 2014a, "1/100. 000 ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları Şanlıurfa N41 Paftası Açınsaması". MTA, Rapor No: 219.
- Umut, M. 2014b, "1/100. 000 ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları Şanlıurfa N40 Paftası Açınsaması". MTA, Rapor No: 281.
- Yeşilnacar M. İ., Bilgin A., Çetin H. & Açiker Ş. M. 1998, "Suruç (Ş. Urfa) Kuzeydoğusu'nun Jeolojik Ve Petrografik İncelenmesi". *GAP 2. Mühendislik Kongresi Bildiriler Kitabı*. Şanlıurfa, 242-253.
- Yılmaz E. & Duran O. 1997, "Güneydoğu Anadolu Bölgesi Otokton Ve Allohton Birimler Stratigrafi Adlama Sözlüğü (Lexicon)". TPAO Araştırma Merkezi Grubu Başkanlığı Eğitim Yayınları No: 31.
- Yılmaz Y. 1993, "New Evidence And Model On The Evolution Of The Southeast Anatolia Orogen". *Geological Society of America Bulletin*, 105, 251-271.

Çocuklar İçin Felsefe ve Nussbaum'un Yapabilirlikler Yaklaşımı: Eğitim Üzerine Yeniden Düşünmek

Philosophy for Children and Nussbaum's Capabilities Approach: Rethinking Education

N. Petek BOYACI*

Öne Çıkanlar:

- Refleksif düşünmenin bireylerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmede kilit bir rol oynar.
- Nussbaum'un yapabilirlikler yaklaşımı, eğitimin ahlaki ve entelektüel süreçlerle iç içe olması gerektiğini vurgular.
- Merak ve hayret duygusunun kaybedilmemesi çocuk yaştan itibaren felsefe eğitiminin müfredatta yer almasıyla gerçekleşebilir.
- Yapabilirlikler yaklaşımı felsefe veya *Çocuklar için Felsefenin* (ÇİF) eğitim müfredatında yer almasıyla mümkün hâle gelebilir.
- ÇİF uygulamalarının müfredatla bütünleşmiş şekilde yer alması, bireylerin merak duygusunu canlı tutarken, eleştirel düşünme becerilerini güçlendirir.
- ÇİF uygulamalarının herkese ulaşamamasındaki zorluklar arasında Türkiye'deki eğitim politikalarının bu tür programları destekleyecek şekilde yapılandırılmamış olması yer alır.

Öz: Bu makalede Nussbaum'un yapabilirlikler yaklaşımının hayata geçirilmesinde *Çocuklar için Felsefe* (ÇİF) uygulamasının önemi gösterilmeye çalışılacaktır. İnsanın doğuştan itibaren kendisinde bulunan merak ve hayret duygusunun yetişkinliğe doğru yitirildiği ve bilgi aktarımından öteye gitmeyen bir eğitimin demokratik bir yurttaş ortaya çıkmasında yetersiz kalmaktadır. Doğası gereği bilme eğiliminde olan insan, bu merakını bırakarak, olanı olduğu gibi kabul etmekte olup eleştirel bir bakış açısında sahip olmayı bırakmaktadır. Çocukluktan itibaren gerçekleşen felsefeyle ve refleksif düşünmeyle tanışma bu merakı canlı tutacaktır. ÇİF ve dolayısıyla felsefi bir düşünüşe sahip olma olumlu anlamda toplumsal dönüşümün önemli bir parçasıdır. Bireylerin eleştirel bakabilme, empati, akılcı karar verebilme, tüm canlılarla bağ kurabilme gibi pek çok açıdan gelişmesini sağlar. Bu yüzden ÇİF Nussbaum'un yaklaşımını açıklarken sıraladığı on maddeli merkezi yapabilirliklerden altısının aktüel hâle dönüşümünde kilit bir rol oynamaktadır. Bu makalede de öncelikle eğitimin ne olduğu ele alınarak, günümüz eğitim sistemindeki temel problemlere odaklanılacaktır. Merak, hayret, düşünme ve refleksif düşünme çerçevesinde çocukluktan yetişkinliğe ne türden bir değişim olduğu ve ÇİF uygulamalarıyla neler yapılabileceği ele alınacaktır. Sonrasında Nussbaum'un yapabilirlikler yaklaşımı, ÇİF eğitiminin bu yaklaşım ile olan ilişkisi ve bireylerin potansiyellerinin bu uygulamayla ne şekilde hayata geçirilebileceği üzerinde durulacaktır. Son kısımda ise ÇİF'in öğretmen/eğitmen, çocuk ve ebeveyn/bakım veren olan üç saç ayağı kritik edilerek yapabilirlikler yaklaşımıyla olan bağlantısı, bu yaklaşımdaki altı maddenin hayata geçirilmesinde eğitimin ve dolayısıyla ÇİF'in önemine vurgu yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Refleksif Düşünme, Eğitim, Yapabilirlikler, Potansiyel, Çocuklar için Felsefe, Merak, Öğrenme, Müfredat.

* Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, İstanbul, npetekb@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0247-8679

Highlights:

- Reflective thinking plays a crucial role in developing individuals' critical thinking skills.
- Nussbaum's capabilities approach emphasizes that education should be intertwined with moral and intellectual processes.
- Preserving the sense of curiosity and wonder can be achieved by incorporating philosophy education into the curriculum from a young age.
- The capabilities approach can be actualized by including philosophy or Philosophy for Children (P4C) in curriculum.
- Integrating P4C practices into the curriculum not only strengthens individuals' critical thinking skills but also keeps their sense of curiosity alive.
- In Türkiye, one of the major challenges to making P4C widely accessible is the absence of supportive educational policies for its implementation.

Abstract: In this article, the importance of the *Philosophy for Children* (P4C) practice in the implementation of Nussbaum's capabilities approach will be demonstrated. It is observed that the sense of curiosity and wonder, inherent in humans from birth, diminishes as one grows into adulthood, and an education system that merely focuses on knowledge transfer fails to cultivate democratic citizens equipped with critical thinking skills. By nature, humans tend to seek knowledge, but as they abandon this curiosity, they accept things as they are and lose their critical perspective. Introducing philosophy and reflective thinking from childhood will keep this curiosity alive. Philosophy for Children, and thus philosophical thinking, is a significant part of positive social transformation. It contributes to the development of individuals in many aspects, such as critical thinking, empathy, rational decision-making, and establishing connections with all living beings. Therefore, P4C plays a crucial role in actualizing six of the ten central capabilities listed by Nussbaum in her approach. In this article, the concept of education will first be examined, focusing on the fundamental problems in today's educational system. The changes that occur from childhood to adulthood within the framework of curiosity, wonder, thinking, and reflective thinking, and what can be achieved through P4C practices, will be discussed. Following this, the capabilities approach of Nussbaum, the relationship of P4C education with this approach, and how the potential of individuals can be realized through this practice will be explored. In the final section, the connection between the capabilities approach and the three key stakeholders—teachers/educators, children, and parents/caregivers—will be critically evaluated, emphasizing the importance of education, and consequently P4C, in actualizing the six capabilities.

Keywords: Reflective Thinking, Education, Capabilities, Potential, Philosophy for Children, Curiosity, Learning, Curriculum

Summary: From childhood, humans perceive, wonder, and experience, and they take these in as information in one form or another. They try to make sense of what they experience sensually. The interpretation of perceived things depends on exploration. This desire to explore works alongside the curiosity that exists within each of them. As they transition from childhood to adulthood, the sense of curiosity diminishes, and with the influence of traditional education, it is replaced by the transmission of knowledge. All these processes involve thinking. Thinking is a natural process, like breathing. They think while dreaming and during daily life practices. However, merely thinking is not sufficient to realize own potential. Reflective thinking takes them one step further and replaces unproductive thinking in daily life with reasoning. Reflective thinking, which Dewey also refers to as a reliable thinking skill, requires reasoning abilities. Thus, individuals become conscious people who can move away from acting on impulse, habit, or memorized information, and focus on immediate solutions; instead, they can foresee different paths, understand that different actions are possible, and calculate the future. They expand their perception of the world, moving away from prejudices and biased opinions, and leaving behind the comfort zone provided by conforming to the general. In this way, the sense of curiosity that starts in childhood is prevented from diminishing as one moves towards adulthood. According to Lipman, thinking is a natural process and can be made 'better'. It can be improved through education. In order to raise children as individuals who can think deeply, rather than merely equipping them with information, it is essential to

teach them how to use this information and how to evaluate it with a critical perspective. Education reveals the potentials of individuals and enables their positive development. Therefore, the curriculum is crucial. In the traditional education model, knowledge flows from the adult to the child, which hinders the development of intellectual abilities. Lipman's emphasis on the development of reflective thinking and the inclusion of philosophy in the curriculum reinforces the role of education in bringing out the potential of individuals and increasing cognitive capacity.

Humans are beings of potential, and the realization of these potentials is important for human development. The view of reflective thinking discussed in the article aligns with Nussbaum's perspective that human development is not merely an economic process but also a moral and intellectual one. This approach supports the profound impact of reflective thinking education on individual and social development. Democratic citizenship and education are crucial for individuals to develop critical thinking skills, which are important for being conscious and responsible members of society. Nussbaum sees education as a key for human development. Nussbaum's capabilities approach is a threshold for the realization of human development. She proposes ten capabilities, and while some involve material factors, six of them significantly depend on education. Nussbaum also touches on the importance of Socratic questioning in education, though she does not provide a detailed explanation of the details of curriculum. It can be said that Nussbaum shares the idea of Dewey and Lipman about the inclusion of philosophy in the curriculum. From this perspective, Philosophy for Children (P4C) practices are effective in helping individuals develop empathy, critical analysis, and ethical responsibility. These are also effective in the realization of capabilities. The development of the intellectual world leads individuals to gain awareness and provides them with opportunities to realize their potential. When looking at the content and practices of elective thinking education in middle school and philosophy courses in high school in Türkiye, it can be said that philosophy is given without being integrated into the curriculum, which is insufficient considering the loss of curiosity and wonder as children transition to adulthood. When looking specifically at Türkiye, P4C practices face challenges in implementation, and they are not integrated into the curriculum as an educational policy across all subjects. This means that adults or children who wish to engage with P4C must make extra efforts and allocate financial resources for this purpose. All of these implies that individuals cannot access this education equally, which is crucial for raising democratic citizens and recognizing their capabilities for social development.

In this article, the difference between thinking and reflective thinking will first be addressed, focusing on what reflective thinking is and how it shapes individuals in education. Then, the importance of education in the realization of the capabilities that Nussbaum posits as a threshold for human development will be discussed, emphasizing the need to enrich the curriculum with P4C. In the last section, the challenges of implementing P4C in Türkiye and its impact on the intellectual development of both adults and children will be discussed. In conclusion, this article will examine the need for contemporary education models to be restructured to support reflective thinking, which plays a key role in creating a better society and enabling individuals to realize their potential, ensuring that the sense of curiosity from childhood is not lost.

Giriş

Refleksif Düşünme

Aristoteles'e göre, "insan doğası gereği bilme eğilimindedir" (1933, 980a 21). Bu eğilim doğduğumuz andan itibaren duyularımızla başlar. Bebekler ilk andan itibaren duyular yoluyla pratik birtakım bilgiler edinmeye başlar. Deneyimler, hisseder, görür, duyar, tadar, koklar ve bunları bir biçimiyle kendine bilgi olarak alır. Bunlar aktarımla gerçekleşmez. Yani ebeveynler bebekliklerinde çocuklarına 'süt şöyle kokar' diye bir bilgi vermez, bunlar keşfedilir. Tüm bu duyusal deneyim Lipman'ın da dile getirdiği gibi anlamlandırılmaya çalışılır. Oysa bilgi, genel olarak insanın bizatihi anlamlandırdığı değil, başkaları tarafından kendisine aktarılan bir şey olarak görülür. Elbette bilgi aktarılabilir ancak duyumsananların anlamlandırılması keşfetmeye

bağlıdır (Lipman, Sharp & Oscanyan 2023, 26). Bu keşif, deneyimlediğimiz pek çok şey üzerine düşünmemize olanak tanır. Düşünme, tıpkı dünyaya geldiği andan itibaren etrafı duyumsamamız gibi, uyanırken ve uyurken gerçekleştirdiğimiz bir etkinliktir. Dewey'e göre nasıl ki nefes almak öğrenilen bir şey değilse, düşünme de sonradan öğrenilen bir şey değildir (Dewey 2023, 15). Buna duyumsama da katılabilir. Tüm canlılar hayata geldikleri andan hatta anne karnında dahi bir biçimiyle duyumsar. İnsan da duyumsayan sonrasında bunu anlamlandırmaya çalışan ve dolayısıyla da düşünen bir varlıktır.

Dewey'in düşünme ile refleksif düşünme arasında yapmış olduğu ayırım, bireylerin her zaman sahip olduğu düşünme ile nedensel düşünme arasındaki farkı gösterir. Düşünme öğrenilmez ancak refleksif düşünme pratik yapılarak öğrenilir. Dolayısıyla, rüyada, gündelik hayatta pek çok kez düşünebiliriz ancak bunların hepsi nedenlerle düşünmek anlamına gelmez. Dürtülerimizle veya alışkanlıklarımızla yaptıklarımız da bir düşünüş sürecinden geçer. Bunların rasyonel bir eyleme dönüşmesi ise refleksif düşünme ile gerçekleşir. Ezberlediğimiz herhangi bir bilgiyi kullanabiliriz ancak onu nedenleriyle beraber sorgulamadan ele almamız düşündüğümüzü fakat bu düşünüşün refleksif olmadığını gösterir. Refleksif düşünme, felsefi düşünme veya eleştirel düşünme bir biçimiyle nedenleri de ele alarak silsile biçiminde düşünme olarak adlandırılabilir. Refleksif düşünme, temelinde duyumsama, merak, birtakım önyargılar, inançlar gibi pek çok şeyi barındırmakla beraber onun ötesine geçerek bizi araştırmaya zorlar. Bu yüzden rastgele düşünme değildir. Birbirini izleyen parçalar birbirinden doğar ve birbirini destekler (Dewey 2023, 16). Böylesi bir ardışık düşünmede, düşüncelerin birbirinden sonuç çıkararak takip etmesi önemlidir. Bu yüzden her ardışık düşünme, refleksif düşünme değildir. O silsilede her biri diğerinin sonucu üzerinden ilerlemelidir. Dewey'e göre,

Herhangi bir inanç ya da varsayılan bir bilgi biçimi üzerine, onu ve onun yol açtığı daha ileri sonuçları destekleyen kanıtlar ışığında etkin, sürekli ve dikkatli bir biçimde düşünmek, refleksif düşünmeyi oluşturur (Dewey 2023, 21).

Her refleksif düşünme, belli bir hedefe doğru giderken kesintisiz ve birbirine bağlı belirli birimlerden oluşmalıdır (Dewey 2023, 17). Dewey'in de belirttiği üzere her bir aşama düşüncenin bir uğrağıdır. Bu yüzden bu parçalar aynı zamanda birbirini desteklemek durumundadır.

Lipman düşünmenin doğal bir süreç olduğuna dair Dewey'in görüşlerine katılır. Ona göre düşünmenin nefes alma, sindirim gibi doğal bir süreç olduğunun göz önünde bulundurulması onun geliştirilebilecek bir şey olmadığı sonucuna varılmasına neden olabilir (Lipman, Sharp, & Oscanyan 2023, 39). Ancak düşünme doğal olmasına karşın, 'daha iyi' hâle getirilebilir. Bu verimlilik çocuklara salt mantık öğretmek değildir. Gündelik hayatta birtakım çıkarımlar elbette yapılabilir ancak bunlar verimsiz düşünceler olarak görülmelidir. Güvenilir bir düşünme becerisi, çocukların çözülmesi gereken sorunlar veya alınacak kararlar gibi anlık bilişsel görevlerde baş etmekten fazlasını yapmaları manasına gelir. Bu da Lipman'a göre derinlemesine düşünen, akıl yürütebilir bireyler olmak demektir (2023, 41).

Refleksif düşünmenin bir bireyin gelişiminde, hayata karşı duruşunda ve toplumla olan ilişkisini kurmada önemli bir yeri olduğu aşıkardır. Çünkü refleksif düşünme,

Bizi dürtülere ve alışkanlıklara mahkûm olmaktan kurtarır. (...) Düşünme ön görüşle hareket etmemize, davranışlarımızı gözettiğimiz hedeflere ve bilinçli amaçlarımıza göre planlamamıza izin verir; gelecekteki nesnelere ya da şimdi bize uzak ve bizde eksik olan şeylere bilinçli ve kasıtlı bir şekilde ulaşmamızı sağlar. İzlenebilecek farklı

yolların vardıracağı farklı sonuçları ve farklı eylem yollarını telkin etmemize izin vererek, bir işe kalkıştığımızda ne yapmak üzere olduğumuzu baştan bilmemizi sağlar. İhtiyaç gidermeye yönelik, kör itkilerin kölesi davranışı, akıllı eyleme dönüştürür (Dewey 2023, 29).

O hâlde bilinçli bireyler olmak refleksif düşünmenin edinilmesini gerektirir. Dewey'in alıntılanan paragrafta da belirtildiği gibi sadece anlık çözümlere odaklanan bireyi ileriye hesaplayabilen hâle dönüştürmesi refleksif düşünmeyle gerçekleşir. Bir biçimiyle refleksif düşünme insanın özenli düşünmesidir. Özenli düşünme, belli birtakım kabullerle, önyargıları sorgulamadan kabul etmemek anlamına gelir. Kimi zaman inançla yaşamak, bir şeyin öyle olduğunu sanarak ve kabul ederek hayata devam etmek kolay görünebilir. Toplumun çoğunluğunun fikrine uymak bireyi daha konforlu kılabilir. Ancak hayatı anlamlandırmada ve atılacak adımları planlamada bunlar çoğu zaman yetersizdir. İnsanların aksi yadsınamaz bir kanıt olmadıkça kendilerine telkin edilen şeye inanmaları veya hatalı bir teori bir kez kabul gördüğünde ondan vazgeçmemeleri ve yeni yollar bulmak yerine hata yapmaya devam etmeleri yönünde bir eğilimleri vardır (Dewey 2023, 36). Dewey bunu 'ilkel bölülük' olarak adlandırır. Genel kabullerin peşinde olmak ve vazgeçmemek bir tür konfor alanı yaratır. Yeni yollar aramak veya inançlarını/sanılarını sorgulamak bu açıdan daha zorlu bir yoldur. Başkalarının izinden gitme, akıl yerine tutkularla hareket etme veya aklını kullanmak isteyen ama yeterince geniş, esnek bir zihni olmadığı için farklı bakış açısıyla bakamayanlar, bu kabuller hatalı da olsa vazgeçmek istemezler (Dewey 2023, 39). Felsefeyi "insanları zihinlerindeki önyargı ve yanlılıktan kurtarmak ve kendileri hakkındaki dünyaya dair algılarını genişletmek" (Dewey 2021, 55) olarak görüldüğünde refleksif düşünmenin önemi ortaya çıkar. Refleksif düşünen birey, eylemin sonunu öngörür, kapasitelerini gözlemler, seçer, düzenler. Gelecekteki olasılıkları görür, bunları mevcut duruma bağlayabilir. Dewey'e göre böyle olmayan biri, aptal, kör ya da akılsız olup, herhangi bir aktivitede ne yaptığını bilmez ve eylemlerinin olası sonuçlarını göremez (Dewey 2001, 107).

Refleksif veya derinlemesine düşünme kazanımının en kolay yolu eğitim ile gerçekleşir. Bu, çocukların okumaya yönelmesini sağlamayla, örgün eğitimde veya dışarıdan çalışmalarla mümkün olabilir. Eğitim sözcüğü yetiştirme, büyütme, biçimlendirme gibi anlamlara gelebildiği gibi, "insan olarak doğamızı geliştirmek ve yetkinleştirmek için yaptığımız ve başkaları tarafında bize yapılan her şeyi kapsar" (Günay 2021, 22). Günay'a göre eğitim olumlu içerikli bir kelimedir ve engel olma, çarpıtma veya bozma eğitime karşı olan kelimelerdir" (2021, 22). Cevizci'ye göre ise, eğitim "öğretmek, terbiye etmek, okula gitmek, araştırma yapmak değildir (...) bütün bunlar yapıldıktan sonra ortaya çıkan zihinsel durumda veya kendini gösteren vizyonda karşılık bulur ve zuhur eden ahlaki karakterde tecessüm eder" (2023, 192). Dolayısıyla eğitim iyi bir meslek sahibi olmanın aracı değil, kendi içinde değerli olup, kendi için istenendir (Cevizci 2023, 193). Bu yüzden eğitim bireylerin içlerindeki potansiyelleri ortaya çıkarmaya yarayan ve bunu olumlu yönde yapma çabası içinde olan bir etkinlik ve bu etkinlik sonucunda potansiyellerin aktüel hâle dönüşmesine olanak tanıyan durum olarak görülebilir. Eğitim bir anlatma veya anlatılma işi değildir, aktif ve yapıcı bir süreç olmalıdır (Dewey 2001, 44).

Eğitim ile ilgili en temel yapılan problemlerden biri 'aktarma yoluyla istenilen bilgi ve davranışları kazandırma' hedefinin felsefi içerikten yoksun olmasıdır. Keza bu, eğitimin, gerçekleştirmek istediklerine vurgu yapmakla beraber bireyi hayata hazırlamadan, 'doğru' ve dolayısıyla refleksif düşünme ve değerlendirmeden uzaklaştırma gibi bir yönünü gözler önüne serer. O hâlde eğitimin neyi amaçladığına dair bir tartışma burada yerinde olacaktır. Eğitim bizi hayata hazırlayan bir süreç olarak görüldüğünde, onun iyi olan amaçları hedeflemesi hem etik hem de bilgi kazanımı açısından önemli olacaktır. Bunu için de artık aktarıma dayalı olan

geleneksel eğitim modeli dışında başka bir modele ihtiyaç olduğu aşikârdır.

Dewey'e göre düzen ve disiplini sağlamak adına okullar tek tip ve tekdüzedir. Okulun ve sınıfların düzenlenmesinden tutun da ders materyallerinin kullanımına kadar pek çok şey belli bir nizamdadır (2023, 11).

Hatta ders kitabında anlatılan konular dışında tüm konuların okunması ezberlenmesi yasaklanıyor, ezberin yürütülmesinde 'sistem' o kadar fazla vurgulanıyor ki hem doğaçlama hem de yenilik ve çeşitlilik dışlanıyor (...) başlıca amacın mekanik alışkanlıklar edindirmek ve tek tip eylemi teşvik etmek olduğu okullarda, hayreti uyandıran ve onu dinç ve canlı tutan koşullar ortadan kaldırılırlar (Dewey 2023, 65).

Lipman'a göre ise genel kanı olarak "eğitimin temel amacı cahil çocukları almak ve yetişkinlerin elindeki bilgiyi aktararak onları bilgili yapmaktır" (Lipman 2023, 59). Bu, değişmeyen çevre şartlarına uyum için uygun olabilir. Ancak Lipman bunun sonraki yıllarda kültürel değişimle birlikte işe yaramayacağını açık bir biçimde görmüştür. Dünyayı her zaman aynı veya belirli bir yer gibi gören, her şeyin tanıdık, sorunsuz, pürüzsüz olduğunu düşünen böylesi bir yaklaşım hayreti ortadan kaldıracaktır. Felsefi açıdan hayret yeni olanı, farklı olanı, ters gideni, açık olmayı görmeyi, bunlara karşı duyarlı olmayı, dünyaya bir alışkanlıkla davranmamayı içerir. Hayret sarsıcı ve itici bir güçtür. Nedenleri sorgulama, merakı körüklemeyi ve keşfetme isteğini beraberinde getirmektedir (Akkocaoğlu Çayır 2021, 18).

Eğitim ile ilgili en temel sorunsallardan biri, sanayi devrimiyle birlikte modernleşme sürecinin bir parçası olarak gelişim göstermesi ve esasen disipline sahip çalışanlar yetiştirmeyi hedeflemesidir. Günümüzde eğitimde pek çok alternatif model olmakla beraber, Türkiye özelinde bakıldığında özellikle devlet okullarında geleneksel eğitim modelinin büyük oranda yaygın olduğu görülür. Her ne kadar öğrenciyi etkin kılmaya yönelik proje odaklı çalışmalar yapılmaya çalışılsa da son noktada sınav odaklı sistem, geleneksel eğitim uygulamalarından vazgeçmenin önündeki engeldir. Eğitim sisteminde müfredat yetiştirme, belli bilgilerin belirli sürelerde edindirilmeye çalışılması test odaklı, doğru ya da yanlış yanıt bulma uygulamaları nedeniyle çocukların sorgulama ve soru sormalarını azaltacak bir düşünme biçimine evrilmelerine neden olur (Fischer 2018, Ch 3).

Birtakım yerleşmiş alışkanlıkların farkına varmak, bunlarla yüzleşmek ve bunları dönüştürmek elbette güçlükler içerir. Bu yüzden de öğrenme ve öğretme anlayışının değiştirilmesi veya eğitimin dönüştürülmesi demokratik, çoğulcu ve süreçlere katılımı artan yurttaşlar yetiştirmek için önemlidir. Öğrenme sadece bilgi edinmeyle sınırlandırılmamalıdır (Akkocaoğlu Çayır 2021, 37). Bu alışıl gelmiş model, öğrencinin bir biçimiyle bilgileri ezberlediği ancak bu bilgilerle ne yapacağını bilmediği ya da karşılaştığı bilgileri kritik edemediği, dolayısıyla onları yalnızca aldığı ancak içselleştiremediği modeldir. Bu türden bir eğitim süreci insanların doğuştan itibaren var olan merak duygusunu da köreltmektedir. Çocukları ile yetişkinlerin merak etme arzuları arasında önemli farklar olduğu söylenebilir. Yetişkinlik döneminde böylesi bir eğitimle beraber, merak yerini ezbere bilgiler, kabuller ve önyargılarla ya da olan bitene dair bir kritik yapamama ve derinlemesine düşünememeye bırakır. Bu da yapabilirliklerin/potansiyellerin ortaya çıkışını bir biçimiyle engeller. Yaş ilerledikçe yeni fikirler öne sürebilme, konuyla ilgili merak ettikleri şeyler sorabilme gibi yetiler geriler. Buldukları topluluk içinde diğer insanlarla aynı olmanın daha konforlu olduğunu düşünmek, ilginç soru veya fikirlerin ortaya çıkışına engel olur. Bireyler kendilerinden hangi cevabın beklendiği ya da 'doğru' soruyu sorup soramayacakları hususunda endişeli oldukları için çoğu zaman sessiz kalırlar (McCall 2017, 156-57). Tüm bu

süreçte tam da yapılması gereken refleksif veya eleştirel düşünmeyi geliştirecek, felsefi düşünme biçimini edindirebilecek bir yöntemin eğitime dâhil edilmesidir. Bilginin yanı sıra öğrenilenlere nasıl yaklaşılacağını, onların nasıl kritik edilebileceğini öğrenmek yetişkinliğe giden süreçte refleksif düşünme potansiyellerini geliştirecektir. Bir diğer deyişle, yetişkinlikle birlikte bırakılan sorgulama, bir soruna ya da duruma farklı açılardan yaklaşma, yeni bir şeyle karşılaştığımızda duyduğumuz hayreti (Aristotle 1933: 982b 12-13; Plato 1921: 1921: 155d) kaybetmemize yol açacaktır. *Çocuklar için Felsefe* (ÇİF) uygulamaları bu açıdan değerlidir. Çocukluktaki merak ve hayret duygumuzu kaybetmeden, bu dünyaya alışkanlıkla bakmadan, yapabilirliklerimizin farkına varmak veya düşünsel potansiyellerimizi geliştirmek ÇİF uygulamalarıyla mümkün olabilir.

Eğitime bu yöntemi katmak, müfredatın içine yedirmek için birtakım farklı yollar bulunmaktadır. Bunlar çoğu zaman bu konuda çaba gösteren eğitimcilerin eğitim alma çabaları veya konuyla ilgilenen ebeveynlerin çocuklarını bu topluluklarla tanıştırmaları gibi girişimleri içerir. Bugün MEB müfredatı içindeki derslere yedirilmiş bir ÇİF uygulaması bulunmuyor. Literatüre bakıldığında ilkokullarda Hayat Bilgisi ve Sosyal bilgiler dersinde ÇİF uygulamasının nasıl yapılacağını gösteren Türkçe yazılmış bir kitap bulunmaktadır (bkz. Özdemir, 2021). Bunun gibi yine sayısal derslerde de aynı uygulamayı yapabilmek mümkündür. Bu sorgulamalar konuların daha net anlaşılmasını ve kavramların kullanımının oturması için de önemlidir. Felsefe dersi ortaokulda ise 7. ve 8. sınıflarda seçmeli ders olarak 'Düşünce Eğitimi' ile başlamakta (MEB 2023a), liselerde ise zorunlu ders olarak 10. ve 11. sınıflarda verilmektedir (MEB 2023b). İlkokul ve hatta anaokulu düzeyinde *felsefe* veya ÇİF ile ilgili uygulamalar özel okulların inisiyatifi dışında bulunmamaktadır. Devlet okullarında verilen her iki düzeydeki dersler ise müfredata uygun bir biçimde ilerlemelidir. Müfredat dışı materyaller, kitaplar veya uygulamalar kullanılamamaktadır. Derslerin içeriğinin ÇİF uygulamalarıyla paralellikleri de söz konusu değildir. İlginç olan bir diğer durum ortaokul düzeyinde verilen 'Düşünme Eğitimi' dersini verebilecek nitelikte bir öğretmenin olmamasıdır. Felsefe branşından atamaların ortaokul düzeyine yapılamıyor olması bir başka sorun olarak karşımıza çıkar. Bu durum da çocukların ve gençlerin felsefeyle tanışmalarını, etkin bir düşünme eğitimi almalarını etkin bir ders yapılamadığından dolayı engellemektedir.

ÇİF ile ilgili devlet okullarındaki durum özel okullarda farklılaşabiliyor. Özel kurumlar kendi ders yelpazeleri içine ilkokul hatta anaokulu düzeyinde ÇİF uygulamalarını ekleyebilir. İçerikte ne türden uygulamalar olduğu tartışmaya açık olsa da son noktada bu yönde bir çabanın olduğu, eleştirel, refleksif, sorgulayıcı düşünme becerilerini kendi öğrencilerine edinmeye çalıştıkları söylenebilir. Ancak bu durum eğitimde fırsat eşitliğine de bir biçimiyle olumsuz etki ediyor. Bu durumun iki ayağı bulunuyor: Eğitim sürecindeki çocukların ve eğitimcilerin eğitimi.

ÇİF uygulamalarının özellikle demokratik yurttaş yetiştirmede rolü olduğu bilinmektedir. Bir biçimiyle kendi fikirlerini öne sürme, farklı fikirlere karşı hoşgörülü olma, tartışma kültürünün gelişmesinde ve insanın düşünsel kapasitesini artırmasında bu uygulamanın önemli bir yeri vardır. Çocukluktaki hayret, merak ve sorgulama yetilerimizi zamanla kaybetmemek adına eğitim içeriğinde bu uygulamanın yer alması, refleksif düşünen yetişkinlerin olduğu bir toplumda ise otoriterliğin, alışkanlıklarla hareket etmenin, sanılarla iş görmemenin, bir biçimiyle kişinin kendisinin farkına vararak geliştirebilmesinin en temel yollarından biridir.

Lipman ile başlayan ÇİF uygulamaları çocukluktan itibaren akıl yürütme sanatını teşvik eden ve onlarla birlikte akıl yürütmeyi olanaklı kılmaya çalışır (Stanley 2012, 4). Stanley'nin de belirttiği gibi "P4C, dünyayla başa çıkmanın rasyonel ve insancıl bir yoludur ve çocuklarımıza

karmaşık bir dünyada rasyonel düşünmeye nasıl başlayabileceklerini anlamaları için güçlü bir arzu vermeliyiz” (2012, 5). Bu güçlü arzu bir temel inşa etmektir. Hayatı anlama, problemler karşısında çözüm üretebilme, sorgulama becerilerinin ilerletilmesi için merak ve hayret duygularını yitirmemeleri ve daha demokratik bir toplumda yaşayabilmenin yapıtaşı bu potansiyeli ortaya çıkarmayı gerektirir.

Yapabilirlikler Yaklaşımı ve ÇİF

İnsan potansiyeller varlığıdır. Bir kimsenin bir şey yapmıyor oluşu, onun bunu yapma potansiyelinin olmadığı manasına gelmez. “Hiç suya girmemiş bir çocuk veya yetişkin yüzme bilmez. Yüzme öğrenmek için yapılması gereken pek çok şey vardır ve pek çok kişi yüzemez ama hepsinin yüzme kapasitesi vardır” (McCall 2017, 1-2). Burada elbette bunu engelleyecek fiziki bir engelinin olmaması önemlidir. Nussbaum’un yapabilirlikler yaklaşımı tam da insanın potansiyeller varlığı olduğuna dayanmakta olup, Sen’in geliştirdiği yaklaşımla paralel ancak aralarında farklılıklar arz eden alternatif bir bakış açısıdır. Sen’in bakış açısı daha ziyade ekonomik temeli de göze alırken, Nussbaum’un düşüncesi Eski Yunan Felsefesine kadar uzanan etik bir temele sahip olup, insanın neler yapabileceğini ve onun potansiyellerini gerçekleştirebilmesi üzerine odaklanır (Gluchman 2018, 328) ve bizlere bununla ilgili liste sunar. “İnsanların yaşam kalitesini iyileştirmek, akılcı politik seçimlerde bulunmayı ve bireylerin kararlı eylemliliğini gerektirir” (Nussbaum 2018, 13). Bir diğer deyişle, Nussbaum’a göre gitgide etkisi artan yapabilirlikler yaklaşım kilit bir noktada durmaktadır (2018, 13). Gayri safi yurt içi hasılanın artıyor olması, ekonomik büyüme eğitim ve sağlık gibi önemli alanlarda iyileşmeyi sağlamamakta, bu alanların gelişimine doğrudan etki etmemektedir. Nussbaum’un verdiği Güney Afrika örneğine bakılacak olursa, varlıklarının fazla olmasından kaynaklı olarak ülkenin zenginliği nüfusa bölündüğünde iyi bir oranda karşımıza çıkmasına karşın ülkenin sağlık, eğitim, özgürlükler veya politika haklar açısından aynı oranda gelişmişlik göstermediği görülebilir. (Nussbaum 2018, 66-67). Ekonomik gelişimler önemli olmakla beraber, yaşam kalitesinin tek ölçütü de değildir (Nussbaum 2018, 64-65). Felsefi temelleri Aristoteles’e kadar götürülebilecek yapabilirlikler yaklaşımı, verimli bir insan hayatı için uygulamaya konacak politikaların neyi hedeflediği konusunda Aristoteles’in bazı düşünceleriyle benzer hedeflere sahiptir. Keza toplumsal bir canlı olan insanın verili olanla değil de kendi seçimleri doğrultusunda yaşaması, kendi onuruna yakışan bir hayattır. Nussbaum’a göre Aristoteles de ahlaklı ve ‘doğru’ bir toplumun zenginlik ya da sermaye elde etmek peşinde olmaması gerektiği konusunda katıydı (Nussbaum 2018, 144). Her bir yurttaşın yapabileceklerinin (*dynamei*) farkına varabilmesi, bir biçimiyle düşünsel gelişimini sağlayabilen bir eğitimle ortaya çıkabilir. Eğitim, bu nedenle Nussbaum’un yaklaşımında merkezi bir öneme sahiptir (2018, 170).

Nussbaum kişilik özellikleri, entelektüel ve duygusal kapasitesi, bedensel form ve sağlık durumu, içselleştirilmiş öğrenme, algı ve hareket becerileri olarak sıralanabilecek içsel yapabilirliklerle, belirli politik, sosyal ve ekonomik durumunda seçim ve eylem için sahip olduğu fırsatlar olarak adlandırılacak birleşik yapabilirlikler arasında ayırım yapmaktadır (2018, 36-37). Nussbaum, Sen’in temel özgürlükler olarak adlandırdığı birleşik yapabilirlikler, içsel yapabilirliklerle ilişkilidir. Ancak her ikisi birbirinin benzeri değildir.

İçsel yapabilirlikler doğuştan gelen özelliklerden ayrıdır; öğrenilmiş, toplumsal, ekonomik, ailesel ve siyasi çevreyle etkileşim sonucu geliştirilmiş donanım ve yetenekler içsel yapabilirliklerdir (...) Bireyin yapabilirliklerini yaygınlaştırmak isteyen bir toplumun başlıca görevi, kaynaklarını eğitim yoluyla fiziksel ve duygusal sağlığını, aile içindeki

ilgi ve şefkatin, eğitim sisteminin ve çok daha fazlasının iyileştirilmesine yönelik kullanmak, böylece içsel yapabilirliklerin gelişmesini desteklemektir (Nussbaum 2018, 37).

Nussbaum'un içsel ve birleşik yapabilirlikler ayırımına gitmesi, her ikisinin farklı bir sorumluluğa hizmet etmesidir. Ona göre bir toplumda insanlar içsel olarak siyasi konularda özgürce söz söyleyebilecek bir eğitim almış olabilir ancak özgürce ifade etmeleri engellenmiş olabilir. Bir diğer deyişle, içsel yapabilirlik kazanıldığı hâlde, insanların bunları hayata geçirme fırsatı olmadığında yapabilirlikler tam manasıyla gerçekleşemez (Nussbaum 2018, 39). Bunun tersi bir durum da söz konusu olabilir. Birçok alanda özgürlük sahibi olan, toplumda herhangi bir engellemeyle karşılaşmayan insanlar, eğitim almaları mümkün olmadığında da yine yapabilirliklerin gerçekleşmediği görülür. Örneğin özgürce konuşmak, eleştirmek ile ilgili toplumsal açıdan bir engel olmaması durumunda eleştirel düşünme veya özgürce konuşma yetisi gelişmemiş birinin içsel yapabilirlik açısından kendini gerçekleştirmiş olduğu söylenemez (Nussbaum 2018, 38). Bu hususta Nussbaum yapabilirlikler arasında bir ayırım yapıyor gibi görünse de son noktada içsel yapabilirliklerin gelişimi olmadan birleşik yapabilirliklerin üretilemeyeceğini öne sürer (2018, 38). O hâlde içsel yapabilirliklerin gelişimi, birleşik yapabilirliklerin kurulması için önem arz eder. Bu durumda ise ÇİF uygulamasıyla elde edilecek kazanımlar bireylerin içsel yapabilirliklerini geliştirmeye yönelik olduğu söylenebilir.

Nussbaum, öncelikle bireylerin gelişiminin sosyal ve etik boyutuyla ve insani gelişim için birtakım koşulların belirlenmesiyle ilgilenir. Bir diğer deyişle, herkesin, eğitim alması için benzer koşul ve fırsatlara sahip olması gerekir (Gluchman 2018, 333). Bu elbette ülkelerin yöneticilerinin sorumluluğudur. Eğitim insani gelişimin, yani yapabilirliklerin anahtarıdır.

Eğitimin tüm insan yeteneklerinin ve insan gelişiminin anahtarı olduğu iddiası yalnızca bir potansiyel olarak mevcuttur ve bu potansiyel, bireylerin bu seçenekleri ve fırsatları değerlendirme ve yeteneklerini kendi yararları ve arkadaşları ve aileleri, topluluk, toplum, ülke ve nihayetinde insanlık yararına geliştirme çabaları ve eylemleri yoluyla kullanılabilir, ancak kullanılması gerekmez (Gluchman 2018, 333).

Gluchman'a göre eğitim potansiyelleri geliştirebilir. Ancak bireylerin bunu toplum faydasına kullanması veya geliştirmesi bir zorunluluk değildir. Yine de devletlerin görevi tüm bu imkânı sağlamaktır. Bu yüzden insani gelişmişlik için ilk temelini yani eğitimin niteliği önem arz eder. Bir toplumdaki demokratik değerlerin korunması için eğitimin içeriğinin ne olduğunun belirlenmesi gerekir. Çocukların veya gençlerin ne türden eğitim aldıkları önemlidir. Nussbaum, *Cultivating Humanity* adlı kitabında geleneksel ile buna karşı olan Sokratik sorgulamanın hâkim olduğu eğitim anlayışı arasındaki çekişmeye dikkat çeker (1997, 15-16). Amerika üzerinden verdiği örnekte tıpkı Sokrates ve ona karşı olanlar arasındaki tartışmada olduğu gibi günümüzde de sosyal muhafazakarların, gençlerin eğitim yoluyla kazandıklarının geleneksel düşünceye karşı bir tehdit olduğunu ve bunların toplumsal yapıyı bozduğunu düşündüğünü dile getirir. Öğrencilerin soru sorması gelenek otoritesini sarsmaktadır. Burada elbette bir ikilik görülebilir. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, demokratik toplumlarda, 'daha iyi'ye gidişat için yurttaşların karar alma mekanizmalarında yer alması, aynı zamanda eleştirel bakabilmeleri, olanı olduğu gibi kabul etmeyip yeni fikirlere açık olmalarını gerektirir. Ancak bu 'iyi'leşme geleneksel köklere tamamen bağlı kalarak sağlanamaz. Burada, derinlemesine eleştiriye maruz kalan ve bir tür çürüme içinde oldukları düşünülen gençlerin hem yaratıcı düşünceye sahip olmaları ve yozlaşmışlıktan kurtulmaları istenirken aynı zamanda eleştirel düşünmeden de uzak durmaları

arzulanmaktadır. Bu yüzden de eğitimin içeriğinin değiştirilmesi, Sokratik temelli bir uygulamanın ortaya konması otorite sarsıcı durumlarda istenmeyen bir durum olarak ortaya çıkar. Nussbaum'un düşünür Philip Quinn'in Notre Dame'da verdiği dersler esnasında yaşadığı bir durum üzerinden verdiği örnek tam da bunu göstermektedir. Anlatının sonunda bir öğrencinin vardığı sonucun "Sizden felsefi sorular sormanızı istiyorlar ve sonra da otoriteye uymanızı ve soru sormamanızı istiyorlar" (Nussbaum 1997, 16) olması bu ikilemi en iyi şekilde ortaya koymaktadır. Yine bir başka örnekle, Prof. Ginger Justus'un felsefe eğitimi gören öğrencilerinin aldıkları eğitimden memnun olduklarını ancak kendilerinin 'seküler hümanizm' ile lekelendikleri için arkadaşlarının bir tür ebeveyn baskısı altında kendilerinden uzaklaştıklarını anlatmaktadır (Nussbaum 1997, 16). Toplumsal bir 'iyi'leşme isteniyorsa, ister istemez toplumun veya otoritelerin felsefeye (veya ÇİF ile) olan mesafeli bakışının tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Bu noktadan bakıldığında eğitim almak toplumu başlı başına 'daha iyi' hâle getirmez. Eğitimin içeriği ve çocukların veya gençlerin neyi öğrendikleri önem arz eder. Geleneksel köklerine sıkı sıkıya bağlı bir eğitimle toplum yalnızca kendini tekrarlar. Bu da Nussbaum'un belirlediği insani gelişmişliği sağlayacak olan on yapabilirliğin bazılarının aktüel hâle dönüşmemesi anlamına gelir. ÇİF uygulamaları yalnızca sorgulamayı değil, hayal kurabilmeyi, başkalarına saygı duymayı, hoşgörüyü, empatiyi, bireylerin duygularının farkına vararak başkalarıyla bağ kurabilmesini, 'iyi' olanı kavrayabilmesini veya rasyonel düşünebilmeyi de sağlar. Bunlar, geliştirebilir de olduğu dile getirilen Nussbaum'un merkezi yapabilirlikler listesindeki on maddenin (yaşam, beden sağlığı, bedensel bütünlük, duyular, hayal gücü ve düşünce, duygular, pratik akıl, bağlanma, öteki türler, oyun ve kişinin çevresine yönelik denetimi) (2018, 49-51) bazılarının aktüel hâle dönüşmesine olanak tanıyabilir.

Yapabilirlikler yaklaşımı içinde *duyular*, *hayal gücü* ve *düşünce* maddesi, "insanın hayal kurabilmesi, düşünebilmesi, karar verebilmesi ve aklını kullanabilmesi (...) eğitimle bilgilenmiş, donanmış bir şekilde yapabilmesi" (Nussbaum 2018, 49-50) dir. Burada düşünme akşam ne yemek yapacağımızı düşünmeye benzer şekilde herhangi bir şeyi düşünme değildir, aklını kullanarak düşünmedir. Dewey'in dile getirdiği refleksif düşünmedir. Gündelik hayat içindeki anlık düşüncülerden ziyade nedenlerle beraber, niçini ortaya koyan gerekçelendirmeyi içeren bir düşünmedir. Bu, ifade özgürlüğünün olduğu bir toplumda kendi aklını kullanarak fikirlerini söylemek veya yeni fikirler üretmeyi içerir. Fikirleri olduğu gibi kabul etmek veya başkalarının izinden gitmek veya başkalarının fikirlerini tartışmasız savunmak değildir. Bireyin böylesi bir potansiyeli aktüel hâle geçirmesi kendi aklını, hayal gücünü kullanarak üretimde bulunmasına olanak tanır. Ayrıca hayal gücünü kullanmak dünyayı başkalarının açısından da anlayabilmeyi sağlar. ÇİF uygulamalarıyla da elde edilen empati Nussbaum'un bu yapabilirliğinin önünü açar (Friedman 2000, 587). O hâlde bu yapabilirliğin aktüel hâle geçmesi için bireyin önyargı, inanç/sanlarının ötesinde nedensel veya refleksif düşünmeye sahip olması gerekir. Felsefe ve ÇİF uygulamalarıyla elde edilen beceriler nedensel veya eleştirel düşünmeyi içerdiğinden dolayı Nussbaum'un bu maddesiyle doğrudan ilişkilidir.

Yapabilirlikler yaklaşımındaki *duygular* maddesi "insanın kendi dışındaki şeylerle ve insanlarla bağ kurabilmesi"ni (Nussbaum 2018, 50) içerir. Bu bağ yas tutabilmekten sevmeye, haklı öfkeye kadar uzanan bir listeyi içerir. Bu madde insani birliktelik biçimlerinin her birini destekler Bu yüzden buna empati kurma da eklenebilir. ÇİF uygulamaları, çocukların kişisel gelişimlerine katkıda bulunduğu için, başka insanlarla bağ kurmayı kolaylaştırır. Bu uygulama sayesinde başkalarıyla empati kurmak kolaylaşır. Sosyal becerilere katkıda bulunur, başkalarıyla işbirliği yapma, bireyler arası sorun çözme için (Akkocaoğlu Çayır 2021, 48) gerekli empati

gücünü edinmelerini (Akkocaoğlu Çayır 2021, 49) sağlar. Bu açıdan da ÇİF *duygular* maddesindeki yapabilirliğin ortaya çıkışında önemli bir rol oynar. Birey böylece kendi içinde olmadığı her bir duygu durumunu anlamaya ve tanımaya eğilimli olur.

Nussbaum'un merkezi yapabilirlikler listesinde insanın iyi olanı kavrayabilmesi, kendi hayatını eleştirel bir bakış açısıyla kurabilmesi olarak açıklanan *pratik akıl*, ÇİF uygulaması sonu elde edilen becerilerle kesişir. Oturumlarda doğru, adalet, hak ve özgürlük gibi kavramları tartışarak çocuklar kendi etik değerlerini oluşturur ve ahlaki durumlar karşısında farklı seçenek ve olasılıklara açık hâle gelir (Akkocaoğlu Çayır 2021, 48). Neye yönelip neyden kaçınabileceğini, bulunduğu her eylemi yeniden gözden geçirerek değer yargılarıyla değil değerlerle düşünebilmeyi öğrenir. ÇİF ile yapılan değerler tartışması onu yargılar bağlamında yaşama yaklaşımdan ziyade değerlerin kendileri üzerinden bir bakış geliştirmesini sağlar. *Bağlanma* maddesine bakıldığında ise çeşitli toplumsal ilişki biçimleri içinde yer alması başkasının içinde bulunduğu durumu anlayabilmesi yine ÇİF uygulamalarıyla kazandırılabilir. Bu madde ÇİF ile edinilen hoşgörü, empati, farklı görüşlü kimselerle bir arada bulunarak yaşayabilme, kişilerin toplumda kim oldukları değil de onların öne sürdükleri fikirler üzerinde konuşma gibi hususlarla benzerlik gösterir. Bir diğer deyişle hem ÇİF'in bu kazandırdıkları hem de bağlanma maddesi demokrasi kültüründe değerlerin oluşmasına katkıda bulunur. Bu maddede kendi gibi olmayana veya kendine benzemeyen kimselere saygıyı, onlara karşı ayrımcılık yapmamayı içermektedir. ÇİF oturumları doğası gereği birbiriyle aynı fikirde olmayan insanların bir arada olmalarını ve fikirler üzerine konuşmalarını sağlar. Bu oturumlar homojen içerikte çocuk veya yetişkinleri içermek durumunda değildir. Farklı kültürler veya farklı inanışlardan insanların aynı çember etrafında olmalarına olanak tanıyarak bir yandan da demokrasi kültürüne önemli katkılar sunar. Dolayısıyla *bağlanma* maddesi tam da bir arada yaşamanın olanağını açığa çıkarmada ÇİF uygulamaları tarafından desteklenebilir.

Yine, Nussbaum'un *öteki türler* maddesi insanların yalnızca insanlarla değil, diğer tüm canlılarla, doğayla birlikte yaşayabilmesine odaklanır. ÇİF ile edinilen düşünme biçimi insanı hiyerarşik konumdan çıkararak tüm canlılarla birlikte yaşamanın yollarını bulmamıza yardımcı olur. Yapılan oturumlarda insanın ve canlının ne olduğuna ilişkin tartışmalar, insanı bu dünya üzerinde ne şekilde konumlandırabileceğimize dair kritiği de beraberinde getirir. Bu yüzden insanın tüm diğer canlılarla beraber nasıl yaşaması gerektiği, birlikte yaşama kültürünün edinilmesinde ÇİF uygulamaları önemlidir. Bu şekilde de tüm canlılarla bir arada yaşama olanağı aktüel hâle dönüşebilir.

Son olarak *kişinin çevresine yönelik denetimi* (Nussbaum 2018, 51) başlığında bahsi geçen hakların korunması, ifade özgürlüğü, seçimlere etkin biçimde katılabilme gibi *politik* veya mülkiyet hakkı, herkesle eşit iş arama, iş hayatında kararlar alarak çalışabilme veya iş arkadaşlıklarındaki karşılıklı saygı gibi *maddi* yapabilirliklerin ÇİF oturumlarındaki soruşturmalarda edinilebileceği veya ÇİF uygulamalarıyla bireylerin çocukluktan itibaren yaşama pratiklerine dair farkındalık geliştirilebileceği söylenebilir.

Nussbaum'un yapabilirliklerinin olanağı bu açıdan bakıldığında, felsefeyle harmanlanmış bir eğitimi çocuk yaşlardan itibaren gerektirmektedir. Nussbaum için önem arz eden Sokratik sorgulama temelli bir eğitim ÇİF uygulamalarıyla sağlanabilir. Ayrıca toplumsal adaletin inşası için, "belirlenmiş on yapabilirlik alanının her birinde bütün yurttaşlara başlangıç olabilecek bir eşliğin üzerinde imkân sağlanması insan onuruna saygı gereğidir" (Nussbaum 2018, 52). Örneğin eğitim alanındaki eşik en azından ilkökul ve ortaokul düzeyinde zorunlu bir eğitim sağlamaktır (Nussbaum, 2018, 172). Bu eğitim ise geleneksel eğitimin dışında bir içerikle gerçekleştiğinde

yaşamaya değer bir hayata açılacak kapıların ilk adımlarını atmaya olanak tanır. Çocuklar geleneksel sistemin dışına çıkarak kendi düşünme yollarının sorumluluğunu felsefe (ÇİF) ile gerçekleştirebilir (Whalley 1987, 280). O hâlde geleneksel eğitimden farklı olarak sorgulayan, refleksif düşünen bir eğitim içeriğinin oluşturulması kaçınılmazdır. ÇİF, eğitim sisteminin sorunlarına yönelik çözümün etkili bir parçası olabilir. Çocukların hem eleştirel hem de duyuşsal gelişimini sağlayarak bütünlüklü gelişimlerine katkıda bulunabilir (Akkocaoğlu Çayır 2021, 50). ÇİF problemlere odaklanarak idealizm, bir aradalık, makûllük, özerklik, açık fikirli olma, yanılabilirlik ve anlam arayışına vurgu yapar (Bleazby 2012, 108).

ÇİF Eğitimi ve Uygulama Zorlukları

Nussbaum, küresel bir eğitim krizinden bahsettiği yazısında, demokrasinin hayatta kalabilmesi için gençlerin eğitiminin yeniden gözden geçirilmesini önermektedir (2010). Keza Lipman'ın eleştirisi, matematik, tarih, fizik, sanat vs. temel alanların bilgisine sahip olanların gelişmiş bir birey olarak kabul edilmesi üzerinedir. Bu türden bir bilgi mirası benzer kazanımlara sahip nesillerle geleceğe aktarılır. Ancak böylesi bir bilgi birikimi öğrencilere eleştirel bir bakış kazandırmamakla beraber, soruşturmaların sadece çıktılarını öğrenmelerine neden olur (Lipman 2023, 63-64). Öğrendiklerini soruşturamaz olan bireyler toplumun dönüşümüne ve Nussbaum'un da belirttiği üzere demokrasinin hayatta kalabilmesine katkı sunamaz. Düşünür, eğitim krizinin çözümünü Sokratik temelli bir eğitimin gerçekleştirilmesinde görür. Ekonomik büyümeye odaklanmak yerine eğitim sisteminde yapılacak temel bir değişim toplumsal gelişimin de önünü açacaktır. "Standartlaştırılmış testler, okulların değerlendirildiği ölçüt haline geldikçe, müfredat ve pedagojinin Sokratik yönleri terk edilecektir" (Nussbaum 2010). Nussbaum'un burada dile getirdiği önemli bir kritiktir. Bu aynı zamanda eğitimde nitelikten ziyade niceliğe de yapılan bir vurgudur. Nitelikten yoksun diye adlandırılan eğitim, aldığı derslerde başarılı olmuş ancak sorgulama yapamayan, Dewey'in vurguladığı biçimiyle refleksif düşünemeyen kimseler olduğu için Nussbaum'un söylemiyle, manipüle edilebilecek nesnelere hâline gelirler (Nussbaum 2010). Nussbaum yazısında bunun yolunun beşerî bilimler ve sanat gibi derslerin müfredata eklenmesiyle gerçekleştirilebileceğini düşünür (2010). Bu konuda Nussbaum'u daha net anlayabilmek için önceden de belirtilen, *Cultivating Humanity*'de Sokratik metodun ne denli önemli olduğu ve eğitimde yer verilmesi gerektiği düşüncesini yeniden hatırlamak gerekir. O hâlde beşerî bilimler ve sanat gibi dersler aracılığıyla Sokratik temelli bir uygulamanın gerçekleştirilebilmesi çocukların ve gençlerin potansiyellerini ve merkezi yapabilirliklerden bazılarının aktüel hâle geçirilebilmesinin bir yolu olarak görülebilir. Burada Nussbaum'un eğitime dair fikirlerinin daha kapsamlı biçimde önceden Dewey ve Lipman tarafından da dile getirildiği söylenebilir. Etkin bir eğitim için *felsefe* ve dolayısıyla ÇİF uygulamalarının müfredata eklenmesi ve diğer derslerin içinde yer alması gerektiği düşüncesi bu açıdan da önemlidir. Böylesi bir eğitim eşitlik, ifade özgürlüğü, farklı bakış açılarına saygı gibi değerleri de beraberinde getireceği için demokrasinin pratikte kurulmasına katkıda bulunacaktır (Çevik 2023, 173-205).

Eleştirel düşünme dersleri veya felsefe derslerinin içeriklerinin ne olduğu, ne şekilde verildiği veya uygulandığı çocukların ve gençlerin birer soruşturmacı hâle gelip gelemeyeceğine göre ölçülebilir. Hâlihazırdaki ortaokul düzeyindeki düşünme eğitimi dersinin ve lise düzeyindeki felsefe derslerinin içeriği burada önemli hâle gelir. Tüm bunların dışında ilkökul düzeyinde böylesi bir felsefe eğitimi olmadığı gibi temel derslerin içinde soruşturmalar yapılabilmesi de mümkün görülmemektedir. Unutmamak gerekir ki, bu oturumlarda cevapları bilinen şeyler ve öğretmenin sizden doğru yanıtları beklediği soruşturmalar yapılmaz. Lipman'a göre felsefe eğitimi önemlidir, çünkü

Geçmişin ideallerinin ve değerlerinin bugün ve gelecekle olan bağlantısı açısından tekrar ele alınması felsefeyle mümkündür (...) felsefe başka hiçbir disiplinin sağlamayı ümit edemeyeceği eleştirel bir akıl yürütebilirlik ve sağduyu ruhunu eğitimin içine zerk eder (...) Felsefe bizi disiplinler altında düşünmeye hazırlayan bir disiplindir (Lipman 2023, 65).

Lipman'ın bu düşünceleri çerçevesinde bakıldığında, bir felsefi düşünme eğitimi olan ÇİF, soruşturmacılar ortaya çıkaracağı için Nussbaum'un yapabilirliklerinin bir kısmının hayata geçirilmesi için elzemdir. Keza Lipman demokrasinin seçim sandığına yılda bir oy atmakla sınırlı olmaksızın farklı tabanlarda katılım ve yayılımın gerçekleşmesinin yolunun ve aşırı bireysellik ve kolektizmin zararlarından uzaklaşmak için felsefenin eğitimin bir bileşeni olarak ortaya çıkmasını gerektiğini ön görmektedir (Lipman 2023, 67). Akıl elbette vazgeçilmezdir, ancak eğitimin hedefi akıl değil, akıl yürütmek olmalıdır. Lipman'a göre ordu, fabrika veya bilgisayarlar için akıl önemli olabilir. Ancak "felsefi pratik, akıl yürütebilir olmanın vücut bulmuş hâliyse hem anlık haz hem de gelecekteki bireysel ve toplumsal deneyimlere sağladığı hazırlık açısından çocukluğun her evresinde bu deneyime erişilmesi gerekir" (Lipman 2023, 68). Lipman'ın bu sözleri Nussbaum'un insani gelişmişlik düşünceleriyle örtüşür. Bu nedenle bir toplum, felsefenin eğitime dâhil edilmesiyle gelişebilir. Daha etkin ve sorgulayan yurttaşların ortaya çıkmasını sağlayarak demokrasi kültürüne katkıda bulunur.

Okullarda ÇİF uygulamalarının etkin olabilmesi için üç saç ayağı üzerinde durması gerekmektedir. Öğretmen/eğitici/uygulayıcı, öğrenci ve ebeveyn/bakım veren olan bu ayaklar birbirini destekler niteliktedir. Etkin bir uygulayıcı olmadığı durumda akıl yürütmenin çocuklar tarafından edinilmesi, ÇİF'in tam manasıyla kazandırılması mümkün olmamaktadır. Şayet ebeveynler veya bakım verenler bu uygulamadan tamamen uzak kalırlarsa çocukların felsefeye olan bakışları da yine olumsuz yönde etkilenebilir, bu da yapabilirliklerin edinilmesinde potansiyellerin ortaya çıkışında problem yaratabilir.

Öğretmenler veya eğitmenler ÇİF'in nasıl uygulanacağına dair eğitimi alabileceği yerler sınırlıdır. Kimi bazı üniversitelerin felsefe bölümlerinde ders olarak müfredatta yer alıyor olsa da öğretmen yetiştiren okulların büyük çoğunluğunda bu uygulamanın öğretildiği dersler maalesef ki yer almıyor. O hâlde bu eğitimin alınmasının yolu, konuyla ilgilenen öğretmenlerin kendi maddi imkânlarıyla almalarıyla (P4C Türkiye veya Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İbn Haldun Üniversitesi gibi üniversitelerin sürekli eğitim merkezlerinde belli bir ücret karşılığı verilen eğitimler örnek olarak verilebilir), bu konuda proje bazlı çalışma (örnek için bkz. Avcı vd. 2021) yapan uygulayıcıların eğitimlerine katılmalarıyla ya da bir özel okulda çalışıyorsa o okulun eğitim müfredatı nedeniyle onların maddiyat kısmının ancak işveren tarafından karşılanmasıyla mümkün olabilmektedir. Konuyla ilgili Türkçe veya yabancı dilde yazılmış kitaplardan faydalanarak öğrenmeye çalışma da bir başka yol olarak karşımıza çıksa da uygulamanın nasıl olacağını bir eğitici eğitimi alabilmenin etkin bir ÇİF oturumu yapmanın önemli bir yolu olduğu akıllardan çıkarılmamalıdır.

Nussbaum'un yapabilirliklerinin bir kısmının hayata geçirilmesiyle paralellik taşıyan ÇİF uygulamasının öğrenilmesinin topluma katkısı olduğu açıktır. Bir uygulayıcının bu eğitimi alabilmesi öncelikle maddi koşulların (gelir düzeylerinin) sağlanmasıyla olanaklı hâle gelir. Bu türden uygulamalara öğretmenlerin bireysel olarak ulaşabilmeleri, kendi potansiyellerini geliştirebilmeleri, düşünsel gelişim ile beraber öğrencilere faydalı olabilmeleri için önlerindeki engellerin kaldırılması gerekir (Walker & Unterhalter 2007, 2). Bu engellerden ilki maddidir.

Yeteneklerin gelişimi için eşitlikçi bir yaklaşım gerekmektedir. Nasıl bir hayat yaşamak istiyorsak buna göre seçim yapma özgürlüğünün olması bireyin yeteneklerini geliştirmede önemli bir adımdır. Bu seçim yapma özgürlüğü ilk aşamada sadece gelirinin yeterliliğini gerektirir. Sadece yaşamsal temel ihtiyaçlarını karşılayan bir gelire sahip öğretmenin kendi imkânlarıyla böylesi bir eğitimi alması oldukça zordur. Bu yüzden bu uygulamanın öğrenilebilmesi için gerekli eğitim politikalarının oluşturulması gerekmektedir.

Bu durum, Sen ve Nussbaum'un *trajik seçim* dediği kavram ile açıklanabilir. Trajik durumlarda standart ekonomik yaklaşımlar bir seçeneği diğerinin üstünde görür. Ancak özellikle Sen için bir önem sıralaması yapmak, birinden vazgeçme durumunda bırakacağı ve çoğu zaman tercih edilmeyene bir çözüm getirilemeyeceği için kabul edilemezdir. Ancak Nussbaum için iki trajik durum arasında seçim yapılması gerekiyorsa, bir eşik seviyesi belirlenmesi gerekir. Burada 'nelerin feda edilebilir' olacağı bir başka sorunsal olarak karşımıza çıkar. Nussbaum merkezi yapabilirliklerin on tanesinin de vazgeçilmez olduğunu düşünür. Biri diğerini önceleyemez ve herhangi biri vazgeçilebilir değildir. Bu yüzden vazgeçilmez iki durum arasındaki çarpışma böylesi trajik sonuçlar çıkarabilir (Nussbaum 2018, 52-53). Elbette ilk elden seçimimiz temel ihtiyaçların, maddi koşulların karşılanmasından yana olacaktır. Ancak eğitim politikalarının ayrıntılı düşünülerek oluşturulması, böylesi bir ikileme yer bırakmayacaktır. Çünkü bir öğretmenin kendindeki potansiyelini gerçekleştirmek adına, toplumsal açıdan fayda sağlayacak bu eğitimi alamaması, yalnızca kendisiyle ilgili değil, öğrencileri ve gelecek nesillere sirayet edecek bir olumsuzluğa yol açacağı için herkesle ilgili olur. Dolayısıyla felsefe veya eleştirel/refleksif düşünme eğitimi, ÇİF uygulamaları daha demokratik bir toplum için gerekliyse, devletin bu imkânı her bir eğitimciye eşit biçimde sağlaması da o denli gereklidir.

Bir toplumda trajik bir seçimle karşılaşılıyorsa şöyle düşünülmelidir: "Yapabilirlik kalemlerinin hepsinin sağlandığı bir gelecek için neler yapmalıyız?" (Nussbaum 2018, 54) Bu durumda başka bir düzenleme getirilmesi çözüme katkı sunacaktır. Bu çözümler farklılaştırılabilir. Devletin öğretmenlere bu eğitimi alma imkânı sağlaması bekleniyor olsa da proje bazlı maddi beklentili olmayan eğitimlerin artırılması mümkün kılınmalıdır. Bu açıdan tartışılacak husus eşik seviyesinin belirlenmesidir. Keza temel ihtiyaçların karşılanması insanların çoğu tarafından öncelenecektir. Hatta öğretmenlerin/eğitmenlerin böylesi bir eğitim almaları lüks olarak bile görülebilir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi hem yapabilirliklerinin hiçbirinin bir diğerini öncelememesinden (Nussbaum 2018, 61) hem de bireylerin ve toplumun gelişiminin sağlanması gerektiğinden öğretmenlerin felsefeyle tanışmalarını, bu uygulamanın eğitimini almaları önemlidir.

Yapabilirlikler yaklaşımı üzerinden bu duruma bir de öğretmenlerin çalıştıkları bölgeler açısından bakılabilir. Böylesi bir eğitim yüz yüze olduğu takdirde gelir düzeyi iyi bile olsa, buna ulaşma durumları imkân dahilinde olmayabilir. Günümüzde bu eğitimin çevrim içi şekilde verildiği merkezler elbette ki bulunmaktadır. Ancak bölgesel internete erişim problemleri olduğunda buna da ayrıca çözüm bulunması gerekmektedir. Burada ekonomik açıdan bir problem görülmezken, hizmete ulaşma açısından bir eksiklik vardır. Bu durum yine öğretmenlerin yapabilirlikler içinde *duyular, hayal gücü ve düşünce* başlığını gerçekleştirememesi anlamına gelir. Nussbaum bu maddede, insanın bir eğitimle bilgilenmiş, donanmış bir şekilde hayal kurup, düşünebilmesi, karar verebilmesi ve aklını kullanabilmesine vurgu yapmaktadır (Nussbaum 2018, 47-48). Bu uygulamanın öğrenme aşamasının aynı zamanda öğretmenlerin de düşünme biçimini değiştireceği düşünüldüğünde onların da potansiyellerini aktüele dönüştürecekleri göz ardı edilmemelidir. O hâlde değişim sadece çocuklarla sınırlı değildir. Bu uygulamayı yapmak için eğitim alan öğretmenler de düşünme değişimi içinde olacaklardır. Bu değişime paralel olarak,

öğretmenler aktarıma dayalı olan eğitim anlayışlarını sorguladıkları gibi, soru sorma ve düşünme becerilerini geliştirmek durumundadırlar (Akkocaoğlu Çayır 2021, 49-50). Tüm bunların yanı sıra şunu unutmamak gerekir ki bir eğitmen (bu felsefe eğitimi görmüş biri de olabilir) felsefe ve mantık biliyor olsa dahi, bu disiplinleri somut analizlerde uygulayabilme becerilerine zorunlu olarak sahip değildir (McCall 2017, 113). Uygulamanın öğrenilmesi ve bu becerinin geliştirilmesi için konuya özel bir eğitimin alınmış olması şarttır.

ÇİF'in etkin olması için bir diğer ayak çocuklardır. Çocukların bu oturumlara katılabilmeleri eğitim alan öğretmenlerin kendi çabalarıyla bunu derslerinde uygulamasıyla, belirli bir ücret karşılığında bazı merkezlerde yüz yüze ya da çevrim içi oturumlara katılabilmeleriyle veya bazı özel okulların kendi inisiyatifiyle bu uygulamayı yapmasıyla mümkündür. Elbette bir eğitim politikası olarak devlet veya özel okullarda bu uygulamanın yaygınlaşması tam da Nussbaum'un yapabilirliklerinin hayata geçirilmesine eşitlik düzleminde olanak tanıyacaktır. Maddi açıdan sorun yaşamayan aileler çocuklarının böylesi bir müfredatın olduğu bir özel okula gönderebilir veya bu uygulamanın yapıldığı merkezlerdeki belirli ücret karşılığında oturumlara katılmalarına olanak tanyabilirler. Ancak bu uygulama yaygınlaşmadığı durumda maddi geliri olmaya ailelerin çocukları böylesi bir düşünme eğitimi almaktan mahrum kalacaktır. Bu durum felsefe ve ÇİF eğitimiyle elde edilecek kazanımların yaygınlaşamayacağı manasına gelmektedir. Akkocaoğlu'nun öğretmenlerle yapmış olduğu bir çalışmadan birincil ağızdan aktardığı şu sözler bu maddi imkânsızlıkların etkisini anlamak açısından dikkat çekicidir.

(...) sosyal medyada bu konuda çalışmalar yapan P4C uzmanlarının, belli düzeyde bir bilince sahip, sosyo-ekonomik açıdan iyi olan ailelerin çocuklarıyla ve ortamın iyi bir şekilde yapılandırıldığı sınıflarda çalışmalar yürüttüklerini görüyorum. P4C'nin yaygınlaşması ve programların bir parçası olması açısından bu oldukça olumlu bir şey. Ancak bu hizmete ulaşamayan milyonlarca çocuk varken, hâlihazırda eğitim dediğimiz şey bir meta gibi alınıp satılırken P4C'nin de ulaşılması zor, parası olanın bundan faydalandığı bir eğitim haline dönüşüyor olması hakikaten üzücü. K62 (Akkocaoğlu Çayır 2023, 318-319).

Tüm okullarda aynı biçimde eğitim müfredatının felsefi düşünmeyi geliştirecek biçimde değiştirilmesinin insani gelişmişlik ve demokratik bir toplum için gerekli olduğu göz önünde bulundurulduğunda bir eğitim politikası oluşturulmasının önemi bir kez daha ortaya çıkar.

Bireyin sorumlu ve demokrat bir yurttaş olmanın yanı sıra hayatın ileriki aşamalarında yapmak isteyeceği çeşitli şeyler için gerek duyacağı bilgi ve becerileri beşeri bilimlerle edebiyatta bulması mümkündür. Bu beceriler arasında eleştirel düşünme, başkasının içinde bulunduğu durumu fark etme ve anlama yetisi ile dünya tarihi ve günümüzün küresel ekonomi düzeni hakkında bilgi sahibi olma gibi konular sayılabilir (Nussbaum 2018, 173-74).

Nussbaum'un bu alıntıda da görüldüğü üzere, sorumlu ve demokrat yurttaş olabilme becerilerinin içerisine eleştirel düşünmeyi de alması bir tesadüf değildir. Daha önce de belirtildiği üzere eleştirel düşünmenin okullardaki eğitimin temelinde olması gerekir. Bu tam da Lipman'ın da belirttiği gibi müfredatta mutlaka bulunması hatta diğer derslerin içerisinde de yer almasının ne denli önemli olduğunu gösterir. Türkiye'de konuyla ilgili çalışmalara bakıldığında da kısıtlı sürede yapılan uygulamaların çocukların düşünsel, duygusal ve akademik gelişimlerine katkı

sunduğu söylenebilir (Konuyla ilgili bazı çalışmalar için belirtilen şu makalelere bakılabilir: Kefeli İ. Üçüncü D. & Yaman Z. 202; Avcı F. Özdağ S. Akdeniz E. C. Öncü E. & Öner E. 2021; Karadağ F. 2023; Özcan S. Sallabaş M. E. & Akgül A. 2022). Küçük yaşlardan itibaren alınan felsefe eğitimi, düşünsel değişimin içselleştirilmesinde büyük bir önem arz edecektir.

Son ayak olan ebeveynlerin bilinçlenmeleri, çocuklarının ve genel olarak toplumun bakış açısını değiştirmek açısından önem arz eder. ÇİF uygulamalarının veya felsefenin gerekli bulunmaması ve önemsenmemesi uygulamayı gerçekleştirmede ve fayda sağlamakta bir engel olarak görülebilir. Yine öğretmenlerle yapılan bir çalışmada katılımcılardan birinin şu sözleri bunu açıkça ortaya koymaktadır. “Yaşadığım bir diğer sorun okul yöneticilerinin, öğretmenlerin, velilerin çocuklarla felsefe yapmayı önemli ve gerekli bulmamaları. Bu durumun hem kolaylaştırıcının motivasyonunu düşürdüğünü hem de öğrencilere olumsuz yansıdığı düşünüyorum. K18” (Akkocaoğlu Çayır 2023, 317).

ÇİF’in aynı zamanda yetişkinlere de uygulanabilen bir yöntem olduğu, yapılan topluluklar için felsefe uygulamalarıyla görülebilir. Çocuklara ve gençlere uygulanan yöntemle aralarında birtakım nüanslar olsa da yetişkinlerin de felsefeyle tanışmaları ve refleksif düşünmeyi öğrenmeler mümkündür. Keza felsefi bilgiye sahip olmanın refleksif düşünmeye doğrudan sahip olduğu anlamına gelmediği de ayrıca dikkat çekilmesi gereken konudur. McCall’un daha önce makalede bahsi geçen yüzme örneğinin devamı tam da bu hususu açıklamaktadır.

Hatta birini suya sokmadan ona yüzmeye dair pek çok şey öğretilir, bazı yüzme eğitmenleri öğrencilerini suya sokmadan önce bunları yapar ama bir kişi bu konu hakkında ne kadar bilgiye sahip olursa olsun, suya girip yüzmekten sonra yüzme bildiği söylenemez (McCall 2017, 2).

O hâlde felsefe tarihi bilgisine sahip olmak ile felsefe yapmak arasında bir fark vardır ve refleksif düşünme kapasitesinin aktüel hâle geçmesi için böylesi bir felsefe pratiğine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu durumda yetişkinleri doğrudan rasyonel ve refleksif düşünen kimseler olarak kabul etmek eksik bir düşünme olacaktır. Ebeveynler veya bakım verenler felsefe tarihi bilgisine sahip olsalar dahi bu pratiğe bir biçimiyle dâhil olmaları gerekmektedir. Ebeveynlerden başlayarak diğer yetişkinlerin katılımı okullarda yapılacak bilgilendirme veya öğrencilerle yapılan uygulamaların evde ebeveyn veya bakım verenlerle de yapılmasını isteyerek başlayabilir. İlgi çekici olması bakımında çocuklarla kullanılan uyarıcılar ebeveynlerle paylaşılabilir veya okulda birtakım bilgilendirme toplantıları yapılabilir. Yetişkinler veya ebeveynlerle ÇİF uygulamaları bazı özel merkezlerde yapılıyor olsa da devlet desteği ile proje bazlı bir biçimde planlanması katılımı arttıracaktır. Bu da yetişkinlerin değişen düşünme biçimleriyle demokratik yurttaş olma yolunda empati, fikirlerini ifade etme, karşısındakini anlama ve argüman üretme potansiyellerini geliştirecektir. Hem çocuklarla hem de ebeveyn veya bakım verenlerle bu oturumlar gerçekleştirildiğinde daha büyük bir fark yaratmak mümkün hâle gelir. McCall’un kitabında anlattığı, 1994-1995 yılları arasında bir yıl boyunca üç yetişkin ve dört çocuk grubuna uygulanan ‘Felsefe Eğlencelidir’ projesinin (2017, 196) sonuçları çarpıcıdır. Bu oturumlarla ebeveynlerle çocuklar arasındaki ilişkilerde düzelme olmuş, öğrenciler arası şiddet azalmış, uygulanan bölgede daha önce olan mezhepsel ayrışmalar yerini mezhepler arası arkadaşlıklar oluşturmaya bırakmıştır. Yine 1992 yılında Kuzey Glasgow’da uygulanan ‘Felsefi Diyalog aracılığıyla Yetkinleştirme’ projesi (McCall 2017, 192) hem çocuklara hem de yetişkinlere uygulanmıştır. Yetişkinler arasında bakıcılar ve çocuklardan sorumlu olan anne, baba, babaanne veya anneanneler bulunmaktadır. McCall, proje sonunda çocukları ‘sorunlu’ olarak etiketlenen

bu ailelerin kendi içlerindeki iletişim ve etkileşimlerinde olumlu yönde değişme olduğunu kitabında ayrıntılı bir biçimde ele anlatmıştır (McCall 2017, 193).

Sonuç

Merak ve düşünme insanda nefes almak gibi kendinde bulunan iki unsurdur. Algıladığımız şeyleri merak ederiz, onlarla ilgili düşünüş gerçekleştiririz, hatta karşılaştığımız bazı şeyler karşısında hayrete düşeriz. Platon ve Aristoteles'in de dile getirdiği gibi hayret, felsefe yapmaya başlamanın ilk adımıdır. Çocukluktan itibaren sorduğumuz sorular, çevremizi anlamlandırma çabası merak ve duyduğumuz hayret ile ilişkilidir. Geleneksel eğitim modeli bu merak ve hayret duygumuzun bir şekilde körelmesine, ezberle bilgiler ve soruların belli yanıtlarının beklentisiyle kaybedilmesine yol açmaktadır. Bu durumda düşünmeden refleksif düşünmeye geçişe, potansiyellerimizin aktüele dönüşmesine izin vermemektedir. Bu durum aynı zamanda Nussbaum'un insani gelişmişlik üzerine yaptığı tartışmalarla da örtüşmektedir. İnsani gelişmişlik insanın yapabilirliklerinin hayata geçirilmesi manasına gelir. Bu açıdan Nussbaum'un on tane olarak belirlediği merkezi yapabilirlikler, insan onuruna yakışır biçimde asgari gelişimi sağlayacak 'daha iyi' bir hayat sürmek için gereklidir. Bu yapabilirliklerin imkânının kilit noktası eğitimidir. Eğitim yapabilirliklerin bir kısmının hayata geçirilmesinde önemli bir rol oynar. Ancak eğitimin içeriği, çocukluktan bizde bulunan merak duygusunun kaybedilmeden refleksif düşünmeyi öğrenmeye olanak tanıyacak şekilde olmasını gerektirir. Geleneksel eğitim modeli, yetişkinden çocuğa doğru aktarılan bilgiler silsilesi olduğu için felsefi veya refleksif düşünüşe alan açmazlar. Bu da kendi aklını kullanarak derin düşünme, karar verme, hayal gücünün gelişimi, başka insanlarla bağ kurma, empati, hayatı planlamada eleştirel bir bakış açısına sahip olma tüm canlılara saygı gösterme ve fikirlerini ifade etme noktasında problemlere yol açar. Eğitimin amacı Nussbaum'un da ileri sürdüğü üzere içsel yaşamı zenginleştirmek olmalıdır (Kılınç 2023, 502). Eğitim müfredatına felsefi düşünüşün eklenmesi ve geleneksel eğitim müfredatı dışında alternatif bir içerik geliştirilmesi, bireyin bu kazanımları elde etmesi yoluyla yapabilirliklerin bir kısmının da hayata geçirilmesi anlamına gelir. Bu da içsel bir zenginlik elde edilmesidir. Bu içsel zenginlik felsefeyle aktüel hâle geçirilebilir. Dewey ve Lipman'ın özellikle belirttiği üzere, küçük yaşlardan itibaren çocuklara felsefi düşünüşün içselleştirilerek verildiği bir eğitim, onları tek tip yurttaş olmaktan çıkarıp, demokrasinin sürdürülmesinde etkin rol oynayacak unsurlarla bezenmiş bireylere dönüşmelerine neden olacaktır. Bir diğer deyişle, böylesi bir eğitim küçük yaşlardan itibaren bizlerde olan merak duygumuzun sürmesini ve bunun felsefi bir düşünüşe evrilmesine olanak tanıyacaktır. Bu açıdan bakıldığında Nussbaum'un onurlu bir insan yaşamı ve 'iyi' bir yurttaş olma yolunda alınması gereken eğitimin içeriği felsefe yoluyla zenginleştirdiğinde, bireyler yapabilirlikleri hayata geçirebilir. O hâlde, Nussbaum'un yapabilirlikleri özerk bireylerin ortaya çıkmasına olanak tanıyacak ÇİF eğitimiyle birlikte düşünülmelidir.

Nussbaum'un yapabilirlikler yaklaşımının ÇİF ile ilişkisi iki yönlüdür. Makalede gösterilmeye çalışıldığı üzere yapabilirliklerin altı tanesinin imkânı ÇİF'in eğitim müfredatına eklenmesiyle desteklenebilir. ÇİF oturumlarıyla çocuklar veya yetişkinler, demokratik birer yurttaş olma nitelikleri edinmenin yanı sıra yapabilirlikler yaklaşımındaki altı maddeyi de olanaklı hâle getirebilirler. Yaklaşımın ÇİF ile bağı bu açıdan olumludur. Ancak ÇİF uygulamalarındaki zorluklar yine Nussbaum'un yapabilirlikler yaklaşımında gösterilen ve bazı potansiyellerin aktüele dönüşmesinde engel olarak tartışılan, özellikle maddi yöne vurgu yapan maddelerle de ilişkilidir. Bir toplumun büyüme veya gelişmişlik ölçümlerinin maddi ya da GSYİH artışı ile değil de her bir bireyin potansiyellerini ortaya çıkarabilme olanaklarının sağlanmasıyla ölçüldüğünde mümkün olabileceği düşüncesi eğitim içeriğinin farklılaştırılması gerektiğini gösterecektir. Dewey ve Lipman'ın müfredata ilkokuldan itibaren felsefe veya eleştirel düşünme gibi derslerin

konulması gerektiği fikri bunu destekler. ÇİF'in bireysel ve dolayısıyla toplumsal gelişimi hedeflemesi, Nussbaum'un bireye odaklanmanın politik açıdan bir fark yaratacağı düşüncesini (Nussbaum 2018, 51) desteklemektedir. Öncelikli olan bireyin potansiyellerinin ortaya çıkarılmasıdır, bu da toplumun dönüşümünün anahtarı olacaktır.

Yapabilirliklerin hayata geçirilmesinde etken olabilecek ÇİF uygulamaları yaygın bir eğitim programı olmamasından dolayı dileyen herkesin ulaşabileceği bir aşamada değildir. Genel bir müfredat içine alınması ve ÇİF uygulamalarının belli maddiyat ayrılarak ulaşılabilir olması hem kolaylaştırıcı olmak hem de bu oturlara katılmak isteyenlerin potansiyellerini geliştirmelerinin önündeki engeldir. Bu tür bir durumda Dewey ve Lipman'ın fikirleriyle Nussbaum'un önerisi benzer bir noktada durmaktadır. Bu ÇİF uygulamalarının bireyden topluma uzanan getirilerine bakıldığında bunların kamusal olarak uygulanabilir (Nussbaum 2018, 55) olmasının önemi açıkça görülebilir. Bir diğer deyişle uygulamanın eğitim müfredatının içine alınarak kamusal olarak yaygınlaştırılması, ÇİF uygulamalarını maddi olanaklara sahip olan belli bir kesime özgü olmaktan kurtaracaktır. Bu da Nussbaum'un insan onuruna yakışır bir hayata sahip olmak için ihtiyaç duyulan yapabilirliklerin imkânını eğitim ile destekleyerek, ne türden bir planlamayla ÇİF uygulamalarının tüm müfredatta yer almasının sağlanabileceğiyle çözülebilir.

ÇİF'in uygulama zorluklarına ilişkin yapılan belirlemelerin bir kısmının maddi kaynaklı olduğu açıktır. Bu maddi zorluklar ülkenin GSYİH oranı ile doğrudan ilişkili değildir. Gelir dağılımı eşitsizliği nedeniyle bireylerin yalnızca bir kısmı kaynaklara ulaşabilir. Oysa genel bir kamu politikası olarak yapılacak bir eğitim reformu, demokratik bir yurttaş olarak bireyin merkezi yapabilirlikleri edinmesine katkı sunacaktır. Bu makalede de dile getirildiği ve ayrıntılarıyla anlatıldığı üzere ÇİF uygulamalarının hedefleri ve kazanımları Nussbaum'un merkezi yapabilirliklerinin bir kısmını mümkün hâle getirmede önemli bir rol oynamaktadır. Uygulamanın zorluklarının aşılması bireyin ve dolayısıyla toplumun gelişimine katkı sunacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- Akkocaoğlu Çayır A. 2021, *İlkokul için Uygulama Örnekleriyle Öğretmenler için Çocuklarla Felsefe (P4C) Rehberi*. 2.b. Pegem Akademi, Ankara.
- Aristotle. 1933, *Metaphysics Volume I: Books I-9*. Çev. H. Tredennick. Harvard University Press, Cambridge.
- Avcı F., Özdağ S., Akdeniz E., C. Öncü E. & Öner E. 2021, “P4C: Küçük Çocuklar, Büyük Fikirler’ eTwinning Projesine Yönelik Öğretmenlerin Görüş ve Değerlendirmeleri”. *International Journal of Cultural and Social Studies*, 7 (1), 214-228.
- Cevizci A. 2023, *Eğitim Felsefesi*. Say Yay. İstanbul.
- Dewey J. 2001, *Democracy and Education*, The Pennsylvania State University
- Dewey J. 2021, *Felsefenin Yeniden İnşası*. Çev. S. Aydın, Fol Kitap, Ankara.
- Dewey J. 2023, *Nasıl Düşünürüz?* Fol Kitap. Çev. H. Kayıkçı. Ankara.
- Gluchman V. 2018. “Nussbaum’s Philosophy of Education as the Foundation for Human Development”. *Human Affairs* 28 (3), 328-38. <https://doi.org/10.1515/humaff-2018-0026>.
- Günay M. 2021, *Eğitim Felsefesi*. 2.b. Çizgi Kitabevi yay., Konya.
- Karadağ F. 2023, “The Effect of Philosophy for Children (P4C) Curriculum on Formulating Question Skills of Children with Special Learning Disabilities”. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 7 (3), 570-87. doi: <https://doi.org/10.34056/aujef.1258728>.
- Kefeli İ., Üçüncü D. & Yaman Z. 2021, “Üstün Yetenekli/Zekâlı Öğrencilerle ‘Çocuklar İçin Felsefi Etkinlik’ Uygulaması: Nitel Bir Çalışma Örneği”. *Turkish Journal of Primary Education* 6 (1), 51-65. doi: <https://doi.org/10.52797/tujped.850057>.
- Lipman M. 2023, *Felsefe Okulda*. Çev. M. Kerem, Usturlab, İstanbul.
- Lipman M. Sharp A. M. & Oscanyan F. S. 2023, *Felsefe Sınıfta*. Çev. M. Kerem, Usturlab, İstanbul.
- McCall C. 2017, *Düşünmeyi Dönüştürmek*, Çeviren K. Gülenç, N. P. Boyacı, B. Karabey & F. Karadağ, Nobel yay., Ankara.
- MEB. 2023a, *İlköğretim Kurumları Haftalık Ders Çizelgesi*, web sitesi: https://tegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_02/22163752_Yizelge.pdf Erişim Tarihi: 01.07.2024.
- MEB. 2023b, *Ortaöğretim Kurumları Haftalık Ders Çizelgeleri*, web sitesi: https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_09/14104459_202337_Ortaogretim_Kurumlari.pdf Erişim Tarihi: 01.07.2024
- Nussbaum M. C. 1997, *Cultivating Humanity*, Harvard University Press, Cambridge.
- Nussbaum M. C. 2010, “Une crise planétaire de l’éducation”. <https://www.courrierinternational.com/article/2010/06/24/une-crise-planetaire-de-l-education>.
- Nussbaum M. C. 2018, *Yapabilirlikler Yaratmak - İnsani Gelişmişlik Yaklaşımı*. Çev. S. Somuncuoğlu. İletişim, İstanbul.
- Özcan S. Sallabaş M. E. & Akgül A. 2022, “Okuma Eğitiminde P4C Temelli Soru Sorma Eğitiminin İşbirlikli Öğrenmeye Etkisi”. *Ana Dili Eğitimi Dergisi* 10 (2), 327-346.
- Özdemir Ö. 2021, *Felsefe Sınıfı İlkokul Öğretim Programıyla Bütünleştirilmiş Çocuklarla Felsefe Uygulamaları*. Nobel yay., Ankara.
- Plato 1921, “Theatetus”. *Theatetus, Sophist*, Çev. H. N. Fowler, Harvard University Press, Cambridge, 1-257.
- Stanley S. 2012, *Why Think? Philosophical Play from 3 to 11*. Continuum, London.
- Walker M. & Unterhalter E. 2007, “The Capability Approach: Its Potential for Work in Education”. İçinde *Amartya Sen’s Capability Approach and Social Justice in Education*, editör Melanie Walker ve Elaine Unterhalter, Palgrave MacMillan, 1-18.

Osmanlı Devleti'nde Eşkîyalıkla Nam Salmış Bir Aile: Şehsüvarzâdeler (1683-1800)

A Family Notorious for Banditry in the Ottomans: Shasevârzâdes (1683-1800)

Alper Kağan KIRAC*

Öne Çıkanlar:

- Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılda gerçekleştirilen askerî, idari ve sosyal yenileşme çabaları yönetim anlayışında birtakım değişikliklere yol açmıştır.
- Özellikle 18. yüzyılda yaşadıkları bölgelerde vergi ve asker toplamakla görevlendirilen yerel nüfuz sahibi aileler zaman içerisinde güçlerini arttırarak hâkimiyetlerini tehlikeli boyutlara ulaştırmışlardır.
- Erzurum eyaletine bağlı olan Kuruçay'da ortaya çıkan Şehsüvarzâde ailesi yöneldiği eşkıyalık faaliyetleriyle Osmanlı Devleti'ni iç sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır.
- Şikayet defterleri ve merkezi yazışmalar ailenin faaliyetlerini ve kimliklerini ortaya koymak için önemli katkı sağlamıştır.

Öz: Bu çalışmada Erzurum eyaleti sınırları dâhilinde bulunan Kuruçay'da, eşkıyalık faaliyetleriyle ön plana çıkmış olan Şehsüvarzâde ailesinin kimliği ve etkinlikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. 18. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin taşra hâkimiyetinde bir takım idari aksaklıklar yaşadığı ve bunun sonucunda Rumeli ve Anadolu'da birçok nüfuzlu ailenin ortaya çıktığı bir dönemdir. "Âyanlar Çağı" adı verilen bu yüzyılda, zaman içerisinde buldukları bölgelerde mali, askerî ve idari konularda ön plana çıkan şahıslar hâkimiyetlerini oğulları ve akrabaları vasıtasıyla uzun yıllar koruyabilmiştir. Bu bağlamda Şehsüvarzâdeler, belgelerde yalnızca bir defa "âyan" olarak anılsa da Kuruçay'da zamanla nüfuz kazanan güçlü bir aile olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehsüvarzâde ailesi hakkında daha önce kaleme alınan kapsamlı bir eser bulunmadığı için, ortaya çıkarılan bulgular büyük ölçüde arşiv belgelerine dayanmaktadır. Fakat incelenen belgeler özellikle akrabalık bilgileri açısından çelişki taşıdığından dolayı sentezlenmiş ve ortaya en doğru bilgiler sunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca yapılan araştırmalar doğrultusunda Şehsüvarzâde ailesinin köken meselesi tartışılmış, Kuruçay'daki faaliyetleri tespit edilmiş ve en uygun aile şeceresi ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Şehsüvarzâde, Kuruçay, Eşkîyalık.

Highlights:

- In the Ottoman Empire, the military, administrative and social innovation efforts in the 18th century led to a number of changes in the understanding of administration.
- Especially in the 18th century, influential local families entrusted with tax collection and military recruitment in the regions where they lived, increased their power over time and their dominance reached dangerous levels..
- The Shasevârzâde family, originating from Kuruçay in the Erzurum province caused internal problems for the Ottomans with their bandit activities .

* Arş. Gör., Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yozgat, a.kagan.kirac@yobu.edu.tr.
ORCID: 0009-0003-1158-5155

- Complaint registers and central records have made an important contribution to revealing the family's activities and identities

Abstract: In this study, the identity and activities of the Shasevārzāde family, which came to the forefront with their bandit activities in Kuruçay, located within the borders of Erzurum province, have been tried to be determined. 18th century was a period when the Ottoman experienced some administrative problems in the provincial administration and thus many influential families emerged in Rumelia and Anatolia. In this century, called the “*Age of the Ayans*”, individuals who became outstanding in financial, military and administrative matters in their regions over time were able to maintain their sovereignty for many years through their sons and relatives. In this context, although Shasevārzādes is mentioned as “âyan” only once in the documents, they appear as a powerful family that gained influence in Kuruçay gradually. Since there is no previous comprehensive work on the Shasevārzāde family, the findings are largely based on archival documents. However, since the documents examined were contradictory, especially in terms of relative information, they were synthesized and the most accurate information was tried to be presented. In addition, based on the research, the origin of the Shasevārzāde family was discussed, their activities in Kuruçay were identified and the most appropriate family genealogy was presented.

Keywords: Ottoman, Shasevārzāde, Kuruçay, Banditry.

Summary: The 18th century was a transitional period in which military, administrative, financial and social changes took place in the Ottomans. The reform movements, which were mainly caused by the defeat in Vienna in 1683 and the loss of a series of wars that would later result in the Treaty of Karlowitz in 1699, led to changes in the provincial administration after a while. In the past, the taxes of the lands outside Istanbul were collected by administrators sent by the center. But over time, problems in taxation and recruitment made it necessary to cooperate with local families. This administrative change led to the emergence of individuals who controlled economic and military activities in their region. Accordingly, the Shasevārzāde, who came to the forefront in Kuruçay between 1683 and 1800, took control of the region with the administrative duties they carried out over time.

There is no definite information about the founder of the Shasevārzāde family. Oşman, the first member of the family to be identified in Kuruçay, initially appeared as an ordinary timar sipahi. Oşman was assigned to collect the taxes of Kuruçay after a while for the reasons mentioned earlier. However, this administrative task led to the family's dominance over the region for years and eventually to the emergence of many problems that would trouble the Ottomans for a long time.

Oşman, who collected the taxes of Kuruçay together with his sons, acted quite freely with the influence he gained after a while. He abused his duty to collect taxes by taking over the administration of Kuruçay and disrupting the order of the society, and after a period of time the decision was made to arrest him. Yet Oşman, who was constantly on the run, could not be captured, and after some time he was pardoned in exchange for acting in harmony with the center. After several years, Oşman disappeared and his successor Shasevārzāde Mehmed continued to cooperate with the center. However, Suleiman, who took over the family and the region after Shasevārzāde Mehmed, engaged in banditry activities like his father Oşman and caused the residents to turn against him. Eventually, like his father, he was captured and taken under control, and upon his death, he was succeeded by his son Bekr.

Until the time of Shasevārzāde Bekr, the family's bandit activities in Kuruçay could be tolerated and eventually brought under control. Nevertheless, Bekr maximized the family's influence by taking on all the administrative duties that could be undertaken in Kuruçay. Measures were tried to be taken for the issue of Shasevārzāde Bekr, which had gotten out of control, but he was executed after a time. After Bekr's death, Kuruçay was ruled by his brother Hussein and nephew Fırüz respectively. Hussein's son Oşman, who took over the family after Fırüz's death, made a name for himself as a bandit, just like his uncle Bekr. By 1797, Oşman had challenged the center with his activities, and his execution marked the end of the family. Although the Shasevārzādes managed to maintain control of Kuruçay through Hussein until 1800, the administration of the region was taken away from them after this date.

Giriş

Osmanlı Devleti, 18. yüzyıla eski ihtişamından uzak ve kan kaybederek giriş yapmıştır. 1683 yılında Viyana önünde alınan bozgun neticesinde Osmanlı'yı Doğu Avrupa'dan tahliye etmek için Lehistan, Venedik, Rusya ve Avusturya güçlerini *Kutsal İttifak* adı altında birleştirerek harekete geçmiştir. Kutsal İttifak'a karşı 1683-1699 yılları arasında gerçekleştirilen savaşlar Osmanlı'nın mağlubiyetiyle sonuçlanmış ve 1699'da Karlofça Antlaşması imzalanarak on altı yıl süren savaşlar silsilesi sona ermiştir. Fakat maliye, yapılan savaşlar karşılığında yıkıma uğramış ve artık Avrupa'nın en azından askerî üstünlüğü kabul edilerek kanayan yaranın kapatılmasına çaba harcanmıştır. Böylece dış dünyada meydana gelen gelişmelerin takip edilmesi için ilk defa Avrupa'ya elçiler gönderilmeye başlanmıştır. 18. yüzyılın başlarında temelde devletin varlığını sürdürebilmesi için gerçekleştirilen yenileşme hareketleri, Avrupa'da meydana gelen askerî, idari, mali, kültür ve sanat alanındaki gelişmeleri yavaş da olsa İstanbul'a taşımaya başlamıştır. Bu durumun neticesinde yenileşme hareketlerinin ön plana çıktığı 1718-1730 yılları *Lale Devri* olarak literatürde yer edinerek bir döneme damgasını vurmuştur. Fakat 1730 yılında meydana gelen Patrona Halil İsyanı, Lale Devrine son vererek yenileşme hareketlerinin önüne set çekmiştir. Lale Devri bir isyan neticesinde son bulsa da beraberinde idari sistemde birtakım değişikliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Böylece artık vergi ve asker toplamak için taşrada bulunan yerel bölge aileleriyle iş birliği içerisinde hareket edilmesine karar verilmiştir. Fakat yapılan değişiklikler Anadolu ve Rumeli'de vergi ve asker toplayarak güçlenen âyan sınıfını ortaya çıkarmış ve ilerleyen yıllarda çözülmesi gereken yeni sorunların kaynağını oluşturmuştur.

Arapça'da göz anlamına gelen *ayn* kelimesinin çoğulu olan *âyan*, devletin ileri gelenleri anlamında kullanılmaktadır (Devellioğlu 2004, 54, 56; Parlatır 2011, 126, 129). Âyanlar, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet sınırları içerisinde bulunan şehirlerde İstanbul ve ahali arasında aracılık yaparak çeşitli görev ve sorumlulukları takip etmiştir (Mert 1991, 195). Âyan genellikle bulunduğu şehrin zengin, sözü dinlenen, itibarlı şahıslarından olup din adamı, tüccar ve kapıkulu gibi ileri gelenler arasından ortaya çıkmıştır. Osmanlı, zaman içerisinde nüfuz kazanan bölge ileri gelenlerine payeler vererek bu şahısların ahali ve idareciler arasındaki konumlarını güçlendirmiş (Polat 2024, 379) ve böylece âyanlar buldukları bölgelerin hakim unsurları hâline gelmiştir. Nüfuzlu ailelere verilen payeler, devlet politikası doğrultusunda şahısların gerektiği zaman merkeze çağrılarak kontrol altına alınmalarını sağlamakla beraber devletle uyumlu hareket etmeleri hususunda teşvik olarak kullanılmıştır. Fakat âyanların önemli değişikliklerin yaşandığı 18. yüzyılda, taşranın idaresini fiilen ele geçirerek zamanla güç kazandığı ve devletin başına sorunlar açtığı görülmektedir. Nitekim Manisa ve çevresinde Karaosmanoğulları, Yozgat civarında Çapanoğulları, Suriye'de Azmzâdeler, Rusçuk'ta Tirsiniklioğlu ve Alemdar Mustafa Paşa, Vidin'de Pazvandoğlu ve Yanya'da Tepedelenli Ali Paşa gibi âyanlar kazandıkları nüfuz doğrultusunda hâkimiyet sahalarını genişletmiş ve şöhretleri günümüze kadar ulaşmıştır. Bahsedilen aile ve şahısların dışında buldukları bölgelerde hâkimiyet kuran ve aldıkları payeleri kan bağı vasıtasıyla aktarabilen daha ufak çaplı nüfuza sahip ailelerin de varlığı bilinmektedir. Nüfuzlarının sınırlı olmasından dolayı literatürde ve arşiv kaynaklarında daha az bilgi bulunan bu aileler hakkında yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Çalışmanın konusunu oluşturan Şehsüvarzâdeler de aldıkları payeleri uzun süre üzerlerinde tutarak Kuruçay kazası ve çevresinde yaklaşık bir asır boyunca hâkimiyet kurmuş bir aile olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ailenin Kökeni ve Küçükken Ezilmeyen Yılanın Başı: Şehsüvarzâde Osman

Arşiv belgelerinde *Şehsüvarzâde* veya *Şehsüvaroğulları* olarak kayıtlara geçen aile, 17. yüzyılın son çeyreğinde Erzurum eyaleti dâhilinde bulunan Kuruçay kazasında faaliyet göstermeye

başlamıştır. Kuruçay'da Kösek ve Boğazviran karyeleri ahalisinden olduğu söylenen aile (BOA. DVNSAHK. ER. 1/131) zaman içerisinde voyvodalık, naiblik ve alaybeyliği gibi çeşitli idari görevleri üzerine alarak nüfuzunu kuvvetlendirmiş ve bölgenin kontrolünü ele geçirmiştir. Şehsüvarzâdeler, 18. yüzyıl içerisinde Tıgınkâr, Kuzkuşlu, Tanzi, Dapur-ı Kebîr, Dapur-ı Sagîr, Kuran, Küre, Bağcuğaz, Kozlıca, Ulukışla, Harîr, Erdemişeh, Boyalık, Haydarlu, İsa Musa, Salur ve Buka karyelerinde faaliyet göstermiştir (Durmuş 2022, 204). Fakat aileye adını veren Şehsüvar'ın kim olduğu ya da nereden geldiğine dair veri bulunmadığından ötürü yalnızca varsayımlar yürütülebilmektedir. Ailenin temelini oluşturan kişiye dair ilk tahminimiz, Osmanlı'nın Kara Devlet Giray hizmetinde savaşlarda gösterdiği hünerden dolayı Kengiri Beyi olarak hizmete aldığı Şehsüvar Bey'dir. Çerkes olduğu söylenen Şehsüvar Bey, IV. Murad döneminde (1623-1640) hayatını kaybetmiş (Süreyya 1996, 1573) ve aile, oğlu Şah Gazi Paşa'nın (Süreyya 1996, 1559) kolundan devam etmiştir. Babasının ölümüyle beraber ön plana çıkan Şah Gazi Paşa'nın da Mehmed, Osman, Halid ve Zeynel Abidin adında dört oğlu bulunmaktaydı. Ayrıca Şah Gazi Paşa'nın oğlu Mehmed'in de Mustafa adında bir oğlu olduğunu ve onun da Hamdullah Paşa ve Osman Bey gibi askerî ünvanlara sahip olan oğulları olduğunu görmekteyiz (Süreyya 1996, 1573). Çalışmamızın konusunu oluşturan Kuruçay'da ise Şehsüvarzâde ailesinin ilk ferdi olarak karşımıza çıkan kişinin adı Osman'dır. Kendisinin Çerkes Şehsüvar Bey'in soyundan gelmesi tarihsel açıdan münasip olmakla beraber yalnızca varsayımlar üzerinde durduğumuzu akıldan çıkarmamak gerekmektedir. Bir diğer seçenek ise 1560 yılında Karahisar-ı Şarki'ye bağlı Nuh karyesinde 7.000 gurusluk tımara sahip olan sipahi Şehsüvar'ın ailenin temellerini atmış olmasıdır (BOA. MD. 4/111). Bir süre sonra tımarı elinden alındığı anlaşılan Şehsüvar, toprakların oğulları Yusuf ve Mahmud'a verilmesini talep etmiştir (BOA. MD. 15/267). İlerleyen süreçte Kuruçay'da Nuh karyesinin varlığı (BOA. AE. SOSM. III. 69/5234) bu karyenin coğrafi yakınlığının etkisiyle Kuruçay'a bağlandığını düşündürmekle beraber ailenin tespit edilebilen ilk üyesi Osman'ın da tımarlı sipahi olması bu varsayımı ortaya çıkarsa da kökene ait somut bir tespit yapılamamaktadır.

Kuruçay'da ailenin tespit edilen ilk üyesi Şehsüvarzâde Osman'dır. 1703 yılında İstanbul'a gelen şikayetler vasıtasıyla adından söz edilen Osman'ın, sıradan bir tımarlı sipahi olduğunu ve 1683 yılından itibaren Kuruçay'da eşkıyalık faaliyetlerinde bulunduğunu görmekteyiz. Kuruçay'da vergi topladığı ifade edilen Osman, muhtemelen zamanla bölgede nüfuz kazanarak merkez tarafından belirlenen vergi miktarını ödemesi şartıyla Kuruçay mukataasını üzerine almış ve böylece mutasarrıflığa yükselmiştir. Kuruçay ahalisi tarafından gönderilen şikayetlerde, Osman'ın 1683 yılından beri faaliyette bulunduğu ve Kösek karyesinden Dursun isimli sipahiye kethüda olarak hizmetine aldığı söylenmektedir (BOA. MD. 114/190). Faaliyetlerinde oğulları Kara Ömer ve Bebe Süleyman'dan destek alan Osman bu süreçte Divaneoğlu Keleş Ömer, Cebecioğlu Mehmed ve Resuloğlu Kanlı Ömer ile iş birliğinde bulunmuştur. İstanbul'a gelen şikayetlerde Osman'ın, yandaşlarının maiyetinde bulunan yaklaşık 150 süvariyle beraber hareket ederek yıllardır Kuruçay karyelerine zarar vererek çevresindeki şahıslara emval ve arazileri gasp ettirdiği söylenmekteydi. Ayrıca her sene ahaliden kendi nefsi için 2.000 gurus salyane topladığı ve aldığı meblağları kaydettiği defteri oğlu vasıtasıyla tuttuğu kendisi hakkında yapılan başka bir suçlamadır. Ahalinin şikayetleri ve daha sonraki yıllara ait belgeler vasıtasıyla Osman'ın uzun süre Kuruçay mutasarrıfı olduğunu ve görevi gereğince haklı ya da haksız vergi topladığını anlamaktayız. Osman'ın mutasarrıflığı zamanında yapılan diğer şikayetlere bakacak olursak, kendisinin kanunsuz bir şekilde Fırat Nehri'nden geçiş yapanlardan gelir sağlamak için vergi tahsil ettiği ve böylece her sene ilave 1.500 gurus kazanç sağladığı söylenmekteydi. Bunların yanı sıra "*bayrak akçesi*" ve "*diş kereste*" adı altında kanunsuz vergiler toplayarak servetini arttırmakla suçlanmıştır (BOA. AE. SAMD. III. 116/11468).

Şehsüvarzâde Osman hakkında yapılan suçlamalar yalnızca haksız vergi toplamakla ilgili değildir. Kendisinin, ahalinin kızlarını istediği adamlara nikahladığı ve nice hatunları kocalarından boşayarak rüşvet aldığı kişilerle tekrar evlendirdiği belirtilmiştir. Ayrıca Kuruçay tımarlı sipahilerinin resmî beratları vasıtasıyla sahip olduğu tımarları zor yoluyla ele geçirmiş ve birçok sipahiyi hapsedmiştir. Osman, bir süre sonra usulsüz eylemlerinden dolayı Kuruçay Kadısına şikayet edilmiş ve davasının görülmesi için mahkemeye çağırılmıştır. Fakat bunun üzerine “*bana gelmeden vardınız*” diyerek ahaliye ikişer yüz değnek vurmuş ve birçoğunu hapsedmiştir. Ayrıca hanesinde bulunan *120 toklu zincir* vasıtasıyla ahaliyi zincire vurduğu söylenen Osman'ın, merkez ekonomisi için oldukça önem arz eden madenlerin nizamına da karıştığı görülmektedir. Nitekim Gümüşhane mülhakatında bulunan Hoşid madenine kömür taşıyanlardan kanuna aykırı olarak yük başına çeyrek guruş ve madenden bakır getirenlerden yarımşar guruş toplamıştır. Bunun yanı sıra ahali, erzak ve hayvan çalmakla suçladıkları Osman'ın, “*300 yıllık Türkmeni malikâne ettirdim*” diyerek kendilerini yerlerinden sürdüğünü ve zor kullanarak dağlarda ve viranelerde binalar inşa ettirdiğini söylemiştir. İnşa ettirdiği binalar için ahaliden 8 kese akçe salyane almış ve daha sonra bu yapıları da malikâne sınırları içerisine katmıştır. Ahalinin söylemlerine göre Osman, mutasarrıflığa devam edebilmek için talep edildiği taktirde 50 nefer müsellemlerle seferlere katılacağını taahhüt etmiştir. Fakat sözünü tutmayarak sefer-i hümayuna gitmemiş ve “*50 neferin cebelüleri için İstanbul'a 8 kese akçe verdim*” diyerek ahalden para toplamıştır (BOA. MD. 114/190).

Şehsüvarzâde Osman, Kuruçay ahali tarafından yapılan sayısız şikayet üzerine divan-ı hümayuna çağırılmıştır. Fakat bir süre sonra aradaki mesafenin uzaklığı ve davacıların Kuruçay'da olmasından dolayı problemin yerinde çözülmesinin daha sağlıklı olacağına karar verilmiştir. Böylece İstanbul'dan, Kuruçay'a ve ahaliye karışmaması için Osman'a emirler gönderilmiştir. Bunun yanı sıra Osman'ın davasının Erzurum'da gerçekleştirilmesi için Erzurum Valisi tarafından Kuruçay'a mübaşir gönderilmiştir. Fakat muhtemelen bu durumu önceden haber alan Osman emri altında bulunan yaklaşık 300-400 neferle gönderilen mübaşiri darp etmiş ve daha sonra hapsedmiştir. Ayrıca mübaşirin yanında bulunan bütün emirleri ve senetleri yakarak kendisini şikayet eden Kuruçay ahalisini cezalandırmak için 300 guruslarını almış ve birkaçını hapsedip menzillerini yakmıştır. Neticede tembih edilmesine rağmen durumu ciddiye almayan Osman'ın Gönne Kalesi'ne hapsedilmesi için Kuruçay Naibi Mustafa'ya emir gönderilmiştir (BOA. MD 114, 190).

1703 yılında gönderilen birçok şikayetten sonra yaklaşık 9 yıl geçmesine rağmen Osman ele geçirilememiştir. Nitekim Kuruçay ahali İstanbul'a gönderdiği mektubunda, “*Padişahın memleketini harap etmekle*” suçladıkları Osman'ın, daha önce nizamı bozmaması için uyarıldığını ve daha sonra hapis cezası almasına rağmen itaat etmediğini söylemiştir. Ahali, yıllardır çektikleri zulmün karşılığında harekete geçilmesini ve Osman'la davalarının gerçekleştirilmesini istirham etmiştir. Ayrıca 1710 yılında Kuruçay mukataası mutasarrıfına, merkez hazinesine senelik 2.500 guruş göndermek ve seferlere 50 neferle katılmak şartıyla beratının verildiği fakat hazineye henüz bir akçe teslim edilmediği kayda geçirilmiştir. Belgede mutasarrıfın ismi verilmemesine rağmen sorumlunun Osman olması yüksek bir ihtimaldir. 1712 yılında, gönderilen yeni şikayetler doğrultusunda Osman ve Kuruçay ahali arasında gerçekleştirilecek olan davayı, Sivas Kadısı Mustafa Efendi'nin icra etmesine karar verilmiştir. Yapılan planlamalar doğrultusunda mahkemeye çıkartılacak olan Osman'dan masumların parası tahsil edilecek ve daha sonra Sivas Kalesine hapsedilecekti (BOA. AE. SAMD. III. 116/11468). Alınan karardan sonra İstanbul'dan yola çıkan Çavuş İsmail emirleri Sivas Valisi Recep Paşa'ya ulaştırmıştır. Bunun üzerine Recep Paşa, Osman'ın mahkemeye gelmesi için mübaşir göndermiş

ayrıca Sivas Kadısı tarafından da mahkeme için iki defa mektup gönderilmiştir. Fakat bu duruma karşı çıkan Osman, davasının Kuruçay’da gerçekleştirilmesini isteyerek ayak sürmüştür. Böylece Osman’ın isteği kabul edilmiş ve Kuruçay’da Bahaddin karyesinde davanın sonuçlanmasına karar verilmiştir. Fakat Kuruçay naibi ve mübaşir dava için karyeye vardığında Osman bulunamamıştır. Davadan kaçan Osman’ın bu esnada 400 eşkıyayla beraber Kuruçay’da hareket hâlinde bulunduğu ihbar edilmiş ve neticede istediğini alamayan yaklaşık 200 Kuruçay ahalisi Sivas’a giderek dert yakınmaya devam etmiştir (BOA. İE. DH. 32/2838).

Gitgide kontrolden çıkmaya başlayan Kuruçaylı Osman meselesi için bu defa sert tedbirler alınmasına karar verilmiştir. Sivas mütesellimine, Osman’ı her nerede olursa olsun yakalayarak Sivas Kalesi’ne hapsedmesi emredilmiş ve aynı zamanda Karahisar-ı Şarki, Diyarbakır ve Erzurum mütesellimlerine de bilgi verilmiştir (BOA. MD. 119/136). Osman, kendisi hakkında çıkarılan yakalama emrinden yaklaşık 2 ay sonra, muhtemelen ele geçirilme korkusuyla İstanbul’a arzuhâl göndererek af dilemiştir. Bunun üzerine III. Ahmed, Erzurum, Sivas ve Diyarbakır valilerine Osman’ın suçlarının affedildiğini bildirmiştir (BOA. MD. 117/162). Neticede işlediği birçok suça rağmen affedilen Osman hakkında yaklaşık 2 yıl boyunca herhangi bir şikayet gelmemiştir. Osman’ın affedildikten sonra Kuruçay mutasarrıflığına devam edip etmediği bilinmemekle beraber kendisinin yakalanma ve belki de daha sonra öldürülme korkusuyla merkezle uyum içerisinde hareket ettiğini düşünmekteyiz. Nitekim 1714 yılında III. Ahmet tarafından kendisine gönderilen hükümde askerî destekte bulunması emredilmiştir. Osman’a ilk defa gönderilmiş olan bu hükümde kendisine “*kıdvetü’l-emâcid ve’l-âyan Kuruçay sakinlerinden Şehsüvaroğlu Osman zide mecdûhû*” olarak hitap edilmektedir. Bu hükümde ilk defa âyan olarak hitap edilen Osman’a Divriği civarlarında eşkıyalık yapan Cihanbeyli Aşiretine bağlı Koyunoğlu Aşiretinin kontrol altına alınması için Divriği mutasarrıfı Hamiszâde Bekir’le beraber hareket etmesi emredilmiştir (BOA. MD. 120/90-91). Osman’ın Cihanbeyli Aşiretine karşı görevlendirilmesinden sonra Kuruçay’da olumlu ya da olumsuz herhangi bir faaliyete giriştiğine dair bilgi bulunmamaktadır. Fakat kendisinin Kuruçay’daki nüfuzu ve daha önce baş ağrıtan eşkıyalık faaliyetlerinden dolayı ortadan kaldırılmış olması oldukça yüksek bir ihtimaldir.

Osman’ın ortadan kaybolmasıyla beraber yaklaşık 12 yıl sonra muhtemelen ailenin başına oğlu (veya kardeşi) olduğunu düşündüğümüz Şehsüvarzâde Mehmed geçmiştir. Mehmed’in adına hiçbir eşkıyalık faaliyetlerinde rastlanmadığı gibi kendisine tıpkı Osman gibi asayiş hizmetinde bulunması için emirler gönderilmiştir. Mehmed, 1726 (BOA. MD. 133/281-282) ve 1733 (BOA. C. DH. 331/16543) yıllarında Şeyh Hasanlı ve Dersimli Aşiretlerinin, Çarsacak ve Mazgird kazalarındaki eşkıyalıklarının bastırılması için Rişvanzâde Ömer (BOA. MD 133/260-261) ve Diyarbakır Valisinin maiyeti altında görev almıştır. Ayrıca Temmuz 1728’de “*Şehsüvaroğullarına*” ibaresiyle Trabzon’dan Kuruçay’a doğru kaçan eşkıyaların yakalanması için başka bir hükmün daha yazıldığı görülmektedir (BOA. MD. 135/92). İfade çoğul bir tabir içerdiğinden ötürü bu tarihte Osman’ın hâlâ hayatta olması ve hükmün baba ve oğula (veya iki kardeşe) gönderilmesi ihtimal dâhilindedir. Ayrıca hitabın çoğul olmasından dolayı, Mehmed ve Osman’ın yanı sıra başka aile fertlerinin de Kuruçay’da nüfuz sahibi olma olasılığı bulunmaktadır. Neticede bir süre sonra Mehmed’in de bilinmeyen bir nedenle gözden kaybolmasıyla beraber ailenin önderliği Osman’ın oğlu Süleyman’a geçmiştir.

Kuruçay’da gerçekleştirdiği eşkıyalık faaliyetleriyle bölgeyi adeta yangın yerine çevirdiği söylenen Osman ve çeşitli askerî hizmetlerde bulunan Mehmed’den sonra ailenin başına Şehsüvarzâde Süleyman Bey geçmiştir. Arşiv belgelerinde Süleyman’a “*Bey*” olarak hitap edilmiş ve bu durum ailenin Kuruçay’daki varlığının sonuna kadar devam etmiştir. Askerî bir görev icra ettiği anlaşılan Süleyman da başa geçtikten sonra tıpkı babası gibi eşkıyalığa yönelmiş

ve bunun üzerine 1738 yılında Kuruçay'dan İstanbul'a birçok şikayet gönderilmiştir. Şikayetlerde Süleyman'ın, kardeşi İsmail ve yeğeni Abdullah'la beraber hareket ederek *salyane* adı altında ahaliden kanuna aykırı yöntemlerle akçe tahsil ettiği söylenmekteydi. Yapılan bu şikayet, ailenin Osman'dan bu yana Kuruçay'da vergi toplamaya devam ettiğini düşündürmektedir. Ayrıca Şehsüvarzâdeler, emri altında bulunan kolcular vasıtasıyla ahaliye zarar vermek, zincire vurmak ve hırsızlıkla suçlanmıştır. Artan şikayetler neticesinde Şehsüvarzâdelerin yakalanarak mahkemeye çıkarılması için Erzurum Valisi tarafından Kuruçay'a birkaç defa mübaşir gönderilmiş fakat ele geçirilemeyen aile, mübaşirler Kuruçay'dan ayrılır ayrılmaz ortaya çıkarak eşkıyalığa devam etmiştir. Sürekli askıda kalan durumun çözülmesi için ailenin, Kuruçay ahaliyle olan davasının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Böylece yöneltilen şikayetler mahkemede kanıtlanacak ve aile Erzurum Kalesi'ne hapsedilecekti (BOA. C. ZB. 90/4458).

Ele geçirilemeyen ve bir türlü kontrol altına alınamayan aile, 1739 yılında Badıllı Aşireti ile ittifak kurarak faaliyetlerine devam etmiştir. Daha önce Rakka'ya iskân edilmesine karar verilen Hicvânlı Aşireti'nden İsmail, yanında yaklaşık 80 haneyle beraber ikamet ettiği yaylaktan yola çıkmıştır. Fakat Rakka'ya doğru hareket eden Hicvânlı Aşireti, yol üzerinde Badıllı Aşireti'nden İsmail, Hüseyin, Ömer Beyler ve "*Kuruçaylı Şehsüvaroğlu*" tarafından saldırıya uğramıştır. Gerçekleştirdikleri saldırıyla 4 kişiyi öldüren eşkıyalar 12.000 koyun, 300 bargir, 700 sığır, deve ve kısrakları yükleriyle beraber gasp etmiştir. Bunun üzerine Erzurum ve Rakka civarlarında faaliyet gösterdiği bilinen eşkıyaların yakalanarak çalınan eşyaların sahiplerine teslim edilmesi için Erzurum ve Rakka valilerine emirler gönderilmiş (BOA. MD. 145/355) ve kısa bir süre sonra Süleyman ve yandaşları, Erzurum Valisi tarafından yakalanmıştır. 1740 yılında mahkemeye çıkartılan Süleyman, Kuruçay'ın idaresine karışmayacağına dair söz vermiş ve kadı huzurunda mühürlenmiş yemin belgesi İstanbul'a gönderilmiştir. Fakat ailenin Kuruçay'da tekrar eşkıyalığa başlamasına sebep olan Süleyman, yakalanmasından kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Kuruçay ahalisinin Süleyman'ın ölümüyle beraber bir nebze rahatladığı söylene de (BOA. MD. 157/254-255) ardında bıraktığı üç oğlu ve torunları bir süre sonra belki de kendisini mumla aratmıştır.

Süleyman'ın oğulları ve torunları, 1737-1755 yılları arasında gerçekleştirdikleri eşkıyalık faaliyetleriyle Kuruçay'ın altını üstüne getirmiştir. Kuzkuşlu karyesinin *müşterek sahiplerinden* olduğu belirtilen Süleyman oğlu İsmail Bey ve oğlu Mustafa (BOA. DVNSAHK. ER. 3/239), 1737-1738 yılları arasında üç öküz, bir inek, tüfek ve iki yüz kile buğday çaldıkları menzili ateşe vermiştir (BOA. DVNSAHK. ER. 1/131). Ayrıca 1746 yılında İsmail, Kuruçay ahalisinin 700 kile mahsulünü yakmak (BOA. DVNSAHK. ER. 1/143) ve bir iki sene sonra da oğluyla beraber ahalinin tarla, çayır ve sulaklarını ele geçirmekle suçlanmıştır (BOA. DVNSAHK. ER. 3/250). Kuzkuşlu ahali ise verdiği öşür ve rüsumları yeterli bulmayan baba ve oğulun kendilerine eziyet etmesinden ve kızlarını kaçırmışından yakınmaktaydı (BOA. DVNSAHK. ER. 3/239). Böylece İsmail Bey ve oğlu Mustafa'nın Kuruçay'da tımarlı sipahi olduklarını anlamaktayız. Muhtemelen Osman ve oğlu Süleyman, bölgede kurdukları hâkimiyetle beraber tımarların aile fertlerine dağılmasını sağlamıştır. Fakat bahsi geçen yıllar arasında Şehsüvarzâde ailesinde eşkıyalık yapan sadece İsmail ve oğlu Mustafa değildir. Süleyman'ın diğer oğlu Hüseyin Bey'in de 1743 yılından beri *Ekrâd taifesiyle* beraber hareket ederek Kuruçay'da eşkıyalık yaptığı bilinmektedir (BOA. DVNSAHK. ER. 1/23). 1747-1748 yılları arasında Düzözü kazası ahalisinden Osman, Hüseyin'in yirmi nefer leventle beraber Harir karyesini bastığını ve kendisini kırk beş gün zincire vurduğunu söylemiştir. Mağdur Osman, Hüseyin tarafından çalınan 50 guruş kıymetli bir Enâm-ı Şerif ve diğer eşyalarının kendisine teslim edilmesini istihram etmekteydi (BOA. DVNSAHK. ER. 3/257). Yine 1747-1748 yılları arasında bu defa Tanzi karyesi ahali, Şehsüvaroğlu Abdullah'ın oğulları Ömer, Osman ve Tatar hakkında şikayette bulunmuştur. Ahali, adı geçen şahısların 3

sene boyunca tarım arazilerine çadır kurduğunu ayrıca mahsul ve hayvanlarından faydalandıklarını söylemiştir (BOA. DVNSAHK. ER. 3/249). Bu süre zarfında Şehsüvarzâde (Kara) Ömer'in oğlu İbrahim hakkında da birtakım şikayetlerin olduğunu görmekteyiz. Kösek ahalisi tarafından 1751 yılında yapılan şikayete göre İbrahim, Hasan adında bir şahsı tüfekle vurmuş ve mağdur aldığı yaradan dolayı hayatını kaybetmiştir (BOA. DVNSAHK. ER. 3/253). 4 yıl sonra ise bu defa Resul ve Mustafa adında iki kardeş İstanbul'a giderek İbrahim'i, babaları Hüseyin'i öldürmekle suçlamıştır (BOA. DVNSAHK. ER. 3/253).

Şehsüvarzâde ailesine karşı, Kuruçay ahalisinin yanı sıra tımarlı sipahilerin de birçok şikayeti bulunmaktadır. Örneğin Seyyid Numan ve Hayrullah, topraklarını ve emlaklarını ele geçirecek ziraat yaptıklarını söyledikleri İsmail ve oğlu Mustafa hakkında şikayette bulunmuştur. Numan ve Hayrullah, ahaliyi perişan etmekle suçladıkları baba ve oğulun kendilerine öşürlerini ve kışlak resimlerini de vermediklerini söylemiştir. Ayrıca iki tımarlı sipahinin şikayetleri sayesinde İsmail ve oğlu Mustafa'nın zor yoluyla Kuruçay'da çiftlik inşa ettirdiğini öğrenmekteyiz (BOA. DVNSAHK. ER. 3/230). Bu durum ailenin Kuruçay'da nüfuzunu arttırdığını gösteren bir işarettir. Bu süreç içerisinde Şehsüvarzâde ailesi hakkında yapılan şikayetlere baktığımızda gerçekleştirdikleri eşkıyalık faaliyetlerinin Anadolu'nun birçok bölgesinde yaşananlardan çok farklı olmadığını ve tolere edilebilir seviyede olduğunu söyleyebiliriz. Fakat Süleyman'ın diğer oğlu Bekir Bey'in ortaya çıkışıyla beraber ailenin nüfuz ve faaliyetlerinin zirve bulduğu görülmektedir.

Şehsüvarzâde Bekir Bey ve Faaliyetleri

Şehsüvarzâde Bekir Bey, babası Süleyman'ın ölümüyle beraber Kuruçay'da ailenin etkili üyesi haline gelmiştir. 1747-1748 yılları arasında birçok eşkıyayı himayesi altına aldığı söylenen Bekir Bey zamanla Kuruçay'da voyvodalık, naiblik ve alaybeylik görevlerini üzerinde toplayarak gücünü tehlikeli boyutlara çıkarmıştır. Bekir Bey'in Kuruçay'da altmış adet tımarı kendisi ve yandaşları adına ele geçirdiği, tımar ve zeamet sahiplerinin beratlarını zor kullanarak topladığı ve *cümle kazaların voyvoda, naib, alaybeyi ve nakib kaymakamının* kendisi olduğu söylenmektedir (BOA. MD. 157/254-255). Fakat Osmanlı, bölge hâkimiyetini ele geçiren Bekir Bey'i saf dışı bırakmak yerine kendi çıkarları doğrultusunda faydalanmayı tercih etmiştir. Nitekim kendisinin, Temmuz 1755'te Şeyh Hasanlı ve Dersimli Aşiretlerini zapt etmek için görevlendirilen Erzurum Valisinin maiyetine verildiğini görmekteyiz (BOA. MD. 157/131-132). Fakat yaklaşık 5-6 ay sonra, muhtemelen kendisinden alınacak hizmetin daha sonra vereceği zararı karşılayamayacağı düşünüülerek kontrol altına alınmasına karar verilmiştir.

Bekir Bey'in artan nüfuzu karşısında Kuruçay tımarlı sipahilerinin topraklarını güvenle tasarruf edemedikleri göze çarpmaktadır. Örneğin Bekir'in kardeşi İsmail, yanında 15 eşkıyayla beraber Kuruçay'da bulunan Nuh karyesinde ve gayrıdan 12.016 akçelik tımara sahip olan Halil'in menzilin basmış ve atını kaçırmıştır. Yaptığı bununla sınırlı kalmayan İsmail, kardeşi Bekir'den aldığı onayla beraber Halil'in tımarını kendi hizmetinde bulunan Ali'ye vermiştir. Fakat 21 Ağustos 1756'da Kuruçay'da 20 tımarlı sipahinin, eski miralay Mehmed ve Kuruçay Kadısının İstanbul'a gönderdiği ifadeler doğrultusunda gasp edilen tımar Halil'e geri verilmiştir (BOA. AE. SOSM. III. 69/5234). Fakat faaliyetlerine devam eden İsmail bu sefer Erzurum'da Koçgiri karyesi ve gayrıdan 23.130 akçelik zeamet sahibi olan Mehmed'in arazilerine "*benim malikanemdir*" diyerek el koymuştur. Bunun üzerine tımarını geri almaya gücü yetmeyen Mehmed, İstanbul'dan yardım istemiştir (BOA. AE. SOSM. III. 68/5195). Neticede Bekir Bey'in sorumluluğu altında gerçekleştirilen faaliyetler hakkında İstanbul'da biriken daha birçok yardım talebi ve şikayet konuları bulunmaktaydı.

Bekir Bey, 1751-1756 yılları arasında toplaması gereken vergileri İstanbul'a göndermesine rağmen zor kullanarak ahalden fazladan 26.000 guruş toplamıştır. Ayrıca kendisinin ahaliyi ekin biçirmek için 3-5 gün alıkoyduğu, hamile kadınları darp ettiği ve ahalinin, kızlarını istedikleri kişiyle evlendirmesine mâni olarak belirli akçe karşılığında istediğine verdiği söylenmiştir. Daha önce Bekir Bey, Şeyh Hasanlı ve Dersimli Aşiretlerini bastırmakla görevlendirildiğinde üzerinde olan kazalardan emri altına 1.000 nefer verilmiş ve toplanan askerlerin masrafları tamamen kazalardan tahsil edilmiştir. Fakat o, daha fazla harcama yaptığını iddia ederek kazalardan kişi başı 16 guruş toplamış ayrıca 20 kese akçeyi zor yoluyla zimmetine geçirmiştir. Yaptıkları bununla sınırlı kalmayan Bekir Bey, bir süre sonra cezalandırmakla görevlendirildiği Şeyh Hasanlı ve Dersimli Aşiretlerinden 60-70 eşkiyayla iş birliği içerisinde yağma eylemlerine katılmakla suçlanmıştır. İstanbul'a gelen şikayetler üzerine Kuruçay ahalisinden zorla alınan paraları geri tahsil etmesi için Erzurum Valisine emirler gönderilmiştir. Bunun yanı sıra Şeyhülislam Damadzâde Feyzullah'ın onayıyla ailenin davası Divriği Müftüsüne devredilmiştir. Alınan kararlar doğrultusunda Erzurum Valisinden öncelikle Kuruçay'ı teftiş ederek Bekir Bey'e yöneltilen suçlamaların gerçekliğini açığa çıkarması beklenmiştir. Fakat sorgulamalar gerçekleştirilirken Bekir Bey'in mahkemeye gelmesi için sert önlemler alınmış ve firar etmesi durumunda damlarının yıkılarak eşyalarının tamamen satılması emredilmiştir (BOA. MD. 157/254-255).

Huylu huyundan vazgeçmese gerek, Divriği Müftüsü ve diğer yetkililer dava için Kuruçay'a geldiklerinde Bekir Bey'i bulamamışlardır. Fakat bu sıralarda alınan habere göre Bekir, kardeşi İsmail ve yeğeni Numan'la beraber İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Böylece Bekir'in İstanbul'a geleceği anlaşıldığından dolayı dava Divriği Müftüsünden alınarak Rumeli Kazaskerine verilmiştir. Bir süre sonra Kuruçay'dan sağ salim İstanbul'a gelen Bekir, Sadrazamın huzurunda kendisine karşı şikayette bulunan ahaliyle yüzleşmiştir. Fakat şikayetçilerin büyük çoğunluğunun İstanbul'da olmamasından dolayı davada hiçbir ilerleme kaydedilememiştir. Neticede davanın yalnızca Kuruçay'da çözümleneceğine karar verilerek Bekir'in Kuruçay ahaliyle yüzleştirilmesi için Erzurum Valisine emirler gönderilmiştir (BOA. AE. SOSM. III. 50/3598). Ayrıca Bekir ve İsmail, İstanbul'dan Kuruçay'a dönerken firar etmemeleri için tutuklanmıştır. Bir süre sonra kapıcıbaşı Ali'ye teslim edilen kardeşler Üsküdar'dan yola çıkmış fakat olası firar teşebbüslerine karşı Üsküdar'dan Kuruçay'a doğru yol üzerinde bulunan bütün kadı, naib ve zabıtlere ayrı ayrı hükümler gönderilerek önlem alınmıştır. İdarecilere gönderilen hükümde, iki kardeşin yol üzerinde ikamet edecekleri menzil ve konaklarda başlarına yeterli sayıda muhafızların dikilmesi ve bir istikametten diğerine sorunsuzca aktarılmaları tembih edilmiştir. Ayrıca durumun ciddiyetine binaen herhangi bir rehabetin gösterilmemesi için sert uyarıların yapıldığı görülmektedir (BOA. C. DH. 65/3248).

Herhangi bir sorun yaşamadan Kuruçay'a ulaşan Bekir Bey, yaklaşık iki yıl boyunca ceza almamış ve ilerleyen süreçte gözünü Kemah alaybeyliğine dikmiştir. Ayrıca yapılan çeşitli suçlamalara rağmen kendisinin nüfuzunda azalma olmadığı, aksine Kuruçay alaybeyliğine devam ettiği görülmektedir. Bu görevini sürdürürken 1758 yılında Kemah alaybeyliğini de istirahat eden Bekir Bey'e (BOA. AE. SMST. III. 119/9081) 15 Şubat 1759'da Kuruçay alaybeyliğine devam etmesi müsaade edilmiştir (BOA. AE. SMST. III. 119/9081). Fakat 1759-1760 yılları arasında ahalden tekrar şikayetlerin gelmesi üzerine bu defa sorgulanmak için Sivas'a çağrılmıştır. Bunun üzerine Sivas'a giden Bekir, rüşvet vererek üzerindeki suçlardan bertaraf etmiş fakat geri dönerek kendisini şikayet eden Kuruçay ahalisini cezalandırmak için 33.5 kese akçelerini gasp etmiştir. Ayrıca başına topladığı 500 neferle köyleri basarak ahalinin 30 kese akçesini ve eşyalarını ele geçirmiştir. Bekir'in Kuruçay ve civarlarındaki eşkiyalıkları, asayişî ortadan kaldırırken aynı

zamanda Gümüşhane madeninin işleyişine de engel oluşturmaktaydı. Madenlerin çalışmasındaki aksaklıkların ekonomik açıdan büyük zararlar doğurması nedeniyle kendisinin artık mahkeme ya da başka yollarla kontrol edilmesinden vazgeçilerek işin kökten çözülmesine karar verilmiştir. Böylece Sivas Beylerbeyi Çaparzâde Ahmed Paşa'ya, Bekir'i yakalaması ve kellesini İstanbul'a göndermesi emredilmiştir (BOA. MD. 162/211). Haziran 1761'de verilen emirden sonra eşkıyalık faaliyetlerinde adının anılmaması ve ilerleyen yıllarda maktul olarak bahsedilmesinden dolayı (BOA. C. ZB. 59/2914) muhtemelen Bekir'in idamı kısa bir süre sonra Çaparzâde Ahmed Paşa (Duygu 1953, 16) ya da başka bir idareci tarafından gerçekleştirilmiştir. Böylece ailenin şu ana kadar ortaya çıkan en tehlikeli ferdi ortadan kaldırılmıştır.

Amcasını Örnek Alan Yeğen: Hüseyin Bey Oğlu Osman Bey'in Faaliyetleri

Bekir Bey'in ölümüyle beraber Kuruçay voyvodalığı kardeşi Hüseyin Bey'e geçmiştir. Fakat yeni voyvoda Hüseyin ve oğlu Osman, Bekir'in nüfuzunun zirve bulduğu 1755 yıllarında da Ekrâd taifesiyile iş birliği içerisinde Kuruçay'da çeşitli eşkıyalık faaliyetlerine karışmıştır (BOA. DVNSAHK. ER. 3/255). Ayrıca ailenin diğer kolunu oluşturan Hüseyin'in 1757-1763 yılları arasında işlediği suçlardan dolayı Kemah Naibine birçok şikayet gönderilmiştir. Hüseyin, gelen şikayetlere göre faaliyetlerinde oğulları Osman, Ali ve Salih'in yanı sıra yeğeni Firûz Bey ve onun oğulları Numan ve Abdullah'tan destek almaktaydı. Adı geçen eşkıyalar yanlarına 50-60 kapısız levent alarak *salyane* adı altında Kuruçay ahalisinden zor yoluyla 50 kese akçe tahsil etmiş ve iki kişiyi katletmişlerdir. Bunun yanı sıra yine Kuruçay'da bulunan karye ahalisinden *avlu akçesi* adıyla 50-60 guruş topladıkları ve yoldan geçenleri yağmaladıkları hakkında birçok şikayet gelmiştir. Böylece eşkıyalıklarından dolayı Hüseyin ve Numan'ın Kuruçay'dan uzaklaştırılmasına, Osman ve Abdullah'ın ise idam edilmesine karar verilmiştir. Fakat Trabzon Valisi tarafından yakalanarak mahkemeye çıkarılan eşkıyalar, Valiye 20 kese akçe rüşvet vererek serbest kalmışlardır. Eşkıyalar, suçlarını örtbas etmek için verdikleri 20 kese akçeyi ahalden geri tahsil etmeye çalışmıştır. Fakat bundan dolayı ahali perişan olmuş ve Kuruçay'ı terk edip Kemah'a kaçmıştır. Bunun üzerine Kuruçay ahalisine paralarını geri vermesi ve eşkıyalardan gerek duyduğunu hapsedmesi için Erzurum Valisine emirler gönderilmiştir (BOA. C. ZB. 60/2985).

Zamanla nüfuzunu arttıran voyvoda Hüseyin, bölgedeki çeşitli idari görevleri kardeşi gibi tek vücut altında toplamayıp oğulları arasında paylaştırmıştır. Nitekim Osman'ı naib, Ali'yi alaybeyi ve Salih'i nakib olarak görevlendiren Hüseyin, eşkıyalık faaliyetlerinde yeğeni Firûz Bey'den destek almıştır. Hüseyin, voyvodalığı sırasında özellikle Ekrâd eşkıyalarını fuzulî olarak Kuruçay'a iskân ettirmek ve ahalinin emval, eşya, mezra ve mahsullerini zapt ettirmekle suçlanmıştır. Nitekim Kuruçay'ın Ekrâd eşkıyaları tarafından ele geçirildiği ve ahalinin Bozova, Sivas ve civar bölgelere dağılmasıyla beraber 1.000 hanelik nüfusun 300-400 haneye düştüğü ifade edilmektedir. Fakat voyvodalığın Hüseyin'den alınmasıyla beraber dengeler tamamen değişmiş ve Şehsüvarzâdeler içerisinde hâkimiyet çatışması meydana gelmiştir.

Kuruçay uleması ve ahalisi muhtemelen voyvodalığı oğlunun üzerine geçirmek isteyen İsmail Bey'in etkisi altında kalarak Kuruçay Kadısına müracaat etmiştir. Ahali, "*reaya-perver*" olarak gördüğü İsmail'in oğlu Firûz Bey'in Kuruçay Voyvodası olmasını İstanbul'dan istirham etmiş ve bu talep karşılığını bulmuştur. Aradan bir süre geçtikten sonra yeni Kuruçay Voyvodası Firûz, Sivas Valisi tarafından Divriği'de ortaya çıkan Deli Veli isimli eşkıyayı yakalamakla görevlendirilmiştir. Fakat Firûz yanında yaklaşık 100 süvari ile Divriği'ye doğru yola çıktığında amcası Hüseyin'in oğulları önünü kesmiştir. Osman ve Salih yaklaşık 500-600 Ekrâd süvarisiyle saldırıya geçerek Firûz Bey'in kayınpederi Hacı Mehmed'i katletmiş ayrıca birkaç adamını

yaralayarak zincire vurmuştur. Kuzenleri ve yandaşları tarafından eşyaları ve 5-10 adet atı yağmalanan Firûz ve geride kalan süvariler kaçarak Kuruçay'a geri dönmüştür. Bunun üzerine voyvodalarının saldırıya uğradığını duyan ahali hızla Kuruçay Kadısına müracaat etmiştir. Fakat Kuruçay'a dönen Osman ve Salih mahkemeyi basarak Kadıyı ve amcaları İsmail Bey'i dövmüşlerdir. Yaptıkları bununla sınırlı kalmayan eşkıyalar, ahalden intikam almak için 2-3 kişiyi katletmiş ve 30 kadar ak sakallı ihtiyarı zincire vurarak dağda işkence etmiştir. Bunun üzerine Kuruçay ahali İstanbul'a gönderdiği mektubunda, senelik 7.072 gurus vergi, Keban ve Ergani madenlerine senelik 10.000 kütük ve Hosta madenine kömür verdiklerini söyleyerek bu duruma karşı acil önlem alınmasını istirham etmişlerdir (BOA. C. ZB. 60/2985). Ayrıca 1764-1765 yılları arasında gerçekleştiği anlaşılan bu olaylarda Kösek karyesi, Şehsüvarzâde Osman tarafından kuşatma altına alınmıştır. Kösek ahalisinden Seyyid Mustafa'nın evini basan eşkıyalar, babası İsmail'i katletmiş ve yaklaşık 800 kese akçelik eşya çalmışlardır (BOA. C. ADL 9/599). 1767 yılında kontrolden çıkmaya başlayan durum üzerine eşkıyaların yakalanarak mahkemeye çıkarılması ve daha sonra Samsun Kalesine hapsedilmeleri için Sivas Valisine emirler gönderilmiştir. Ayrıca Osman'ın faaliyetlerine destek veren Benamlu Aşiretinin de Rakka'ya iskân edilmesine karar verilmiştir (BOA. C. ZB. 60/2985).

İstanbul'dan gelen emirler doğrultusunda Sivas ve Erzurum valilerinin iletişim içerisinde harekete geçtiği görülmektedir. İki vali tarafından mübaşirler gönderilerek Ekrâd taifesi abluka altına alınmış ve Osman'a destek veren Benamlu Aşireti'nden 15 ele başı Sivas'ta yakalanmıştır. Sivas Valisi, suçlarının karşılığı olarak gördüğü 75 kese akçeyi ödeyene kadar eşkıyaları kaleye hapsedilmiş ve kapısız leventleri cezalandırmak için Sivas'ın sınır bölgelerine doğru yola çıkmıştır. Fakat Vali, Sivas'a geri dönmeden görevinden azledilmiş ve Sivas Mütessellimi Mehmed Emin, hapsedilen eşkıyaları 75 kese akçe karşılığında firar ettirmiştir. Böylece Sivas'tan doğruca Kuruçay'a giden eşkıyalar burada 7-8 kişiyi katlederek eşyalarını yağmalamıştır. Bu sıralarda firari olan Osman ve Salih'in de saklandığı yer tespit edilmiş fakat iki kardeş, Erzurum ve Sivas valileri tarafından buyrulduklar gönderilmesine rağmen ele geçirilememiştir. Bunun üzerine silahşor Hacı Süleyman İstanbul'a mektup göndererek aileye ait bütün malikane ve tımarların ellerinden alınarak başkalarına verilmesini ve eşyalarının satılmasını istirham etmiştir (BOA. C. ADL. 9/599).

Firari olarak yaşamını sürdüren Osman, bir süre sonra kuzeni Kuruçay Voyvodası Firûz ile olan husumetini sonlandırarak eşkıyalık faaliyetlerinde kendisine yeni bir ortak bulmuştur. Kuzenler, muhtemelen ortak çıkarları doğrultusunda aralarındaki voyvodalık mücadelesine son vererek Kuruçay'ın idaresini aralarında paylaşmıştır. Fakat bu duruma sessiz kalmayan Kuruçay ahali, kuzenlerin "*zorbalık sevdasıyla*" civarda bulunan Ekrâd eşkıyasıyla hareket etmelerinden ve kendilerine zulmetmelerinden yakınmıştır. Bunun üzerine Firûz ve Osman'ın yakalanması için hassa hasekilerinden Ömer vasıtasıyla Kars seraskeri Vezir Ali Paşa'ya emirler gönderilmiştir. Gelen emir doğrultusunda hareket eden Ali Paşa, Kuruçay'a giderek Firûz ve Osman'ı mahkemeye çıkarmış fakat ikisi de suçlamaları kabul etmemiştir. 1777 yılında gerçekleştirilen mahkemede, Firûz ve Osman suçlarının kanıtlanması durumunda 10.000'er gurus ödeyeceklerini beyan etmiş ve yemin belgeleri İstanbul'a gönderilmiştir (BOA. C. ZB. 59/2914). 1778 yılında muhtemelen Firûz'un ölümüyle beraber Kuruçay voyvodalığı Osman Bey'e geçmiş (BOA. TS. MA.e. 550/44) fakat bir süre sonra voyvodalığı elinden alınan Osman, ailede amcası Bekir'den sonra ortaya çıkan en tehlikeli kişi olduğunu göstererek Kuruçay'da isyan bayrağını kaldırmıştır.

Gümüşhane Emîni Mustafa, İstanbul'a mektup göndererek Osman ve kardeşleri Mahmud ve Mustafa'nın 1762-1782 seneleri arasında Kuruçay'da sürekli olarak eşkıyalık faaliyetlerine karıştığını söylemiştir. Aile defalarca kez olduğu gibi Kuruçay ahalsinin mallarını yağmalamak,

canlarına kastetmek ayrıca Gümüşhane, Keban ve Erzurum taraflarında vergileri zor kullanarak tahsil etmekle suçlanmaktaydı. Fakat düğümün asıl kopuş noktası Kuruçay voyvodalarının Sağırzâde Mir İbrahim'e verilmesi olmuştur. Yıllardır üstlendikleri Kuruçay voyvodalığı elinden alınan aile haberi alır almaz Ekrâd taifesiyle bir araya gelmiştir. İntikam için harekete geçen eşkıyalar, Kuruçay ahalsinin hanelerini yakmış ve eşyalarını yağmalamıştır. Gümüşhane Emini, kontrolden çıkan durumdan dolayı gönderdiği mektubunda eşkıyalardan bazılarının cezalarının tertip edilmesini ve bazılarının da Kars Kalesi'ne hapsedilmesini istemiştir (BOA. C. ZB. 83/4137). Neticede Şehsüvarzâde Osman zaman içerisinde Kuruçay'da nüfuzunu sağlamlaştırmış ve ailenin önderi durumuna gelmiştir. Aileden alınan voyvodalık unvanını zor kullanarak geri almış ve Kuruçay'da Balsu Deresi mahallinde çiftlik inşa ettirmiştir. İnşa edilen çiftlik, Osman'ın kardeşleri ve emri altında bulunan yaklaşık 600 süvari için karargâh olarak kullanılmıştır. Eşkivalık faaliyetlerine başlayan Osman ve kardeşleri, Hacı Bey ve 100 nefer eşkiyayla beraber çeşitli köylere saldırılar düzenleyerek 30 keselik eşya çalmış ve birçok kişiyi katletmişlerdir. Ağustos 1782'de bu defa Gemerek karyesini basan eşkıyalar ahaliyi yağmalamış ve birkaç kişiyi zincire vurmuştur. Kuruçay'ı adeta yangın yerine çeviren Osman'ın kontrol altına alınamaması durumunda ahalinin evini toprağını terk etmesinden endişe duyulmuş ve bunun üzerine kardeşleriyle beraber mahkemeye çıkarılmasına karar verilmiştir. Fakat Osman, alınan yakalama kararından sonra kale, tabya, hisar ve metrisler inşa ederek kendisine yapılacak olası saldırılara karşı önlem almıştır.

Şehsüvarzâde ailesinin davası için İstanbul'dan gönderilen yetkililer Kuruçay'a vardığında aile yeniden firar etmiştir. Fakat bu defa nüfuzlarının kırılması için bütün eşyalarına el konulmuş ve inşa ettikleri kale, tabya, hisar ve metrisler yıkılmıştır. Bir süre sonra yeri tespit edilen Osman, mübaşirler tarafından dört bir tarafı kuşatılmasına rağmen Konya'ya kaçmayı başarmış, burada kardeşleri ve yandaşlarıyla toplanarak Karahisar, Ankara Ovası ve Sivas'ın kenar mahallelerini kendisine mesken tutmuştur. Bir süre sonra harekete geçen Osman, Sivas tüfenkçileri ve deli neferleriyle iş birliği yaparak Sivas sınırlarında birkaç kişiyi yağmalayarak katletmiştir. Faaliyetlerine ara vermeyen eşkıyalar, gece vakti Matı(?) karyesini yağmalamış ve karye ağasını dağa kaldırarak katletmiştir. Titiz ve sistematik hareket ettiği anlaşılan Osman, yerinin tespit edilememesi için civar bölgelere casuslar göndererek kendisini güven altına almaya çalışmıştır. Bir süre sonra aldığı tedbirler işe yaramış ve İstanbul'dan gönderilen birtakım görevlinin yerini tespit etmiştir. Bunun üzerine Kuruçay'a yakın bir bölgede ikamet ettiği söylenen Tugutlu Kürtlerinden 30 ve Benamlu Aşiretinden yaklaşık 20-30 sekbanı yanına alarak devlet görevlilerini Karabil mahallinde pusuya düşürmüş ve gerçekleştirdiği saldırıyla 18 kişiyi katledip 15 kişiyi yaralamıştır. Osman, gerçekleştirdiği saldırının ve çeşitli eşkıyalık faaliyetlerinin duyulmaması için geçiş rotalarına koyduğu adamları vasıtasıyla kendisi hakkında yazılan mektupları İstanbul'a götürmek için yola çıkan görevlileri öldürerek bütün iletişim ağını kesmiştir. Fakat aldığı bütün tedbirlere rağmen Sivas'ın kenar mahallelerinde saklandığı İstanbul'a ihbar edilmiş ve bunun üzerine 1783 yılı sonlarına doğru Erzurum Valisi ve Sivas kaymakamına Osman'ın yakalanması için emirler yazılmıştır (BOA. AE. SABH. I. 178/11828).

Osman hakkında çıkarılan birçok yakalama kararına rağmen muhtemelen kontrol altına alınamadığı için bir süre sonra voyvodalığı kendisine iade edilmiştir. Nitekim Osman Bey'in 1797 yılında Kuruçay voyvodalığına devam ettiği görülmektedir (BOA. C. DRB. 6/287). Osmanlı'nın bu kadar tehlikeli ve eşkıyalığının sonu gelmeyen bir şahsa voyvodalığı iade etmesini çeşitli nedenlerle açıklayabiliriz. Taşrada merkezi otoritenin zayıflaması Şehsüvarzâde Osman gibi bulunduğu bölgede nüfuz sahibi ve çevresinde asker toplayabilecek şahısların kendi istekleri doğrultusunda hareket etmesine sebebiyet vermiştir. Bu nedenle Osman'la çatışmaya girmektense

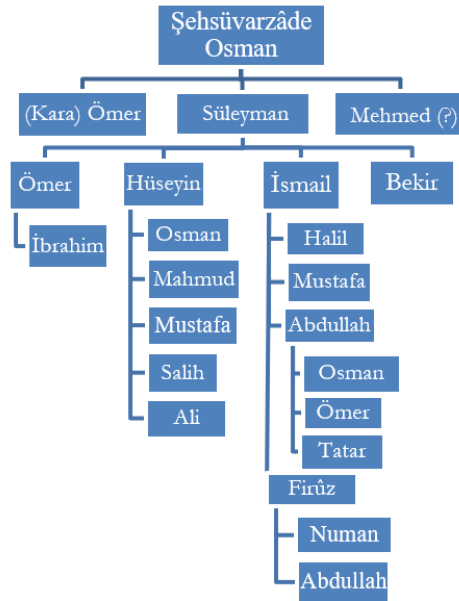
çevrede bulunan diğer nüfuzlu ailelere ve çeşitli askerî faaliyetlere katılma taahhüdü karşılığında kendisine voyvodalığının iade edilmesi yüksek bir ihtimaldir. Fakat 1797 yılında Kuruçay, Kemah ve Gercaniş ahalipleri, Osman ve âyanı Nebioğlu Mustafa'nın *gaddarlıklarından dolayı* artık takatlerinin kalmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Ağustos 1797'de Keban Maden Emininden, kendi hizmetinde bulunan bir şahsı Kuruçay Voyvodası olarak tayin etmesi istenmiştir. Alınan kararlar doğrultusunda ikinci ve son kez görevinden azledilen Osman Bey'in voyvodalığa karışmaması şartıyla hanesinde ikamet etmesine izin verilmiştir. Fakat Osman'a herhangi bir müdahalesi durumunda cezasının tertip edileceğinin söylenmesi (BOA. C. DRB. 6/287) voyvodalıktan sonsuza kadar uzaklaştırıldığında dair bir ipucudur. Yaklaşık 19 yıl voyvodalık yapan Osman'ın yıllar boyunca üstlendiği faaliyetlerini incelediğimiz zaman görevinden alınması üzerine tekrar harekete geçmiş olması çok yüksek bir ihtimaldir. Ayrıca kendisine yapılan bu tehditten sonra Kuruçay'da olumlu ya da olumsuz herhangi bir faaliyette bulunduğu dair bilgi bulunmamasından dolayı bir daha ortaya çıkmaması için tıpkı amcası Bekir gibi idam edildiğini düşünmekteyiz.

1805 yılında İstanbul'dan Maden Emni Abdi Bey'e yazılan hükümde, yeni Kuruçay Voyvodası Sağırzâde Abdülbaki Bey'in 5-6 senedir görevini başarıyla icra ettiği belirtilmektedir. Meselenin ilginç tarafı Abdülbaki Bey'den önce voyvodalığın Şehsüvarzâde Hüseyin Bey'de olduğu fakat kendisinin zulmünden dolayı görevinden azledildiğinin söylenmesidir. Böylece Hüseyin Bey'in, oğlu Osman'ın ölümüyle beraber 1797-1800 yılları arasında tekrar voyvodalık görevini icra ettiği ortaya çıkmaktadır. Fakat azledilen Hüseyin, Trabzon Valisi Mahmud Tayyar Paşa'dan voyvodalığın kendisine verilmesi için talepte bulunmaya devam etmiştir. Bunun üzerine muhtemelen Hüseyin'in voyvodalık için daha fazla baskı kurmaması için Abdülbaki Bey'in görevinde kalmasına dair emir yazılmıştır (BOA. C. DH. 252/12574).

Böylece Şehsüvarzâde ailesinde son kez voyvodalık görevinde bulunan Hüseyin'in 1799-1800 yılları arasında azledilmesiyle beraber ailenin Kuruçay'daki hâkimiyetinin son bulunduğunu ve zaman içerisinde nüfuzlarını tamamen kaybettiklerini söyleyebiliriz.

1802 yılında Kuruçay ahalisinden olduğu söylenen Şehsüvarzâde Ömer Bey'in, kendi halinde olmadığı söylenerek Magosa Kalesi'nde hapis cezasına çarptırıldığı görülmektedir. Adı geçen failin, ailenin Kuruçay'da tespit edilen ilk öncüsü olan Osman'ın oğlu Kara Ömer veya İsmail'in torunu Ömer olduğunu düşünmekteyiz. Muhtemelen Ömer, ailenin Kuruçay'da kaybettiği hâkimiyeti sağlamak için harekete geçmiş ve kanun dışı faaliyetlerinden dolayı bir süre sonra tutuklanmıştır. Ayrıca belgede Ömer'e "Bey" olarak hitap edilmesi kendisinin Kuruçay'da askerî bir sınıfa mensup bir görevli olduğunu göstermektedir. Bu sıralarda Kuruçay Voyvodası Sağırzâde Abdülbaki Bey olduğundan ötürü Ömer'in Kuruçay alaybeyi olması yüksek bir ihtimaldir. Tutuklanan Ömer Bey'i Magosa'ya götürmekle görevlendirilen Çavuş Seyyid

Şema. 1. Şehsüvarzâdelerin Aile Şeceresi

Mehmed, şiddetli rüzgârların etkisiyle Midilli Adası'na yanaşmak zorunda kalmış ve burada hava koşullarının düzelmesini beklemiştir. Çavuş, İstanbul'a gönderdiği mektubunda Midilli'de geçirdiği vakit esnasında Ömer Bey'i Midilli Kalesine zincirlediğini ve gerekli güvenlik önlemlerini aldığını söylemiştir. Fakat bir süre sonra ortaya çıkan kalyoncu bayrakları kaleyi basarak Ömer'i ayağında bulunan zincirlere rağmen kaçırarak İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Muhtemelen Ömer'den aldıkları rüşvet karşılığında onu İstanbul'a götürecek olan mürettebat, çavuşun durumu İstanbul'a haber etmesini istemiştir (BOA. C. ZB. 25/1204).

Ailenin bölgedeki son voyvodası Şehsüvarzâde Hüseyin bir süre sonra Kuruçay'daki iki çiftliğini İstanbul'da bulunan Sinan Paşa Cami'ye vakfetmiştir. Kurduğu vakfın mütevelliliğini hayattayken kendisi üstlenmiş fakat ölümüyle beraber vakfın idaresi sırasıyla oğlu Ali ve Salih'e geçmiştir (BOA. C. EV. 544/27470). Aile hakkında bulunan son bilgi ise *poliçeci esnafından* Ohan isimli gayrimüslimin, Hüseyin'in oğulları Salih ve Mahmud Beylerin kendisine olan 200.000 guruş borcuna dair İstanbul'dan yardım talebinde bulunmasıdır. Bunun üzerine 27 Aralık 1845'te Hasan Tahsin ve Ömer Faiz tarafından İstanbul'a gönderilen mektupta, iki kardeşin Kuruçay civarında bulunan Ekrâdın yanında firari olarak ikamet etmeye başladığı ve ele geçirildikleri zaman paranın tahsil edileceği bildirilmiştir (BOA. A. MKT. 31/78).

Sonuç

Şehsüvarzâdeler, 1683-1800 yılları arasında Erzurum eyaletine bağlı Kuruçay kazasında faaliyet gösteren ve zaman içerisinde kazandığı nüfuzla beraber bölgenin idaresini tamamen kontrolü altına almış olan bir ailedir. Ailenin kökeni ve ilk atası Şehsüvar hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla beraber yalnızca varsayımlar yürütülebilmektedir. Kuruçay'da ailenin tespit edilebilen ilk ferdi Osman'ın başlangıçta Kuruçay'da sıradan bir sipahi olduğu ve daha sonra bölgede güç kazanarak mutasarrıflığa yükseldiği göze çarpmaktadır. Osman, 1683-1712 yılları arasında kendisine verilen idari görevle beraber kanunsuz vergi toplama, cinayet, gasp ve toplum düzenini bozmakla suçlanmış ve bir süre sonra artan faaliyetleri sonucunda hakkında hapis kararı çıkarılmıştır. Fakat III. Ahmed tarafından affedilen Osman, bir süre sonra asayişin sağlanması için görevlendirilmiş ve kısa bir süre sonra da ailenin önderliğini oğlu Mehmed'e geçmiştir. Şehsüvarzâde Mehmed, ailenin başında bulunduğu süre zarfında merkezle iş birliği içerisinde hareket ederek çeşitli eşkıyalık faaliyetlerine karşı görev almıştır. Fakat Mehmed'in gözden kaybolması ve Osman'ın diğer oğlu Süleyman'ın ön plana çıkması ailenin eşkıyalığa geri dönmesine yol açmıştır. Kuruçay'da çeşitli suçlara karışan Süleyman'ın ölümüyle beraber ailenin kötü şöhreti, oğulları ve torunları tarafından devam ettirilmiştir. Bu süre zarfında İsmail ve Hüseyin, ahali ve sipahilere karşı işledikleri suçlarla adlarını duyursa da ailenin önderliği kardeşleri Bekir'e geçmiştir. Bekir zaman içerisinde Kuruçay'da voyvodalık, naiplik ve alaybeylik görevlerini kendi üzerine alarak bölge hâkimiyetini tamamen eline geçirmiştir. Fakat yaklaşık 15-20 yıl boyunca işlediği suçlarla nüfuzunu tehlikeli boyutlara çıkarması idam edilmesine neden olmuştur. Bekir'in ölümünden sonra Kuruçay voyvodalığının kardeşi Hüseyin'e geçmesi aile içerisinde kargaşa çıkarmıştır. İsmail'in Kuruçay ahalisini ikna etmesiyle voyvodalık oğlu Firûz Bey'e geçmiş fakat Hüseyin'in oğlu Osman bu duruma karşı çıkarak kardeşleriyle beraber kuzeni ve amcasına karşı saldırıda bulunmuştur. Daha sonra aralarındaki husumete son veren Firûz ve Osman, Kuruçay'ın hâkimiyetini paylaşmış ve beraber faaliyet göstermiştir. 1776-1777 yılları arasında Firûz'un ölümüyle beraber voyvodalık Osman'a geçmiştir. Fakat kısa bir süre sonra voyvodalığı elinden alınan Osman, görevini zor kullanarak geri almış ve 1777-1797 yılları arasında gerçekleştirdiği faaliyetlerle iç düzeni sarsmıştır. Kuruçay ve civarlarında eşkıyalık faaliyetlerine yönelen Osman ve kardeşleri, çiftlik, kale, hisar, tabya ve metrisler inşa ederek muhtemel saldırılara karşı hazırlık yapmıştır. Fakat Ağustos

1797'de voyvodalığı elinden alınan Osman'ın muhtemelen idam edilmesiyle beraber yerine babası Hüseyin görevlendirilmiştir. Neticede Hüseyin Bey'in de 1799-1800 yılları arasında azledilmesiyle beraber ailenin, Kuruçay'daki yaklaşık yüz yirmi yıllık hâkimiyeti son bulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- Devellioğlu F. 2004, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât*, 21. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Durmuş G. 2022, "Kuruçay Kazasında XVIII. Yüzyıl Ortalarında Meydana Gelen Asayiş Sorunları ve Devlet Merkezinin Yaklaşımı (1 ve 3 Numaralı Erzurum Ahkâm Defterlerine Göre)", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24 (44), 191-210.
- Parlatır İ. 2011, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 3. Baskı, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Polat S. 2024, "Çapanoğulları Örneğinde Osmanlı Devleti'nde Âyanlara Paye Tevcihi", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 12 (40), 377-402.
- Süreyya M. 1996, *Sicill-i Osmanî* 5, Haz. N. Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Mert Ö. 1991, "Âyan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, TDV Yayınları, İstanbul.

Arşiv Kaynakları

- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BOA.)
- Ali Emiri Fonu (AE)
- AE. III. Ahmed (*SAMD. III*): 116/11468.
- AE. III. Osman (*SOSM. III*): 50/3598; 68/5195; 69/5234.
- AE. III. Mustafa (*SMST. III*): 119/9081.
- AE. I. Abdülhamid (*SABH. I*): 178/11828.
- Cevdet Fonu (C)
- C. Adliye (ADL): 9/599.
- C. Dahiliye (DH): 65/3248; 252/12574; 331/16543.
- C. Darphane (DRB): 6/287.
- C. Evkaf (EV), 544/27470.
- C. Zabtiye (ZB): 25/1204; 59/2914; 60/2985; 83/4137; 90/4458.
- Erzurum Ahkam Defterleri (A. DVNSAHK. ER)
- 1 Numaralı Defter: s. 23; 131; 143.
- 3 Numaralı Defter: s. 63; 230; 239; 249; 250; 255; 257.
- İbnü'l-Emin (İE). Dahiliye (DH): 32/2838.
- Mektubi Kalemî Evrakı (A. MKT): 31/78.
- Mühimme Defterleri (MD)
- 4 Numaralı Defter: s. 111.
- 15 Numaralı Defter: s. 267.
- 114 Numaralı Defter: s. 190.
- 117 Numaralı Defter: s. 162.
- 119 Numaralı Defter: s. 136.
- 120 Numaralı Defter: s. 90-91.
- 133 Numaralı Defter: s. 260, 261, 281, 282.
- 135 Numaralı Defter: s. 92.
- 145 Numaralı Defter: s. 355.
- 147 Numaralı Defter: s. 98.
- 157 Numaralı Defter: s. 131, 132, 254, 255.
- 162 Numaralı Defter: s. 211.
- Topkapı Sarayı (TS). Müze Arşivi Evrakı (MA. e): 550/44.

Messerschmidt'in Tasnifi ve Dijital Anıt Sayaç Üzerinden Türkiye'de 2024 Yılı Kadın Cinayetleri

Messerschmidt's Classification and the Monument Counter Analysis of Femicides in Turkey in 2024

Gurur Gülce BEŞE*

Öne Çıkanlar:

- 2024 yılının ilk yarısında Türkiye'deki kadın cinayetleri, Messerschmidt'in hegemonik erkeklik ve erkeklik krizi bağlamında sınıflandırılarak analiz edilmiştir.
- Cinayetlerin büyük bir kısmı, Messerschmidt'in tasnifi kapsamındaki namus cinayetleri yerine yakın partner cinayetleri olup, kadınlar çoğunlukla ayrılık, ret ve kıskançlık sebepleriyle öldürülmüştür.
- Kadın cinayetlerinin, sıradan cinayetlerden farklı olarak iktidar ilişkileri temelinde geliştiği vurgulanmış, böylece erkeklerin kadınlardan daha fazla öldürüldüğü ve her kadının ölümünün kadın cinayeti olduğu argümanı çürütülmüştür.
- Çalışma, alana hem ampirik hem de teorik katkılar sunarak, kadın cinayetlerine dair yanlış algıların düzeltilmesine ve bu konuda daha etkili politikaların geliştirilmesine olanak sağlamaktadır.

Öz: Bu çalışmada hegemonik erkeklik ve erkeklik krizi bağlamında Messerschmidt'in tasnifinden yararlanarak Türkiye'de 2024 yılının ilk yarısında gerçekleşen kadın cinayetleri analiz edilmiştir. Hegemonik erkeklik, erkekliğin sabit olmadığını, iktidar ilişkilerine dayalı olduğunu vurgulayan; erkeklik krizi ise hegemonik erkekliğin kendi içindeki rekabete dayalı olarak yaşadığı itibar kaybının bedelini, kendinden aşağı gördüğü diğerlerine güç uygulayarak telafi etme çabasından bahseden yaklaşımdır. Bu çalışmanın amacı, Messerschmidt'in yakın partner cinayeti ve namus cinayeti tasniflemesi çerçevesinde kadın cinayeti ile cinayet arasındaki farkı iktidar ilişkilerinin varlığı olarak ifade ettikten sonra sadece cinsiyete bakıp iktidar ilişkilerini değerlendirmeye almayan bakışın ürettiği "erkekler daha çok öldürülüyor" argümanını ve öldürülen her kadının kadın cinayeti kurbanı olduğu söylemini eleştirmektir. Çalışmada manifest kodlama tekniği ile içerik analizi yöntemi benimsenmiş olup Krippendorf'un yöntemle ilgili bahsettiği sorulara cevap verilmiştir. Dijital Anıt Sayaç aracılığıyla elde edilen 2024 yılının ilk yarısına ait kadın ölümleri, bağlantılar üzerinden haber kaynağına erişmek suretiyle "maktul ile yakınlık" ve "cinayet sebebi" gibi başlıklar altında tasniflenerek analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Anıt Sayaç, Erkeklik Krizi, Hegemonik Erkeklik, Kadın Cinayeti, Messerschmidt.

Highlights:

- The femicides in Turkey during the first half of 2024 were classified and analyzed within the framework of Messerschmidt's concepts of hegemonic masculinity and masculinity crisis.
- A significant portion of these murders were categorized as intimate partner murders, rather than honor killings under Messerschmidt's classification, with separation, rejection, and jealousy identified as the predominant motives.
- The study emphasizes that femicides, unlike ordinary murders, are rooted in power dynamics, thereby

* Doktorant, Marmara Üniversitesi, Siyaset ve Sosyal Bilimler BD ve İstanbul Medipol Üniversitesi, Ayrımcılığı Önleme ve Eşitlik Ombudsmanlığı Ofisi, Ombudsman Uzmanı, gurur.bese@medipol.edu.tr. ORCID: 0000-0003-4571-0914,

challenging the argument that men are killed more than women and that every woman's death is a femicide.

- The study, by providing both empirical and theoretical contributions to the field, facilitates the correction of misconceptions about femicides and supports the development of more effective policies in this area.

Abstract: This study analyzes the femicides that took place in the first half of 2024 in Turkey by using the Messerschmidt classification in the context of “hegemonic masculinity” and “masculinity crisis”. Hegemonic masculinity emphasizes that masculinity is not fixed but is based on power relations, whereas masculinity crisis is an approach that talks about hegemonic masculinity’s attempt to compensate for the loss of reputation based on competition within itself by exerting power on others whom it considers inferior to itself. The study distinguishes femicides from general homicides by identifying the presence of power dynamics, as classified by Messerschmidt’s categories of intimate partner homicide and honor killing. It critiques the discourse that “more men than women are killed” and rejects the claim that all female homicides qualify as femicide. In the study, the content analysis method was adopted with the manifest coding technique and the questions mentioned by Krippendorff about the method were answered. Women’s deaths from the first half of 2024, obtained through the Monument Counter, were analyzed by accessing the news source through links and classified under headings such as “closeness to the deceased” and “reason for murder”.

Keywords: Monument Counter, Femicide, Hegemonic Masculinity, Masculinity Crisis, Messerschmidt.

Summary: This study, which examines the cases that occurred in Turkey during the first half of 2024 within the framework of Messerschmidt’s classification and Connell’s concepts of hegemonic masculinity and masculinity crisis, offers an in-depth perspective on the phenomenon of femicide. In this context, the main aim of the study is to make a distinction in determining which murders are femicides and to criticize the false but widespread discourse that more men are killed than women and that every woman who is killed is a victim of femicide. Femicides are murders that occur because of gender inequality, where women are targeted because of their gender. Not every murder is considered a femicide only because the victim is a woman. For a case to be considered a femicide, the perpetrator must have acted with the intention of establishing gender-based power over the woman. Arguing that not all murders where the victim is a woman can be considered femicide, this study focuses on how theories of masculinity, especially the conflicts between hegemonic masculinity and other forms of masculinity that oppose it, lead to murder. The concept of hegemonic masculinity, developed by Connell, is defined as a phenomenon in which a certain group of men adopt a model of masculinity that is considered socially superior and try to maintain this model. This model of masculinity maintains its superiority by excluding women and other types of masculinity. The most prominent feature of hegemonic masculinity is that it is in a constant crisis. A crisis of masculinity occurs when men are unable to maintain their socially expected roles of power and authority. This crisis may lead men to resort to violence to regain their power.

The study analyzes how femicides are linked to male-dominated culture and how crisis of masculinity triggers these murders. According to the theory of hegemonic masculinity, crisis of masculinity leads men to seek to protect or regain their positions of power and superiority in society when they begin to lose them. Men perceive women’s empowerment in social life, especially in areas such as business, education and politics, as a threat. This perception creates a crisis in which men need to question their traditional gender roles and status, leading to extreme reactions such as violence and femicide. Connell’s concept of hegemonic masculinity provides an important framework to explain these processes, as according to this theory, men try to maintain their status by exerting pressure on women in line with social norms in the race for masculinity.

In the methodology section of the study, content analysis based on manifest coding technique was used. The motive and perpetrator of the murder were analyzed through the news reports in the media. In the end, it was emphasized that especially femicides should not be treated as individual incidents but as a social problem. The study also analyzed how these data can be evaluated in the context of gender inequality and

in which social groups these murders are more common.

The scope of the study limits the femicides in Turkey to the first six months of 2024 and aims to analyze the femicides that occurred during this period in the context of the classification. The number of femicides that occurred during this period was determined through data obtained from the Monument Counter and sometimes through news links accessed through it. The data collected during the study were evaluated within the framework of an analysis aimed at understanding the power relations underlying these murders. Using media reports, digital data and official reports, this analysis reveals how widespread femicide is in Turkey and how these murders are linked to gender inequality.

By providing regular numerical data on femicides, the Monument Counter increases the visibility of these incidents in society and raises awareness. Rather than treating each femicide as an individual case, the counter seems to serve the purpose of revealing the prevalence and continuity of these incidents. The data obtained through the the Monument Counter allows for analyzing the statistical distribution of femicides and which of these murders are femicides. Perhaps, because of the study, the counter can be used by civil society organizations and women's rights advocates in a conceptually correct way to raise public awareness and strengthen campaigns for gender equality. In the data collection and analysis processes regarding femicides, the Dijital Anıt Sayaç was used and the femicide cases that took place in Turkey in the first half of 2024 were analyzed within the framework of Messerschmidt's classification of femicide and Connell's definitions of hegemonic masculinity and masculinity crisis in line with the data obtained from this counter. Content analysis method based on manifest coding technique was used for the analysis. Among the 176 cases analyzed, 77 were characterized as femicide. Of these femicide cases, 74 were intimate partner murders and 3 were honor killings. The remaining 99 cases were categorized as murders in which the victim was a woman since a power relationship based on gender inequality could not be identified.

According to the findings of the study, a significant portion of femicides in Turkey occur because of men's efforts to re-establish power and control over women. Most of these homicides are partner homicides and occur following women's attempts to separate from or divorce their partners. This situation shows that women's efforts for emancipation are perceived as a threat by men and this perception results in violence. In addition, honor killings are another type of femicide discussed in this study. These murders are usually committed on the grounds that the woman has damaged the family honor and are often carried out by family members, which shows how intertwined these murders are with social and cultural norms. Honor killings reveal how oppressive and dangerous gender roles within the family and social notions of honor can be.

Giriş

Şiddet uygulayan bir erkek, ataerkil sistemin sağlıklı bir çocuğudur.

Bu çalışmanın konusu hangi cinayetlere “kadın cinayeti” (*femicide*) denilebileceğini açıklamaktır. Messerschmidt (2016, 71)'in tasnifi bağlamında maktulün bir kadın olduğu her cinayet, *kadın cinayeti* olarak değerlendirilemez. Vakanın kadın cinayeti kategorisinde yer alabilmesi için hegemonik erkekliğe içkin olan erkeklik krizinin gerçekleşmiş olması gerekmektedir.

Hegemonik erkeklik, bir grup erkekliğin iktidarı elinde tutması olarak tanımlanabilir. Hegemonik erkeklik, sahip olduğu iktidarı korumak için kendi dışındaki tüm grupları, kadın ya da erkek fark etmeksizin dışlamaktır (Messerschmidt 2019, 199-207). Dışlanan diğer erkeklik tipleri, modern toplumun oluşumu ve geleneksel cinsiyet rollerin değişmesiyle -kadınların ekonomik ve sosyal hayata daha fazla katılmasıyla- kendisine yönelik bir tehdit gerçekleştiğini zannederek şiddete başvurmaktadır (Öztürk 2020, 44-49). Hegemonik erkekliğin tehdit altında bulunması sonucunda oluşan şiddet ve cinayetin tetikleyicisi olan duruma ise *erkeklik krizi* adı verilmektedir.

Hegemonik erkekliğin bir krize girerek yeniden itibar kazanmaya çalışması, şiddete

başvurması ve neticede cinayete teşebbüs etmesi bu çalışmanın fikren bel kemiğini oluşturmaktadır. Burada, hegemonik erkekliğin tahakkümcü tek bir model olmaması, kendi içinde hiyerarşik ilişkilere dayanması, erkeklikler arasında da bir yarış olduğu önemle vurgulanmaktadır (Messerschmidt 2016, 73). Hiyerarşik ve rekabetçi ilişkiler içinde bir erkek, erkekliğini diğer erkeklere kanıtlama arzusu taşıırken eğer itibarını sarstığını düşündüğü bir durumla karşılaşarsa kendisini bu duruma düşürmekle suçladığı kişiye karşı güç uygulayarak yeniden itibar kazanmaya çalışacaktır.

Erkek itibar kaybı yaşadığı zamanlarda (erkeklik krizi) kendinden olmayana başka bir deyişle, öteki olan kadın ve eşcinsellere karşı şiddet uygulamaktadır. Messerschmidt (2016)'in anlatısına göre şiddet zaman içinde yerini cinayete bırakacaktır. Çalışmanın bel kemiği için hegemonik erkeklik kurgusu denilmiştir çünkü erkek, erkekliklerle yarışırken kendi karşısında güç kazanan kadının varlığının diğer erkekler tarafından bilinmesi hâlinde küçük düşerek hegemonik erkekliğin içine dâhil olamayacağını düşünecektir. Böyle bir tehlikeyi bertaraf etmenin yolu, ona göre kendisini aşağı çeken varlığa üstünlük kurarak gücünü diğerlerine kanıtlamaktan geçiyor gibi görünmektedir (Messerschmidt 2016, 75).

Erkeklik krizine giren bir erkeğin kadınlara ve eşcinsellere uyguladığı gücün, dönüşü mümkün olmayan sonucu cinayettir. Bu bağlamda kadın cinayetlerinin neden maktulün kadın olduğu cinayet vakalarından ayrı bir süreç olduğunu açıklamak bu çalışmada önem teşkil etmektedir. Nitekim kadın cinayetlerine bir iktidar ilişkisi ve buna bağlı özel bir kriz hâli hâkimdir. Kaza kurşunuyla ölen ya da alacak verecek davasında ölen kadın, kadın cinayeti kurbanlarından sayılmaz çünkü bu tür ölümlerde cinsiyete dayalı iktidar ilişkisinin varlığı kesin değildir. Bu sebeple çalışmanın amacı, cinayet verileri üzerinden geliştirilen erkeklerin kadınlardan daha çok öldürüldüğü argümanını eleştirmenin yanı sıra aslında kadın cinayetinin başka bir mesele olduğunu ve “maktulü kadın olan cinayet” ile “kadın cinayeti”nin birbirinden farklı ifadeler olduğunu ortaya koymak ve hangi özelliğe sahip cinayetlerin kadın cinayetinden sayılabileceğine ilişkin mevcut yanlış algıları kırmaktır. Argümanın eleştirisi ve bilgi karışıklığının giderilmesi üzerinden gerekli bakış açısının yerleşmesi ve bu bakış açısının politikalar ile topluma yansması, kadın cinayetleri meselesinde hem kurumsal hem de toplumu ifade etmek bakımından politik anlamda işlevsel bir çözüm vadederek önem kazanmaktadır.

Çalışmanın teorik kısmında hegemonik erkekliğin ve onun erkeklik kriziyle ilişkisinin ne olduğu açıklanacaktır. Ardından şiddetle cinayet arasında bağ kurularak bu makalenin özgün değerini temellendiren Messerschmidt (2016)'in kadın cinayetini nasıl tanımladığı açıklanacaktır. Teorik bölümü takiben Türkiye’de kadına karşı şiddet istatistiklerine yer verilecek ve analiz aşamasına geçilecektir. Analiz aşamasında incelenen kadın cinayetlerinin hegemonik erkeklik ve erkeklik kriziyle nasıl bir bağlantısı olduğu detaylandırılacaktır.

Kadın cinayetlerine ilişkin tartışmaların aydınlatılmasına dayanan sorunsal çerçevesinde araştırmanın temel sorusu, “Messerschmidt’in femicide tasnifinden çıkartılan bir yorum olarak kadın cinayetleri ve maktulü kadın olan cinayetler arasındaki farka ilişkin teoriye, Anıt Savaş verilerinin incelenmesi aracılığıyla ampirik bir katkı sağlanabilir mi? Bu ampirik katkı kadın cinayetlerinin ne olduğuna ve artışına ilişkin argümana nasıl cevap verir?”dir. Bu soruya cevap verebilmek adına çalışmada benimsenen yöntem manifest kodlama tekniğine dayalı içerik analizi olup Krippendorff (2004)’a göre bir içerik analizinde hangi verilerin analizinin yapılacağı, verilerin nasıl tanımlandığı, verilerin toplandığı grubun ne olduğu, verilerin analizinin hangi bağlamda yapılacağı, analizin sınırlarının neler olduğu ve çıkarımların hedefinin ne olduğu sorularına cevap verilmelidir. Messerschmidt (2016)'in ikili kadın cinayeti tasnifi (yakın partner cinayeti ve namus cinayeti) kapsamında Türkiye’de, 2024 yılının ilk yarısında gerçekleşen kadın

cinayetlerine ilişkin veriler Dijital Anıt Savaş aracılığıyla elde edildikten sonra bağlantı linkinin yönlendirdiği gazete haberlerine gidilerek manifest kodlama tekniği ile içerik analizi yapılmıştır. Verilere ulaşma noktasında Dijital Anıt Savaş'ın tercih edilmesinin sebebi, bu konuda herhangi bir resmi raporun bulunmaması ve savaşın basına yansıyan verileri düzenli olarak toplamasından kaynaklanmaktadır.

Öldürülen kadınlardan oluşan veriler incelenirken esas nokta, hangi ölümün sıradan bir cinayet, hangisinin ise bir "kadın cinayeti" olduğunu tespit etmektir. Bu ayrımı yapabilmek için Messerschmidt (2016) cinayeti işleyen kişi ile maktul arasındaki ilişkiye ve cinayetin işleme saikine bakılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda içerik analizi kategorileri "kim" ve "niçin" soruları çerçevesinde oluşturulmuştur. Kategorilendirilemeyen vakalar kadın cinayeti olarak değil, cinayet olarak değerlendirilecektir. Böylece maktülü kadın olan cinayetler ile kadın cinayetlerinin birbirinden farklı olduğu ve bu farkın sebebinin ne olduğu ortaya koyulduktan sonra erkeğin kadından daha çok öldürüldüğü ve ölen her kadının kadın cinayeti kurbanı olduğu söylemleri eleştirilerek politikacıların, sivil toplum örgütlerinin, polislerin, hukukçuların ve bireylerin yaygın ama yanlış kanaatini kırma doğrultusunda çalışma yapma hedefi tamamlanacaktır.

Hegemonik Erkeklik

Erkeklik, erkeklerin uygun davranması gerektiği rolleri, düşünme biçimlerini oluşturan toplumsal bir kurgudur. Yine de içinde öznel deneyimlerin de etkisi vardır ve buna bağlı olarak farklı erkekliklerin oluşması söz konusudur (Öztürk 2020, 34). "Erkeklik, dünya çapında iktidarı elinde tutanların bir özelliği"dir (Sancar 2020, 28). Burada erkeklerin bu iktidarı nasıl sürdürdüğü asıl sorudur. Erkeklerin iktidarı ellerinde tutmalarını açıklayan kavramlardan ilki *patriarkidir*. Patriarki kavramı, modern öncesi toplumlarda üretim biriminin aile olmasından dolayı, ailenin karar vericisinin "baba" olarak belirlenmesini ve bu bağlamda kadın üzerinde sistematik ve kapsamlı bir tahakküm kurulmasını ifade eder. Diğer bir deyişle bu kavram, genel olarak erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakkümünü açıklamaktadır. Zaman içinde patriarki kavramı indirgemeci ve yetersiz olmakla eleştirildiği için cinsiyet farklarının oluşumunu anlayabilmek adına toplumsal cinsiyet kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Artık iktidarı anlayabilmek için cinsiyet önemli olduğu kadar ırk, kültür ve sınıfın da önemli olduğu ifade edilmektedir. İlerleyen zamanlarda erkeklik çalışmalarında *toplumsal cinsiyet* kavramına dayalı olarak, tıpkı kadınlar gibi erkeklerin de kendi içinde birtakım farklılıklara ve hiyerarşiye sahip olduğu, yitirilmesi de kazanılması da mümkün olan bir deneyim hâline geldiği ifade edilmeye başlanmıştır. Erkekliklerin arasındaki farklılıkları anlayabilmek için ise *hegemonik erkeklik* kavramı geliştirilmiştir (Messerschmidt 2019, 39-54; Öztürk 2020, 31-34; Sancar 2020, 23-28).

Gramsci'den esinlenerek Connell (2019, 267) tarafından geliştirilen hegemonik erkeklik kavramıyla bir grup erkekliğin iktidarı elinde tutması ve bunu meşru kılmak için kullandığı araçlar incelenir. Hegemonik erkeklik hem kadınlar hem de diğer erkeklikler üzerindeki rızaya dayalı iktidarı ifade eder. Connell'a göre iktidarın hayat bulduğu bir toplumsal cinsiyet sistemi vardır. Bu sistemden kazanç sağlayanlar ise erkeklerdir. Sistemin devamlılığını sağlayan unsurlar; cinsiyete dayalı iş bölümü, toplumsal ilişki örüntüleri ve kateksis olarak sıralanmaktadır. *Cinsiyete dayalı iş bölümü*, kadınların ve erkeklerin farklı işler yaparak farklı konumların sahibi olmalarından kaynaklanır. Kadınlar ev işleriyle sınırlandırılırken erkekler, kamusal ve akla dayalı işlerde yer alarak eşitsizliği pekiştirirler. *Toplumsal ilişki örüntüleri*; sınıfa, ırka, etnisiteye ve gelişmişlik düzeyine dayanan iktidar ilişkileri ile cinsiyete dayalı iktidar ilişkilerinin bütünleşmesinden oluşur. *Kateksis* ise cinselliğin şekillendirdiği toplumsal ilişkilere dir. Bu üç faktör ile toplumsal cinsiyet sistemi oluşur. Sistemin temelinde kadınların ve farklı erkekliklerin

hegemonik erkeklığe tabi kılınması gerçeği yatar. Hegemonik erkeklığın yerleşmesinde kültür ve alışkanlıklar önemli olduğu gibi hukuk, ekonomi, şirketler, devlet, siyaset, ordu gibi kurumlar da önemlidir (Sancar 2020, 31-35).

Hegemonik erkeklik, erkekler içinde diğer erkekliklerin varlığına üstün gelmek üzerine kuruludur. Diğer erkekliklerin tasnifi şöyledir: *Suç ortağı erkeklik*, hegemonik erkeklığın içinden olmamakla birlikte sisteme karşı ses çıkarmadıkları için sistemin avantajlarından yararlanan ve bu sessizlikle sistemin işleyişini sürdüren erkekliktir. *Tabi kılınan erkeklik -madunlaştırılmış-*, heteroseksüel olmayan erkekleri vurgular. *Marjinalleştirilmiş erkeklik*, cinsiyet eşitsizliği dışında sınıf, etnisite, yaş, ırk gibi ayrıştırmalara maruz kalmış erkekliktir. *Muhalif erkeklik* ise toplumsal konumlanmalara tepki veren erkekliktir (Connell 2019, 59-61). Bu erkeklik tiplerleriyle anlatılmak istenen iktidarın yalnızca kadınlar üzerine kurulu olmadığı, erkeklığın tek bir biçime sahip olmadığı, erkeklikler arasında iktidarı elde tutabilme amacına dayalı olan bir yarış sistemi olduğu ve hegemonik olanın kendinden aşağı olarak tanımladığı her kimliğe karşı güç uyguladığıdır. Bu güç bazen kadınlara bazen eşcinsellere bazen Kürtlere (Türk merkezli bakış açısı), bazen dar gelirlilere bazen şiddet karşıtı kişilere yöneltilmektedir. Bu bağlamda kadın cinayeti işleyen eril zihniyetin anlaşılması, hegemonik erkeklığı ve kendi içindeki çekişmeyi anlamaktan geçer.

Kadın Eylemi, Hegemonik Erkeklik ve Erkeklik Krizi

Erkeklik değişime açık yapısından dolayı sürekli bir tehdit altındadır. Hegemonik erkeklığe sahip erkekler, bu konumunu kaybetmemek için devamlılığı sağlamaya çalışmaktayken hegemonik olmayan erkeklikler ise erkekliklerini kanıtlayarak bu konumu kazanmak için çabalamaktadır. Erkeklik her an kaybedilebilir bir değer olduğu için bir güvensizlik hali hakimdir ve kendini baskı altında hisseden erkeğin dışı vurumu şiddet sergilemek olacaktır (Hacısoftaoğlu ve Bulgu 2015, 118). Şiddet aracılığıyla erkeklik hem diğer erkeklere hem de kadınlara kanıtlanmış olacaktır (Real 2004, 66).

Hegemonik erkeklığın kendisinin bir kriz hâli olduğu düşünülmeyle beraber erkeklığın hangi durumlar neticesinde krize girdiğini literatür çerçevesinde ele almakta fayda vardır. Erkeklik krizi, erkekler ve kadınlar arasında doğuştan gelen ve mutlak olarak var olduğu düşünülen farklılıkların geçerliliğini yitirmesi fikrinin eyleme dökülmesinden kaynaklanmaktadır. Bu doğuştan geldiğine inanılan mutlak fark ister biyolojik ister genetik ister yaratılışa dayalı olsun, artık geçerli değildir (Sancar 2020, 111). Genel olarak erkeklığın krize girmesinin iki temel faktörü üzerinde durulmaktadır. Bunlardan ilki modernleşme sonucunda ekonomik faaliyetlerdeki dönüşüm neticesinde geleneksel ataerkil yapının kırılması, ikincisi ise toplumsal hayatta kadının görünürlük kazanmasıdır (Sertalp 2015, 60-65).

Modernleşme ile tarım toplumu kültüründe yaşanan çözülme, kent yaşamında geleneksel pratiklerin sürdürülmesini zorlaştırmaktadır. Tarım toplumunda otorite, en yaşlı erkeğe aitken kent toplumunda otorite üretim gücünü elinde tutan genç erkeğe aittir. Kapitalist sistemde üretime katkı sağlamayan kişi, üretimi gerçekleştiren kişiye tabi kılınmış pozisyonda durmaktadır. Geleneksel patriarkide otorite sahibi olan yaşlı erkeğin elinde tuttuğu evin geçimini sağlamaktan kaynaklanan gücünü, kapitalist sistemde üretim faaliyetlerine aktif olarak katılan genç erkeğe teslim etmesi gerekmektedir (Sancar 2020, 111). Bu, geleneksel patriarkal sistemdeki erkeğin (pederşahi erkeklik) krize girmesi anlamına gelmektedir.

Toplumsal hayatta kadınların görünürlük kazanması ise yine modernleşme ile mümkün olmuştur. Modern öncesi dönemde erkek üstünlüğü biyolojik sebeplere indirgenerek kabul edilirken modern dönemlerde makineleşmenin etkisiyle fiziksel güce dayalı iş bölümü rejimi

kırılmaya başlamıştır. Erkeğin bu biyolojik üstünlük neticesinde kurduğu tahakkümün zayıflaması bir erkeklik krizi olarak ele alınmaktadır (MacInnes 1998; akt. Sancar 2020, 115). Fiziksel sebepler temelindeki cinsiyete dayalı iş bölümünün egemenliğini kaybetmesinin doğal bir sonucu olarak ekonomik ve toplumsal hayatta kadınların görünürlüğü artmıştır. Kadınların görünür olması, erkeklik açısından kendilerinin otoritesine karşı bir tehlike arz ediyor gibi görünmektedir. Bu durum erkekliğin “ayağının altından bir zemin kayması” (Sancar 2020, 115) olarak adlandırılır. Bu aşamada hâkim olan korku, erkekliğin ayrıcalıklarının yitirilmesi hissine dayanmaktadır. Öyleyse, erkeklik inşası bir şekilde yeniden gerçekleştirilmeli, erkeklik ispat edilmelidir. Böyle bir durumda şiddete başvurulur. Connell (2005), zarar gören güçlü erkekliğin telafisi için şiddete başvurulduğunu belirtmektedir.

Erkeklik krizine kapı aralayan bazı kadınlık eylemleri vardır. Kadın, ekonomik faaliyetlere katılarak erkeğin güdümünden sıyrılır -yine de belirtmek gerekir ki kadının ekonomik faaliyetlere katılması tam bir özgürleşme değildir- (Beauvoir 1993, 113-114). Böyle bir durum, erkekliğin aileyi geçindirme rolünün (Sancar 2009; akt. Öztürk 2020, 43) yerine getirilememesi anlamına gelmektedir. Yeri gelir kadın patron olur ve erkekten daha fazla ya da erkekle eşit derecede kazanç sağlar. Kadının güçlü ya da erkeğe eşdeğer bir pozisyonda olması erkeğin kendisini aşağı hissetmesine neden olarak erkeğe, erkekliğini ispatlaması gerektiği yönünde çağrı yapar. Diğer yandan erkeğin sözünün dinlenmemesi, kararlarına itaat edilmemesi de erkeklik krizine neden olabilmektedir (Sakallı ve Türkoğlu 2019, 63).

Kadınların görevi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı bir sistemde; çocuk doğurmak, erkeği memnun etmek, ev işleriyle ilgilenmek, ailenin namusuna uygun yaşamak, aile büyüklerinin/eşinin sözünden çıkmamak, evine bağlı olmak ve boşanmamaktır (Çelik 2018; Özer 1998, 366). Bunlardan herhangi birinin aksini yapan kadın, erkekliğin gözünde şiddeti hak etmiş bulunmaktadır (Messerschmidt 2016, 76-77).

Hegemonik erkekliğin hâlihazırda bir kriz içinde olması, şiddet kullanımını “kadın eylemleri” bahanesiyle meşrulaştıracaktır. Erkeklikler arası çekişmeler (hegemonik erkek olma çabası) erkek üzerinde baskı yaratmaktadır. Bu baskı esnasında erkek, kaybediyor olduğu erkekliğinin suçlusu olarak kadını ilan etmektedir. Kadın, artık yenilmesi gereken bir düşman olarak görülmektedir. Eğer erkek, erkekliğini ispat etmek istiyorsa düşmanını -kadın- açıkça toplum önünde yenmek mecburiyetindedir. Böyle bir durumda erkek, kadına şiddet uygulayarak erkekliğini hem kendisine hem de çevresine ispat etmiş olacaktır (Messerschmidt 2016, 75-76).

Diğer yandan hegemonik erkekliğin kendi heybesinde şiddet barındırmasıyla ilgili olarak üç temel erkeklik rolü vardır: koruma, dölleme ve geçindirme (Gilmore 1990; akt. Demren 2003, 38). *Koruma* rolünü üstlenen erkek, himayesi altında olanı korurken diğer erkeklerle rekabet ve çatışma hâlidir. Korumaya muktedir olmayan bir erkek, dişil özellik taşıyor olmakla suçlanarak erkeklikten dışlanacaktır. Bu sebeple erkek, erkekliğini kanıtlama çabası içindeyken diğer erkekler ve hâkimiyeti altındaki kadına (baş kaldıran ya da baş kaldırma potansiyeline sahip olan kadın) karşı şiddet üretecektir. *Dölleme* rolü, erkekliğin ikinci temel rolüdür. Segal (1992, 42)'e göre erkek heteroseksüel olduğu ölçüde hegemoniktir. Biyolojiye dayalı kalıp yargıların neticesinde gelişen kod, dölleyen erkek, döllenenin kadın olduğu yönündedir. Döllemeyi reddeden bir erkeğin diğer erkeklerin nezdinde kadından farkı yoktur. Dölleme ayırımına gitmek ve diğerini aşağılamak erkek için içindeki kadınsılığı kendinden uzak tutmanın bir yoludur. Hegemonik erkeklik heteroseksüel olduğundan, homofobiktir. Homofobi eşcinsel erkekleri hizaya sokarken erkeklerin içlerindeki kadınsılığı aşağılayarak dolaylı olarak kadını da aşağılamış olmaktadır. Bu bağlamda kadın düşmanlığı ve homofobi arasında paralel bir ilişki vardır. *Geçindirme* rolü ise erkekleri evi geçindirmeye muktedir olduğu zaman evlenebilir ve baba

olabilir kılmaktadır. Evlenmek ve evi geçindirmek, erkeklik basamaklarındandır. Eğer bir erkek geçim sağlayamayacak durumda ise erkeklik krizi boy göstermek üzeredir. Diğer yandan erkekler mesleki hayatlarında diğer erkeklerle de yarışmaktadır. Bu bağlamda başarılı bir erkeğin gelir düzeyinin iyi olması ve çalışkan olması beklenmektedir (Bozok 2018, 35). Bu kodun temellerini ilkel dönemlerde, erkeğin avcılık rolünde aramak yerinde olacaktır. O dönemden beri süregelen güçlü olma ve çatışmaya girme pahasına aileyi geçindirme rolü hâkimdir (Boratav 1963, 107). Çatışmaya dayalı geçindirme rolünün kendisi erkeklik krizidir. Yine de kriz sabit değildir; etkisi ve hissi bazen artar bazen azalır. Geçindirme rolü içerisinde erkeklik krizinin şiddeti arttığı zaman süreç intihar etmeye kadar varabilmektedir. Örneğin Türkiye’de 2015-2019 yılları arasında geçim zorluğu nedeniyle intihar eden erkek sayısı (1340) kadın sayısının (67) yaklaşık 20 katıdır (Sosyo-Politik Saha Araştırması Merkezi 2020). Bununla birlikte erkeğin yaşadığı geçim sıkıntısının aile içi şiddeti tetiklediğine dair çalışmalar da vardır (Aşkın ve Aşkın, 2017).

Şiddet, Kadın Cinayeti ve Messerschmidt Tasnifi

Kadın cinayeti (femicide) kavramı, cinayet (homicide) kavramıyla aynı anlama gelmemektedir. Kavramdaki bu ayrım, kadınların kadın olmaları dolayısıyla öldürüldüğünü vurgulamak üzerine kuruludur ve kadın cinayeti kavramı, bir cinsel şiddet biçimi olarak tanımlanmıştır (Radford ve Russell 1992). Walby (1990), kadın cinayetlerinin nedeni olarak ataerkil bir kurum olan aileyi gösterir. Dugan ve arkadaşları (1999), kadın cinayetlerini, sistematik şiddetin bir sonucu olarak açıklar. Bunu destekler nitelikte Hardesty ve arkadaşları (2002), ayrılık öncesi şiddetin varlığının ayrılık sonrası şiddeti yaratarak kadın cinayetlerini doğuracağını belirtir. Hunnicutt (2009), kadın cinayetlerinin erkek gücü odaklı erkeklik prestijleri nedeniyle gerçekleştiğini vurgular. Corradi ve arkadaşları (2016), kadın cinayetini; nefret, aşağılama, zevk veya sahip olma duygusuyla erkekler tarafından düşmanca işlenen cinayet olarak tanımlar ve ırkçı, homofobik, evlilik içi kadın cinayetleri ile yabancı tarafından işlenen kadın cinayeti temaları bağlamında bir tasnif yapar. Grzyb ve arkadaşları (2018), erkeklerin uyguladığı ya da tecrübe ettiği diğer şiddet türlerinden farklı olacak şekilde kadın cinayetlerini, özelde partner ya da aile üyelerinin fail olduğu cinayet olarak tanımlar.

Bu makale ise kadın cinayeti literatüründen Messerschmidt’in tasnifi çerçevesinde sınırlandırılmıştır. Söz konusu yaklaşıma göre, kadınların öldürülme nedenleri toplumsal rollere dayalıdır. Eğer bir kadın, toplumsal kodlara yerleşmiş olan role uygun davranmayarak erkeğin itibarını sarstığı yönünde algı uyandıran bir eylemde bulduysa o erkek, erkekliğini ispat edebilmek için önce şiddet ve daha sonra cinayet yollarına başvuracaktır (Messerschmidt 2016, 75-76).

Campbell, Glass, Sharps, Laughon ve Bloom (2007)’un çalışması göstermektedir ki *femicide* tasniflemesinin ilk ayağı olan partner cinayetlerinde henüz cinayet işlenmeden önce mutlaka ve sürekli artan bir şiddet geçmişi vardır (Messerschmidt 2016, 75). Fiziksel şiddete ek olarak psikolojik, cinsel, ekonomik şiddet türleri de vardır (Akkaş ve Uyanık, 2016, 37-38). Şiddet eğilimi, kadına hükmedilmeye çalışıldığını gösterir niteliktedir. Partner cinayeti işleyen erkekler kadına hükmetme hakkına sahip olduklarını düşünmektedir ve şiddet, kendisini daha çok sahiplenme ve cinsel kıskançlık sorunları odağında göstermektedir. Sonuç olarak erkek, hegemonik erkeklik inşa etmeye çalışırken kadını yöneterek kendisini güçlü hissetmektedir. Kadına karşı şiddet, erkeğin iktidarını ispat etmek için kullandığı bir araçken kadın cinayetleri erkeğin mülkiyeti olarak gördüğü nesneyi -kadını- kaybetme endişesi taşıdığı anda erkeklik kaybını telafi etmek için başvurduğu bir yol olarak öne çıkmaktadır.

Konunun daha sistematik bir biçimde açıklanabilmesi için Messerschmidt’in kadın cinayeti

tasnifi önem arz etmektedir. Messerschmidt (2016, 75)'e göre kadın cinayetleri ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki *yakın partner cinayetleri* iken ikincisi *onur -namus- cinayetleridir*. Partner cinayetleri maktulün hayatına seçerek dahil ettiği, ailesinden olmayan erkek bireylerin işlediği cinayettir. Namus cinayeti ise maktulün içine doğduğu -verili- ailesinin erkek üyeleri tarafından işlenen cinayettir (Messerschmidt 2016, 75-77).

Partnerlerin işlediği kadın cinayetleri genellikle ayrılma isteği, evi terk etme girişimi, yeni bir ilişki yaşama durumu saiklerine dayanır (Messerschmidt 2016, 76). Halk dilinde yaygın bir söylem olan “ya benimsin ya kara toprağın” ifadesi, bu durumu açıklamaktadır. Erkek, mülkiyeti olarak gördüğü kadını kaybettiği ya da onu kaybetme korkusu yaşadığı anda şiddetli bir öfkeye kapılmaktadır. Erkeklik kaybı yaşayan erkek, bu durumda erkekliğini ispat edebilmek adına mülkiyetini kullanım dışı bırakmak ve kendisine yapılan haksızlığın bedelini ödetmek için cinayet eylemine başvurmuştur. Cinayet eylemi bu esnada toplumsal cinsiyet eşitsizliğini üretmeye devam etmektedir. Nitekim cinayet suçlarında kadın zayıflığı, ahlaksızlığı ve savunmasızlığı; erkek ise gücü ve haklılığı temsil eder (Messerschmidt 2016, 75-76).

Messerschmidt'in anlatısından hareketle oluşturulan “yakın partner cinayetleri” başlığı, maktul ile failin arasındaki ilişkiye de önem vermektedir. Kadın, verili ailesi dışındaki iktidar ilişkisine taraf kişilerce -eş, sevgili, arkadaş, saplantılı, patron...- öldürüldüğünde “yakın partner cinayeti” kategorisi oluşmuş olmaktadır. Bir alt kategori olarak “cinayet sebebi”nin yanı sıra “fail”in bilinmesi sayesinde, yakın partner cinayetlerinin daha iyi anlaşılabilmesi düşünülmüştür. Örneğin, nedeni ve faili meçhul olarak işlendiği bilinen cinayetler kadın cinayeti olarak ele alınamaz. Bu, bir iktidar ilişkisinin var olup olmadığını bilmekten kaynaklanmaktadır. Bu durum, Messerschmidt'in femicide olarak adlandırdığı vakayı, maktulün kadın olduğu cinayet vakasından ayırmaktadır.

Namus cinayetleri ise aileden bir kişinin (genellikle en genç erkek) kadını öldürmesi neticesinde ortaya çıkmaktadır. Namus cinayeti bir kişi tarafından işlense de cinayetin perde arkasında neredeyse tüm ailenin yönlendirmesi bulunur. Bu durum, namus cinayetini yakın partner cinayetinden ayırmaktadır. Namus cinayetinin arkasındaki saik, kadının aile namusuna zarar verecek davranışlarda bulunduğu dair algıdır. Nihayetinde ailenin namusunu temizleyen erkek, cesareti için çevresi tarafından kutlanmaktadır. Diğer yandan aile, onurunu kaybedebileceğini düşündüğü durumlarda da cinayet işleyebilmektedir. Genel olarak namus cinayetine konu olan sebepler; ailenin istediği kişiyle evlenmeyi reddetmek, ailenin rızası olmayan bir ilişki içinde olmak, evlilik dışı cinsel ilişkiye girmek, tecavüz kurbanı olmak, uygunsuz giyinmek, eşcinsel yönelimlere sahip olmak, boşanma isteğinde bulunmak olarak sıralanmaktadır (Messerschmidt 2016, 76-77).

Kadın Cinayeti Bağlamında Kadına Karşı Şiddet İstatistikleri

Dünya genelinde 2019 yılı için yapılan kadına karşı şiddet araştırmasında Türkiye 13.3 ile 59. sırada yer almaktadır (OECD 2021). Yine OECD (2020) tarafından yapılan araştırmada kadına karşı şiddet seviyesi bakımından Türkiye, OECD ülkeleri arasında 2. sıradadır. Türkiye odağında gerçekleşen ve kadına karşı şiddet seviyesini ölçen çalışmada, kadınların %39'unun hayatı boyunca en az bir kere fiziksel şiddete, %15'inin cinsel şiddete, %44'ünün tacize ve %29'unun da ekonomik şiddete maruz kaldığı belirtilmektedir (Hacettepe Üniversitesi 2015). Yine başka bir araştırmada erkek arkadaşlarından veya eşlerinden şiddet gören kadınların Türkiye'deki oranının yaklaşık olarak %90 olduğu, düğün geceleri kadınların kocalarından şiddet gördükleri ve ev içindeki şiddetin hem psikolojik hem de fiziksel olarak gerçekleştiği belirtilmiştir (OMCT 2003).

Forbes'da yayınlanan bir araştırmada Türkiye; yakın partner şiddeti açısından en kötü

dördüncü, cinsiyet eşitsizliğinde en kötü beşinci, sokak güvenliğinde ise en kötü sekizinci sırada yer almaktadır. Araştırmada Türkiye'deki kadına yönelik şiddetin %89,2 seviyesinde olduğu belirtilmiştir (Bloom 2019). Türkiye'de en az bir kez evlenmiş olan kadınların %36'sı 15 yaşından itibaren yakın partner şiddetine, %30'u ekonomik şiddete, %27'si tacize, %44'ü psikolojik şiddete maruz kalmıştır. Yine Türkiye'de kadınların %3'ü 15 yaşından itibaren cinsel şiddet görmektedir (NOTUS 2016).

Dünya genelindeki cinayet vakalarında maktullerin %81'i erkek, %19'u kadın iken yakın partner cinayeti vakalarında maktullerin %82'si kadın, %18'i erkek ve namus cinayeti vakalarında ise maktullerin %64'ü kadın, %36'sı erkek olarak tespit edilmiştir (UNODC 2019).

Daha önce belirtildiği üzere, öldürme eyleminin bir çırpıda değil, (ahlaki, dinî, kültürel, hukuki, fiziksel ve psikolojik engeller nedeniyle) şiddet içeren bir geçmişin ardından gerçekleştiği tespit edilmiştir. Öldürme eylemine varmayı hızlandıran şiddet bariyerini aşmak şu faktörlerin varlığı ile kolaylaşabilmektedir: psikolojik rahatsızlıklar, ayrılıktan sonra çocukları görememe, yeni bir birliktelik, ayrılık ve tekrar barışma, reddedilme, yasaklı madde ve alkollü içecek kullanımı, çevre baskısı. Ayrıca yapılan araştırmada Türkiye'de 2016, 2017 ve 2018 senelerinde toplamda 932 kadın cinayeti işlendiği tespit edilerek şiddet ve cinayet ilişkisi ön plana çıkmaktadır (Polis Akademisi 2018).

Tüm bu verilerden hareketle Türkiye'nin şiddet bakımından üst sıralarda olduğu ve şiddetin zaman içinde cinayet eylemine dönüşebildiği saptanmıştır. Bu bağlamda politik söylemlere bakarak x yılındaki kadın cinayetleri verilerine dayanıp x yılını takip eden y yılında kadın cinayetlerinin azalacağını düşünmek mantığa uygun görünmemektedir. Y yılında kadın cinayetlerinin azalacağını söyleyebilmek için x yılında kadına karşı şiddet seviyesinin düşmüş olması gerekmektedir.

Türkiye'deki Kadın Cinayetlerinin Messerschmidt Tasnifi Üzerinden Değerlendirilmesi

Bu bölümde, Dijital Anıt Savaş aracılığıyla elde edilen kadın cinayeti verileri, Türkiye ve 2024 yılının ilk yarısı olarak sınırlandırıldıktan sonra çalışmanın özgün kısmı olan Messerschmidt'in femicide tasnifi bağlamında analiz edilecektir. Ulaşılan kadın cinayeti haberleri, manifest kodlama tekniğine dayalı içerik analizi yöntemi kullanılarak "yakın partner cinayeti", "namus cinayeti" ve "kadın cinayeti sayılamayacak olan kadın ölümleri" başlıkları altında tablolştırılmıştır. Tabloların bu şekilde oluşturulmasının sebebi, Messerschmidt (2016, 75-77)'in kadın cinayetlerinin ya yakın partnerler cinayeti ya da namus cinayeti olarak gerçekleşebileceğini belirtmesinden ileri gelmektedir. Messerschmidt'in bu fikrinin arkasında ise iktidar ilişkisinin varlığı yatmaktadır. Öldürülen bir kadının, kadın cinayeti olarak değerlendirilebilmesi için vakada iktidar izleri bulunmalıdır. Aksi hâlde cinayeti, "kadın cinayeti" olarak adlandırmak doğru olmayacaktır. Bu durumda Messerschmidt'in tasniflemesine ek olarak, "kadın cinayeti sayılamayacak olan kadın ölümleri" tablosunun da eklenmesi uygun görülmüştür. Bu tablonun, neyin ne sebeple kadın cinayeti olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini ve Messerschmidt'in tasnifinin tam olarak neye işaret ettiğini anlama noktasında yardımcı olabileceği düşünülmüştür.

Tablo 1. Yakın Partner ve Namus Cinayetleri

Niçin	Yakın Partne				Namus		
	Eş	E. Eş	Sevgili	E. Sevgili	Takıntılı	Kardeş	Baba
Aldatma/Kıskanma	11		3				
Ayrılık/Ret	21	9	5	4	4		1
Karşı Gelme	10		1				
Uygunsuz Meslek		1	1				
Başkasıyla Birliktelik		1		1			
Uzaklaştırma Kararı	2						
Evden Kaçma						2	
Toplam	44	11	10	5	4	2	1

Messerschmidt'in anlatısından hareketle oluşturulan “yakın partner cinayetleri” tablosu, maktul ile katilin arasındaki ilişkiye önem vermektedir. Kadın, hayatına almayı seçtiği kişiler tarafından öldürüldüğünde “yakın partner cinayeti” kategorisi oluşacaktır. Yakın partnerin, kadını öldürmesinin arkasında kendisinin küçük düştüğü ya da düşebileceği hissi/korkusuyla beraber bunu şiddet eliyle telafi etme çabası bulunmaktadır (Messerschmidt 2016, 75). Bu sebeple incelenen kadın cinayeti haberlerinde, “cinayetin sebebi” bir alt kategori olarak ele alınmıştır. Bu alt kategori sayesinde, yakın partner cinayetlerinin daha iyi anlaşılacağı düşünülmüştür. Örneğin yabancı biri tarafından işlendiği bilinen cinayet, kadın cinayeti olarak ele alınamaz. Bu, bir iktidar ilişkisinin kesin olarak var olup olmadığını bilmemekten kaynaklanmaktadır. Bu durum, Messerschmidt'in femicide olarak adlandırdığı vakayı, maktulün kadın olduğu cinayet vakasından ayırmaktadır.

Analiz sonucunda toplam 74 yakın partner cinayetinin gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu cinayetlerin 44'ü eş, 11'i eski eş, 10'u sevgili, 5'i eski sevgili ve son 4'ü ise takıntılı tarafından işlenmiştir. Ayrılık/ret sebebi, 39 cinayet ile yakın partner cinayetlerinde birinci sıradadır. Bunu 12 cinayet ile kıskançlık, 14 cinayet ile aldatma/kıskanma, 11 cinayet ile karşı gelme, 2 cinayet ile uygunsuz meslek icra etmek, başkasıyla birliktelik ve uzaklaştırma kararı takip etmektedir.

Yakın partner cinayetlerinde boşanma, kıskançlık, reddedilme, aldatma ve ayrılma isteği sık görülen ortak nedenler arasındadır. Bu ortak nedenler arasında ayrılık (Ayrılık; boşanma, reddedilme, ayrılmama anlamlarını birlikte içerecek surette kullanılmaktadır) vurgusu, işlenen kadın cinayetlerinde birinci sebep olarak dikkat çekmektedir. Yakın partner cinayetlerinde birinci sırada, *eş tarafından işlenen yakın partner cinayetleri* bulunmaktadır. Eşi tarafından işlenen yakın partner cinayetlerinin altında yatan sebeplerin ilki olarak ayrılık/ret gelirken bunu aldatma/kıskanma, karşı gelme ve uzaklaştırma kararı takip etmektedir. Eski eş tarafından işlenen yakın partner cinayetlerinin altında yatan sebeplerin birincisi ise yine ayrılık/ret olarak öne çıkmaktadır. Bunu uygunsuz meslek icra etmek ve uzaklaştırma kararı takip etmektedir. Sevgili tarafından işlenen yakın partner cinayetlerinde ayrılık/ret yine birinci sebep iken onu aldatma/kıskanma, karşı gelme ve uygunsuz meslek takip etmektedir. Eski sevgili tarafından işlenen yakın partner cinayetlerinde de ayrılık/ret birinci sebeptir ve bunu başkasıyla birliktelik takip eder. Son olarak kadına takıntılı erkeğin işlediği cinayetin sebebi de ayrılık/ret olarak tasniflenmektedir.

Geleneksel İslam’da evlilik kutsanmış ve boşanma dışlanmıştır. Boşanma kararı ise erkeğin iradesine bırakılmıştır. Bakara Suresi’nin 237. ayetine göre erkek, kadına maddi bir bedel ödeyerek boşanabilmekteyken (Yüksel 2014; akt. Akkoç 2020, 88) kadın, boşanmayı ancak belli şartlar altında -onay mercisi olan erkeğe- teklif edebilmektedir. Fıkıhta kadının eşinden boşanabilmesi için alimler tarafından üç yol ileri sürülmüştür. Bunlardan ilki, Talak Suresi’nde erkeğe verilen üç Talak hakkını erkeğin kadına devretmesine dayanır. Kısaca boşanma hakkına sahip olan erkek, hakkını kadına devrederek onun da boşanma hakkına sahip olmasını sağlayabilir. İkinci yol, kadının belli bir bedel ödemek suretiyle erkeği boşanmaya ikna etmeye çalışmasından ibarettir. Eğer erkek reddederse kadının yapabileceği bir şey yoktur. Böyle bir durumda kadın evliliğini devam ettirmek ve eşini de mutlu etmek zorundadır. Üçüncü yol ise mahkemeye başvurmadır. Mahkemeye başvurmanın ön koşulları ise erkekte cinsel, zihinsel ya da deri hastalıklarının bulunması, erkeğin evi terk etmiş olması, erkeğin kadını Allah’ın emirleriyle çelişecek eylemlere zorlamasıdır. Bu iddiaları kanıtlamak kadının görevidir ve bu oldukça zordur. Aslında kadına verilmeyen boşanma hakkı, âlimler tarafından verilmeye çalışılsa da yine son sözü erkek söylediği için sistem onur kırıcıdır (Bayındır 2017). Cumhuriyet rejiminde ise 1926 tarihli 743 numaralı yasa ile kadınlara boşanma hakkı tanınmıştır. Boşanabilmenin hukuken ön koşulları ise zina, terk, suç işleme, şiddetli geçimsizlik, fena muamele ve hayata kasttır (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2014).

Evliliğin kural, boşanmanın istisna olması ve boşanmanın fıkıhta erkeğe, Cumhuriyette ise eril bir kuruma verilmesi, kadını ezici nitelikte olan toplumsal cinsiyet eşitsizliği düzenine bir örnek olarak gösterilebilir. Bir erkeğin erkek olarak algılanabilmesi için evlilik yapması ve evini geçindirmesi gerekmektedir. Oysa modernleşme sonucunda ortaya çıkan boşanma hakkının elde edilmesi, bir ölçüde de olsa maddi anlamda bağımsızlığın kazanılması ve son olarak doğum kontrol yöntemleri odağındaki gelişmeler (Öztürk 2020, 108) kadını özgürleştirmeye başlamış ve erkeğin bir tür korku içine girmesine sebep olmuştur. Aynı zamanda modernleşmeye bağlı olarak ev içinde yaşanan dönüşümler erkeği ev işlerine dâhil ederek kendisinin iktidar alanının kısıtlandığını düşünmesine sebebiyet vermiştir. Kısıtlandığını düşünen erkek şiddete başvurmaktadır (Öztürk 2020, 45). Messerschmidt (2016, 75), yakın partner cinayetlerinde cinayet gerçekleşmeden önce şiddet izlerinin görüldüğünden bahsetmektedir. Boşanma bir erkeklik krizi olarak değerlendirilmektedir çünkü erkek, kurduğu iktidara karşı boşanmayı bir başkaldırı olarak algılar. Hegemonik erkeklik bağlamında diğer erkekliklerle yarışan bir erkek, boşanma ile birlikte oluşan “kadına sahip olamama” göstergesi neticesinde diğerlerine karşı küçük düşer. İtibar ve iktidar kaybı yaşayan erkek şiddete başvurarak güç gösterisi yapmak suretiyle kaybettiği itibarı yeniden kazanmaya çalışmaktadır. Messerschmidt (2016), boşanma sebebine bağlı gerçekleşen cinayetleri kadın cinayetlerinden saymıştır çünkü bir iktidar ilişkisi söz konusudur. Erkek kaybettiği itibar ve iktidarı telafi edebilmek uğruna kadına şiddet uygulamakta ve hatta onu öldürmektedir.

Öztürk (2020)’ün, kadına şiddet uygulayan ve cezaevine girmiş erkeklerle görüşme yaptığı çalışmasında Mehmet isimli kişinin söyledikleri, boşanma eylemi neticesinde girilen erkeklik krizi yaklaşımını doğruluyor görünmektedir: “Tehdit ederdim. Ayrılmaktansa öldürmeyi tercih ederim, derdim. Boşanma olmaz... Sorun, ayrılığı kaldıramadım. Benden ayrılırsa, başkasıyla birlikte olursa, evlenirse diye... Sekiz bıçak vurdum. Bir kadının, bir erkeği tahrik ettiği kadar, kimse erkeği tahrik edemez” (Öztürk 2020, 112).

Burada diğer bir önemli husus, erkeğin kadını malı mülkü gibi görmesinden kaynaklanmaktadır. Erkeğe ait olan malın kullanım iradesinin bir başka erkeğe geçmesi ilk erkeğe kendisini yetersiz hissettirecektir. Erkek, böyle bir durumda kendisini bu hâle düşüren -

kadından- intikamını almalıdır. Aksi hâlde içinde bulunduğu çevreye karşı başarılı ve güçlü olduğunu gösterebilmesinin başka bir yolu bulunmamaktadır.

Messerschmidt'in tasnifinin diğer ayağı olan “namus cinayetleri”, tablonun ikinci yarısını oluşturmaktadır. Messerschmidt (2016, 76-77)'e göre namus cinayetleri, verili aile -seçilmemiş ya da üst- tarafından işlenmektedir. Namus cinayetleri ile yakın partner cinayetleri arasında cinayetin sebepleri ortak olabilir. Örneğin boşanma gerekçesiyle eşler de babalar da cinayet işleyebilir. Yakın partner cinayetini, namus cinayetinden ayıran fark, cinayeti işleyen kişinin eş olmasıdır, baba ya da kardeş değil. Bu farkın daha kolay anlaşılabilmesi için “namus cinayeti” tablosunun işe yarayabileceği düşünülmüştür.

Analize göre toplam 3 kişi namus cinayeti gerekçesiyle hayatını yitirmiştir. Bu namus cinayetlerinin 2'si maktul kadının erkek kardeşi ve 1'i ise babası tarafından işlenmiştir. 3 namus cinayetinin 2'si evden kaçma ve kalan 1'i ise boşanma nedeniyle gerçekleşmiştir. İşlenen namus cinayetlerinde birinci fail erkek kardeş iken onu baba takip etmektedir.

Namus cinayetlerinin ihbar edilmesi çoğu zaman mümkün olmadığı ve deliller yok edildiği için (Soyaslan 1999; akt. Yıldız 2008, 219) gerçekleşen tüm namus cinayetleri medyaya yansımamaktadır. Bu bakımdan namus cinayetleri olarak sınıflandırılan verilere bakarak artık Türkiye'de namus cinayetinin neredeyse hiç gerçekleşmediğini söylemek mümkün görünmemektedir. Buna karşın Türk Ceza Kanunu'nda namus cinayetlerine ilişkin cezai indirimin kaldırılmış olmasının (Aydın 2005, 227) kadın cinayetlerini azalttığı argümanı öne sürülse dahi Öztürk ve Demirdağ (2013, 130) yaptığı çalışmada çoğu mahkumun yasal düzenlemelerin namus meselesini çözmeye yeterli olamayacağını belirttiklerini ifade etmiştir. Namus temalı cinayetlere yönelik cezai indirimin kaldırılmasının, namus cinayetlerini ortadan kaldırmadığını, aksine bu cinayetlerin formunu değiştirdiğini vurgulayan Koğacıoğlu (2007, 7), genel tahrik maddelerine dayalı indirimler ya da cinayeti intihar gibi gösterme stratejisiyle bu durumun dönüştüğünü ifade eder.

Namus cinayetlerinin temelinde yer alan cinsellik, kadınların tarihsel olarak bedenleri üzerinden ezilmişliği üzerine kurulmuştur. Cinsellik, toplumsallaşma aracılığıyla öğrenilmektedir. Toplumsallaşma, erkeğin cinselliği kışkırtırken kadının cinselliğini bastırır (Altınay 2002, 323-324). Bunun yanı sıra yine tarihsel açıdan düşünüldüğünde dişi bedendeki üreme süreçleri Antik Yunan'dan bu yana histeri argümanına dayanan kadının irrasyonallitesi olarak açıklanır ve erkeklerden aşağı olarak konumlanır (Berktay 2009, 58-59). Rasyonalite ile eşleştirilen erkek, denetim aracı olarak namusu, cinsellik üzerinden tanımlamaktadır. İffetini korumak kadının görevidir ve cinsel saflık ancak evlilikle sağlanabilmektedir. Cinsel deneyimin meşruluğu evliliğe dayanır ve bir kadın cinsel deneyimi yalnızca eşyle yaşadığı sürece iffetlidir (Oranlı 2009, 340). Bu süreçte erkeğin iki rolü vardır. Bunlardan ilki, başkalarının namusuna göz dikmemekken ikincisi, kendi ailesindeki kadınların namusunu korumaktır. Erkeğin şiddet kullanması, namus koruma göreviyle alakalıdır (Ergil 1980; akt. Vargün ve Tekin 2012, 110). Korumak için güçlü olmak ve bu gücü diğerlerine kanıtlamak gerekir. Aile geleneklerine uymayan, evlilik dışı cinsel deneyim yaşayan, ailenin istediği kişiyle evlenmeyi reddeden, boşanma talep eden kadınlara “namussuzluk” yaptığı gerekçesiyle şiddet uygulanmaktadır (Messerschmidt 2016, 77).

Namus cinayetini hegemonik erkeklik ve erkeklik krizi bağlamında okumaya yardımcı olması adına 2 Ocak 2021'de haberleştirilen cinayeti ele almakta fayda olabilir. Ailelerinin onaylamadığı bir ilişki yaşayan çift, barışma bahanesiyle kızın ailesinin evine davet edildikten sonra öldürülmüşlerdir. Namus cinayeti, onaylanmayan bir ilişki yaşanması suretiyle gerçekleşmiştir. Hegemonik erkeklik bağlamında ise apayrı bir detay söz konusudur. Osman Ç., Vildan İ.'nin

ailesi tarafından önce tecavüze uğramış ve ardından bıçaklanarak öldürülmüştür (Habertürk 2021). Tecavüz burada bir iktidar meselesinin sonucu ve bir tür mesajdır.

Tecavüz vakalarında genellikle verilmek istenen iki mesajdan söz edilebilir. İlki cinsel şiddet eliyle iktidar kurma, ikincisi ise kadını cinsel bir nesne olarak konumlandırmadır. Ele alınan bu vakada erkeğe tecavüz edilmesi, erkeği kadın gibi aşağı konuma itme isteğiyle alakalıdır. Böyle bir davranışın arkasında tecavüzün erkekler arası bir statü meselesi olduğu fikri yatmaktadır (Özdemir 2010, 84). Namus üzerinden itibarının sarsıldığını düşünen aile, kızıyla beraber olan erkeği “erkeklüğünden etmek” suretiyle itibarını yeniden kazanmaya çalışmıştır. “Namus temizleme” öldürme eylemiyle birleşince de süreç tamamlanmış olmaktadır.

Tablo 2. Kadın Cinayeti Sayılamayacak Olan Kadın Ölümleri

Niçin	Arkadaş	Eski Ortak	Eski/Eş	Konşu	Sevgili	Bilinmiyor	Baba	Oğul	Damat	Enişte	Taksici	Kardeş	Kuzen	Amca	Torun	Eş Akrabası
Kaza	1				1	2	1			2						
Bilinmiyor		1	7		1	30	1			1	1					
Hastalık			3					3							1	
Para İsteme				1				1								1
Toplu Cinayet			12		2		6	5	2				2			
Hırsızlık						2			1							1
Mülk			1												1	
Uyuşturucu							1	1								
Kavga																
Uygunuz Vaziyete Tanıklık			1													
Toplam	1	1	24	2	4	34	9	10	3	3	1	2	1	1	2	

Yukarıda sayılan sebeplerle cinayet işleyen kişilerin maktul ile arasında iktidar ilişkisi olmaması ya da varsa dahi bilinmemesi durumunda bu vakaların birer kadın cinayeti değil cinayet olarak değerlendirilmelerini daha doğru kılar. Cinayetin kimin tarafından işlendiği bilinmeyen durumlar kadın cinayetinden sayılmamıştır. Çalışma boyunca bir cinayetin hangi durumlarda kadın cinayeti olarak ele alınabileceği açıklanmıştır. Bu durumda ortaya çıkan tablo şunu göstermektedir: Öldürülen her kadının kadın cinayeti kurbanı olduğunu söylemek yanıltıcı bir çıkarımdır. Bu yanıltıcı çıkarım henüz tam olarak çözümlenmemiş kadın cinayetlerine eşlik eden cinsiyete dayalı iktidar ilişkisini göz ardı ederek sadece öldürülen erkeklerin sayısının kadınlardan fazla olduğuna dayanıp kadın cinayetlerine odaklanmanın hatalı olduğu yanılıgısına dönüşebilir.

Nitekim öldürülen erkek sayısı kadın sayısından fazla olsa da erkek ölümlerinde, kadın cinayetlerinde olduğu gibi henüz cinsiyete dayalı bir iktidar ilişkisi söz konusu değildir. Burada

kadın cinayetlerini maktulün kadın olduğu cinayetlerden ayırmanın temel nedeni, kadın cinayetlerine eşlik eden erkeklik krizini ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği düzenini tespit ve ifşa etmektir. Nitekim kadın cinayetlerinde kadının sırf kadın olması, cinayetin temel saiki olarak sunulmaz: Örtüktür. Başka bir deyişle kadın cinayetlerinin failleri tarafından öne sürülen gerekçeler, maktulün kadın olduğu gerçeği dışarı bırakıldığında anlamsız kalmaktadır. Dolayısıyla kadın cinayetinde cinsiyete dayalı bir iktidar meselesi vardır. Bu sebeple böyle bir iktidar ilişkisinin söz konusu olmadığı erkek cinayetleriyle kadın cinayetleri aynı çerçevede değerlendirilemez. Bu bakımdan kadın cinayetleri cinsiyete dayalı ayrımcılığa temel teşkil eden geleneksel cinsiyet rolleri tarafından beslenen özel bir cinayet kategorisi olarak değerlendirilmelidir. Hangi cinayetin kadın cinayeti olarak değerlendirilebileceğini daha iyi anlamak için şu soruyu sormak zihni rahatlatılabilir: Bu hikâyede öldürülen kişi kadın değil de erkek olsaydı cinayet yine de gerçekleşir miydi? Cevap “evet” ise o bir kadın cinayeti değil, cinayettir. Cevap “hayır” ise maktul -başka saiklerin yanında- ayrıca “kadın olduğu için” bir erkek tarafından öldürülmüştür ve bu bir kadın cinayettir.

Sonuç

Erkeklik, toplumun modernleşmesiyle birlikte kadınların toplumsal hayata katılması neticesinde eskiye kıyasla daha fazla etkilenmekte, tehdit hissetmekte ve bir tür krize girmektedir. Öyle ki modernite ile ailede erkeğin otoritesi sarsılmakta, kadının erkeğin karşısındaki gücü nispeten de olsa artmaktadır. Değişen bu güç dengeleri ise erkeklik krizini tetiklemektedir. Messerschmidt (2016), oluşturduğu tasnifte kadın cinayetlerinin altında yatan sebeplerin erkeklik krizine dayandığını savunmaktadır.

Hegemonik erkekliğin sabit bir forma sahip olmadığı, zaman ve mekân koşullarında değişebildiği ve erkeklikler arasında bir yarış olduğu görünmektedir. Erkeklikler arasındaki rekabet, onlarda bir tür iktidar kaybetme korkusu geliştirmiştir (Öztürk 2020, 44-49). Erkek, hâlihazırda yarış içindeyken yarışta kaybetmesine neden olacağını düşündüğü kişiye güç ve şiddet uygulamaktadır (Messerschmidt 2016, 75). Erkeğin içine girdiği bu kriz hâli zaman içinde cinayete varabilmektedir. Bu bağlamda öldürülen kadın hikâyelerini kadın cinayeti gözüyle (içinde iktidar ve erkeklik krizi barındırması ihtimaliyle birlikte) analiz etmek önemlidir.

Çalışma çerçevesinde eleştirilen erkeklerin kadınlardan daha çok öldürüldüğü argümanı, kadın cinayetlerini anlamada ve bu cinayetlere yönelik politikalar geliştirmede önemli bir yanlış anlamaya yol açmaktadır. Bu görüş, yalnızca öldürülen kişi sayısına odaklanarak, kadın cinayetlerinin arkasındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve erkeklik krizini göz ardı eder. Öncelikle, erkek cinayetleri ile kadın cinayetleri arasındaki farkın anlaşılması gerekmektedir. Erkek cinayetleri çoğunlukla cinsiyete dayalı bir iktidar ilişkisinden kaynaklanmaz. Erkeklerin öldürülme sebepleri, ekseriyetle suç, şiddet olayları ya da bireysel anlaşmazlıklar gibi çeşitli faktörlere dayanabilir ancak kadın cinayetleri, toplumsal cinsiyet rollerine dayalı bir güç dinamiğinin ve ataerkil yapının bir sonucudur.

Kadın cinayetleri, kadınların toplumsal olarak ikincil bir konumda görüldüğü, onların yaşamları ve bedenleri üzerinde erkeklerin kontrol ve iktidar kurmaya çalıştığı bir bağlamda gerçekleşir. Bu durum, erkek cinayetlerinden farklı olarak, kadının yalnızca kadın olması nedeniyle hedef alınmasını ve şiddete maruz kalmasını içerir. Bu nedenle, kadın cinayetlerini erkek cinayetleriyle kıyaslamak, sorunun toplumsal cinsiyet boyutunu görmezden gelmek anlamına gelir. Kadın cinayetleri, cinsiyete dayalı şiddetin bir tezahürü olarak, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştiren bir unsurdur.

Yine çalışma çerçevesinde eleştirilen ölen her kadının, kadın cinayeti kurbanı olduğu

yönündeki argüman, kadın cinayetlerinin tanımını ve anlamını belirsizleştirir ve sorunun kökenine inmekten uzak bir yaklaşımdır. Her kadın ölümü, mutlaka kadın cinayeti olarak değerlendirilemez çünkü kadın cinayeti kavramı, kadının cinsiyeti nedeniyle hedef alınması ve öldürülmesi anlamını taşır. Kadın cinayetlerini anlamak için, bu cinayetlerin arkasında yatan cinsiyete dayalı iktidar ilişkisinin varlığına odaklanmak gerekmektedir. Kadının kadın olması, bu cinayetlerin işlenmesinde temel bir motivasyon olduğunda, bu cinayetler kadın cinayeti olarak tanımlanır ancak bu durumun olmadığı, yani cinsiyete dayalı bir motivasyonun bulunmadığı vakalar, kadın cinayeti olarak değerlendirilmemelidir.

Her kadın ölümünün kadın cinayeti olarak tanımlanması, bu cinayetlerin arkasındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ataerkil yapıların neden olduğu güç dinamiklerini göz ardı eder. Bu nedenle, kadın cinayetlerini doğru bir şekilde tanımlamak, cinsiyete dayalı iktidar ilişkisinin var olup olmadığını anlamayı gerektirir. Kadın cinayetlerini bu bağlamda ele almak, toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinin bir parçası olarak, bu tür cinayetlerin önlenmesine yönelik daha etkili politikalar geliştirilmesini sağlayacaktır.

İki argümanın eleştirisi, kadın cinayetlerinin sıradan bir şiddet olayı olarak değil, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ataerkil yapıların bir sonucu olarak ele alınması gerektiğini vurgular. Bu cinayetlerin doğru bir şekilde tanımlanması ve bu doğrultuda politikaların geliştirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinde kritik bir öneme sahiptir.

Kadın cinayetlerinde iktidarı aramaya dayanan temelde Messerschmidt, tasnifini yakın partner cinayeti ve namus cinayeti olarak ikiye ayırmıştır (Messerschmidt 2016, 75-77). İktidar ilişkisinin bulunmaması nedeniyle, maktulü kadın olan cinayetler ise yeni bir kategori olarak eklenmiştir. Yakın partner cinayetlerindeki temel ölçüt, fail ile kurban arasındaki verili -tercihe dayalı/sonradan kurulmuş- olmayan ilişkiyken; namus cinayetlerindeki ölçüt failin verili aile olmasıdır. Bu çalışmada, “kim?” sorusunun yanı sıra “niçin?” sorusuna yer vererek kategori yapılmasının nedeni, iktidar ilişkisini açığa çıkartma gerekliliğine dayanmaktadır. Cinayet failinin baba olması, tek başına o cinayeti namus cinayeti yapmaz çünkü saik her durumda iktidarla ilgili olmayabilir. Örneğin savaşa maruz kalmış bir baba, psikolojik nedenlerle kızını ve hatta tüm ailesini öldürebilir. Bu örnekle evlilik öncesi cinsel ilişkide bulunan kızını öldürerek namus cinayeti işleyen baba örneğini birbirinden ayırmak için cinayet odağında “niçin?” sorusunu sormak elzemdir.

Kadın cinayetleri, Anıt Savaş verilerini içerik analizine tabi tutan bu çalışma neticesinde maktulü kadın olan cinayet vakalarından ayrılmış bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyete dayalı iktidar ilişkileri, kadın cinayetlerini diğer cinayetlerden ayırtmaktadır. Böylece “erkek cinayetlerinin kadın cinayetlerinden fazla olduğu” argümanının anlamsız olduğu görülmektedir. Nitekim böyle bir iddiada bulunabilmek için öldürülen erkek hikayelerini de cinsiyete dayalı iktidar ilişkileri bağlamında analiz etmek ve sonunda kadın cinayetleri ile kıyaslamak gerekmektedir ki henüz böyle bir iddiaya sahip bir araştırma yapılmamıştır.

Messerschmidt (2016)'in tasnifinin uygulandığı çalışmada Türkiye’de 2024’ün ilk yarısında “kadın”la ilgili olarak toplam 176 cinayet incelenmiştir. 176 cinayetin 99’u kadın cinayeti olarak değil, maktulü kadın olan cinayet olarak nitelendirilmiştir. Bunun nedeni 99 cinayetin 30’unda maktul veya failin kim olduğu belirlenemezken geriye kalan 69 cinayette fail ve maktul belli olmasına rağmen aralarında bir iktidar ilişkisinin bulunmamasıdır. Kadın cinayeti olarak adlandırılan 77 cinayetin 74’ü yakın partner cinayeti iken 3’ü namus cinayettir.

Yapılan analizlerin temel amacı, kadın cinayetlerini sadece istatistiki bir veri veya yüzeysel bir şiddet olayı olarak değerlendirmekten öteye geçmektir. Kadın cinayetlerinin ardındaki

toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve erkeklik krizinin derinlemesine incelenmesi, bu cinayetlerin yalnızca sayısal bir artıştan ibaret olmadığını aynı zamanda belirli toplumsal ve kültürel dinamiklerle bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kapsamlı yaklaşım, sorunların yüzeyine inmek yerine kadın cinayetlerinin kökenindeki güç dinamiklerini ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini anlamayı hedefler. Böylece kadın cinayetlerini önlemeye yönelik daha etkili, hedeflenmiş ve sürdürülebilir stratejilerin geliştirilmesine zemin hazırlar. Bu yaklaşım hem sorunun tam boyutunu kavramak hem de kadın cinayetlerini gerçek anlamda azaltacak politikalar üretmek açısından kritik bir öneme sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA

- Akkaş İ. & Uyanık Z. 2016, "Kadına Yönelik Şiddet". *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 6(1), 32-42.
- Akkoç H. B. 2020, *Boşanma, Erkeklik Krizi ve Babalık*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi. Ankara.
- Aşkın, U. & Aşkın E. Ö. 2017, "Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet ve Yoksulluk İlişkisi: Aile İçi Şiddet Mağduru Kadınlar Üzerine Bir Araştırma". *Kapadokya Akademik Bakış Dergisi*, 1(2), 16-37.
- Altınay A. G. 2002, "Bedenimiz ve Biz: Bekaret Ve Cinselliğin Siyaseti". Eds. A. Bora & A. Günel, *90'larda Türkiye'de Feminizm*, İstanbul, 323-343.
- Aydın D. 2005, "Yeni Türk Ceza Kanunu'nda Haksız Tahrik". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 54(1), 225-254.
- Bayındır H. 2017, "Kadının Boşanma Hakkı: İftida". *Süleymaniye Vakfı*. Kaynak: <https://www.suleymaniyevakfi.org/author/haticebayindir>
- Beauvoir S. 1993, *Kadın: İkinci Cins, Bağımsızlığa Doğru*. Çev. B. Onaran. İstanbul.
- Berktaş F. 2009, "Feminist Teorinin Önemli Bir Alanı: Cinsellik". *Cogito*, (58), 57-73.
- Bloom L. B. 2019. "20 Most Dangerous Places for Women Travelers". *Forbes*. Kaynak: <https://www.forbes.com/sites/laurabegleybloom/2019/07/26/20-mostdangerous-places-for-women-travelers/?sh=42135c7c2f49>
- Boratav Ç. 1993. "İlkel Toplumlarda Besin Elde Etme Faaliyetleri". *Ankara Üniversitesi Antropoloji Dergisi*, (1), 99-113.
- Bozok, M. 2018, *Ebeveynlik, Erkeklik ve Çalışma Hayatı Arasında Türkiye'de Babalık*. İstanbul.
- Connell R. 2016, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. Çev. C. Soydemir. İstanbul.
- Connell R. 2019, *Erkeklikler*. Çev. N. Konukçu. İstanbul.
- Corradi C., Marcuello-Servós, C., Boira, S. & Weil, S. (2016). "Theories Of Femicide And Their Significance For Social Research". *Current Sociology*, 64(7), 975-995. doi: 10.1177/0011392115622256
- Çelik G. 2018, *Öldüren Erkek(lik)ler: Eşine Şiddet Uygulamış Cezaevindeki Erkekler*. İstanbul.
- Demren Ç. 2003, "Erkeklik, Ataerkillik ve İktidar İlişkileri". Ed. A. Akın, *Toplumsal Cinsiyet, Sağlık ve Kadın*. Ankara, 233-252.
- Dugan L., Nagin D. S. & Rosenfeld R. 1999, "Explaining The Decline in Intimate Partner Homicide: The Effects of Changing Domesticity, Women's Status, and Domestic Violence Resources". *Homicide Studies*, 3(3), 187-214. doi: 10.1177/1088767999003003001
- Gazioğlu E. 2013, "Kadın Cinayetleri: Kavramsallaştırma ve Sorunlu Yaklaşımlar". *Sosyal Politika Çalışmaları*, 30(7), 89-100.
- Grzyb M., Naudi, M. & Marcuello-Servós C. "2018, "Femicide definitions". Eds. S. Weil, C. Corradi & M. Naudi, *Femicide Across Europe: Theory, Research And Prevention*. Bristol, 17-32.
- Hacettepe Üniversitesi 2015, "Research On Domestic Violence Against Women In Turkey". Report. Kaynak: http://www.hips.hacettepe.edu.tr/eng/english_main_report.pdf
- Hacısoftaoğlu İ. & Bulgu N. 2015, "Yedi Dağın Ötesindeki Çocuklar: Güreşte Erkeklik ve Şiddet". Ed. B.

- Yarar, *Şiddetin Cinsiyetli Yüzleri*. İstanbul, 114-140.
- Hardesty J. L. 2002, "Separation Assault in The Context of Post-Divorce Parenting: An Integrative Review of the Literature". *Journal of Violence Against Women*, 8(5), 597-625. doi: 10.1177/107780120200800505
- Hunnicut G. 2009, "Varieties Of Patriarchy And Violence Against Women: Resurrecting "Patriarchy" As A Theoretical Tool". *Violence Against Women*, 15(5), 553-573. doi: 10.1177/1077801208331246
- Koğacıoğlu D. 2007, "Gelenek Söylemleri ve İktidarın Doğallaşması: Namus Cinayetleri Örneği". *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, (3), 92-120.
- Krippendorff K. 2004, *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. New York.
- Messerschmidt W. 2019, *Hegemonik Erkeklik: Formülasyon, Yeniden Formülasyon ve Genişleme*. Çev. Eleştirel Erkeklik İncelemeleri İnisyatifi. İstanbul.
- Messerschmidt W. J. 2016, "Masculinities and Femicide". *Culture, Masculinities, and Femicide in Europe Conference*, Ljubljana.
- NOTUS 2016, "WAVE: Kadına Yönelik Şiddet Karşılaştırmalı Raporu: İtalya, İspanya ve Türkiye". Rapor. https://notus-asr.org/wp-content/uploads/2016/05/WAVE_CR_TR_FINAL_7March2016-2-2.pdf
- OECD 2020, "Violence Against Women". Report. <https://www.oecd.org/gender/vaw.htm>
- OECD 2021, "Violence Against Women". Report. Kaynak: <https://data.oecd.org/inequality/violence-against-women.htm>
- OMCT 2003, "Violence Against Women İn Turkey A Report To The Committe Against Torture". Report. Kaynak: https://www.omct.org/files/2004/07/2409/eng_2003_09_turkey.pdf
- Oranlı İ. 2009, "Ondokuzuncu Yüzyıl Avrupası'nda İrkçılık ve Cinsiyetçilik". *Cogito*, (58), 339-350.
- Öz E. & Aldı V. 2021, Kırşehir'deki vahşetle ilgili korkunç detay! Çok kan akmasının diye leğene koymuşlar. *Hürriyet Gazetesi*. Kaynak: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kirsehirdeki-vahsetle-ilgili-korkunc-detay-cokkan-akmasin-diye-legene-koymuslar-41704772> Erişim Tarihi: 4 Haziran 2014.
- Özdemir O. 2010, "Tecavüzü Hegemonik Erkeklik Zemininden Kavramak". *Fe Dergi*, 2(2), 75-90.
- Özer A. 1998, *Modernleşme ve Güneydoğu*. İstanbul.
- Öztürk A. B. 2020, *Bebekten Katile Erkeklik: Kadına Karşı Şiddet Uygulayan Erkekler*. Ankara.
- Öztürk M. & Demirdağ M. A. 2013, "Namusunu Kanla Temizleyenler: Mardin Cezaevi'nde Namus Davası Nedeniyle Yatan Mahkumlar Üzerine Bir Araştırma". *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(30), 117-135.
- Polis Akademisi 2018, Dünyada ve Türkiye'de Kadın Cinayetleri: 2016-2017-2018 Verileri ve Analizler. Rapor. Kaynak: https://www.pa.edu.tr/Upload/editor/files/Kadin_Cinayetleri_Rapor.pdf
- Radford J. & Russell D. Eds. 1992, *Femicide: The Politics of Woman Killing*. Maidenhead.
- Real, T. 2004, *Erkekler Ağlamaz*. Çev. Z. Koltukçuoğlu. İstanbul.
- Sakallı N. & Türkoğlu B. 2019, "Erkek Olmak Ya Da Olmamak: Sosyal Psikolojik Açından Erkeklik/Erkeklik Çalışmaları". *Türk Psikoloji Yazıları*, 22(44), 52-76.
- Sancar S. 2020, *Erkeklik: İmkansız İktidar*. İstanbul.
- Segal L. 1992, Ağır Çekim: Değişen Erkeklikler, Değişen Erkekler. Çev. V. Ersoy. İstanbul.
- Sertalp E. 2015, 1990'lar Hollywood Sinemasında Tüketim Toplumu, Erkeklik Krizi ve Şiddet Eleştirisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi. Ankara.
- Sosyo-Politik Saha Araştırması Merkezi 2020, "2015-2019 Yılları Arasında Türkiye'de Yaşanan İntihar Verileri Üzerine Bir Derleme Çalışması". Rapor. Kaynak: <https://sahamerkezi.org/wp-content/uploads/2020/11/intihar-1.pdf>
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2014, "Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması". Rapor. Kaynak: <https://www.aile.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/arastirmalar/tbna2014-kitap.pdf>
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) 2019, "Global Study On Homicide". Report. Kaynak: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/gsh/Booklet_5.pdf
- Vargün B. & Tekin Ü. 2012, "Aile Kurumu Çerçevesinde Töre ve Namus Cinayetleri". *Muhafazakar*

Düşünce, 8(31), 101-118.

Verilere <http://anitsayac.com> adresinden 01.07.2024 tarihinde erişilmiştir.

Yıldız C. 2008, "Türkiye'de Töre Baskısına Bağlı İntiharlar ve Töre Cinayetleri". *Bolu Abant İzzet Baysal Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(16), 209-231.

Walby S. 1990, *Theorizing Patriarchy*. Oxford.

Hristiyanlıkta Bir Mezhep: Athinganoi

A Sect in Christianity: Athinganoi

Gülcan KAŞKA*

Öne Çıkanlar:

- Bu makalede tarihsel süreç içinde Athinganoi mezhebi incelenmiştir.
- Antik yazarların aktardığı bilgiler ışığında kilisenin mezhep hakkındaki düşünceleri aktarılmıştır.
- Makalede I. Mikhael'in mezhep üzerine uyguladığı yaptırımlar ele alınmıştır.
- Bunların dışında 12.-14. yüzyıla tarihlenen Bizans kaynaklarında Romanlar ve Athinganoi mezhebi ile ilgili yorumlara değinilmiştir.

Öz: MS 1. yüzyılda ortaya çıkmasından sonra Hristiyanlık özellikle kadınlar ve köleler arasında büyük kabul görmüş ve ilerleyen yüzyıllarda giderek yaygınlaşmıştır. Zaman içinde Hristiyanlığın, bazı ruhbanlar tarafından farklı şekilde yorumlanması çeşitli tarikatların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Anadolu'nun da değişik bölgelerinde varlık gösteren tarikatlar uzun bir süre varlıklarını devam ettirmişlerdir. Yerel otoritenin desteklediği din adamları ortaya çıkan bu tarikatları hoş karşılamamıştır. Hristiyan dünyasında düzenlenen konsillerde sapkın olarak nitelendirilen bu gruplar tartışma konusu olmuştur. Tartışma konusu olan bu mezheplerden biri de Athinganoi'dur. Mezhepten ilk olarak MS 6.-7. yüzyılda yaşamış olan Constantinopolis presbyteros'u Timotheos, daha sonra da MS 8. yüzyılda patricus olarak görev yapan Germanos ve MS 8.-9. yüzyılda yaşamış keşiş Theophanes söz etmiştir. I. Mikhael Dönemi'nde (MS 811-813) Athinganoi mezhebine bağlı kişiler idam edilmiş ve daha sonra ılımlı din adamlarının araya girmesiyle mezhebin üyelerinin idam cezası kaldırılmış ancak mallarına el konulmuştur. II. Mikhael Dönemi'nde tarikat üzerindeki baskı ortadan kalkmıştır. MS 10. yüzyıldan MS 14. yüzyıla kadar Bizans kaynaklarında bu mezhepten bahsedilmektedir. Bu makalede söz konusu kaynaklara dayanılarak tarihsel süreç içinde Athinganoi mezhebi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hristiyanlık, Mezhep, Athinganoi, Romanlar, Sapkınlık.

Highlights:

- This article analyses the Athinganoi sect in the historical process.
- The information provided by ancient authors is used in the article to convey the Church's opinion about the sect.
- The article deals with the sanctions on the sect during the reign of Michael I.
- Byzantine sources dating from the 12th-14th centuries contain comments on the Roma and the Athinganoi sect

Abstract: When Christianity emerged in the first century AD, it was widely accepted, especially among women and slaves, and became increasingly widespread in the following centuries. Over time, different interpretations of Christianity by some clergymen led to the emergence of various sects. The sects that existed in different parts of Anatolia continued their existence for a long time. The clergy supported by the

* Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Isparta, gulcankaska@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0566-3965.

local authority did not welcome these sects. These groups, which were characterised as heretical in the councils held in the Christian world, were the subject of discussion. One of these sects that were the subject of discussion was Athinganoi. The sect was first mentioned by Timotheos, the presbyteros of Constantinoupolis, in the 6th-7th century AD. Later, the patrician Germanos, who lived in the 8th century AD and the monk Theophanes, who lived in the 8th-9th century AD, also mentioned the sect. During the reign of Michael I (811-813 AD), members of the Athinganoi sect were executed, and later, with the intervention of moderate clergy, the death penalty of the members of the sect was lifted, but their property was confiscated. During the reign of Michael II, the pressure on the sect was eased. The sect was mentioned in Byzantine sources from the 10th century AD to the 14th century AD. This article examines the Athinganoi sect in the historical process.

Keywords: Christianity, Sect, Athinganoi, Romans, Heretic.

Summary: As Christianity spread from the first century after Christ, differences of opinion began to emerge among Christians and new sects emerged with different interpretations of Christianity. These sects that emerged in the places where Christianity spread were seen as an important problem by the clergy supported by the local authority. For this reason, these sects were discussed in the councils held at intervals and the members of the sects were declared heretics and excluded. Moreover, as a result of the efforts of the clergy living in antiquity, the sects were tried to be destroyed by putting pressure on them. Ancient writers frequently mentioned and denigrated these sects and sometimes warned the local population to be vigilant against them. One of these heretical sects mentioned by ancient writers is Athinganoi. The sect, which literally means “untouchable”, is known to have spread especially in Phrygia, Lykaonia and Pisidia in the ancient period. The sect was first documented by Timotheos, a presbyter of Constantinople, in the 6th–7th centuries AD. It was later mentioned by the patrician Germanos, who lived in the eighth century AD, and the monk Theophanes who, lived in the eighth-ninth AD. Theophanes, in his account of the Byzantine Emperor Nikephoros Logothetes I, who dethroned Empress Irine and ascended to the throne, whom he hated for his ten laws, accuses him of being a member of the sect. During the reign of his son-in-law Mikhael I, who took the throne after Nikephoros Logothetes I was defeated and killed by the Bulgarian Khan Krum, some clergymen acted against this sect and demanded the punishment of the members of the sect. Nikephoros I, the patriarch of Constantinople, took the lead in this matter. Nikephoros I, the patriarch of Constantinople, who gathered fanatics like himself around him, provoked the Emperor against the sect and caused the execution of the members of this sect, and thus the members of the sect were massacred. Unable to bear this massacre, Theodoros Studios and other rational clergymen like him, who had a more moderate view, tried to change the Emperor’s mind. Thanks to these moderate advisors, Michael II changed his mind and the members of the sect were exiled and their property confiscated. The exile order was carried out by the future emperor Leon V. By order of the Emperor, some of the members of this sect were exiled to the island of Aegina, where they were not very welcomed due to prejudice among the people. As far as it is understood from ancient sources, they took their beliefs to the place where they were exiled. During the reign of Michael II, the pressure on the sect was lifted. The ancient authors report that there were many Athinganoi in Amorium, the Emperor’s hometown, and emphasize that Michael II’s family and himself were members of this sect and that he had close relations with them, just like Nikephoros I. They also state that the good news that he would become emperor was given to him by an Athinganos, and that he had an Athinganos teacher and joined this sect thanks to him. Moreover, since these historians hated the emperor who seized the throne in a bloody way, they constantly mentioned his flaws, denigrated him and praised his rivals. They also claimed that the emperor was unpopular with the people and saw the sect as a branch of Judaism. They also emphasized the sect’s talent for fortune-telling and magic.

It is seen that the sect continued to exist in the 10th century AD. Demetrios of Cyzicus, who mentions the sect in that century, praises Constantine VII for his discussions with the representatives of this heretical group as well as the Paulicians. Also in that century, the monk Nikon Metanoieites, who worked in a monastery in Sparta, records that the Jews who sacrificed on Saturday in the slaughterhouse and celebrated Sunday as a holiday were expelled from the region. Adsincani is mentioned in a Georgian hagiographic text dated to 1068 AD. The text mentions that Emperor Constantinus Monomakhos (1042-55 AD) was

saved from wild animals devouring game in the Philopation imperial park in Constantinople in 1050 by a people called Adsincani. The emperor enlisted the help of a people called the Adsincani, famous for divination and sorcery. The people called Adsincani in the text left magical pieces of meat in the park that killed the wild beasts. In this way, the emperor got rid of these wild animals. The name Athinganoi continued to be used in sources from the 12th-14th century AD. The late 12th century writings of Theodoros Balsamon refer to canon XLI of the Council of Trullo, which excommunicates for 6 years any church member who exhibits bears and other animals for entertainment, tells fortunes and thus exploits the people. In the text, clergy, snake charmers and ventriloquists (those who speak from the belly) are called Athinganoi. It also states that these people read horoscopes and often predicted the future. Athanasios I, who served twice as patriarch of Constantinoupolis between 1289-1309, warned the people not to associate with fortune tellers, bear keepers and snake charmers, and “especially not to take Gypsies [Adingánous] into their homes because they teach evil things”. It is not known which community the name Athinganoi, mentioned in Byzantine texts of 12-14 AD. Like the Athinganoi, the Romani, another community living in the Balkans, practiced magic and fortune-telling. It is unclear how long these Athinganoi, whose numbers dwindled significantly in the 9th century AD and were exiled to the Balkans, continued to exist. Ancient sources referred to both communities by the same name because of their common characteristics, which led to confusion. It is therefore difficult to distinguish which people they were.

Giriş

Hristiyanlığın sapkın mezheplerinden biri olarak nitelendirilen *Athinganoi* (Pseudo Zonaras, *Athinganos* kelimesini sapkın şekilde tercüme etmiştir. Pse. Zonar. Lex. alpha. 59.12 <9Αθίγγανος>9. ὁ αἰρετικός) mezhebinden ilk olarak Konstantinopolis *presbyteros*'u Timotheos derlemesinde bahsetmiş (PG 86, col 33; Μελκισεδεκίται εἰσιν, οἱ νῦν προσαγορευόμενοι Ἀθίγγανοι. Ayrıca bk. Kohen 2007, 76; Speck 1997, 48) ve ardından MS 8. yüzyılda yaşayan *patricus* Germanos tekrar bu mezhepten söz etmiştir (PG 98 col. 85; Charanis 2011, 209). Bu mezhebin adı, Eski Yunanca “θιγγάνω- dokunuyorum” fiilinden türetilmiştir (*Etymol. Symeon*. 1.106.14 - 1.106.15 1.106 <9άθιγγανος>9· ὁ μὴ θέλων τινὶ προσεγγίσει· ἀπὸ τοῦ θίγω, <τὸ θιγγάνω>). Ayrıca bk. Wolf 2013, 30). Fiilin α olumsuzluk ekini almasıyla türetilen “Ἀθίγγανος” sıfatı dokunulmayan anlamına gelmektedir. *Athinganoi* için daha sonra *Atsinganoi* (ἄτσίγγανοι) kelimesi de kullanılmaya başlanmış ve bu isim Bizans İmparatorluğundaki Romanlar/çingeneler ile ilişkilendirilmiştir. *Athinganoi* adı, Avrupa dillerinde çingeneleri tanımlamak için kullanılan Zigeuner (Almanca), zingaro (İtalyanca), acinganoi (modern Grekçe), ciganin (modern Bulgarca) kelimelerinin kökünü teşkil etmektedir (Wexler 1997, 30).

Theophanes ve Diğer Antik Yazarların Mezhep ile İlgili Aktarımları

Athinganoi mezhebi MS 758-817 yılları arasında yaşayan Theophanes'in *khronographia* adlı eserinde de karşımıza çıkmaktadır. İmparator I. Nikephoros'a (MS 802-811) düşman olan Theophanes, imparatoru gizli *Athinganoi* olmakla suçlamıştır (Sharf 1971, 75; Gouillard 1965, 307-312). Ayrıca vakanüvis Theophanes nefret ettiği Bizans İmparatoru I. Nikephoros Logothetes'i anlattığı bölümle *Athinganoi* ile ilgili şu bilgileri vermiştir:

Theop. *Chron.* 488.22- 31

τῶν δὲ Μανιχαίων, τῶν νῦν Παυλικιάνων καλουμένων, καὶ Ἀθιγγάνων τῶν κατὰ Φρυγίαν καὶ Λυκαονίαν, ἀγγιγνιτόνων αὐτοῦ, φίλος ἦν διάπυρος, χρησιμοῖς καὶ τελεταῖς αὐτῶν ἐπιχαίρων, ἐν οἷς καί, ὅταν Βαρδάνιος ὁ πατρικίος ἐπανέστη αὐτῷ, τούτους προσκαλεσάμενος ταῖς αὐτῶν μαγγανείαις τοῦτον ὑπέταξεν. ταῦρον γὰρ ἐν τινὶ λάκκῳ ἐν σιδηρῷ πάλῳ ἐκ τῶν κεράτων προσδήσας εἰς γῆν νενευκότα, οὕτω μυκώμενον καὶ ἰλυσπώμενον ἀποκτανθῆναι πεποίηκεν, τὴν δὲ τούτου ἐσθῆτα ἐν μύλωνι ἀλήσας ἀντι στρόφως καὶ ἐπαοιδίαις χρησάμενος νίκην ἤρατο, παραχωρήσαντος τοῦ θεοῦ διὰ πλῆθος ἀμαρτιῶν ἡμῶν.

İmparator, şimdi Paulikanlar olarak adlandırılan Maniheiztlerin ve Phrygia ile Lykaonia'daki Anthinganoi'un ateşli bir arkadaşıydı. [imparator] onların kehanet becerilerinden ve törenlerinden zevk alıyordu. Patrikos Bardanos, ona isyan ettiğinde (imparator) onları çağırttı ve büyüleri sayesinde onu yendi. Zira bir çukurda boğayı başı yere eğilecek şekilde boynuzlarından demir bir direğe bağlattı ve hayvan kükreyip yuvarlanırken onu öldürttü. Ama Bardanos'un elbisesini bir değirmende ters yönde öğüttürdü ve üzerine çeşitli sihirli formüller okutturdu; böylece zaferi kazandı; günahlarımızın çokluğundan dolayı Tanrı buna izin verdi.

Nikephoros'tan sonra tahta geçen I. Mikhael Dönemi'nde (MS 811-813) ise sapkın ilan edilen mezhepleri büyük bir yıkım beklemektedir. Zira Konstantinopolis Patriği I. Nikephoros gibi fanatiklerin etkisi altında kalan İmparator I. Mikhael, Paulikanların ve *Anthinganoi*'un idam edilmesini emretmiştir (Theop. *Chron.* 495; Ayrıca bk. Alexander 1977, 239). Ancak imparatorun bu sert cezasına o dönemin önemli Hristiyan figürlerinden biri olan Theodoros Studios karşı çıkmıştır. Duruma sert bir şekilde muhalefet eden Studios'un çabaları sayesinde heretiklerin idam cezası, sürgüne ve mallarının müsadere edilmesine dönüştürülmüştür. *Athinganoi* hakkındaki bu emrin uygulanması, o sıralar Anadolu *thema*'sının generali ve geleceğin imparatoru olacak olan V. Leon'a bırakılmıştır. Bu durum muhtemelen bu tarikatın bir kısmının batı vilayetlerine aktarılması anlamına geliyordu (Starr 1936, 94). *Athinganoi*'un bazıları Aegina Adası'na yerleştirilmişler ve adanın yerlileri tarafından yabancı olarak adlandırılmışlardır (The Life of Saint Athanasia of Aegina, Acta Sanctorum, August, 111, 170 E). *Athinganoi* mezhebine verilen cezayı onaylayan Theophanes, *khronographia* adlı eserinde Theodoros Studios'un mezhebe verilen cezayı değiştirmesine karşı çıkmıştır ve aşağıdaki pasajda onu isim vermeden kötü bir danışman olarak eleştirmiştir.

Theop. *Chron.* 494.33- 495.6 ζήλω δὲ θεοῦ πολλῶ κινήσεις ὁ εὐσεβέστατος βασιλεὺς κατὰ Μανιχαίων, τῶν νῦν Παυλικιάνων, καὶ Ἀθιγγάνων τῶν ἐν Φρυγίᾳ καὶ Λυκαονίᾳ, κεφαλικὴν τιμωρίαν ἀποφηνάμενος ταῖς Νικηφόρου, τοῦ ἀγιοτάτου πατριάρχου, καὶ ἄλλων εὐσεβῶν εἰσηγήσεσιν ἀνετράπη δι' ἐτέρων κακοτρόπων συμβούλων προφάσει μετανοίας, ὅπερ ἦν ἀδύνατον τοὺς τῆ πλάνῃ ἐκεῖνῃ ἐαλωκότας μετανοῆσαι.

Tanrının davası gayretiyle hareket eden çok dindar imparator, çok kutsal patrik Nikephoros'un ve diğer dindar kişilerin önerisiyle, şimdi Paulikanlar olarak adlandırılan Manheiztlere ve Phrygia ve Lykaonia'da yaşayan Athinganoi'ye ölüm cezası verdi ve oysa böyle bir hataya düşenlerin fikirlerini değiştirmeleri imkânsız olmasına rağmen, diğer kötü danışmanlar tövbe etme fikrini gerekçe (göstererek), (imparatorun) fikrini değiştirdiler.

MS 9. yüzyılda II. Mikhael Dönemi'nde (MS 820-829) bu mezhep üzerindeki baskı ortadan kalkmıştır. Zira Antik Çağ yazarları İmparator II. Mikhael'in memleketi Amorion civarında birçok *Athinganoi* yaşadığı konusunda hemfikirlidir. Ayrıca bu yazarlar İmparator II Mikhael'in vatani Amorion'da Yahudilerle birlikte yaşayan *Athinganoi* mezhebi ile bir şekilde bağlantısı olduğunu yazmaktadırlar (Georg. Cedren. *Compen. Hist.* 2.69.4; Ios. Genes. *Basil.* =AI 2.2.3-2.2.7; Iohan. Skylit. *Synop. Hist. Mich.* 2.2.1; Ioan. Zon. *Epitom. Hist.* 337. 7; Theop. *Cont. Chron.* 42.8; PG. 109). Bunun dışında söz konusu Ortodoks Hristiyan yazarlar, Amorion Yahudilerini, bölgenin en kötü şöhretli sakinleri olarak kabul edilen bu sapkın hareketle yakından ilişkilendirmişlerdir (Theoph. *Chron.* 494.33- 495.6; Patriarkhos Ignatus, PG. CV. 493c; Ivison 2007, 32).

Theophanes Continiatos, II. Mikhael ile ilgili olarak hayatında en önemli makam olan imparatorluk mevkisine ulaşmasına rağmen hayatının mücadele ile geçtiğini, fakir bir hayata katlandığını ve bu fakir hayattan kurtulmak için çabaladığını, bir gün onun yanına sevdiği ve güvendiği bir *Athinganos*'un geldiğini ve ona ileride imparator olacağını muştuladığını

aktarmaktadır (Theoph. Cont. *Chron.* 44.11-45.5). II. Mikhael, *Athinganos* olan kâhinin sözlerini unutmamış, imparator olma arzusunu hep içinde taşıyarak o sıralar tahtta bulunan V. Leon'u tahttan indirmeyi planlamıştır. İmparator V. Leon kendisini öldürmek için suikast tertipleyen II. Mikhael'in bu planlarından haberdar olmuş ve sorgu esnasında Mikhael de bu suikast planını ifşa etmek zorunda kalmıştır. V. Leon, Mikhael'in hemen öldürülmesi emrini vermişse de eşi Theodosia'nın kutsal bir günde eski arkadaşını öldürmesinin doğru olmayacağını söylemesi üzerine onu ayaklarına pranga vurdurarak hapse attirmiştir. Noel sabahı Mikhael'in saraydan ayarttığı görevliler bu kutsal günü fırsat bilerek onun tutuklu bulunduğu hapisaneyeye girip Mikhael'i kurtarmışlardır. Ardından Mikhael taraftarı olan grup Noel kutlamalarında şarkı söyleyen keşiş grubunun arasına karışarak V. Leon'a saldırmak için uygun fırsatı kollamışlardır. Nihayetinde şarkının ortasında koroyu dinlemekte olan imparatorun üzerine saldırarak onu hançerleyip öldürmüşler ve II. Mikhael'i imparator olarak selamlamışlardır. İmparatorluğu ele geçiren II. Mikhael, tahtta hak iddia etmemeleri için V. Leon'un çocuklarını hadım ettirmiş ve karısı Theodosia ile birlikte Prote (Kımalıada) adasına sürgün etmiştir (Theoph. Cont. *Chron.* 46.8 - 47.6).

Athinganoi ile ilgili bilgi veren bir başka kaynak ise Iohannes Skylitzes'tir. Skylitzes, II. Mikhael'in hayatını anlattığı bölümde eski zamanlardan itibaren Amorion'da Yahudiler, *Athinganoi* ve diğer dinsiz insanların ikâmet ettiğini, ailesinin dinî geleneğini sürdüren II. Mikhael'in de bu mezhebin bir üyesi olduğunu aktarmaktadır. Mezhebin müritlerinin tanrısal bir kurtarıcı vaftiz (ayini) yapmalarına izin verdiğini, ancak bununla birlikte sünnet dışında, Musa kanununa saygıyla uyduğunu, II. Mikhael'in ise Yahudi bir hocası olduğunu, onun tarafından yönetildiğini ve bu hocası sayesinde bu mezhebe katıldığını, bu kişinin ona yalnızca manevi eğitim vermekle kalmadığını, aynı zamanda evini de nasıl yöneteceğini öğrettiğini söylemektedir. II. Mikhael ile ilgili olarak bilgi vermeye devam eden Skylitzes, Mikhael'in bu öğretmenin gözetiminde saf olan hiçbir şeyi elinde tutmadığını; daha ziyade bir inançsızlık yığını hâline geldiğini, Hristiyan doktrinlerini alçalttığını, Yahudi inançlarını taklit ettiğini, geriye kalan her şeyi bozduğunu dile getirmektedir (Iohan. Skyl. *Synop. Hist. Mich.* 2.2.1-16).

Genesios ise II. Mikhael'in hayatını anlattığı bölümde *Athinganoi* ile ilgili şunları aktarmaktadır. Thomas'ın (ὁ Θεομᾶς), Mikhael'in tahta çıktığını duyduğunda, büyük bir orduyla hızla ona karşı ayaklanmayı planladığını, zira bu iki adamın her zaman birbirine düşman olduğunu ve Anadolu'nun tüm ordusunun II. Mikhael'den nefret ettiğini söyler. Yazar bunun nedeni olarak memleketinin çok sayıda *Athinganoi*'un yaşadığı Amorion olması, kekemeliği ve cesur bir insan olarak görülmemesi olduğunu aktarır. Öte yandan, Thomas'ın cesaretinden, neşeli tavrından ve nazikliğinden dolayı herkes tarafından sevildiğini, İskit soyundan gelmesine, ayrıca yaşlı bir adam olmasına ve bacağına topal olmasına rağmen tüm asil niteliklerde Leon'a rakip olduğunu dile getirmektedir (Ios. Genes. *Basil.* 2.2.1 - 2.2.14).

II. Mikhael, imparatorluk tahtını kanlı bir şekilde ele geçirdikten sonra zaman içinde kişisel özelliklerden dolayı nefret edilen bir figür hâline dönüşmüştür. Antik yazarların aktardığına göre imparator, zaman içinde *Athinganoi*'un kötü sapkınlığına katılması, kusurlu konuşması, korkaklığı ve zayıflığıyla ünlenmişti (Iohan. Skyl. *Synop. Hist. Mich.* 2.3.1; Theoph. Cont. *Chron.* 44.11-45.5). Üstelik ruhu konuşmasından daha az kusurlu değildi. Bu nedenle birçok kişi tarafından nefret edilen biri olmuştur. II. Mikhael Dönemi'nde Amorion'da ikâmet eden *Athinganoi* sayısı fazla olmasına ve antik yazarlarının II. Mikhael'in tarikat içinde yetiştirildiğini vurgulamasına rağmen Genesios ve Keşiş Georgios bu konuda herhangi bir bilgi vermemektedir (Ios. Genes. *Basil.* 2.1.1-15. P.G. CIX; PG. CXLIII 93, 2195. Ayrıca bk. Starr 1936: 95; Gardette 2012, 591). Theophanes Continiatus ise imparatoru köylü kaba bir insan olarak tanımlayarak

doğuştan bir *Athinganos*, olduğunu ve bununla birlikte Mikhael'in kendi bilgisine değer verdiğini de eserinde anlatmıştır (Theoph. Cont. *Chron* 42-43). II. Mikhael Amorion kentinde doğup büyüdüğü ve bu nedenle sürekli Yahudilerle birlikte yaşadığı için onlara vergi muafiyeti bahşetmiştir (Starr 1936, 96. Vergi muafiyeti için bk. Theop. Cont. *Chron*. 48.15; Georg. Cedren. *Compen. Hist.* 2.73.12; Iohan. Skyl. *Synop. Hist. Mich.* 2.4.22; PG. 61 "Ὅσα δὲ τὴν Χριστοῦ κληρονομίαν ἐπίεζε καὶ οἷόν τις θῆρ ἄγριος κατενέμετο τοσοῦτω τοὺς Ἰουδαίους ἀνέτους φόρων καὶ ἐλευθέρους ἐδείκνυεν ἀγαπωμένους καὶ στεργομένους αὐτῶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων διαφερόντως).

MS 10. yüzyılda antik kaynaklar cemaat ile ilgili bilgi vermeye devam etmektedir. Kyzikos'lu Demetrios'a göre VII. Constantinus (MS 913-59), döneminin bir teolojik yazarı tarafından *Paulikanların* yanı sıra bu heretik grubun temsilcileriyle ilgili tartışmalardan ötürü övülmüştür (Starr 1936, 97; Dixon 2022, 113). Bunun dışında yine bu yüzyılda Sparta yakınlarındaki bir manastırın kurucusu ve başrahibi olan keşiş Nikon Metanoieites'in kayıtlarında manastırın yakınında mezbahada cumartesi kurban kesen ve Pazar gününü bayram olarak kutlayan Yahudilerin bölgeden sürüldüğü bilgisi yer almaktadır (Bandy 2000, 317; Von Falkenhausen 2012, 890).

MS 1068 yılında Kuzey Yunanistan'daki Athos Dağı'ndaki Iviron Manastırı'nda Gürcüce yazılmış bir hagiografik metinde *Adsincani* adı geçmektedir (Marushiakova, Popov 2014, 328). Bu metinde İmparator Constantinus Monomakhos'un (1042-55) 1050 yılında Konstantinopolis'teki Philopation imparatorluk parkındaki av hayvanlarını yiyip bitiren vahşi hayvanlardan *Adsincani* olarak adlandırılan halk sayesinde kurtulduğundan bahsedilmektedir. İmparator, kehanet ve büyücülükle ünlü olan bu halkın yardımına başvurmuş ve *Adsincani*, olarak adlandırılan kişiler, vahşi canavarları öldüren büyülü et parçalarını parka bırakmıştır. Böylece imparator bu vahşi hayvanlardan kurtulmuştur. Bu metinde kullanılan *Adsincani* adı Gürcücedir. Yunanca *Athinganoi* veya *Atzinganoi*'un başka bir dildeki şeklidir. Bizanslılar bu terimi daha sonra çingeneler/Romanlar içinde kullanmışlardır. *Athinganos*'un kökeni çok tartışılmasına rağmen hâlen şüphelerden arınmış değildir. En yaygın kabul gören görüş, bunun, *Athinganoi* adlı sapkın mezhebin adının bozuk bir şekli olduğu ve her iki grubun da falcılık ve büyücülük konusunda benzer bir üne sahip olması nedeniyle çingeneler/Romanlar için kullanıldığı yönündedir (Fraser 1995, 46).

Athinganoi adı MS 12. ve 14. yüzyıllara tarihlenen Bizans kaynaklarında kullanılmaya devam edilmiştir (Rochow 1983, 178). Ancak terim çingeneleri/Romanları tanımlamak için kullanılmıştır. Konstantinopolis Patriği I. Athanasios, bir genelgede tüm din adamlarına, falcılarla, ayı bakıcılarıyla ve yılan oynatıcılarıyla arkadaşlık etmemeleri ve "özellikle Çingeneleri [Adingánous] şeytani şeyler öğrettikleri için evlerine almamaları konusunda" uyarıda bulunmuştur (Soulis 1967, 147; Yılgür 2017, 149). Theodoros Balsamon'un MS 12. yüzyılın sonlarına tarihlenen yazılarında ayıları ve diğer hayvanları eğlenmek için sergileyen, fala bakan ve böylelikle halkı sömüren herhangi bir kilise üyesinin 6 yıl süreyle aforoz edilmesini içeren Trullo Konsili'nin (MS 692) XLI yasasına atıfta bulunur (Soulis 1967, 146-147; Fraser 1995, 47). Metinde din adamları, yılan oynatıcıları ve vantriloklar (karnından konuşan kimse) *Athinganoi* olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca bu kişilerin yıldız falına baktığı ve genellikle geleceği tahmin ettiği bilgisi de yer almaktadır. Yazar onları *kritriai* (sahte peygamberler?) ve münzevi kategorisinde sınıflandırmaktadır (PG. CXXXVII, Canon LXI, 720 vd. ve 741; Oeconomus 1918, 223 n.3; Gardette 2012, 596; Rochow 1983, 173-174; Wexler 1997, 126). Daha sonra MS 14-15. yüzyılda yaşayan keşiş Iosephos Bryennius, insanların her gün "sihirbazlar ve kâhinlerle" ilişki kurduğu gerçeğinden yakınmıştır. Benzer şekilde, MS 15. yüzyıldan kalma bir Bizans yasasında

“Hasta olduklarında veya başka bir sebepten dolayı acı çektiklerinde... falcılık için Çingene kadınlara [Aiguptíssas’a] danışanların... Ankyra Konsili’nin (MS 314) XXIV. kanonuna göre beş yıl Kutsal ekmekten yemeleri yasaklanmalıdır” şeklinde bir ibare bulunmaktadır (Soulis 1967, 147; Heng 2018, 420-421; <https://www.newadvent.org/fathers/3802.htm>; çingenelerin kökeni için bk. Altınöz 2020, 291-92).

Tarikatın temel özellikleri sıralanacak olursa *Athinganoi*’un abartılı bir levitik saflık uyguladığı, Musa kanunlarını takip ettikleri, sünnetten kaçındıkları (Gardette 2012, 592), astrolojik, şeytani ve büyülu uğraşlara düşkün oldukları ve yedinci günü Şabat olarak gözlemlendiği anlaşılmaktadır. Vaftiz konusunda kaynaklarda çelişkili ifadeler bulunmaktadır (Starr 1936, 101). Vaftizi yetişkinliğe kadar ertelemiş olmaları mümkün görünmektedir (Barnard 1974, 44). *Athinganoi*’un bir başka özelliği de, çileciliğe ve dünyadan çekilmeye dayalı büyü uygulamalarına bağlılıklarıydı (PG. LXXXII, 85b; Gardette 2012, 592-593).

Bazı Bizans kaynaklarında *Athinganoi* Yahudiler, Yahudi mezhepleri ve Samaritanlar ile ilişkilendirilmiş ve kilise tarafından bu mezhepler sapkın ilan edilmiştir (Starr 1936, 103, dn. 39; Charanis 1959, 27; Rochow 1983, 164-166; Wexler 1997, 126). Sapkın ilan edilen bu mezheplerden *Novatianlar*, *Sabataınlar*, *Montanistler* ve *Athinganoi*’un Hristiyanlığın başlangıcındaki Yahudileştirme geleneklerine sadık kaldığına inanılmıştır (Gardette 2012, 596). Starr’a göre Yahudiler bazı *Athinganoi* uygulamalarını etkilemiş olsa da iki grup arasında bir ilişki olduğuna dair kesin bir kanıt bulunmamaktadır. Çoğu bilim insanı, *Athinganoi*’un yine sapkın bir Hristiyan mezhebi olan *Paulikanlar*’ın bir kolu olduğuna inanmaktadır (Starr 1936, 105 dn. 50). Bahsi geçen bu mezheplerin sapkın ilan edilmesi nedeniyle Ruhban sınıfı bu mezheplere karşı önlem almıştır. Bu durumun sonucu olarak *Athinganoi* mezhebi I. Mikhael Dönemi’nde batı vilayetlerine sürgün edilmiş ve varlıklarını Balkanlar’da devam ettirmişlerdir. Bu mezhep, bazı bilim insanları tarafından günümüz Romanları/çingeneleri ile özdeşleştirilmiştir (Çingene teriminin küçültücü bir anlam taşıması nedeniyle Romanlar tarafından bu isim çok kullanılmak istenmemiştir. 8-12 Nisan 1971’de Londra’da bir kongre düzenlenmiştir. I. Dünya Roman Kongresi olarak adlandırılan kongrede çingene yerine Roman ifadesinin kullanılması kararlaştırılmıştır. Bk. Dişli, 2017, 74). Bunlardan biri olan Soulis, MS 9. yüzyılda bu mezhebe uygulanan zulümler nedeniyle *Athinganoi*’un sayısının ciddi bir biçimde azaldığını hatta belki yok olduğunu, çingeneler ve *Athinganoi*’un falcılık ve büyü konusunda benzer üne sahip olması nedeniyle *Athinganoi* adının Roman/çingeneler için kullanıldığını ileri sürmektedir (Soulis 1967, 146-147; Fraser, 1995, 46). Rochow ise *Athinganoi* mezhebinin bir zamanlar Romanların/çingenelerin atasının yerine kullanılabileceğini ve Bizans kaynaklarındaki kafa karışıklığı nedeniyle halk nezdinde her iki topluluğunda yeterince bilinmediğini ileri sürmektedir (Rochow 1983, 172 vd.; Wexler 1997, 126). Ayrıca Rochow Romanlar/çingeneler ve *Athinganoi* mezhebi arasındaki benzerlikler için bazı öneriler sunmaktadır. Rochow, *Athinganoi* isminin, hem Romanlar/çingeneler hem de *Athinganoi*’un fala baktıklarından dolayı Romanlara/çingene aktarılmış olabileceğini, ya da *Athinganoi* adının dışarıdan gelen veya farklı bir dini uygulayan insanlara verilmiş olabileceğini öne sürmüştür (Rochow 1983, 165; Charanis 1959, 27; Poboziak ise Romanların/çingenelerin, *Athinganoi* adını, *Athinganoi*’nin dini uygulamalarını benimsediklerinde aldıklarını dolayısıyla ismin büyüculük yapmakla suçlanan göçebeler için alaycı bir terim hâline geldiğini öne sürmüştür. Poboziak, 1964, 9). Rochow, mezhebin adının 12.-13. yüzyıllarda hâlâ anıldığını, 14. yüzyıla gelindiğinde ise bu ismin yalnızca Romanları ifade etmeye başladığı sonucuna varmaktadır. (Rochow 1983, 178). *Athinganoi* adı MS 12-13. yüzyıla tarihlenen metinlerde çingeneler/romanları ifade etse de kullanılmaya devam edilmiştir. MS 14. yüzyılda ise *Athinganoi* adı sadece Romanları/çingene ifade etmek için kullanılmıştır (Rochow 1983, 178).

Sonuç

Mikhael Dönemi'nde *Athinganoi*'ya karşı alınan önlemler nedeniyle, bu mezhebin taraftarları muhtemelen önemli ölçüde azalmıştır. Bununla birlikte MS 10. yüzyılda Kyzikos'lu Demetrios'un aktardığı bilgiler tarikat üyelerinin bir kısmının hâlen inançlarını sürdürdüğünü göstermektedir. Ayrıca Nikon Metanoietes'in kayıtlarında yer alan ifadeler mezhebin Sparta topraklarındaki varlığına da işaret etmektedir. MS 11. ile 14. yüzyıllar arasında yazılmış antik kaynaklarda yine *Athinganoi* ifadesi geçmektedir. Ancak tarikatın varlığını ne zamana kadar sürdürdüğü belli değildir. Özellikle MS 12.- 14. yüzyıl antik kaynaklarının Roman/çingene mi yoksa mezhep üyelerini mi kastettiği sorusunun cevabı belirsizdir. Ancak birçok bilim insanı 14. yüzyıl antik kaynaklarının Romanları/çingeneleri kastettiğini öne sürmüştür. Muhtemelen 14. yüzyılda *athinganoi* tarikatı yok olmuştur. Zira, Hristiyanlık inancının ilk yayılmaya başladığı anlardan itibaren kilise tarafından büyü ve benzeri şeylerin dine aykırı olduğunu ilan edilmiş ve bunlar yasaklanmıştır. MS 347-407 yılları arasında yaşamış Iohannes Khrysostomos (Iohan. Khrysostom Adver. Jud. 48.935.18 -27.) ve diğer din adamları büyüü bir Yahudi geleneği olarak görmekte ve büyüü reddetmektedirler. Iohannes Khrysostomos, Yahudilere karşı kaleme aldığı eserinde Lazarus adlı birinden bahseder. Lazarus'un tüm yaşamı boyunca açlık, hastalık ve yoksullukla mücadele ettiğini, yoksulluk nedeniyle bedeninin yara içinde olduğunu ve köpekleri bile korkutacak kadar zayıfladığını aktarmaktadır. Buna rağmen Lazarus'un kâhin aramadığını, boynuna simge bağlamadığını, tılsımcılara başvurmadığını, büyücülükte usta olanları çağırmadığını, yapması yasaklanan hiçbir şeyi yapmadığını ve dindar yaşamına en ufak bir şekilde ihanet etmektense, bu sıkıntılarından dolayı ölmeyi tercih ettiğini aktarır (Iohan. Khrysostom Adver. Jud. 48.936.32 – 53). Aynı şekilde daha sonraki dönemlerde de bu uygulamalara din adamları karşı çıkmıştır. Büyü ve dine aykırı diğer uygulamalara karşı çıkan din adamları, Roman/Çingenelerin de tıpkı *athinganoi* gibi fal ve büyü ile uğraşmasından dolayı onlar için farklı bir isim bulmak yerine muhtemelen *athinganoi* ismini kullanmaya devam etmişlerdir. Çünkü *athinganos* kelime anlamı olarak uzak durulması gereken anlamına geldiği için din adamları Roman/Çingeneleri tanımlamak için başka kelime kullanmak yerine *Athinganoi* kelimesini kullanmaya devam etmişlerdir. Bu tanım din adamlarının topluma anlatmak istediklerini tam olarak karşılamaktaydı.

BİBLİYOGRAFYA

- Alexander P. J. 1977, "Religious Persecution and Resistance in the Byzantine Empire of the Eighth and Ninth Centuries: Methods and Justifications" *Speculum*, Vol. 52, No. 2., 238-264.
- Altınöz İ. 2020, "Çingeneler". TDV, İslam Ansiklopedisi, 291-294, Ankara 2020.
- Bandy A.. 2000, *Nikon Metanoite: Testament of Nikon the Metanoite for the Church and Monastery of the Savior, the Mother of God and St. Kyriake in Lakedaimon* (trans. Bandy A.), (eds.) J. Thomas & A.C. Hero & G. Constable, *Byzantine Foundation Monastic Documents, A Complete Translation of the Surviving Founders, Typika and Testaments Volume 1*, 313-322.
- Barnard L. W. 1974, *The Graeco-Roman and Oriental Background of the Iconoclastic Controversy*, *Byzantina Neerlandica*.
- Chranis P. 2011, *Kültürel Çeşitlenme ve Anadolu'da Bizans İktidarının Çöküşü*, Çev. Mustafa Alican, *Tarih Okulu Mayıs- Ağustos 2011*, Sayı X, 195-217.
- Dişli S. 2017, *Biga'da Romanlar: İnşa Pratikleri ve Taktik Olarak Çingenelik*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Dixon C. 2022, *The Paulicians Heresy, Persecution and Warfare on the Byzantine Frontier, c.750–880. The Medieval Mediterranean, Volume: 132*, Leiden-Boston.
- Etymol. Symeon., *Etymologicum Symeonis (α-ἀμσγέτος)*, *Etymologicum magnum genuinum. Symeonis etymologicum una cum magna grammatica. Etymologicum magnum auctum*, vol. 1, (ed.), F Lasserre & N. Livadaras 1976.
- Fraser A. 1995, *The People of Europe: The Gypsies*, Oxford 1995.
- Gardner A. 1905, *Theodore of Studium, his Life and Times*, London 1905.
- Gardette P. 2012, "The Judaizing Christians of Byzantium: An Objectionable Form of Spirituality". Eds R. Bonfil & O. Irshai & G. G. Stroumsa & R. Talgam, *Jews in Byzantium Dialectics of Minority and Majority Cultures*, 587-611.
- Georg. Cedren. *Compen. Hist.* Georgios Cedrinus, *Compendium historiarum*, Georgius Cedrenus
- Gouillard J. 1965, "L'hérésie dans l'Empire byzantin des origines au XIIe siècle". Ed. E. de Boccard, *Travaux et Mémoires* 1, 299-324.
- Heng G. 2018, *The Invention of Race in the European Middle Ages*. Cambridge University Press,
- Iohan. Khryostom Adver. Jud. Iohannes Khryostomos, *Adversus Judaeos*, (orationes 1-8), MPG 48.
- Ioan. Zon. Epitom. Iohannes Zonaras, *Epitome historiarum, Ioannis Zonarae epitomae historiarum libri xviii*, vol. 3, *Corpus scriptorum historiae Byzantinae*. Ed. T. Buttner-Wobst, Bonn 1987.
- Iohan. Skyl. *Synop. Hist. Mich.* Ioannis Scylitzae opera 2 vols. Ed. I. Bekker Bonn 1838.
- Ios. Genes. *Basil.* Iosephos Genesisios, *Iosephi Genesisii regum libri quattuor. Corpus fontium historiae Byzantinae*. Ed. J. Thurn, Berlin 1978.
- Iosephus Genesisios, *βασιλειῶν Iosephi Genesisii regum libri quattuor, Corpus fontium historiae Byzantinae*, Eds. A. Lesmuller-Werner. & J. Thurn, 1978 Berlin.
- Iverson E. A. 2007, "Amorium in the Byzantine Dark Ages (seventh to ninth centuries)". Ed. J. Henning, *Post-Roman Towns, Trade and Settlement in Europe and Byzantium Vol. 2, Byzantium, Pliska, and the Balkans*. 25-59.
- Kohen E. 2007, *History of the Byzantine Jews: A Microcosmos in the Thousand Year Empire: A Microcosmos in the Thousand Year Empire*, University Press of America.
- Marushiakova E. – Popov V. 2014, "Gypsy Musicians and Performances in the Ottoman Balkans". Eds. E. B. Vitz & A. Ozturkmen, *Medieval and Early Modern Performance in the Eastern Mediterranean*, New York: Brepols, 327-341.
- Oeconomus L 1918, *Life in the Byzantine Empire in the Time of Komnenos and the Angels*, Paris 1918.
- Pertusi A. 1954, *Nuova ipotesi sull'origine dei «Temi» bizantini*, *Aeum*, 28, 126-150.
- PG., *Patrologia Graeca*, Ed. J.P. Migne. Paris 1857-1866.
- Poboźniak T. 1964, *Grammar of the Lovari dialect*. Kraków, 1964.
- Pse. Zonar. *Lex. Pseudo-Zonaras, Lex.*, Iohannis Zonarae lexicon ex tribus codicibus manuscriptis, 2 vols. Ed. J.A.H. Tittmann Amsterdam 1967.
- Rochow I. 1983, *Die Häresie der Athinganer im 8. und 9. Jahrhundert und die Frage ihres Fortlebens*. H. Köpstein & F. Winkelmann (Eds.), *içinde Studien zum 8. und 9. Jahrhundert in Byzanz*, Berlin 1983 (=

- Berliner Byzantinistische Arbeiten, 51), (pp. 163–178).
- Scharf A. 1971, *Byzantine Jewry from Justinian to the Fourth Crusade*, London 1971.
- Speck P. 1997, “Die vermeintliche Häresie der Athinganoi”. Eds. H. Hunger & W. Hörandner *Jahrbuch Der Österreichischen Byzantinistik (JÖB)* 47,–50.
- Soulis G. C. 1961, “The Gypsies in the Byzantine Empire and the Balkans in the Late Middle Ages”. *Dumbarton Oaks Papers*, 15, 141-165.
- Starr J. 1936, “An Eastern Christian Sect: The Athinganoi: To the Memory of Prof. Andréas Michael Andréadès (1877-1935)” *The Harvard Theological Review*, Apr., 1936, Vol. 29, No. 2, 93-106.
- Theop. *Chron.*, Theophanes Confessor, *Chronographia*, *Theophanis Chronographia*, vol. 1, Ed. C. Boor, Leipzig 1963.
- Theoph. *Cont. Chron.*, Theophanes Continuatus, *Chronographia* (lib. 1-6) Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius, Monachus, Ed. I. Bekker, 1838 Bonn.
- Von Falkenhausen V. 2012, “In Search Of The Jews In Byzantine Literature, An Objectionable Form of Spirituality”, Eds. R. Bonfil & O. Irshai & G. Stroumsa, & R. Talgam, *Jews in Byzantium Dialectics of Minority and Majority Cultures*. 871-891.
- Wexler P. 1997, “The Relexification Hypothesis in Romani”. Eds. J. Horvath, P. Wexler, *Relexification in Creole and Non-Creole languages*. (With special reference to Modern Hebrew, Haitian Creole, Romani and Rumanian). Wiesbaden: Harrassowitz, 100–161.
- Wolf, B. 2013, “Ohne Gott, ohne Vater, kein Teil der Gesellschaft. Zur Virulenz des vormodernen Diskurses über die 'Athinganoi' im griechischen Antiziganismus”. Eds. A. Bartels & T. Von Borcke & M. End, & A. Friedrich, *Antiziganistische Zustände 2. Kritische Positionen gegen gewaltvolle Verhältnisse*. Münster, 74–99.
- Yıldırım E. 2017, “Trakya’nın Romanları”. Ed. T. Bora, *Aşrı Memleket: Trakya’nın Renkli Dünyası*. İletişim Yayınları, 145-168.

İnternet Kaynakçası

Acta Sanctorum <https://www.roger-pearse.com/weblog/2012/06/19/volumes-of-the-acta-sanctorum-online/>
<https://www.newadvent.org/fathers/3802.htm>

Professional Competencies and Working Conditions of Hotel Photographers: A Mixed Methods Study

Fotoğrafçıların Mesleki Yeterlilik ve Çalışma Koşulları: Karma Bir Araştırma

Handan DAYI*

Highlights:

- This study focuses on photographers working in 5-star hotels
- It has been shown that graduates of the photography department do not work in the sector.
- It has been shown that the linguistic capital of hotel photographers is more important than their technical equipment and skills
- This study aims to fill an important gap in hotel photography

Abstract: The purpose of this study is to investigate the opinions of hotel photographers working in 5-star hotels' photography agencies regarding their professional competencies (technical, linguistic, educational, artistic and communication) and working conditions. Mixed methods research was used in the study. Data were collected using a convergent parallel design (QUAN+QUAL). The quantitative part of the study was conducted with one hundred and twelve participants and the qualitative part with seven participants. Quantitative data were analyzed statistically, and qualitative data were analyzed through descriptive analysis. According to the findings of this study, hotel photographers have a high level of financial satisfaction with their work, there is a lack of graduates from the photography departments of universities employed in the industry, the profession is perceived to be male-dominated, communication with the customers and fluency in foreign languages is considered to be of higher importance than mastery of photographic techniques, it is difficult to attract newly trained professionals to the industry, and the average age of employees is increasing.

Keywords: Hotel Photographers, Professional Competencies, Working Conditions, Emotional Labor, Linguistic Capital.

Öne Çıkanlar:

- Çalışmada 5 yıldızlı oteller bünyesinde çalışan fotoğrafçıları konu edilmektedir.
- İlgili bölüm mezunlarının sektörde istihdam edilmedikleri ortaya konmuştur.
- Otel fotoğrafçıların sahip oldukları dilsel sermayeleri edindikleri teknik donanım ve becerilerinden daha önemli olduğu ortaya konmuştur.
- Otel fotoğrafçılığına ait ilk yayınlardan biri olması nedeniyle bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Öz: Bu çalışma, 5 yıldızlı oteller bünyesindeki fotoğraf işletmelerinde çalışan otel fotoğrafçıların, mesleki becerileri (teknik, dil, eğitim, sanat ve iletişim) ve çalışma koşullarıyla ilgili görüşlerini araştırmayı

* Doç. Dr., Akdeniz University, Faculty of Fine Arts, Photography Department, Antalya, handandayi@akdeniz.edu.tr.
ORCID: :0000-0002-9465-4536

amaçlamaktadır. Araştırmada karma yöntem kullanılmıştır. Veriler yakınsak paralel desen (NİC+NİT) kullanılarak toplanmıştır. Çalışmanın nicel aşaması 112 kişiyle, nitel aşaması ise 7 kişiyle yürütülmüştür. Çalışmanın nicel verileri istatistiksel olarak, nitel verileri ise betimsel analiz yoluyla analiz edilmiştir. Elde edilen verilerden otel fotoğrafçıların ekonomik anlamda işlerinden tatmin oldukları, üniversitelerin fotoğraf bölümü mezunlarının bu sektörde istihdam edilmediği, bu mesleğin erkek ağırlıklı bir meslek olarak görüldüğü, müşteri iletişiminin ve dil yeterliliğinin, fotoğraf tekniğine hakim olmaktan daha önemli bulunduğu, meslekte yeni yetişmiş eleman bulmanın zorlaştığı ve çalışanların yaş ortalamasının giderek arttığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Otel Fotoğrafçıları, Mesleki Yeterlilik, Çalışma Koşulları, Duygusal Emek, Dilsel Sermaye.

Genişletilmiş Özet

Bu çalışma 5 yıldızlı otellerdeki otel fotoğrafçıların mesleki yeterlilik ve çalışma koşullarını ortaya koymak üzere yapılmıştır. Turizm bölgelerinde ve özellikle Antalya’da otellerde çalışan fotoğrafçılara ilişkin literatürde daha önce yapılan bir araştırma bulunmaması nedeniyle de çalışma önem taşımaktadır. Çalışma, otel fotoğrafçıların demografik, ekonomik durumlarını ortaya koyarken, eğitim, sanat dil ve iletişim becerileri gibi mesleki yeterlilikle ilgili görüşlerine ilişkin sorular etrafında şekillenmiştir.

Çalışmada karma yöntem uygulanmış olup nicel ve nitel (NİT+NİC) veriler birlikte toplanarak, analiz edilmiştir. Nicel yöntemle yapılan anketler 114 kişiye gönderilmiş, verilerin çözümlemesinde yüzde, frekans, aritmetik ortalama, standart sapma gibi betimsel istatistik analizi uygulanmıştır. Nitel veriler ise tek bir otelde çalışan fotoğrafçılar, işletme sahibi ve otel yöneticisinin de içinde bulunduğu 7 kişiyle gerçekleştirilmiştir. Nitel veriler, Nvivo programı yardımıyla kodlanarak uygun temalar oluşturulmuş, betimsel analizle temalara ve kategorilere uygun olarak kodlanmış ve yorumlanmıştır.

Makalenin giriş kısmında Otel fotoğrafçılığında mesleki yeterliliklerin neler olduğu belirlenmiş ve tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde otel fotoğrafçılığı özelinde teknik bilgi ve beceri, yaratıcılık, sanatsal duyarlılık, ekipman kullanımı, dijital programları kullanma yetisi, dil yeteneği, iletişim becerisi, pazarlama, sürekli öğrenme ve teknolojik gelişim konuları açıklanmıştır. Araştırmanın evren ve örneklem bölümünde demografik bilgiler, katılımcıların yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, hâkim oldukları yabancı diller ve hangi bölgelerde fotoğrafçılık yaptıkları tablolandırılmıştır. Katılımcılara; ilk bölümde meslekleriyle ilgili yeterlilikleri, işlerinde ekonomik tatmin sağlayıp sağlamadıkları sorulmuş, ikinci bölümde eğitimin gerekliliği, yabancı dil bilmenin önemi, otel fotoğrafçılığının sanatla ilişkisi, müşteriyle iletişim kurmanın önemi, dijital teknolojinin işleri nasıl etkilediği, otel fotoğrafçılığının yürütülmesinde yaş ve cinsiyet kriterleriyle ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Katılımcılara gönderilen anket üç ana konu etrafında belirlenmiştir: İlki, otel fotoğrafçılığına ilişkin sorular, ikincisi eğitim ve mesleki yeterliliğe ilişkin sorular, üçüncüsü ise çalışma koşullarına ait sorulardan oluşmuştur. Anketler SPSS istatistik programıyla çözümlenmiş, betimsel istatistik analiz yoluyla analiz edilmiştir. Nitel veriler ise yüz yüze yapılan görüşmelerle kayıt altına alınmış Nvivo programı yardımıyla kodlanarak temalar oluşturulmuştur. Nitel verilerin temalarının nicel verilerle uyumlu olduğu tespit edilmiştir.

Elde edilen verilere göre; otel fotoğrafçılığı uzun ve yorucu çalışma saatlerine, sert rekabet ortamına bağlı olarak olumsuz yönleri değerlendirilmiş ancak mesleğin ekonomik olarak tatmin edici olduğu sonucu ortaya konmuştur. Otel fotoğrafçılığı yapmak için önerilen yaş aralığı 18-25 olmasına rağmen elde edilen verilere göre çalışanların yaş ortalamasının 42 olduğu görülmüştür. Elde edilen bir diğer sonuç, katılımcıların mesleki eğitimi gerekli gördüğü ancak farklı sebeplere bağlı olarak üniversitelerin ilgili bölüm mezunlarının bu sektörde çalıştırılmadıkları ya da çalışmadıkları, hâlen çalışan fotoğrafçıların ise ağırlıklı olarak mesleği genelde kendi başlarına öğrendikleri tespit edilmiştir. Elde edilen bir diğer sonuç, sektörde başarılı olmak için dil becerisinin fotoğraf tekniğine hakim olmaktan daha önemli olduğu ve bu anlamda Bourdieu’nun yaklaşımı ile “dilsel sermaye” kavramının değer elde etmede önemli olduğu görüşüne varılmıştır. Bunun yanı sıra fotoğrafçıların çekim yaparken ya da fotoğraf satışında müşterilerle duygusal yakınlık kurarak satış yapmanın kazançlarını arttırdığı sonucu elde edilmiştir. Bu anlamda “duygusal sermaye”lerini kullanmak durumunda oldukları ortaya konmuştur. Sonuç olarak sektörde çalışacak eleman açığını kapatmak ve kaliteyi arttırmak için yeterlilikle ilgili tüm eğitimlerin verilebileceği

kurslar açılması, üniversitelerin ilgili bölümlerinde konuyla ilgili derslerle öğrencilerin bu işte çalışmak için teşvik edilmesi önerilmiştir.

Introduction

This study uses the term ‘hotel photography’ to describe the service of taking vacation photos of customers in five-star hotels in tourist destinations. The service is provided by specialized departments within these hotels. These departments, consisting of employees such as photographers, image editors (using photoshop), and cashiers, are usually not part of the hotel operations but are separate and private business units. It is known that this profession is mostly practiced in hotel photo shops in holiday destinations such Thailand, Bali, Maldives, Dubai, Greece, Spain, and Turkey, where photographers take pictures of vacationers throughout the day and offer them for sale.

In the field of tourism, it is only recently that the ‘relationship between tourism and photography’ has begun to gain prominence. In fact, Sontag (2011, 78) notes that there existed a ‘correspondence’ between tourism and photography from the very beginning when the photography was discovered. It is worth noting, however, that the literature on the relationship between tourism and photography is mostly composed of studies on photographs taken by tourists and their experiences (Urry & Larsen 2011).

Hotel photography can be classified as a branch of everyday life photography and travel photography. The practice of photography in the field of tourism can be divided into two categories: The first is photography by tourists and the second is the photography produced for tourists. In this respect, hotel photography belongs to the second category. This type of photography is produced for tourists (Chalfen 1979; 437). As can be seen, tourism photography has multiple applications. The importance of this lies in the fact that holiday photography is more than a mere visual record and has a dimension of self-construction and includes the socialization processes of the tourist (Robinson & Picard 2009; Crouch 2010). In this sense, the sectoral structure of professional hotel photography becomes more important.

Although there are many photographers working in this field in Turkey, the fact that this field is not well known in the industry and absence of academic research on hotel photographers makes the subject important. This study focuses on the professional competence and working conditions of photographers working in hotels using a mixed methodology combining qualitative and quantitative (QUAL+QUAN) data.

The main focus of the study was to provide an academic assessment of the situation by learning about the professional qualifications of those photographers working in hotels and their views on their working conditions; as well as to evaluate other issues revealed by the situation in the industry. The study seeks answers to the following questions:

- What are the opinions of hotel photographers regarding professional competence (educational background, artistic skills, linguistic skills, communication skills)?
- What are the demographic characteristics of hotel photographers and how do they affect their working conditions?
- What are the opinions of hotel photographers regarding the financial situation (competencies, financial satisfaction, the demand to become an employer)?

1. Professional Competencies in Hotel Photography

Job competence is defined as having the knowledge and skills to perform all the duties and responsibilities required of a job. In other words, it can be defined as all of the qualifications that people need to perform their jobs. In the literature, the terms competency and competence are often used interchangeably. However, these two concepts are distinct. While competency characterizes the individual characteristics that distinguish outstanding performance, competence is the minimum job standards required for an individual to perform his/her job effectively (Karahana & Kav, 2018). Regarding hotel photography, professional competencies can be listed as follows:

1.1. Technical Knowledge and Skills: Education in photography has an artistic dimension but it also requires technical education (Kalfagil 2012). In this sense, it is important to be equipped with technical knowledge relating to the profession and the ability to use it. Technical knowledge and skills such as using cameras and different lighting conditions, photography techniques, and composition rules are considered to be the most important qualifications for hotel photography.

1.2. Creativity and Artistic Understanding: A good photographer is expected to be a good observer and have a high degree of aesthetic sensitivity. It is also important for photographers to have artistic creativity. Sabit Kalfagil maintains that education in photography includes both technical and artistic aspects and that art education requires creativity. In this regard, he sees education in photography as a combination of technology and art (Kalfagil 2012, 242).

1.3. Knowledge about Photography Equipment: A photographer competent in his/her field should have the knowledge of the equipment to be used in the field. Hotel photographers are expected to identify and use cameras, lenses, and lighting equipment in this profession that is closely related to technology. Considering that many people take photographs today and that hotel guests also have their own cameras, it is necessary that the cameras that are used are regularly renewed and new developments in e technology in photography and equipment are closely followed. Having the proper pieces of equipment is an important factor in this profession.

1.4. Digital Editing (retouch): Given the introduction of digital technologies into our lives, hotel photographers must have a basic understanding of digital photo-editing software to be able to process and edit photographs. While many photographers working in hotels can do this themselves, some business owners prefer to employ a separate retoucher. These arrangements are essential for achieving and maintaining high quality in digital photography and especially in portrait photography.

1.5. Linguistic Skills: Photographers who will work in this field should speak the languages appropriate to the customer profile. Hotel photographers need to be able to provide their services in the tourists' own languages -it is one of the most important competencies on the part of photographers and is considered a form of capital. This is Bourdieu's theory of 'linguistic capital'. To put it simply, linguistic capital encompasses the linguistic resources that individuals possess and use in social interactions, shaping their access to social opportunities and resources (Bourdieu 2016). It is the linguistic knowledge, skills, and competencies that individuals possess and which can be transformed into social advantages. In other words, individuals with high linguistic capital have more competitive advantages in terms of social mobility, access to resources and cultural recognition.

1.6. Communication Skills: Hotel photography is an industry that requires direct human contact. It is therefore crucial to communicate effectively with customers, understand their needs, and meet their expectations. Sociability in communication is key to establishing trust between the customer and the photographer in sales processes. In this regard, emotions are an integral aspect of the relationship with the customer. The concept of ‘emotional labor’ described in the literature, encompasses not only the skills and physical characteristics of the photographer in the service sector but also his/her emotions in the form of the authentic relationships to be established with the customers (Chu & Murrmann 2006)

1.7. Marketing and Business Management: Marketing skills and business management know-how are essential for success. It is crucial to understand how to market the photographs taken, manage customer relations, and set prices.

1.8. Continuous Learning and Technological Development: The rapid change in photographic technologies and trends demand that photographers to be open to continuous learning and self-improvement. Individuals therefore need to acquire new knowledge and skills throughout their lives. This is what we call ‘Lifelong Learning’. It refers to learning the knowledge and skills you need at every age (Coşkun & Demirel 2012, 108). And this is valid for technology-dependent industries such as photography. Lifelong learning is an integral part of photography education.

A successful career in hotel photography hinges on these eight core competencies, each of which can open doors to wider specialization and customization in various fields.

2. Methodology of the Study

2.1. Importance and Purpose of the Study

This study aims to reveal the professional competencies and skills of hotel photographers, their working conditions and whether they are financially satisfied with this job. The reason as to why the profession of hotel photography has been chosen is due to this profession’s changing position and value within the tourism sector. The field of photography, at first regarded as part of the entertainment sector aiming to help the tourists have a better time, has acquired a commercial format in a short time and has come to be seen as an added value for hotels. This rapid transformation, in turn, has led to difficulties in finding photographers equipped with the required qualifications to work in the sector. The study sought answers to the following questions by analyzing the literature: What are the distinctive professional competencies of hotel photographers? How competent are photographers? What are their working conditions? Are they satisfied with their job and what difficulties they experience at work? The competencies and qualifications of the photographers working in this profession form the theoretical framework of the study. In addition, concepts of linguistic capital and emotional labor also constitute the problematic of the study since these concepts take center stage in distinguishing hotel photographers from other types of photographers.

2.2. Research Model

This research uses mixed methodology. Mixed methods is a type of research based on collecting and combining qualitative and quantitative data together (İslamoğlu & Alnıaçık 2019, 221). In other words, it is a method in which quantitative and qualitative (QUAN+QUAL) data are collected, analyzed, and integrated into a single study (Creswell & Clark 2018). Mixed methods research uses a range of data collection techniques to guarantee the validity and reliability of the data (Yıldırım & Şimşek 2013).

There are three basic designs as mixed method: convergent parallel mixed design, explanatory sequential mixed design and exploratory sequential mixed design (Creswell 2016, 219-227). This study uses a convergent parallel design (In this technique, the researcher collects quantitative and qualitative data simultaneously, analyzes the two datasets separately, combines the results when interpreting (and sometimes analyzing) the data, and discusses and evaluates the results of the two separate analyses together. Both methods are given equal weight (Creswell & Clark, 2018). The overall goal is to compare the findings from the two different methods of data collection, thus confirming the findings from one method with the other. This simultaneous method is also referred to as triangulation by some researchers, Creswell & Plano Clark 2018).

2.3. Research Population and Sample

The sample of the research comprises *five-star* hotel photographers in Turkey. While deciding on the research group, the ‘convenience sampling method’, one of the purposive sampling methods, was selected because it is easily accessible (Yıldırım & Şimşek, 2013). The research survey was created through Google form and sent to the open group called ‘Antalya Hotel Photographers and Videographers’ on social media. 114 people filled out the form.

In the qualitative part of the research, the ‘maximum diversity sampling method’ was employed. This method consists of a similar subgroup in the population (Büyüköztürk et al., 2024). The data were obtained from two business owners, one hotel manager and 4 photographers in the photography department of a five-star hotel in Belek.

Table 1. The Demographic Information of the Participants

N=112	n	%	AVE Ss
Year of Birth			
1965-1990	84	75.0	1982.54/9.77
1991 and above	28	25.0	
Gender			
Female	4	3.6	
Male	108	96.4	
Marital Status			
Married	69	61.6	
Single	43	38.4	
Educational Background			
Primary School	2	1.8	
Middle School	13	11.6	
High School	48	42.9	
University	43	38.4	
MA/Doctorate	6	5.4	

*Frequency Analysis

Upon evaluation of the demographic information of the participants, it was established that 75% of them were born between 1965 and 1990, 25 % were born in 1990; 96.4% were male; 42.9% were high school graduates, 38.4% were university graduates and 11.6% were secondary school graduates. The average year of birth of the participants was 1982.54 (Table 1).

Table 2. Languages Spoken by the Participants and Their Shooting Locations*

N=112	n	%
Known Language		
German	72	64.3
English	107	95.5
French	6	5.4
Russian	84	75.0
Dutch, Portuguese, Arabic, etc.	9	8.0
Shooting Locations		
Kemer	43	38,4
Belek	64	57,1
Manavgat	58	51,8
Alanya	35	31,3
Marmaris	25	22,3

*Frequency Analysis

Upon evaluation of the languages spoken by the participants and the shooting locations, it was established that 95.5% of the participants speak English, while 75% speak Russian, 64.3% speak German, 5.4% speak French and 8% speak other languages. The participants' shooting locations were as follows: Belek (57.1%), Manavgat (51.8%), Kemer (38.4%), Alanya (31.3%), and Marmaris (22.3%) (Table 2).

Table 3. Birth, Sex, Martial Status, Educational Background

	Year of Birth	Place of Birth	Sex	Marital Status	Educational Background
F1	1969	Burdur	Male	Single	High School
F2	1977	Antalya	Male	Married	Bachelor's Degree
F3	1991	Konya	Male	Married	Middle School
F4	1965	Diyarbakır	Male	Married	Bachelor's Degree
F5	1974	Rize	Male	Married	MA/Doctorate
F6	1968	İzmir	Male	Married	Bachelor's Degree
F7	1946	İslip	Male	Married	Middle School

2.4. Data Collection Tools

The quantitative survey questions are answered on a 5-point Likert scale with the following options: 1: Strongly Agree, 2: Agree, 3: Neutral, 4: Disagree, 5: Strongly Disagree.

The second part of the study employed to gain deeper insights into the results obtained from the quantitative method. For that end, face-to-face interviews were conducted with the participants in the photography department of the hotel. These semi-structured interviews were conducted with four photographers, two managers and one hotel manager. Seven people who participated in the semi-structured interviews were selected as a separate sample group apart from the survey participants. All interviews were recorded and consent forms were signed by the participants. Participants were asked 10 questions:

1. Do you like your job? What are the challenges of your job?
2. Would you consider working in another job?
3. Do you think an education in photography is necessary to work as a hotel photographer?
4. How important is it to speak a foreign language in your job?
5. Do you think there is an artistic aspect to your work?
6. In your opinion, how important is it to communicate with customers?
7. How has digital technology transformed your work?
8. Does your job satisfy you financially?
9. What do you think is the ratio between men and women in this line of work?
10. Do you think this job has an age limit? If so, why?

2.5. Data Analysis

Quantitative data were analyzed using SPSS statistical software. The survey questions were revised with the input of an academic specialized in social sciences and a hotel photography manager to ensure reliability. A total of 114 people filled out the survey and two surveys were canceled. The analysis of quantitative data employed descriptive statistical analysis, including percentage, frequency, arithmetic mean, and standard deviation.

All the interviews were recorded, transcribed, and coded with the help of Nvivo program and appropriate themes were created. The data obtained were coded and interpreted in accordance with the themes and categories through descriptive analysis. Themes and codes are presented in the findings section with direct quotations. Participants were anonymized as F1, F2, F3.

3. Findings and Discussion

In the quantitative part of this study, the opinions of hotel photographers about their professional skills (technical, linguistic, educational, artistic and communication) and working conditions were investigated in terms of various variables. Tables and explanations of the quantitative data are provided below. These variables include information about photography (working duration, age criterion, educational background), educational and professional opinions (on educational, linguistic, technical, communication, and artistic aspects), working conditions of hotel photographers and opinions about the financial situation of hotel photographers.

Table 4. Information about Hotel Photography*

N=112	n	%
Working in Another Profession Before Hotel Photography		
Yes	77	68.8
No	35	31.3
Number of Years Working as a Hotel Photographer		
1-3 year	17	15.2
3-5 year	6	5.4
5-7 year	4	3.6
7-9 year	4	3.6
+10	81	72.3
Age to Start Hotel Photography		
18-25	52	46.4
25-30	40	35.7
30-35	12	10.7
35-45	3	2.7
45 and above	5	4.5
Photography Education		
Yes	67	59.8
No	45	40.2
Place of Photography Education/Training		
Self-taught	56	50
I learned from the employer at the hotel	23	20.5
I learned in a photography course	5	4.5
I learned in a photo studio	18	16.1
I learned at school	10	8.9

* Frequency Analysis

3.1. Quantitative Findings

Upon the evaluation of the participants' employment status before hotel photography, it was established that 68.8% of them had worked in another job. The number of years spent in hotel photography was found to be +10 (72.3%), 1-3 years (15.2%), 3-5 years (5.4%). The age to start hotel photography was 18-25 (46.4%), 25-30 (35.7%), and 30-35 (10.7%) respectively. It was established that 59.8% of the participants received photography training while half of the participants were self-taught (50%). It was also found that 20.5% of the participants learned the profession from their employer at the hotel, and 16.1% learned it in a photography studio (Table 4).

Table 5. Opinions on Education and Profession*

N=112	1		2		3		4		5	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Photography training is required for hotel photography.	55	49.1	29	25.9	4	3.6	21	18.8	3	2.7
I wish I had been trained in photography.	57	50.9	29	25.9	9	8	12	10.7	5	4.5
Training/education is not necessary to do this work.	19	17.0	28	25.0	8	7.1	31	27.7	26	23.2
I have a good command of photography techniques.	69	61.6	35	31.3	5	4.5	2	1.8	1	.9
I have a good command of the digital technologies regarding my field	63	56.3	40	35.7	8	7.1	1	.9	0	0.0
I can use photography-related programs	65	58	39	34.8	3	2.7	4	3.6	1	.9
To be fluent in digital technology makes it easier for me to find a job as a hotel photographer.	52	46.4	36	32.1	4	3.6	16	14.3	4	3.6
My theoretical knowledge about photography is sufficient.	28	25	40	35.7	18	16.1	18	16.1	8	7.1
Mastering the photography techniques is sufficient for hotel photography.	10	8.9	18	16.1	8	7.1	37	33	39	34.8
In hotel photography, establishing a relationship and interacting with tourists is more important than mastering the photography techniques.	58	51.8	36	32.1	7	6.3	9	8	2	1.8
I find it difficult to establish social relations with tourists while taking photos.	4	3.6	2	1.8	5	4.5	55	49.1	46	41.1
Building social relationships with tourists in hotel photography increases my photo sales.	83	74.1	27	24.1	1	.9	1	.9	0	0.0
Speaking foreign languages is important for hotel photographers.	85	75.9	0	0.0	1	.9	0	0.0	0	0.0
My linguistic skills are sufficient for this work.	67	59.8	33	29.5	4	3.6	3	2.7	5	4.5
I see myself as an employee of the hotel where I work.	27	24.1	26	23.2	9	8	32	28.6	18	16.1
I think what I do is related to art.	51	45.5	38	33.9	8	7.1	11	9.8	4	3.6
My job requires creativity.	73	65.2	30	26.8	4	3.6	2	1.8	3	2.7
I follow new photography trends for taking photographs in the hotel.	55	49.1	41	36.6	8	7.1	7	6.3	1	.9
I identify myself as a photographic artist.	40	35.7	33	29.5	19	17.0	17	15.2	3	2.7
I think my photographs are artistic.	35	31.3	36	32.1	27	24.1	12	10.7	2	1.8

*Frequency Analysis, 1: Strongly Agree, 2: Agree, 3: Neutral, 4: Disagree, 5: Strongly Disagree.

The overwhelming majority of participants believe that an education in photography is essential for those pursuing a career in hotel photography. In fact, 49.1% of them believe that education is necessary for hotel photography, while an even larger majority, 50.9%, want to receive education about photography. Furthermore, 27.7% of them think that education is necessary to do this job. The participants also demonstrated a high level of proficiency in photography techniques, with 61.6% reporting that they have a good command of photographic techniques. 56.3% of them have knowledge about digital technologies related to their subjects and 58% of them can use programs related to photography. 46.4% of the participants think that having a good command of digital technology makes it easier to find a job as a hotel photographer. 35.7% of the participants report that they have theoretical knowledge about photography while 34.8% of them are of the opinion that to be knowledgeable about only photographic techniques is not sufficient. 51.8% think that interacting with tourists is more important. 49.1% have no difficulty in communicating with tourists while shooting. 74.1% think that communicating with tourists speaking foreign languages is important. 59.8% of the participants consider their linguistic skills to be sufficient for shooting. 28.6% do not think of themselves as a staff member of the hotel. 45.5% think that their work is related to art, and 65.2% think that their work requires creativity. 49.1% follow new photography trends in hotel photography. 35.7% define themselves as a photographic artist and 32.1% find their photographs artistic (Table 5).

Table 6. Hotel Photographers' Opinions on Working Conditions*

N=112	1		2		3		4		5	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Having my own camera helps me earn more.	62	55.4	31	27.7	9	8	7	6.3	3	2.7
My work satisfies me financially.	39	34.8	48	42.9	16	14.3	6	5.4	3	2.7
I love the profession of hotel photography.	57	50.9	29	25.9	16	14.3	7	6.3	3	2.7
I would like to work in another job.	12	10.7	22	19.6	31	27.7	30	26.8	17	15.2
I would like to be an employer in the field of hotel photography in the future.	53	47.3	37	33.0	12	10.7	6	5.4	4	3.6
Being an employer is more risky and more difficult than being a hotel photographer.	67	59.8	24	21.4	6	5.4	10	8.9	5	4.5
The seasonal nature of hotel photography is financially challenging for me.	30	26.8	36	32.1	18	16.1	18	16.1	10	8.9
During the winter season, I work at a different job apart from photography.	14	12.5	32	28.6	11	9.8	36	32.1	19	17.0

*Frequency Analysis

Evaluating the opinions of the participants regarding their financial satisfaction with the job, 55.4% of them think that having their own camera increases their earnings; 42.9% of them think that their job is financially satisfying; 50.9% of them like the profession of hotel photography; 27.7% of them are unsure about working in another job; 47.3% would like to be an employer in hotel photography in the future; 59.8% think that being an employer is risky and difficult; 32.1%

think that the seasonal nature of the job makes it economically difficult, and 32.1% do not work in any other job other than photography during the winter season (Table 6).

3.2. Qualitative Findings of the Study

The findings in the qualitative part of the study are listed in line with two main themes: the professional competence of hotel photographers and their opinions on working conditions. Under the theme of ‘professional competence’ of hotel photographers, there are subheadings such as ‘educational background’, ‘linguistic proficiency’, ‘use of technology’, ‘communication skills’, ‘artistic predisposition’, and ‘physical characteristics;’ while qualitative data on working conditions include subheadings such as financial satisfaction, economic risks, and working conditions. The participants were first asked about the characteristics that a hotel photographer should have. The codes and frequencies related to professional competence are shown in the table. Secondly, they were asked to share their opinions on working conditions. The codes and frequency tables related to financial satisfaction, economic risks, and working conditions are shown below.

Table 7. Professional Competence of Hotel Photographers

Codes Related to the Theme	f							
	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	
Technological know-how	✓	✓	✓		✓		✓	5
Communication skills	✓	✓	✓	✓	✓			5
Educational background	✓	✓		✓			✓	4
Physical characteristics I (age)	✓	✓		✓			✓	4
Linguistic proficiency	✓	✓	✓	✓				4
Physical characteristics II (clothing)		✓					✓	2
Artistic predisposition			✓					1
Physical characteristics III (sex)		✓						1

When the participants’ opinions were analyzed in the first theme, 6 codes emerged. As a result of the analysis of the data obtained from the Nvivo tables using the descriptive analysis technique, it was found that the participants mostly expressed opinions on technological mastery and communication skills. Four participants expressed negative opinions on technological developments and one participant expressed positive opinions. Participants predominantly reported that the widespread use of technology, especially the use of photographic applications on mobile phones, has had a negative financial impact on their work, decreasing the value of photography and transforming the field of photography. The analysis revealed the following opinions regarding technological developments:

I don't see a good future for this profession. The progress of technology is against us (F2).

Digital photography had caused a financial loss in our sector. But we started to look at photography differently. The damage has been that one can now take pictures with mobile phones, which has reduced the need for us. We are experiencing a 10%-15% decline every year. The reason for this is that our age is characterized by technology, when you buy something today, you see a new model the very next day (F3)
They take digital photos and send them. They are not interested in buying photographs anymore (F7)

Since everyone takes photos with their mobile phones, the demand for photographers decreases (F5).

Using technology increases our work (F1).

Five participants made similar remarks with regard to communication skills. On evaluating these remarks, it can be observed that it is of great importance to establish communication with the customers for participants and this communication has a direct effect on sales. One participant articulated that they do not put any merchandise on their shelves but they instead sell emotions (F4). In this regard, it is maintained that the customer satisfaction achieved through the mobilization of the photographer's emotions increases production and sales. The opinions on communication skills in the data obtained are as follows:

It is necessary to know the psychology of the customer. The most important thing is to have an understanding of the customer's state of mind and act accordingly (F1).

We try to be friends with the customer so that we can attempt to sell photographs (F2). Sociable and outgoing photographers do their job better(F2).

The people you hire should be decent and you don't want the customer to complain (F3). You need to address the customer and understand how much money you will make from them (F3) Here; we sell something that doesn't exist. We are selling a fantasy(F3).

We are not a business that opens a shop somewhere and waits for customers to come in. We need to be in the field with the guests and have more contact with them(F5). I also know people who come back to the same place for vacation because of their good relations with the staff. A hotel photographer definitely affects the overall satisfaction of the guest (F5).

We don't have shelves, we sell emotions ...Therefore, the people who will work in this line of work should treat tourists very well. We create supply and demand, and while we create supply and demand, they should not be a nuisance to the customers. First of all, they need to treat the customer well, convince the customer with good features, and attract them to the shop (F4). Therefore, in order to convince the customer, we have to appeal to his/her emotions. We promise them a souvenir. We need to understand this better than the customer (F4).

There is an incredible difference between the knowledge of photography and

working in the field of tourism photography. The most important characteristic is human relationships. Even if you have a knowledge of photography, you still need to communicate with people you don't know at all (F1).

Four participants commented on education. On evaluating these comments, it can be said that the participants believed that education was important but they also stated that they did not receive any academic education on photography. Besides, it is understood that the photographers working in this sector belong to different professional and educational backgrounds. The participants' statements about their educational background are as follows:

I was a carpenter in Bucak. At first, I was engaged in printing photographs. I had no education. I learned how to take photos from friends (F1) Even the photographers who have never received any training in photography adapt in a short time and take better pictures than trained photographers (F1).

It would be good to get some training in photography. Training is needed to change the use of light, exposure, customer psychology, and the way people look at the photographer. We are trying to train ourselves (F1).

Before taking up photography, many people worked in agriculture. Most of them are people who worked in other jobs in the tourism sector and changed their line of work (F2).

I choose the photographers that I will work with from different places. For example, one of them was a waiter and I made him a photographer (F7).

We try to train ourselves. (F4)...We cannot employ graduates of photography departments. These new graduates are actually technically ready, but the training they have received is not right for our workplace (F4).

We train people from other professions as photographers. We explained to them the basic shots. Digital technology facilitates our work and we just explain the technical aspects of the work (F4).

Regarding physical and biological traits, participants expressed three views. The first is that women are not employed in the sector. The other views are that there are difficulties in finding young photographers to work with, and, that the age ratio of the currently working photographers in the sector is gradually increasing. Due to their advanced age, it is physically demanding for photographers to work in the heat of summer in a hotel and rejection by the customers leads to psychological pressure on them at this age. Participants also referred to clothing and stated that dressing well has a positive impact on the customers. Their opinions are as follows:

All of our employees are men. We looked for female employees, but we couldn't find any. There are no female photographers because the working hours are too long and it is difficult to compete with male photographers.... Because it is necessary to establish a two-way communication with the customer. That's why we don't try to select very old employees...When they are young, they don't mind too much when customers refuse. As they get older, a breakdown begins. This is a bit related to personality. If the customer rejects you, you then start to refrain from approaching

the customer... While young people write 3 deadlines, they can write 1 photography appointment due to the age factor when they get older. Even though they have the power of attraction and performance, they provide less turnover with fewer shoots because they have fewer customers... Those whose communication skills take a turn for the worse loses his/her value. S/he realizes that he cannot do this job and withdraws from the business within 1-2 years. There are psychological aspects to this job, it is a matter of resistance... Young people are more active and can engage with the customers more (F4).

The working age group is between 40 and 50 years old. It is better if young people do it and we would like to train them. But young people say they will work for a year and do it themselves next year. But our work is difficult. When the customer rejects you, you can handle it when you are young but old people cannot take it. The customer is more lenient towards young people in this sense (F1).

The age of the photographer in this sector, the most productive ages are between 20 and 35. The average age of the employees in our business is over 30 and we prefer to work with people we know. In the past, new employees were hired to train them. But the increase in rents and the shortening of the season unfortunately affected us negatively in that respect (F2).

When they are young, they don't worry too much when customers refuse... In this situation, if the customer rejects you, you start to approach the customer less... Young people are more active and can approach the customer more (F4).

We want the photographers to be dressed properly and clean. Clothing has a positive effect (F2).

They now pay a lot of attention to clothing. They pay attention to how to talk to the customer. The job has become more difficult compared to the past (F7).

Participants argue that speaking a foreign language is more important than photographic education and technical know-how. The participants' statements regarding linguistic proficiency are as follows:

Here, we provide this service with the advantage of speaking a foreign language... I came to understand how necessary it was to learn a foreign language... It is important to be able speak a language well enough to satisfy the customer (F3).

The number of languages they speak, whether they have a camera or not, their previous experiences are the factors for the staff members to be employed. The foreign languages they speak is even more important than having their own camera... First of all, how our staff members present themselves is very important. Their style, clothing, habits, foreign languages they speak, their age, their educational background and cultural level... It is important that they are presentable because they represent business in the field (F4).

We sell the photographs by telling them how we will shoot it and how happy they

will be. We make this happen with the advantage of foreign language (F3).

Participants' opinions on artistic creativity are as follows:

This work has little to do with art. We generally look at it financially. The most beautiful photograph is the one we sell. We are here to make a living. We need to satisfy the customer. I don't think of it as art. I can take the photograph with a very beautiful composition, but if it doesn't sell, it doesn't mean anything to me, so I don't think it's art. It has to appeal to the customer (F3).

Table 8. Qualitative data on working conditions

Codes Related to Professional Opinions								
	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	f
Financial satisfaction	✓	✓	✓	✓	✓		✓	6
Financial risks	✓	✓	✓	✓				4
Working conditions	✓	✓	✓	✓				4

Six participants voiced their opinions on financial satisfaction pertaining to this profession. They predominantly state that the hotel photographers are financially satisfied with their work. Participants' opinions on financial satisfaction are as follows:

This job satisfies me both financially and spiritually...We make good money. We work on a premium basis (F1).

This job used to satisfy us economically. But now it is difficult. In the past, we could work for 6-7 months and not work in winter. We now try to create the opportunity to work in winter...It satisfies me economically. I work in this job for 6 months. I rest for 6 months, and I like this aspect of the job (F2).

You can also work for the remaining 6 months. I worked in Sarıkamış and Dubai in winter, but there are more important things than money (F3).

Economically, the rents of the hotels are quite high, I mean, the hoteliers make money, and of course there are a lot of photographers, it opens up a business area for them. There is an economy here. There are 200-300 photographers only in the Antalya region. The economic part of the job is not easy (F7).

Investment, operation, and sales costs of rooms have increased, and as the tourism economy has grown in total, rentals have increased as part of the same growth (F5).

In a hotel for 2000 people, if you can make 10 appointments a day during the day, if you can take a series of photos for this family, you can make your daily turnover. I look at it from a business point of view. 70% of them do this job without loving it. The reason they don't like it is that they are oppressed by the customer (F4).

Participants' statements on working conditions are as follows:

My working hours are too long ... I do the same job in the winter season. We go abroad to Bali, to Dominican Republic, to Dubai, and so on... As long as we earn money, we are satisfied with the working conditions, but we do not have established working hours... Everyone works here on a premium basis (F1).

I think those who live on minimum wage are happier. We live in Antalya, but we cannot swim during the entire season. To change jobs (F3).

We were expanding our business before. We were opening branches, but we are not thinking about it now. The sector has shrunk...We downsized both because of the difficulty in finding staff and because hotel rents have risen so much. There are no more trained staff. As the number of hotels increases, it becomes more difficult to find staff...In the past, the season used to be longer, but now the season has become shorter, which is financially difficult for us (F2).

I wish it were 10 months instead of 6 months. It is a very pleasant environment for a single person. It is fun and you make money but it is really difficult for a married person (F3).

There was a transformation in rents. While we are developing our business in this way, the hotelier knows how much we earn more or less because he is a professional. Today we can pay 70-80 thousand euros for a hotel that we paid 10-15 thousand euros for 10 years ago. But since our business style has changed and there are now high turnovers, we have to pay that rent...70% of them do this job without loving it. The reason they don't like it is that they are oppressed by the customers (F4).

Participants stated the following about economic risks:

This also carries a risk. There is a risk at work (F1).

The photography business will not end, but we experience a 10%-15% decline every year (F3).

For the employer who runs a photography business, I see risk in this business, but we also want to get into it...Hotel photography has created a value within the hotels in 30-35 years. We pay more rent than other shops... The instability in the tourism sector also affects us. We have difficulty paying our rent (F4).

Everyone wants to be an employer. If it is in a good place, I can risk it. There is also a risk, it is necessary to do more detailed research. (F1) When you put a new person in, there can be a reaction from the team. We prefer to work with old staff (F2).

Discussions and Conclusions

This study aimed to examine the professional skills (technical, linguistic, educational, artistic and communication), the working conditions of and the problems experienced by hotel photographers working in the photography businesses in 5-star hotels in tourism destinations. The study adopted mixed methods in which qualitative and quantitative data were collected and combined.

As a result of the research, information on the demographic, personal and professional

characteristics of the participants, their opinions on professional qualifications and training regarding photography, working conditions and economic conditions in the industry were obtained through a 'scientific perspective', which is also the value of the study.

Upon evaluating the demographic information, it can be seen that hotel photographers are largely male, the majority of them are high school graduates, and the average age is 42. The causal relationship between demographic data and hotel photography can be attributed to the long and challenging working hours of hotel photography and the fiercely competitive environment, which has adversely affected the presence of female photographers in this field. In this sense, it is assumed that female photographers do not prefer to work in hotel photography due to the difficult working conditions.

The findings regarding the age of hotel photographers are quite interesting. As shown in Table 4, even though the respondents reported that the appropriate age to work as a hotel photographer is between 18-25 years old, the average age of the employees was found to be 42 years old with 54.9%. Quantitative interviews also revealed that employees are getting older and there are problems in finding and employing young photographers.

Upon examining the results obtained from quantitative and qualitative data, it was established that although the majority of the participants considered education necessary and stated that they received training/education, many of them learned photography on their own or from their employers. Participants stated that the photographers do not need documentation such as diplomas and certificates to do their job and they can only learn to do this job well in the field. Considering this, it is understood that there is no face-to-face or online training program for hotel photography in the course contents of the relevant departments in universities, in photography courses offered by NGOs, municipalities, and other institutions, and that education is not provided to pursue a career in working in this line of photography (At this point, it is important to understand what is meant by education. It is understood that the participants have not received photography education at universities and colleges. In general, it has been found that the employment of graduates of 4-year or 2-year departments related to photography is not particularly important in the sector).

Another result obtained from the data is that in order to become a hotel photographer, it is not sufficient to know the technical aspects of photography profession. Linguistic and communication skills are more important than professional/technical knowledge. The results obtained from the data suggest that having command of a foreign language will contribute to the sincerity and reliability to be established with the customer. Christian Marazzi states that in all sectors, including the service sector, media, health, and education sectors, the main characteristic is that language and linguistic skills are in a central position, and that language and communication are vital for the production of social relations and similar things (Marazzi 2010, 9). Linguistic capital is also important for hotel photography, which is positioned within the service sector. Bourdieu states that '...all linguistic situations function like a market in which the speaker offers his or her goods, and the characteristics of the goods that the speaker produces for this market are based on his or her expectation of the possible value of those goods in the market...' Bourdieu also states that all language-related situations function like a market where things are exchanged (Bourdieu 2016). In short, the communication relationship is not just a communication relationship, but also an economic relationship in which the personal value of the speaker is at stake.

Bourdieu explains this situation with concepts such as 'linguistic market' and 'linguistic capital'. He states that when someone produces a discourse for buyers who are capable of evaluating it, setting a value for it, and putting a price on it, one can speak of a linguistic market (Bourdieu 2016, 149). He maintains that the concept of 'linguistic capital' refers to certain

linguistic gains, corresponds to the power exerted over linguistic price formation mechanisms, and that a given individual considers it as the power to operate these price formation mechanisms to his own advantage and to obtain surplus value from it (Bourdieu, 2016; 151). As a result, according to Bourdieu, the linguistic capital of a good is an important factor. Hotel photographers perform their jobs not only with their technical qualifications and skills, but also with their linguistic capital.

‘...Another phenomenon is the photographer’s communication skills, including foreign language skills, which are considered more important than linguistic capital in the data obtained. One of the participants states the following, ‘...Here, we are selling something that does not exist, we are selling a fantasy’ and another participant states ‘...We don’t have shelves, we sell emotions...’ These statements draw attention to the importance of emotions in the relationship established with the customer. It emphasizes that in businesses working as a part of the service sector, employees are expected to participate in their work not only with their intellectual and physical characteristics, but also with their emotional characteristics. It is important to show sincere emotions to customers. (Akoğlan Kozak & Güçlü Nergis 2008; Chu & Murrmann 2006; 1881-1191). This concept, which is referred to as ‘emotional labor’ in the relevant English literature and translated into Turkish as ‘emotional effort’, has an important place in service businesses in particular (Glomb & Tews 2004). In his book *The Managed Heart*, Hochschild states that he used the term ‘emotional labor’ for the first time in the literature in 1983 to describe ‘the use of emotions to create facial and bodily images in a publicly observable way while providing the service’ (Hochschild 1983, 7). Hochschild states that the emotions used while providing the service can be considered a part of production, that emotional labor has exchange value like other types of labor, and that a price can be set for emotional labor. Hochschild states that if a society that produces goods can become alienated from goods, a society that produces services can also be alienated from these services. It is stated that this situation leads to emotional incompatibilities in the long term, that the individual is alienated from his/her own emotions and as a result, the employee may experience burnout or leave his/her job (Hochschild 2012, 5-7).

In the tourism industry, there is an important relationship between linguistic capital and emotional labor. In order for hotel photographers to increase their sales, emotional labor and establishing emotional bonds with customers can be seen as factors contributing to customer satisfaction (Hochschild 2012). By basing the concept of emotional labor on a service behavior paradigm, they defined service as a ‘spectacle’, service employees as ‘actors/actresses’, customers as ‘spectators’, and the workplace as ‘stage’ (Chu & Murrmann 2006). It is when the employees attempt to feel the emotions, they are asked to feel by hiding their own emotions in the workplace, it is almost like playing a role (Chu & Murrmann 2006, 1182). In this context, it is believed that being more sociable and having good communication skills will affect the nature of the relationship to be established with the customer and this will ultimately increase the sales of photographs. It is also considered very important for the photographer to be presentable, to dress appropriately. It was established that the photographer represents the ‘shop’ in the field and that economic success is related to this. In relation to this, the emphasis on the importance of a good image also brings up the phenomenon of the integration of the personal image of the employees with the image of the business (Kart 2011).

In the data obtained from the quantitative data, although the participants stated that this job requires creativity and is related to art, the qualitative data revealed that this job has little to do with art, and that the goal of the photographer is customer satisfaction and selling the photograph rather than taking an aesthetic photograph. In this respect, the relationship between what is

produced in the field of photography and art, and the contexts in which the photographer is not accepted as an artist are unclear.

Another data that stands out is the problem of technological developments in the field of photography. These developments have a considerable effect in hotel photography. Most of the photographers stated that they have a good command of new technologies and that this is effective in finding a job.

Another finding revealed by the research is that it is preferred that the hotel photographers have their own camera and equipment. This is also understood to be a factor in increasing their earnings.

Upon evaluating the themes related to working conditions, it is established that most of the participants work on a premium basis, that their working hours are very long and they do not have days off. Participants stated that this job satisfies them economically, that they enjoy this job, and that they would like to work as an employer in the future, although they find this to be financially risky.

Since tourism is seasonal, it was established that it is difficult to work for 6 months and be unemployed for 6 months for participants. It was also found that some photographers go to places where winter tourism exists or go to work abroad in winter.

It is among the findings of the study that the high rental income generated by the increase in investment, operation, and sales costs in the hotel industry is an advantage for hoteliers.

Considering the qualitative data on working conditions, it is understood that there is a shortage of staff to work in the field due to the increase in the number of hotels. It was a striking finding that it was no longer possible to train staff at a young age through internships, master-apprentice relations etc. And the business owners do not want to make an effort to train staff.

Another important finding is that photographers who have been doing this job for many years undergo psychological problems due to being rejected by the customers. Those who cannot deal with this aspect of the job leave this job. One can predict that the number of trained personnel will further decrease in the coming years.

Recommendations

In Greece, there are some organizations that both train photographers working in tourism and provide services to the sector (*PhotoHotel - Hotel Photography*, n.d.) (<https://www.photohotel.com/en>). The fact that there is no such organization in our country, where tourism is a large industry, is a huge lack and disadvantage. It is recommended that courses be opened to provide training in this sector, which is seen as an important source of income economically, and that courses be added to the curricula of universities. In this way, the increasing need for personnel can be met.

This study was conducted with photographers working in the sector (a total of 124 + 7 people). Although it does not speak for and make generalizations regarding all the photographers in the sector, it gives a fairly robust idea regarding the general inclinations in the sector. In order to obtain more detailed and comprehensive information, larger scale studies and field research are needed.

These two recommendations are important in terms of identifying and articulating the basic requirements for the field of hotel photography to be in a better position both aesthetically and industry-wide.

BIBLIOGRAPHY

- Akoğlan Kozak M. & Gcl Nergis H. 2008. Turizm İşletmelerinde Duygusal aba Faktrlerinin İşe Alma Sürecinde Kullanılması zerine Bir Araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), Article 2.
- Bourdieu P. 2016. *Sosyoloji Meseleleri* (2nd ed.). Heretik.
- Büyüköztürk Ő., Akgün E. ., Karadeniz Ő., Demirel F., & akmak K. E. 2024. *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri Bilimsel Araştırma* (35th ed.). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Chalfen M. Ri. 1979. Photography's Role in Tourism: Some Unexplored Relationships. *Annals of Tourism Research*, 4(6).
- Chu K. H.-L. & Murrmann S. K. 2006. Development and validation of the hospitality emotional labor scale. *Tourism Management*, 27(6), 1181–1191. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2005.12.011>
- Coşkun Y. D. & Demirel M. 2012. niversite ğrencilerinin Yaşam Boyu ğrenme Eğilimleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(42), Article 42.
- Creswell J. W. 2016. *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları* (G. Hacımeroğlu, Trans.). Eğiten Kitap.
- Creswell J. W. & Clark V. L. P. 2018. *Designing and Conducting Mixed Methods Research* (3rd ed.). CA: Sage Publications, Thousand Oaks.
- Crouch D. 2010. Places around us: Embodied lay geographies in leisure and tourism: *Leisure Studies*: Vol:19. 19. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/026143600374752>
- Glomb T. M. & Tews M. J. (2004). Emotional labor: A conceptualization and scale development. *Journal of Vocational Behavior*, 64(1), 1–23. [https://doi.org/10.1016/S0001-8791\(03\)00038-1](https://doi.org/10.1016/S0001-8791(03)00038-1)
- Hochschild A. R. 2012. *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. University of California Press, Berkeley. <https://www.abebooks.com/9780520239333/Managed-Heart-Commercialization-Human-Feeling-0520239334/plp>
- İslamoğlu A. H. & Alniaık . (2019). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (6th ed.). Beta Basım Yayım.
- Kalfagil S. 2012. *Fotoğrafa 1000 Soru 1001 Cevap*. İlke Basım Yayım.
- Karahan A. & Kav S. 2018. Hemşirelikte Mesleki Yetkinlik. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 5(2), Article 2. <https://doi.org/10.31125/hunhemsire.454377>
- Kart E. 2011. Bir Duygu Yönetimi Süreci Olarak Duygusal Emeğin alışanlar zerindeki Etkisi. *alışma ve Toplum*, 3(30), Article 30.
- Marazzi C. 2010. *Sermaye ve Dil* (A. Ergenç, Trans.). Ayrıntı Yayınları.
- PhotoHotel—Hotel Photography. (n.d.). Retrieved August 18, 2023, from <https://www.photohotel.com/en/about/our-story>
- Robinson M., & Picard D. 2009. Moments, Magic and Memories: Photographing Tourists, Tourist. In *The Framed World*. Routledge.
- Urry J. & Larsen J. 2011. *The Tourist Gaze 3.0* (3rd ed.). Sage Publications.
- Yıldırım A. & Şimşek H. 2013. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (9th ed.). Seçkin Yayıncılık.

Başar Sabuncu'nun Tiyatro Oyunlarında İşçi Sınıfının Temsili: Kültür ve Duygular

Representation of the Working Class in Başar Sabuncu's Plays: Culture and Emotions

Mustafa Doğan SÜMER*

Öne Çıkanlar:

- Sosyal bilimler ve tiyatro literatürü arasındaki temasın artırılması toplumsal gerçekliği anlama ve yorumlama noktasında önemli teorik katkılar sağlar.
- Türk tiyatrosundaki işçi sınıfı temsili analiz edildiğinde Başar Sabuncu öne çıkan yazarların başında gelir.
- Başar Sabuncu'nun oyunlarında işçi sınıfının temsili sınıf kültürü ve sınıfın duyguları olarak iki boyutta sunulur.

Öz: Başar Sabuncu yazar, yönetmen ve çevirmen olarak Türk tiyatrosunda önemli bir yere sahiptir. Sabuncu'nun tiyatro eserlerinin temel özelliklerinden biri oyun hikâyesini ve karakterleri sınıf ilişkileri merkezinde inşa etmesidir. Oyunlarında emeği sömürülen işçilerin eylemleri ve etkileşim biçimleri gerçekçi biçimde sahneye aktarılır. Bu sebeple Sabuncu işçilerin Türk tiyatrosundaki kalemlerinden biridir. İşçi sınıfı temsiline tiyatroya yansımaya bakıldığında oyunları başvuru kaynakları arasında yerini alır. Sosyal bilimler ve tiyatro arasındaki temasın artırılması, belirli temalar, dönemler üzerinden Türk tiyatrosuna yönelik araştırmalar yapılması, iki alan arasındaki bağın kuvvetlendirilmesi ve literatürün gelişimi açısından önemlidir. Bu savnudan hareket eden bu çalışmada Sabuncu'nun tiyatro eserlerinde işçi sınıfının nasıl temsil edildiğine odaklanılacaktır. Toplumsal hiyerarşinin en alt basamağında yer alan işçi karakterlerin hangi düşünce ve davranış pratiklerine sahip olduğuna ve gündelik yaşamlarının yazar tarafından nasıl kurgulandığına yönelik bir analiz yapılacaktır. Bu doğrultuda Sabuncu'nun 1962-1982 yılları arasında kaleme aldığı bütün tiyatro oyunları incelenmiştir. Metodolojik olarak yorumlayıcı yaklaşım temelinde nitel bir araştırma yürütülmüştür. Bu çalışmada Sabuncu'nun tiyatro oyunlarında işçi sınıfı temsiline sınıf kültürü ve sınıfın duyguları olarak iki boyutta sunulduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Başar Sabuncu, Türk tiyatrosu, İşçi sınıfı, Kültür, Duygular.

Highlights:

- Expanding the intersection between social sciences and studies on theatre offers significant theoretical contributions to understanding and interpreting social realities.
- When analyzing the representation of the working class in Turkish theater, Başar Sabuncu stands out as one of the leading playwrights.
- In Sabuncu's plays, the representation of the working class is presented through two dimensions: class culture and class emotions.

Abstract: Başar Sabuncu holds a significant place in Turkish theater as a playwright, director, and translator. One of the defining features of Sabuncu's theatrical works is his construction of narratives and

* Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Burdur, mustafadogacansumer@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7798-1295

characters around class relations. The actions and interactions of exploited workers are realistically portrayed on stage, positioning Sabuncu as one of the prominent voices of workers in Turkish theater. His plays are regarded as key references for examining the theatrical representation of the working class. Strengthening the intersection between social sciences and theater, conducting research on Turkish theater through specific themes and periods, and fostering connections between these fields are crucial for the development of literature in both areas. Based on this premise, the present study focuses on how the working class is represented in Sabuncu's theatrical works. It analyzes the thought and behavioral practices of working-class characters situated at the lowest rung of the social hierarchy and explores how their daily lives are constructed by the playwright. To this end, all of Sabuncu's plays written between 1962 and 1982 were examined. Methodologically, a qualitative research design was employed based on an interpretive approach. The study concludes that the representation of the working class in Sabuncu's plays is presented through two dimensions: class culture and class emotions.

Keywords: Başar Sabuncu, Turkish theatre, Working class, Culture, Emotions

Summary: The relationship between literature and society is a subject of theoretical discourse within the social sciences. Nevertheless, theatrical works have not received the same level of scholarly attention as novels and short stories. Like other forms of artistic expression, theatrical works are products of the society and historical period in which they are created. This relationship is particularly pronounced in the works of authors who adopt the approach of social realism, aiming to depict the economic, cultural, and political milieu of their time. Such works, characterized by a strong connection between fiction and reality, offer a rich source of data on the issues they address. Within this context, the plays of Başar Sabuncu serve as a critical resource for understanding the economic and cultural dimensions of a particular era. Sabuncu, a prominent figure in Turkish theater as a playwright, director, and translator, is distinguished by his emphasis on class relations in constructing his narratives and characters. His plays prominently feature working-class characters, positioning him as a significant voice of the working class in Turkish theater.

This study focuses on the representation of the working class in Sabuncu's theatrical works. It seeks to answer questions regarding the dimensions through which working-class culture is constructed and how the emotional world of workers is shaped within this cultural framework. To this end, all of Sabuncu's plays written between 1962 and 1982 have been analyzed. The plays are examined with a central focus on the question of how the working class is represented. This representation is explored through two primary themes: the culture of the working class and the emotional experiences of its members.

One of the fundamental characteristics of Sabuncu's theatrical works is the presentation of class relations in their most straightforward form. This simplicity, connected to Brechtian technique, serves as the starting point for critical thinking in his plays. In his works, interclass conflict, differing lifestyles, and modes of thought are depicted in their most unembellished state. Social classes appear on stage with their most typical attributes, effectively highlighting class contradictions. Another significant aspect that strengthens the representation of the working class in Sabuncu's plays is the focus on the interaction between opposing classes. This interaction unfolds in various settings, sometimes within a factory and other times in the living room of a house. By portraying the interplay between opposing classes, Sabuncu's works provide a clearer reflection of economic and cultural disparities. Being a worker is not conveyed solely through worker characters but is made more explicit through these interclass interactions.

In Sabuncu's theatrical works, the representation of the working class is presented through two dimensions: class culture and class emotions. In his plays, the material conditions that shape class culture are realistically portrayed on stage, highlighting the exploitation workers endure and the resulting economic and cultural deprivations. Among workers who fail to address these inequalities on a class-based level, solidarity does not emerge. Instead, resistance manifests at an individual level, striving for small gains. The struggle, as a fundamental aspect of class culture, is not articulated openly or collectively but progresses through small-scale actions and expressions embedded in everyday life.

In Sabuncu's plays, the emotions of workers who lack agency over their own destinies take center stage. The exploitation faced by the working class is reflected in the inner worlds of the characters. Behaviors such as devaluation and humiliation stemming from their status as workers generate a variety of emotions. These characters are often depicted attempting to compensate for their positions within the economic

hierarchy by emphasizing morality. In Sabuncu's plays, the most fundamental emotion arising from the lack of respect and humiliation experienced by the working class is anger. However, this anger, which has a class-based dimension, is not typically directed at members of the opposing class but rather at individuals within the workers' immediate environment. The absence of class consciousness among the characters is most clearly revealed in the misdirection of this anger.

Giriş

Edebiyat ve toplum ilişkisinin sosyal bilimlere yansımaları, teorik olarak tartışılan konulardan olmasına rağmen tiyatro eserleri bu bağlamda roman ve öykü kadar ele alınmış değildir. Tiyatro eserlerinin diğer bütün sanat alanlarındaki eserler gibi, bir toplumun ve tarihsel dönemin ürünü olduğu gerçeği açıktır. Yaşadığı dönemin ekonomik, kültürel ve siyasal atmosferini yansıtmak amacıyla olan toplumcu gerçekçilik yaklaşımını benimseyen kalemlerde bu durum çok daha belirgindir. Kurgu ve gerçeklik arasındaki bağın kuvvetli olduğu bu tarz eserler, ele alınan meselelere dair birçok bilgi sağlar. Bu eserler içerisinde yer alan Başar Sabuncu'nun tiyatro metinleri belirli bir dönemin ekonomik ve kültürel hayatını anlamak için başvuru kaynağı niteliğindedir ve bu bağlamda ele alınabilecek farklı temaları yorumlamak sosyolojik bir analize kapı aralar. Bununla birlikte Sabuncu üzerine yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülür (Koç ve Şengül 2023; Özbek 2023; Uzman 2023).

Başar Sabuncu yazar, yönetmen ve çevirmen olarak Türk tiyatrosunda önemli bir yere sahiptir. Sabuncu'nun tiyatro eserlerinin en önemli özelliği, oyun hikâyelerini ve karakterlerini sınıf ilişkileri temelinde inşa etmesidir. Oyunlarında sahne işçileridir. Edith Piaf'ın hayatını konu alan Kaldırım Serçesi adlı oyununda Piaf'ın sahne aldığı mekânın sahibi şunları söyler: “Bugüne değin, kulübümüzün sahnesinde Paris'in en seçkin şarkıcılarını, sanatçılarını izlediniz... Zevkin, mutluluğun, bolluğun sesini dinlediniz. Bugünse, madalyonun öteki yanını göstermek istiyoruz sizlere. Hincin, öfkenin, yoksulluğun sesini duyurmak istiyoruz” (Sabuncu 2010a, 25). Sabuncu bu cümlelerdeki gibi sahnelerini kenar mahallelerde yaşayan işçilere açar ve işçilerin sömürüyle çevrelenmiş hayatlarını ve duygularını anlatır. Türk tiyatrosunda işçi sınıfının sahnedeki yerine bakıldığında öne çıkan yazarların başında gelir.

Sabuncu'nun eserlerini analiz sürecinde her şeyden önce onun tiyatroya yaklaşımına değinmek gerekir. Althusser'in devletin ideolojik aygıtları çözümlemesinden hareketle tiyatroyu bir ideolojik aygıt olarak ele aldığı makalesinde, bir oyuncu ve bir seyircinin tiyatronun oluşması için yeterli olmasının iki sonucu olduğunu ifade eder: tiyatronun gücü ve egemen sınıflar açısından tehlikesi (Sabuncu 1975, 44). Sabuncu “büyüklerin mektebi” olarak adlandırdığı tiyatro için şunları söyler: “ideoloji üretir bütün biçimleriyle; siyasal olmayan tiyatro yoktur. Bu nedenle de büyüklerin mektebi siyasal iktidar kavgasında sınıfların ele geçirmeye çalıştıkları hedeflerden biridir, bütün öteki mektepler gibi” (1975, 44). Brecht estetiğinin asıl öldürülmek istenen şey olduğunu söyler. Bu noktada tiyatronun güncel görevini “kitleden öğrenmeye yönelik uzun bir yürüyüşü başlatmak” ve “sinemanın sermayeden yana bölüğüyle, televizyonun köreltmeye çalıştıkları kitlesel yaratıcılığı kıskırtmak; başka bir deyişle, kitlenin öz silahını kitleye vermek” olarak tanımlar (Sabuncu 1975, 45). Köy Enstitüleri ve Halkevleri'nin egemen sınıfların eğitim aygıtı ve kültürel aygıt üzerindeki egemenliklerini sarstığı gibi tiyatronun da “emekçi kitlelerin kültürel silahı” olarak ideolojik mücadelede yerini alabileceğini savunur (Sabuncu 1975, 45).

Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Başar Sabuncu'nun tiyatro eserlerinde işçi sınıfı temsili konusunu edinen bu çalışmada, yorumlayıcı yaklaşım çerçevesinde nitel araştırma tekniği kullanılmaktadır. Toplumsal gerçekliği gözlemlemenin, ölçmenin ve anlamının yolları olan yaklaşımlardan (Neuman 2016a, 119) yorumlayıcı yaklaşım, bireylerin içerisinde yer aldıkları sosyal dünyayla olan ilişkilerinde

yaşanan olaylara bakış açısını anlamaya çalışır (Creswell 2013, 25). Söz konusu çaba çeşitli dokümanlar üzerinden ilerletilebilir ve edebî metinler bu noktada önemli araştırma nesnelere arasında yer alır. Bir konu özelinde detaylı bir bakış geliştirmek için nitel araştırma yapılırken nitel teknikleri oluşturan temel başlıklardan biri farklı dokümanların, metinlerin analizi ve yorumlanmasıdır (Creswell 2013, 51). Tiyatro oyunu üzerinden işçi sınıfı temsilinin nasıl inşa edildiğini analiz eden bu çalışmada, birer nitel bilgi kaynağı olarak Sabuncu'nun tiyatro metinleri incelenmektedir. İncelemede yazarın edebî alan içerisinde bir fail olarak nasıl bir konumda olduğu derinlemesine analiz edilmeksizin sadece seçilen metinler çerçevesinde bir araştırma yapılmıştır.

İşçi sınıfının tiyatro metinlerine nasıl yansıdığı ve bu metinlerde nasıl yansıtıldığı sorusundan hareketle ortaya çıkan bu çalışmada, Türk tiyatrosundaki hangi örnekler üzerine yoğunlaşılacağı çalışmanın diğer başlangıç sorusu olmuştur. Bu noktada örneklemin büyüklüğünden ziyade seçilen örneğin içerdiği bilgi zenginliğini temel alan amaçlı örneklem (Layer 2015, 86) temelinde Başar Sabuncu'nun oyunları seçilmiştir. Toplumsal sınıflar ve sınıf ilişkileri Sabuncu'nun oyunlarının merkezinde yer alır ve işçi sınıfının tiyatro metinlerine yansımaları özelinde önemli bir veri kaynağıdır. Bu doğrultuda Sabuncu'nun 1962-1982 yılları arasında kaleme aldığı bütün tiyatro oyunları incelenmiştir. Söz konusu eserler sırasıyla şu şekildedir: Kargalar (1962), Şerefiye (1966), Çark (1969), Lades ya da Aile Ocağı (1970), Zemberek (1971), Mutemet Ali Rıza Bey'in Yaşanmış Hayat Hikayesi (1972), Sayın Muhbir Vatandaşlar (1972), Memurlar (1974), İşçi Babası Ömer Ağa ile Küçükhanımın Şoförü Recep (1975), Kaldırım Serçesi (1982). Bu oyunların tamamı işçi sınıfı temsili temelinde okunmuş ve bu temsilin yer aldığı oyunlar analize dâhil edilmiştir. Analize dâhil edilmeyen oyunlar Kargalar, Lades ya da Aile Ocağı, Memurlar, Kaldırım Serçesi oyunlarıdır. Bütün oyunları incelenerek hem Sabuncu'nun oyunlarının olabildiğince geniş bir çerçeveden ele alınmış hem de bu oyunlar özelinde işçi sınıfı temsiline dair daha geniş bir veri elde edilmeye çalışılmıştır. Listede yer alan oyunlar içerisinde Şerefiye hem oyun hikâyesi hem de oyun karakterleri açısından tamamıyla sınıf meselesi temelinde işlendiği için çalışmada belirgin bir ağırlığa sahiptir.

Sabuncu'nun oyunları işçi sınıfı temsilinin nasıl sunulduğu sorusunu merkeze koyarak analiz edilmiştir. Oyunların incelenme süresinde işçi sınıfı temsilinin hangi noktalar üzerinden inşa edildiğini anlamak için belirli temalar etrafında bir kategori yapılmıştır. Bu sırada teorik arka plan temalarla ilişkilendirilmiştir. Seçici kodlama doğrultusunda (Neuman 2016b, 669) söz konusu temalar yeniden düzenlenmiş ve işçi sınıfı temsilinde sınıf kültürü ve sınıfın duyguları olarak iki ana temaya ulaşılmıştır. Oyunlarda işçilerin gündelik hayatlarında sınıf kültürünün hangi boyutlarıyla üretildiği ve bu kültür içerisinde işçilerin duygusal dünyasının nasıl şekillendiği sorunları analizin temel boyutunu oluşturmuştur.

İşçi Sınıfı Kültürü: Sömürü, Yoksulluk ve Direniş

Sınıfsal düzlemdeki kültür bir karşıtlık temelinde inşa olur. Gündelik hayat içerisinde yaşam koşullarını belirleyen imkânların orantısız dağılımı kültürel düzeyde bir farklılaşmaya yol açar ve en basit ifadeyle burjuvazinin ve işçi sınıfının kültür dünyası karşıtlıkla var olur. Söz konusu karşıtlık bir birliktelik, mücadele ve çatışma temelinde varlığını devam ettirdiği müddetçe, ki bunların seviyeleri toplumsal ve tarihsel dinamiklere göre değişkenlik gösterir, işçi sınıfı kültürü kesintisiz şekilde yeniden üretilir ve yeni kuşaklara aktarılır. Bu aktarımla ortaya çıkan süreklilik aynı zamanda işçi sınıfı kültürünün belirgin öğelerini oluşturur. Dolayısıyla hangi tarihsel süreçte olursa olsun kapitalist üretimin olduğu bütün toplumlarda bu öğeleri görmek mümkündür.

Bir karşıtlıktan bahsetmeden bir işçi sınıfı kültüründen bahsedilemese de söz konusu karşıtlık birbirinden her açıdan kopuk kültürel dünyaların var olduğu anlamına gelmez. İşçi sınıfı kültürü

tamamen kendine özgü ve egemen sınıfın kültüründen tümüyle kopmuş bir kültür değildir (Çubukçu 2014, 17). Farklı kültürel dünyalar arasında bir alışveriş söz konusudur. Bu alışveriş süreci aynı zamanda ulusal kültürün öğeleriyle şekillenir. Dolayısıyla işçi sınıfı kültürü ve bilinci içinde bulunduğu toplumun kültürel özelliklerinden etkilenerek var olur (Coşkun 2013, 21).

Gündelik yaşamı bir işçi olarak deneyimlemek birçok düşünce ve davranış pratiğini beraberinde getirir. Söz konusu pratikler üzerinde inşa olan bir işçi sınıfı kültürü vardır. Mevcut pratiklerin zaman ve mekândan belirli bir oranda da olsa bağımsız olması kapitalist toplumdaki maddi üretim koşullarının benzerliğiyle ilgilidir. Sınıfı bir yapı veya bir kategori olarak görmeyen Thompson sınıf kavramını, ilişkisiz gibi görünen bir dizi olayı hem deneyim hem de bilinçte birleştiren tarihsel bir olgu olarak ele alır ve sınıfı “*insan ilişkilerinde gerçekten olan -ve oluşumu da gösterilebilen- bir şey olarak*” niteler (2004, 39). Yani sınıf bir “*ilişki*” temelinde şekillenir. Sınıf ortak deneyimler sonucu birtakım insanların çıkar özdeşliği duyması ve bunu ifade etmesiyle oluşurken, sınıf deneyimi insanların iradeleri dışında girdikleri üretim ilişkilerinden oluşur (Thompson 2004, 40). Bu noktada işçi sınıfının tanımında sadece üretim ilişkileri değil, politik ve ideolojik belirlenimlerin de analize dâhil edilmesi zorunluluğu doğar (Poulantzas 1992, 65). Dolayısıyla işçi sınıfı ve kültürü birçok boyutu içerisinde barındırır. Sınıf kültürü köklerini burjuvanın baskın ideolojisine karşı savaşım hâlinde olan işçi sınıfı topluluklarından alan sıradan deneyimlerde yaşanır ve bu anlamda işçi sınıfı kendine ait farklı yaşam şekillerine sahiptir (Foley 2007, 263-264). Ollman, bir sınıfın içinde yaşadığı ve çalıştığı koşulların bu sınıfın üyelerine “*bir dizi ayırt edici deneyim ve ayırt edici bakış açısı*” kazandırdığı ifade ederek bunun sonucunda ortaya çıkan farklı anlama ve algılama meselesine vurgu yapar (2011, 116). Söz konusu ayırt edici bakış, işçi sınıfı kültürünün hangi boyutlarıyla gündelik hayata sirayet edeceğini belirler. Bunun temel belirleyicisi ise işçinin üretim süreci içerisindeki konumudur.

İşçinin kapitalist toplumdaki konumunu Marx ve Engels “*ancak iş buldukları sürece yaşayabilen ve ancak emekleri sermayeyi arttırdığı ölçüde iş bulabilen*” (2014, 57) sınıf olma özelliğiyle tanımlar. Herhangi bir metanın varoluş durumuna indirgenen işçi (Marx 2005, 89), kapitalist üretim biçiminde makinenin bir eklentisi, hatta bir iş aleti durumundadır ve ondan istenen en tekdüze becerilerdir (Marx & Engels 2014, 57). İşçi üretim sürecinde “*mekanikleştirilmiş bir parça rolünü*” oynar (Lukacs 2014, 216). Kapitalist toplumun en alt katmanı olan işçi sınıfı güvence altına alacakları hiçbir şeye sahip olmadan hayatlarını sürdürür (Marx & Engels 2014, 62). Bu noktada ücretli emek her şeyden önce bir bağımlılık ilişkisidir ve birinin diğerine hükmetmesini doğurur (Lordon 2013, 26-27). Bir meta olmanın ötesine geçememek aynı zamanda düşünsel ve duygusal olarak insani özü boşaltan bir durumdur. Böyle bir emek süreci sonucunda “*işçinin kendini olumlamayıp yadsınması, mutlu değil mutsuz duyması, özgür bir fizik ve entelektüel etkinlik göstermeyip bedenine ve tenine eziyet etmesi*”yle yabancılaşma ortaya çıkar (Marx 2005, 143). Kapitalist toplumda işçi olmak maddi olduğu kadar düşünsel ve duygusal olarak da yoksulluk anlamına gelir. Dolayısıyla ekonomik hiyerarşinin en alt basamağında yer almak işçilerin deneyimlerini ve bu deneyimlerle ortaya çıkan işçi sınıfı kültürünü şekillendirmede belirleyici etkendir.

Sabuncu'nun oyunlarında işçi sınıfı kültürünün en belirgin yansımaları mekânsal düzeyde ve maddi imkânsızlıklarla örülü yaşam koşullarında görülür. İşçilerin yaşam alanları gerçekçi bir biçimde sahneye taşınır. Kenar mahallelerdeki sokaklar, gecekondu, kahvehaneler, meyhaneler oyunların dekorlarını oluşturur. Şerefîye oyunundaki sahne bir gecekondu odasıdır ve şu şekilde betimlenir: “*Yıkıcıdan alınmış küçük bir pencere, birbirini tutmayan iki kapı... Sıvaları bile bitirilmemiş bir gecekonduyunun yoksul ve dağınık dekoru... kırık ayna... yamalı kilim.*” (Sabuncu 2009a, 7). Fabrikada gece bekçisi olarak çalışan Sabri eviyle ilgili “*Ulan bu da ev mi be? Adresi bile yok!*” sözlerini kullanır (Sabuncu 2009a, 8). Tabaklar ödünç alınır, yemekler komşuların

buzdolabında tutulur, sürekli patates yemeği pişer, ihtiyaçlar bakkala borç yazdırılarak karşılanır. Misafirlere yapılan fasulye yemeğiyle ilgili Sabri “*Ne kadar pastırma koydun buna?*” diye sorduğunda eşi Sabiha’dan “*150 gram*” cevabını alır, bunun az olduğunu söylediğinde “*Fazlasını getireydin de koyaydım*” cevabıyla karşılaşır (Sabuncu 2009a, 8). Burada erkeklığın her zaman ücretli çalışmayla ilişkilendirildiği (Galasinski 2004) bir toplumda işçilerin gündelik yaşamlarında ev içi bir çatışmanın doğmasının kaçınılmaz olduğu görülür. İşçi, ailesi açısından paranın yetmemesinin ve hayallerin gerçekleştirilememesinin sorumlusudur. Sabri elbiselerinin hazır olup olmadığını sorduğunda Sabiha “*On beşi hazır, yirmisi kolacıda*” diyerek dalga geçer ve sonrasında “*Kurbandan beri giymedin zaten*” der (Sabuncu 2009a, 10). İşçi sınıfının sahip olduğu mevcut maddi imkânsızlıklar basit bir iletişimin dahi merkezinde yer alır. Çark oyununda fabrika sahibinin hippo oğlu Salih “*Vatanım dünya, adresim gökyüzü*” dediğinde fabrikadaki işçi Hasan şöyle cevap verir: “*Ben unutsam da, adresimi bir hatırlatan çıkar... Yani en azından... Aybaşı ev kirası... elektrik, su...*” (Sabuncu 2009c, 208). Hiçbir güvenceye sahip olmayan ve sadece emeğini satarak var olabilen işçilerin hayatlarında en belirgin öğe yoksulluktur.

Şerefiye oyununun ana karakteri fabrikada gece bekçisi olarak çalışan Sabri’dir. Diğer oyun karakterleri ise Sabri’nin babası B.Baba, eşi Sabiha, çocukları Yılmaz ve Saadet, patronu Tahsin ve onun eşi Nezahat’tir. Sabri’nin nöbet tuttuğu gece fabrikada hırsızlık girişimi olur. Ama Sabri muhasebe odasındaki hırsız fark eder ve paraların çalınmasını önler. Hırsızın paraları paylaşma teklifini de reddeder. Bu olaydan sonra fabrika sahibi Tahsin ve eşi Nezahat Sabri’nin gecekonduasına yemeğe gelir. Yemekte evin küçük kızı Saadet’i evlatlık olarak almayı teklif ederler. Sonrasında kızı hizmetçi olarak aldıkları anlaşılır, bir süre sonra abisi Yılmaz bu duruma dayanamaz ve Saadet’i kaçırap tekrar eve getirir. Oyunda işçi sınıfına yönelik sömürünün Sabri’nin kızını evlatlık alma teklifiyle simgeleştirildiği söylenebilir. İşçi sadece fabrikada değil özel hayatında da söz sahibi olamamaktadır. Fabrika sahibi Tahsin paraların çalınmasını önlemesinin karşılığında kendisinden bir şey istemesini söyler ama Sabri bir şey isteyemez. Bunun üzerine Tahsin ve Nezahat evin küçük kızı Saadet’i evlatlık edinmeyi teklif eder. Tahsin “*Yani iyiliğiniz için söyledik tabi. Yoksa karar sizin*” der (Sabuncu 2009a, 39). “*Evlat insanın canı ciğeri. Ama, güç de olsa, yavrunuzun iyiliği için katlanacaksınız*” sözlerinin devamında Nezahat “*Elini sıcak sudan soğuk suya sokmayacaktı, yavrucağın geleceğine engel olduk, diye vicdan azabı çekersiniz vallahi*” diyerek cümlelerini devam ettirir (Sabuncu 2009a, 40). İşçi sınıfı üyelerinin yoksulluk ve çaresizliği bu teklifi kabul etmesiyle iyice belirginleşir. Misafirlik ise ev hediyesi olarak üzerinde “*Kahraman Sabri’imize*” yazan gümüş bir tabağın verilmesi ve bu tabağın görünecek bir yere konulmasının istenmesiyle son bulur.

Marx ve Engels burjuvaziye dair “*ailenin duygusal peçesini çekip indirmiş, aile ilişkisini basit para ilişkisine indirgemmiştir*” (2014, 52) ifadelerini kullanır. Sabuncu’nun oyunlarında aile ve para arasındaki bağlantı birçok kez gösterilir. Mutemet Ali Rıza Bey’in Yaşanmış Hayat Hikayesi adlı oyun paranın bütün değerlerin üzerinde tutulduğu kapitalist toplumun bir betimlemesini sunar. Bu oyunda güvenilir ve dürüst bir memurun hem iş hayatında hem özel hayatında hiçbir zaman saygı görmemesi sonucunda bir süre sonra iş yerindeki kasadan para çalmaya başlaması anlatılır. Ali Rıza aybaşını zor getiren, çocuğu da dâhil kimseden saygı görmeyen, umudunu piyango çıkmasına bağlayan, 50 lirasını bir ümitle piyango biletine yatırdığu için eşinden azar işiten, arkadaşları tarafından “*değiştir bu kafayı azizim*” önerilerine maruz kalan bir çalışandır. Ali Rıza’ya arkadaşı tarafından “*Senin de hakkın değil mi kırk yılın birinde adam gibi eğlenmek?*” diye sorduğunda “*Her kuruşun bir yeri olmasa*” cevabını verir (Sabuncu 2010b, 10). Para çalmaya başladığında hem ailesi hem de etrafındakiler tarafından hayatı boyunca görmediği saygıyı görmeye başlar.

İşçi sınıfı kültürü aynı zamanda diğer sınıfların işçi olmaya dair algılarıyla da şekillenir.

Sabuncu oyunlarında işçi sınıfı üyesi olmayan kişilerin zihinlerinde işçilerin nasıl bir konumda olduğunu yansıtmada konusunda birçok örnek sunar. Bu şekilde işçi sınıfı temsili daha geniş bir çerçeveden gösterir. Oyunlarında ister işçi olsun ister olmasın belirli karakterlerin işçi olmak ve işçi kimliği üzerine yorumları vardır. Bu yorumlar hem dönemin atmosferini hem de işçinin belirli kesimler tarafından nasıl bir izlenime sahip olduğunu yansıtır. Sayın Muhabir Vatandaşlar oyununda hamile olan hizmetçinin ücretine zam yapılması konuşulduğunda ülkedeki toplumsal hareketliliğe atıf yapılarak “*Öyle ya, gün eşkiyanın günü. Vaat etmeli, oyalamalı*” denir (Sabuncu 2010c, 125). Hizmetçiye zam yapmasalar da yiyecek bakliyat ve otobüs parası verilir ve bu durum şu cümlelerle açıklanır: “*Kapıcıydı, hizmetçiydi, ayaktakımını kendine düşman etmemeli insan. Bu karışık günlerde...*” (Sabuncu 2010c, 129). Kendi servetlerini işçilerin emekleriyle var etmelerine rağmen işçilerden rahatsızdırlar: “*Bütün çevre gecekondtu. Kuşatma altında yaşıyoruz. Vallahi korkuyorum bazen... Hırsızlık onlarda! Bozgunculuk onlarda! Irza geçme, cinayet desen... Bey hep söylüyor, ne canımız emniyette ne malımız. Nah, şu grevci işçilerden biri seni karanlık bir köşede eline geçirirse...*” (Sabuncu 2010c, 108). Komşuları olan kadın kentin yeni sakinleri olan işçilerle ilgili “*Ayaktakımı her yanı sardı. Her yanı! Yüz karası vallahi! Sokaklar pislikten geçilmez. Adım başında bir hurpani... İşgal altundayız sanki. Kızlarının bokuyla geldikleri gibi, bişeyi de beğenmez oldular. Allah'ın günü grev!*” (Sabuncu 2010c, 105). Sıkıyönetim ilanından sonra gazetede bir işçinin intihar haberi okunduğunda çocukları bu habere şüpheyle yaklaşırken adam “*ailemizde bir tek işçi yok*” derken kadın buna “*çok şükür*” diyerek cevap verir (Sabuncu 2010c, 139). Burada aynı zamanda maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıfın, zihinsel üretim araçlarını da elinde bulundurduğu (Marx & Engels 2013, 75) gerçeğinin farklı sınıflardaki yansımaları görülür.

Çark oyunda patron yemek taleplerini sunan işçileri “*bozguncu*” olarak tanımlar, “*Aş ocağı değil burası! İş yeri*” (Sabuncu 2009c, 163) diyerek sinirlenir ve işçilerin ağızlarının aranıp bu talebi hangisinin getirdiğini bulmalarını emreder. Zemberek oyununda ise gazetede cinayet haberini okuyup işçiye acıyan kadına eşi şu cümleleri kurar: “*Bunlar ne dostluk bilirler, ne insanlık. Varsa yoksa bozgunculuk olsun. Çalışmaya geldi mi... Yok efendim! Huzur istiyorum ben tamam mı? Çoluk çocuğun oyuncağı olmak istemiyorum*” (Sabuncu 2009b, 88). Haklarını arayan işçiler toplumda “*huzur bozucu*” olarak algılanır ve ne yaparlarsa yapsınlar bu algı çok güçlü bir algıdır. İşçi Babası Ömer Ağa ile Küçükhanımın Şoförü Recep oyununda Ömer Ağa şu ifadeleri kullanır: “*Yüz verilir mi işçilere? Her dakika hadlerini bildirmezsen, tepene çıkar Allahsızlar*” (Sabuncu 2014, 58). Söz konusu algılara kendi sınıfsal gerçeklerinin farkında olmayan ve sermayeye yakın duran işçilerde de rastlanır. Sermaye için olduğu kadar bu kişiler için de haksızlığa ses çıkaran veya hakkını almaya çalışan işçiler sorun yaratan kişiler olarak görülür. Zemberek oyununda atölyeden sorumlu olan Mahmut bir işçiyi “*Bu zamanda mumla arasan... Senin gibi, Ali gibi... İşinden gayrisine burnunu sokmayan...*” (Sabuncu 2009b, 96) diyerek överken, yaşanan bir haksızlık karşısında tepki veren başka işçiyi “*Nankör köpekler! İşçi milleti değil misiniz? Topunuzun Allah belasını versin!*” (Sabuncu 2009b, 98) diyerek eleştirir.

Sabuncu'nun oyunlarında içerisinde yer aldığı sömürünün farkında olmayan, farkında dahi olsa bunu sınıfsal bir düzlemde ele alamayan işçiler söz konusudur. Bu noktada sınıf bilincine sahip olan bir karakter yoktur. Şerefiye oyununda Sabri karakteri patronuyla ilgili “*Baba adamdır*” (Sabuncu 2009a, 18) derken, onun misafirliğiyle ilgili “*Bu mahallede kimin evine gelmiş böyle hatırlı misafir*” (2009a, 9) cümlelerini kurar. Patronu eve geldiğinde “*Vallahi güzelmış evin yahu. Aferin, aferin*” dedikten sonra “*Sayenizde beyefendi*” diyerek karşılık verir (Sabuncu 2009a, 21). Sabiha soygun gecesindeki çantayla ilgili “*Bir tutam alaydın, kimin aklına gelirdi senden sormak?*” dediğinde Sabri “*Herif tutsun seni malına, mülküne, fabrikasına bekçi etsin. Sen tut... Kız sende insaf kalmamış*” diyerek cevap verir (Sabuncu 2009a, 10). Sahip

olamadıklarının sebebi olarak göreceği fabrika sahibini sahip olabildiklerinin sağlayıcısı olarak görür. Zaten tek beklentisi zamdır ve yaşam koşullarının bu şekilde düzeleceğini düşünür. Misafirler gittikten sonra Sabiha zam konusunun konuşulmadığını söylediğinde Sabri “*Geldikleri yetmiyor da...*” (Sabuncu 2009a, 46) diyerek patronunun kendi evine ziyaretini büyük bir olay olarak görür. Sınıf bilincine sahip olmamanın bir diğer örneğini Zemberek oyununda sadece dış görünüşüyle ilgilenen fabrika işçisi Ali’nin Almanya’dan gelecek ziyaretçilere dair “*Elin gavuruna, Türkün işçisi hurpanilikten dökülüyor mu dedirtelim?*” (Sabuncu 2009b, 90) cümlesinde görmek mümkündür.

Sabuncu işçi sınıfı temsilini aynı zamanda kapitalist toplumun genel çerçevesi içerisinde değerlendirir. Sömüren-sömürülen karşıtlığı temelinde inşa ettiği oyunlarında işçi sınıfının karşısına burjuvaziyi koyar. Böylece işçi sınıfı kültürü ve burjuva kültürü arasındaki farklılıkları göstermiş olur. Çark oyununda işlerini gün geçtikçe büyüten iş adamı Mahmut ve İngiltere’de işletme okutmaya gönderdiği, döndüğünde fabrikanın başına geçeceğini düşündüğü oğlu Salih arasındaki çatışmayı konu edinir. Yaz tatili için Türkiye’ye gelen Salih çiçekli gömleği, renkli pantolonu ve uzun saçlarıyla bir hippie olmuştur. Mahmut Salih’i fabrikaya götürmenin, gelecekte nelere sahip olacağını görmesinin ona iyi geleceğini düşünür. Salih Türkiye’ye geldiğinde ilk olarak “*Nasıl daha çok para kazanılır diye öğretenlerden de öğrenmeye çabalayanlar da*” sıkıldığını ve okulu bıraktığını söyler (Sabuncu 2009c, 183). Mahmut oğluna yaz tatili boyunca fabrikada yardımcısı olmasını teklif eder ve bir süreliğine kendisinin yerine geçip fabrikayı yöneteceği bir oyun oynamayı teklif eder. Mahmut kendi konumunu şu sözlerle anlatır: “*Hele bir yerine yerleş, bunca insan, daha da önemlisi, makineler, dişliler senin yönetiminde olsun, bak kolay kolay vazgeçebilir misin bu zevkten?*” (Sabuncu 2009c, 191). Salih düzeni eleştirdiğinde “*Sen beğeniyorsun demek? Elbette. Senin çıkarına dönüyor*” dedikten sonra Mahmut “*Laf oğlum bunlar. Hepsi kuru lakırdı! Tek dökmeğe niyeti olan herkesin çıkarına döner bu dünya. Kimseye hayır demez*” ifadelerini kullanır (Sabuncu, 2009c, 220). Salih babasının beklenmedik ölümünden sonra düzeni devam ettiremeyeceğini söyler: “*Ben bu çarkı döndüremem... İnsanı tek boyuta indirgeyen, başkalarını dişliler arasında ezen bir çarkın...*” (Sabuncu 2009c, 230). Salih “*Dünyanın pisliğini şimdi benim yüklenmem mi gerekiyor?*” dediğinde Nedim “*Nimetini yerken*” (Sabuncu 2009c, 257) diye cevap verir. Salih sonunda makası alıp saçlarını keser, takım elbiseli ve kravatlı bir şekilde fabrikanın başına geçer.

İşçi sınıfı temsilinin sunulduğu eserlerden bir diğer Bertolt Brecht’in Puntila Ağa ve Uşağı Matti¹ oyununun yeniden yazımı olan İşçi Babası Ömer Ağa ile Küçükhanımın şoförü Recep oyunudur. Önceleri Çukurova’da büyük toprak sahibi sonrasındaysa iplik fabrikası kurarak sanayici olan Ömer Ağa ve şoförü Recep karakterleriyle ilerleyen oyun Brecht’in yaklaşımını sahneye taşır. Ön oyunda bir oyuncu “*Gün boyu ekmek, ya da biftek peşinde, dili dışarıda koşturduktan sonra, azıcık gülüp eğlenmek herkesin hakkı*” cümleleriyle giriş yapar (Sabuncu 2014, 5). Oyun Ömer Ağa’nın sarhoş olduğu bir akşam şoförünü masaya davet ederek ikisi arasında ortaya çıkan “dostluğu” anlatır. Oyunun ana karakteri Ömer Ağa gündelik yaşamın normal akışında mevcut toplumsal konumunun karşısında yer almaz. Bu akışı bozansa, onun

¹ Brecht’in Puntila Ağa ve Uşağı Matti oyununda Puntila Ağa’nın ayık ve sarhoş olduğu zamanlardaki fark, oyun boyunca amaçlanan eleştirel düşünceye kapı aralar. Brecht tiyatrosunun temelinde yer alan “doğru soru sorma” açısından aynı karakter üzerinden bir çatışma sunulur. Oyun boyunca Puntila Ağa’nın çatışması, okuyucuyu ve izleyiciyi bu alan içerisine çeker ve eleştirel düşünceyi doğurur. Ayıklık-sarhoşluk ikilemi üzerinden toplumsal yapı aktarılır. Brecht’in oyunlarında seyirci oyunun akışı içerisinde yok olmaz, onun bir oyun olduğu hatırlatılır. Belirli jestlere dayanan gestus ve yabancılaştırma gibi tekniklerle mevcut yapı tüm açıklığıyla aktarılır. Başar Sabuncu da söz konusu bu teknikleri İşçi Babası Ömer Ağa ile Küçükhanımın şoförü Recep oyununda sunar.

sarhoş olduğu anlardır. Ömer Ağa içtikçe çevresiyle olan ilişkisi ve buna yönelik düşünceleri değişir. Recep'in kendisinin dostu olduğunu söyler. Ayık olduğunda ise herkese tehdit savurur, sınıfsal gücünü hiç çekinmeden kullanır, yani içinde bulunduğu sınıfa ve mevcut hiyerarşik farka yönelik düşünce ve eylem biçimleri sergiler. Ömer Ağa içkiliyken evin aşıcısına ve diğer işçilere övgüler düzer: "*Keyfinize bakın arkadaşlar. Bundan böyle burası sizin de eviniz sayılır*" (Sabuncu 2014, 37). Ama içkiliyken bile tarladaki işçilerin haftalıkları konusu açıldığında acele edilmesine gerek olmadığını söyler. Ayıldığında ise aynı işçilere "*Bana ırgat lazım, anlaşıldı mı? Irgat! Burası işyeri, darülaceze değil. Defol!*" diyerek sinirlenir (Sabuncu 2014, 40). Sarhoşken cüzdanını teslim ettiği Recep'i ayıldığında hırsızlıkla suçlar. Ayık hâliyle ilgili şunları söyler: "*İşte o zaman öyle bir hayvanlaşırım ki, hiç sorma. Akli başında bir adam. Nasıl bir adamdır zaten? İtoğlu itin biridir. Ne dostluğa değer verir, ne insanlığa. Varsa yoksa maddiyat!*" (Sabuncu 2014, 12). Kendisiyle ilgili "*İnan olsun ruhum hala bir ırgatın ruhu kadar saf ve temiz*" der (Sabuncu 2014, 13). Ömer Ağa "*Evet fabrikatör oluyorum belki ama insanları makine dışı gibi gören kalpsiz bir kapitalist asla olmayacağım*" dedikten sonra, eski makinisti Osman'ı ırgat pazarında görüp ne işi olduğunu sorduğunda Recep "*Hani geçen akşam Şehir Kulübünde Savcı bey ihbar etti de, anarşist diye işine son verdiniz ya?*" der (Sabuncu 2014, 32). Bu kişiye "*Sana anarşist diyenler halt etmiş! Uyanıklığın anarşistlik mi olmuş? Elbette hakkını savunacaksın, başkaları da savunsun isteyeceksin. Senin ekmeğini çalmak benim ne haddime? Kاپıyı çarptığın gibi basar gidersin*" diyerek yarın iki katı maaşla tamirhanenin başına geçmesini teklif eder (Sabuncu 2014, 33). Sarhoşken kızını Recep'e yakıştırırken ayıkken onun bir uşak parçası olduğunu söyler: "*Küçükhanımı gördüğün yerde hazır ola geçeceksin! Aslında bir uşak parçasından başka bir şey olmadığını hatırlayıp, bir melaikeye bakar gibi bakacaksın kızıma*" (Sabuncu 2014, 47).

Gündelik hayatta ekonomik ve kültürel olarak hiçbir kazanım elde edemeyen, işçi olmaktan kaynaklı herhangi bir değer görmeyen işçiler söz konusu varoluş koşullarında karşıt sınıfın sömürüsüne bir direniş sergiler. Bu noktada işçi sınıfı kültürünün bir diğer boyutunu mücadele pratikleri oluşturur. Sınıf mücadelesi işçi sınıfı kültürünün belirleyici etkenidir (Çubukçu 2014, 16). Bu noktada işçi sınıfı kültürünün hakkaniyet arayışı ve dayanışma olmak üzere iki özelliği olduğu söylenebilir (Coşkun 2013, 48). Mücadele işçi sınıfının gündelik hayatında hem çalışma hem de çalışma dışı zamanda maruz kaldığı sömürü ve haksızlıklara nasıl cevap verdiğidir. Söz konusu mücadelenin ilk koşulu sınıf bilincidir. Sınıf bilinci "*proletaryanın "ahlakıdır", onun teori ve pratiğin birliği, kendi kurtuluş mücadelesinde yatan ekonomik kaçınılmazlığın diyalektik olarak özgürlüğe dönüştüğü noktadır*" (Lukacs 2014, 138).

Sabuncu'nun işçi karakterlerinde geleneksel bakış sınıfsal bakıştan çok daha baskındır. Oyunlarda sömürünün ve kötü koşulların farkında olan işçilerin mücadele stratejilerinin sınıfsal bir dayanışma yaratmadığı, bireysel düzeyde küçük kazanımlara dayandığı söylenebilir. Bununla birlikte mücadele açık değil gizli şekilde yürür. Herhangi bir sınıfsal kazanımı olmayan, sadece anlık bireysel tatminler sağlayan mücadeleler söz konusudur. Ama bunlar sömürünün farkında olmayla bağlantılı olduğu ve sınıf bilincini geliştirecek kazanımlar olduğu için söz konusu anların ve olayların sınıfsal boyutu olduğu göz ardı edilemez. İşçi sınıfının direnişi, bir şeyleri kabullenmemesi çok küçük meselelerle ortaya çıkar. İşçi Babası Ömer Ağa ile Küçükhanımın Şoförü Recep oyununda Ömer Ağa ırgatlarıyla omuz omuza verip üretmek istediğini söylediğinde Recep "*Hem böylece iyi çalışıp çalışmadıklarına da bizzat göz kulak olabilirsiniz değil mi?*" diyerek cevap verir (Sabuncu 2014, 14). Recep ilerleyen sayfalarda şu cümleleri söyler: "*Hiç değilse sarhoşken adama benzerdin... Uşakların seni boşlayacağı günler de, gelecek elbet, görürsün, diyecekler ki: ancak bir türlü olur efendinin iyisi, efendilik-uşaklık büsbütün ortadan kalktığı gün*" (Sabuncu 2014, 94-95). Bu noktada işçilerin varoluş koşullarındaki mücadeleleri sadece sendikalar, grevler temelinde ele almak gündelik hayat içerisindeki mikro mücadele

biçimlerini görmeyi engeller. Aslında işçiler gündelik hayat içerisinde davranış biçimleriyle mücadeleyi sürekli ve kapalı olarak devam ettirir. Sömürüye karşı küçük karşı çıkışlar vardır. Çark oyununda hippî bir çocuğa sahip olan fabrika sahibi Mahmut'un oğluyla fabrikaya giriş yaptığında bütün işçiler kendi aralarında konuşup güler. Bu durum işçilerin sermayeye karşı öfkесinin bir dışavurumudur. Güldükleri Salih değil, kendilerini sömüren patronları Mahmut'un içine düştüğü durumdur. Şerefiye oyununda ise Sabri'nin oğlu Yılmaz'ın tepkilerinde bir direniş görölür. Misafirlik süresince Tahsin'in karşısında eğilip bükölmez, sofraya davet edildiğinde tok olduğunu söyler. Tahsin kendi özel şoförü olarak işe alma konusunu açtığında Yılmaz hiç uzatmadan “Şoförlükten hoşlanmıyorum” der (Sabuncu 2009a, 27). Tahsin'in “İş çok ama çalışmaya da ekmek yok” cümlesine karşılık olarak ise gülümseyerek “Çalışana?” diye sorar (Sabuncu 2009a, 27). Tahsin soygun gecesiyle ilgili “Bugün bolluk, mutluluk içinde bir ömür sürebiliyorsak, bunu ne dünyanın güç geçtikçe zenginleşmesine, ne bilimsel ilerlemeye, ama yalnız ve yalnız yeryüzüne sayısı gün geçtikçe azalan namuslu insanlara borçluyuz. İnsanlık...” diyerek devam eden konuşması Yılmaz'ın elindeki tabağı bilinçli şekilde yere düşürmesiyle kesilir (Sabuncu 2009a, 33).

İşçi Sınıfının Duyguları: Onur ve Öfke Arasındaki Sıkışmışlık

İşçi olmak sadece ekonomik ve kültürel boyutta değil duygusal boyutta da bir karşılığa sahiptir. Başar Sabuncu'nun oyunlarında sınıf ilişkileri ve duygular arasındaki bağ oldukça sık işlenir. Oyunlarda değer görmeyen, en basit gündelik ihtiyaçlarına ulaşma konusunda zorluk yaşayan, hayalleri ve tutkuları dahi törpülenmiş işçilerin zihinlerine, duygularına girilir. İşçi karakterlerin duygusal dünyası, karakterleri derinlikli kıldığı kadar oyunlardaki işçi sınıfı temsilini güçlendirir.

Duygu ve toplumsal sınıfın görünüşte farklı varoluşsal ve teorik alanlarda yer aldığı düşünölse de duygunun hem bireylerde hem de bireylerin içine gömölü olduğu sosyal yapılarla ve ilişkilerde var olduğu söylenebilir (Barbalet 1992, 151). Başka bir deyişle duyguların bireysel deneyim kadar toplumsal ilişkilerde de bir dayanağı vardır (Barbalet 1992, 160). Duygular sadece bireyin içsel durumlarına karşılık gelen bir olgu değil, toplumsal ilişkiler ile birey ve sosyal koşullar arasındaki etkileşimle var olur (de Rivera ve Grinks 1986, 351). Dolayısıyla toplumsal sınıflar ve duygu arasındaki bağ üzerinde düşünmek gerekir. İnsana dair duyguları ortak bir listede birleştirmek mümkün olsa dahi bu duyguların üretim ve tüketim sürecindeki konumlanmaların bir sonucu olarak belirmesi ve sınıfsal bir karşıtlık temelinde ortaya çıkması söz konusudur. Zira bir noktada duygular nesnel toplumsal yapıya, sömürüye, eşitsizliklere verilen yanıttır (Coşkun 2023, 18). Sınıfsal olanı temsil eden her türlü düşünce, davranış ve görsellik birçok duyguyu doğurur.

Üretim sürecinde ortaya çıkan sınıfsal farklılaşma duygular özelinde farklı biçimlerde tezahür eder. Ortak insani duygular sınıfsal çelişkilere göre yeniden üretilir. Bu anlamda toplumsal hiyerarşideki eşitsizliklere her gün maruz kalan ve sömürünün mağdurları olan işçiler özelinde duyguların sınıfsal bir karşılığı vardır. Söz konusu sömürü ilişkileriyle ortaya çıkan dünyayı hissediş biçimleri ve mevcut maddi koşullar işçiler açısından kendilerine özgü bir duygu, düşünce ve davranış biçimi oluşturur. Dolayısıyla işçi sınıfına ait olmak duygular açısından sınıfsal tecrübeleri beraberinde getirir. Gündelik hayatta hem çalışma zamanında hem de çalışma dışı zamanda kendisine yönelik davranış ve düşüncelerin, bağlı olduğu sınıfla alakalı olduğunu bilmek işçilerin duygularını ortaklaştırır. Bu noktada “benim bilincim beni çevreleyen şey ile ilişkimdir” (Marx & Engels 2013, 55) cümlesi “benim duygularım beni çevreleyen şey ile ilişkimdir” şeklinde çevrilebilir. Marx'ın “işçinin varlığının basit bir üretim aracı olmaktan başka bir değeri yoktur ve kapitalistin de ona davranışı buna göre olmaktadır” (2007, 218) ifadesi işçi sınıfının duygusal dünyasının nasıl resmedilebileceğinin de imkânlarını gösterir. Yine benzer bir noktadan Marx'ın “Kaygı ve yoksulluk içindeki adam en güzel oyun karşısında bile duyusuzdur” (2005, 179)

vurgusu maddi yaşamdaki sıkıntıların gündelik hayattaki duygu durumuna etkisini açıklayan en net ifadelerinden biridir.

Sabuncu'nun oyunlarına duygular temelinde ilk olarak ahlaki değerler üzerinden bakılabilir. Lamort'un ifade ettiği gibi ahlaki değerleri ekonomik başarının üzerinde tutmak, işçilerin kendi değerlerini göstermeye çalışmalarıyla, yani insanların ekonomik konumunun değeri belirlediği fikrine karşı çıkmaktadır (Coşkun 2023, 126; Lamort 2000, 129). İşçi ekonomik hiyerarşide alt basamakta bulunmasını, onur ve dürüstlük hiyerarşisinde kendisine üst basamakta yer vererek dengeler. Bu durum işçinin ahlaki bir üstünlük savaşımıdır. Bunun bir boyutu işçinin onurlu bir duruş sergilemesi, diğer boyutu ise sınıfsal olarak “kazandıkları/ kazanabilecekleri” az sayıdaki mücadeleden biri olarak bir nevi bu ahlaki üstünlüğe sığınmadır. Sabuncu'nun oyunlarında işçi karakterlerin onur, itibar ve dürüstlük üçgeni içerisinde hayatlarını devam ettirdikleri görülür. Şerefiye oyununda Sabri ve Sabiha arasındaki şöyle bir diyalog geçer: “*Sabiha, sende hiç para kalmadı mı sahi?*”, “*Yalan mı söyleyeceğim? Hangi birine yetireceğim verdiğin üç kuruşu?*”, “*Çalamam ya kız? İnsanın itibarı yerinde olsun*”, “*İtibardan başımız göğe erdi çok şükür*” (Sabuncu 2009a, 15). İşçi karakterlerin ahlaki değerleri ekonomik başarının üzerinde tutma çabası söz konusudur.

Kapitalist toplumda saygı gösterilmeyen işçiler açısından ahlaki değer bir sığınak işlevi görür. Saygı göstermeme durumundan öte bir aşağılama durumunun çok daha yaygın olduğu söylenebilir. Diğer sınıftakini küçümsemekten nefrete kadar birçok yaklaşımı içerisinde barındıran bir sınıfsal aşağılamadan bahsetmek mümkündür (Sayer 2005b, 163). Bu aşağılanma herhangi bir davranış sonucunda değil, sahip olunan sınıfsal konumla ortaya çıkar (Coşkun 2023, 70). Dolayısıyla sınıfsal farklılık sadece üretim alanında değil zihinde ve dilde de yeniden üretilir. İşçiler bu aşağılama ve saygı görmeme durumuyla duygusal dünyasını şekillendirir.

Çark oyununda işçi sınıfının duygusal dünyası fabrika sahibinin oğlu hippo Salih ve işçi Hasan arasındaki ilişkide görülebilir. Salih babasıyla işleri bir süreliğine devralma oyunu oynar. Bu sırada Salih ilk iş olarak yemek talebinin olduğu yazıyı getiren işçi Hasan'ı işten kovmakla tehdit ettiği babasının aksine ilk emrini verir: “*Çalışanlara öğle yemeğinin fabrikadan sağlanması için... Bir mutfak kurulması hazırlıklarına başlanması*” (Sabuncu 2009c, 193). Bu süreç boyunca Hasan'la arkadaş olmaya çalışır, babasının odasında birlikte içki içerler. Ama Hasan kendisinin bir işçi olduğunu ve bu dostluğun hiçbir zaman mümkün olmayacağını bilir. Salih Hasan'a birini sevip sevmediğini sorduğunda hayır cevabını alır ve bunun nedenini sorduğunda cevap şöyledir: “*Bilmem... Zaman olmadı zahir*” (Sabuncu 2009c, 210). Salih buna karşılık “*Savaşma, seviş!*” dediğinde Hasan “*Geçinmek ne oluyor?*” diye cevap verir. Salih “*Canını mı sıktım? Evet ayrı ayrı yerlerden gelme kişileriz. Ama anlaşmamıza engel olmasın bu. İspat edelim ki önemli olan insandır*” der (Sabuncu 2009c, 213). Kendisinin işçi olduğunu da unutmaması söyler ama odaya yöneticilerden biri girip Hasan'ı azarlayınca “*Hatırlatıldı*” der (Sabuncu 2009c, 214).

Zemberek oyununda Recep'in işten çıkmasından habersiz olan Semra, evlilik ve ev alma hayali kurar. Ancak Recep bu hayallere dâhil olamaz. İşçi olmak bu açıdan çoğu zaman hayal bile kuramamaktır. Recep Semra'nın verdiği romanların birinden “*Gelecek önümüzde çimenli bir yol gibi uzanıyor*” alıntısını yaptıktan sonra “*Görüyorsun ya, roman cennetlerine inanmaya başlamışım usul usul*” der (Sabuncu 2009b, 130). Semra'nın hayalleri içerisine kendisini konumlandıramaz: “*Gözünün önüne getirebiliyor musun... Ben smokinle? Komşularımız, okumuş “temiz” ailelerle... bir de kedi...*” (Sabuncu 2009b, 131). Hayale dahi ortak olamayan Recep terk edilir. İşçi olmak “*başkalarının hayalleri için çalışmak*” (Coşkun 2023, 49) şeklinde kısaca tanımlanırsa, aslında kendi hayallerinden vazgeçme, daha da ötesi hayal kurmanın dahi elinden alındığı bir varoluşa karşılık gelir. Ömer ağanın kızı Suna ve şoförü Recep evlenme ihtimali

üzerine konuşur. Recep ne kadar gerçekçi sorular sorsa ve konular açsa da Suna her şeye onay verirken en son işten kovulabileceğini ve onun da çalışması ihtimalini söylediğinde Suna “*Evimin işi ne kadar ağır olursa olsun, seve seve yaparım. Benim evimdir. Ama işçilik... Hakaretin bu kadarı da fazla!*” diyerek cevap verir ve evlilik canlandırması bu noktada biter (Sabuncu 2014, 81). İşçilerin gündelik hayatındaki hayallerinde dahi işçi olmak her daim hatırlatılır.

Saygı göstermeme veya aşağılanma çoğu durumda nezaket örtüsü altında belirir. Egemen konumda olanların tahakküm altında olanlara nezaket göstermesinin kolay olduğu, paralarından veya diğer üstünlüklerinden vazgeçmelerinin ise bambaşka bir mesele olduğu bir gerçekliktir (Sayer 2005b, 64). Yani söylemde ve davranışta nezaketli olma çabası bir üstünlük göstergesidir ve kolay olandır. Burada gelirin eşit dağılmamasının üstünün örtüldüğü ve bu sebeple nezaketin altında bir gösteriş ve sahtekârlık olduğu söylenebilir (Coşkun 2023, 142-143). Şerefiye oyununda iki sınıfın akşam yemeğinde bir araya geldiği sahne sınıfsal düzeydeki sembolik şiddeti nezaket temelinde oldukça güçlü şekilde yansıtır. Sabri'nin patronu Tahsin ve eşi Nezahat maddi kazanımlarını Sabri'nin gecekonduşunda sürekli olarak kapatmaya çalışır. Bu kapatma çabası bir nevi üstünlük göstergesidir. Gerçeğin ne olduğu ortada olsa da bu iki karakter abartılı tepkilerle gecekonduşdaki yoksulluğun üstünü örtmeye çalışır, onlar gibi davranmaya çalışır. Yıkık dökük hâldeki gecekonduşda büyükbabanın yattığı yerle ilgili Tahsin “*Bakın ne kadar yumuşak*” dedikten sonra bu yatağın ot şilte olduğunu duyunca şaşırması gibi yaparak “*Yok canım... Hayret. Öyle ise somyanın yayları çok iyi olmalı*” der, bunların portakal sandığından olduğunu duyunca bozuntuya vermez: “*Ne diyorsunuz? Bak Nezahat görüyor musun şekerim? Ben hep söylerim: Bizim halk zekidir, isterse dehasıyla mucizeler yaratır*” (Sabuncu 2009a, 22-23). Gördükleri yoksulluk karşısında şaşkınlık içinde yanlış bir cümle kurmamak için birbirlerine engel olmaya çalışsalar da pek başarılı olamazlar. İki odadan ibaret olan, yatakların gündüzleri divan olarak kullanıldığı bu gecekonduşda yatak odasını görmek istediklerinde Sabri “*Daha damını çatamadık da*” dedikten sonra Tahsin “*Olsun, yahu, olsun. Yaz günü püfür püfür... Kötü mü?*” derken Nezahat ise “*A vallahi harika! Gök masmavi görünüyor*” der (Sabuncu 2009a, 24). Daha da ileri gidip odadaki karyolayı tavandaki deliğin altına yerleştirirler. Tahsin kendi eviyle bu gecekonduşu karşılaştırır: “*Aferin yahu, valla aferin, avuç içi kadar yere neler sığdırıyorsunuz. Biz sekiz odada boğuluyoruz*” (Sabuncu 2009a, 23). Bütün bu iletişimde, gereğinden fazla nezaket aslında içerisinde bir tatmini barındırır. Bu gereksiz nezaket ve takdir etme durumu sahip olunan maddi güce bir şükürdür. Tahsin arabasından bahsederken Sabri telaşlı bir şekilde “*Kim bilir bizim bu tozlu yolda. Hemen varıp yıkayıvereyim*” der (Sabuncu 2009a, 26). Nezahat ise şu cümleyi kurar: “*Yolumuz toprak diye yakınıyorsunuz ya, aslında bilin ki beton yapılar, asfalt yollar kadar insanı yıpratana bir şey yoktur*” (Sabuncu 2009a, 36). Yemekten sonra kürdan konusu açıldığında Tahsin “*İstemez yahu, istemez! Tırnaklarımız ne güne duruyor*” (Sabuncu 2009a, 37) diyerek tırnağıyla dişini kaşır.

Sınıfsal aşağılanmanın ortaya çıkarttığı en temel duygulardan biri öfkedir. İşçi sınıfının maruz kaldığı aşağılanmaların bir sınıf kinini/öfkelerini doğuracağını söylemek mümkündür ve kendisine eşit fırsatlar tanınmadığını düşünen bir işçi için ahlaki öfke değil sosyo-politik öfke ve hınçtan bahsedilebilir (Coşkun 2023, 150-162). Aslında işçi olmak bir anlamda yaşamın tamamının haksız bir saldırı altında olduğunu hissetmeyi beraberinde getirir (Coşkun 2023, 55). Bu noktada toplumsal çelişkinin sınıf karşıtlığına dönüşümü öfkeyle var olur (Barbalet 1992, 153).

Şerefiye oyununda Sabri ve Yılmaz arasındaki çatışma ve bunun ardından Sabri ve B. Baba arasında doğan çatışma oyunun temel çatışmalarını oluşturur. Bu çatışmalar işçi sınıfının duygularını anlama noktasında önemli veriler sunar. Kuşaklar arasında bir çatışma değil, sömürüyle şekillenen hayatlar arasındaki bir çatışma söz konusudur ve sömürünün duygulara

nasıl yansıdığı görülür. Sınıf bilincine sahip olmayan Sabri emek sürecindeki sömürüye yansıtmadığı öfkeyi ailesine yansıtır. Aslında bütün bu öfkenin sebebi, kızlarını evlatlık olarak isteyen Tahsin ve eşine hayır diyememekten kaynaklanır. Misafirlikten beş gün sonra gecekonduyu su basar. Patronu ve karısının sözüne uyup duvardaki deliğin altına yataklarını çektiklerinden dolayı yatak su içinde kalır ve ilk defa o an Sabri patronuna çıkarır, “*Ulan hay bu yatağı deliğin altına koymayı akıl edenin*” dediğinde Sabiha “*Tahsin beyle, hanımı*” dedikten sonra “*Hanımının da... Tövbe tövbe!*” der (Sabuncu 2009a, 52). Sabiha hasta olunca bütün temizlik Sabri'ye kalır ve hiç olmadığı kadar öfkelenir: “*Ev değil mezar burası be, kabir!*” (Sabuncu 2009a, 55). Öfkesini ilk defa açığa çıkararak Sabri ocağın arkasındaki isi görünce Tahsin'i taklit ederek “*Bu isin keyfine varacaksın Sabiha hanım!*” der (Sabuncu 2009a, 55). Öfkesinin sebebi kızlarını evlatlık vermek zorunda kaldıkları sınıfsal aşağılanmadır. İlk aşamada öfke karşıt sınıfa yönelmez, tersine aile üyelerine yönelir. Kendisini beğenmediğini söyleyen oğluna sinirlenir. Yılmaz'dan “*Bakıyorum, ansızın aslan kesildin*” cümlesini duyduğunda “*Ağzını toplu ulan eşşoğlu eşek! Küçük adamız biz, n'apalım?*” diyerek cevap verir ve Yılmaz'ı evden kovar (Sabuncu 2009a, 47). Buna üzüldüğü eşine rakı koymasını söylediğinden sonra para konusu açıldığında “*Sana da hesap mı vereceğiz be?*” diyerek sinirlenir (Sabuncu 2009a, 49).

Sabri'nin öfkesinin yansıdığı asıl kişi ise babasıdır. Babasıyla arasındaki tartışma Sabri'nin sınıfsal olarak geçmişle yüzleşmesine kapı aralar. Bu sınıfsal olarak zihnindeki ilk uyanıştır. Sabri babasına onu beğenmediğini söyler: “*Hık demiş, burnundan düşmüşüm namussuzum. Sayende iyisinden uşak kesildik de, şuna buna hizmet etmekle övünür olduk çok şükür!*” (Sabuncu 2009a, 57). Oğlunun kendisine söyleyemediklerini babasına söyleyeceğini ifade eder. Sabiha ayara girdiğinde “*Nesine saygı be? Bildim bileli boynu bükük, beli eğik*” diyerek babasını tanımlar (Sabuncu 2009a, 57). Devamında “*garson parçası*” diyerek babasını aşağılar ve sonrasında “*Kendin öpmekle kalsan iyi de, bize de öptürürdün yaladığın eli*”, “*Ulan şöyle yılmış ki gözüm, ensesi, gerdanı yağlı birinin önünde elim ayağım tutmaz oluyor da, üç çift tatlı söze yayım yayım yayılıyor gayrı*” gibi cümlelerle kendisini ve babasını eleştirmeye devam eder (Sabuncu 2009a, 57). Babası ve oğlu arasındaki aktarımı ise şöyle özetler: “*Bu ayıp şu değil. Kim öğretti bana ha? Kim? Nasıl köpeklik edilir, nasıl yaltaklanır? Kim kimden aşağıda, kim kimden üstün? Bu fiyat listesini sana o kibar takımı müşterilerin yutturmuş olsalar gerek vaktiyle. Sen de bana... Biz de oğlanın gözünü boyayalım dedik ama, beceremedik. Herif akıllı, herif bizim gibi inek değil*” (Sabuncu 2009a, 58). Oğlunun kendisini beğenmemesine hak veren Sabri “*Sabahlara değin it misali elin malını bekleyen*” (Sabuncu 2009a, 58) biri olarak kendisini ve işini tanımlar. Yemek saati gelince babasının garsonluğuna atıf yaparak yemekleri servis etmesini söyler. Babası haddini bilmesi gerektiğini söylediğinde “*Haddimizi bilmekten geldi, ne geldiyse başımıza*” der (Sabuncu 2009a, 60). Bu sırada bakkalın veresiyeyi kestiğini öğrendiğinde de “*Cehennem kadar! Vermeyeceğim ulan, birikmiş borcumu da vermeyeceğim. Attığı kazıklara sayısın itoğlu it! Nah burama geldi*” der ve öncesinde eşinin söylediği “*İtibardan başımız göğe erdi çok şükür*” cümlesini artık kendisi söyler (Sabuncu 2009a, 62). Sabiha sakinleştirmek için yemeğini yemesini söylediğinden sonra ise şöyle konuşur: “*Bırak şimdi patatesi! Yemiyeceğim, anlaşıldı mı? Bugün açacına otururum, yarın da adam mı soyarım, kasa mı kırarım düşünürüz... Tekmil yasaklar, günahlar benim başımda mı. Üç kağıtçılık, karaborsacılık ne güne duruyor ha? Satacaksın durmadan. Eline geçirdiğini satmadan koyvermeyeceksin. Pezevenklik yapıyorsun diyelim, önce kendi karını satacaksın... Evet, kelleyi koltuğa almadın mı, hurpaniliğe talim edersin ömür boyu*” (Sabuncu 2009a, 62).

Sabri'nin söz konusu öfkesi, Tahsin'in eve gelmesiyle az da olsa diner ama eskisi gibi davranmaz. Kendi sınıfının farkında olan bir karaktere evrimi başlamıştır. Tahsin, gecekondunun sular içinde kalmış hâlini görmesine rağmen çamura batmış arabasından bahseder, biraz para

verip mahalledeki çocuklara yıkatmayı düşünür. Bu sırada Sabri oldukça isteksiz bir şekilde “*Emrederseniz ben yıkayayım beyefendi*” der (Sabuncu 2009a, 65). Tahsin Yılmaz’ın evde olmadığını görünce onunla ilgili konuşmaya başlar: “*Akıllı da, yani biraz dikbaşı. Hani şu bir türlü hakkına razı olmayanlardan... Ben böyle nicelerini gördüm, nicelerini yola getirdim. Şunca yıldır, senin oğlan gibi ne efeler geldi geçti elimden. Üç gün aç kaldılar mı, sustalı maymuna dönerler*” (Sabuncu 2009a, 67). Bu cümlelere karşı çıkmaya da patronunu onaylamayan ve cevap vermeyen bir Sabri vardır artık. Tahsin Saadet’in sabah bakkala gittiğinde bir erkeğin onu alıp götürdüğünü anlatır. Kaçtığından veya kaçırıldığından emin olmadığını söyler. Ama kendi derdindedir, adının böyle bir habere karışmasını istemez ve Sabri’ye “*Gazetelerde bir haber: Tanınmış iş adamlarımızdan filancanın evlatlığı kaçırıldı. Yani, bu... evlatlık sözü, biraz... tatsız. Anladın mı?*” der (Sabuncu 2009a, 71). Karakola gitmeyi de Sabri ve Sabiha’dan bekler. Bir süre sonra Yılmaz Saadet’le birlikte gelir. Sonrasında Saadet gitmek istemez ve evinde kalır. Duyguların bazı durumlarda direniş teşvik edici bir özelliği vardır (Sayer 2005a, 955). Direnişin illa doğrudan olmaması ve hatta çoğu zaman doğrudan olmaması, çeşitli kapalı direniş biçimleri söz konusudur (Scott 2021). Aslında zaferin işçi sınıfında yarattığı duygu sevinçtir. Sabri’nin bunu sağlamamış olsa da “*Ulan pek bir keyifli hissediyorum kendimi... Bu hayra alamet değil... Sırtımda yumurta küfesi mi var? Bekçi urbasını yere çaldığım gibi... anasını satarım be!*” ifadelerini kullanır mutlu bir şekilde (Sabuncu 2009a, 79). Harç karmak için Tahsin’in hediyesi olan gümüş tabağı alır ve üzerindeki yazıyı “*Kahraman bekçimiz Karabaş’a*” (Sabuncu 2009a, 82) diyerek okur. Yılmaz’la kabarmış sıvaları onarmaya başlar ve “*Bundan böyle bana şeref verecek adamın, alnını karışlarım*” der (Sabuncu 2009a, 82).

Sınıfsal öfkenin örneklerinin görülebileceği bir diğer oyun Zemberek oyunudur. Öfke sınıfsal haksızlıklardan kaynaklansa da muhatabı yine sömüren değildir. Karakterlerde sınıf bilincinin olmaması söz konusu öfkenin muhatabını çarpıtır. Öfkeyi var eden işçinin içerisinde bulunduğu değersizlik hissi ve sınıfsal haksızlıklardır. Zemberek oyununda işçi sınıfının temsili Recep karakteri üzerinden inşa edilir. Bir fabrikada işçi olan Seyfi eşinin doğumu için izin almaya çalışır. O gün fabrikaya Almanya’dan misafirler geleceği için müdür yoktur. Atölyeden sorumlu Mahmut da gitmesine göz yummaz ve Seyfi işe devam etmek zorunda kalır. Ama çok geçmeden makineye kolunu kaptırır. Bunun üzerine Mahmut’un ilk söylediği şeylerden biri “*Hemen temizleyin ortalığı*” olur bu kazaya üzülme yerine kazanın misafirlerin geleceği gün olmasına üzülür. Buna şahit olan Recep elindeki süpürgeyi Mahmut’a uzatır ve fabrikayı terk eder. İş bırakınca hem eve annesi tarafından hem de kız arkadaşı tarafından ne yapacağı, nasıl yeniden iş bulacağı sorulur. İhmarkârlıkla, miskinlikle suçlanır. Kız arkadaşı terk eder. Recep ne yapacağını bilemez hâlde bir meyhaneye sığınır. Tanımadığı bir sarhoşun sözlü tacizine maruz kalır. Recep’in sınırları iyice gerilir. Yaşlı sarhoş en son şu cümleleri kurar: “*Neden ayın sonunu getiremiyoruz? Neden iki yakamız bir araya gelmiyor bir türlü? Hep o sokaklara dökülenlerin kabahati değil mi? Zam! Zom! Pahalılık! Vatan hainleri! Söylesene ulan! Ha! İhanet*” (Sabuncu 2009b, 149). Bu sözler üzerine Recep eline aldığı şişeyi onun kafasına vurur. Mahkemede o anda nasıl bir duygu içinde olduğu sorulunca ağzından sadece şu kelimeler çıkar: “*Bilmiyorum... Belki... Evet... Biraz kafam bozuldu. Belki...*” (Sabuncu 2009b 151). Fabrikada şahit olduğu insanlık dışı davranıştan sonra tanımadığı birinin işçileri hainlikle suçlanması öfkesini katlar ve birini öldürmesine yol açar. Recep’in bir işçi olarak çaresizliği oyunun her anında yansır. Öfkenin karşıt sınıfa yansımalarının bir diğer örneği ise İşçi Babası Ömer Ağa ve Küçükhanımın Şoförü Recep oyununda görülür. Recep Ömer Ağa’nın kızı tarafından bayağılıkla suçlanırken şu cümleleri kurar: “*Şoförler bayağı olur küçükhanım. Nedendir bilir misiniz? Arabada, kibarların kendi aralarındaki konuşmaları duya duya terbiyeleri bozulur da ondan*” (Sabuncu 2014, 45).

Sonuç

Sahnenin perdesini işçilerin gündelik hayatlarına açan Başar Sabuncu'yu işçi sınıfının Türk tiyatrosundaki kalemi olarak görmek mümkündür. Sabuncu'nun tiyatro oyunları işçilerin düşünce pratikleri ve eylemlerine odaklanan ve bunların şekillendiren yaşam koşulları ve duygularını ele alan oyunlar olma özelliğine sahiptir. Ayrıca onun tiyatro eserleri kaleme alındığı dönemin ekonomik, kültürel ve siyasal ortamını anlama açısından da başvuru kaynağı olma özelliğine sahiptir.

Sabuncu'nun oyunlarının merkezinde toplumsal sınıflar ve sınıflar arasındaki ilişkiler vardır. Oyunlarının temel özelliklerinden biri, bu ilişkilerin en yalın hâliyle sunulmasıdır. Bu yalnızlık Brecht'in tekniğine yaklaşan ve eleştirel düşüncenin inşa edileceği başlangıç noktasını oluşturur. Oyunlarında sınıflar arası çatışma, farklı yaşam tarzları, farklı düşünme biçimleri en yalın hâlleriyle sunulur. Bütün sınıflar en tipik özellikleriyle sahnededir. Bu şekilde sınıf çelişkileri net bir biçimde yansıtılır. Sabuncu'nun tiyatro eserlerinde işçi sınıfı temsilini güçlü kılan önemli noktalardan bir diğeri karşıt sınıflar arasındaki etkileşime odaklanan kurgulamalardır. Söz konusu etkileşim bazen bir fabrikada bazense bir evin salonunda gerçekleşir. Oyunlarda karşıt sınıfların etkileşime girmesi ekonomik ve kültürel farklılıkların daha net bir yansımasını sunmaya imkân sağlar. İşçi olmak sadece işçi karakterler üzerinden aktarılmaktansa, mevcut etkileşimle birlikte çok daha belirgin şekilde yansıtılır. Diğer bir özellik ise Sabuncu'nun işçi karakterleri fetişleştirmemesi ve olması gerektiği şekliyle işçi sınıfını göstermek yerine olanı kaleme almasıdır. Sabuncu bir yazar olarak işçilerin çıkarlarının yanında bir pozisyonda konumlanırsa da bunu karakterleri üzerinden abartılı bir şekilde sunmaz.

Sabuncu'nun oyunlarında işçi sınıfının temsili sınıf kültürü ve sınıfın duyguları olarak iki boyutta sunulur. Sınıf kültürünü oluşturan maddi koşulların gerçekçi biçimde sahneye taşındığı oyunlarda işçilerin maruz kaldıkları sömürü ve bu sömürün sonucunda ortaya çıkan ekonomik ve kültürel imkânsızlıklar gösterilir. İşçilerin gündelik hayatta karşılaştıkları eşitsizlikler karşıt sınıfla olan etkileşimleriyle sunulur. Bu etkileşimlere işçi sınıfının nasıl algılandıkları yansır. Oyunlarda maruz kalınan eşitsizlikleri sınıfsal düzlemde ele alamayan işçilerde bir dayanışma olmaz, bunun yerine bireysel düzeyde küçük kazanımlar için bir direniş vardır. Sınıf kültürünün temel boyutlarından olan mücadele, açık ve kolektif şekilde değil, gündelik hayat içerisinde küçük ölçekli davranış ve ifadelerle ilerler.

Sabuncu'nun oyunlarında kendi kaderleri üzerinde söz sahibi olmayan ve hayatları boyunca da olmayacak olan işçilerin duyguları ön plandadır. İşçi sınıfının maruz kaldığı sömürü, karakterlerin iç dünyasında karşılık bulur. İşçi olmaktan kaynaklı değer görmeme, aşağılanma gibi davranışlar farklı duyguları üretir. İşçi karakterlerin ekonomik hiyerarşideki konumlarını ahlaki hiyerarşiyle ön plana çıkartarak kapatmaya çalıştıkları görülür. Oyunlarda saygı görmeme ve aşağılanma sonucu işçi sınıfında ortaya çıkan en temel duygu öfkedir. Sınıfsal bir karşılığı olan öfkenin muhatabı ise genellikle karşıt sınıfın üyeleri değil, işçilerin çevrelerindeki kişiler olur. Karakterlerde sınıf bilincinin söz konusu olmaması öfkenin muhatabı konusunda belirgin bir şekilde ortaya çıkar.

BİBLİYOGRAFYA

- Barbalet J. M. 1992, "A Macro Sociology of Emotion: Class Resentment". *Sociological Theory* 10(2), 150-163. <https://doi.org/10.2307/201956>
- Coşkun M. K. 2013, *Sınıf, Kültür ve Bilinç: Türkiye'de İşçi Sınıfı Kültürü, Sınıf Bilinci ve Gündelik Hayat*. Ankara.
- Coşkun M. K. 2023, *Sınıfın Duyguları: İşçiler, Duygular ve Sınıf Mücadelesi*. Ankara.
- Çubukçu A. 2014, "İşçi Sınıfı Kültürü, Sorunlar ve Olanaklar". *Emekçileri Okumak: Edebiyatımızda Sınıf, Kültür ve İşçilerin Gündelik Hayatı*, 15-22. İstanbul.
- Creswell J. W. 2013, *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. çev. M. Bütün & S. B. Demir, Ankara.
- de Rivera J. & Grinkis C. 1986. "Emotions as Social Relationships". *Motivation and Emotion*, 10(4), 351-369. <https://doi.org/10.1007/BF00992109>
- Foley D. E. 2007, "İşçi Sınıfı Antropolojik Anlamda Bir Kültüre Sahip Midir?". *Fark/Kimlik/Sınıf*, 261-300. çev. D. Yüzüak, Ankara.
- Galasinski D. 2004. *Men and the Language of Emotions*. New York.
- Koç T. & Şengül A. 2023, "Başar Sabuncu'nun Şerefiye Adlı Tiyatro Oyununda Toplumcu Edebiyat, Özne ve İktidar". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12, 534-547.
- Lamort M. 2000, *The Dignity of Working Men: Morality and the Boundaries of Race, Class and Immigration*. New York.
- Layder D. 2015. *Sosyolojik Araştırma Pratiği: Teori ve Sosyal Araştırmanın İlişkilendirilmesi*. çev. S. Ünal, Ankara.
- Lordon F. 2013, *Kapitalizm, Arzu ve Kölelik: Marx ve Spinoza'nın İşbirliği*. çev. A. Terzi, İstanbul.
- Lukacs G. 2014, *Tarih ve Sınıf Bilinci*. çev. Y. Öner, İstanbul.
- Marx K. 2007, *Felsefenin Sefaleti*. çev. A. Kardam, Ankara.
- Marx K. & Engels F. 2013, *Alman İdeolojisi*. çev. S. Belli, Ankara.
- Marx K. & Engels, F. 2014, *Komünist Manifesto*. çev. C. Üster & N. Deriş, İstanbul.
- Neuman W. L. 2016a, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar 1.cilt*. çev. S. Özge, Ankara.
- Neuman W. L. 2016b, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar 2.cilt*. çev. S. Özge, Ankara.
- Ollman B. 2011, *Diyalektiğin Dansı: Marx'ın Yönteminde Adımlar*. çev. C. Saraçoğlu, İstanbul.
- Özbek D. 2023, *Türk Tiyatro Yazınında Başar Sabuncu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Poulantzas N. 1992, *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*. çev. Ş. S. Kaya & F. L. Topaçoğlu, İstanbul.
- Sabuncu B. 1975, "Tiyatronun İdeolojik Eleştirisine Giriş". *Birikim*, 6, 40-46.
- Sabuncu B. 2009a, "Şerefiye". *Toplu Oyunları I: Şerefiye, Zemberek, Çark*. İstanbul, 5-82.
- Sabuncu B. 2009b, "Zemberek". *Toplu Oyunları I: Şerefiye, Zemberek, Çark*. İstanbul, 83-154.
- Sabuncu B. 2009c, "Çark". *Toplu Oyunları I: Şerefiye, Zemberek, Çark*. İstanbul, 155-255.
- Sabuncu B. 2010a, *Kaldırım Serçesi*. İstanbul.
- Sabuncu B. 2010b, "Mutemet Ali Rıza Bey'in Yaşanmış Hikayesi". *Toplu Oyunları 2: Mutemet Ali Rıza Bey'in Yaşanmış Hikayesi, Sayın Muhbir Vatandaşlar, Memurlar, Lades ya da Aile Ocağı, Kargalar*. İstanbul, 5-99.
- Sabuncu B. 2010c, "Sayın Muhbir Vatandaşlar". *Toplu Oyunları 2: Mutemet Ali Rıza Bey'in Yaşanmış Hikayesi, Sayın Muhbir Vatandaşlar, Memurlar, Lades ya da Aile Ocağı, Kargalar*. İstanbul: 101-165.
- Sabuncu B. 2014, *İşçi Babası Ömer Ağa ile Küçükhanımın Şoförü Recep*. İstanbul.
- Sayer A. 2005a, "Class, Moral Worth and Recognition". *Sociology*, 39(5), 947-963. <https://doi.org/10.1177/0038038505058376>
- Sayer A. 2005b, *The Moral Significance of Class*. New York.
- Scott J. C. 2021, *Tahakküm ve Direniş Sanatları: Gizli Senaryolar*. çev. A. Türker, İstanbul.
- Thompson E. P. 2004, *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*. çev. U. Kocabaşoğlu, İstanbul.
- Uzman M. 2023, *Başar Sabuncu Sinemasında Kadının Yeniden Sunumu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Elizabeth Gaskell'ın *North and South* Romanında Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İkilikler

Gender-based Dichotomies in North and South by Elizabeth Gaskell

Damla TANAL TATAR*

Öne Çıkanlar:

- Toplumsal cinsiyete dayalı şekillenen toplum yapısının anlaşılması açısından ikiliklerin belirginleştiği 19. yüzyıla bir romancının gözünden bakılmaktadır.
- Amaçlı örnekleme bu çalışmada seçilen edebi metin, döneminin cinsiyete dayalı eşitsiz yapısını toplumsal cinsiyete dayalı ikilikler üzerinden gözler önüne sermektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı ikilikler, kadınlarla ve erkeklerle ilişkilendirilmiş alanlar, durumlar ve konumlar görünür kılınmaktadır.
- Dil aracılığıyla üretilen, sıradanlaştırılan meselelere odaklanılarak söylemin altındaki ideoloji ortaya çıkarılmaktadır.

Öz: Bu çalışmada 19. yüzyıla ışık tutan dönemin önemli kadın yazarlarından olan Elizabeth Gaskell'in *North and South* (*Kuzey ve Güney*) romanı, toplumsal cinsiyete dayalı ikilikler bağlamında içerik analizi yöntemi ile incelenmektedir. Yazarın söz konusu eserinin bu çalışma kapsamında seçilmesinin başlıca sebebi, sanayileşen İngiltere'nin yarattığı ikilikli toplum yapısına ilişkin yapıları içerisinde barındırmasıdır. Buradan hareketle, kuzey/güney, özel/kamusal, işçi sınıfına ait kadınlıklar/erkeklikler, orta sınıfa ait kadınlıklar/erkeklikler ve tüm bunlara bağlı deneyimler, romanda yaratılan karakterlerin ifadeleri üzerinden tartışmaya açılmaktadır. Toplumsal cinsiyete dayalı ikiliklerin anlaşılması, arkasında yatan süreçlerin ortaya konulması ve tartışılması için kendisi de üst yapıda konumlanan bir üretim olan, hem yazarının ortaya koyduğu şekilde yazarından izler taşıyan hem de ondan bağımsız bir varoluşu olan romana odaklanmak anlamlı görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: ikilikler, Elizabeth Gaskell, toplumsal cinsiyet çalışmaları, edebiyat eleştirileri, feminizm, Viktorya Dönemi edebiyatı

Highlights:

- To understand the social structure based on gender, the 19th century, in which these dichotomies are quite prominent, is examined through the eyes of a novelist.
- The literary text selected in this study through purposive sampling reveals the gendered structure of inequality of the period through gendered dichotomies. Gender binaries, spaces, situations and positions associated with women and men are made visible.
- By focusing on the issues produced and trivialised through language, the underlying ideology of the discourse is revealed.

Abstract: In this study, the novel *North and South* by Elizabeth Gaskell, one of the most important female writers of the 19th century, is analysed with using the method of content analysis in the context of gender-

* Doktorant, Akdeniz Üniversitesi, Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Anabilim Dalı, Antalya. damlatanal@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5701-1494

based dichotomies. The main reason for selecting the author's work for this study is that it contains structures related to the dichotomous social structure created by industrialising England. As can be seen from the title Gaskell chose for her novel, it is possible to see the contrasts of the conditions in which it was written. From this point of view, North/South, private/public, working-class femininities/masculinities, middle-class femininities/masculinities and all related experiences associated are discussed through the expressions of the characters created in the novel. In order to understand gender-based dichotomies, to reveal and discuss the processes behind them, it seems useful to focus on the novel, which is itself a meta-structural production, that both reflect the author's traces as revealed by the author and possess an independent existence. In this context, *North and South*, which captures the essence of the time in which it was written, is examined from a gender perspective and the underlying ideology is opened for discussion.

Keywords: dichotomies, Elizabeth Gaskell, gender studies, literary criticism, feminism, Victorian Literature

Summary: Elizabeth Gaskell (1810-1865), who lived through the nineteenth century, a period in which industrialisation brought about many changes, became one of the leading female writers of her time by highlighting the dichotomous structure of the society in her novels. The distinction between the rural and the urban, the different class experiences, the public and private spaces transformed by industrialisation are the main themes in Gaskell's novels. In this sense, Gaskell's novel *North and South* can be seen one of the most prominent works in the context of dichotomies. Written in 1855, it is a striking example of gender-based dichotomies. The class-based social structure, along with the polarised lives and experiences that characterized England- a society of 'development' on one hand and of those who did not receive the fair share of that development on the other- also influenced the writers and the literary understanding of the period. The 19th century was an important source of inspiration for Elizabeth Gaskell and her contemporaries, and the world of thought created by the political atmosphere of the time influenced the literary world. The historical changes and the increasing visibility of women's presence in literature are extremely important for feminist criticism and thought. To understand gender binaries and to transform the social structures that reproduce them, it seems useful to study a novel that focuses on industrialisation and the conditions it created, which played a major role in sharpening these binaries. Based on this information, the gender dichotomies in the novel will be identified and the ways in which the characters experience these dichotomies will be highlighted. The main reason for selecting the author's work for this study is that it contains structures related to the dichotomous social structure created by industrialising England. As can be seen from the title Gaskell chose for her novel, it is possible to see the contrasts of the conditions in which it was written. From this point of view, North/South, private/public, working-class femininities/masculinities, middle-class femininities/masculinities and the experiences associated with all of these are opened up to discussion through the expressions of the characters created in the novel. The novel in question is analysed using the method of content analysis, which attempts to reveal hidden meanings by describing the data.

From this point of view, North/South, private/public, working-class femininities/masculinities and middle-class femininities/masculinities are discussed in this context. Literary texts, especially social realist novels such as *North and South*, are extremely important in shedding light on the realities of the period in which they were written. In this context, the novel in question reveals the unequal gender structure of its time through gender-based dichotomies. As the limitations of the study are defined as dichotomies, this study analyses the experiences and situations of women in comparison to men. Therefore, this study not only analyses the relationship of phenomena to women, but also how the same phenomenon is experienced by men. For this reason, issues such as the relationship between women and nature, the relationship between women and migration, and the relationship between women and work, which constitute the components of this study, are among the issues that can be studied in depth in the context of the novel in question.

Giriş

Sanayileşmenin birçok dönüşümü beraberinde getirdiği bir dönemi, 19. yüzyılı deneyimleyen Elizabeth Gaskell (1810 ve 1865), toplumun ikiliklerle dolu yapısına romanlarında ışık tutarak döneminin önde gelen kadın yazarlarından biri olmuştur. Kır ve kent ayrımı, farklı sınıfsal deneyimler, sanayileşmeyle dönüşen kamusal ve özel alanlar Gaskell'in romanlarının temel meselelerini oluşturmaktadır. Gaskell'in kendi yaşamı ve bu bağlamdaki deneyimleri de dönemin gerçekliklerinin mikro düzeyde bir örneği niteliğindedir. Gaskell'in kendi ebeveynleri de ekonomik ve toplumsal anlamda kutuplaşan bu toplumun iki ucunda konumlanmaktadır. Babası denizcilikle uğraşan, alt gelirli biriyken, annesi aristokrat bir ailenin üyesidir. Elizabeth Gaskell'in kendisi de sanayileşmeyle birlikte giderek yükselmeye başlayan ve çözülen ariktokrasinin yerini alan bir sınıf olan orta sınıfa mensup William Gaskell ile evlenmiştir. Dolayısıyla onun yaşamında var olan, birbiriyle ilişkili ancak çatışan şeyler olan, kent/kır, kuzey/güney, işçi/işveren, kadın/erkek, geçmiş/bugün gibi karşıtlıklar romanlarının da konularını oluşturmaktadır (Uglow 1993, 26). Gaskell'in *North and South (Kuzey ve Güney)* adlı romanını ikilikler bağlamında en çok göze çarpan eseri olarak düşünmek mümkündür. 1855 yılında kaleme almış olduğu bu eser, toplumsal cinsiyete dayalı ikilikleri çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır. 19. yüzyıl romana ve romancıya katkıları bakımından önemli bir dönemdir. Bu süreçte, romanların basımı ve dağıtımı kolaylaşmaya başlamış, sanayileşme ile birlikte eşitsiz toplum yapısı daha da derinleşirken ve şehirler büyürken, kapitalist anlamdaki pazar da genişlemiştir. Bu koşullarda, kolonilerdeki potansiyel okuyucu artmış, kitap basımı ve maliyeti görece ucuzlamaya başlamış, yapılan bazı yenilikler, reklamlar ve benzeri gelişmeler sebebiyle kitapların alınıp satılması kolaylaşmıştır (Flint 2001, 19). Bir yandan ilerleme olarak nitelendirilebilecek gelişimler yaşanırken diğer yandan emeğe bağlı sömürünün de giderek derinleştiği bir toplum yapısı oluşmuştur. Söz konusu dönemde İngiltere'nin gerçeği olan sınıflı toplum, kutuplaşan yaşamlar ve deneyimler dönemin yazarlarını ve onların yazın anlayışlarını da etkilemiştir. Elizabeth Gaskell ve çağdaşları için 19. yüzyıl önemli bir esin kaynağı olmuştur ve dönemin politik atmosferinin yarattığı düşünce dünyası yazın dünyasını etkilemiştir. Charles Dickens'in *Dombey and Son (Dombey ve Oğlu)* (1846-48), Friedrich Engels'in *The Condition of the Working Class in England (İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu)* (1845) adlı eseri ile aynı dönemde yazılmıştır. Karl Marx'ın *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte (Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i)* (1852) ile Dickens'in *Bleak House (Kasvetli Ev)* (1852-3), *Hard Times (Zor Zamanlar)* adlı eserleri (1854) yine yakın tarihlerde kaleme alınmış eserlerdir (Markels 2003, 32).

19. yüzyıl aynı zamanda politik kadın yazın geleneğinin de dönüşüme uğradığı bir dönem olmuştur. Kadın yazarlar, yalnızca geleneksel siyasi yazın metotlarını kullanmamışlar aynı zamanda edebî yazın türlerini de kullanmışlardır (Gleadle 2001, 71). Erkek yazarların eserlerinin görünürlüğü ve roman yazımı ve basımı (Bu bağlamda Schor, *Scheherazade in Market Place* (1992) adlı kitabında, Elizabeth Gaskell'in kitaplarını yayınlama aşamasında karşılaştığı problemlere değinmektedir. Yayıncı Bay Howitt (Mr Howitt), Gaskell'in bir takma ad (*penname*) kullanarak yazmasını ister zira bu şekilde onun kitapları daha fazla satılacaktır. Ancak Gaskell böyle elde edilebilecek bir popülarlığı kabul etmeyerek, kitabını kendi adıyla yayınlamak istemektedir, Schor 1992, 25) aşamasındaki erkek egemen anlayış varlığını sürdürmeye devam etse de kadın yazarların eserleri dönemin ses getiren eserleri olmayı başarmıştır. Jane Austen'in *Sense and Sensibility (Duygu ve Duyarlılık)* (1818), *Pride and Prejudice (Gurur ve Önyargı)* (1814), George Eliot'un *The Mill on the Floss (Kıyıdağı Değirmen)* (1860) adlı eseri, Charlotte Bronte'nin *Jane Eyre* (1847) adlı eseri 19. yüzyılda kaleme alınan önemli eserler arasındadır. Neticede, yeni kabul edilebilecek meseleler; yoksulluk, sanayileşme, toplumsal problemler ve yenilikler, kapitalizm ve sömürü bu dönemin eserlerinde tartışılmaya başlanmıştır. Yazarlar

toplumda meydana gelen bozulmalara değinmiş, kent ve kır arasındaki keskin ayrım romanlarda geniş yer bulmuştur. Dar görüşlü siyaset, dinsel rekabet, bastırılmış cinsellik, bilimsel dönüşümler “makbul” kadınlar (*angels in the house*) ve direnen kadınlar (*New Women*) (David 2001, 5) dönemin romanlarında konu edinilmeye başlanmıştır. Tüm bu tarihsel dönüşümler ve kadınların yazın alanındaki varlığının giderek görünür hâle gelmesi, feminist eleştiri ve toplumsal cinsiyet çalışmaları açısından son derece önemlidir.

Mary Wollstonecraft yaşadığı döneme referansta bulunarak yozlaşmış olarak tanımladığı toplumun, kadınların fikirlerini esaret altına alarak ve duyularını ön plana çıkararak onların köleleştirilmelerine hizmet eden bir çok etkeni barındırdığını vurgulamaktadır (2014, 22). Bu bağlamda kadınlar, ya ahlaki varlıklar olarak kabul edilmektedirler ya da onlardan erkeklerin faaliyetlerine tamamıyla tabi olmaları beklenmektedir. Dolayısıyla kadın, erkeğin eşiği olarak görülmemiş, erkeğin akli karşısında onun ahlaki yönü ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Wollstonecraft, Rousseau'nun kadının doğası gereği aşağı olduğuna ilişkin düşüncelerinin anlamsızlığını vurgulayarak (2014, 25), bu bakış açısının kadının duygu ile ilişkilendirildiğini, erkeğin ise akıl ile ilişkilendirildiğini net bir şekilde gösterdiğini ifade etmektedir. Kadınların kendilerine ait bir çalışma alanının olmadığını ve eğitime erişimlerinin kısıtlandığını vurgulayan Virginia Woolf ise kadınların ev içi alan ile şekillenen dünyasına ışık tutmaktadır. Kamusal alanın dışında tutulan kadınlar, erkekler gibi eğitime erişimi kolay elde etmemişlerdir ve dolayısıyla 19. yüzyıl kadınlarının yazınsal deneyimi duygular ve izlenimler ile ilintili olmuştur. Kadının kendine ait bir alanı olmadığından, kadının algısı oturma odasında şekillenmiştir. Bu bağlamda orta sınıfa ait kadınların yazma eylemi romanla başlamıştır (1987, 81). Kadın yazarların oturma odasında şekillenen dünyasına referansta bulunarak Woolf, aynı zamanda özel alanla sınırlandırılan kadının düşünce dünyasını da ortaya koymaktadır. *Kendine Ait Bir Oda (A Room's One's Own)* adlı kitabında Woolf: “Neden erkekler şarap, kadınlarsa şü içiyordu? Neden cinsiyetlerden biri öylesine varlıklı, öbürü ise yoksuldu?” (1987, 31) sorularını yöneltilmektedir. Woolf'un yönelttiği bu sorular toplumsal cinsiyet bağlamındaki eşitsizliği son derece açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Elaine Showalter'a göre ise kadın yazarlar tarafından kaleme alınan romanlar nasıl adlandırılırsa adlandırılırsın, söz konusu bu romanlar her durumda kadınların yaşantılarını ikinci plana iten kültürel ve tarihsel otoritelere karşı mücadele etmek durumunda kalmışlardır (1995, 184).

Tüm bu kültürel, toplumsal ve edebî birikimlerin neticesinde, feminist eleştiri ve toplumsal cinsiyet çalışmaları giderek önem kazanmış, günümüzde toplumsal cinsiyet yaklaşımı ve feminist eleştiri ilgili metinlerin incelenmesinde önemli bir yöntem hâline gelmiştir. En açık biçimiyle feminist eleştiri, toplumsal cinsiyet ile ilgili meselelere odaklanmaktadır. Feminist kuramcılar, çoğu toplumun ataerkil olduğunu, erkek gücü etrafında şekillendiğini iddia etmektedirler (Berger 1933, 29). Bu açıdan feminizm, ataerkil anlayışa son vermek amacıyla, toplumsal cinsiyet gibi toplumsal ayrışmaların doğal olmadığını vurgulamaktadır. Bu bölünmelerin erkekler tarafından yaratıldığını orta koyarak, kadınların toplumsal, politik ve ideolojik olarak özgürleşmesini hedeflemektedir (Slattery 2018, 137). Ataerkil anlayışa son verilebilmesi için toplumsal kabulleri sorgulamak son derece önemlidir. Bu bağlamda bu çalışmada, bir edebî metin üzerinden toplumsal cinsiyet bağlamında ataerkil toplum tarafından görünmez kılınmaya çalışılan ikiliklere odaklanılmaktadır.

Edebi eserler, dönemin toplumsal yapısını yansıtmaları açısından son derece önemli metinler olarak karşımıza çıkmaktadır ve söz konusu eserlerin nitel araştırmalar kapsamında incelenmesi giderek önem kazanmaktadır. Nitel araştırmaların sosyal bilimlerde artan önemi ile birlikte, içeriden bakış açıları ön plana çıkmaya başlamıştır. Araştırmaya konu edinilen durumlar, olaylar ya da olgular özgün ortamı içerisinde çalışılmaktadır ve söz konusu bu olay ve olguların

derinlerine inilerek yorumlanması ve açıklanması hedeflenmektedir (Yıldırım ve Şimşek 2000, 10). Bu çerçevede günümüzün toplumsal cinsiyete dayalı ikiliklerini anlamak ve bu ikilikleri yeniden üreten toplumsal yapıları dönüştürmek için bu ikiliklerin keskinleştiği ve bugünkü hâlini almasında büyük bir payı olan sanayileşmeye ve yarattığı koşullara odaklanan bir romanı çalışmak anlamlı görünmektedir. Bu bilgiden hareketle, söz konusu romanda yer alan toplumsal cinsiyete dayalı ikilikler tespit edilmektedir ve karakterlerin söz konusu ikilikleri nasıl deneyimledikleri üzerinde durulmaktadır.

Bu düşünceden hareketle, amaçlı örneklem yöntemi ile Gaskell'in *North and South* romanı seçilmiştir. *North and South*, dönemin cinsiyete dayalı ikiliklerini yansıtmaları bakımından yazarın işçi sınıfının politik farkındalığını keskin hatlarıyla sunan *Mary Barton* (1848) romanından, dönemin kadınlar üzerinde "namus" aracılığıyla kurduğu baskıyı romana ismini veren Ruth karakteri üzerinden anlatan *Ruth* (1853) romanından, görece daha kurgusal bir tonda yazılmış *Cranford* (1853) romanından, tarihsel zemin olarak Napolyon savaşlarını konu alan *Sylvia's Lovers* (1863) romanından ve dürüst olmayan davranışın yıkıcı etkilerine de değindiği dürüstlük gibi bazı değerleri ön plana çıkardığı (Brodetsky 1986, 99), Gaskell'in son romanı olan *Wives and Daughters* (1866) romanından ayrılmaktadır. Söz konusu roman, verilerin tanımlanması yoluyla gizli olan anlamların ortaya çıkarılmaya çalışıldığı içerik analizi yöntemi ile çözümlenmektedir. Buradan hareketle, Kuzey/Güney, özel/kamusal, işçi sınıfı kadınlıklar/erkeklikler ve orta sınıfa ait kadınlıklar/erkeklikler bu bağlamda tartışılmaktadır.

Kuzey/Güney-Kent/Kır Tartışması

Romana ismini veren Kuzey (North) ve Güney (South) ikiliği toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler bağlamında romandan elde edilen bulgulardan ilkidir. Bu ayrım romanda 19. yüzyıl İngiltere'sinin önemli toplumsal gerçeklerinden biri olan kırdan kente göç konusu üzerinden ele alınmıştır. Kuzey kentleşmeyi ve sanayileşmeyi temsil ederken, Güney doğayı ve kırsal yaşamı temsil etmektedir. Bu bağlamda, Margaret ve ailesinin sanayi şehri Milton'a göç ettikleri Helstone, Güney'i ve kırsalı temsil ederken, Milton ise kenti ve dolayısıyla eril güç ile ilişkilendirilen sanayileşmeyi temsil etmektedir. Kuzey ve Güney ikiliği üzerinden toplumsal cinsiyete dayalı bir ayrımın roman aracılığıyla yansıtıldığından söz etmek mümkündür. Margaret'in babası Bay Hale, dönemin dinî yozlaşmasına bir referans niteliğindeki kararı ile din görevlisi olarak çalışmakta olduğu kurumu bırakarak sanayi şehri Milton'a göç etme kararını kendisi vermiş, ailenin babası olarak bu kararını uygulamaya koymuştur. Dolayısıyla her ne kadar Bay Hale Güneyli bir erkek olsa da göç kararını veren ve bir eyleyen olarak Güney'i değil de Kuzey'i temsil eden bir karakterdir. Sanayileşen Milton, fırsatlar kenti olarak erkek karakterler üzerinden yansıtılmaktadır. Ailenin Milton'da tanıdığı ve Margaret'in duygusal yakınlık kurduğu fabrika sahibi Bay Thornton da Bay Hale gibi Kuzey'i, kenti ve dolayısıyla sanayileşmeyi temsil etmektedir. Bu görüşü destekler nitelikte Bay Thornton, şehirde yaşamının kırsalda yaşamaktan çok daha iyi olduğunu ve şehirde yaşayan bir adam olmaktan gurur duyduğunu belirtmektedir. Onun bakış açısından sanayileşen bir kentte yaşamak kırsalda düz ve sakin bir yaşam sürmekten çok daha iyidir. Bay Thornton'un bu düşüncesine karşılık olarak Margaret, caddelerde gördüğü üzgün, sadece mağdur değil aynı zamanda nefrete bürünmüş insanlardan bahsetmektedir. Margaret Kuzey'in karşısında Güney'i savunarak, Güney'deki yoksulların yüzlerinde, kentteki adaletsizlikten mustarip bireylerin yüzlerinde var olan ifadenin olmadığını altını çizmektedir (Gaskell 2011, 104).

Kent/kır ayrımı, dolayısıyla Kuzey/Güney arasındaki ayrım, yalnızca Milton ve Helstone yerleşimleri aracılığıyla sunulmamaktadır. Romandaki bir diğer karakter Henry Lennox, bahsi geçen bir diğer kent olan Londra ile Helstone arasındaki ikiliğin bir tarafı olarak romanda yer

almaktadır. Roman bağlamında sanayi şehri Londra, meşgul olunabilecek birçok farklı alternatifin olduğu bir yer olarak yansıtılırken, Margaret'in temsil ettiği Helstone ise bu tarz uğraşların olmadığı bir yer olarak yansıtılmaktadır. Bireysel gelişim, kentsel imkânlar ile ilişkilendirilmektedir. Bu sebeple Margaret'in kırsal yaşamın güzelliklerine yaptığı vurgu Henry Lennox'un kentin sağladığı büyük fırsatlar argümanı ile çatışmaktadır. Margaret'in Güney'i tasvirini son derece masalsı bulan Lennox, Margaret'in doğaya ve kırsala olan hayranlığını küçümsemekte ve Margaret'in kırsal yaşamdaki uğraşlarını ciddiye almamaktadır. Dolayısıyla avukat olan Lennox'un kent yaşamında karşılaştığı meseleler son derece "büyük" meselelerdir ancak Margaret'in kırsal yaşama ilişkin deneyimleri son derece "küçük" meselelerdir. Bu bağlamda Güney, düşsel olanın bir temsilidir, Kuzey ise gerçek yaşamın. Gerçek yaşam eril meseleler ile özdeşleştirilirken, kadınsı olan düşsel olan ile özdeşleştirilmiştir. Kadınlara ilişkin söylemlerin ve davranışların masalsı bir tonda olduğu düşüncesinin bir erkek karakter aracılığıyla sunulması, kadınların düşünce yapısına yukardan bakıldığına ilişkin dönemin hâkim anlayışını yansıtmaktadır.

Erkeklerin temsil ettiği kentleşme ve sanayileşme aynı zamanda kırsal alana ve doğaya bir müdahaledir ve doğayı eril kurallara göre şekillendirme biçimidir. İlerleme ve akıl, eril olan ile bağlantılı olarak değerlendirilmektedir. Doğanın erkek tarafından denetim altında tutulması söz konusudur. Bu bağlamda erkek ile temsil edilen akıl özne iken, kadın ile özdeşleştirilen doğa ise bu aklın nesnesi konumundadır (Çetin 2005, 38). Tam da bu sebeple Bay Thornton, "bizi medeniyetin büyük öncüleri hâline getiren, sürdürmemiz beklenen geniş bir ticari yapıya sahibiz" ("We have a wide commercial character to maintain, which makes us into the great pioneers of civilization" Gaskell 2011, 159) demektedir. Bay Thornton'un burada, "biz" ile kastettiği bireyler kapitalist erkeklerdir. Bay Thornton'un kullandığı bu söylem erkekliği, ilerlemeyi ve gücü birbiri ile sınırlı ve ilişkili görmesi bakımından sorunludur ve medeniyetin eril olan ile ilişkili olduğu imasını taşımaktadır. Kentleşme ve sanayileşme adına doğanın sömürülmesi ve doğa üzerinde egemenlik kurulması romandaki erkek karakterle özdeşleşmektedir. Sanayileşmeyi savunan Bay Thornton, kentin çoğunlukla erkeklerin yararlandığı olanaklarından bahseden Henry Lennox ile kentin ve sanayi şehirlerinin olanaklarından faydalanmak adına bir seçim yapan Bay Hale ikiliğinin bir kutbunu oluştururken, gönülsüz göç eden Bayan Hale ile kırsala ve doğaya olan hayranlığıyla Margaret ikiliğinin diğer kutbunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda kentleşme, sanayileşme ve Kuzey eril olanı, Güney ve kırsal dişil olanı temsil etmektedir. Erkek karakterlerin kentin ve sanayileşmenin yanında yer almaları ya da bu dönüşümü sağlayan sistemin bir parçası olmaları kapitalizm ile birlikte hareket eden ataerki sistemin kadın üzerinde kurduğu eril tahakkümün sembolik bir örneğidir. Üretim şekillerinde yaşanan değişiklikler insan merkezci bir anlayışa, bir diğer ifadeyle erkeği merkeze alan bir düşünceye yol açmıştır. Bu düşünceye göre, doğanın varoluş amacının gelişmelerle birlikte insana hizmet etmek için kontrol altına alınmak olduğu algısı oluşturulmaktadır (Bannerji 2016, 43).

Kamusal Alan/Özel Alan Tartışması

Sanayileşme ile birlikte ev ve iş yeri giderek birbirinden ayrılmış, kamusal alan ve özel alanın sınırları daha da belirgin hâle gelmiştir. Modern anlamıyla özel/kamusal alana ilişkin ayırım, üretimin evden uzaklaşması, üretimin atölye ya da fabrika gibi kamusal mekânlarda yapılmaya başlanması ile yakından ilişkilidir. Bu ikiliğin temelinde ev ve iş yerinin keskin sınırlarla ayrılması yatmaktadır (Acar Savran 2002, 267). Gaskell'in söz konusu romanında özel ve kamusal ikiliği, kadın ve erkek karakterlerin ayrışan yaşamları üzerinden açıkça görülmektedir. Erkekliğin kamusal alan ve kamusal olanla ilişkilendirildiği; kadınlığın özel alanla ve özel alanla ilgili meseleler ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu bakış açısından hareketle, Bay Hale'in

kente göç etmeden önce yaşadıkları evde kendisine ait bir odası ve kütüphanesi vardır. Dolayısıyla kamusal meselelere erişebileceği ve onlar üzerine düşünebileceği bir alanı evine taşıyabilmiştir. Öte yandan Bayan Hale'nin bütün yaşantısı mutfakta geçmektedir. Neredeyse tüm yaşamı özel alan ile sınırlandırılmıştır. Bayan Hale taşınması gereken giysileri hazırlarken, Bay Hale kağıtlarını, kitaplarını ve resmi evraklarını toplamaktadır. Kadının dünyası daha çok ev içi işlerle ve gündelik uğraşlarla bağlantılı sunulurken, erkeğin dünyası kamusal alanla alakalı, resmî meselelerle ilintili olarak aktarılmaktadır. Göç ettikleri Milton'da yemek odasını babasının çalışma odası olarak da planlamak durumunda kalmalarından ötürü Margaret, babası için üzülme ve bunu dile getirmektedir. Senin odan¹ diye kastettiği çalışma odasını bizim yemek odamız diye kastettiği yemek odasını birbirinden ayıramamanın üzüntüsü yaşamaktadır. Söz konusu bu durumla ilgili olarak Margaret, aşağıdaki oda senin (*your study room*) çalışma odan ve bizim yemek odamız (*our dining room*) olacak demektedir. Yani babası için zihninde bir çalışma odası kurgularken annesi ve kendi için hâlihazırda bir mutfak vardır (Gaskell 2011, 76). Kamusal/özel alan ikiliği Margaret'in söyleminde somutlaşmaktadır. Ev içerisinde bile baba için kamusal olanla ilişkili bir alan oluşturulma kaygısı söz konusudur. Babanın çalışma alanı, kamusal meseleler ile ilgilenebileceği bir alanken annenin alanı ev içerisinde emeğin görünmezliğinin en somut örneklerinden biri olan yemek pişirme alanı olan mutfak ve oturma odasıdır. Ev içerisinde bile mekânların cinsiyete göre şekillendiği anne ve baba karakterinin ayrışan dünyaları üzerinden sunulmaktadır. Mutfak ve oturma odası kadının alanı iken, çalışma odası erkeğin alanı olan cinsiyetlendirilmiş bir mekândır. Ev içerisindeki alanların cinsiyetli yapısı toplumsal cinsiyet bağlamındaki eşitsizliği ev içerisinde ideolojik olarak sürdürmekte ve yeniden üretmektedir. Margaret babası için çalışma odası ararken kendisini sorgulama ihtiyacı görmez zira bu durumun farkında bile değildir; bu tür ideolojik inşalar çoğunlukla bireyler tarafından normal kabul edilmekte, benimsenmekte ve bu benimsenenler bir sonraki kuşaklarda yeniden üretilmektedir. Kadınlar kendilerini ev içi süreçlerde yani bu bağlamdaki gündelik deneyimlerinde duygusal, fiziksel ve ruhsal anlamda yapılandırmaktadırlar, annelik yoluyla kendilerini sonraki kuşaklarda yine anneler olarak yeniden üretmektedirler ve söz konusu bu durum, ebeveynliğin asimetrik yapısından kaynaklanmaktadır (Chodorow 394, 2021).

Romanda yer alan bir diğer karakter olan Bay Thornton'un kızkardeşi Fanny Thornton yalnızca özel alanla bağlantılı olarak sunulmaktadır. Tam aksine ağabeyi Bay Thornton ise, bir fabrika yöneten ve kamusal meselelere kafa yoran bir karakterdir. Fanny'nin, ağabeyinin yönetmekte olduğu fabrikayla herhangi ilişkisi yoktur ve bu meselelere ilişkin pek de derinlikli fikirlerinin olmadığı göçmen işçiler üzerinden yaptığı yorumu aracılığıyla yansıtılmaktadır. Fanny'nin kamusal alan ile olan bağlantısı ağabeyinin bir kapitalist olarak işçiler için söylediği sözlerin adeta bir tekrarı niteliğindedir. Dolayısıyla Fanny'nin kamusal dünyaya açılan tek penceresi ağabeyinin bakış açısıyla şekillenmektedir. Fanny, greve giden işçileri ağabeyi için çalışmayı reddeden zavallılar olarak nitelendirmektedir (Gaskell 2011, 225). Bunun dışında Fanny karakteri, romanda yapacağı evlilik üzerinden yansıtılmaktadır. Toplumsal meselelerden son derece uzak bir şekilde yetiştirilen Fanny, yaşça kendinden büyük ve sınıfsal konumu ağabeyine yakın olan biri ile evlenmek durumundadır. Fanny bu evliliği, zengin bir beyefendi ile yapacağı oldukça iyi bir evlilik olarak tanımlamaktadır (Gaskell 2011, 448). Ev ve evlilikle ilgili meseleler Fanny ile bağlantılı sunulurken, Bay Thornton'ın annesi oğlunun fabrikası olduğundan gururla söz etmektedir. Ev ile somutlaşan özel alan Fanny ve annesinin alanıdır, fabrika ile somutlaşan kamusal alan ise evin "oğluna" (Bayan Hale açık bir biçimde benim oğlumun

fabrikası (my son's mill) söylemini burada kullanmaktadır, 2011, 125) aittir.

Kadınların özel alanla ilişkilendirilmesine ilişkin bir diğer örnek, Margaret'ın kuzeninin evlenme öncesindeki hazırlıkları üzerinden aktarılmaktadır. Kadınların düğün ile ilgili hazırlıkları romandaki erkek karakterlerden biri olan Henry Lennox'un bakış açısından küçümsenmektedir ve Lennox üzerinden erkeğin kamusal alanla olan ilişkisi bir kez daha vurgulanmaktadır. Kadınların çeyiz ve düğün hakkında konuştukları sırada Lennox'un odaya girmesiyle, kadınlar "kadınsı" kabul edilen ilgilerinden dolayı biraz çekinip geri durmaktadırlar, onların çeyiz ve düğün ile ilgili hazırlıkları kadınsı ilgiler olarak sunulmaktadır. Kadınların aralarında konu edindiği şeyler "küçük" meseleler olarak yansıtılmaktadır ve ticaret, sermaye ya da savaş gibi konuları tartışan erkeklerin kamusal dünyasında bu tarz günlük uğraşlar küçümsenmektedir. Yukardan bakan bir tavırla Henry Lennox, "hanımların işi" ile kendi işi olan ticaret hukuku arasında bir kıyaslama yapma ihtiyacı duyar ve ekler: "Pekâlâ, sanıyorum hepiniz kendinizi işinize kaptırmışsınız, yani birtakım kadınsı işlere. Benim hukuki, gerçek olan işimden oldukça farklı olan iş. Şallarla oynamak anlaşmalar kaleme almaktan son derece farklı bir iş" ("Well, I suppose you are all in the depths of business-ladies businness, I mean. Very different to my business, which is the real true law business. Playing with shawls is very different work to drawing up settlements" Gaskell 2011, 10). Henry Lennox birtakım önemli işler yaptığını söyleyerek, toplumsal cinsiyet bağlamında özel alanla ilişkilendirilmiş bu tarz gündelik pratikleri hor görmektedir. Kamusal alanla öncelikli konuları sebebiyle daha çok ilişkilili olan erkek karakterler anlaşmalar yapmakta, fabrikalar kurmakta ve hatta medeniyete öncülük etmektedirler. Bunun karşısında konumlandırılan kadın karakterler, "küçük" meselelerle ilgilenmekte, evlilik hazırlıkları yapmakta ve davetler düzenlemektedirler. Henry Lennox'un bu tavrı üzerinden, kamusal ve özel alan ikiliği toplumsal cinsiyet bağlamında bir kez daha yansıtılmaktadır. Gülnur Acar Savran, ev, aile, ev içi emek gibi kavramların doğal ve evrensel bir hâl alması açısından kamusal ve özel alan ikiliğinin modern hâlinin oldukça elverişli olduğunu söylemektedir. Acar Savran'ın ileri sürdüğü üzere "[b]ir yandan aile, ev işi, birlikte yaşama, yakınlık kolaylıkla toplumsal ilişkilerin karşıtları olarak, yani doğal olgular gibi sunulabilir. Bu da kadınların özel alanda maruz kaldıkları baskı ve ezilme biçimlerinin doğallaştırılması demektir" (2002, 267). Bu düşünceden hareketle, doğal görünen kamusal ve özel alan ikiliklerinin sorgulanması ve altında yatan ideolojik anlamların ortaya çıkarılması son derece önemlidir.

İşçi Sınıfına ait Kadınlık ve Erkeklik Deneyimleri

19. yüzyıldaki ekonomik dönüşümler yeni bir sınıflı toplum yapısını da beraberinde getirmiştir. Giderek güç kaybeden aristokrasinin yerini, orta sınıf alırken sanayileşme ile birlikte yeni bir sınıf kavramı da ortaya çıkmıştır. Söz konusu bu sınıf işçi sınıfıdır. Emek gücü piyasasında işçi sınıfı erkekler ile işçi sınıfı kadınlar arasında emeğe biçilen değer bağlamında keskin bir ayırım olduğundan söz edilebilir. 19. yüzyıl kapitalist üretim tarzında kadınlar ve çocuklar, son derece ağır koşullar altında çalışmaktadır. Emek gücü bağlamında onlar, ucuz iş gücü olarak algılanmaktadırlar. Bu bağlamda kadınların aldıkları ücretler oldukça düşüktür, işin kendisi düzensizdir ve işçi kadınların pazarlık şansları pek yoktur (Gleadle 2001, 13-14). Bu bağlamda, tekstilde kadınların daha çok çalıştırılması işin niteliğinin de cinsiyetçi bir biçimde ayrıldığını göstermektedir. Kumaşların ayrıştırılması gibi işler kadınlar tarafından gerçekleştirilen en kötü işlerden biridir. Bu işi üstelenen kadınların aldıkları ücretler de son derece düşüktür. İngiltere'nin dönemin önemli ticaret merkezlerinden biri olduğu gerçeği de göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu bu kumaşlar birçok hastalığın taşınmasını da beraberinde getirmektedir. Hastalıktan etkilenenler çoğunlukla genç kızlar ve kadınlardır (Marx 1976, 592-593). Kendisi de tekstil endüstrisinde çalışırken hastalanan Bessy karakteri, tekstil endüstrisini kastederek, bu üretim

biçiminin ortaya saçılan tüylerle kişileri zehirlediğinden bahsetmektedir. Söz konusu hastalıktan işçileri korumanın yolunun ciddi paralarla satın alabilecek ve üreticiye kar sağlamayan bir mekanizma olduğunu dile getirmektedir (Gaskell 2011, 131). Ancak, kadınların sömürüldüğü yerler sadece fabrikalarla sınırlı değildir. Seks işçiliği, ev içinde sürdürülen işler ve benzeri faaliyetler kadınların 19. yüzyılda maruz kaldığı diğer sömürü biçimleridir (Gleadle 2001, 100). Bunun yanı sıra, fabrikada çalışan kadınlarla ilgili dönemin hâkim erkek egemen anlayışı da son derece ayrıştırcıdır. Bu bağlamda romanda sanayi kenti Milton'da günlük işlerde çalıştırılacak kadın bulmanın son derece zor olduğu konu edinilmiştir. Kadınların çoğu fabrikada ya da imalathanede çalışmaktadır. Ev ortamında çalışmaktansa kadınların bazıları imalathanede çalışmayı daha büyük bir bağımsızlık olarak görmektedir. Ancak ev işlerinde çalıştırılmak üzere bulunan kızların da bir "beyefendinin" evinde çalışmak için uygun olmadığı algısı, kadınların davranışları ve kullandıkları dil üzerinden yansıtılmaktadır. Nitekim fabrikada çalışan kızlar ve onların davranışları kırdan kente göç eden Margaret tarafından garipsenmektedir. Margaret'ın "hanımefendiliği" ile bu kızların davranışları arasındaki karşıtlık romanda vurgulanmaktadır. Yüksek sesle konuşmaları ve sokak adabına uygun davranmamaları Margaret'ı ürkütmektedir (Gaskell 2011, 90).

Kadınlar ve erkekler arasındaki cinsiyete dayalı ikiliğin sınıfsal bağlamda romanda yansıtıldığı bir diğer durum ise cenaze merasimine kadınların katılıp katılmamasına yönelik yer alan tartışmadır. Margaret'ın cenazeye katılma talebi babası tarafından reddedilir. Bay Hale kadınların cenazelere katılmamaları gerektiğinin altını çizerek şunları söylemektedir:

[...] çünkü onlar kendilerini kontrol edemezler. Bizim sınıfımızdan kadınlar gitmezler zira duyguları üzerinde herhangi bir kontrolleri yoktur, fakat yine de bunu dışa vurmaktan utanırlar. Fakir kadınlar giderler ve duygularına yenik düştüklerini gösterip göstermemeyi umursamazlar ([...] because they can't control themselves. Women of our class don't go because they have no power over their emotions and yet are ashamed of showing them. Poor women go and don't care if they are seen overwhelmed with grief, Gaskell 345, 2011).

Bu söylemden hareketle, kadınların hangi alanda ne kadar bulunması gerektiğine karar veren söz konusu alıntıda olduğu gibi yine erkeklerdir. Ataerkil ideoloji ve tahakküm toplumun her alanına nüfuz etmiş durumdadır. Hangi sınıftan kadınların neye, ne zaman ve ne derece üzülecekleri bile eril ideoloji tarafından belirlenmektedir. Bu açıdan, kadınların gündelik hayatlarına nüfuz eden ve doğal olduğu düşünülen cinsiyet temelli her olgu sorgulanmalıdır.

Aynı sınıfa mensup kişiler arasındaki toplumsal cinsiyete dayalı ikiliğin diğer kutbunu erkek işçiler oluşturmaktadır. Bu bağlamda Gleadle, birçok sanayi kolunda, yetenek bildiren işlerin tanımının giderek toplumsal cinsiyete göre yapıldığını söylemektedir (2011, 9). Fabrikalarda kadın emeği erkek emeğine kıyasla daha az değerli görülmektedir zira birçok iş kolunda erkekler birincil işçiler gibi kabul edilirken, kadın işçiler daha az maaşlarla temel görevleri yerine getiren işçiler olarak konumlandırılmaktadırlar (2011, 16). Kapitalist sömürü sisteminde kadınların kendilerine ayrılan iş kollarında uzun saatler çalışması onların ataerkil kapitalist sistemde iki kez sömürüldüğünün göstergesidir. Kadınların aldıkları ücretler düşüktür, düzensiz çalışmaktadırlar ve pazarlık gücünden de yoksun bırakılmışlardır (2011, 13- 14). Babasının grevde olduğu bir dönemde Bessy'nin kız kardeşinin pamuk kesme işine gitmesi durumu, kadın emeğinin gerekli durumlarda yedek işgücü olarak aile ekonomisine katkı sunduğu emeğin cinsiyetli hâlinin bir örneğidir. Bu bağlamda, Bannerji emeğin değerli ya da değersiz kılınmasının ideolojik bir süreç olduğunu vurgulayarak, "[h]er toplumsal alanda, kimin emeğinin daha az değerli olduğuna dair

standartlaştırılmış, deneysel, aynı zamanda da ideolojik bir bilgi vardır” (2016, 93) demektedir.

Orta Sınıfa ait Kadınlık ve Erkeklik Deneyimleri

Orta sınıfa ait kadınlık ve erkeklik deneyimlerinin de toplumsal cinsiyete göre farklılaştığı görülmektedir. Ataerkil ideoloji işçi sınıfından kadınları olduğu kadar orta sınıfa ait kadınları da belirli kalıplar içerisinde tanımlamakta ve onların toplum içerisindeki görev ve sorumluluklarını belirlemektedir. Orta sınıfa ait kadınlık deneyimleri ile erkeklik deneyimleri arasında ikiliğin olduğu son derece açıktır. Sanayi devriminden sonra orta sınıf ideolojisinde Showalter’a göre kadın “Mükemmel Hanımefendi,” “Evin Meleği” gibi evin içerisinde konumlandırılmış ve makbul kabul edilen kadınlık davranışlarını sergilemesi gereken bir “kraliçe” olarak kodlanmıştır (1995, 171). Bay Thornton’ın annesi Bayan Thornton ve kız kardeşi Fanny, Showalter’ın ileri sürdüğü kadınlık tanımlamalarına uyan iki karakter olarak karışımıza çıkmaktadır. Fanny, ağabeyinin kamusal alanda sürdürdüğü işlere müdahale etmeyen ve ev içinde ondan beklenen kadınlık ve kız kardeşlik rollerini sürdüren bir karakter olarak çizilirken, annesi Bayan Thornton oğlunun planladığı davetleri evinde organize eden bir kadın ve anne figürü olarak sunulmaktadır. Bayan Thornton için evde hazırlanan ziyafetler bir onur meselesidir. Bay Thornton’ın kendi sınıfına mensup birçok kişiyi misafir ettiği festival havasındaki yemekte, kadınlar arasında geçen konuşmalar, giyilen giysiler ve bunların eleştirisi üzerine olmuştur. Bu bağlamda Margaret, kadınların konuşmaları sırasında zenginliklerini dışa vuran sözcükler (hizmetçiler, bahçıvanlar, değerli danteller ve elmaslar gibi) seçtiğinden bahsetmektedir (Gaskell 2011, 217). Bu özel davetler için kullanılacak eşyaların özenle seçildiği ve giyilecek giysilerin günler öncesinden hazırlanmakta olduğu anlaşılmaktadır. Toplumsal ilişkiler kadınların organize ettiği akşam yemeklerinde pekiştirilmektedir. Ev içerisinde verilecek yemeklerde kadınlar aktif rol üstlenmektedirler ancak yemek akşamlarındaki iş sohbetlerine kadınlar pek dâhil olmazlar.

Moran’a göre ataerkil toplumlarda üstün kabul edilen değerler erkeğe, daha aşağı görülen değerler ise kadına atfedilmiştir. Dinî metinlere bakıldığında, ilk yaratılan erkekken onun bir parçasından yaratılan kadındır. Mitolojide ise, tanrıların en yücesi Zeus’tur. Etken olan erkektir, edilgen olan kadın. Erkek aklın yönetimi altındadır, kadın ise duygunun (1991, 239). Dolayısıyla romanda orta sınıfa ait erkeklerin akıl ve gelişim ile ilişkilendirildiği kadınların ise ev içi yaşantı ekseninde şekillenen durumlar ve duygular ile ilişkilendirildikleri görülmektedir. Bay Thornton’ın kendisini ve çevresini medeniyetin öncüleri olarak görmesi de bu sebeptendir. Bu açıdan bakıldığında, annesi ve kız kardeşi Bay Thornton ve çevresi için davetler düzenlerken, Bay Thornton politik meseleler ile ilgilenmektedir. Orta sınıfa ait kadınların deneyimleri ve düşünceleri derinlikli sunulmazken, Bay Thornton gibi orta sınıfa ait erkeklerin düşünceleri derinlikli bir biçimde sunulmuş ve bu meseleler genellikle politik ve ekonomik meseleler olmuştur. Roman boyunca aristokrasi ile ilgili olumsuz fikirlerini açıkça sunan Bay Thornton, yeni sistemin yani kapitalizmin erkeğe (Dilin cinsiyetçi yapısından kaynaklı olarak burada insanlar manasında da kullanılan (men) erkekler kelimesi kullanılmıştır. Ancak burada kastedilmekte olan her durumda erkeklerdir zira kamusal alana dâhil olan ve onu dönüştürme gücü olan kişiler cinsiyete göre şekillenen bir toplumda erkeklerdir) farklı fırsatlar sunduğundan bahsetmektedir (Gaskell 2011, 107). Söz konusu bu sistem sınıf atlama şansını esasında yalnızca erkeğe vermektedir, kadın ancak eşinin ya da ağabeyinin yanında bu sistemin içerisinde bir statü elde edebilmektedir ve elde edilmesi beklenen statü de toplumsal cinsiyete göre şekillenen eşitsiz bir statüdür.

Sonuç ve Öneriler

19. yüzyıla kadar kadının yaşamı ev içi ve etrafında şekillenmiştir. Ev ve iş yeri henüz tam

anlamıyla ayrılmadığından, kadınlar açısından kamusal/özel alan bağlamında keskin bir ayırmadan söz etmek pek de mümkün değildir. 19. yüzyıl ile birlikte meydana gelen değişimler ve sanayi devrimi ile birlikte iş yeri ve ev birbirinden keskin sınırlarla ayrılmıştır. Bu bağlamda bu ayırım, önceki Aydınlanma düşüncesinin özel alanın akıl dışılık ve ahlaki olanla ilişkili olduğu ve kamusal alanın ise akıl ile ilişkili olduğu savını da desteklemeyi sürdürmüştür (Donovan 2015, 25). Kadınların ev içi alan ve annelik ile ilgili sorumlulukları, kadınlar kamusal alanda çalışmaya başladıktan sonra da devam etmiş; bu da kadınların ev içi sorumluluklarına ek olarak kamusal alandaki sorumluluklarının artmasını da beraberinde getirmiştir. Kadınlar bu bağlamda düzensiz, karmaşık ve ağır koşullar altında emek süreçlerine dâhil olmuşlardır. Kamusal/özel alan ayırımı ve bu durumun yarattığı ekstra olumsuz koşullar daha önce hiç olmadığı kadar belirgin hâle gelmiş ve bu durum dönemin yazın dünyasında da kendisine yer bulmuştur. Elizabeth Gaskell'ın *North and South* romanının toplumsal cinsiyete dayalı ikiliklerin keskinleştiği bir dönemde yazılması bize dönemin toplumsal cinsiyet algısına dair görünenin altında yatan ideolojiyi sorgulamak anlamında önemli bir tartışma zemini oluşturmaktadır.

Doğallaştırılan ve kadınlara atfedilen rollerin toplumsal cinsiyet bağlamında tartışılması, görünür kılınması ve toplumsal cinsiyet açısından eşitlikçi bir toplum inşasında edebiyatın rolü bu çalışma aracılığıyla bir kez daha vurgulanmaktadır. Edebiyat metinleri, özellikle *North and South* gibi toplumsal gerçekçi romanlar, yazıldıkları dönemin gerçekliklerine ışık tutması bakımından son derece önemlidir. Bu bağlamda söz konusu roman, döneminin cinsiyete dayalı eşitsiz yapısını toplumsal cinsiyete dayalı ikilikler üzerinden gözler önüne sermektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için sanata, edebiyata, medyaya ve genel anlamda söyleme yansıyan tanımlamalar sorgulanmalıdır. Tam da bu noktada, edebiyatın dönüştürücü gücünün kadın hareketi açısından önemi ortaya çıkmaktadır. Kendi yaşamında da ikilikler barındıran Elizabeth Gaskell, yazma eylemi ile kendine ait odasından kamusal bir eylem gerçekleştirmektedir ve dönemin toplumsal cinsiyete dayalı ikiliklerini yarattığı karakterler üzerinden anlatarak dünden, bugünün toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliğine ışık tutmaktadır.

Çalışmanın sınırlılıkları ikilikler olarak belirlendiğinden, bu çalışmada kadınlık deneyimleri ve durumları erkeklerle karşılaştırılmalı olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada olguların yalnızca kadınlar ile olan ilişkisi irdelenmemiş, aynı olgunun erkekler açısından nasıl deneyimlendiği üzerinde de durulmuştur. Bu sebeple, bu çalışmada tartışmanın bileşenlerini oluşturan kadın ve doğa ilişkisi, kadın ve göç ilişkisi, kadın ve emek ilişkisi gibi konular, söz konusu roman bağlamında derinlemesine çalışılabilecek konulardandır. Bunun yanı sıra, bu çalışmanın kapsamı dâhilinde olmayan ancak çalışma sırasında dikkati çeken bir diğer konu dil meselesidir. Roman karakterlerinin kullandıkları sözcüklere odaklanılarak dilin cinsiyetçi yapısına ilişkin dilbilimsel bir çalışma yapılması da mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA

- Acar Savran G. 2002, “Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel: İlişkileri Aşan Bir Feminizme Doğru”. *Praksis*. (8). <http://www.praksis.org/wp-content/uploads/2011/07/008-09.pdf>.
- Bannerji H. 2016, Marx’tan Yeniden Doğmak: “İrk”, Toplumsal Cinsiyet ve Sınıf Üzerine Düşünceler. Ed. C. Eroğlu Çev. S. Özdemir. İstanbul.
- Berger A. A. 1995, *Cultural Criticism: A Primer of Key Concepts* Sage Publications, California.
- Brodetsky T. 1986, *Elizabeth Gaskell*. Berg Publishers Ltd., UK.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/197575>.
- Chodorow, N. 2021, Anneliğin Yeniden Üretimi: Toplumsal Cinsiyetin Sosyolojisi. (1. Baskı), Çev. D. Tanal Tatar, Phoenix.
- Çetin O. B. 2005, “Ekofeminizm: Kadın ve Doğa İlişkisi ve Ataerkillik”. *Sosyo Ekonomi*. 61-76.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/197575>.
- David D. 2001, “Introduction”. *The Cambridge Companion to The Victorian Novel*. Ed. D. Deirdre, Cambridge University Press, UK 1-16.
- Donovan J. 2015, *Feminist Teori*, Çev. M. Ağduk Gevrek, A. Bora ve F. Sayılan, İletişim Yayınları, İstanbul.21-73.
- Flint K., 2001, “The Victorian Novel and Its Readers” . *The Cambridge Companion to The Victorian Novel*. Ed. D. David Cambridge University Press, UK. 17- 60.
- Gaskell E. 2011, *North and South*. Collins Books, Great Britain.
- Gleadle K. 2001, *British Women in The Nineteenth Century*. Palgrave, London.
- Markels J. 2003, *The Marxian Imagination: Representing Class in Literature*. Monthly Review Press, Canada.
- Marx Karl. 1976, *Capital I*, Çev. B. Fowkes). Penguin Books, London.
- Moran Berna. 1991, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. Cem Yayınevi, İstanbul.
- Schor H. M. 1992. *Scheherazade in Market Place: Elizabeth Gaskell and the Victorian Novel*. Oxford University Press, New York.
- Showalter E. 1995, “Edebiyatta Kadın Geleneği”. *Kadın Araştırmalarında Yöntem*. Hzl. S. Çakır ve N. Akgökçe, Çev. A.B. Karadağ vd. İstanbul: SelYayıncılık. 165-185.
- Slattery M. 2018, *Sosyolojide Temel Fikirler*. (10. Baskı). Hzl. Ü. Tatlıcan ve G. Demiriz. Çev. Ö. Balkız vd., 137-152.
- Uglow J. 1993, *Elizabeth Gaskell: A Habit of Stories*. Faber and Faber., London.
- Wollstonecraft, M. 2014, *A Vindication of the Rights of Women*. Harper Torch Classics, Harper Collins Publishers Ltds., Toronto.
- Woolf V. 1987, *Kendine Ait Bir Oda*, Çev. S. Öncü, Afa Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım A. & Şimşek H. 2000, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (2. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Formel Mekanizmaların İşlevi Üzerine Nitel Bir Araştırma

A Qualitative Study On the Functioning of Formal Mechanisms in Combating Violence Against Women

Gamze AKSAN*
Dilan KARAKOÇ**

Öne Çıkanlar:

- Sahada en çok fiziksel ve psikolojik şiddetle karşılaşmaktadır.
- Şiddetle mücadelede inisiyatifin mağdurda olması, mağdurun şiddet uygulayıcısına geri dönmek istemesiyle ortaya çıkan şiddet döngüsü ve tekrar mağduriyetler saha çalışanları için gönüllülüğü ve mesleki motivasyonu zedelemektedir.
- Eğitim ve ekonomik özgürlük şiddetle baş edebilmeyi kolaylaştırmakta aynı zamanda kadınları şiddet döngüsünden uzak tutmaktadır.
- Kadına yönelik şiddetle mücadelede en etkili yöntem elektronik kelepçe ve kadın sığınma evleridir.

Öz: Kadına yönelik şiddet, günümüzde önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Kadınlar özellikle eşleri ve aile üyeleri tarafından birçok şiddet türüne maruz kalmaktadır. Bu noktada devlet ve sivil toplum kuruluşları şiddet mağduru kadınlar için koruyucu hizmetler sunmaktadır. Bu çalışmada ise, kadına şiddetle mücadelede kurumların rolü ve saha çalışanlarının deneyimleri ele alınmıştır. Araştırma; kurumların şiddetle baş etme stratejilerinin, sahada karşılaşılan zorlukların ve şiddet mağduru kadınlara verilen hizmetlerin neler olduğu gibi sorulara odaklanmıştır. Çalışmada, yöntem olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve buradan hareketle yarı yapılandırılmış sorular eşliğinde Konya ili çerçevesinde 15 saha çalışanı ve gönüllüsüyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerden hareketle; şiddet mağdurlarına destek veren katılımcıların kadın alanında çalışmayı sevdiği ancak tüm çabaları sonucunda kadının şiddet döngüsünden kurtulmak istemeyişi mesleki doyumluluklarını olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma verilerine göre; şiddet mağduru kadınlara başta ŞÖNİM ve Kadın Konukevleri olmak üzere yeterli düzeyde koruyucu hizmetlerin verildiği ancak önleyici hizmetlerde eksiklikler olduğu söylenebilir. Bu bağlamda şiddet uygulayıcılarının bilinçlendirilmesi ve şiddet mağduru kadınların ise bu döngüden cesaretle kurtulmaları için ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları noktasında desteklenmeleri gerektiği öne çıkmaktadır Elektronik kelepçe ve kadın sığınma evlerinin şiddetle mücadelede en etkili yöntemler olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kadına Yönelik Şiddet, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele, Kadınların Şiddetle Mücadele Stratejileri, Şiddetle Mücadelede Formel Destekler.

* Doç Dr. Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Konya, gaksan@selcuk.edu.tr. ORCID: 0000-0001-5051-4630

** Uzm. Sosyolog, Konya, dilankrc97mail.com, ORCID: 0000-0002-8103-9788

Bu çalışma Doç. Dr. Gamze Aksan'ın danışmanlığında, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Dilan Karakoç tarafından 2024 yılında yüksek lisans tezi olarak savunulan "Kadına Şiddetle Mücadelede Devlet ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Uygulamalı Bir Araştırma" isimli çalışmanın verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Highlights:

- Physical and psychological violence Are the most commonly encountered forms in the field.
- The initiative in combating violence often lies with the victim. In addition, the cycle of violence that occurs when the victim wants to return to the perpetrator of violence leads to re-victimization. These factors damage volunteerism and professional motivation for field workers.
- Education and economic freedom make it easier to cope with violence and also keep women away from the cycle of violence.
- The most effective method in combating violence against women is electronic bracelets and women's shelters.

Abstract: Violence against women continues to be a significant issue today. Women are particularly exposed to various types of violence, especially from their partners and family members. In this context, both the state and non-governmental organizations provide protective services for women who are victims of violence. This study examines the role of institutions in addressing violence against women and examines the experiences of field workers. The research focuses on questions such as the strategies institutions employ to combat violence, the challenges faced in the field, and the services provided to women victims of violence. A qualitative research method was used in the study, and in-depth interviews were conducted with 15 field workers and volunteers in the province of Konya through semi-structured questions. Based on the data obtained, it was concluded that the participants who provide support to violence victims are deeply committed to working in the women's field; however, despite all their efforts, the unwillingness of women to escape the cycle of violence negatively affects their professional satisfaction. According to the research findings, it was understood that sufficient protective services, primarily through Women's Shelters and Domestic Violence Prevention Centers, are provided to women victims of violence, but there are shortcomings in preventive services. In this regard, it is essential to raise awareness among perpetrators of violence and support women victims of violence in gaining economic independence so that they can bravely break free from this cycle. The most effective method in combating violence against women is electronic clamp and women's shelters.

Keywords: Violence Against Women, Combating Violence Against Women, Women's Strategies for Combating Violence, Formal Support in Combating Violence

Summary:

Violence against women continues to be a significant problem today, and women are subjected to many types of violence, including physical, psychological, sexual and economic violence, especially by their spouses and family members. Many women hide the violence they experience until they are almost helpless due to their social upbringing, traditional norms, fear of separation from their children and various impossibilities, which makes it difficult to base cases completely on statistical data. Although women who are victims of violence see formal support mechanisms as a last resort, the state and non-governmental organizations provide protective services for women at this point. In line with the fight against violence against women, which is an important agenda item both in our country and in many other countries around the world, certain institutions protect victims and try to control perpetrators with deterrent measures and punishments. In this context, there are various shelters, non-governmental organizations, and state institutions to provide support to women who are subjected to physical violence, and efforts to protect women continue to increase every day. This study focuses on understanding the phenomenon of violence against women and the functioning of formal mechanisms through formal experiences. The literature on the subject mostly focuses on the traumas experienced by women who are victims of violence, the problems they encounter and the services they receive. In this study, the aim is to understand the struggle against violence against women through the experiences of expert field workers who support women, which differs from the widespread literature. Therefore, the field research part of this study focuses on violence against women as the functioning of formal mechanisms and the experiences of state and civil society organization employees who fight against this problem. It is aimed to seek answers to questions such as what the strategies of institutions to cope with violence are, the services provided to women who victims of violence

are, the difficulties and limitations encountered in the field. In the study, qualitative research technique was used in order to provide a different perspective on the phenomenon of violence against women and to analyze it in depth. Semi-structured and open-ended interview questions were used to obtain the data of the study. Based on this, in-depth interviews were conducted with 15 civil society volunteers and field workers in state institutions in order to look at the problems of women who are victims of violence from a different perspective within the framework of Konya province. The interviewed participants were asked 14 main questions within the framework of demographic information, experiences in the field, services they provide and professional satisfaction. As a result of the interviews, various data were obtained from the participants' answers and then these data were evaluated using thematic analysis technique.

This research was conducted in two scopes, consisting of data obtained from civil society volunteers and field workers working in state institutions. Based on the data, it was observed that most of the field workers and volunteers were young women with high education levels and were selected to reach women more easily and to progress the studies more easily. The basic data in the study were mostly obtained from the answers given by field workers in formal institutions. It was observed that field workers working in state institutions were more functional and experienced in dealing with cases one-on-one, accompanying the process and finding solutions due to the responsibility of the work done. Volunteers working in the field were active in suggesting formal support methods to the women who reached them and directing them to state institutions, and therefore it was determined that they acted as bridge institutions. According to the field experiences of the participants, the most frequently encountered types of violence are mainly psychological and physical violence. However, in reality, women do not complain unless they encounter physical violence, and when the violence reaches extreme levels and poses a risk, it is among the observation data of the field workers that they seek support.

The majority of field workers who provide support to women victims of violence stated that they were interested in their field of work; however, they stated that some limitations they encountered in reaching their goal due to reasons such as women re-entering, being forced to or wanting to enter the cycle of violence at the end of the day reduced their work efficiency. Based on this, it is possible to say that the initiative's belonging to the victim in combating violence, the cycle of violence that occurs when the victim wants to return to the perpetrator of violence and re-victimizations damage the volunteering and professional motivation of field workers. According to other data obtained from the research, it was determined that adequate protective services are provided to women victims of violence, especially through ŞÖNİM and Women's Shelters, but there are deficiencies in preventive services. Some social stereotypes supporting the profile of those who perpetrate violence against women need to change, potential perpetrators need to be made aware, expert training needs to be provided and studies on this subject need to be increased. In addition, it is among the results of the obtained data that women who are educated and have economic freedom can cope with violence more easily and at least do not return to the cycle of violence, but women who do not have economic freedom somehow return to areas of violence, are afraid of living a life on their own and do not dare. In this context, women who are victims of violence need to be supported in terms of their economic independence in order to courageously escape the cycle they are in. On the other hand, it has been determined that field workers face some risks during home visits, cannot fully reach women due to the lack of professional staff, and there are some points where they are limited such as social patterns and mindsets. When a general evaluation is made, women who are victims of violence are supported and provided services by many institutions and organizations, and thanks to these mechanisms, women can more easily express that they have been subjected to violence and learn how to cope. Although there are some situations that need to be regulated, in general, protective services, which are the main guidance and counseling services provided to women who are victims of violence, are mostly sufficient, but the lack of preventive services has been highlighted in the comments of the participants. It has been determined that the most efficient techniques in protecting women from violence and preventing the continuation of violence is the electronic clamp and women's shelters.

Giriş

Kadına yönelik şiddet, günümüzde hâlâ önemli ve çözülmesi gereken bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Kadınlar, özellikle eşleri ve aile üyeleri tarafından fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik şiddet türlerine maruz kalmaktadır. Bu vakaların tam anlamıyla istatistiksel bir veriye dayandırılması zordur çünkü pek çok kadın yaşadıkları şiddeti gizlemekte, yalnızca son çare olarak devlet kurumlarına veya sivil toplum örgütlerine başvurmaktadır. Toplumsal yetiştirilme tarzı, geleneksel normlar, çocuklarından ayrılma korkusu ve çeşitli imkânsızlıklar kadınları içinde bulunduğu durumu saklamaya zorlamakta, çoğu kadın çaresiz kalana dek şiddeti görmezden gelmeye çalışmaktadır. Ne yazık ki, şiddet mağduru olan kadınlar, genellikle destek almayı son seçenek olarak görmektedir.

Kadına yönelik şiddetle mücadele hem ülkemizde hem de dünya genelinde önemli bir gündem maddesi olarak yer almakta, özellikle fiziksel şiddete uğrayan kadınlar için çeşitli sığınma merkezleri ve kurumlar bulunmaktadır. Bu bağlamda, kurumlar "önleyici" ve "koruyucu" hizmetler sunarak, mağdurları koruma ve şiddet uygulayanları caydırıcı tedbirlerle kontrol altına almaya çalışmaktadır. Özellikle kadınların korunmasına yönelik çalışmalar her geçen gün artarak devam etmektedir. Kadına yönelik şiddetle mücadele sürecinde, devletin sunduğu çeşitli hizmetler sosyal faaliyetlerle birlikte yürütülmektedir. Devletin bu konuda aktif bir rol üstlenmesi ve sorumluluk alması hem bireysel hem de toplumsal açıdan büyük önem taşımaktadır. Kadına yönelik şiddet toplumda gittikçe daha görünür bir sorun olmaya başladıkça bu mücadeleye verilen önem de artmaktadır.

Literatürde kadına yönelik şiddet, geniş kapsamlı olarak ele alınmış bir konudur. Bu bağlamda, şiddetin nedenleri ve sonuçları, kadınların ve kurumların bu sorunla baş etme yolları tartışıldığı görülmektedir. Gerçekleştirilen araştırmalar ise çoğunlukla şiddet mağduru kadınların yaşadıkları travmalar, karşılaştıkları sorunlar ve aldıkları hizmetler üzerinde durmaktadır (bk. Okutan 2007; Açıkgoz 2015; Sabit 2019; Başar 2019; Molina 2020, Ceylan 2024). Bu çalışmada, formel mekanizmaların işleyişi olarak kadına yönelik şiddet ve bu sorunla mücadele eden devlet ve sivil toplum kuruluşlarının çalışanlarının deneyimlerine odaklanmaktadır. Bu çerçevede kurumların şiddetle nasıl mücadele ettiği, sahada karşılaşılan zorluklar ve sınırlılıklar üzerine sorulara yanıt aranması amaçlanmıştır. Çalışmada şiddet mağduru kadınlara destek veren kurumların saha çalışanlarının deneyimlerini ortaya koymak amacıyla yapılmış nitel araştırma verilerine yer verilmiştir. Katılımcılara derinlemesine mülakat yöntemiyle yarı yapılandırılmış sorular sorulmuş ve katılımcıların anlatılarının analizleri sonucunda bulgulara ulaşılmıştır. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle kadına yönelik şiddetin kavramsal ve kuramsal bir çerçevede ele alınması ve yapılan araştırmalar ışığında şiddetin türleri ve kadınların şiddetle baş etme stratejilerinin açıklanması amaçlanmıştır. Ayrıca feminist, sosyolojik ve psikolojik kuramlar incelenmiş, ülkemizde bu alanda çalışan kurum ve kuruluşların şiddetle mücadeledeki rolleri değerlendirilmiştir. Çalışmanın ikinci kısmında ise, nitel araştırma prensipleri çerçevesinde araştırma tasarımı ve katılımcıların verdiği bilgiler doğrultusunda analizler gerçekleştirilerek veriler yorumlanmıştır.

Şiddet Kavramı ve Kadına Yönelik Şiddet

Şiddet kelimesi, Arapça kökenli olup “güç” ve “sertlik” gibi anlamlar taşımaktadır. Ancak, şiddet kavramının olumsuz anlamda kullanılmasının kökeni daha çok Almanca ve İngilizce dillerine dayanmaktadır; Latince kökenli bir kelime olarak “zarar verme”, “ihlal etme” gibi anlamlara sahiptir (Sunguray 2018). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ise şiddeti, fiziksel ya da duygusal gücün, birey veya gruplara zarar verme amacıyla kasıtlı olarak kullanılması olarak tanımlar (WHO, 2002).

Literatürde şiddet olgusunu açıklayan yaklaşımlar şiddet olgusunun psikolojik ve sosyolojik boyutlarını göstermektedir. Psikanalitik kuramın öncüsü Sigmund Freud, şiddetin doğuştan gelen yıkıcı dürtülerden kaynaklandığını savunmuştur. Freud'a göre, bireylerin şiddet eğilimleri toplumsal onay almayan dürtülerden oluşur ve bu dürtülerin kontrolü oldukça zordur (Nancy, 2014). Araştırmalar, suçun genetik temellerle ilişkili olduğunu ve birden fazla genin suça yönelimi artırabileceğini göstermektedir (Dolu 2010). Ancak, şiddetin kazanılmış bir davranış olduğunu savunan yaklaşımlar da vardır. Sevgi ve saygının eksik olduğu bir ortamda büyüyen bireylerin olumsuz bir benlik geliştirdiğini ve toplumsal normların dışına çıkma eğiliminde olduğunu belirten yaklaşımlar bu durumla ilişkilendirilir (Nye 1998). Davranışçı psikologlar ise şiddetin öğrenilen bir davranış olduğunu savunur. Bu bakış açısına göre saldırganlık çevresel etkilerle öğrenilen bir davranıştır ve bu davranışlar çevre tarafından desteklenip teşvik edildiğinde alışkanlık hâline gelir (Fromm 2011; Eron 1987; Nye 1998).

Sosyolojik açıdan şiddet; bu olgunun tarihselliğini, toplumsal inşasını, analitik bir başlangıç noktası olarak alır. Şiddetin belirgin görüntüsü toplumsal (ve politik) örgütlenmenin tarihsel biçimlerinden ayrı var olmaz, gerçekte her zaman toplumsal çerçevelere gömülmüştür. Sosyolojik açıdan şiddetin algılanışı ve toplumsal ifadesi, her zaman toplumsal anlamların ve toplumsal eylemin meşru kontrol biçimlerinin doğuşuyla ilişkili olarak görülmelidir. Bu bakış açısından, toplumlar her zaman "şiddetle" sürdürdükleri özel ve tarihsel olarak rastlantısal ilişkiyle karakterize edilir (Hartmann 2017, 4). Diğer taraftan şiddeti anlamının kilit noktalarından birisi, her şeyden önce bir toplumda var olan grupların yapısı ve onların duygusal bağlarını yansıtan ahlakları olarak görülmektedir. Ahlaki sınırlar bazı kişileri ahlaki yükümlülük sınırlarının ötesine taşıyabilir, ancak şiddeti sadece ahlaki olarak kayıtsız değil, ahlaki olarak motive edici kılan çatışmaları da organize edebilir. Buna ek olarak, tabakalaşmanın içsel sınırları göz önünde bulundurulduğunda, ahlaki taleplerin ve bunlara karşılık gelen şiddet biçimlerinin, aynı zamanda egemenlik veya özgürlük uğruna içsel mücadelede de var olduğu ifade edilebilir (Collins, 1974, 419). Dolayısıyla şiddet bireysel güdülerden toplumsal yapı, ilişki ve etkileşim alanlarına uzanan çok boyutlu bir kavramdır.

Kadına yönelik şiddet ise kadının varlığına yönelik olarak gerçekleştirilen, çoğunlukla psikolojik ve fiziksel boyutta ortaya çıkan bir güç kullanımudur. Gerçekte bu şiddet türünün literatüre geçmesinin asıl nedeni şiddetin mağdurunun çoğunlukla kadın olmasıdır. Kadınlar, din, dil, köken ya da statü fark etmeksizin şiddetin farklı biçimlerine maruz kalabilmektedir (Kendirli 2023). Türkiye’de yapılan araştırmalar, kadına yönelik aile içi şiddetin yaygın olduğunu ortaya koymuş, özellikle kocalar, eski eşler ya da yakın ilişki içinde olunan kişiler tarafından uygulandığını göstermiştir (TBMM Genel Kurulu, 1997). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) raporunda; 2005-2018 yıllarını kapsayan 161 ülkeden alınan verilerde, 735 milyon kadının, hayatlarında en az bir kere şiddete maruz kaldığı belirtilmiştir (Doğan ve Kahraman 2023, 71). Dünya Sağlık Örgütü’nün verilerine göre, dünya genelinde kadınların %35,1’i fiziksel veya cinsel şiddete maruz kalmakta; bu oran Türkiye’de de benzer sonuçlar göstermektedir. 2008 ve 2014 yıllarında yapılan “Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması” sonuçları, kadınların yaşamları boyunca eşleri ya da eski eşleri tarafından fiziksel şiddete maruz kalma oranlarının 2008’de %39,2 iken, 2014’te %35 oranında olduğunu göstermiştir. Ayrıca, duygusal istismar %44 oranında tespit edilirken kırsalda yaşama ve düşük eğitim düzeyi kadınları daha dezavantajlı hâle getirmektedir (Kendirli 2023).

Kadınların büyük bir kısmı, yaşadıkları şiddeti gizlemekte, bu durum şiddet vakalarının tam olarak kaydedilememesine neden olmaktadır (Aktaş 2006). Nitekim farklı biçimlerde ortaya çıkarsa da kadına yönelik şiddetin her türü olumsuz sonuçlar doğurur. Bu nedenle, herhangi bir şiddet

türünün diğerinden daha az zararlı olduğunu söylemek mümkün değildir. Yapılan çalışmalarda yaygın şiddet türleri fiziksel, cinsel, psikolojik-duygusal-sözel, ekonomik olarak ifade edilmiştir. Burada her bir kavram birer şiddet biçimi olarak şiddetin verdiği zararı da göstermektedir. İlk olarak fiziksel şiddet, bir kişinin başka bir kişiye fiziksel güç kullanarak zarar vermesi anlamına gelir ve kadınlara yönelik şiddet türleri arasında en yaygın olanıdır (Atman, 2003). Toplum tarafından kabul edilmeyen ve ciddi sonuçlar doğuran fiziksel şiddet; tekme atma, tokatlama, saç çekme, dövme, kesici aletlerle yaralama, silahla saldırı, yakma gibi davranışlar olarak ortaya çıkar. Bu tür şiddet, kadının ölümüne yol açabilen yüksek riskli bir eylemdir (Kamer 2015; Altınay ve Arat 2008). Fiziksel şiddet genellikle tek başına gerçekleşmez; çoğu zaman duygusal, cinsel veya sözel şiddetle bir arada uygulanır. Diğer bir tür olan cinsel şiddet, bir kişinin rızası olmadan cinsel ilişkiye zorlanması olarak tanımlanır ve bu tür şiddet, zorlayıcı tutumlarla gerçekleştirilir (Kılıç 2009, 50-57). Kadına yönelik cinsel şiddet, en ağır şiddet biçimlerinden biridir ve hem fiziksel hem de psikolojik açıdan yıkıcı etkiler doğurur. Eşler arasında bile, rıza dışı cinsel ilişkiye zorlanma durumu tecavüz olarak kabul edilir. Ayrıca, ensest ilişki, zorla evlendirme, zorla doğum yapma veya kürtaj gibi olaylar da cinsel şiddet örnekleri arasında yer alır. Cinsel taciz, cinsel organlara zarar verme ve aşağılayıcı sözler de bu kategoriye girer (Karataş vd. F2008, 34). Cinsel şiddetin sonuçları arasında kadınlarda yaralanmalar, kronik ağrılar, depresyon, madde bağımlılığı gibi ciddi sağlık sorunları, ayrıca, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, istenmeyen gebelikler ve enfeksiyonlar gibi olumsuz sonuçlar da sıklıkla görülmektedir. Türkiye’de yapılan araştırmalar, evli kadınların %15,1’inin cinsel şiddete maruz kaldığını göstermektedir (Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Ankara, 2009). Toplumda cinselliğin mahrem bir konu olarak görülmesi sebebiyle, cinsel şiddet genellikle gizlenmekte ve bu nedenle istatistiklere yansıyan oranlardan daha fazla olma ihtimali bulunmaktadır. Psikolojik şiddet türü genellikle duygusal ve sözlü şiddetle birlikte görülmekte ve küfür, hakaret, tehdit, aşağılama gibi davranışlarla kendini göstermektedir. Psikolojik şiddet, fiziksel şiddet gibi görünür izler bırakmasa da kadının kimliğini ve özgüvenini zedeleyerek uzun vadede daha kalıcı etkiler bırakabilir (İlkkaracan ve Gülçür 1996; Polat 2001). Ekonomik şiddet ise kadının çalışmasını engellemek, gelirene el koymak veya maddi kaynaklarını kontrol etmek gibi davranışlarla kendini gösterir (Erdem 2007, 46). Ataerkil yapının hâkim olduğu topluluklarda, kadının ekonomik özgürlüğü elde etmesi, çoğu zaman geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine bir tehdit olarak algılanır. Kadın, ekonomik anlamda bağımsızlık kazandıkça, ataerkil düzenin temel dinamiklerine karşı çıkmış olur. Bu durum şiddeti körükleyebilmektedir.

Kadına yönelik şiddetin analizinde kuramsal yaklaşımların katkıları büyüktür. Burada başlıca kuramsal yaklaşımlar olarak feminist kuram, sosyolojik kuram ve psikolojik kuram öne çıkmaktadır. Bu yaklaşımlar, şiddetin nedenlerini anlamak için farklı perspektifler sunmaktadır. Bu yaklaşım içerisinde sosyal hareket motivasyonu olarak da gün geçtikçe yaygınlık kazanan feminist kuram, modern dünyanın yapısının bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Genel olarak bu düşünce, eşit haklar talep eden kadınların, toplumsal sistemdeki eşitsizliklere karşı direnişlerini vurgular (Akyılmaz 2015, 4-6). Buna bağlı olarak feminist kuramın üç temel unsur üzerine inşa edildiği görülmektedir. Bunlar “eşit haklar: kadınların erkeklerle eşit fırsatlara sahip olma hakkı; ezilmişlik: farklı etnik ve dini kökenlere sahip kadınların sistematik olarak ezilmesi ve bu duruma karşı direniş geliştirmeleri ve farklılık: cinsiyetler arasındaki farkların ve bu farklılıkların toplumsal yapılar üzerindeki etkilerinin incelenmesi” (Aktaş 2013; Akyılmaz 2015, 2-5) şeklinde ifade edilebilir. Sosyolojik kuram ise, şiddeti sosyal öğrenme kuramı çerçevesinde ele alır. Bandura’nın sosyal öğrenme kuramına göre, bireyler toplumda gözlem yoluyla davranışlarını şekillendirir. Bu süreçte, edimsel koşullanma, model alma ve taklit etme aşamaları devreye girer (Dökmen 2009, 34). Sosyolojik kurama göre, aile içindeki şiddet normalleşir ve çocuklar bu

durumu öğrenerek sosyal hayatlarına taşırlar (Bilican Gökkaya ve Ayan 2017, Erçetin ve Altunhan 2020, 77-78). Psikolojik kuram, kadına yönelik şiddeti iki ana teori üzerinden açıklar: Bilişsel çelişki teorisi ve saldırganlık teorisi. Bilişsel çelişki teorisi şiddete maruz kalan kadınların, sürekli olarak şiddet ortamında yaşadıkları için bu durumu normalleştirmeye başladıkları fikrine dayanır (Temiz 2008, 32). Saldırganlık teorisinde ise şiddetin öğrenilen bir davranış biçimi olması üzerinden saldırganlığın aile içindeki şiddete maruz kalan çocuklarda içselleşmesi ve buna bağlı saldırgan davranışlar geliştirebilmeleri odak noktasıdır. Bu süreçte, erkek çocuklar için babalar rol model olarak şiddet eylemlerinin taklit yoluyla öğrenilmesinin yolunu açar. Kadına yönelik şiddeti anlamak için bu kuramsal yaklaşımlar, sosyolojik dinamikler, psikolojik etkenler ve feminist bakış açılarını bir araya getirerek daha kapsamlı bir çerçeveye sunmaktadır.

Kadına Yönelik Şiddetin Nedenleri ve Şiddetle Mücadelede Kadınların Stratejileri

Kadına yönelik şiddet, tarihsel bir olgu olarak geçmişten günümüze kadar devam eden ve kültürel kodlarla nesilden nesile aktarılan bir sorundur. Arkeolojik ve antropolojik araştırmalar, savaş dönemleri dışında bile kadın kemiklerinde tahribat izlerine rastlandığını göstererek, kadına yönelik şiddetin tarihteki varlığını kanıtlamaktadır (Köse ve Beşer, 2007, 47-48). Günümüzde ise kadınların kamusal hayata daha aktif katılımlarıyla, bu sorun daha görünür ve önemli bir hâle gelmiştir.

Kadına yönelik şiddetin ortaya çıkmasını kolaylaştıran çeşitli toplumsal ve bireysel dinamikler vardır. Bunlar arasında toplumun şiddeti normalleştirilmesi, çocuklukta öğrenilen şiddet davranışları, akıl sağlığı sorunları, öfke kontrolsüzlüğü, madde bağımlılığı ve stres gibi faktörler yer almaktadır. Tüm bunlar şiddetin kökeninde yatan biyolojik ve psikolojik nedenler, kültürel nedenler ve ekonomik unsurların birleşimidir. Kültürel nedenler şiddetin öğrenilen bir kazanım olması, şiddet davranışlarının ortaya çıkmasında aile ve içinde yaşanılan kültürün etkisi gibi dinamiklere dikkat çekerek şiddetin kaynağı olarak gösterilmektedir. Kişinin başkasına şiddet eylemlerinde bulunması genel olarak erken çocukluk ve ergenlik süreçlerinde, bununla birlikte yine bireyin aile ve yaşam biçimlerinde şiddete maruz kalması, şiddete başvurmasına neden olan etkenler arasında yer almaktadır. Şiddetin kültür ile ilişkisinde ortaya çıkan dinamikler, şiddetin kuşaktan kuşağa aktarılması, iletişimsizlik, etkileşim kurulması sırasında yeteri kadar başarılı olunamaması, fikir ve düşüncelerin şiddeti tetikleme, yanlış ifade kullanımları, namus kavramları ve buna ilişkin ataerkil kodlar gibi nedenler kültürel nedenler arasında gösterilmektedir (Gökkaya ve Ayan 2013, 48). Diğer taraftan eşler arasında hâkimiyetin kurulma isteği, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, ayrımcılık ve ataerkil aile yapıları gibi faktörlerin belirlediği algılar ve tutumlar, şiddetin ortaya çıkmasına neden olan kültürel nedenlerden en bariz olanlarıdır.

Şiddetin ortaya çıkmasında etkili olduğundan bahsedebileceğimiz ekonomik dinamikler iktisadi konulara dayanan durumları kapsar. Ekonomik şiddet, kadının gelir, gider ve harcamalarının kontrol altına alınmasıyla kendini gösterir. Erkek, kadını maddi anlamda cezalandırıcı davranışlarla baskı altına alabilir, kadının maddi kaynaklara erişimini engelleyebilir ve çalışmasını zorlaştırabilir. Ataerkil toplum yapısında kadının çalışması istenmez, zira maddi bağımsızlık kazandığında güçleneceği düşünülür. Bu da kadının evde daha itaatkâr bir rol üstlenmesi için tahakküm altına alınmasını hedefler (Akkaş ve Uyanık 2016, 33-34). Ekonomik şiddete maruz kalan kadınlar genellikle toplumda ekonomik olarak geri planda bırakılmış bireylerdir.

Şiddet eylemlerinin ortaya çıkmasında genel olarak stres ile başa çıkamama, yeteri kadar kaynakların sağlanamaması, şiddetin onaylanması, cinsiyet kimlikleri, itaatkâr olunmaması,

kadınların incinebilir ve narin bir vücuda sahip olmaları gibi nedenler sonucunda şiddet gerçekleştiğinde oldukça olumsuz durumları da beraberinde getirmektedir. Toplumsal hayatın yapısını ve işleyişini bozan şiddet, kadınların sağlığını tehdit edebilir ve dengelerini sarsabilir, uzun vadede kalıcı sağlık problemlerine neden olabilir. Bu durum, kadınların yaşadıkları ruhsal sıkıntıları da derinleştirir (Saatçi 2002,63). Şiddetin ortaya çıkarttığı sonuçlar fiziksel, ruhsal ve üreme organları üzerinde etkiler olarak üç ana grupta değerlendirilmektedir. Şiddet sonucu kadınlarda diş, burun, kafa, kol kırıkları, kas yırtılmaları, yanıklar ve bilinç kaybı gibi ciddi fiziksel hasarlar (Akyürek 1998), cinsel yolla bulaşan hastalıklar, sindirim bozuklukları, yeme problemleri, iltihap ve üreme sağlığı sorunları görülmektedir. Bu kadınların fiziksel fonksiyonlarının azaldığı ve şiddet görmeyen kadınlara kıyasla daha fazla yatağa bağımlı oldukları gözlemlenmiştir (Kadın Çalışmaları Dergisi 2007). Ayrıca şiddete maruz kalan kadınların büyük çoğunluğu psikolojik olarak bir dizi sorun yaşamakta; depresyon, stres, intihar düşünceleri, madde ve alkol kullanımı gibi problemler şiddet mağduru kadınlarda yaygın olarak görülmektedir. Özellikle cinsel şiddete maruz kalan kadınlarda, depresyon, anksiyete ve somatik şikâyetler öne çıkmaktadır (Akyürek 1998). Ortaya çıkan bu sağlıksız durum diğer aile üyelerine, özellikle çocuklara yansır. Kadınlar yaşadıkları olumsuzluklar nedeniyle öfkelenmekte ve öfke davranışlarını çocuklarına yöneltebilmektedir. Aile içinde bu tür bir ortam, çocuklar için risk faktörü oluşturur (Kardam ve Yüksel 2010,74, Altunsu Sönmez 2019, 129).

Şiddet ile karşılaştıklarında kadınların uyguladıkları mücadele stratejileri, her kadında farklılık göstermekte ve genellikle kadının eğitim seviyesi, sosyo-ekonomik düzeyi ve aile yapısı gibi faktörlere bağlı olarak değişmektedir. Araştırmalar, bazı kadınların şiddete karşılık verdiğini, bazılarının ise aile ve toplum baskısı nedeniyle sessiz kaldığını göstermektedir. Bu bağlamda kadınlar, eğitimlerini sürdürme veya ekonomik özgürlüklerini elde etme taleplerinde bulunarak kendilerini şiddetten kurtarma yollarını aramaktadır. Bu stratejiler genel olarak “şiddet göstermek ve şiddete sessiz kalmak”, “eğitim”, “ekonomik bağımsızlık” şeklinde ele alınabilir (Karaman ve Doğan 2023, 55). Şiddet gören kadınlara dair sosyal gelişmeler, kadınların şiddeti saklamamalarına ve kendilerini savunmalarına neden olmuştur. Kadınlar, ya şiddete karşı daha saldırgan bir tutum sergileyerek tepki göstermekte ya da mücadeleyi bırakma tavrı sergileyebilmektedir. Diğer taraftan eğitimdeki farklılıklar, kadınlarda önemli değişimlere yol açmaktadır. Eğitimle birlikte kadınlar, yaşam kalitesini artırma motivasyonu ile kendilerini geliştirme arzusuna girmektedirler. Şiddet mağduru olan kadınlar, yaşadıkları olumsuz durum nedeniyle bir aydınlanma yaşayarak eğitim almaya önem vermekte ve bu sayede şiddetin azaltılacağını düşünebilmektedir (Kocacık 2001,61,63). Şiddete maruz kalan kadınlar, kendilerini sosyal ve ekonomik alanda var edemedikleri için şiddete uğradıklarını düşünebilir. Ekonomik bağımsızlık, kadınların şiddete maruz kalmamaları için önemli bir strateji olarak görülmektedir. Bu nedenle kadınların, eğitimle birlikte ekonomik bağımsızlıklarını elde etmek için sürüp giden mücadelelerinin bulunduğu söylenebilir (Karaman ve Doğan 2023,79).

Tüm bunların yanı sıra kadına yönelik şiddetle mücadelede daha kolektif ve formel yolların deneyimlenmesi söz konusudur. Kadına yönelik şiddet ile kadınların kamusal hayatta mücadele yolları Türkiye açısından değerlendirildiğinde 80’li yılları akla getirmektedir. Kadına yönelik şiddet, Türkiye’de 1980’li yılların sonlarından itibaren bir sorun olarak ele alınmaya başlanmış, durum daha açık dile getirilerek bu dönem sonrasında toplumsal farkındalık artmıştır. Kadınların, boşanma konusunda güç elde ettiği, çeşitli sığınma merkezleri ve yasal haklar sayesinde hayatlarını sürdürebileceklerinin anlaşılması ile sürecin devam ettiği görülmektedir (Aksan 2013, 190). Kadın odaklı sosyal hareketlerin, özelde de sivil toplum kuruluşlarının konuyla ilgili tepkisinin başlangıcı, kadının gerçekleştirdiği boşanma talebinin “kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmemek gerekir” şeklindeki hâkim sözleri ile reddedilmesi ile

ilişkilendirilmektedir. Bu durum kadın hakları konusunda eylemlerin başlamasına zemin hazırlamış, Türkiye’de “Dayağa Karşı Kadın Dayanışması” gibi feminist eylemler, bu dönemde öne çıkmıştır (Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, 2013).

Kadına yönelik şiddetle mücadele amacıyla çeşitli yasalar ve uygulamalar geliştirilmiş, kadın konukevleri, kadın hakları komisyonları ve şiddete maruz kalanlar için destek hatları oluşturulmuştur. Konu ile ilgili bilimsel çalışmaların artması ise resmin daha net görülmesine zemin sağlayarak koruyucu ve önleyici uygulamaların yolu açılmıştır. Örneğin Türkiye’de 5385 kadın katılımcıyla yapılan araştırmada, kadınların %32,5’inin eşleri tarafından şiddete maruz kaldığı saptanmıştır (Vatandaş, 2003, 103). Arat ve Altınay (2007) tarafından yapılan bir çalışmada ise, katılan kadınların %84’ü "haklı dayak yoktur" ifadesini desteklemiştir. Ege Üniversitesi Psikiyatri Anabilim Kliniği’nde yapılan bir araştırmada, kadınların %62’sinin eşleri tarafından fiziksel şiddete maruz kaldığı ortaya çıkmıştır (Vahip ve Doğanavargil, 2006, 39). Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu’nun verilerine göre, her 100 aileden %34’ünün fiziksel şiddete maruz kaldığı, %53’ünün ise sözel şiddet yaşadığı belirtilmektedir (Yetim ve Şahin, 2008, 28-29). 2002-2009 yılları arasında kadın cinayetlerinde %1400 oranında bir artış gözlemlenmiştir. Bu gibi araştırmalar ve istatistiki veriler şiddetle daha fazla formel mücadele yollarını zorlamıştır.

Günümüzde kadına yönelik şiddet hem yasal hem de siyasi düzlemde etkisini göstermeye devam etmektedir. Yasal olarak tanımlanmış ve karşısında bir dizi cezalandırıcı mekanizma devreye girmiştir. Ancak bu mekanizmaların uygulanma sürecinde toplum içerisinde etkinlik göstermediği gibi, toplum içinde de kadına karşı şiddet hâlâ çarpıcı biçimde görünürdür. Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temel göstergelerinden birisi olmasının yanı sıra artan vakaların nedenlerinin çok boyutlu olarak analizi, örneğin bağımlılık gibi şiddeti körükleyen dinamiklerin araştırılması önemli bir gereklilik hâline gelmiştir.

Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Devlet ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü

Bu çalışmanın temel odağı şiddeti önlemede formel mekanizmaların işleyişine dair saha çalışanlarının deneyimlerini içeren anlatılardan elde edilen bulgular ile şiddeti önlemede formel mekanizmaların işleyişini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda şiddetle mücadelede devlet ve sivil toplum kuruluşlarının yeri, çalışmanın amacı bakımından önem kazanmaktadır. Kadına yönelik şiddet günümüzde artan vakalar nedeniyle de toplumda oldukça önemli bir sorun olarak kabul edilmektedir. Bu sorunun ortadan kaldırılması amacıyla hem devlet hem de sivil toplum kuruluşları çeşitli faaliyetler yürüttüğü bilinmektedir. Konuya dair yasal prosedürler, mevzuat ve uygulamalara dair sınırları belirli keskin çerçeveler var olsa da ne yazık ki şiddet olayları ve medyadaki görünümleri niteliksel ve niceliksel yönleriyle rahatsızlık verici boyutlara ulaşmıştır. Çalışmanın bu kısmında kadına yönelik şiddetle mücadele eden formel kurumlar ve işleyişleri, araştırmada elde edilen saha verilerinin daha doğru bir zeminden anlaşılabilmesi açısından ana hatlarıyla ele alınacaktır.

Türkiye’de 80’li yıllar sonrasında daha somut olarak ilgi konusu haline gelen kadına yönelik şiddetle mücadele 1990’ların sonlarına kadar uzanarak, özellikle sivil toplum kuruluşlarının öncülüğünde başlamıştır. 2000’li yıllarda ise kamu kurumları ve iş birlikleri daha fazla ön plana çıkarak sivil toplum kuruluşlarının belediyeler ve valiliklerle iş birliği yapması, kamu kurumlarının kadına yönelik şiddetle mücadele etmeye başlamasını sağlamıştır. İçişleri Bakanlığı, 2006 yılında “Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesinde Polisin Rolü” isimli bir yönetmelik imzalayarak, kolluk kuvvetlerine yönelik eğitim programları düzenlemiştir (Polis Akademisi Başkanlığı 2018). Ayrıca, Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü ve Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü arasında yapılan iş birlikleri, sağlık personeline şiddetle mücadelede gerekli eğitimleri sağlamayı hedeflemiştir. 2009 yılında, Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi tarafından imzalanan

“Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadelede Yargı Mensuplarının Rolü Projesi Protokolü” ile yargı mensuplarının da bu mücadelede etkin rol alması sağlanmıştır. 2011’de kurulan Aile İçi Şiddet Bürosu, şiddet mağdurlarına özel hizmet vermeye başlamıştır. 2012’de Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde "Aile İçi Şiddetle Mücadele" birimi açılmış ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi için yasalar çerçevesinde çalışmalar yürütülmüştür (Dalkılıç 2021,75-78).

Yasal düzenlemeler ve protokoller açısından değerlendirildiğinde Türkiye, kadına yönelik şiddetle mücadelede dinamik bir yolun izlendiği, çeşitli yasalar ve yaptırımların gündeme geldiği görülmektedir. Bunlar arasında en önemli uygulamalardan biri 2012 yılında yürürlüğe giren 6284 sayılı kanun olurken bu kanuni düzenleme “Şiddeti Önleme ve İzleme Merkezleri”nin kurulmasını sağlamıştır. Bu merkezler, Türkiye genelinde kadınlara yönelik koruma hizmetleri sunmayı amaçlamaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, bu merkezlerin iletişim bilgilerini kamuoyuyla paylaşarak ulaşılabilirliği sağlamaya çalışmıştır. Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, şiddetin önlenmesi ve kadınların ekonomik olarak güçlenmesi amacıyla “Ulusal Eylem Planı” hazırlamıştır. 2016-2020 yıllarını kapsayan bu eylem planı, şiddete maruz kalan kadınların korunması ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması üzerine hedefler belirlemiştir. Planın amacı, toplumsal dönüşümler gerçekleştirerek kadınların güçlenmesini sağlamak ve şiddet mağdurlarına destek sunmaktır (Dalkılıç 2021, 75-78).

Devlet kurumlarının faaliyetleri değerlendirildiğinde, kadına yönelik şiddetle mücadele eden bu kurumlar, kadınların korunması için sosyal faaliyetler yürütmektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İl ve İlçe Müdürlükleri, Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM), sığınaklar, Alo 183 gibi destek ve ihbar hatları, sağlık kuruluşları, adli kurumlar, valilikler ve yerel yönetimler bu süreçte görev almakta ve çeşitli hizmetler sunmaktadır. Devletin bu konudaki sorumlulukları, kadınların haklarının korunmasına yönelik yasa yaptırım ve sosyal uygulamaları içermesi sebebiyle kadına yönelik şiddetle mücadelede bu kurumlarının rolü tartışılmaz öneme sahiptir.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, kadına yönelik şiddetle mücadelede kritik bir rol oynamaktadır. İlgili bakanlık, toplumda bütünlüğü sağlama, aile huzurunu koruma ve yardıma muhtaç olan kadınlar ile çocuklara çeşitli hizmetler sunma misyonunu üstlenmektedir. Bu kapsamda, kadınlara yönelik şiddeti önlemek amacıyla bir dizi mevzuat geliştirilmiştir. Bunlar; “şiddet, taciz ve istismar gibi her türlü olumsuz davranışın önlenmesine yönelik projeler ve kampanyalar düzenlemek, konferanslar, toplantılar ve seminerler aracılığıyla farkındalık yaratmak ve koruyucu, rehabilite edici sosyal hizmet faaliyetleri sunmak ve kadın konukları ve ilk kabul merkezlerini yönetmek” olarak ifade edilebilir.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, il ve ilçe müdürlükleri ile iş birliği içinde çalışarak şiddet gören kadınlara ücretsiz danışmanlık ve rehberlik hizmetleri sunmaktadır. Bu bağlamda, Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM) aracılığıyla şiddet mağdurlarının ihtiyaçları karşılanmaktadır. Bu merkezler, kadınların ve diğer şiddet mağdurlarının güvenliğini sağlamak için çeşitli hizmetler sunmaktadır. ŞÖNİM’ in ana işlevleri arasında şunlar yer almaktadır:

Farkındalık Yaratma: ŞÖNİM, toplumda şiddet konusunda farkındalık oluşturmak amacıyla eğitim programları, seminerler ve etkinlikler düzenlemektedir. Bu faaliyetler, bireylerin şiddetin çeşitli türleri ve etkileri hakkında bilinçlenmelerine yardımcı olmaktadır.

Destek Hizmetleri: ŞÖNİM, şiddete maruz kalan bireylere psikolojik, hukuki ve sosyal destek sunmaktadır. Mağdurlar, bu merkezlerde uzman personelden ücretsiz danışmanlık alarak, yaşadıkları zorluklarla başa çıkma konusunda rehberlik edilmektedir.

Acil Müdahale: ŞÖNİM, 7/24 hizmet vererek, şiddet mağdurlarının acil durumlarda hızlı bir

şekilde yardım alabilmelerini sağlamaktadır. Bu durum, şiddetin ne zaman ve nasıl ortaya çıkacağına belirsiz olması nedeniyle, hizmetlerin sürekli olarak hazır bulundurulmasını gerektirmektedir.

Kurumsal İşbirliği: ŞÖNİM, diğer kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlerle iş birliği yaparak, çok disiplinli bir yaklaşım sergilemektedir. Bu işbirliği, şiddetle mücadelede daha etkili ve kapsamlı hizmetlerin sunulmasına olanak tanımaktadır (Kandemir, 2020; Altıparmak, 2015).

ŞÖNİM, yalnızca şiddet sonrası hizmet talep edilen bir kurum değil, aynı zamanda şiddetin önlenmesine yönelik proaktif tedbirler geliştiren bir merkez olarak değerlendirilmektedir. Bu merkezler, şiddetin kök nedenlerini anlamak ve çözüm yolları geliştirmek amacıyla çeşitli araştırmalar ve projeler yürütmektedir.

Kadın konukevleri ise, fiziksel, duygusal, cinsel, ekonomik veya sözlü istismara maruz kalan kadınların ve varsa çocuklarının, şiddetten korunması, sorunlarının çözülmesi ve güçlendirilmesi amacıyla geçici süreyle barındırıldıkları sosyal hizmet kuruluşlarıdır. Bu kuruluşların sağladığı hizmetlerde öne çıkan başlıkların bazıları şunlardır (Tekdere ve Polat, 2022):

Kadınların Beyanı: Kadın konukevlerinde, kadınların beyanları esas alınmakta ve herhangi bir delil sunmalarına gerek yoktur.

İnsan Hakları: Konukevlerinde, insan haklarına saygı gösterilmekte ve toplumda cinsiyet eşitliği ilkesine uygun bir hizmet anlayışı benimsenmektedir.

Destek Hizmetleri: Kadınlara psikolojik, hukuki ve sosyal destek sunulmakta; ayrıca eğitim ve rehabilitasyon olanakları sağlanmaktadır.

Gizlilik ve Güvenlik: Kadın konukevlerinde gizlilik esas alınmakta ve tüm hizmetler güvenli bir ortamda sunulmaktadır.

Kadın konukevlerinin kontenjanı genellikle yirmi ile kırk kişi arasında değişmektedir. Ayrıca, kadınların kalma süresi altı ayı kapsamakta ve gerektiğinde uzatılabilmektedir (KSGM, 2016). Kadına yönelik şiddetle mücadelede önemli bir diğer araç da “Alo 183 Sosyal Destek Hattı”dır. Bu hat, şiddet mağduru kadınların ve tanıkların 7/24 ücretsiz olarak ulaşabileceği bir hizmet sunmaktadır. Aramalar gizli tutulmakta ve hızlı bir şekilde gerekli yardım sağlanmaktadır (AÇEV, 2020). Bu hat, sadece şiddet mağdurlarına değil, aynı zamanda şiddete tanıklık eden bireyler için de destekler içerir. Bu kuruluşlar, şiddet mağduru kadınların sosyal, psikolojik ve ekonomik güçlenmelerine yardımcı olmakta ve topluma yeniden kazandırılmalarında önemli rol oynamaktadır (KSGM, 2012; KADEM, 2014).

Türkiye’de kadına yönelik şiddet, kadın hakları mücadelesinin önemli bir parçası olarak özellikle son yıllarda daha fazla gündeme gelmiştir. Bu konuda çeşitli sivil toplum kuruluşları, dernekler ve vakıflar, farkındalık yaratma ve mağdurlara destek olma amacıyla kurumsal yapılar hâlinde etkin faaliyetler yürütmeye başlamıştır. Dernekler, Türkiye Barolar Birliği Kadın Hukuku Federasyonu, İstanbul Kadın Kuruluşları Birliği, Ankara Kadın Dernekleri Federasyonu ve İzmir Kadın Kuruluşları Birliği gibi örgütlerle iş birliği yaparak kadına yönelik şiddete karşı mücadele etmektedir.

Kadına yönelik şiddetle mücadelede öne çıkan sivil toplum kuruluşları içerisinde Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı görünürlük, etkinlik ve uygulama açısından önemli bir yere sahiptir. Türk Kadınlar Birliği, Kadın Hakları Koruma Derneği, Cumhuriyet Kadınları Derneği ve Türk Hukukçu Derneği, Kadın ve Demokrasi Derneği gibi diğer örgütler, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde kadına yönelik şiddetle mücadele eden ve toplumsal farkındalığı destekleyen

kuruluşlardır. Bu kuruluşların temel amacı, şiddete maruz kalan kadınların hayatını güvence altına almak, hukuki ve psikolojik destek sağlamak ve kadınların daha güvenli ve bağımsız bir yaşam sürdürebilmelerine yardımcı olmaktır. Bu doğrultuda, büyükşehirlerde gönüllü avukatlar tarafından hukuki danışmanlık sağlanmakta, aile mahkemelerinde kadınların haklarının savunulması için çalışmalar yapılmaktadır. Sivil toplum kuruluşları, kadına yönelik şiddetin önlenmesi için yalnızca farkındalık yaratmakla kalmayıp, hukuki danışmanlık, psikolojik destek ve mesleki eğitim gibi konularda da kadınlara yardımcı olmaktadır. Kaynak sıkıntısı yaşadığında belediyelerden ve valiliklerden destek talep edebilmekte ve zaman zaman iş birliği içinde çalışmalar yürütebilmektedir. Kadına yönelik şiddetle mücadele etmede sivil toplum kuruluşları çok önemli işleve sahip olmakla birlikte, şiddetin önlenmesi ve mücadele konusu devletin önemli bir sorumluluğudur ve mevzuatların sıkı bir şekilde denetlenmesi gerekmektedir (Karıncı 2021, 53-61).

Araştırmanın Metodolojisi: Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Devlet ve Sivil Toplum Kuruluşlarında Saha Çalışanlarının Deneyimleri

Ülkemizde şiddete maruz kalan kadınlar devlet kurumları ve bu alanda çalışan sivil toplum kuruluşlarına sığınmakta, koruma altına alınması yoluyla ve saha çalışanlarının desteği ile onlara yardım ve destek hizmetleri sunulmaktadır. Dolayısıyla kadınlara destek veren kurum ve kuruluş çalışanlarının şiddetle mücadele konusunda saha deneyimlerini ve süreç içerisinde edindikleri tecrübeleri anlamak önem taşımaktadır. Kadına şiddetle mücadelede saha çalışanları ve gönüllülerinin deneyimlerini anlamak üzere gerçekleştirilen bu çalışma nitel araştırma tasarımı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Niteliksel araştırma tekniği deneyimleri, duyguları, düşünceleri ve yaşanan olayları daha anlaşılabilir, detaylı ve derinlemesine ortaya koymayı amaçlayan; görüşme, mülakat ve gözlem gibi veri toplama tekniklerinin kullanıldığı bir araştırma yöntemidir. Olayları ve olguları yaşanan çevre içerisinde algılamayı ve tüm şeffaflığıyla analiz etmeyi amaçlar (Kümbetoğlu 2019, 34; Yıldırım ve Şimşek 2018, 41). Bu bağlamda çalışmanın verilerini elde etmek için yarı yapılandırılmış ve ucu açık görüşme soruları kullanılmıştır. Şiddet mağduru kadınların sorunlarına farklı bir açıyla bakılmak istenmesi, kadınları sahada daha net gözlemleyebildikleri düşüncesiyle çalışmada sivil toplum gönüllüleri ve devlet kurumlarındaki saha çalışanları ile görüşülmesi tercih edilmiştir. Çalışmadaki katılımcılara kartopu örneklem yöntemiyle ulaşılmış ve çalışmaya katılan görüşmecilerin sorunları dile getirme noktasında oldukça istekli oldukları gözlemlenmiştir. Çalışmada derinlemesine mülakat tekniği kullanılmış, Konya ili ve ilçelerinde sahada aktif çalışan 15 saha çalışanı ve sivil toplum gönüllüsü ile görüşülmüştür. Görüşme yapılan katılımcılara toplamda 14 soru yöneltilmiştir. Mülakat formu soruları; katılımcıların demografik bilgileri, sahada yaşadıkları deneyimler, verdikleri hizmetler ve mesleki doyumlulukları üzerine sorulan dört ana bölümden oluşmuştur. Görüşmeler yaklaşık olarak 25-35 dk sürmüş ve katılımcıların cevaplarından çeşitli veriler elde edilmiştir. Ardından bu veriler tematik analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler

Kod	Cinsiyet	Yaş	Medeni Hal	Eğitim	Çocuk Sayısı	Meslek	Çalışma Konumu
G1	Kadın	32	Evli	Lisans	-	Sosyolog	Sosyolog
G2	Kadın	27	Bekâr	Lisans	-	Psikolog	Psikolog
G3	Kadın	38	Evli	Yüksek Lisans	2	Sosyolog	Sosyolog
G4	Kadın	26	Bekâr	Lisans	-	Psikolog	Psikolog
G5	Kadın	31	Evli	Lisans	1	Sosyal Hizmet	Sosyal Hizmet

						Uzmanı	Uzmanı
G6	Kadın	25	Bekâr	Lisans	-	Psikolog	Psikolog
G7	Kadın	41	Evli	Lisans	2	Sosyolog	Sosyolog
G8	Kadın	26	Bekâr	Lisans	-	Sosyal Hizmet Uzmanı	Sosyal Hizmet Uzmanı
G9	Erkek	26	Evli	Lisans	1	Sosyal Hizmet Uzmanı	Sosyal Hizmet Uzmanı
G10	Kadın	29	Evli	Lisans	-	Psikolojik Danışman	Aile Sosyal Destek Uzmanı
G11	Kadın	26	Bekâr	Yüksek Lisans	-	Öğretmen	Gönüllü
G12	Kadın	58	Evli	Lisans	1	İş Kadını	Gönüllü
G13	Kadın	45	Evli	Lise	3	Ev Hanımı	Gönüllü
G14	Kadın	28	Bekâr	Lisans	-	Mühendis	Gönüllü
G15	Kadın	26	Bekâr	Lisans	-	Mühendis	Gönüllü

Görüşmeye katılan saha çalışanlarının demografik bilgilerini incelendiğinde (Tablo 1) katılımcıların sadece biri erkek diğerleri kadınlardan oluşan toplamda 15 saha çalışanı bulunmaktadır. Yaşları en yüksek 58 ve en düşük 25 olmak üzere ortalama 32 olan katılımcılar genelde genç kesimden oluşmaktadır. Aylık ortalama gelirleri 20 bin TL- 50 bin TL olarak ifade edilmiştir. Katılımcıların 7'si bekâr, 8'i evli olmak üzere 1 ve en çok 3 çocuğa sahip bireylerden oluşmaktadır. Katılımcıların 10'u devlet kurumu çalışanı, 5'i ise sivil toplum gönüllüsüdür. Devlet kurumlarındaki katılımcılar psikolog, sosyal hizmet uzmanı, aile sosyal destek uzmanı ve sosyologlardan; sivil toplum gönüllüsü katılımcılar ise mühendis, öğretmen, iş kadını ve ev hanımlarından oluşmaktadır. Dolayısıyla şiddet mağduru kadınlara destek veren katılımcıların çoğunlukla kadın, eğitim düzeyi yüksek, belirli bir mesleğe ve gelire sahip bireylerden oluştuğunu söylemek mümkündür.

Bulgular: Saha Çalışanlarının Perspektifinden Kadına Şiddet Olgusu

Kadına şiddet olgusu, bu çalışmada mağdurlar destek veren saha çalışanları ve gönüllülerinin bakış açılarıyla anlaşılacak istenmiş ve bu doğrultuda öncelikle kadın alanında çalışmaya ilgileri, sahada karşılaştıkları şiddet olayları ve en çok etkilendikleri durumlar sorulmuştur. Verilen cevaplar; katılımcıların kadınlarla çalışmayı sevdiğini ancak bu alanda çalışmanın çok zor olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle aile içi şiddette son raddede kadınların şiddet failleri ile barışmayı tercih etmesi dolayısıyla kadınların şiddet döngüsünden kurtulamamaları saha çalışan ve gönüllülerini olumsuz yönde etkilerken yapılan çalışmalarının, verilen emeğin boşa olduğunu düşündükleri gözlemlenmiştir.

“Kadınlara çalışmak güzel fakat şöyle sonuç yine kendilerinin tercihi. Yani biz ancak bilgilendirme yaparız yönlendirme yaparız, sosyal hizmet modelleri sunarız ancak kadın istemezse hiçbir şey yapamayız o yüzden sevmiyorum. Yani bile bile gidenlere de hiçbir şey yapamıyorsunuz öyle diyeyim.” (G1, Kadın, 32, Sosyolog)

“Zorlayıcı yanları var öyle söyleyeyim. Ama tabii ki mağdurları bilgilendiriyor olmak güzel ama suistimal edilen konular olduğu için zorlayıcı yanları var. Mesela dosya bize geliyor biz kişiyle görüşmeye gidiyoruz ama kişi eşiyse tekrar barışmış gibi bir noktada bu da zorlayıcı olabiliyor. Ama yine de mağdurlara tabii ki destek oluyor olmak noktasında seviyorum.” (G2, Kadın, 27, Psikolog)

Katılımcılar arasında kadın alanında çalışmayı sevmediğini belirtenler de bulunmaktadır.

Katılımcılara göre; kadın ve şiddet alanında çalışmak, sürekli benzer olaylar döngüsü içerisinde bulunmak ve çalışılan vakalarda olumsuz sonuçlara ulaşmak bu süreci sıkıcı ve istenilmeyen bir hâle getirmektedir.

“Hayır sevmiyorum. Kadınlarla çalışmak sürekli bir kısır döngünün içerisindeymişim hissi veriyor bana. Sürekli çoğu kişilerin dönüp dönüp aynı şekilde sürekli dosyaları önümüze geliyor aslında hani geçmişinde de bir şiddet öyküsü var şu anda da bir şiddet öyküsü var ve bunun yanında eklenerek devam ediyor.” (G6, Kadın, 25, Psikolog)

En Çok Karşılaşılan Şiddet Türü

Kadına yönelik şiddet birçok farklı türde karşımıza çıkmakta ve kadınlar fiziksel, psikolojik, cinsel, ekonomik, sözel şiddet türüne maruz kalmaktadır. Bu bağlamda katılımcılara sahada en çok karşılaştıkları şiddet türünün hangisi olduğu sorulduğunda; yöneltilen cevabın büyük bir çoğunluğunu fiziksel ve psikolojik şiddet oluşturmaktadır. Geçekte kadınların neredeyse tamamı psikolojik şiddete maruz kalmakta, ancak bunun kanıtlanabilirliğinin zorluğu nedeniyle mağdur kadınların bu şiddet ancak fiziksele dönüştüğünde destek almak için başvuruda bulduklarını belirtmişlerdir. Saha çalışanı katılımcılar durumu şu şekilde ifade etmiştir;

“Genelde fiziksel şiddet çok fazla. Psikolojik şiddet için bize gelen çok fazla yok. Hatta cinsel şiddetin şiddet olduğundan haberdar bile değil kadınların çoğu. Zaten kadınlar artık dayanılmayacak duruma geldiklerinde başvuruyorlar. İlk şiddette ‘ben kızdırdım, bir kere oldu, tamam geçende olmuştu ama sonra uzun bir süre şiddete uğramadım’ diye kendilerini geçitiriyorlar ama artık dayanılmayacak hâle geldiğinde bir çözüm üretmek için geliyorlar.” (G1, Kadın, 32, Sosyolog)

“Aslında en çok karşılaştığımız şiddet türü psikolojik şiddet. Bunun yanında psikolojik şiddet fiziksel şiddete de eşlik ediyor. Bunun yanında ekonomik şiddet de oluyor. Ama en yoğunu psikolojik ve fiziksel ikisi birlikte.” (G8, Kadın, 26, Sosyal Hizmet Uzmanı)

En Çok Etkileyen Şiddet Olayları

Kadına şiddet alanında çalışan uzman kişiler olan katılımcıların sahada karşılaştıkları en etkileyici vakayı kısaca anlatmaları istenmiştir. Bu sorular sonucunda; saha çalışanlarının sıklıkla karşılaştıkları olayların giderek rutinleştiği, bunların dışındaki daha derin krizleri barındıran acı ve karmaşık olaylardan etkilendikleri anlaşılmıştır. Şiddetin iyice marjinalleştiği durumlar, özellikle dezavantajlı bireylerin dahi kadınlara yönelik şiddet eğiliminde olmasının saha çalışanlarını oldukça etkilediği bulgulanmıştır. Diğer taraftan sadece en mağduriyet değil; mağdur kadınların göstermiş oldukları dik duruş, başarı öyküsü ve bu döngüden kurtulma mücadeleleri de oldukça katılımcılar için oldukça etkileyici bulunmaktadır. Bu bağlamda katılımcılar en çok etkilendikleri şiddet olaylarını şu şekilde aktarmışlardır;

“Kadının mücadelesi beni etkilediği için aklıma şu olay geldi. Yine bir eş fiziksel ve sözel şiddetten dolayı çok fazla şiddetine maruz kaldığı için kadın en son eşi işte fiziksel olarak bıçakla yaralayıcı şekilde müdahale ettiği noktada çocuğunu evden alarak kaçmış. Farklı bir ildeki sığınma evine gitmiş. Orada bir düzen kurmaya çalışmış eşinin onu bulduğu haberi gelince bulunduğu bizim bulunduğumuz ile geliyor ama 5. ya da 6. ili. Benim için oradan oraya aile bireylerinden de kopuk bir şekilde var olma çabasıydı.” (G2, Kadın, 27, Psikolog)

“Aslında en çok etkileyen mağdur fiziken çok yaralı darp edilmiş bir hâlde gördüklerimiz de ama en garipsediğim en etkilendiğim yaşlı bir çiftti. 70 yaşlarında bir adam, kadında

65 yaş üstü bir yaşlarda. Adamın engeli de var. Yaşlı ve yürüyemiyor, bedenini de fiziksel olarak kullanamıyor. Kadın gayet sağlıklı. Adam dövme için kadını yanına çağırıyor, kendinden daha güçlü konumda aslında fiziken ama kadın yine de bunu kullanmıyor zaten gücünün farkında da değil. Adamın yanına gidip şiddet görüp bildiriyordu.” (G4, Kadın, 26, Psikolog)

Kadına Şiddetle Mücadeleyi Yönetmek

Kadına yönelik şiddetle mücadeleyi yönetmek genelde devlet kurumları üzerinden gerçekleşmektedir. Sivil toplum gönüllüleri bu noktada şiddet mağduru kadınların öykülerini dinleyerek onlara yardımcı olmaya çalışmakta ve kadınları devlet kurumlarına yönlendirmektedir. Devlet kurumlarındaki saha çalışanları ise kadınları yönlendirmekte, onlara öncelikle “rehberlik ve danışmanlık” hizmeti, kanunlara uygun olarak; “elektronik kelepçe, uzaklaştırma kararı, kadın sığınma/konukevine yerleştirme, ekonomik ve hukuki destek” gibi hizmetler sunarak “izleme, takip, koordinasyon” çalışmaları yapmakta kadınların mücadele etmesini kolaylaştırmaktadırlar. Bu bağlamda şiddet mağduru bir kadına verilen en önemli hizmetlerden birisinin rehberlik ve danışmanlık hizmeti olduğunu söylemek mümkündür.

“Mevzuat ne derse onu yapıyoruz. Ama bazen ezber bozuyoruz vicdanımızın sesini dinleyerek kendi çapımızda inisiyatif alarak birçok şey yapıyoruz aslında bakacak olursak. Biz daha çok şiddet mağduru kadınlara şiddeti gördükten sonra bir şekilde başvurduktan sonra kadını güçlendirici yani ekonomik, sosyal, psikolojik destek hangisine ihtiyacı varsa biz sağlıyoruz ya da gerekli yönlendirmelerde bulunuyoruz...” (G7, Kadın, 41, Sosyolog)

“6284 Sayılı Kanun kapsamında verilen koruma kararlarının hepsiyle ilgili çalışıyoruz. Öncelikle bir mağdura ulaştığımızda kanun kapsamındaki haklarından, koruma kararlarından bilgi verip bunlarla ilgili rehberlik sunuyoruz. Daha sonra bunlarla ilgili talep ettiği ihtiyaç duyduğu koruma kararını hangisi uygunsu vaka için onu uyguluyoruz. Bazen mağdur bunu talep etmiyor olabilir ama ciddi bir can güvenliği riski olduğunda biz onun adına işlemlerde yapabiliyoruz.” (G4, Kadın, 26, Psikolog)

Kadına Şiddetle Mücadelede Kurumların Yeterliliği

Saha çalışanları “koruyucu hizmetlerin” yeterli olduğunu ancak “önleyici hizmetlerin” yeterli olmadığını düşünmektedir. Kadınlar şiddete uğradıktan sonra kurumlar tarafından bir takım destekler sunularak koruma altına alınmakta, ancak bu bağlamda sorun oluşturan ihtiyaçlar konusu görece çözüme kavuşturulmuş görünse de kadınların şiddete uğramalarını tamamen engelleme noktasında çalışmaların yetersiz kalabildiği gözlenmektedir. Bunun yanında ekonomik yetersizlikler ve ekonomik bağımsızlıklarının olmaması gibi sebepler neticesinde kadınların şiddet uygulayıcılarına geri döndükleri, kurtulma cesareti gösteremedikleri görüşmelerden anlaşılmaktadır. Genel olarak saha çalışanları; kurumların şiddet mağduru kadınları koruma anlamında gerekli olan çalışmalar yürüttüğü ancak şiddeti önleyici çalışmaların artırılması ve aynı zamanda kadınların ekonomik anlamda desteklenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Kadınların şiddete uğradıkları alandan uzaklaşabilecek cesareti gösterebilecek konuma ulaşmaları için maddi kazançların sürekli hale gelmesi katılımcıların anlatılarında öne çıkan gerekliliklerdir. İfadelerden bazıları şu şekildedir;

“Şiddet gören bir kadın bir şekilde bize geldiyse çaresiz olmadığını ve devletin bir şekilde sahip çıkacağını biliyor. Hani gizlilik kararından tutun da her anlamda can riskini ortadan kaldıracak tekrar şiddet görmesini engelleyecek her türlü önlemi alıyoruz. Tek kısır kaldığımız nokta şiddet uygulayana yönelik çalışmamız yok. Sadece eğitim veriyoruz

bu da uyguladıktan sonra. Yani adam bir kere şiddet uygulamış koruma kanunu almış haydi ona eğitim verelim. Yani biraz iş işten geçtikten sonra şiddet uygulayana yönelik çalışmalarımız maalesef yapılıyor.” (G3, Kadın, 38, Sosyolog)

“...biraz maddi olarak eksik kalıyoruz açıkçası. Benim gözlemim şu; şiddet gören kadınlar biraz daha evcimen biraz daha çalışma hayatında hiç olmayan kadınlar. Ve bu kadınlar aslında çalışabileceklerini düşünmedikleri için korkuyorlar. O yüzden eşlerinin şiddetine boyun büküyorlar biraz da” (G1, Kadın, 32, Sosyolog)

Şiddetle Mücadelenin Sınırları: Bireysel, Kurumsal ya da Toplumsal?

Saha çalışanlarının uygulamada karşılaştıkları sınırlar merak edilmiş, bu doğrultuda katılımcılara sahada sınırlı kaldıkları noktaların ne olduğu, özellikle de bu sorunların kaynağı olarak bireysel, toplumsal ya da kurumsal yönleri anlatmaları istenmiştir. Bu bağlamda katılımcılar çoğunlukla bireysel, kurumsal ya da toplumsal sınırlar olarak hepsinin bir arada olduğu, her anlamda sınırlılıklarla karşılaşabildiklerini söylemişlerdir. Bireysel toplumsal ya da kurumsal sınırlılıklardan sadece herhangi biri ile karşılaştıklarını ifade eden katılımcılarda bulunmaktadır. Ancak verilen cevaplar değerlendirildiğinde; saha çalışanlarının en çok kadınların bir biçimde şiddet döngüsüne geri dönmeye razı oldukları durumlarla karşılaştıklarında sınırlı kaldıklarını hissettikleri ortaya çıkmaktadır. “Erkektir yapar” ve “kadın dediğin evini bırakmaz” şeklinde erkeği koruyan toplumsal kabuller, önyargılar ve kadına bakış açısı kadınlara destek konusunun işlevsizleşmesinde önemli bir etken olarak ifade bulmuştur. Bunun yanında kurumlar şiddet mağdurlarına yeterli hizmetleri verse de şiddeti önlemede caydırıcılığın olmaması ve örneğin şiddetten koruyan kalıcı bir yaşam planı gibi noktalarda kanunların yetmemesi gibi nedenlerle bir takım kurumsal sınırlılıkların bulunduğu ifade edilmiştir.

“Hem bireyle hem toplumla hem kurumla alakalı. Çünkü bireyin farkındalığını arttıramıyoruz biz. O noktada eksikiz. İlk şiddeti önleyemiyoruz. Bu üçünü de kapsıyor. Eğitimler ve bilinçlendirme noktasında kurumsal eksikliklerimiz var, bireysel olarak da kadınlar kocasıyla barıştığı zaman bir şey yapamıyoruz. Devlet olarak da bir hayat planı çizemiyoruz, bireysel ortam sağlayamıyoruz.” (G5, Kadın, 31, Sosyal Hizmet Uzmanı)

“Ben toplumsal olduğunu düşünüyorum. Çünkü toplumda kadın susması gereken, evinde oturması gereken biri olarak görülüyor. Ama bu böyle değil. Kadın diye şiddet görmek zorunda değil ya da buna susmak zorunda değil. Kesinlikle bu önyargı ve kalıplar yıkılmalı. Kadınlar el alem ne diyecek diye susuyor, tepki vermiyor. Ailesinin evine geri dönemeyeceği için ayıplanacağı için şiddete göz yumuyor. Gerçekten çok üzülüyorum bu duruma...” (G11, Kadın, 26, Gönüllü)

“Bireysel diyebilirim yani kadından kaynaklı. Çünkü eğer kadın kararlıysa her türlü ihtiyacını karşılamaya yönelik işlem yapıyoruz aslında. Ama kadınlar kararlı olduğu takdirde bu gerçekleşebiliyor. Bugün gelip ben tamam vazgeçtim eşimle barışacağım dediği noktada hiç bir şey yapamıyoruz.” (G1, Kadın, 32, Sosyolog)

“Kurumsal olduğunu düşünüyorum daha çok. Çünkü bir caydırıcılığı olduğunu pek düşünmüyorum. Mesela adamın bir sürü sabıka kaydı var kadına yönelik şiddete var ama içeriye giriyor iki gün sonra çıkıyor veya biz bunu polise bildirdiğimizde, mahkeme kararını bildirdiğimizde hapis cezası var ama bunun uygulanabilirliği noktasında eksiklikler olduğunu düşünüyorum.” (G6, Kadın, 25, Psikolog)

En Etkili Yöntem: Elektronik Kelepçe ve Kadın Konukevi

Şiddet mağduru kadınlara sunulan hizmetler kadınların uğramış olduğu şiddetin boyutuna, taleplerine ve risk derecesine göre değişiklik göstermektedir. Bu bağlamda kadınlara destek veren saha çalışanlarına kadınların şiddetten korunmasını sağlayan, uygulamada en etkili yöntemin ne olduğu sorulduğunda neredeyse katılımcıların tamamı elektronik kelepçe yöntemi olduğunu söylemiştir. Elektronik kelepçe yöntemi, uzaklaştırma kararının ihlal edildiği durumlarda şiddet uygulayanın ayak bileğine takılmakta ve aynı zamanda mağdura da bir buton verilmektedir. Bu iki cihaz sayesinde izleme merkezi ve emniyet ekipleri bu iki kişinin arasındaki mesafeyi sürekli olarak görebilmekte ve şahıslar 7/24 izlenebilmektedir. Saha çalışanları bu yöntemi maliyetinin fazla olması ve bazı durumlarda suistimal edilmesi nedeniyle her vakada kullanmadıklarını ancak çok memnun olduklarını ve çözücü bir yöntem olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanında kullanılan etkin yöntemlerden bir diğerinin de kadın konukevlerinin olduğu görülmüştür. Eğer şiddet mağduru kadın, şiddete maruz kaldığı alandan tamamen uzaklaşmak istiyorsa uygulanabilecek en iyi hizmetin kadın konukevine yerleştirmek olduğunu söylemek mümkündür. Anlatılardan bazıları şöyledir;

“Bence en işe yarayanı elektronik kelepçe ama onu da herkese veremeyiz çünkü Türkiye’de az elektronik kelepçe var çok pahalı bir alet. Eğer yerinde kullanırsa en etkili o. Çünkü can güvenliği anlamında emniyet güçlerine sinyal gidiyor ve emniyet güçleri en hızlı şekilde oraya intikal etmek zorunda.” (G9, Erkek, 26, Sosyal Hizmet Uzmanı)

“Çok fazla şey sayabilirim. Risk durumuna bağlı. Çok ağır bir vakaysa kadın konukevi en önemlisi yani kadını evden uzaklaştırmak çok önemli.” (G3, Kadın, 38, Sosyolog)

Sahada Karşılaşılan Sorunlar

Kadına şiddet alanında çalışmak birçok anlamda risk ve zorluk barındırmaktadır. Bu bağlamda şiddet mağduru kadınlara destek veren kurumlardaki saha çalışanlarının ve gönüllülerinin sahada karşılaştıkları problemlerin neler olduğu anlaşılacak istenmiştir. Verilen cevaplar doğrultusunda kadınların destek alma ve şiddetle baş etme noktasındaki kararsızlıkları, sahadaki riskler, bazı kurumsal sorunlar ve taşra ilçelerinde merkez ilçelerin aksine diğer kurumlarla entegre bir şekilde çalışamama durumlarının ön plana çıktığı görülmüştür.

“Kadınların Kararsızlığı”

Saha çalışanlarının şiddet mağduru kadınlar ile çalışırken zorlandıkları en önemli konu vaka sonucunda kararı yine kadının kendisinin veriyor olması ile ilişkilendirilmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi, şiddete maruz kalan kadınlar belirli dinamikler sebebiyle buldukları döngü içerisinde kurtulmayı tercih etmediklerinde, destek sağlayan mekanizmalar olarak kurum çalışanları ya da gönüllüler herhangi bir müdahalede bulunmamaktadır. Katılımcıların bazıları bu durumun en büyük sorun olduğunu ve gösterdikleri çabanın boşa olduğunu belirtmişlerdir.

“Kadınların mücadele etmemesi. Yani mesela biz uğraşyoruz, rehberlik hizmeti veriyoruz yapması gerekenleri anlatıyoruz destek olmak istiyoruz ama kadın burada mücadele etmiyor. Belki de öldürülme korkusu olduğu için ama sonuçta kabulleniyorlar şiddeti...” (G2, Kadın, 27, Psikolog)

“Kadın başvuru yapıyor başvuru yaptıktan kısa bir süre sonra vermiş olduğu tedbir kararının iptalini istiyor. Aslında vermiş olduğu kararın arkasında duramıyor. Çünkü onu güçlü kılacak güçlendirecek kaynaklarının olmaması ya da o kaynakları harekete geçirememesi. Bu benim yaşadığım bir sıkıntı açıkçası...” (G8, Kadın, 26, Sosyal Hizmet Uzmanı)

“Kurumsal Problemler”

Katılımcıların anlatıları doğrultusunda şiddetle mücadelede bazı kurumsal problemler yaşandığı anlaşılmaktadır. Sahadaki çalışanların ve gönüllülerin sayısının az olması ve şiddet vakalarının giderek artması ile şiddet mağduru kadınlara destek sağlama noktasında yetersiz kalındığı görülmüştür. Katılımcılar anlatılarında özellikle kadınlara destek verdikten sonra geri kalan yaşamlarını nasıl geçirdiklerini takip etmenin önemli olduğu ve bu noktada saha elemanı yetersizliğinin bulunduğu gibi başlıklar ve konularda eksiklikler yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bunun yanında merkez ilçedeki sivil toplum gönüllüleri ve saha çalışanları diğer kurumlarla entegre bir çalışma yürüttüklerini belirtirken taşra ilçelerinde diğer kurumlarla entegre çalışmakta bazı zorluklar yaşandığı görülmüştür.

“En büyük problem şu an bizim için iletişimsizlik. Mesela kadınları evde bulamadığımızda sürekli emniyet ve jandarmayla iş birliği içerisinde çalışmamız gerekiyor. Kadın konusu da çok özel, aynı kuruluşa bağlıyız ama biz kadın konukevinden kadına ulaşamıyoruz. Bunu sorduğumuzda bize bilgi veremiyorlar. Bu çatışmalar bizi yoruyor.” (G6, Kadın, 25, Psikolog)

“Yoğunluk diyebilirim. Yani mesela bana bir vaka geldiği zaman gözlemleyip süreç içerisinde arayıp görüşmem lazım süreç içerisinde takip etmem lazım ama biz yoğunluktan bunu yapamıyoruz. Bir ihtiyacın olursa ara diyoruz ama benim onun talebine kalmadan onu aramam lazım.” (G5, Kadın, 31, Sosyal Hizmet Uzmanı)

“Risk Altında Çalışmak”

Çalışma kapsamında görüşülen saha çalışanları şiddet olgusu üzerine çalışmanın esasında risk barındırdığını ve korunabilecekleri bir şekilde çalışmadıklarını belirtmişlerdir. Saha çalışanlarının şiddet mağdurunu yakından incelemek amacıyla, vaka sonucunda şiddetin gerçekleştiği alanlara gitmeleri gerekmekte ve bazı durumlarda şiddet uygulamış olan bireylerle de karşılaşmak zorunda kalılabilmektedir. Bu bağlamda katılımcılar risk altında çalıştıklarını ve korunaklı olmadıklarını, kendilerine herhangi bir zarar gelmesinden korktuklarını ifade etmişlerdir.

“Sahada yaşanan sıkıntı biraz da kendi güvenliğimizi ekleyebiliriz. Yani sahaya çıktığımızda bizim herhangi bir silahımız yok kolluk kuvveti değiliz, iğnemiz sakinleştiricimiz yok doktor değiliz. O yüzden sahaya çıktığımızda kendi adımıza da ciddi can güvenliği riski altında çalışıyoruz. Bunu dile getirebiliriz.” (G3, Kadın, 38, Sosyolog)

“Risk altındayız. Sonuçta şiddet gören kadınlarla görüşüyoruz. Şiddet ortamı olduğu için eve gittiğimizde görüşmelerde tedirgin oluyorum.” (G7, Kadın, 41, Sosyolog)

Mesleki Doyum

Şiddet konusunda saha çalışanlarının, sahada vermiş oldukları hizmetle ilgili mesleki doyum yaşamalarının yine sahada verimlilikleriyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda saha çalışanlarının ve gönüllülerin çalışmakta oldukları kadına şiddet alanında kadınlara verilen hizmetlerden mesleki doyum sağlayıp sağlamadıkları öğrenilmek istenmiş, çoğu katılımcı ifadelerinde kadınların şiddet döngüsünden kurtulma cesaretini gösterememe meselesini tekrar ettikleri gözlenmiştir. Katılımcılar bu durumun mesleki doyumlarını olumsuz etkilediğini açıkça ifade etmişlerdir.

“Çok doyum sağladığımı düşünmüyorum. Çünkü ben sadece yönlendirme yetkisine sahibim herhangi bir zorunluluk belirleyemiyorum karşı tarafa. O yüzden kendisi neyse onu yaptığı için sadece bilgilendiriyormuş hissiyatı alıyorum. Benim kanaatimin hiçbir

sözü yok orada o yüzden mesleki doyum noktasında çok verimli olduğunu söyleyemeyeceğim.” (G1, Kadın, 32, Sosyolog)

Bunun yanında; katılımcılar arasında, şiddet mağduru kadınların belirli açılardan kararsızlığı olsa bile onların hayatlarına dokunabiliyor olmanın vermiş olduğu mutluluğun mesleki doyuma ulaşmalarında yeterli olduğunu belirten bir kesim de bulunduğu gözlenmiştir.

“Kesinlikle doyum aldığımı düşünüyorum. Bir yandan çok yıpratıcı ve zor ama etki ettiğimiz birkaç hayatı bile görünce... Şiddet küresel bir problem ve bu küresel probleme bulunduğumuz kentte ufacık da olsa bir katkı olursa benim için doyum sağlayıcı oluyor.” (G4, Kadın, 26, Psikolog)

Rehberlik ve Danışmanlık Hizmetinin Önemi

Şiddet olgusu, şiddete maruz kalan bireyde başta fiziksel ve psikolojik olmak üzere birçok etki bırakmaktadır. Bu bağlamda saha çalışanları, şiddet mağduru kadınlara rehberlik ve danışmanlık hizmetinin verilmesinin oldukça önemli olduğunu, kadınların karşılaştıkları durumlar karşısında nasıl bir yol izleyeceklerini ve hangi haklara sahip olduklarını bilmediklerini bu nedenle kadınların birtakım yönlendirmelere ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Aynı zamanda şiddetin travmatik sonuçlarının olması da beraberinde psikolojik destek ihtiyacı doğurmaktadır. Saha çalışanları kadınların şiddetle baş edebilme noktasında psikolojik destek alması gerektiği ifade etmişlerdir. Bu durumun kadının normalleşebilmesi ve güçlenmesi için önemi görüşmelerde sıklıkla ifade bulmuştur.

“Önce kadını güçlendirmeli. Kadına hakları öğretilmeli. Kanun, sağlık, eğitim ve sosyal hizmet her alanda kadının bilinçlendirilmesi ve farkındalığını oluşturmak gerekli. Kadını bilinçlendirirsek farkındalık düzeyini arttırsak gerekli danışmanlığı, rehberlik hizmetini sağlarsak bu kâfi diye düşünüyorum açıkçası.” (G3, Kadın, 38, Sosyolog)

“İlk olarak kesinlikle faydalanabileceği kanunlar ve yasalar hakkında bilgi sahibi olması. Bu noktada kesinlikle iyi bir yönlendirme ve rehberliğe ihtiyacı var. Hangi yöntemi kullanacak, nasıl bunlarla baş edecek bunu öğrenmeli. Sonrasında yaşadığı şey tabii ki travmatik bir şey ve buna yönelik psikolojik destek sağlanmalı. Hukuki bilgilendirme ile birlikte psikolojik yönlendirme olmalı.” (G4, Kadın, 26, Psikolog)

Kadına Şiddetle Mücadelede Kurumların Rolü: Köprü Görevi

Bu çalışmada elde edilen bilgiler doğrultusunda; şiddet mağduru kadınlara destek veren kurumların başında “Şiddeti Önleme ve İzleme Merkezi’nin” yer aldığı ve diğer kurumlar arasında “köprü görevi” gördüğü anlaşılmıştır. Katılımcılar, kadınların bu tarz kurumlar sayesinde şiddetle baş edebilmeyi öğrendiğini, şiddeti dile getirmede cesaretlendiklerini söylemişlerdir. Kadınlar şiddete maruz kaldıktan sonra destek alabilecekleri bir yerlerin olduğunu ve bu durumdan kurtulmada yardım alabileceklerini bildiklerinde, en azından psikolojik süreç daha iyi baş edilebilir hâle gelebilmektedir. Bu durumda güvenlik açısından emniyet ve kolluk kuvvetleri; rehberlik, danışmanlık, yönlendirme ve psikolojik desteklerde de ŞÖNİM, kadın konukevleri ve sivil toplum kuruluşları kadınların yanında yer almaktadır.

“Bence çok artışı olan bir kurum. Şiddetin güvenlik kısmını emniyet hallediyor ama psikososyal kısmında eksik kalıyor. Ama biz görüştüğümüzde yönlendirmeler yapıyoruz ve daha detaya inebiliyoruz. Hem entegre bir şekilde çalışıyoruz adliyeyle, emniyetle o anlamda da çok güzel çalışmalar oluyor. ŞÖNİM bu noktada ortada olan bir kuruluş gözüyle bakılıyor.” (G5, Kadın, 31, Sosyal Hizmet Uzmanı)

“Şöyle ki mağdura psikolojik olarak en büyük desteği şiddeti önleme merkezlerinin

sağladığını düşünüyorum. Çünkü diğer bütün verilebilecek hizmetlerle mağdur arasında bir köprü görevi görüyoruz. Onlara kısa bir görüşmede olsa yalnız hissetmemeleri gerektiğini devletin birçok kanalının onların yanında olduğunu hissettiriyoruz.” (G10, Kadın, 29, Aile Sosyal Destek Uzmanı)

Sonuç

Kadına yönelik şiddet olgusu günümüzde daha farklı ve görünür yönleri ile tartışmasız en önemli toplumsal sorunlardan birisidir. Şiddeti önleme ve destekleyici hizmetler sunma konusunda yetkili kurumlar ve gönüllü sivil toplum kuruluşları, bahsedilen çerçevede bir bakıma şiddeti engelleme ve sonuçlarını iyileştirmede belirli önemli işlevlere sahip olsalar da sınırlı kalınan noktaların var olduğunu ifade etmek mümkündür. Kadınlara yönelik devlet ve sivil toplum desteklerinin artışı ve yetki alanlarının genişlemesi, şiddet mağdurları için görece çıkış yolu olarak dayanak sağlayabilmekte, şiddeti gizleme eğiliminin çoğunlukla yaygın olduğu geçmişin aksine günümüzde artan imkânlarla birlikte şiddetin engellenmesi için daha kısa sürelerde harekete geçilebilmektedir. Bu durum şiddetin yaygınlaşmasını beraberinde getiren diğer tüm sebeplerle birlikte, kadına yönelik şiddete dönük eylemlerin eskisinden daha fazla görünür olmasını açıklayan sebeplerden birisidir. Kadına şiddet ve şiddetle mücadeleyi, şiddet mağduru kadınlara destek veren kurum ve kuruluşlardaki saha çalışanlarının deneyimleri üzerinden anlamaya yönelik gerçekleştirilen bu çalışmada ise literatürde nitel araştırma bulgularını destekleyen sonuçlarla birlikte, şiddetle mücadelenin niteliği konusunda bazı bilgilere ulaşılmıştır. Bu noktada ilk tespit olarak saha çalışanlarının ve gönüllülerinin birçoğunun eğitim düzeyi yüksek, genç kadınlardan oluşması, kadınlara daha rahat ulaşılabilmesi ve çalışmaların daha kolay ilerleyebilmesi açısından işlevsel görünmektedir. Araştırma sivil toplum gönüllüleri ve devlet kurumunda çalışan saha çalışanlarından alınan verilerden oluşsa da, temel veriler; çoğunluk olarak resmi kurumlara bağlı saha çalışanlarının vermiş olduğu cevaplardan elde edilmiştir. Devlet kurumunda görev yapan saha çalışanlarının; yetki alanları, mücadele ağları vakalarla bire bir ilgilenme ve çözüme kavuşturma gibi nedenlerle kadına yönelik şiddet meselesine daha hâkim ve bu konuda daha deneyimli oldukları görülmüştür. Bu bağlamda sivil toplum çalışanı olarak saha gönüllüleri de daha etkili çözümlere ulaşabilme noktasında işlevsel ağlardan biri olarak kendilerine ulaşan kadınları devlet kurumlarına yönlendirmekte, bu noktada köprü görevi görmektedir.

Ulaşılan veriler sonucunda şiddet mağduru kadınlara destek veren saha çalışanlarının birçoğunun kadınlarla çalışmayı sevdiği ancak gün sonunda, mağdurun şiddet uygulayıcısına geri dönmesiyle şiddet döngüsüne tekrar girmesinin çalışmaları zorlaştırdığı, tekrar aynı vaka için bir kaç kez sahaya çıkıldığı, dolayısıyla bu durumun çalışma verimliliğini düşürdüğü bulgulanmıştır. Katılımcıların saha deneyimlerine dayanarak, en çok karşılaşılan şiddet türünün ise psikolojik ve fiziksel şiddet türü olduğunu söylemek mümkündür. Kadınlar belki de somut bir şiddet türü olması bakımından daha önemli gördükleri için, fiziksel şiddetle karşılaşmadıkları sürece şikâyetçi olmamakta, şiddet ancak boyut aştığı ve risk barındırdığı zaman destek almak istemektedirler. Ancak son zamanlarda kadınların daha bilinçli olduğu, psikolojik şiddete (hakaret, tehdit vs.) maruz kaldıkları süreçlerde de haklarını savunmaya başladığı ve formel destek mekanizmalarına yöneldikleri görülmüştür. Bu durum kadınların farkındalıklarının arttığı ve giderek bilinçlendiklerini gösterse de istenilen düzeye henüz ulaşamadığı söylenebilir. Verilen cevaplar, bunun nedenlerinden biri olarak yeterli düzeyde önleyici hizmetin olmayışını düşündürmektedir. Mağdurdan ziyade şiddet uygulayan kesimin bilinçlendirilmesi, onlara yönelik eğitimler verilmesi ve toplumsal bazı kalıpların değişmesi, bu bağlamda çalışmaların artırılması gerekmektedir. Diğer taraftan kadınların sosyoekonomik düzeylerinin şiddetle başa

çıkma stratejisi geliştirme becerilerini desteklediği bilgisine ulaşılmıştır. Saha projeksiyonundan, eğitilmiş ve ekonomik özgürlüğe sahip olan kadınların şiddet ile daha kolay baş edebildiği, en azından şiddet döngüsüne geri dönmediği; ancak ekonomik özgürlüğe sahip olmayan kadınların sonuçta bir şekilde şiddet alanlarına geri döndüğü, bunun nedenleri olarak da çocuklarının sorumlulukları ve tek başlarına bir yaşam sürdürmekten korktukları ve cesaret edemedikleri ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda şiddet mağduru kadınlara verilen hizmetler çerçevesinde kadınlar için ekonomik düzeylerinin iyileştirilmesine yönelik sürekliliğin sağlanabileceği sürdürülebilir istihdam çalışmalarının yapılması önem kazanmaktadır. Diğer taraftan katılımcıların anlatılarında; şiddetle mücadelede saha çalışanlarının ve gönüllülerin bireysel, toplumsal ve kurumsal olarak sınırlı kaldıkları düzeylerin var olduğu göze çarpmaktadır. Çalışanların yoğun koşulları içerisinde olması, meslek elemanı yetersizliği; kadınların takip edilmesi ve daha çok mağdur kadına ulaşması hususunda sınırlayıcıdır. Aynı zamanda saha çalışanlarının şiddet mağduru kadınlara ev ziyaretleri esnasında bazı risklerle karşı karşıya kaldıkları ve korunaklı çalışmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu çerçevede şiddetle mücadelede saha çalışanlarının can güvenliklerinin sağlanması ve daha korunaklı bir ortamda çalışmalarını için bazı düzenlemelerin yapılması gerektiği söylenebilir. Şiddet mağduru kadınlara ulaşabilmek, onları bu döngüden kurtarmak için verilen en önemli hizmetlerin ise rehberlik ve danışmanlık hizmeti olduğu tüm katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Bu hizmetlerde kadınlara şiddet ile nasıl başa çıkabilecekleri, ne gibi haklara sahip oldukları ve nasıl bir yol izleyecekleri anlatılmakta ve kadınların bilinçlenmesi sağlanmaktadır. Buradaki en önemli görevi ŞÖNİM ve kadın konukları üstlendiği görülmektedir. Çalışmada elde edilen anlatılara dayanarak şiddet mağduru kadınlara birçok kurum ve kuruluş tarafından destek verildiği ve hizmet sağlandığı aşikar olsa da şiddetin önlenmesi ve engellenebilmesi için önleyici hizmetlere yönelmenin ve kadınları korumada çok daha etkili olan tekniklerin yaygınlaştırılması gerektiği açıkça önem kazanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Açıkgöz H. O. 2015, "Zonguldak İl Merkezinde Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Yaygınlığı, Şiddet Türleri, Şiddet Algısı Ve Kadınların Şiddete Yönelik Tutumları". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi.
- Aksan G. 2013, "Evlilik ve Ayrılma: Ailenin Kurulması ve Sona Ermesi". Ed. Aydın M. Sistemik Aile Sosyolojisi, 145-166.
- Aktaş A. M. 2006, Aile içi Şiddet, Ankara.
- Aktaş G. 2013, "Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak". Edebiyat Fakültesi Dergisi, 30(1), 53-72.
- Akyılmaz Ö. 2015, Türkiye'deki Bloglarda İslami-Feminist Yaklaşımla Yeni Bir Kadın Kimliğinin İnşası. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi.
- Akyürek, F. 1998, Aile Sağlığı. Eskişehir.
- Altınay A., & Arat, Y. 2008, Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet. İstanbul.
- Altıparmak, B. İ. 2015, "Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadelede Şönim'lerin Rolü: Ankara Örneği". The Journal of Academic Social Science Studies, 36(1), 449-464.
- Altunsu Sönmez, Ö. 2019, "Aile İçi Kadına Yönelik Şiddet ve Kadınlara Düşündürdükleri" Ed. Aksan G. & Altunsu Sönmez Ö. Aile Kurumuna Farklı Bakışlar, 129-168
- Atman Ü. 2003, "Kadına Yönelik Şiddet; Cinsel Taciz / Irza Geçme". Sürekli Tıp Eğitim Dergisi, 12(9), 333.
- Başar D. 2019, "Stalking as a New Form of Violence: its Relationship with Ambivalent Sexism, Honor Endorsement and Gender-Based Violence Attitudes". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
- Ceylan H. 2024, "Partnere Karşı Şiddet Suçundan Hükümlü Erkeklerde Çocukluk Çağı Travmaları, Şiddet Sorumluluğu ve Utanç-Suçluluk Duyguları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi.
- Collins R. 1974, Three faces of cruelty: Towards a comparative sociology of violence. Theory and Society, 1, 415-440.
- Dalkılıç R. A. 2021, "Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele: Kamu Politikası Süreç Analizi". Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1), 61-82.
- Dolu O. 2010, Suç Teorileri: Teori, Araştırma Ve Uygulamada Kriminoloji. Ankara.
- Dökmen Z. Y. 2009, Toplumsal Cinsiyet -Sosyal Psikolojik Açıklamalar. İstanbul.
- Erçetin Y., & Elaltunhan, U. 2020, Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Kadına Yönelik şiddet Olgusuna İlişkin Tutumları Üzerine Bir Araştırma; Gümüşhane Üniversitesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi.
- Erdem M. 2007, "Aile İçi Şiddet ve 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun". Türkiye Barolar Birliği Dergisi 73, 56.
- Fromm E. 2011, İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri, Çev. Ş. Alpagut, İstanbul.
- Gökkaya, B. V., Ayan, S. 2013, "Sosyal Öğrenme Kuramı ve Aile İçi Şiddet". Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 391-392.
- Hartmann E. 2017, Violence: Constructing an emerging field of sociology. International Journal of Conflict and Violence (IJCV), 11, a623-a623.
- İ., & Uyanık, Z. 2016, "Kadına Yönelik Şiddet". Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi 6 (1), 39-40.
- İlkkaracan P., Gülçür L., & Arın C. 1996, Sıcak Yuva Masalı: Aile İçi Şiddet ve Cinsel Taciz. İstanbul.
- KADEM. 2014, Kadın ve Hukuk El Rehberi. İstanbul.
- Kadın Çalışmaları Dergisi 2007, Dünya'da Kadına Yönelik Şiddet, 35.
- Kamer, 2015, Kadın Hakları İnsan Haklarıdır Projesi. Proje Final Raporu.
- Kandemir S. 2020, Aile İçi Şiddet ve Kişiyi Aile İçi Şiddetten Koruyan Hukuki İmkânlar- İstanbul Sözleşmesi. Ankara.
- Karaman, N., & Doğan, K. 2023, "Şiddeti Adlandırma Ve Anlama: Türkiye'de Şiddete Maruz Kalan Kadınların Deneyimleri ve Baş Etme Stratejileri". Sosyal Bilimler Dergisi, 75, 71-86.
- Karataş S., Şener, Ü., & Otaran, N. 2008, Kadın Sığınma Evleri Kılavuzu. Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Projesi. Ankara.

- Kardam F., & Yüksel, İ. 2010, "Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Algısı: Niteliksel Araştırma Sonuçları". Ed. S. Üner & F. Kardam. Türkiye'de Kadın Yönelik Aile İçi Şiddet, 103-165.
- Karınca E. 2021, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Ankara.
- Kendirli A. 2023, Kadın Konukevleri: Kadına Şiddet ve Maneviyat Algısı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi.
- Kılıç M. N. 2009, Kadına Yönelik Şiddet: Sosyo Psikolojik Arka Plan, Manevi Boyut, Hukuki Yaptırımlar. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi.
- Kocacık F. 2001, "Şiddet Olgusu". C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2(1), 1-7.
- Köse A., & Beşer, A. 2007, "Kadının Değiştirilebilir Yazgısı: Şiddet". Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 10(4), 114.
- KSGM. 2015, Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması Raporu, (ISBN: 978-605-4628-75-9) http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/564_1.pdf.
- KSGM. 2016, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı, Ankara.
- Molina T. E. 2020, "The Relationship Between Childhood Psychological Violence in the Family of Origin and Spousal Psychological Violence Victimization of Women Mediated by the Attitude Toward Psychological Violence". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi.
- Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, 2013, Öykümüz, İstanbul.
- Nancy L. 2014, Murdock; Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuramları, Çev. F. Akkoyun, İstanbul.
- Nye R. D. 1998, Three psychologies. Perspectives from Freud, Skinner and Rogers. Belmont: Wadsworth/Thomson.
- Okutan N. 2007, "Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet: Van'da, Kadınların Şiddet Deneyimleri, Şiddeti Doğuran Koşullar Ve Baş etme Biçimleri, Şiddetin Kadın Sağlığına Etkileri". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Polat O. 2001, Çocuk ve Şiddet, İstanbul.
- Polis Akademisi Başkanlığı 2018, Aile İçi ve Kadına Şiddetle Mücadele. Polis Akademisi Yayınları.
- Saatçi E. 2002, Aile İçi Şiddet, Ulusal Aile Hekimliği Kongresi, Kongre Programı ve Kitabı, Adana.
- Sabit S. 2019, "Partneri Tarafından Şiddet Görmüş Kadınların, Şiddet Algısı, Şiddete İlişkin Tutumları ve Kullandıkları Baş Etme Yöntemleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Subaşı N., & Akın, A. 2001, Kadına Yönelik Şiddet; Nedenleri ve Sonuçları. Ankara.
- Sunguray S.,S. 2018, Kadına Yönelik Şiddet Haberlerinin Söylem Analizi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi.
- Tekdere M., & Polat, T, 2022, Kadına Şiddetle Mücadelede Kadın Konukevi Hizmeti ve Belediyeler, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(2), 5-15.
- Temiz M. 2008, Yataklı Psikiyatri Servisinde Tedavi Görmekte Olan Kadın Hastalarda Aile İçi Şiddete Maruz Kalmanın Hastalık Tanıları ve Hastalık Süreciyle İlişkisinin İncelenmesi. Tıpta Uzmanlık Tezi. İstanbul.
- Vahip I., & Doğanavşargil, Ö. 2006, "Aile İçi Fiziksel Şiddet ve Kadın Hastalarımız". Türk Psikiyatri Dergisi, 17, 107-114.
- Vatandaş, C. 2003, Aile ve Şiddet, Afyon.
- WHO. 2002, World Report on Violence and Health, Geneva.
- Yetim D., & Şahin, E. M. 2008, "Aile Hekimliğinde Kadına Yönelik Şiddete Yaklaşım" Aile Hekimliği Dergisi, 2(2), 48-53.

Şiddet Faili Erkeklerin Anlatılarında 6284 Sayılı Kanun ve Uygulamalarına Yönelik Tanımlamalar

Descriptions of Law No. 6284 and Its Applications In The Narratives of Male Perpetrators of Violence

Hale Nur TUNÇAY*
Gönül DEMEZ**

Öne Çıkanlar:

- Bu makalede şiddet uygulayan erkeklerin bakış açılarından hareketle şiddetin anlaşılması amaçlanmıştır.
- Araştırmada, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun uygulamaları konusunda birincil deneyime sahip şiddet uygulayan erkekler ile yapılan görüşmelerin nitel veri analizine odaklanılmıştır.
- Şiddet uygulayan erkeklerin güç ve iktidar odaklı anlatılarının söz konusu Kanun ve uygulamalarına kaynaklık edeceği, kadın ve erkek fırsat eşitliğine katkı sunacağı düşünülmektedir.

Öz: Şiddet uygulayıcısı ve mağduru kişilerin yaşam öykülerinin, perspektiflerinin anlaşılması şiddetin önlenmesi bakımından önemlidir. Bu araştırmanın amacı, erkeklerin kadına yönelik şiddet konusuna yaklaşımları, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun kapsamında yer alan ve şiddetin önlenmesi için uygulanan önleyici ve koruyucu tedbir kararları hakkında ne düşündükleri, şiddetin önlenmesine yönelik çözüm önerilerinin neler olduğunun irdelenmesidir. Bu kapsamda, aleyhinde söz konusu Kanun kapsamında önleyici tedbir kararı alınan 37 erkekle yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve verilerin analizi NVivo 12 Plus programı aracılığıyla yapılmıştır. Sonuçta, erkeklerin şiddet uygulama konusunda çoğunlukla kendilerini haklı buldukları, kadınların kendi sorumluluklarını yerine getirmeleri gerektiğini düşündükleri ve Kanun uygulamalarını adalet aykırı ve eşitlikçi olarak nitelendirdikleri görülmüştür. Dolayısıyla, aile ilişkilerinde ataerkil kalıplara uygun gücün ve iktidarın devamlılığına ilişkin tehdit algısı sonucu şiddet bir güç gösterisine dönüşebilmektedir. Görüşmelerden hareketle erkeklerin geleneksel erkeklik kalıplarının yarattığı gerilimi şiddeti meşrulaştırmak için kullandıkları söylenebilir. Şiddet uygulayanın yapısal ve kurumsal yaptırımlara ilişkin algılarının ve söylemlerinin analizi sorunun çözümü için gerekli sosyal politikalar üretilmesine kaynaklık ederek, kadın erkek fırsat eşitliğine giden yolda ve şiddeti önlemede yol gösterici olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Erkeklik, Şiddet Faili Erkekler, 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun

Highlights:

- This article aims to understand violence from the perspectives of male perpetrators of violence.
- The research focuses on the qualitative data analysis of interviews with male perpetrators of violence who have firsthand experience with the implementation of Law No. 6284 on the Protection of the Family and Prevention of Violence against Women.

* Doktorant, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Anabilim Dalı, Antalya, halentuncay@gmail.com, ORCID: 0009-0008-8533-4013

** Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Antalya, gonuldemez@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7418-7598

- This study suggests that the power and power-oriented narratives of male perpetrators of violence will serve as a source for the Law and its implementations and contribute to equal opportunities for women and men.

Abstract: Understanding the life stories and perspectives of perpetrators and victims of violence is important for the prevention of violence. The aim of this study is to examine men's attitudes towards violence against women, what they think about the preventive and protective cautionary decisions within the scope of the Law No. 6284 on the Protection of the Family and Prevention of Violence against Women, and what their proposed solutions are for the prevention of violence. In this context, face-to-face in-depth interviews were conducted with 37 men against whom a preventive cautionary decision was taken within the scope of the Law in question, and the data were analyzed in NVivo 12 Plus program. As a result, it was observed that men mostly considered themselves justified in perpetrating violence, thought that women should fulfill their own responsibilities, and characterized the implementation of the Law as unjust and unequal. Therefore, violence used as a power play may stem from a perceived threat to patriarchal authority within family relations. Based on the interviews, it can be said that men use the tension created by traditional masculinity patterns to legitimize violence. Analyzing the perceptions and discourses of the perpetrator of violence regarding structural and institutional sanctions will be a source of producing the necessary social policies for the solution of the problem and will guide the way towards equal opportunities for women and men and the prevention of violence.

Keywords: Violence, Masculinity, Male Perpetrators of Violence, Law No. 6284 on the Protection of the Family and Prevention of Violence against Women.

Summary: Violence, which is one of the most fundamental problems of today, has great effects in terms of its causes and consequences. Women's exposure to violence also threatens the life functionality of many actors in the family, especially their children. Therefore, although women's narratives on violence are important, revealing men's views and opinions on this issue is also important for the realisation of measures and precautions to be taken in all its dimensions. In addition, understanding the life stories and perspectives of both men and women who are perpetrators and victims of violence is important in terms of cooperation for the prevention of violence.

The aim of this study is to examine men's attitudes towards violence against women, what they think about the preventive and protective cautionary decisions within the scope of the Law No. 6284 on the Protection of the Family and Prevention of Violence against Women, and what their proposed solutions are for the prevention of violence. In this context, face-to-face in-depth interviews were conducted with 37 men against whom a preventive cautionary decision was taken under the aforementioned Law, and the data were analysed using NVivo Plus 12 software. Based on the interviews, it can be said that men use the tension created by traditional masculinity patterns to legitimise violence. According to the results of the research, it was observed that men mostly considered themselves justified in the use of violence, thought that women should fulfil their own responsibilities and characterised the practices of the Law as unjust and unequal. Therefore, violence may turn into a show of power as a result of the perception of threat to the continuity of power and power in accordance with patriarchal patterns in family relations. This research focuses on the views of Law No. 6284, which has been in practice since 2012 for the prevention of violence against women and the protection of the family, the practical application reveals that men feel unjustly treated, wronged, perceiving their authority is undermined. Although some discourses emphasise that there is equality between men and women, the dominant ideology is that power belongs to men and that it is the women who submit to power.

In the research findings, men who emphasise the state believe that men are not offered the security (women's shelters, financial support and protection through cautionary decisions) that is offered to women who are victims of violence or who 'position themselves' in this way, that there is no mediation mechanism (such as expert support), that men's problems are not listened to as much as women's problems in public institutions, and that they are not respected and forced to obey. From this point of view, what is important are only policies for the continuation of family unity. As a result of the implementation of the law, it can

be seen that each family dynamic is affected differently, but they have some points in common. While some men consider this process as a learning and restructuring phase, the majority experience it as marginalised and trapped in feelings of helplessness and worthlessness. At this point, it is important to establish supportive mechanisms separately for the parties and to take measures to ensure that women are not deprived of basic rights such as the right to life, the right to work, the right to education. In addition, the perpetrator of violence should be taken into more intensive remedial programmes.

Necessary measures must also be taken to ensure that the law is not abused. In the cautionary measure of not approaching the victim of violence and her/his children, it can be clarified what the criterion of the decision is and how it is evaluated, except for the decision covering only the residence and the common house. In this case, it should be prevented that if the man leaves the house, he feels more anger towards the woman who created this situation and makes other plans to use violence. Otherwise, it should be kept in mind that cautionary decisions can be reinforcing rather than a deterrent for men. In addition, the fact that men in power use the patriarchal system has the effect of legitimising the violence and ignoring the harm that is done to women. This research will provide an intellectual basis for the academic world, practical life and legal texts, considering the importance of conducting more studies on violence and prevention. Analyses of perpetrators' perceptions of structural and institutional sanctions can guide the development of effective social policies that equal opportunities and contribute to the prevention of violence.

Giriş

Şiddet, zamana, toplumsal ve kültürel bağlamlara göre değişen bir özelliğe sahip olsa da hemen tüm toplumsal yapılarda var olan bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuçları itibariyle, psikolojik, fiziksel, cinsel ve sosyal anlamda birçok probleme yol açan şiddet, son yıllarda ulusal ve uluslararası boyutta daha fazla gündemde konumlanmaya başlamıştır. Literatürde şiddet konusunda farklı terminolojilerin olduğu görülmektedir. Buradan hareketle, aile içi şiddet (domestic violence), yakın partner şiddeti (intimate partner violence), kadına yönelik şiddet (violence against women), ilgili literatürle ilişkilendirilerek tartışılmaktadır. Bu çalışmada ise eşi ya da yakın olduğu başka bir kadına şiddet uygulayan erkek katılımcılarla yapılan araştırmanın bulguları tartışılmaktadır. Dolayısıyla araştırmada, şiddet uygulayana odaklanılarak ilgili literatürde aile veya ilişki içerisinde yaşanan kadına yönelik şiddeti kapsayan boyutu ile tartışılacaktır. Taşdemir Afşar'ın belirttiği gibi, kadına yönelik şiddet üzerinde dikkatin yoğunlaşması, şiddetin ortaya çıktığı bağlamdan bağımsız olmaması, “kadınların ve kız çocuklarının” maruz kaldığı şiddetin cinsiyetler arası iktidar ilişkisi çerçevesinde ele alınması için önemlidir. Bu sayede, kadına yönelik şiddetin önlenmesi için yenilikçi politika önerileri sunulabilmesi açısından “kadına yönelik şiddet” kavramına odaklanılmasının bu konuda daha işlevsel olacağını vurgulamaktadır (2015, 730). Araştırmanın çerçevesini oluşturan 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunu (söz konusu Kanun daha sonraki bölümlerde “6284 sayılı Kanun” olarak anılacaktır) tartışmak üzere mevcut çalışmalara bakıldığında; söz konusu çalışmaların daha ziyade Kanun metninin hukuki boyutu ve şiddeti önlemedeki rolü üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Dalkır Kahveci 2019; Kaya Kızıllırmak 2020a; Moroğlu 2012). Bunun dışında Kanun'un 5/1-b maddesinde yer alan müşterek konuttan/evden uzaklaştırma kararının işlevselliğini ve bu kararın aile içi şiddetin önlenmesine dair etkisini inceleyen doktora tezi bulunmaktadır (Can 2022). Bu araştırma ise 6284 sayılı Kanun uygulama ve yaptırımlarını deneyimleyen ve aynı zamanda şiddet failli olan erkek katılımcıların konuya ilişkin anlatılarını ve öznel deneyimlerini nasıl ifade ettiklerine ve söylemlerinden hareketle nasıl anlamlandırdıklarına dair bulguların analizine odaklanmaktadır.

Aile içi şiddet, tüm yaş gruplarında, toplumda, eğitim düzeyinde ve sosyoekonomik sınıfta olmak üzere toplumun her kesiminde ortaya çıkmaktadır (Ünal 2005). Genel olarak kadınların ev içinde yaşanan şiddetin daha çok “koca” tarafından gerçekleştiğini belirtmelerinden dolayı

çalışmalar “koca şiddeti” ile sınırlandırılmaktadır (Taşdemir Afşar 2015, 730). Aile içi şiddet terimi birçok ülkede partner veya eş şiddetini ifade eder. Ancak bu kavram ailenin herhangi bir üyesi tarafından yapılan zorbalığı da kapsayabilmektedir. Kadınlara yönelik şiddetin en yaygın biçimlerinden biri olan yakın bir partner tarafından gerçekleştirilen fiziksel, cinsel ve duygusal istismarı ve kontrol edici davranışların tümünü içeren yakın partner şiddeti (IPV), toplumun tüm kesimlerinde meydana gelebilmektedir. Şiddetin mağduru olarak ezici çoğunluğu kadınlar oluşturur. Her ne kadar kadınlar erkeklerle ilişkilerinde, genellikle kendilerini savunmak amacıyla şiddet uygulasalar bile ve şiddet bazen hemcinsler arasında da ortaya çıksa da kadınlara yönelik şiddetin failleri çoğunlukla erkek yakın partnerler veya eski partnerlerdir. Tam tersine erkeklerin yabancılar veya uzak tanıdıklar tarafından şiddete maruz kalma olasılığı, kendilerine yakın biri tarafından maruz kalma olasılığından çok daha yüksektir (World Health Organization 2012, 1).

Şiddetin mekânsal bağlamda ele alınmasının eksikliğine vurgu yaparak şiddetin yalnızca özel alanda veya kamusal alanda ortaya çıkmasına odaklanan yaklaşımlara eleştirel bakan Dempsey (2017), bazı araştırmacıların aile içi şiddetin sadece iki kavramsal unsurdan oluştuğunu varsaydıklarını ifade ederek eleştirir. Bu yaklaşımların konuya ilişkin tek bir açıklama sunduğunu bunların ise; şiddet ve ev içi şiddet olduğunu vurgular. O’na göre; aile içi şiddette zorunlu olarak üçüncü bir unsur söz konusudur. Bu unsur ise, ataerkil güç ve kontrol olarak tanımlanan ve göz ardı edilmemesi gereken bir konudur. Böylece bu açıklama ile Dempsey; bir aile içi şiddet eyleminin aynı zamanda ataerkilliği sürdürme veya kalıcılaştırma eğiliminde olduğu yargısını gündeme getirmektedir. Güçlü anlamıyla aile içi şiddet, aile içi bağlamda meydana gelen ve aile içi şiddeti sürdürme eğiliminde olan eylemlerden oluşur. Dempsey, ataerkilliği devam ettirme eğiliminin şiddetin merkezini (yani, güçlü anlamıyla aile içi şiddet) teşkil ettiğini belirtir (2007, 918). Bu ilişkiyel doğa gereği birinin diğeri üzerinde kurduğu egemenliği odak almak şiddetin kullanım biçimini de dikkate almayı gerektirir. Bu çerçeveden hareketle, Oskay’ın söylediği gibi, taraflardan birinin iktidar bağlamında diğerdinden üstün olmasından kaynaklanarak, kendi iradesini diğerdinin iradesinin yerine koyabilmesi sonucu şiddetin meydana gelmiş ve sürmüş olduğunu kabul etmek gerekir. Yani, bir tarafın diğeri üzerinde tahakküm kurması aslında şiddeti oluşturmaktadır (1996, 186).

Buradan hareketle, şiddetin anlık etkilerine ek olarak, yaşamın geri kalanını da etkileyen sonuçlarının olduğu söylenebilir. Bu konudaki çalışmalar, yaralanma ve ölümün ötesinde, şiddet mağdurlarının bir dizi akut ve kronik ruhsal ve fiziksel sağlık sorunu bildirme olasılığının daha yüksek olduğunu göstermiştir (Black 2011; Coker vd. 2005). Şiddete maruz kalanlar fiziksel yaralanma, depresyon, anksiyete gibi çok boyutlu olarak etkilenmektedirler. Bu koşullar hastaneye yatışa, sakatlığa veya ölüme yol açabilir (Breiding vd. 2014, 1). Görüldüğü gibi şiddetin önemli bir probleme işaret ettiği ve tüm boyutlarıyla ele alınıp çözüm üretilmesi gereken bir mesele olduğunun görülmesi kaçınılmazdır. Bu çerçevede ataerkilliğin şekillendirdiği erkekliğin şiddet ile ilişkisinde nasıl konumlandığı, neden ve hangi durumlarda kadına yönelik şiddete yönelmeyi kolaylaştırdığı gibi soruların yanıtları şiddeti önleyecek sosyal politikalar üretme ve çözüm arayışının önemli bir parçası olabilir.

Kadına Yönelik Şiddet ve Erkeklik

Şiddet, erkeğin iktidarını sürdürme, kabul ettirme ve bunu ispatlama çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkabilir. Zira yalnızca kadınlara yönelik değil erkeklerin kendi aralarındaki iktidar mücadelesi de şiddeti ortaya çıkarabilir. Yani, Zulver’ in de belirttiği gibi, kadına yönelik şiddet, erkeklik tanımlamalarında ve erkeklik dünyasında doğal olarak algılanan ve erkeklerin gündelik yaşamlarında yaşanan şiddetten bağımsız değildir (2014). Tahakküm ilişkisinde şiddet, iktidarın elden kaydığı ve tehlikeye girdiğinin anlaşıldığı anda iktidarını korumak için ortaya çıkabilir.

Bu durumda şiddet, iktidarı sağlam tutmak için bir önkoşul ya da iktidarı koruyan bir araç gibi görünür (Arendt 2021, 59). Şiddet ortamının pekişmesi ve şiddetin farklı tezahürlerinin ortaya çıkmasına sosyal ve ekonomik nedenler, ataerkil kodlar ve buna bağlı yaşam tarzları zemin hazırlamaktadır.

Bu çerçevede düşünüldüğünde kadın, erkek fırsat eşitliğine dayalı ilişkiler ve şiddet arasındaki bağlantı tartışıldığında şiddetin hegemonik/tahakkümcü sistemin bir bölümünü temsil ettiği düşünülebilir (Kardam ve Yüksel-Kaptanoğlu 2000, 59). Erkek olmanın anlamına ve erkekliğin iktidar ilişkileri üzerinden nasıl konumlandırılacağına ilişkin tartışmalar 1980’lerde başlamış ve 2020’li yılların başlarında olduğumuz günümüzde de “hegemonik erkeklik” kavramının işaret ettiği temel argümanlar ve toplumsal gerçekliği yansıtmaya biçimine odaklanan argümanlar güncelliğini korumaktadır (Türk 2015, 87). Kavramı erkeklik literatüründe dolaşıma sokan Connell, “hegemonik erkeklik” tanımlamasının temelini Antonio Gramsci’nin İtalya’daki sınıf ilişkileri analizlerinde bahsettiği “hegemonya” kavramı üzerine kurmuştur. Connell, hegemonyayı “*toplumsal güçler oyununda kazanılan toplumsal üstünlük*” olarak tanımlamaktadır (Connell 2016, 269). O’na göre; hegemonik erkeklik, iktidarı elinde tutan erkeğin ne olduğuna değil daha ziyade toplumsal düzlemde bu iktidara hayat veren ve onu yaşatanın ne olduğuna ilişkindir (Connell 2016, 270). Dolayısıyla, şiddeti özendiren ve pekiştiren bazı yapısal tanımlamalar, özellikle erkeklikle ilişkilendirilen fiziksel güce dayalı şiddete yönelişi temellendirir. Ayrıca, bu durumun zemin hazırladığı aile içi şiddet ise bir güç gösterisine dönüşerek, erkeklik normları çerçevesinde tahakkümün kaynağı olarak övgüye değer kılınabilir. Bazen ise, şiddet uygulayan erkekler kahraman olarak nitelendirilmeler bile sosyal çevrelerinde ve özellikle diğer erkekler arasında şiddetin meşru ve normal kılınması ile şiddet yeniden üretilmekte ve pekişmektedir (Kardam ve Yüksel-Kaptanoğlu 2000, 60).

Şiddeti besleyen ve aynı zamanda pekiştiren ortamı sağlayan ataerkil anlayış, kadına yönelik şiddeti evrensel olarak çözüm bekleyen bir sosyal soruna dönüştürmüştür. Temel insan hakları ve cinsler arası eşitlik çerçevesinde, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre değişmekle birlikte, kadına yönelik şiddet çözüm üretilmesi gereken temel alanlardandır. Bu anlamda kadına yönelik şiddetin yaygınlığı konusunda pek çok araştırma göze çarpmaktadır (Gelles ve Conte 1990; Anderson 1997). Şiddet araştırmalarının 1970’lerden itibaren yaygınlık kazanarak, birbirinden etkilenen eş zamanlı iki farklı paradigma üzerinden beslendiği söylenebilir: (1) “Aile içi şiddet” paradigması (family violence), (2) “Erkek şiddeti” (male violence) analizi üzerindeki feminist paradigma. İki paradigmanın farklılığına rağmen işaret ettiği ortak nokta, “güvenli, sıcak ve sevgi dolu” tanımının aksine ailenin şiddetin en yoğun yaşandığı kurum olduğu vurgusudur. Geleneksel anlayışta toplumun temeli sayılan ve güven kaynağı olarak tanımlanan aile kurumunun bu özelliği ile üyelerinin temel insani gereksinimlerini, doğal olarak karşılayacağı varsayılmaktadır. Bu ön kabul ya da algı yaşanan olumsuzlukların üzerinin kapatılmasını dayatarak çözüm aranmasının önünü kapatabilir. Buradan hareketle feminist çalışmalar, aile içinde yaşanan şiddetin özelliklerini, sebeplerini ve sonuçlarını tespit etmede “ataerki” veya “erkek egemenliği” olan iktidar ilişkilerinin dikkate alınması gerekliliğini vurgular (Altınay ve Arat 2008, 52). Yani feminist yaklaşıma göre, yakın ilişkide şiddetin kaynağı, ataerkil sistemin desteklediği belki de biçimlendirdiği erkekler olarak varsayılır ve dolayısıyla kadınlar mağdur ve şiddetin kurbanıdır (Yarar 2015, 21). Anderson (2005, 854)’a göre, aile içi şiddeti tartışan argümanlar, şiddet türlerini ayırmadaki başarısızlığı yansıtmaktadır ve kadın, erkek fırsat ilişkilerine vurgu yapmadığı için eleştirilmektedir.

Kadına yönelik şiddet, zamanla meşrulaştırılan ve kurumsallaşan kadın ve erkek arasındaki iş bölümünün ve ataerkil düzenin devamlılığının sağlanması için doğal bir araç hâline gelmiştir

(Ertürk 2015, 32). Böylece kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlik, zihinsel yapılarda, dilde ve sosyal deneyimin kurumsallaşma biçimlerinde ve toplumsal kabullerde yerleşikleşmiştir. Bu süreç yasalarla desteklenerek değiştirilmiş, toplumsal uygulamalar aracılığıyla ataerkilliği yeniden üretmiş ve buradan beslenen kadın, erkek fırsat eşitsizliği her alanda, toplumsal pratikler aracılığıyla pekişmiştir. (Ertürk 2004, 5). Dobash ve Dobash (1992, 4), erkekler tarafından kadınlara uygulanan şiddetin nedenlerini dört kategori altında sınıflandırmıştır. Bu kategoriler “erkeklerin kadınları sahiplenme ve buna yönelik kıskançlık duyguları”, “erkeklerin kadınların ev işleriyle ilgili beklentileri”, “erkeklerin algılanan yanlış davranışlar nedeniyle kadınları cezalandırma hakkına sahip oldukları duygusu” ve “erkeklerin kadınlar üzerinde otorite kurma ve bunu kullanmanın önemi” olarak tanımlanır. Ataerkillik vurgusunu ön plana çıkaran çalışmalar, aile içi şiddetin bireysel özelliklerden ya da belirli bir cinsin doğuştan yatkınlığından çok, toplumsal algılamaların ve bunu besleyen sistemin etkisinin önemine vurgu yaparlar. Dolayısıyla, söz konusu sorun, uzun vadede toplumsal değerler alanındaki dönüşümle çözülebilecektir. Bu çerçevede kadın ve erkeğin toplumsal tanımlamaları ve konumlandırmalarına yönelik tartışmalar ön plana çıkmaktadır. Bu durumda alana ilişkin çalışmalarda konuya özgü öne çıkan tanımlamaları hatırlatmak yerinde olacaktır. Simone de Beauvoir’ın 1949 tarihli “*İkinci Cins*” adlı kitabındaki aktarımıyla ataerkillik; erkeği insan modelinin temsili “kadın olmayan” olarak inşa ederken, kadını tam tersine erkek olmayan, “mutlak başka” olarak tanımlamıştır. Ataerkillikte kadının annelik rolü ön plana çıkarılır ve kadın annelik ile özdeşleştirilerek varlığında erkeğe hizmet etme görevinin olduğu vurgulanır (Direk 2021, 187). Bu rol beklentileri çoğunlukla her iki cinsi de belirli kalıplar içine ittiği için, sistemin avantajlı olduğu varsayılan erkeğini de zora sokabilmektedir. Tahakküm ilişkisinde gücü korumak ve sürdürmek için fazladan mücadele etmek gerekebilir. Bu açıdan ataerkillik; kadını ezdiği gibi erkeği de toplumsal alanlarda çıkmaza sürükleyebilir. Buradan hareketle, kadınların toplumdaki ikincil konumlarına rağmen duygularını ifade edebilmeleri, doğaya yakın olmaları ve bakım rolleri nedeniyle aile üyeleriyle ve çocuklarla daha güvenli ilişkiler kurdukları iddia edilir. Aksine bu doğal ilişkilerin sağladığı tatminden yoksun olduğu düşünülen erkek için, kültürel anlamda güvenilir ve sağlıklı bir yetişkin olma ihtimalinin, rol model eksikliği, kültürel kodlar, öğretiler nedeniyle pek de mümkün olmadığı bazı çalışmalarda vurgulanmıştır (Goldberg 1996, 212-220). Örneğin ataerkil toplumlarda erkeklerden beklenen güçlü olmak, duygularını belli etmemek, kadına özgü olan yumuşaklık ve sevecenlikten uzak olmak gibi kalıp yargılar nedeniyle birçok erkeğin bu yönünü bastırmak zorunda kaldığı, çocukları ya da diğerleriyle duygusal iletişim kurmakta zorlandığı iddia edilir (Jouard 1971, 40). Böylece, ataerkil baskının altında kalan, güçlü ve bağımsız olma rolünü taşıması gereken erkeğin gücünü kaybetme ihtimalinin, şiddetin meşrulaştırılma yolu olabildiği iddia edilmektedir. Atay, erkekliğin gündelik yaşam rutininde, özellikle kadınlar açısından olumsuz taraflarını gözlemekle beraber, erkekliğin yeniden üretimi sürecinde yaşanan toplumsal kabullerin, erkeği erkeklikten mustarip hâle getirdiğini belirtmektedir. Günümüzde modern toplumların pek çoğunda olduğu gibi, Türkiye’de de hâkim erkeklik değerleri sertlik, saldırganlık, şiddet, öfke ve uzlaşmazlıktır (Atay 2004, 13).

Türkiye’de kadına yönelik şiddet konusunda erkeklerle yapılan nicel ve/veya nitel çalışmaların (Öztürk 2014; Genç vd. 2019; Kardam ve Yüksel-Kaptanoğlu 2000; Sancar 2016) görece az olduğu bilinmektedir. Elbette kadına şiddet uygulayan erkekler tüm erkekliği temsil etmemektedir. Konuya ilişkin uluslararası çalışmalar ise şiddet ile ataerkil sistem arasındaki ilişkiyi tartışmaktadır. Segal, şiddetin faili konumundaki erkeklerin, erkekliğin egemen temsiliyetini sağlamadığı, öfke, saldırganlık ve intikam gibi tepkiselliğin dışavurumu olarak şiddet uyguladıkları, hatta bunun erkekliğin güç, erkeksilik, tahakküm arasındaki tanımlayıcı bağın zorlu mücadelesi neticesinde meydana geldiğini belirtir (Segal 2010, 131-132). Godenzi

ise, şiddet uygulayan erkeğin gerçekliğinin sosyal bağlamı içerisinde ve toplumsal ilişkiler bağlamında açıklanması gerektiğini belirtir. Bu anlamda faili sadece erkek olarak ele alan ve toplumsal bağlamı göz ardı eden araştırmaların ciddi bir eksikliği olduğundan bahseder. O'na göre; bu tür araştırmalar toplumun sosyal statü ve olanaklarından daha az yararlanan ve şiddet suçunun dışında başka suç dosyalarından hüküm giyen erkekleri tanımlama riskine neden olur (Godenzi 1992, 20). Dolayısıyla şiddet ve erkeklik ilişkisinde genelleyici veya belirli bir kitleye indirgemeci yaklaşımlardan ziyade, araştırma grubunun temsil ettiği durumu betimlemenin yararlı olacağı vurgulanmalıdır. Öte yandan, kadına yönelik şiddetin genel ve özel bağlamlarda önemli bir hukuki sorunu teşkil ettiği açıktır. Buradan hareketle Türkiye'de ulusal düzenlemeler ile şiddetten korunma ve şiddeti önlemeye yönelik yasal düzenlemelerin 6284 sayılı Kanun özelinde tartışılması önemli açılımlar sağlayacaktır.

6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun

Türkiye'de 1990'lı yıllardan sonra kadın hareketlerinin de etkisiyle, kadın haklarının gündeme gelmesi ve kadına yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin yasal düzenlemelerin gerekliliği üzerine 4320 sayılı *Ailenin Korunmasına Dair Kanun* (Resmi Gazete 17/1/1998, 23233) 1998 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunun temel amacı aile içinde şiddet uygulayan bireyi, ortak yaşam alanından uzaklaştırarak ve Kanunda yer alan tedbir kararlarını uygulamak suretiyle aile içi şiddeti önlemektir. 5636 sayılı Yasa yoluyla yapılan değişiklikle, kusurlu eş ifadesinin yanına “veya diğer aile bireyi” ibaresi eklenmiştir. Böylece yasadaki tedbirler, şiddet uygulayan diğer aile bireylerini kapsayacak biçimde genişletilmiştir (Karınca 2010, 329, 332). Ancak yapılan değişiklikler sonrasında da, resmî nikâhı olmayan birlikteliklerin Kanunda yer almadığı, bu eksikliğin tedbir kararlarının uygulanmasında bazı sorunlara yol açacağı gerçeği fark edilmiştir. Ayrıca Türkiye'de artan ve medya aracılığıyla daha da görünür hale gelen kadın cinayetleri ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Opuz-Türkiye Davası'nda Türkiye aleyhine karar vermesi de, yeni bir yasal düzenleme ihtiyacını gündeme getirmiştir. Bu gelişmeden sonra, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın öncülüğünde, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu ve yaklaşık iki yüz otuz yedi kadın örgütünden oluşan *Şiddete Son Kadın Platformu* oluşturulmuş, kadın araştırma ve uygulama merkezleri, bilim çevreleri ve feminist hukukçuların önerileri alınarak konu çok boyutlu olarak ele alınmış bu alandaki çözüm odaklı çalışmalara yoğunlaşmıştır. Bu dönemde küresel düzeydeki gelişmelerin Türkiye'ye etkisinin yanında, medya ve iletişim kanallarının eskiye göre daha ulaşılabilir olmasının da etkisiyle kadın hakları ve özgürlükler alanında oluşan talep görmezden gelinemez. Ayrıca uluslararası anlaşmalar ve iş birliklerinin de dayatmasıyla oluşan ortam, bu alanda önemli çalışmaların hayata geçtiği dönemi ifade etmektedir. Bu gelişmelerin etkisiyle 8 Mart 2012 tarihinde 6284 sayılı *Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun* (Resmi Gazete 20/3/2012, 28239), 18 Ocak 2013 tarihinde ise *Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği* yürürlüğe girmiştir (Öztürk 2017, 5). Dolayısıyla, 8/3/2012 tarihli ve 6284 sayılı Kanun'un 23'üncü maddesiyle 4320 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Böylece 6284 sayılı Kanun şiddetten korunma konusunda daha detaylı düzenlemelerin yapıldığı bir Kanun olarak yürürlüğe girmiştir. Bu minvalde, Kanun'un 2. maddesinde şiddet ve türleri açıkça tanımlanmıştır. Şiddet tanımının yer aldığı düzenlemede ifade edildiği üzere, şiddet, toplumsal, kamusal veya özel bir alanda meydana gelebilir (m 2/1-d). Kanunun amacı şiddete uğrayan ya da şiddete uğrama tehlikesi olan, tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması için tedbirler almak ve bu durumları önlemek olarak belirlenmiştir.

Söz konusu gelişmelerin ardından yürürlüğe giren bu Kanunda şiddet uygulayan ise; “şiddet olarak tanımlanan tutum ve davranışları uygulayan veya uygulama tehlikesi bulunan kişi” olarak

tanımlanmıştır (m. 2/1-g). Yani somut olarak şiddet gerçekleşmemişse bile kişinin şiddet uygulama tehlikesi bulunduğu düşünülmesi durumlarda dahi, mağdur açısından somut olayın gerektirdiği tedbirlere karar verilerek korunması gündeme gelmiştir (Kaya Kızıllırmak 2020b, 637). Bu süreçte tedbir kararı verebilecek merci ve makamlar ve süreç şu şekilde özetlenebilir: 6284 sayılı Kanun ile öngörülen koruyucu tedbirlere karar vermeye tedbirin türüne göre, mülki amir veya hâkim yetkilidir. Kanun'un 3. maddesi ile mülki amir tarafından ve 4. maddesi ile hâkim tarafından verilebilecek koruyucu tedbirler düzenlenmiştir. Hâkim, 4. maddede sayılan tedbirlerden birine, birkaçına veya uygun göreceği benzer tedbirlere karar vermeye haizdir (m 4/1).

Kanun'un 8. maddesinin 3. fıkrasına göre; “*Koruyucu tedbir kararı verilebilmesi için, şiddetin uygulandığı hususunda delil veya belge aranmaz. Önleyici tedbir kararı, geciktirilmeksizin verilir. Bu kararın verilmesi, bu Kanunun amacını gerçekleştirilmeyi tehlikeye sokabilecek şekilde geciktirilemez*” hükmü uyarınca delil ve belge aranmaksızın beyan esasına dayalı olarak Kanun'un hükümleri uygulanabilmektedir. Kaya Kızıllırmak'a göre; şiddet mağdurunun ivedilikle korunmasını sağlamak amacıyla taşıyan bu kural, münferiden koruyucu tedbirlere ilişkindir. Failin hakları açısından ispat kuralına ise ilgili hükmün devamında yer verilmiştir. Buna göre önleyici tedbirlere karar verilmesi aşamasında böylesi bir mutlak ispat yükü muafiyeti yer almaz. Yalnızca bunlara da gecikmeksizin karar verilmesi gerektiği ve bu yönde kararın verilmesinin, Kanun'un amacını gerçekleştirilmeyi tehlikeye sokabilecek şekilde geciktirilemeyeceği vurgulanmıştır (2020b, 639-640). Group of independent Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence/ Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddete Karşı Eylem Uzman Grubu (GREVIO), bu maddenin özünde, mahkemeler tarafından Kanun'da yer alan, şiddeti kanıtlayan herhangi bir delil veya rapor gerekmeksizin tedbir kararı verilmesi ilkesinin, uluslararası kabul görmüş iyi uygulamalara uygun olarak, mağdurun beyanının acil koruma sağlanması için yeterli delil olduğunun kabul edilmesi olduğunu vurgular. Böyle bir ilkenin benimsenmesi, mağdurların güçlendirilmesi ve konuşarak kendilerini şiddetten kurtarabilmeleri için çok önemlidir. GREVIO Türkiye Raporunda, bunun yerine, bazı hâkimlerin, kadın mağdurların sözlerine itibar etme konusundaki isteksizliklerini ve mağdurların şiddeti abartabileceklerinden veya gerçeği bozabileceklerinden, böylelikle sistemi koruma ihtiyaçları dışındaki amaçlar için (boşanma taleplerini desteklemek için delil oluşturmak gibi) kötüye kullanabileceklerine dair endişe duyduklarını belirtmiştir. Bu varsayımlar altında hareket eden hâkimler, kısa süreler için tedbir kararı vermeyi tercih etmektedir. Bu kısa süre zarfında, etkin bir şekilde şiddet olup olmadığını veya tedbirin etkilerini uzatmayı haklı çıkaracak bir şiddet riski olup olmadığını tespit edebilmektedirler (GREVIO 2018, 99). 6284 sayılı Kanunun 8. maddesinin 2. fıkrasında, “*Tedbir kararı ilk defasında en çok altı ay için verilebilir*” hükmü ile tedbire alınan karar süresinin sınırlandırıldığı görülmektedir.

Kanun'da hâkim tarafından şiddet mağduruna yönelik verilecek önleyici tedbir kararları; Şiddet mağduruna karşı belirli söz ve davranışlarda bulunulmaması (5/1-a), Şiddet uygulayanın müşterek konuttan veya bulunduğu yerden uzaklaştırılarak konutun korunan kişiye tahsisi (5/1-b), şiddet uygulayanın korunan kişilere ve bu kişilerin buldukları konuta, okula ve işyerine yaklaşmaması (5/1-c), çocuklarla kişisel ilişki kurulmasının sınırlandırılması veya kaldırılması (5/1-ç), şiddet uygulayanın korunan kişinin yakınlarına, tanıklarına ve çocuklarına yaklaşmaması (5/1-d), korunan kişinin eşyasına zarar vermeme (5/1-e), korunan kişiyi iletişim araçlarıyla rahatsız etmeme (5/1-f), şiddet uygulayanın kanunen izin verilen silahlarını kolluğa teslimi (5/1-g), alkol veya uyuşturucu ya da uyarıcı madde kullanmama ve bağımlılık hâlinde muayene ve tedavi (5/1-h), şiddet uygulayanın muayene veya tedavi için sağlık kuruluşuna başvurması ve tedavisinin sağlanması (5/1-h) olarak yer almaktadır. Bu çalışmanın konusunu içeren araştırmanın

katılımcıları olan şiddet faili erkeklerin ise çeşitli nedenlerden kaynaklanarak bu söz konusu tedbir kararlarından en az bir tanesi ile ilgili haklarında aleyhte hüküm bulunduğunu hatırlatmak yerinde olacaktır. Ayrıca, bu tedbirlerin kapsamı, araştırmada yer alan katılımcılar tarafından sıklıkla “uzaklaştırma” kelimesi üzerinden tanımlanmıştır. Dolayısıyla metin içindeki anlatılarda geçen bu kavramın ifade ettiği Kanun maddesi (5/1-b, c) hâkim tarafından verilecek önleyici tedbir kararları içerisinde yer almaktadır.

Ulusal bağlamda, Kanun dışında kadına yönelik şiddetle mücadelede önleyici çözüm olarak kullanılan araçlardan biri de Kadın Destek Uygulamasıdır (KADES). İçişleri Bakanlığı resmi web sitesinde uygulamanın amacını; “KADES uygulaması, son yıllarda giderek artan kadına şiddet olaylarının önüne geçebilmek ve kadınlara yardım edebilmek amacıyla geliştirilmiş, eşinden veya bir başkasından şiddet gören ya da şiddete maruz kalma ihtimali olan kadınlar, akıllı telefonları üzerinden yapacakları ihbarlarda hızlı bir şekilde bu iş için kurulan Kadın Acil Destek İhbar Sistemi'ne ulaşabiliyorlar” (İçişleri Bakanlığı 2018) şeklinde açıklamıştır. Acil durumlarda şiddete maruz kalan kadınların hızlı bir şekilde kolluk kuvvetlerini desteğe çağırabilecekleri, telefon ile acil yardım hatlarını aramaya alternatif olarak geliştirilen KADES, hem alanda kadınlara destek verenler hem de şiddete uğrayan kadınlar için önemli bir uygulamadır (Uçan vd. 2023, 25). Şiddete maruz kalan kadınlar, acil yardım hatları (112, Alo 183 Hattı) veya KADES uygulaması üzerinden ihbarda bulunup kolluk güçlerinin olay mahalline ivedi intikali için çağrıda bulunabilmektedir.

Türkiye’de Şiddet Uygulayan Erkeklerin Şiddet ve Kadın Haklarına Yönelik Algıları

Özellikle son yıllarda kadın hakları ve şiddet konusunda bilimsel ve teknolojik gelişmelerin yanında, sosyal medyanın da katkısıyla meseleyi gündeme getirme ve gündemde tutma yollarının artmış ve kolaylaşmış olması, görece kadınlar lehine (yeterli olmasa da) olumlu bir hava yaratmıştır. Ancak ataerkil sistemin sağladığı avantajları korumak için sistemin devamından yana olan erkekler, geleneksel verili üstünlüklerinden vazgeçmek istememektedirler. Çünkü sistemi sorgulayan ve değişimden yana olan genellikle, ikincil konularından dolayı ezilen ve ikincilleştirilen gruplardır. Dolayısıyla sistemin sağladığı üstünlükle, statülerini kaybetmek istemeyen erkekler de kadına yönelik şiddeti kendilerince meşrulaştırmakta, ataerkil sisteme uygun gerekçelendirmekte ve mevcut sistemin anlamlandırma ve rasyonalize etme mekanizmalarını kullanarak dile getirmektedirler. Saha çalışması sürecinde görüşülen ve bizzat şiddet faili olan erkeklerin anlatıları da bu yöndedir. Şiddeti meşrulaştırma mekanizmaları bizzat kendi anlatılarında söz konusu Kanuna karşı da gerekçe olarak kullanılmaktadır.

Araştırmanın Tanımı, Amacı

Akdeniz Üniversitesi yürütücülüğünde olmak üzere, TÜBİTAK 3005 - Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Yenilikçi Çözümler Araştırma Projeleri Destek Programı kapsamında yürütülen, “Şiddet Faili Erkeklerin Kadına Yönelik Şiddete Dair Tanımlamaları: Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi Müdürlüğünden (ŞÖNİM) Hizmet Alan Erkekler ve Kadına Yönelik Şiddet” başlıklı proje (Araştırma, Akdeniz Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 31.10.2023 tarihli ve 444 sayılı kararıyla sürdürülmüştür.) kapsamında sahada yapılan görüşmelere ilişkin ilk bulgu analizi ve yorumlamasına dayanan bu çalışmada, şiddet uygulayan erkeklerin gözünden kadına yönelik şiddet ve şiddetin önlenmesine yönelik uygulanan ulusal düzenlemelerin şiddet faili erkeklerin anlatılarından hareketle değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla erkeklerin anlatıları, konuya dair diğer sosyal koşullarla ilişkilendiren bir perspektifle analiz edilmiş, erkekliğin “ideal” olan profilini sürdürmede şiddetin ortaya çıkmasına bağlı Kanun uygulamalarının caydırıcılığı ve işlevselliği anlaşılmaya çalışılmıştır.

Kadına yönelik şiddetin daha iyi anlaşılabilmesi için yalnızca şiddetin çoğunlukla mağduru olan kadınların deneyimleri değil, aynı zamanda şiddet uygulayan erkeklerin anlatılarını da dinlemek önem arz etmektedir. Madalyonun öteki yüzü olan (Adak 2013) erkeklerin anlatıları üzerinden kadınların neden şiddete maruz kaldıklarını irdelemek, bu çerçevede kadınlar tarafından talep edildiği için haklarında 6284 sayılı Kanun kapsamında tedbir kararı alınan erkeklerin, bu uygulamaları nasıl değerlendirdikleri ve uygulamalara yönelik tepkileri, algılarını ortaya çıkarmak araştırmanın ana amacıdır. Diğer bir deyişle, araştırma söz konusu uygulama ve kararların erkekler tarafından nasıl algılandığına, eşitsizlik ve güç bağlamında Kanun'un uygulamalarını nasıl değerlendirdiklerine ve bu çerçevede eylemlerini nasıl rasyonalize ettiklerine odaklanmaktadır.

Araştırma Katılımcılarının Demografik Özellikleri ve Şiddet İlişkisi

Araştırma için Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'ndan izin alınmış olup makalede beyan edilen görüş ve değerlendirmeler, ortaya çıkan bulgu ve sonuçlar Bakanlığın görüş ya da politikasını yansıtmamaktadır. Söz konusu araştırma, Uşak ilinde gerçekleştirilmiştir. Uşak Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne yansıyan vakalarda şiddet uygulayan olarak yer alan erkeklerle iletişime geçilmiş, araştırma tanıtılmış, gönüllü katılımcılarla görüşme planı tasarlanmış ve yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda katılımcıların demografik bilgilerine bakıldığında, 18-30 yaş aralığında 4, 31-45 yaş aralığında 25, 46-60 yaş aralığında 6, 61-75 yaş aralığında 2 kişi araştırma katılımcısı olarak yer almaktadır. Araştırmaya gönüllü olarak katılan söz konusu 21 katılımcının evli, 5 katılımcının bekâr, 11 katılımcının boşanmış olduğu görülmektedir. Eğitim durumları dikkate alındığında ise; 14 katılımcının ilkokul mezunu, 7 katılımcının ortaokul mezunu, 8 katılımcının lise, 3 katılımcının ön lisans mezunu, 5 katılımcının ise lisans mezunu olduğunu vurgulamak gereklidir. Katılımcılar meslek ve yaptıkları iş açısından gruplandığında 11 işçi, 3 esnaf, 3 öğretmen, 1 tekniker, 7 serbest meslek sahibi, 2 sağlık çalışanı, 4 şirket yöneticisi, 3 işsiz, 3 emekli olarak çeşitli alanlardan geldikleri söylenebilir. 6284 sayılı Kanun kapsamında aleyhte alınan tedbir kararlarına bakıldığında ise, 37 katılımcının m.5/1-a,b,c maddeleri, 1 katılımcının 5/1-ç maddesi, 32 katılımcının m.5/1-d maddesi, 4 katılımcının m.5/1-e maddesi, 11 katılımcının m.5/1-f maddesi, 1 katılımcının m.5/1-g maddesi, 3 katılımcının m.5/1-h maddesi ve 2 katılımcının m.12 teknik yöntemlerle takip (elektronik kelepçe) kapsamında tedbir kararına tabi olduğu anlaşılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Alan yazında, toplumsal bağlamda kadın, erkek ilişkilerinin ve hiyerarşisinin erkeklik değerleri ile ilişkisine dair perspektif geliştirilebilmesi ve ataerkil sistemin kalıp yargılarının kadına yönelik şiddeti meşrulaştırma süreçlerinin anlaşılabilmesi için, şiddet faili erkeklerin konuya dair anlatıları ve söylemlerinin tartışılmasının önemine dikkat çekilmiştir (Mansley 2009, 176; Letherby 2003, 137). Bu çalışma alan yazındaki bu argümana dayanarak bizzat şiddet faili olan ve bu alanda yaptırma tabi olan erkeklerin, anlam dünyalarını ve meşrulaştırma süreçlerine ilişkin söylemlerini saha bulgularından hareketle tartışmaya açmayı amaçlamaktadır. Söz konusu erkeklerin deneyimlerinin, feminist kuramsal araştırma pratiği ile alınması, egemen cinsiyet olarak görülen erkeklik normları ve tutumlarının, tarihsel bağlamda, eleştirel incelemelere tabi tutulması için önemlidir (Hearn ve Morgan 1990, 7; Laws 1990 akt. Letherby 2003, 137). Konuya özgü çalışmaları, yalnızca kadınların deneyimleri üzerinden gerçekleştirmek, kadınların yaşadığı sorunların tek yönlü ele almak meseleyi eksik bırakacaktır. Zira eylemin ve sürecin diğer aktörünün, hatta egemen aktörünün rolünü tartışmamak meseleyi çözümsüz bırakacaktır. Bu nedenle, şiddet faili erkeklerin eylemlerine yönelik anlatıları ve eylemin sonucunda oluşan

yaptırma yönelik algı ve şikâyetlerini tartışmaya açmak ve derinlemesine analiz etmek önemli olmaktadır. Letherby, erkeklerin, gündelik hayat düzeni içerisindeki konumlarını anlayabilmek, kadınların anlatılarındaki erkekliğin yanında, doğrudan erkek deneyimleri ve anlatılarıyla anlaşılır kılmak adına erkekler ile görüşmenin önemine vurgu yapmaktadır (2003, 138). Buradan hareketle bu çalışmada, şiddet uygulayan erkeklerin konuya ilişkin algıları ve tanımlamalarının eleştirel ve ilişkisel olarak tartışılması ve bu minvalde sahadan alınan verilerin yorumlanması esas alınacaktır.

Araştırma, nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiş saha çalışmasının bulgularının tartışılmasına ve Kümbetoğlu (2017, 30)' nun da belirttiği üzere, teorik temelli yorumlamaya dayanmaktadır. Erkeklerin, şiddeti önlemedeki araçlardan olan söz konusu ulusal hukuki düzenlemeye karşı ne düşündükleri, nasıl tanımladıkları, söylemleri, bu konudaki deneyimlerinin neler olduğu ve şiddet çerçevesine hangi anlamları yükledikleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Nitel araştırma yönteminin tercih edilmesinin bir diğer nedeni, erkeklerin kendilerini ifade etme biçimlerine odaklanmak, şiddet sorunsalını onların gözünden okuyabilmek, ataerkil sistemde erkek olmak ve gündelik mücadelede karşılaştıkları zorlukları ve çözüm yollarını anlamaktır. Saha sürecinde araştırmacıların rolü ise; sahada araştırmacı olarak konumlanma biçimi üzerinden katılımcıların dinlenildiklerini, düşüncelerinin dikkate alındığını ve kendilerini ifade edebilme alanı yaratıldığını hissetmelerini sağlayan ortamı oluşturmak, karşılıklı etkileşimi ortaya çıkarmak ve şiddet ile sürdürülebilir mücadelede bütüncül yaklaşımı saha bilgilerinden hareketle teşvik etmektir. Buradan hareketle, araştırma konusu çerçevesinde, küresel düzeyde insan hakkı ihlali olan şiddet meselesi üzerinde çözümler üretilebilmesi, var olan saha ve literatür bilgilerine, döneme ve bağlama ilişkin yeni bilgiler eklemek ve yeni perspektifler oluşturmak için derinlemesine bilgi arayışında olmak, bu yöntemin kullanılmasının en önemli nedenlerinden biridir.

Araştırmada, fenomenolojik araştırma deseni kullanılmıştır. Bu araştırma deseni, deneyimin temelindeki yapıyı ya da gerçeği elde etmek için, öncelikle deneyimi doğrudan tecrübe etmiş bireylere yönelmeyi gerektirir (Merriam 2018, 24-25). Bu eksende, bu çalışmada, şiddet eylemi içerisinde bulunan, tecrübe eden, eyleyen, bu doğrultuda, hakkında kadınlar tarafından tedbir kararı alınan ve ŞÖNİM' den hizmet alan erkeklerin anlatılarına odaklanılmıştır. Buradan hareketle, saha bulgularına dayanarak şiddet ve güç bağlamında erkekliği biçimlendiren yapısal dinamikleri tartışmak, bizzat şiddet faili olarak konunun öznesi olan erkeklerin, bu alandaki deneyimlerini ve şiddete bakış açılarını, şiddeti tanımlama biçimlerini irdelemek önemli olmaktadır. Ayrıca bu çerçevede bir yaptırım olarak karşılaştıkları Kanun uygulamalarını nasıl değerlendirdiklerinin anlaşılması da çalışmanın temel amaçlarından biridir.

Saha aşamasında veri toplama aşamasına yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Punch (2016, 166) görüşmeyi, insanların gerçekliğe ilişkin anlamlandırmalarına, tanımlamalarına ve gerçekliği inşa edişlerine bakabilmenin en iyi yolu olarak tanımlamıştır. Katılımcılar araştırmaya katılmaları için öncelikle telefon ile aranmış, gönüllü olarak katılacaklarını beyan etmelerinin ardından, aydınlatılmış onam formunu imzalatılarak görüşmeye alınmıştır. Verilerin analizi aşaması, NVivo 12 Plus kullanılarak gerçekleştirilmiş, görüşmelerin doygunluğa ulaşarak tekrar ettiği aşamada sonlanmasının ardından araştırmacılar tarafından çözümlenmesi yapılmış, verilerden hareketle kodlar oluşturulmuş ve temel kategoriler, temalar ve alt temalar ortaya çıkarılmıştır. Araştırmada kişilerin isim bilgileri gizli tutulmuş, kimliklerini ortaya çıkaracak anlatılar, imalar görüşmeden çıkarılmıştır. Kişilerin anlatı içeriklerine metin boyunca G1, G2.. gibi kodlamalar ile yer verilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Anlatılarda söylemler, anlam bütünlüğü korunarak katılımcıların ifadelerinden aynen alıntılanmış, doğal akışın bozulmamasına özen gösterilmiştir. Araştırma bulguları, kadınların tedbir kararlarını neden aldıklarıyla yönelik erkeklerin anlatıları, şiddeti doğuran sebepleri nasıl tanımladıkları, erkeklerin şiddete ne anlam yükledikleri ve şiddeti nasıl tanımladıkları odağında ilerlemiştir. Erkeklerin kendi deneyimlerinden hareketle Kanunu nasıl değerlendirdikleri, tedbir kararının sonuçlarının kendileri açısından neler olduğu, hayatlarını nasıl etkilediği ve en son şiddetin önlenilebilir olup olmadığına dair söylemlerinden yola çıkarak söz konusu kategoriler oluşturulup konu bu çerçevede tartışılmıştır.

Erkeklerin Anlatılarında Kadınların Tedbir Kararı Aldırma Nedenleri

Dobash ve Dobash (1992, 4), erkekler tarafından kadınlara uygulanan şiddetin nedenlerini dört kategori altında sınıflandırmıştır. Bu kategoriler “erkeklerin kadınları sahiplenme ve buna yönelik kıskançlık duyguları”, “erkeklerin kadınların ev işleriyle ilgili beklentileri”, “erkeklerin algılanan yanlış davranışlar nedeniyle kadınları cezalandırma hakkına sahip oldukları duygusu” ve “erkeklerin kadınlar üzerinde otorite kurma ve bunu kullanmanın önemi” olarak tanımlanır. Çalışma boyunca araştırma katılımcısı şiddet uyguladığı için tedbir alınan erkeklerin söylemleri de bu dört kategoriye ilişkin tartışmaları sahadan hareketle desteklemiştir.

Kanun kapsamında, kadınlar tarafından aleyhinde tedbir kararı aldırılan ve şikâyetçi olunan erkek katılımcılara, “sizce tedbir kararının alınma nedeni nedir?” sorusu sorulmuştur. Bu soruya cevap verirken bazı katılımcıların zaman zaman sinirlenerek olayları aktardıkları, bazılarının ise “*gereksizdi, önem vermiyorum ama bu uygulamalara haksız yere maruz kalıyorum*” şeklinde ifadelerde buldukları gözlenmiştir. Katılımcıların anlatılarına göre; tedbir kararına konu olan olayların, eş veya partnerleri ile tartışma yaşamaları, tartışmalara sonuç odaklı yaklaşım yerine Kanun’un “*koz*” olarak kullanılması, karşı tarafın psikolojik durumunun iyi olmaması, karşılıklı saygının yitirilmesi, kıskançlık duygularının çatışma yaratması, kadının can sıkıntısı, erkeğin fiziksel gücünün daha fazla, kadının hakkını savunma biçiminin eleştirel ve yıkıcı olması, kadının duygusal şiddet uygulaması ve erkeği kışkırtması gibi sebeplerin yer aldığı görülmektedir.

Yani şimdi kadınlar bir kavga, bir sıkıntı olduğunda en beteri uzaklaştırma aldırırım başımdan atarım diyor... Uzaklaştırıyor... Erkek de ben diyor en son kafam atarsa basarım mermiyi öldürürüm, geçerim diyor (G19, 36 Yaşında, İşsiz, Evli, İlkokul mezunu).

Kanun’da tedbir kararlarının alınmasında kadının beyanı esas kılınmakla birlikte, bunun işlevselliği için kadının toplumsal yaşam düzeninin temel bileşeni hâline gelmesiyle mümkündür. Eşitlik ideali, teorik ve gerçeklikten uzak olmamalı ve yalnızca gündelik pratiği de kapsadığı ölçüde etkili ve verimli olmalıdır (Can 2022, 132). Dolayısıyla tedbiren korumanın önemli ve koruyucu bir uygulama olmakla birlikte, katılımcıların anlatımıyla çözüme katkı sunan ve sonuç almaktan uzak ve tekrarlarla başvurularak, alışkanlık hâline getirilen ve işlevsizleştirilen bir hâle bürünebildiği ifade edilmektedir. Aleyhine hakkında tedbir kararı aldırılan erkek ise Kanun ve uygulamalarının aksine beyanda bulunmakta ve mağdur olduğunu iddia ederek işlevsizliğine vurgu yapmaktadır. Bu durumu açıklamak için, uygulamanın kendi geleneksel erkeklik konumuna yönelik bir tehdit olduğunu ima eden argümanlar öne sürmektedir: *Canı sıkıldıkça dava açıyor bana olabilir mi böyle bir şey. Emniyette tanındım sayesinde... Adamlar geliyor... Nezaret bile gördük. (G24, 34 Yaşında, Kuaför, Boşanmış, İlkokul mezunu)*

Daha önce ufak tefek tartışmalarımızda o bir gün konuşmuyordu, ben iki

gün konuşmuyordum. Sonra ılımlı bir şekilde... Ama son iki yıldır sürekli değil, iki yılda iki sefer olmuş. Geçen yıl bir sefer olmuş. Direkt polisi arıyor. En ufak bir tartışmada polisi arıyor (G5, 41Yaşında, İşçi, Evli, İlkokul mezunu).

Devam eden, alışık olduğu düzenin yeni bir düzenlemeyle değişmesinden şikâyet eden bu katılımcı; eskiden kendi aralarında çözülen sorunların artık kadınlar tarafından kamusal alana taşındığını ve bunun bir koz olarak kullanıldığını ima etmektedir. Yukarıdaki anlatıda, belirli periyotlarla polisin arandığı ve uzaklaştırma kararı sonrasında ilişkinin kaldığı yerden devam ettiği görülmektedir. Tekrarlarla devam eden şikâyet, uzaklaştırma, barışma, tekrar birlikte yaşama ve yine uzaklaştırma döngüsü içinde devam eden Kanunu ve uygulamayı işlevsizleştiren durumlar da anlatılarda sık dile getirildi. Bu durumda Kanunun ve uygulamanın işlevsizliğinden ziyade yaptırımların her bir taraf için yediden düzenlenmesi ve net biçimde tanımlanmasını gündeme getirir.

Diğer bir anlatıda ise; erkeğin fiziksel olarak güçlü, kadının ise bundan “yoksun” olduğu iddiası, toplumsal bağlamdaki ilişki düzeninde erkeğin konumunu belirleyici bir etken olarak ifade edilmektedir. Erkeğin bu gücü kabul edip ve üstünlük olarak kullanması, kadına karşı şiddete eğilimi pekiştirmektedir: *Erkek gücüyle kadın gücü çok farklı kolunu sıkınca uzaklaştırma verdiler (G28, 36 Yaşında, Galerici, Boşanmış, Lisans mezunu)* diyen katılımcının şiddeti önemsizleştirdiği ve şiddete duyarsızlaştığı görülmektedir. Katılımcının şiddeti, kadına doğrudan büyük oranda fiziksel zarar vermekle özdeşleştirdiği görülmektedir. Bu bağlamda yapılacak eğitim ve seminerlerde, şiddetin tanımına yönelik çalışmaların artırılmasına gereksinim olduğu açıktır. Fiziksel, sosyal, ekonomik, sembolik ve psikolojik boyutlarıyla şiddet konusu gündelik yaşamdaki örnekleriyle işlenmelidir.

G18, partnerinin kendisi hakkında şikâyetçi olmasını öfke ile anlatırken, bu sürece, agresif tutumlar nedeniyle “aile meselelerinin” kamusal alana sirayet etmesi ve “küçük bir olayı çok büyüterek” aşılamayacak hâle getirilmesinin neden olduğunu söylemektedir. Erkeklerin genel olarak kadınların “psikolojik denge durumlarını yetersiz” buldukları, tedavi almalarının gerekliliğini defaten vurgu yapmaları araştırmada sıklıkla karşımıza çıkan bir söylemdir. Şiddete neden olarak şiddet mağduru kadınların suçlanması, şiddet failinin durumu bu yolla gerekçelendirmesi, kendisini haklı ve mağdur görmesi gibi gerekçelerin kaynağı eşitsizliği destekleyen ataerkil kalıp yargılarda aranmalıdır. Çünkü şiddet faili erkek şiddeti, erkeklik değerleriyle tanımlamakta ve değerlere uymayan kadının davranışlarını şiddet nedeni olarak anlatmaktadır. Diğer bir deyişle, Demez ’in de belirttiği gibi, ataerkil sistemde evlilik her iki cinsin mutluluğunu ifa etmekten ziyade, erkek için gereken huzur ortamının sağlanmasına bir araç olarak düşünülür (Demez 2005, 105). Aslında şikâyet ettikleri durum; kadınların eskiden alttan aldıkları ve sorun çıkarmadan devam ettirdikleri, süregiden düzenin artık sorgulanmaya başlanmasıdır. 6284 sayılı Kanun da erkeklerin gözünden bu durumu pekiştirmektedir.

... Dedim ki ben, dışarıda konuşmayalım içeride konuşalım.. Yok, bağıyor çağırıyor kendisi agresiftir sinirlidir. Tedavi görmesini kaç sefer söyledim ama kabul etmedi bunu. Yani eee daha sonra bekçiler geldi sokakta olduğundan dolayı sonra ekipler geldi... Daha sonra gecenin üçünde arabasına bindi tekrar karakola gitti. Şikâyetini geri aldı. Siniri geçtikten sonra. Hep böyleydi. Öfkelenildiği zaman gözü hiçbir şeyi görmüyor ben tedavisini önermeme rağmen kabul etmedi (G18, 36 Yaşında, Tıbbi sekreter, Evli, Lisans mezunu).

Yine şiddet faili erkeklerin anlatılarından hareketle; erkeğin kadın tarafından sorgulandığı durumlarda öfkelenildiği, bunu öfke nesnesinin yer değiştirmesi şeklinde duvara, kapıya vb. yumruk atma ve tartışma ortamından kendine, kadına zarar vermemek için uzaklaşma şeklinde sergilediği görülmektedir. Erkekler bu durumu anlatırken sorunun kendilerinde olmadığını kanıtlamak istemektedirler. Ancak örnekler ve söylemleri öfke kontrolü ve şiddet eğilimini açıkça ortaya koymaktadır. Öfkesini yumruk sıkarak, duvara, eşyaya yönelterek bertaraf ettiklerini ima etmektedirler. Tedbir kararının nedenlerinin “ufak” olarak nitelendirilen tartışmalardan çıkması ve bunların erkeğin özgürlüğünün kısıtlanması olarak tanımlanması dikkat çekicidir:

Böyle ufak tefek şey meselelerinden tartışma çıktı... Yine böyle geç gelem, o neden böyle, bu neden böyle... Ben gerildim o gerildi. Ben daha da sertleşmeye başlayınca eşim benden çekiniyor. Ben sinirlendim mi ya başka yere yumruk atarım ya çıkar giderim... Bir bakmışsın karakoldasın... Bir bakmışsın mezardasın. Karakolda ifademizi aldılar sonra uzaklaştırma verdiler (G19, 36 Yaşında, İşsiz, Evli, İlkokul mezunu).

Tedbir kararları G2'nin de bahsettiği üzere, bazı durumlarda ilişkinin bitmesi için bir araç hâline gelebilmektedir. Öztürk'ün de belirttiği gibi, “tedbirin aile içi kavgada bir araç” olarak kullanılabilme ihtimali gündeme gelmektedir (2022, 681). Nitekim şiddet mağduru resmî kurumlara başvurup tedbir kararı aldırarak suretiyle önleyici hizmetlerden yararlanırken, aynı zamanda şiddet uygulayan erkek ile iletişime geçebilmektedir. Bu durumda şiddet mağduru kadınların Kanun ve çerçevesi kapsamında daha detaylı bilgilendirilmeleri gerekebilir. Ayrıca kadınların güçlendirilmesi, şiddete karşı koyabilecek ve yeniden hayata başlayabilecek biçimde desteklenmesi gerekir. Çoğu kadın çocukları nedeniyle ya da barınma, sosyal çevre ve destek eksikliği gibi nedenlerle şiddet uygulayan erkekle yeniden görüşmek zorunda kalabilmektedir.

Biz bu insanla bir gün öncesi her şeyimiz güzel konuşuyoruz... Şunu yapalım bunu yapalım... Bir gün sonrası istemediğini söyledi. Dedim ki neden. Üstelediğimden polise şikâyet etti. Polis uzaklaştırma verdi. Ben yine sevdiğimden uzaklaştırma vermesine rağmen iş yerine çiçek gönderdim ve mesaj attım. Ondan sonrasında KADES programından (ben iş yerine gittim) polis geldi aldı götürdü beni. Beni kaç defa çağırdı. Kaç defa polisi çağırdı, bunu kaç defa yaşadım (G2, 38 yaşında, Kargocu, Bekâr, İlkokul mezunu).

Erkek kendisini bir çıkmazın eşiğinde görebilmekte, erkeklik rollerini sorgulamakta, ancak her ne olursa olsun şiddete meşru bir zemin bulmaya çalışmaktadır:

Konuşulamıyor... Konuyu açtığın zaman hemen değişik bir bakış ben haklıyım. Ne oluyor sana bakışı... Savunma böyle patlayınca tartışıyoruz. Çok mağdur hissediyorum... Ya ona suç bulacağım mı, onu da bilmiyorum, öyle görmüş. Beni duygusal olarak bu kadar mutsuzken taşıyıp, sinir edip falan... Üstüne bir de uzaklaştırma aldırması... (G37, 35 Yaşında, Öğretmen, Evli, Lisans mezunu).

Bu anlatıda G37, kendisini mağdur hissettiğini ama kadını da suçlamak istemediğini söylerken “öyle görmüş” ifadesiyle kendi haklılığını vurgulamakta, şiddetini meşrulaştırmakta ve şiddetin nedeni olarak kadının ailesel arka planını ve yetiştirilme tarzını ima ederek yine kadının davranışlarını kendi uyguladığı şiddetin nedeni olarak dayatmaktadır. Aynı katılımcı devamında kendi haklılığını gerekçelendirmektedir:

Biraz kendinde suç bulacaktı. Sus dediğinde susmadım, biraz gereksiz yere büyüttüm demesi gerekir... Her zaman biraz olumlu iletişim kurmayı öğrenmem gerekir demesi lazımken, böyle hep kendini haklı bulunca, tehdit olunca o zaman da... Ben de mağdur oluyorum doğal olarak. Şimdi kendisiyle konuşsak o da kendi gözünde, herkes kendi gözünde kurban. Bizim tartışmalarımızda yüzde yüz hep o haklı. Beni hep bastırıldığından her konuda (G37, 35 Yaşında, Öğretmen, Evli, Lisans mezunu).

İlişki içinde yaşanan tartışmalar şüphesiz ilişkinin dinamiği içerisinde özgün sebepler doğrultusunda kendini var eder. Ama anlatılarda da görüldüğü üzere, erkekler şiddeti doğuranın kadının davranışları olduğu yönündeki ima ve açık ifadelerini sürekli yenileyerek kendilerini aklamaya ve uyguladıkları şiddeti meşrulaştırma yolunu seçmektedirler:

Kime sorarsanız sorun; o evde en sakin benimdir. Eşime dahi fiske vurmam... Bir kere el kaldırmadım... Bir gün yukarı çıkınca şahit oldum kendisini duvara vurarak darp edip rapor alıyor. ...Hastaneye götürdüm... Karakola... Hastaneye ben götürdüm. İftirayla götürüyor işi. Uzaklaştırmayı nasıl aldı. Kendi evinde değil ben kendi evimden mi uzaklaştım (G22, 44 Yaşında, Fabrika ustası, Evli, İlkokul mezunu).

G37, karısının kendisine karşı tedbir kararı aldırmasının sebebini, büyüdüğü aile ortamındaki ebeveyn rollerine ve buna bağlı olarak yetişkinlikteki yaşam tarzına atıfta bulunarak aktarmaktadır. G37, kendi aile yapısı içerisinde erkeğin kamusal alanda, kadının özel alanda sorumluluklarını ifa ettiğini belirtmektedir. Bu düşüncenin sosyal öğrenme bağlamında bu şekilde yerleşik bir davranış paterni hâline geldiği söylenebilir. Yani, erkeğin ataerkil cinsiyet düzeninden gelen öğretileri, kendi kurduğu aile sisteminde iflas ederken, kadının aile içi sorumluluk konusunda cinsiyet eşitliğine vurgu yapan tavırlarından rahatsızlık duyulabilmektedir:

Yani bizim evde... Ne bileyim annem babama bir şey yaptırmak için asla şey yapmaz. Böyle bağırmadı... Azarlamadı... Herkes kendi görevini yaptı mesela. Ama daha çok (sorunlar) buralardan kaynaklandı bence (G37, 35 Yaşında, Öğretmen, Evli, Lisans mezunu).

Erkeklerin Şiddeti Tanımlama Biçimleri

Kadına yönelik şiddet yeni bir konu ve sorun olmamakla beraber son dönemlerde, teknolojik ve dijital toplumun etkisiyle daha görünür olmuş, özellikle sosyal medyada sesini duyurabilen kadınların sayısının artmış olması sonucu sorunu gün yüzüne çıkarmış ve kamuoyu oluşmasına kaynaklık ederek çözüm önerileri geliştirmek üzere harekete geçmeyi dayatmıştır. Türkiye’de KADES gibi uygulamalar, elektronik kelepçe uygulaması gibi gelişmelere, son dönem kazanımları olarak bakmak gereklidir. Bu uygulamalar henüz istenen düzeyde çözüm olmasalar da, erkeklerin tepkisini çekmeyi başarmıştır. Ayrıca geleneksel söylemlerle, kadının “yuvayı kuran” devam ettiren ve sessiz sakin biçimde sorunları alttan alarak çözen özelliğine hâlâ vurgu yapılmaktadır. Kadına yönelik şiddetin artmasında, bu özelliklerine uygun davranmayan kadınlar şiddet nedeni olarak tanımlanmaktadır hâlâ:

Kadın da mesela, ne demiş atalarımız dişi kuş yuvayı kurandır. İdare edendir. Toparlayandır. Dövülen kadın olmasın inanın (G4, 45 Yaşında, Usta öğretici, Evli, Lise mezunu).

Şiddetin olmaması gerektiğine dair inancını belirten G37, şiddeti ortaya çıkaran sorunun öncelikle ortadan kaldırılması gerektiğine vurgu yapmıştır. Sinirlilik ve öfke durumunun bu sorunun

önkoşulu olduğunu, öncelikle kadının, bu duygu durum düzenlemesini yapması gerektiğini vurgularken, şiddetin ana aktörü ve başlatıcısı olarak da kadını ön plana koymaktadır. Ona göre, şiddetin uygulayıcısı erkektir ancak başlatıcısı “erkeği tahrik eden kadın”dır. Öyle ki, erkeklere göre; erkek durduk yere şiddete başvurmaz:

Eşimle bazı dosyalarım var... Ama hani bir defa vurdum ben ona... Geri kalanı savunmadı. Ama hani saldıran oydu... Ama işçi mahkemeleri gibi. Kadınlar da hep haklı oluyor (G1, 38 yaşında, Serbest Meslek, Evli, Ortaokul mezunu).

Uzaklaştırma tedbir kararının şiddeti önlemede tek başına yeterli olmadığı sahadan örneklerle açıkça görülmektedir. KADES gibi acil yardım uygulamaları üzerinden yapılan başvurular sonucunda, şikâyet sonucu erkeğin evden uzaklaştırılmasının yanı sıra her iki tarafa da psikolojik destek, şiddet uygulayanın iyileştirici programlara katılımının sağlanması gibi destekleyici nitelikli çalışmaların aktive edilmesi sağlanmalıdır:

KADES’ e bastıyorlar geliyor polisler ... Sosyal güvenlik kurumuna (sosyal hizmetleri kastediyor) bildirin psikolojik destek alsın diyorum... Biz bunu yapamayız diyorlar... Mahkemeye çıktığında da zaten seni dinleyen yok. En az dört sefer oldu KADES’ e basma (G27, 43 Yaşında, İşçi, Boşanmış, Lise mezunu).

Segal’e göre; erkek şiddeti, erkeklerin “kadınlığa” – samimiyet, yakınlık, bağımlılık, zayıflık olarak nitelendirilen- karşı duydukları korku neticesinde ortaya çıkmaktadır. Yeterince erkek olamamaktan kaynaklanan korku ve kadın düşmanlığı ile ilişkili bir etken ortadadır (Segal 1992, 380). Erkeğin elindeki “pimi çekilmiş bomba” belki de korkunun ifadesidir. Metaforik olarak bakılırsa erkek elinde tuttuğu bu yıkıcı nesne ile ne yapıyorsa kendine zarar veriyor gibi görünüyor:

Elinizde sizin pimi çekilmiş bomba var, atsanız kurtulacaksınız ama atmadınız... Onun üstüne gittiniz mi siz de yok olacaksınız sonuçta... Benim dosyalarımı, kendi kendime yaptım. Biri bana git dosya yap filan demedi... İkimiz de istemedik. O da anne kuzusu sonuçta (G3, 26 Yaşında, Tesisatçı, Evli, Ortaokul mezunu).

Makro anlamda kadın ve erkek ilişkilerini, mikro düzeyde ise erkek şiddetinin nedenlerini anlamak için, erkeklere odaklanmak ve erkeğin kendi hayat verme kapasitelerine nasıl yabancılaştıklarını irdelemek önemli bir noktadır (Ertürk 2004, 13). Segal (1992)’ e atıfla; ataerkil değerler ve güç içermesi beklenen erkeklik algısı, bu çerçevede davranmak istemeyen ya da davranamayan erkekler için gerilim kaynağıdır denebilir. Saha bulguları da bu durumu işaret etmektedir. Yani kendi ifadeleriyle şiddet, erkeğin kendi içsel çatışmasına bağlı olabilmektedir. Şiddeti erkek doğasına bağlayan bu düşünce şiddeti meşrulaştıran algılardan biridir:

Tabi ki bir bayanın erkekten uzaklaştırılması mantıklı... Çünkü erkek kendine hâkim olamayabiliyor (G30, 53 Yaşında, Tır şoförü, Evli, Lise mezunu).

Katılımcı bazı erkeklerin, şiddete karşı olduğunu belirterek, devletin denetim mekanizması aracılığıyla şiddetten uzak duran erkekle, şiddeti “gerçekten” uygulayan erkekler arasında ayrımı tarafsız biçimde yapılmasını beklediği anlaşılmaktadır:

...Milyonda bir olsun, ben haksızlığa uğramak istemem. Bakanlığın bir

haber olduğu bir şey yok. Bundan öncekiler de aynıydı, bundan sonrakiler de aynı olacak (G32, 41 Yaşında, Öğretmen, Boşanmış, Lisans mezunu).

Erkeklerin belirttiği, kadının daima “başında duran bir adama” ihtiyacı vardır eril söylemi, erkeğin kendi konumunu mutlaklaştırması anlamına da gelmektedir. Yadsınamaz ve “mecburi” bir gerçekliğin yaşamdaki tezahürü bunun aksi olursa, saldırganlık girdabına itilebilen erkek, öfke çıktısını kendi seçimlerine değil, yetiştirilme biçimine, ataerkil kodların yaşamsal görünümüne bağlamaktadır:

Kadın kendini koruyamaz. Erkek korur... Çünkü erkek koruyandır kollayandır bu bir gerçektir (G34, 40 Yaşında, Nakliyecisi, Evli, Lise mezunu).

Korunmaya, kollanmaya muhtaç olan kadın algısı güçlü ve koruyucu erkek imgesini güçlendirmektedir. Böylece bu söylem, koruyucusuna karşı gelen kadına yönelik şiddeti de meşrulaştırmaktadır. Erkekler görüşmelerde sık sık bu tür söylemlerde bulunarak ya da söz konusu değerlere atıfta bulunarak, şiddeti kendi anlam dünyalarından hareketle tanımlamaya ve meşrulaştırmaya, en azından şiddete istemeden de olsa zorlandıklarına dair argümanlarını dillendirerek sorumluluktan kaçma eğilimi göstermişlerdir.

Erkeklerin 6284 Sayılı Kanuna Yönelik Değerlendirmeleri

Tedbir kararları (şiddeti) daha çok ateşliyor... Şimdi ne yapacak, her şeyini eve göre planlamış, bir anda kalıyor... Tüm haklar da kadından yana (G4, 45 Yaşında, Usta öğretici, Evli, Lise mezunu).

Maddi olarak yeterli olmak, iş sahibi olmak, iyi bir kazancın olması, erkekliğin toplumsal kurucu mekanizmaları arasındadır. Ancak bu konularda performans göstermeye çalışırken sürekli kendini ispat etmek zorunda olan ve erkeklik dengesini yeniden sağlamak zorunda olan erkek, destek alamadığında şiddet bir telafi mekanizması olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu argümandan bakıldığında, şiddet ekonomik zorluğu deneyimleyen ama buna rağmen özel alanından uzaklaştırılan bireyin duygu durum çıkmazı olabilmektedir.

6284 sayılı Kanunun içeriğinde yer alan önleyici ve koruyucu tedbir kararları ve uygulamaları sayesinde, şiddete uğrama tehlikesi olan ve/veya şiddete maruz kalan kişiler için bu durumun ortadan kaldırılması sağlanabilmektedir. Hem bu Kanun kapsamında aleyhine tedbir kararı alınan kişiler hem de toplumun diğer kesimi için bu uygulamanın görünürlüğü ve bilinirliği günden güne artmakta, bu bağlamda deneyime bağlı olarak etki alanının da genişlediği görülmektedir. Bu noktada, Kanun uygulamalarının işlevselliği konusunda değerlendirilmelerin hangi odak çerçevesinde yapıldığı ve bu değerlendirmelerin ne olduğu sorusu gündeme gelmektedir: Şiddetten caydırıcı bir nitelikte mi yoksa şiddeti arttırıcı bir unsur mu olduğu sorusu üzerine verilen cevapların derlendiği bu bölüm, en az bir defa şiddet uygulayan olarak resmi kayıtlarda adı geçen erkeklerin, söz konusu tedbir kararlarıyla nasıl yüzleştiği, eyleminin bireysel ve toplumsal anlamlarını nasıl sorguladığına ilişkin anlatılarından hareketle tartışılmıştır.

Kendi ifadeleriyle Kanunun iyi amaçlar için çıkarıldığını düşünen erkekler, aile içerisindeki tartışmaların bu uygulamaların devreye girmesiyle büyüyebildiğini ve erkeklerin mağduriyet yaşamamasına sebep olabildiğini iddia etmektedirler. Bu Kanunun kadınlara sağladığı ayrıcalığı erkekleri zor durumda bıraktığı ve kavganın büyümesine neden olduğunu iddia etmektedirler:

Muhakkak iyi niyetle çıkarılmış bir şey ama erkekler mağdur olabiliyor... Aynı bizim gibi, iki gün sonra barışacak olan kadın, uzaklaştırma gibi

şikâyetçi olduğunu düşünün... Sonra polis arabasına bindiğinden mi komşuların onu gördüğünden mi? ondan sonra karakola gidip, orada seni kilitlendiğinden mi insanı üzüyor (G37, 35 Yaşında, Öğretmen, Evli, Lisans mezunu).

Kanun uygulamalarının kimi zaman gerçek mağdur(lar) tarafından kullanılmadığı bunun nedeninin ise şiddet uygulayanın baskı ve şiddeti artırması, kadını korkutması olduğu da ifade edilmektedir. Anlatılardaki iddialara göre Kanun, sorunun kaynağını yani şiddeti ortaya çıkaran meselelerin aslını çözmediği için şiddet tekerrür eden bir döngüye girebiliyor:

Toplumda baktığımız zaman dövülen kadın da hiç şikâyetçi olmuyor. Gözünü korkutmuş adam... İhlal etmiş bakalım ne olacak... Bu adamlar zaten problemlili adamlar, üç gün sonra çıkıyor, yine yapıyor (G4, 45 Yaşında, Usta öğretici, Evli, Lise mezunu).

G31, şiddet suçu işlemediği hâlde hakkında tedbir kararı aldırıldığını belirtiyor. Bu durumda Kanunun menfi amaçlar doğrultusunda uygulanmasının engellenmesi gerekliliğini ifade ediyor:

Sözleşmeler, Kanunlar. Dövmedim bir fiske vurmadım daha. Niye hâlâ devam ediyor. Allah'ım kimseye böyle dert vermesin... Benim şu iki senedir yaşadığım sıkıntılar (G31, 46 Yaşında, İnşaat ustası, Evli, Lise mezunu).

Erkeklerin Kanunun kadınlara ayrıcalık yaptığını, iki tarafı da eşit değerlendirmesi gerektiğini ısrarla vurgulayan argümanları sık sık dile getirildi:

Ama ne elektronik kelepçe, ne bu KADES şiddeti önlemez. İnsanları araştıracaklar ceza kesilecekse iki tarafa bir kesilsin... Kadınlar da bedel ödesinler... Kadınların yanında zaten bu Kanun (G2, 38 yaşında, Kargocu, Bekâr, İlkokul mezunu).

Kanunda tedbir kararına aykırılık hâlinde gerçekleşecek yaptırımlar tanımlanmaktadır. Yani, aleyhinde tedbir kararı bulunan şiddet uygulayan, bu kararı ihlal etmesi hâlinde hapis cezasına çarptırılabilir. İhlalin her tekrarında bu süre on beş günden otuz güne kadar uzamaktadır. Ancak zorlama hapsinin toplam süresi altı ayı geçemez (m.13-1/2). Bu Kanun maddesinin mahkeme evraklarında tedbir kararının içeriğine eklendiği ve tedbir kararının şiddet uygulayan kişiye tebliğ edildiği sırada kolluk birimlerince hapis cezasının hatırlatıldığı durumu da uygulamada görülmektedir.

Kanun çerçevesinde “şiddete uğrama tehlikesi bulunan” kişiler de koruma kapsamına alınmıştır. İlk değerlendirmede olumlu görünse dahi, şiddet uygulayan veya uygulama tehlikesi bulunan kişiler hakkında önleyici tedbir kararları verilirken, şiddet uygulama tehlikesi ve olasılığının belirlenme kriteri de tartışma konusudur. Bu çerçevede net tanımlamaların yapılmasını öneren karşıt düşünceler de mevcuttur. Dolayısıyla, tedbir verilme gerekçelerinde “açık, ani, yakın tehlike” gibi bir kriterin yer almaması, uygulamada Anayasada teminat altına alınan hak ve özgürlüklere aykırı olarak ciddi sorunlar doğurabilir (Uğur 2012, 348). Nitekim sahada da bu durum dile getirilmiştir. Şiddet uygulamaya dair açık davranışlarda bulunan ve tehlike yaratma potansiyeli olan bireylerin ve şiddet uygulama tehlikesi ya da ihtimali bulunan kişilerden açıkça ayrılması talebinde bulunan erkekler, konuttan ve şiddet mağdurundan uzaklaştırılmalarını anlamsız bulmaktadır:

Öyle ona zarar verecek olsam istediğim her dakika zarar veririm. Öyle

güvenilir bir şey değil. Sadece eve varmayacak (gülerek) ya öyle bir şey değil ki. Evim zaten evinin yanında beni yakalasalar veya ona telefon açsam, benim evim zaten orada, oradan geçiyorum. Zarar vermek istemiyorum ki (G6, 52 Yaşında, Emekli, Boşanmış, İlkokul mezunu).

Elinde kanıt yok ben sürekli suçlanıyorum... Tehdit içerikli mesaj da yok (G24, 34 Yaşında, Kuaför, Boşanmış, İlkokul mezunu).

Çoğu kez arkadaşlarım da şahit olmuştur ama Kanun önüne gittiğimizde suçlu oluyoruz, bunları kanıtlayamıyoruz (G18, 36 Yaşında, Tıbbi sekreter, Evli, Lisans mezunu).

Müşterek konuttan uzaklaştırma tedbir kararı, erkeğin “ben nereye gideceğim?” sorunu üzerinden mağduriyet söylemine bürünebilmektedir. Kazanımlardan çok kaybedilenlerin anlamının daha güçlü olduğu düşüncesinden bakıldığında, kaybedilen konut ve orada yaşama hakkının elinden alındığı düşüncesi erkeklerde intikam güdüsüne neden olmaktadır. Her ne kadar uzaklaştırılmasının sebebi erkeğin kendi şiddeti de olsa, şiddet uyguladığı için uzaklaştırılma kararına karşı tepkili oldukları dikkat çekicidir. Ayrıca koruyucu yasaların “erkeği kendi kaderine terk etmesi” nedeniyle işlevsel bulunmadığı ifade edilmektedir:

Hâkim bana diyor ki; on gün uzaklaştırma verdim, polis geliyor, bana imza attırıyor. Ben nere gideceğim on gün zarfında... Nereye gitsin adam... Onu eşini döverken düşünecektin. Tabi polis ne yapsın. Sen de haklısın dedim... Evde ne varsa yiyecek içecek hepsini çöpe attım. Tüpü çıkardım, evden ocağı çıkardım, evden hepsini sakladım. Bomboş ev. Bedel ödetmek istedim, çünkü ben sokakta kaldım... O da evde kalsın ama mağdur olsun (G30, 53 Yaşında, Tır şoförü, Evli, Lise mezunu).

...Erkek de alsın tedbir kararını, devlet destek olsun uzaklaştırma veriyorsa ev vermeli. Yazık yani adam. Eskisi gibi değil ki, artık hart hurt değil ki. İtaat et rahat et. Kanundan sonra (G4, 45 Yaşında, Usta öğretici, Evli, Lise mezunu).

Müşterek konuttan uzaklaştırılan erkeğin, hayatta kalma mücadelesi içerisinde olabildiği, kalacak yerin dışında temel ihtiyaçlarını bile karşılamakta zorluk yaşayabileceği ve bunun da başka kriminal olaylara kapı araladığını belirten G7, ötekileştirilen erkeğin çaresiz kaldığına dikkat çekiyor:

Ben evden uzaklaştırılmışım... Tamam, varsayalım onu dövmüş olsam bile, ben nerde kalacağım... Bu adam ne yapacak mesela gidecek, mesela hırsızlık yapacak, gidecek başka birisinin karısına da zarar verecek, ...eşine çoluğuna çocuğuna da zarar verecek değil mi ? (G7, 35 Yaşında, Oto kaportacı, Bekâr, İlkokul mezunu).

Aleyhinde, Kanunda “bulundurulması veya taşınmasına kanunen izin verilen silahları kolluğa teslim etmesi” (m.5/1-g) hükmü bulunan önleyici tedbir kararı verilen G26, bunun haksız ve gerekçesiz şekilde kendisine uygulandığını ifade ediyor. Ancak yine de kadın açısından bakıldığında; erkek tarafından ateşli silahların ne şekilde, ne için kullanıldığının veya kullanılacağına bilinmezliği haklı olarak kadının kendini Kanun çerçevesinde koruma altına almaya sevk etmektedir:

Kadınların öyle bir hakkı var ki, ben evde oturuyorum, senden uzaklaştırma isteyebiliyorum. Ben ona karşıyım kardeşim. ...Şimdi evi basılan benim... Gidip de polisi arayan benim... Polisle beraber gidip ifade veren benim... Ama mağdur da benim. Keşke şikâyet etmeseydim olan bana oluyor gene... Silahım gitti... (G26, 42 Yaşında, Firma Yöneticisi, Evli, İlkokul).

Katılımcılardan, “şeriatın kestiği parmak acımaz” diyerek Kanuna karşı tavrını belirten G12, her zaman ve her koşulda kadınların haklı bulunduğunu ve Kanunun bu yönde uygulanmasından dolayı rahatsızlığını vurguluyor. Ayrıca, erkeğin kadın hakkında “kendine şiddet ettirmek istiyorsa” söylemlerinde görüldüğü üzere, şiddet bir hak etme meselesi olarak değerlendirilmekte, bu durum erkeği güç çeperinde tutarken, kadının dirençsiz ve zayıf kılındığı bir tablo ile meşru bir zemine oturtmaktadır:

Kadın hakları var ya... Hep dinlemiyorlar maalesef. ...Hep kadın haklı değil. ...Ama bir kadın da kendine şiddet ettirmek istiyorsa... Bunu yapacak bir şey yok kardeşim (G12, 43 Yaşında, İşçi, Boşanmış, Lise mezunu).

Erkekler, Kanuna karşı tepkisel yaklaşımlarını meşrulaştırarak ifade etmektedirler: Erkeğin toplumsal ilişkilerindeki iktidar ve birincil konumlarının Kanun aracılığıyla kırılıyor olmasına rağmen, bu tedbirlerin kadın cinayetlerini önleyemediğini ve bireyleri zapturapt altına alamadığını iddia ediyorlar. Bu Kanun uygulamalarının erkekleri, şiddet uygulamadıklarını ispat etme kaygısı ile baş başa bıraktığı, bu konuda destekçilerinin olmaması, tedbirin beyan esaslı olması, erkeğin sosyal araştırmaya tabi tutulmadan yargılanması gibi anlatılar ve söylemlerle itirazlarını gündeme getirmektedirler:

Ya Kanun, Kanun değil. Ya boşanmaya çalışıyoruz, kadınsan işçiysen haklısın. Erkekse, işverense haksızsın... Nasıl bir Kanun anlamıyorum ben (G34, 40 Yaşında, Nakliyecisi, Evli, Lise mezunu).

Uzaklaştırarak insanı özünden koparıyorsun. Gelin toparlayın benim evimi. İlk uzaklaştırma verilmeseydi kopar mıydım? Kopar mıydık biz? (G34, 40 Yaşında, Nakliyecisi, Evli, Lise mezunu).

Hani neden. Neden bu araştırılmıyor geçmişine dönük de.... Neden araştırılmadan, ağzından çıkanla hükmü verilip 2 ay uzaklaştırılıyor? Ağzından çıkan her kelimedede bana uzaklaştırma verdiler (G18, 36 Yaşında, Tıbbi Sekreter, Evli, Lisans mezunu).

O düzende eşitlik sağlanması lazım. Nasıl sağlanması lazım? Hep kadınları mağdurları dinledik, bir de karşı tarafı dinleyelim. Bak beni dinlediniz... Belki de hak vermişsinizdir, şu anda... Beni cezaevine atmakla daha mı iyi yaptı? (G13, 35 Yaşında, Çalışmıyor, Evli, Ortaokul mezunu).

Erkekler, uzaklaştırma kararı ile kendilerini toplumsal ve hukuki açıdan ötekileştirilen olarak görmektedir. Bu duruma ilişkin erkeklerin anlatılarından diğer bazı örnekler çarpıcıdır:

Uzaklaştırma... Sen kimsin ya... Sen kimsin? Sizin için de geçerli, benim için de geçerli... Şiddet gördüyse tabii ki yapsın ama şiddeti ispatlasın...

Benim için de darp raporu gösterebilirler... Uzaklaştırma çözümse yapılınsın. Çözüm değil ki. Çözüm odaklı olması lazım (G32, 41 Yaşında, Öğretmen, Boşanmış, Lisans mezunu).

G29, erkeklerin çoğunluğunun bu alandaki uygulamalara sıcak bakmadığını, işlevsiz gördüğünü belirterek, uygulamaların geleneksel normatif değerlere ve toplumsal kabullere uyumlu olmadığını, kadın ve çocuğun korunmaya muhtaç olduğu için erkeğin gözetiminden çıkmasının ahlaki açıdan sorun teşkil ettiğini geleneksel söylemlerle anlatıyor:

...Ya bu uzaklaştırma bizim örfümüze, âdetimize, Anadolu çocuğuna uygun bir şey değil. Bir erkeğin evden uzaklaştırılması kadının ve çocuğun tek başına kalması iyi bir şey değil... Biz bunu desteklemiyoruz... Değişsin bu Kanun (G29, 44 Yaşında, İşsiz, Evli, İlkokul mezunu).

Tedbir Kararının Sonraki Döneme Etkisine Yönelik Anlatılar

Katılımcılara, tedbir kararından sonra kendileri ve yaşamları üzerinde gelişen değişimlerin nasıl olduğu ve tedbir kararının sonuçları sorulduğunda; bu uygulamalara ve uygulamaları aldırın kişilere yani kadınlara karşı güvensizlik hislerinin oluştuğu, cinsiyet odaklı olarak daima suçlu bulduklarına dair genel geçer bir inanç geliştirdikleri gözlenmiştir:

Orada (Danimarka'da) her şeyi ortaya dökerler. Kim suçlu, suçluyu ortaya çıkarırlar.Anında çocukları alırlar bir dakika bekletmez. Güvenimi yitirdim ben devlete kanunlara (G17, 34 Yaşında, Emekli, Evli, İlkokul mezunu).

Yoruludum. Ne zaman emniyetin içine adım atsam suçlu konumuna düşürüldüm. ...Ben de kadın bana vurdu dediğimde bana da darp raporu verilsin. Ona da ceza verilsin. ...o da cezasını çöksün, bu şekilde olsun eşitlik olsun istiyoruz (G18, 36 Yaşında, Tıbbi sekreter, Evli, Lisans mezunu).

Uzaklaştırma kararı sonucunda, bazı durumlar da fırsata çevrilerek kişilerin kendilerini dinlemeleri, beklentilerini gözden geçirmelerini, içsel sorgulama yaparak hatalarını görmelerini sağlamaktadır. Bu anlamda kadın ve erkeğin normatif kabullerle yola devam etmek yerine, kendi ilişkisel dinamiklerini keşfettikleri bir süreç olabilmektedir:

Uzaklaştırma kararı sonrasında ben dilekçe (itiraz için) filan da vermedim... Aramızdaki sıkıntıları düzeltmeye çalıştım yani. Düzelttim de yani (G19, 36 Yaşında, İşsiz, Evli, İlkokul mezunu).

Bu durumun tam tersi örnekler de mevcut. Uzaklaştırma kararının birlikteliği derinden sarstığını, söz konusu yaptırımların birlikteliği korumak yerine zedeleyerek ayrışmaya ittiğini, erkeğin öfkesinin perçinlendiğini belirten anlatılarla sıklıkla karşılaşıldı. Tedbir kararının alınması sonucunda, kadınla erkeğin duygusal olarak da uzaklaştıkları iddia edildi:

Buna engel olsun devlet koparmasın insanları... Yani birleştiresin, uzaklaştırma olayı sadece insanları birbirinden koparmak (G34, 40 Yaşında, Nakliyeci, Evli, Lise mezunu).

Kadının şikâyeti ve ilişki ya da iletişime karşı yaşadığı güvensizlik sonucu tedbir istemesini görmezden gelip bu kararın ilişkiyi kopardığını iddia etmeleri ilginçtir. Zaten kötü olan ve iyi gitmeyen bir ilişki sonucu belki de can güvenliği gerekçesiyle uygulanan, yaptırıma giden süreci

yok sayan ve şiddet eylemini meşrulaştıran failin kararı yorumlama biçimi aslında eylemini suç olarak görmediğini ima etmektedir. Böylece aleyhte alınan tedbir kararlarının erkeklerin sosyal, duygusal, psikolojik ve iş yaşamlarını olumsuz etkilediğine dair anlatılar eşliğinde kendi mağduriyetlerine dair ifadeler de oldukça yoğundu:

Maalesef kanunlar önünde hiçbir şey yapamıyorum... Yani bu benim çalışma hayatıma da yansıyor... Kendi hayatıma da yansıyor, hani yeri geliyor psikolojime de yansıyor... Bu olaylardan sonra çok etkileniyorum, etkilendim daha doğrusu (G18, 36 Yaşında, Tıbbi sekreter, Evli, Lisans mezunu).

Şiddeti Önlemeye ve Kanunun ve Yaptırımların İyileştirilmesine Yönelik Anlatılar

Araştırma soruları içerisinde yer alan kadına yönelik şiddeti önlemek için nasıl bir çözüm öneriniz vardır? Sorusuna erkek katılımcıların deneyime tabi olarak Kanun uygulamaları üzerinde fikir ve “iyileştirici” olarak nitelendirdikleri birtakım görüşler beyan ettikleri görülmüştür. Çiftlerin zorunlu aile terapisi almaları yönünde, iyileştirici ve sürdürülebilir programların olması gerektiği ifade edilmiştir. Erkekler ilişki problemleri karşısında kendilerini yetersiz hissetmekte, bu nedenle uzman desteği ile kendi rollerine ilişkin sorumluluğu yeniden tesis edebilmeyi istediklerini belirtmektedirler. Bu görüşü dile getiren erkeklere göre, hem ailelerin psikolojik sağlamlığı güçlenecek hem de aile danışmanlığı yapan uzmanların istihdamı artacaktır:

Çözüm var aslında... Zorunlu olarak aile psikolojisi seansları yaptırın yani. ...Aile danışmanı olur, bir dünya insan. Bunun eğitimini alır, konu konuyu açar bence, orada (G11, 35 Yaşında, serbest meslek, Boşanmış, lise mezunu).

Arabulucu mu olacak? Bir birim olup arabulucu mu olacak? Diyelim ki; ben eşimle tartıştım, polisten önce arabulucunun gelmesi gerekecek ki, ya kardeşim siz kocaman insanlarsınız... Devlete intikal etmeden bunları orda çözmesi lazım. Çözülür. Benim konuşmamla sizin konuşmanız farklıdır (G5, 41Yaşında, İşçi, Evli, İlkokul mezunu).

G3' ün ifadesinde tüm bu süreçlerin; Kanun uygulamalarına başat hükümlerin erkekler tarafından caydırıcı bir unsur olarak nitelendirildiği anlaşılmaktadır:

Kanun ister istemez şiddeti önüyor. Ufak bir kusurumuz olsa ne yapacak? Bizi devlet direk dosyalarda olduğu gibi hapis cezası verecek. Ben ondan çıktım gittim evden, tartışmayalım diye. ...Merkeze gideceğiz, hem aileye rezil oluyoruz, karakola git gel... İnsan başka şeyler anlıyor her gün karakolda. Değişik oluyor insanların gözünde (G3, 26 Yaşında, Tesisatçı, Evli, Ortaokul mezunu).

Odman ve Odman, kişinin bedensel bütünlüğüne karşı olmayan, ruhsal sağlığı üzerinde ısrarlı biçimde uygulanan şiddet türü olarak psikolojik şiddet tanımlar. Bu şiddet türü, karşı taraf üzerinde üstünlük kurmayı, bunu da korku yaratarak inşa etmeyi amaçlar (2017, 31). Şiddetin yalnızca fiziksel olmadığını, özellikle kendisinin psikolojik şiddet mağduru olduğunu belirten G11, çift olarak kriz çözme becerilerinin artırılması ve psikolojik destek sağlanmasının aile ilişkilerinin devamlılığı için önemli olduğunu belirtiyor:

...Psikolojik şiddet de var ortada. ...Sadece kendini düşünüyor, kendi dediğini diyor, istediğini kendi biliyor sadece. Ben buna maruz kaldığımi

düşünüyorum. ... Sen busun desen yanlış anlar. Ama sizin böyle yapmanız gerekiyor bizce denilse, bence olur. Zorunlu tutulması lazım. Yoksa daha çok hayatlar kararır yani. Bana telefon geldiğinde (görüşmeyi kastediyor) umudum olmasa gelmezdim. Hiç yok çalışma. Daha birçok hayat var yani (G11, 35 Yaşında, serbest meslek, Boşanmış, lise mezunu).

Bazı katılımcılar, psikolojik desteğin özellikle evlilik öncesinde verilmesi gerektiğini, bunun içeriğinin ise aile eğitimleri kapsamında olması gerektiğini, bireylerin evlilik kararının bir onay mekanizması ya da uzman kişi üzerinden yapılması gerektiğini, evliliğin devlet eliyle onanması ve sözleşmeye bağlanması gerektiğini vurgulamışlardır.

Bir birey bir bireyle evlenmek için... Önce Aile Sosyal Politikalara gelecek, belirli bir terapistlikten geçecek, bunu imzaladıktan sonra... yoksa evliliğe izin verilmeyecek belki şiddeti böyle engelleyebiliriz... (G18, 36 Yaşında, Tıbbi sekreter, Evli, Lisans mezunu).

Zorunlu aile danışmanlığı önerisi birçok katılımcı tarafından dile getirilmiştir. Hatta bu uygulamanın olmaması, şiddetin önlenmesi ve kadın cinayetlerinin önüne geçilebilmesinin en önemli engeli olarak örneklendirilmiştir:

Valla böyle bir aile danışmanı gibi bilgi verecek, koçluk verecek, insanın olması lazım. ...Şiddet olmadan önce de, bazı şeyler ailelere danışman gibi bir program yapılırsa cinayetler azalabilir belki. Aile danışmanında aile hayatında böyle mutlu birey olmak için (G19, 36 Yaşında, İşsiz, Evli, İlkokul mezunu).

Ben orda otursam o da otursun... Siz de orada oturun, böyle üçlü bir şekilde konuşma yapılabilir, yüzleştirme gibi konuşturma yapılabilir... (G2, 38 yaşında, Kargocu, Bekâr, İlkokul mezunu).

Çok basit. Ben iki defa psikolojik danışmana gittim. Evliliği de kurtarabilir. İnsanı da kurtarır. Şiddet çok kötü bir şeydir bir bozukluktur (G32, 41 Yaşında, Öğretmen, Boşanmış, Lisans mezunu).

Araştırmada, şiddetin önlenmesi için Kanun kapsamına alınması gerektiği düşünülen bazı diğer öneriler katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Erkekler şiddet uyguladıklarına dair ispat veya kanıtlayıcı belgelerin muhakkak istenmesi gerektiğini ısrarla vurguladılar. Kararın verilmesinden önce kendilerinin dinlenmesini, şiddetin araştırılmasını; varsa öfke problemleri bu sosyal araştırmalarla ortaya çıkacağını iddia ettiler. Kadına şiddet uygulayanın bunu yalnızca aile içerisinde değil, iş ve arkadaş çevresinde de görülebileceğini; bu nedenle şiddete eğilimli kişinin kolayca tespit edilebileceğini vurguladılar:

...Mesela siz yaptıysanız, sizi takip etmesi lazım mesela. İşe gidiyorsun, eve geliyorsun, çarşıda ya da o evde farklı kişilerle mesela tartışıyorsun, farklı kişilerle tartışıyor musun? Bunun takip edilmesi yani. Direkt hüküm geliyor, Araştırılması lazım (G14, 30 Yaşında, İşçi, Boşanmış, Ön Lisans mezunu).

Nasıl bir kadın dinleniyorsa, araştırılmalı, adam da araştırılmalı. Ne yapmış araştırılsın ya... Göğsüm açık benim, evine mi bakmamış? ...Söyleniyor bunlar... Ama. Aç mı bırakmış (G4, 45 Yaşında, Usta

öğretici, Evli, Lise mezunu).

Şiddet davranışı, sosyal öğrenmeye dayalı olarak ebeveynlerin rol model alınması üzerinden öğrenilebilmektedir. Altıparmak'ın da belirttiği gibi; aile içindeki yaşam biçimi, ebeveynlerin davranış ve tutumları, aile yanından evlilik nedeniyle ayrılıp kendi ailesini kurduğunda bile bireyin hayatını şekillendirmeye devam etmektedir (2018, 255). G33, karısının büyüdüğü ailenin sağlıklı ilişki kapasitesine sahip olmadığını, bunun bedelini kendi ailesinin ödediğini belirtiyor:

Yetiştirme tarzı çok önemli. Ben psikoloğuma da söyledim. Ben kötü yetiştirilmiş bir kız evladının eseriyim. Eğer eski eşim iyi yetiştirilmiş biri olsaydı, ben şu an iyi bir aile içerisinde oluyordum. İyi bir eş olurdum (G33, 40 Yaşında, Tekstilci, Boşanmış, Lise mezunu).

Şiddetin önlenmesi için öncelikle kadınların eğitilmesi gerektiği kanaati, erkeklerin bu sorun içerisinde sorumluluğu almak istemediğini açık etmekle birlikte, kendi uyguladığı şiddetin nedeni olarak da sorumluluğu yine kadına atmaktadır. Erkeklerin gözünden bakıldığında, kadınların ilişki içerisindeki yok sayılma hâli, Kanun ve hükümlerinin yaptırımını söz konusu olduğunda daha da derinleşebilmekte, ataerkil iktidarın sarsılmaması için verilen savaş da belirgin hâle gelmektedir. Buna rağmen, Kanun uygulamalarının şiddetin önlenmesinde etkili olduğu söylenebilir. Bu alanda önemli kazanımlar sağladığı tüm eksikliklere rağmen vurgulanmalıdır. Kanunun, kadının şiddet ortamından uzaklaşmasına yardımcı olduğu ve hakları üzerinde söz sahibi olmalarına öncülük ettiği görülmekte ve bu sayede yıllar içerisinde kadının güçlenmesi konusunda daha net bir tablonun gelişebileceği söylenebilmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Günümüzün en temel sorunlarından olan şiddet, neden ve sonuçları bakımından büyük etkileri ortaya çıkarmaktadır. Kadınların şiddete maruz kalmaları, ailede çocuklar başta olmak üzere birçok aktörün yaşama dair konumunu da tehdit etmektedir. Dolayısıyla şiddet konusunda kadınların anlatıları önemli olmakla beraber erkeklerin bu konudaki görüş ve düşüncelerinin ortaya çıkarılması da aynı derecede önemlidir. Kadına yönelik şiddetin önlenmesi ve ailenin korunması yönelik 2012 yılından beri uygulamada olan 6284 sayılı Kanun'un pratik yaşamdaki görünümünün irdelendiği bu çalışmada erkeklerin kendilerini haksızlığa uğramış, iktidarı sarsılmış ve güçlerinin ellerinden alınmış hissettikleri yönündeki ifadeleri dikkat çekmektedir. Her ne kadar bazı söylemlerde kadın ve erkeğin eşitliğine vurgu yapsalar dahi, iktidarın sahibinin erkek olduğu ısrarla vurgulanmıştır. Egemen olanın erkek olduğu düzende, boyun eğen tarafında da kadın olması gerektiği şiddet faili erkeklerin söylemlerinde sık sık dile getirilmiştir. Bu söylemleri ve algıları kadına yönelik şiddeti meşrulaştıran zemini oluşturmaktadır.

Araştırma sürecinde, son dönemdeki uygulama ve dönüşümlerin kadınların lehine olduğunu iddia eden erkekler; geleneksel avantajlı konumlarını kaybettiklerini ifade etmişlerdir. Bu statü kaybının kendilerini sahipsiz, dışarıda bırakılan olarak ötekileştirdiğini iddia etmişlerdir. Bu durumun kadınları ön plana çıkardığını, sosyal politikaların kadınların lehine işlediğini dile getirdiler. Bunun kendilerini öfkeliendirdiğini, şiddeti tetiklediğini ima eden argümanları dillendirdiler. Sosyal politikaların kadınları kayırdığına vurgu yapan erkekler, şiddet mağduru olan veya "kendisini bu şekilde konumlandıran" kadınlara sunulan güvencenin (kadın konukevi hizmetleri, maddi yardım ve tedbir kararları ile koruma) erkeklere de sağlanması gerektiğini ifade ederek mağdur rolüne bürünmekte ve eylemlerini meşrulaştırma yoluna gitmektedirler. Mesela kendilerine yönelik uzman desteği gibi bir mekanizmanın olmaması, kamu kurumlarında erkeklerin sıkıntılarının kadınlar kadar dinlenmemesi ve itibar görmemeleri ve itaat etmek zorunda kalmaları yönündeki anlatıları, eylemleriyle yani şiddet ile yüzleşmek ve sorumluluk

almak yerine, kendilerine haksızlık yapıldığını vurgulayarak, mağdur olduklarını ön plana çıkardıkları görülmüştür.

Bu söylemler dikkate alındığında, şiddet mağduruna ve çocuklarına yaklaşmama tedbirinde, yalnızca konut ve müşterek evi kapsayan karar hariç, kararın ölçütünün ne olduğu, nasıl değerlendirildiği netleştirilebilir. Bu durumda erkeğin evden çıkması hâlinde, uzaklaşma kararı aldirarak bu durumu yaratan kadına karşı daha çok öfke duyup öç almak ve şiddet uygulamak için başka planlar yapmasının önüne geçilmelidir. Şiddetin önlenmesinde erkeklerin sorunlarını dinleyen ve çözüme katan çalışmalar yapan birimlerin olması önemlidir. Aksi durumlarda tedbir kararlarının erkekler için caydırıcı olmaktan ziyade, öfkeyi artıran, perçinleyici olabildiğinin unutulmaması gerekmektedir.

Kanun uygulamaları sonucunda, her aile dinamiğinin farklı etkilendiği ancak bazı noktalarda ortaklaştıkları söylenebilir. Bazı erkekler bu süreci, öğrenme, yeniden yapılanma evresi olarak değerlendirmekte, çoğunluğu ise ötekileştirilmiş, çaresizlik ve değersizlik duyguları içerisinde hapsolmuş olarak deneyimlemektedir. Bu noktada, Kanun ve yaptırımlarla şiddet gibi yaşam hakkı ihlaline sebebiyet veren bir durumda; sorunun taraflarına ayrı ayrı destekleyici mekanizmalar oluşturulması elzemdir. Yani kadının yaşama hakkı, çalışma hakkı, eğitim hakkı gibi temel haklarının korunması ve güvence altına alınması sağlanmalıdır. Bunun yanı sıra, şiddet uygulayan erkek için de rehabilite edici, eylemiyle yüzleşmesini sağlayan eğitim ve sosyal çalışmalara ağırlık verilmelidir. En önemlisi de şiddet faili erkeklerle yönelik, şiddetin doğal, düzen sağlayıcı ve güç gösterisi ifade eden bir davranış olmadığını kavrayacak programlara ihtiyaç vardır. Şiddetin bir erkeklik gösterisi değil, bir insan hakkı ihlali olarak kavramasını pekiştirecek çalışmaların uzmanlarca yapılması gereklidir. Bu yöndeki programların eğitim sistemine dâhil edilmesi de düşünülmelidir. Şiddeti, sürekli geleneksel ataerkil kodları referans göstererek meşrulaştıran ve erkekliğin bir gösterisi olarak sunan bakış açısını değiştirmek için sosyal politikalar geliştirilmelidir. Şiddeti önlemek; yasaklar ya da cezalandırmadan çok, bunlara ek olarak ancak, uzun soluklu eğitici ve dönüştürücü programlarla mümkündür. Elbette şiddete ve yaşam hakkına karşı gerekli acil önlem ve müdahaleler tüm sertliğiyle uygulanmalıdır. Acil uygulamalar, cezalar ve yaptırımlardan sonra, uzun vadede şiddeti mümkün kılan söz konusu meşrulaştırma süreçlerini geçersiz kılacak ve toplumsal dönüşümleri önceleyen programlar hayata geçirilmelidir. Zira saha çalışması ilgili literatürle ilişkilendirilerek ele alındığında söylenebilir ki şiddeti failin zihninde rasyonelize eden ve toplumsal anlamda meşrulaştıran argümanların ve süreçlerin bertaraf edilmesi, uzun vadede her iki cins için ve toplumsal huzur açısından da önemli açılımlar sunacaktır. Özellikle şiddet ve şiddetin önlenmesine yönelik kullanılan araçlar konusunda saha deneyimlerini içeren daha fazla çalışmanın yapılması ve literatüre bu anlamda katkı sunulması önemlidir.

Mali Destek Bildirimi (Funding)

Araştırma, TÜBİTAK tarafından “3005-Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Yenilikçi Çözümler Araştırma Projeleri Destek Programı” kapsamında 223K284 numaralı proje ile desteklenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- Adak N. 2013, “Madalyonun Öteki Yüzü: Erkeğe Yönelik Şiddet”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 16(2), 1-28. doi: <https://doi.org/10.18490/sosars.136095>.
- Altınay A. G. & Arat Y. 2008, *Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet* (2 B.). Punto Baskı- İstanbul.
- Altıparmak İ. B. 2018, “Sosyal Öğrenmenin Aile İçi Şiddete Etkisi”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat*

- Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19(34), 233- 262. doi: <https://doi.org/10.21550/sosbilder.339808>.
- Anderson K. L. 1997, "Gender, Status, And Domestic Violence: An Integration Of Feminist And Family Violence Approaches". *Journal of Marriage And Family* 59(3), 655-669. <https://doi.org/10.2307/353952>.
- Anderson K. L. 2005, "Theorizing Gender in Intimate Partner Violence Research". *Sex Roles* 11/12 Haziran(52), 853-865.
- Arendt H. 2021, *Şiddet Üzerine*, İletişim. Çev. B. Peker, İstanbul.
- Atay T. 2004, "'Erkeklik' En Çok Erkeği Ezer!". *Toplum ve Bilim* Güz (101), 11-30.
- Black M. 2011, "Intimate Partner Violence And Adverse Health Consequences: Implications For Clinicians". *American Journal Of Lifestyle Medicine* 5(5), 428-439.
- Can, Y. 2022, *Aile İçi Şiddetin Önlenmesinde Tedbir Kararının İşlevselliği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi. Ankara.
- Coker A., Smith P., & Fadden M. 2005, "Intimate Partner Violence And Disabilities Among Women Attending Family Practice Clinics". *Journal Of Women's Health* 14(9), 829-838.
- Connell R. W. 2016, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, Ayrıntı. Çev. C. Soydemir, İstanbul.
- Dalkır Kahveci A. 2019, *6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddeti Önlemedeki Rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi. Ankara.
- Demez G. 2005, *Kabadaydan Sanal Delikanlıya: Değişen Erkek İmgesi*. İstanbul.
- Dempsey M. M. 2007, "Toward A Feminist State: What Does 'Effective' Prosecution Of Domestic Violence Mean? ". *The Modern Law Review Limited* 70(6), 908-935.
- Direk Z. 2021, *Cinsel Farkın İnşası Felsefi Bir Problem Olarak Cinsiyet*. İstanbul.
- Dobash R. E. & Dobash R. P. 1992, *Women, Violence and Social Change*. London-New York.
- Ertürk Y. 2004, "Considering The Role of Men in Gender Agenda Setting: Conceptual And Policy Issues". *Feminist Review* (78), 3-21. doi: <https://doi.org/10.1057/palgrave.fr.940018>
- Ertürk Y. 2015, *Sınır Tanımayan Şiddet Paradigma, Politika ve Pratikteki Yönleriyle Kadına Şiddet Olgusu*. İstanbul.
- Gelles R. J. & Conte J. R. 1990, "Domestic Violence and Sexual Abuse of Children: A Review of Research in The Eighties". *Journal Of Marriage And Family* 52(4), 1045-1058. <https://doi.org/10.2307/353318>.
- Genç Y., Altıparmak, İ. B. & Ustabaşı Gündüz, D. 2019, "Kadına Yönelik Şiddetin Erkekler Tarafından Değerlendirilmesi: Sakarya Örneği". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21(2), 391-408. doi: <https://doi.org/10.32709/akusosbil.537650>.
- Godenzi A. 1992, *Cinsel Şiddet Yaşayanların Yaşatanların Anlatımlarıyla*. Ayrıntı. Çev. S. Kurucan-Coşar, & Y. Coşar, İstanbul.
- Goldberg H. 1996, *Erkek Olmanın Tehlikeleri*, Öteki. Çev. S. Budak, Ankara.
- Hearn J. & Morgan D. 1990, "Men, Masculinities And Social Theory". Eds. J. Hearn & D. Morgan, *Men, Masculinities And Social Theory*. London-New York, 1-20.
- Jouard S. M. 1971, *The Transparent Self (Revised Edition)*. New York.
- Kardam F. & Yüksel-Kaptanoğlu, İ. 2000, "Kadına Yönelik Şiddet Konusunda Erkeklerin Görüşleri/Deneyimleri/Algıları". *Kadın/Woman* 10(1), 55-78.
- Karınca E. 2010, "Kadının Eş Şiddetinden Korunması için 4320 Sayılı Kanunda Yapılabilecek İyileştirmeler". *TAAD* 1(3), 325-348.
- Kaya Kızılırmak C. 2020a, "6284 Sayılı Ailenin Korunması Ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'da Öngörülen Mülki Amir Tarafından Verilecek Koruyucu Tedbirler". *İstanbul Hukuk Mecmuası* 78(3), 1139-1168. doi: 10.26650/mecmua.2020.78.3.0001.
- Kaya Kızılırmak C. 2020b, "İstanbul Sözleşmesi'nin Genel İlkeleri Işığında 6284 Sayılı Kanun'un 4. Maddesi Uyarınca Hakim Tarafından Verilebilecek Koruyucu Tedbirler". *Public And Private International Law Bulletin* 40(2), 625-655. doi: 10.26650/ppil.2020.40.2.0027.
- Kümbetoğlu B. 2017, *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul.
- Letherby G. 2003, *Feminist Research in Theory and Practice*. Buckingham-Philadelphia.
- Mansley E. A. 2009. *Intimate Partner Violence: Race, Social Class and Masculinity*. El Paso.
- Merriam S. B. 2018, *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, Nobel. Çev. S. Turan, Ankara.

- Moroğlu N. 2012, “Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi 6284 Sayılı Yasa Ve İstanbul Sözleşmesi”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* (99), 357-380.
- Odman T. & Odman L. 2017, *Erkekler De Şiddet Mağduru: Hikayeleriyle Birlikte Erkeklerle Karşı Kadın Şiddeti*. Adana.
- Oskay Ü. 1996, “‘Efendi/Köle’ İlişkisi Açısından Şiddet ve Görünümleri Üzerine”. *Cogito Kış-Bahar*(6-7), 185-196.
- Öztürk A. 2014, *Erkeklik ve Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet: Eşine Şiddet Uygulayan Erkekler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi. Ankara.
- Öztürk N. 2017, “Ailenin Korunması Ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Getirdiği Bazı Yenilikler ve Öneriler”. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 8(1), 1-32. doi: 10.21492/inuhfd.298121.
- Öztürk M. 2022, “Tedbir Kararıyla Evden Uzaklaştırılan Erkeklerin Karşı Karşıya Kalabileceği Bazı Riskler”. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15(42), 673-705. doi: : <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1176656>.
- Punch K. F. 2016, *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, Siyasal. Çev. H. A. Bayrak, Ankara.
- Sancar S. 2016, *Erkeklik: İmkansız İktidar Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*, İstanbul.
- Segal L. 1992, *Ağır Çekim Değişen Erkeklikler Değişen Erkekler*, Ayrıntı. Çev. V. Ersoy, İstanbul.
- Segal L. 2010, “Şiddetin Kurbanları: Toplumsal Cinsiyet Manzarasına Bakış.” Eds. L. Panitch, & C. Leys, *Günümüzde Şiddet: Ya Barbarlık Ya Sosyalizm*. İstanbul, 119-141.
- Taşdemir Afşar S. 2015, “Türkiye’de Şiddetin “Kadın Yüzü”. *Sosyoloji Konferansları* (52), 715-753. doi: <https://doi.org/10.18368/iu/sk.04297>.
- Türk H. B. 2015, “Şiddete Meyyalım Vallahi Dertten Hegemonik Erkeklik ve Şiddet”. Eds. B. Yarar, *Şiddetin Cinsiyetli Yüzleri*. İstanbul, 85-111.
- Uçan A., Ege E., Büyükgöze S. & Semayış T. 2023, *Türkiye’de Erkek Şiddetiyle Mücadelede Kolluk Uygulamaları*. İstanbul.
- Uğur H. 2012, “Kadın ve Aile Bireylerine Yönelik Şiddete Karşı 6284 Sayılı Kanunun Getirdikleri”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* (101), 333 - 366.
- Ünal G. 2005, “Aile İçi Şiddet”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 8(8). doi:10.21560/spcd.24524.
- World Health Organization. 2012, *Understanding And Addressing Violence Against Women: Intimate Partner Violence*. Ceneva.
- Yarar, B. 2015, “Yakın İlişki İçinde Şiddeti Feminist Bakışla Düşünmek”. Eds. B. Yarar, *Şiddetin Cinsiyetli Yüzleri*. İstanbul, 13-51.

İnternet Kaynakları

- Group of Experts on Action Against Violence Against Women And Domestic Violence (GREVIO). 2018, Baseline Evaluation Report Turkey. Kaynak: <https://rm.coe.int/grevio-baseline-evaluation-report-turkey/16808e5283>. Erişim Tarihi: 03.09.2024.
- Resmi Gazete. 1998, Ocak 17, 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun. Kaynak: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.5.4320.pdf>. Erişim Tarihi: 12.10.2024.
- Resmi Gazete. 2012, Mart 20, 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun. Kaynak: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120320-16.htm>. Erişim Tarihi: 18.09.2024.
- Resmi Gazete. 2013, Ocak 18, 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği. Kaynak: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/01/20130118-2.htm>. Erişim Tarihi: 11.10.2024.
- İçişleri Bakanlığı. 2018, Mayıs 16, Kadın Destek Uygulaması (KADES). Kaynak: <https://www.icisleri.gov.tr/kadin-destek-uygulamasi-kades>. Erişim Tarihi: 08.09.2024.
- Zulver J. 2014, October 23, El Salvador: Crisis of Masculinity in a Machista Society. Kaynak: <https://www.opendemocracy.net/en/el-salvador-crisis-of-masculinity-in-machista-society>. Erişim Tarihi: 12.08.2024.

Nietzsche – L'Europe et la culture

Nietzsche –Avrupa ve Kültür

Zeyyat BANDEOĞLU*

Points Saillants:

- L'article explore la critique de Nietzsche sur l'Europe contemporaine.
- Il souligne l'importance des valeurs culturelles dans l'unité européenne.
- Il propose une perspective nietzschéenne pour repenser la construction européenne.
- Il contribue à la compréhension des tensions entre politique et culture en Europe.

Résumé: Dans son ouvrage "L'Antéchrist", Friedrich Nietzsche déclare que seul l'après-demain lui appartient, soulignant ainsi le caractère posthume de certains individus. Près de 120 ans après sa mort, ses écrits résonnent encore avec une pertinence particulière pour les lecteurs contemporains. Cet article explore la critique nietzschéenne de l'Europe, mettant en lumière sa vision de l'Europe contemporaine. Trois axes structurent cette analyse : la description de l'Europe actuelle, le jugement porté par Nietzsche sur cette description, et enfin ses aspirations pour une Europe future. Nietzsche dépeint une Europe imprégnée d'idéaux politiques et moraux, marquée par une obsession pour la politique et la morale. Selon lui, cette focalisation témoigne d'une Europe malade, dont les valeurs fondamentales sont en déclin. Pour Nietzsche, la culture et les valeurs sont les piliers essentiels de l'Europe, et leur dévalorisation entraîne un affaiblissement vital et une décadence. Il préconise donc un retour à une culture affirmatrice et supérieure, insistant sur l'importance de penser l'unité européenne sur des bases culturelles plutôt que politiques. Cette critique résonne particulièrement à une époque où l'Union Européenne est remise en question, invitant à une réévaluation de la vision de Nietzsche sur l'Europe.

Mots-clés: Nietzsche, l'Europe, la culture, l'Union Européenne

Öne Çıkanlar:

- Makale, Nietzsche'nin çağdaş Avrupa'ya yönelik eleştirisini inceliyor.
- Avrupa Birliği'nde kültürel değerlerin önemini vurguluyor.
- Avrupa'nın yeniden inşası için Nietzscheci bir perspektif sunuyor.
- Avrupa'daki siyaset ve kültür arasındaki gerilimlerin anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Öz: Friedrich Nietzsche'in 'The Antichrist' adlı eserinde, yalnızca yarın sonrasının kendisine ait olduğunu belirterek bazı bireylerin ölümlerinden sonra bile etkili olduklarını vurgular. Ölümünden 120 yıl sonra, Nietzsche'nin yazıları hâlâ çağdaş okuyucular üzerinde özel bir yankı uyandırmaktadır. Bu makale, Nietzsche'nin Avrupa eleştirisini ve çağdaş Avrupa vizyonunu incelemektedir. Analiz, Avrupa'nın mevcut durumunu, Nietzsche'nin bu duruma yönelik yargısını ve gelecekteki Avrupa'ya dair arzusunu üç eksenle yapılandırır. Nietzsche, siyasi ve ahlaki ideallerle belirlenmiş bir Avrupa tasvir eder. Bu ideallerin aşırı vurgulanmasının Avrupa'yı kültürel bir gerilemeye sürüklediğini savunur. Nietzsche, Avrupa'nın birliğinin politik temeller üzerine değil, kültürel temeller üzerine inşa edilmesi gerektiğini vurgular.

Anahtar Kelimeler: Nietzsche, Avrupa, Kültür, Avrupa Birliği

* Dr. Öğretim Görevlisi Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, zeyban@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3955-7813

Genişletilmiş Özet: "Nietzsche – Avrupa ve Kültür" başlıklı makale, Friedrich Nietzsche'nin kendi dönemi Avrupa toplumuna yönelik eleştirisinin derinlemesine bir analizini sunmaktadır. Bu çalışma, filozofün düşüncesini daha iyi kavramayı sağlayan üç ana eksen etrafında organize edilmiştir: Öncelikle, Nietzsche'nin gözünden Avrupa'nın mevcut durumunun ayrıntılı bir tanımı; ardından, onun bu Avrupa gerçeğine yönelik eleştirel bakışı; son olarak, Avrupa'nın geleceği hakkındaki düşünceleri ve toplumsal ve kültürel açıdan köklü bir dönüşüme dair umutları incelenmektedir.

Makalenin ilk bölümünde, Nietzsche'nin Avrupa hakkındaki görüşüne değinilmektedir. Nietzsche, gözlemleri ve düşünceleri doğrultusunda Avrupa'nın bir gerileme sürecinde olduğunu ifade eder. Nietzsche dönemin Avrupa'sını sürekli olarak siyasal ve ahlaksal meselelere odaklanan bir bağlamda ele almaktadır. Eşitlik, demokrasi ve sosyal ilerleme gibi değerlerin toplumda merkezî bir yer tuttuğunu ve bireylerin davranışlarını ve tercihlerini büyük ölçüde etkilediğini vurgular. Fransız Devrimi'nin ilkeleri ve Hristiyan ahlaki üzerine temellendirilmiş bu idealler, Nietzsche'ye göre, bir çöküş halindeki bir toplumun işaretleridir. Nietzsche'ye göre, esas olarak siyasal ve ahlaki meselelere odaklanmak, kültürel değerlerin zararına sonuçlanmış ve Avrupa'yı derin bir toplumsal ve ruhsal krize sürüklemiştir.

Akabinde, makale Nietzsche'nin bu duruma ilişkin görüşlerine dair ayrıntılı bir analiz sunmaktadır. Ona göre, Avrupa'yı yöneten modern ve demokratik idealler, Platoncu felsefe ve Hristiyanlık mirası olan geleneksel değerlere verilen önemin azalmasından kaynaklanan önemli bir çöküşün göstergesi olarak kabul edilir. Hayatı ve onun olumlu yönlerini reddeden bu değerler, Avrupa toplumunu, günümüz Avrupa'sını karakterize eden derin bir nihilizm ve karamsarlık durumuna sürüklemiştir. Nietzsche'ye göre, mevcut değerler krizi bir "hastalık" olarak görülmekte ve Avrupa'nın tam potansiyeline ulaşmasını engelleyen bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Son olarak, makale Nietzsche'nin Avrupa'nın geleceğine dair derin umutlarını ve vizyonlarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Kıtaya yeniden hayat ve dinamizm kazandırma gücüne sahip güçlü ve belirgin kültürel değerlerin yeniden ortaya çıkmasının acil bir ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir. Günümüzde Avrupa Birliği (AB) tarafından temsil edilen siyasal birleşme projelerinin aksine, Nietzsche, Avrupa'nın birliğinin kültürel ve değer temelli olmasını savunur. Ona göre, bu birlik siyasal anlaşmalardan ziyade ortak kültürel ve ahlaki miraslar üzerine inşa edilmelidir. Nietzsche, sadece siyasal veya ekonomik anlaşmaların ürünü olmayan, güçlü ve dinamik ortak bir kültür üzerine inşa edilmiş bir Avrupa'nın hayalini kurar. Bu paylaşılan kültür, ulusal bölünmeleri aşma ve günümüz dünyasını tanımlayan küçük ölçekli politik tartışmaların ötesine geçme kapasitesine sahip olacaktır.

Makale, Nietzsche'nin eleştirisinin radikal olmasına rağmen, özellikle AB karşıtlığı ve milliyetçi gerilimlerin yükselmesi nedeniyle sorgulandığı şu anda, uyarıcı perspektifler sunduğunu vurgulayarak sonuçlanmaktadır. Nietzsche'nin Avrupa perspektifini derinlemesine analiz ederek, politik ilkelerden ziyade tüm kıta halkları tarafından paylaşılan bir kültürel yeniden doğuş üzerine kurulu yeni bir Avrupa Birliği yaklaşımı hayal etmek mümkündür.

Introduction

« Seul l'après-demain m'appartient. Certains naissent posthumes » (Wotling, Nietzsche, 2009, p.113) écrivait le grand Friedrich Nietzsche dans un de ses derniers livres, intitulé *L'Antéchrist*. Ces mots prophétiques semblent résumer la portée intemporelle et posthume de sa philosophie. Aujourd'hui, près de 120 ans après sa mort, ses écrits continuent de résonner, en particulier dans notre époque contemporaine, marquée par les crises de valeurs qu'il avait pressenties. Nietzsche s'adresse à ses lecteurs « posthumes », à nous, plongés dans une période où les symptômes de la modernité qu'il avait diagnostiqués – nihilisme, décadence et perte de repères axiologiques – atteignent un point critique.

Cela s'applique particulièrement à la question européenne, un thème central de son œuvre. Nietzsche, en observateur lucide et critique de son temps, a exploré le destin culturel, moral et spirituel de l'Europe. Loin de s'attarder sur les simples structures politiques ou économiques, il a

dénoncé ce qu'il percevait comme un affaiblissement progressif des valeurs fondatrices, remplacées par des idéaux réactifs et décadents. Ainsi, sa réflexion sur l'Europe s'inscrit dans un projet plus large de « philosophie de l'avenir », visant à dépasser les limites de la modernité pour imaginer une culture européenne véritablement affirmatrice.

Cette critique, ancrée dans une réflexion généalogique sur les valeurs, trouve une pertinence accrue à l'ère actuelle, où la montée de l'euro-scepticisme et des replis nationalistes remet en question les fondements mêmes de l'unification européenne. Habermas (1985), dans *Le Discours philosophique de la modernité*, souligne que Nietzsche a été l'un des premiers à reconnaître la fragilité des idéaux modernes face à la crise des valeurs transcendantes. Deleuze (1983), dans *Nietzsche et la philosophie*, ajoute que son concept de surhomme représente une tentative audacieuse de refonder une éthique et une esthétique capables de guider l'Europe vers une nouvelle forme de vitalité culturelle.

Dans cet essai, nous proposons de revisiter la critique nietzschéenne de l'Europe, en particulier celle de l'Europe contemporaine, à travers trois axes principaux. Premièrement, nous examinerons la description que Nietzsche dresse de l'Europe : un continent dominé par la politique et la morale, au détriment de la culture. Deuxièmement, nous analyserons le jugement qu'il porte sur cet état, en distinguant ses aspects qualitatifs (bon/mauvais) et justificatifs. Enfin, nous explorerons ses aspirations pour une Europe renouvelée, fondée sur des valeurs affirmatrices et une culture supérieure.

Cette étude nous permettra de mieux comprendre pourquoi Nietzsche considérait que les obsessions politiques et morales qui dominent l'Europe sont symptomatiques d'une maladie plus profonde : la dévalorisation des valeurs. Sloterdijk (2005), dans *Nietzsche Apostle*, soutient que la seule réponse possible à cette décadence est une réforme culturelle radicale, qui redonnerait à l'Europe son caractère fondamental, celui de la création et de la sublimation des valeurs. Nous verrons comment Nietzsche envisageait l'avènement de cette culture supérieure et comment cette vision, bien qu'utopique, peut éclairer les défis auxquels l'Europe est confrontée aujourd'hui.

Ainsi enrichie par des perspectives philosophiques contemporaines et des références élargies, cette introduction nous invite à plonger dans la pensée de Nietzsche, non seulement comme critique de l'Europe de son époque, mais comme penseur visionnaire, porteur d'un message pour notre avenir commun.

La description de l'Europe actuelle

Tout d'abord, revenons sur le portrait descriptif que Nietzsche dresse de l'Europe contemporaine et tentons de cerner en quoi il est adéquat avec l'Europe d'aujourd'hui. Nietzsche dresse le portrait d'une Europe motivée par deux préoccupations principales : la politique et la morale. À ses yeux, l'Europe actuelle se caractérise par un triomphe des idéaux modernes et démocratiques : égalité, libéralisme, tolérance, justice, progrès social, etc. Ces idéaux, profondément enracinés dans le XVIIIe siècle et les révolutions qu'il a engendrées, notamment la Révolution française, incarnent une dynamique de transformation. Nietzsche, cependant, y voit des valeurs réactives, héritées à la fois de la morale chrétienne et des Lumières.

« Cette doctrine de l'égalité [...], cette "idée moderne" par excellence y a gagné une sorte d'auréole de feu, au point que la Révolution, en tant que spectacle a séduit jusqu'aux esprits les plus nobles » (Nietzsche, CID, 1974, p. 93). Ces idéaux progressistes, tout en promettant l'émancipation et le libre épanouissement, relèguent au second plan des éléments fondamentaux comme la culture, la tradition, et plus généralement l'héritage du passé. Nietzsche critique également les institutions modernes, notamment les États, qui, selon lui, instrumentalisent ces

idéaux pour renforcer leur contrôle, promouvant ce qu'il appelle une « petite politique » (Dénat, Wotling, 2013, p. 53).

L'analyse nietzschéenne trouve une résonance accrue aujourd'hui. La montée des nationalismes qu'il pressentait – à commencer par le Reich allemand – s'est révélée prophétique. Nietzsche avertissait que le nationalisme, en tant que projet politique, risquait de devenir une fin en soi, entraînant des divisions croissantes et des conflits destructeurs. Les deux Guerres mondiales du XXe siècle, issues en partie de ces antagonismes nationalistes, confirment tragiquement ses intuitions. Heidegger (1961) a approfondi cette idée en soulignant que l'obsession de la politique détourne l'Europe de son essence culturelle.

Dans le contexte contemporain, le tableau peint par Nietzsche reste pertinent. La sphère intellectuelle européenne post-1945 s'est polarisée autour de la défense des idéaux progressistes, tels que la déconstruction de la culture et de la tradition. La French Theory, représentée par des penseurs comme Derrida et Foucault, illustre cette tendance. Ces courants, bien qu'ils prolongent certains idéaux des Lumières, participent paradoxalement à une dissolution des valeurs enracinées, exacerbant la crise culturelle européenne.

La critique nietzschéenne de cette Europe contemporaine repose sur sa généalogie des valeurs. Pour Nietzsche, ces idéaux modernes ne sont pas neutres : ils traduisent une décadence, un affaiblissement des instincts vitaux. Deleuze (1983) explique que cette « petite politique », en mettant en avant des valeurs réactives comme l'égalité et le progrès, masque une perte de vitalité culturelle. C'est précisément ce que Nietzsche dénonce : l'Europe, fascinée par la politique et la morale, oublie son rôle fondamental de créatrice de culture.

Force est de constater que Nietzsche offre un diagnostic qui dépasse son époque : il identifie des tensions persistantes entre l'idéal d'unité européenne et les fragmentations nationales et culturelles. Sloterdijk (2005), dans une lecture contemporaine de Nietzsche, plaide pour un retour à des projets culturels audacieux, capables de dépasser ces antagonismes politiques et de renouer avec les grandes aspirations culturelles européennes.

Le jugement de Nietzsche

La construction européenne, telle qu'elle s'est développée au XXe siècle et au-delà, est un exemple paradigmatique des priorités politiques et morales qui, selon Nietzsche, dominent l'Europe contemporaine. L'Union européenne (UE), dans ses objectifs de promouvoir la démocratie, l'égalité et la tolérance, incarne des idéaux abstraits qui, à ses yeux, sont le reflet d'une décadence profonde. Nietzsche considérerait ces idéaux non pas comme des progrès, mais comme des symptômes d'une Europe fatiguée, incapable de renouer avec la puissance créatrice qui a marqué ses grandes époques culturelles.

L'unification européenne, à travers ses structures politiques et économiques, repose sur une vision utilitariste et technocratique. Les institutions telles que la Commission européenne ou le Parlement européen reflètent un désir de rationalisation qui, bien que nécessaire à certains égards, ignore les dimensions spirituelles et culturelles essentielles. Nietzsche aurait critiqué cette approche comme un prolongement de la "petite politique" – une gestion bureaucratique des affaires humaines qui délaisse les aspirations culturelles élevées (Nietzsche, CID, 1974, p. 54). Heidegger (1961) appuie cette critique en montrant que ce rationalisme, né des Lumières, a réduit l'humain à une fonction abstraite, oubliant son enracinement existentiel.

Les racines de la décadence européenne

Nietzsche identifie les idéaux politiques et moraux modernes comme des effets secondaires d'un processus plus profond : la dévalorisation des valeurs. Ce processus, qui commence avec la mort de Dieu – un événement métaphorique signifiant l'effondrement des valeurs transcendantales – a laissé l'Europe dans un état de désorientation. Sans un cadre axiologique commun, les sociétés européennes ont cherché refuge dans des idéologies égalitaires et progressistes, qui masquent leur incapacité à produire de nouvelles valeurs affirmatives.

Deleuze (1983) insiste sur le fait que ce nihilisme européen est un symptôme d'un épuisement collectif : les anciens idéaux ne fonctionnent plus, mais rien de nouveau ne les remplace. Nietzsche décrit cette condition comme une maladie du corps social. Il écrit : « Lorsque les valeurs les plus élevées se dévalorisent, le nihilisme s'impose » (*Volonté de puissance*, 1888). L'Europe devient alors un espace de contradictions : les idéaux démocratiques et moraux, censés unifier, exacerbent les divisions et renforcent une vision simpliste et uniforme de l'humanité.

Le corps comme métaphore de la société

Pour Nietzsche, la décadence européenne s'explique également par sa conception du corps humain. Ce dernier n'est pas seulement un organisme biologique, mais une organisation complexe d'instincts et de pulsions hiérarchisées. La conscience et la pensée sont des produits secondaires de cette organisation. Lorsqu'un déséquilibre s'installe – par exemple, lorsqu'une pulsion dominée prend le dessus – le corps devient dysfonctionnel. Nietzsche applique cette métaphore au corps social européen : les institutions, censées refléter une hiérarchie d'aspirations culturelles, sont désormais dominées par des impulsions politiques et économiques, qui étouffent les forces créatrices et spirituelles.

Ce déséquilibre, ou « contradiction physiologique » (Nietzsche, CId, 1974, p. 86), mène à un état de confusion collective. Sloterdijk (2005) interprète cette condition comme une crise de civilisation, où les structures politiques ne servent plus de fondement à une véritable culture mais fonctionnent comme des mécanismes de contrôle. Cela explique pourquoi, malgré les ambitions de l'UE, l'Europe reste divisée sur les plans idéologique et culturel, incapable de transcender ses conflits internes.

L'illusion de la morale

Nietzsche critique particulièrement l'utilisation de la morale comme outil politique. Les idéaux égalitaires et démocratiques, bien qu'ils promettent un monde meilleur, sont en réalité des manifestations de faiblesse, une fuite devant les véritables défis culturels. Pour Nietzsche, cette morale démocratique reflète une incapacité à accepter la vie telle qu'elle est : conflictuelle, hiérarchique, et exigeante. Habermas (1985) rejoint cette critique en observant que la modernité européenne a transformé l'éthique en une quête de consensus, éliminant la tension créatrice nécessaire à toute grande culture.

Nietzsche considère que cette fixation sur la morale est un obstacle majeur à la régénération de l'Europe. La politique, lorsqu'elle est réduite à un moralisme stérile, devient une forme de "dressage" collectif, où les individus sont façonnés non pour créer mais pour obéir. Ce processus, visible dans les projets européens modernes, empêche l'émergence de ce que Nietzsche appelait une "grande politique" – une vision du politique qui transcende les préoccupations immédiates pour s'inscrire dans un projet culturel et spirituel ambitieux.

La voie vers une renaissance Culturelle

Selon Nietzsche, l'avenir de l'Europe ne réside pas dans son unification politique, mais dans une renaissance culturelle. Il appelle à une revalorisation des valeurs, basée sur une affirmation de la vie et une exploration des possibilités créatrices humaines. Le surhomme, figure centrale de sa pensée, incarne cette aspiration : un individu capable de dépasser les limites imposées par la morale et de créer de nouvelles formes de vie.

Sloterdijk (2005) et Deleuze (1983) voient dans cette vision un appel à transformer les structures européennes actuelles, non pas en rejetant leur rationalité, mais en les enrichissant d'un sens culturel et spirituel. Cela nécessiterait une révision radicale des priorités : l'Europe devrait cesser de se percevoir comme un espace économique ou bureaucratique pour redevenir un espace de création et de sublimation.

Les Aspirations de Nietzsche

Or selon Nietzsche l'Europe est, depuis l'avènement de la modernité, entrée dans une période dans laquelle les principales valeurs qui dirigent inconsciemment depuis plusieurs siècles les existences des européens (principalement les valeurs d'ascendance platonicienne et chrétienne) arrivent au point culminant de leur dévalorisation, c'est-à-dire qu'elles « en viennent à se contredire et à se retourner contre elles-mêmes » (269). Ce qui veut dire qu'elles perdent tout simplement de leur autorité régulatrice de la vie inconsciente. En effet, à ses yeux, les valeurs d'ascendance platonicienne et chrétienne sont des valeurs négatrices de la vie : elles négligent l'ici-bas (le monde sensible) au profit de l'au-delà (le monde intelligible (Platon) ; le royaume de Dieu (christianisme)), chérissent une morale transcendante (elles posent l'idée du Bien en soi par exemple), méprisent le corps et les sens, définissent l'homme à partir de l'âme etc. Ainsi, comme ce sont des valeurs contraires à la vie aux yeux de Nietzsche, leur destin est de se dévaloriser et d'entraîner le nihilisme, c'est-à-dire le dégoût de l'existence et la conviction de son absence de valeur. Cette phase finale de la dévalorisation des valeurs d'ascendance chrétienne et platonicienne, c'est précisément l'époque moderne qui règne en Europe, et c'est à cause de cette dévalorisation des valeurs qu'il en résulte un terrible affaiblissement vital (tension corporelle interne due à une confrontation – et non pas une hiérarchie – chaotique des instincts) dont de nombreux Européens sont victimes. Et d'où, *a fortiori*, le sentiment de pessimisme, de relativisme, d'absence de valeurs et d'incapacité d'agir qui caractérise l'Europe actuelle. Ainsi, le refuge dans la politique (montée des nationalismes, des idéologies politiques, du démocratisme, de l'égalitarisme, de l'idéal d'émancipation etc.) qui résulte en un « dressage » (Nietzsche, *Cid*, 1974, 47) de la population et qui est quasi systématiquement assimilé à une morale et à une volonté « d'« amender » l'humanité » (47) – comme en témoigne parfaitement l'UE – est aux yeux de Nietzsche une conséquence, ou plutôt un symptôme, de cette maladie inconsciente qui touche de nombreux Européens et qui résulte de la dévalorisation des valeurs que subit l'Europe. C'est donc un *diagnostic* qu'effectue Nietzsche à propos des obsessions morales et politiques qui règnent en Europe contemporaine.

En témoigne en effet le champ lexical de la médecine qu'il emploie concernant les traits qui caractérisent l'Europe contemporaine. Tout d'abord vis-à-vis de l'égalitarisme et des désirs d'émancipation (envers la culture, la tradition etc.) : « La doctrine de l'« égalité des droits », relève essentiellement de la décadence » (82), « c'est ainsi : le rapetissement et l'égalisation de l'homme européen recèle de *notre* plus grand danger, car cette vision épuise... [...] La vision de l'homme n'est plus que fatigue – qu'est aujourd'hui le nihilisme, sinon *cela* ?... Nous sommes fatigués *de l'homme*... » (Nietzsche, *GM*, 2000, p.55) ; « notre conception moderne de la liberté

est une preuve de plus de la dégénérescence des instincts » (Nietzsche, *Cid*, 1974, 87). Ceux qui cherchent à « amender » moralement l'humanité sont des malades aux yeux de Nietzsche (Nietzsche, *Cid*, 1974, 50), et leurs prétendus beaux discours, « ces belles paroles nous suggèrent des arrière-pensées d'autant plus laides ! Que nous n'y voyions que l'expression – et aussi la mascarade – du profond affaiblissement, de la fatigue, de l'âge de la force déclinante » (Nietzsche, *GS*, 2020, 344). Idem pour les politiques actuelles : « Toutes nos théories politiques, toutes nos constitutions, sans en excepter celle du « Reich », sont des conséquences et des séquelles inévitables de la décadence » (Nietzsche, *Cid*, 1974, 82), et en particulier le nationalisme, que Nietzsche assimile à une « démence » (Nietzsche, *PBM*, 2000, 241) voire à une « *névrose nationale* dont l'Europe est malade » (Nietzsche, *EH*, 1992, 146) et qui n'a comme conséquence que la haine, l'hostilité entre les nations jusqu'à que d'éventuelles guerres éclatent à cause de lui (ce qui fut le cas durant les deux premières Guerres mondiales).

Or – et l'on arrive désormais au cœur du problème – cette maladie que subit l'Europe non seulement la fait culminer dans un problème d'ordre politique et moral, mais elle la détourne du caractère fondamental qui devrait la marquer, et qui, selon Nietzsche, est celui de la culture et des valeurs (Wotling, *Nietzsche*, 2009, 53).

Tout d'abord, le prix à payer pour cette fascination à l'égard de la puissance politique n'est autre qu'une « atrophie accélérée de l'esprit » – et en particulier la dévalorisation de la réflexion et la perte d'influence culturelle et artistique, comme il l'explique à partir du cas de l'Allemagne : « l'extirpation de l'esprit allemand au profit de l'« Empire allemand » » (Nietzsche, *Cin I et II*, 1990, 19), et plus encore, une « destruct[ion] de culture » (Nietzsche, *EH*, 1992, 146). La notion de culture est fondamentale chez Nietzsche ; elle renvoie à l'ensemble des activités humaines et de ses productions – religion, art, philosophie, morale, structure politique et sociale etc. – et recouvre donc « la série des interprétations en vigueur dans une communauté humaine donnée, à un stade précis de son histoire [...] en tant qu'elles témoignent des **valeurs** qui organisent son existence » (Dénat, Wotling, 2013, p.95). Ainsi, le problème de la culture articule chez Nietzsche deux dimensions : une réflexion généalogique et une réflexion en termes d'élevage (96). La première, comme nous l'avons vu avec le cas des interprétations malades (qui se traduisent en obsessions politiques et morales) propres à l'Europe contemporaine, consiste à montrer que toute interprétation est le résultat du travail de certaines pulsions, traduisant elles-mêmes des valeurs particulières, et l'identification de ces valeurs permet alors d'apprécier la valeur, bénéfique ou nuisible, de cette interprétation pour la vie : Nietzsche se focalise ainsi sur la « *valeur des valeurs* » de la culture (Nietzsche, *GM*, 2000, 31). La seconde montre, quant à elle, le caractère formateur et pratique de tout système de valeurs en ce qu'il produit à terme une modification pulsionnelle du type d'homme qui l'adopte dont s'ensuit une modification de son interprétation de la réalité, autrement dit de son rapport à la vie (Dénat, Wotling, 2013, 97). De fait, le philosophe se présente ici comme « médecin de la culture » (*ibid.*) : il établit un diagnostic et cherche à mettre en œuvre un projet thérapeutique qui consiste à créer de nouvelles valeurs affirmatrices et fortes qui vont dans le sens d'un accroissement de valeur, c'est-à-dire dans le sens d'un « épanouissement plus poussé du type d'homme qu'elle tend à produire de manière prépondérante » (101). Selon Nietzsche, c'est donc précisément cette question des valeurs qu'il s'agit avant tout de repenser en Europe, et ce, dans l'optique de la guérir.

« La culture et l'État – que l'on ne s'y trompe pas – sont antagonistes : l'idée d'un État créateur de culture est exclusivement moderne. L'un vit au dépend de l'autre, l'un prospère au dépend de l'autre. Toutes les grandes époques de culture sont des époques de décadence politique » (Nietzsche, *Cid*, 1974, 54) écrit-il dans le *Crépuscule des idoles* : on l'aura compris,

le problème de la culture et des valeurs est aux yeux de Nietzsche *le* problème fondamental de l'Europe contemporaine – et non pas celui de la « *petite* politique » qui n'est qu'un symptôme de la dévalorisation des valeurs principalement d'ascendance platonicienne et chrétienne et qu'il faudrait abandonner justement car il empêche de poser celui de la culture. On imagine ici toutes les objections qu'aurait adressé Nietzsche au projet phare de l'Europe contemporaine, à savoir celui de l'UE – projet qui vise essentiellement à fonder une Europe unie politiquement dans l'optique de répandre le démocratisme, l'égalitarisme etc. et qui ne pose en rien le problème de la culture. Au contraire : selon Nietzsche, c'est en fonction d'une communauté de valeurs que se définit essentiellement l'Europe – ce qui implique que son unité propre est d'ordre culturel et axiologique – et non pas par une limite spatiale (le continent européen) ; encore moins par une organisation politique (UE, zone euro) (Dénat, Wotling, 2013, 57). « Aujourd'hui [...], on néglige ou réinterprète de manière arbitraire et mensongère les signes les moins équivoques à travers lesquels s'exprime le fait que l'Europe veut devenir une » (Nietzsche, *PBM*, 2000, p.240) écrit-il dans *Par-delà bien et mal*. En effet, que l'Europe s'unisse culturellement était le grand souhait de Nietzsche, lui qui se définissait quelques fois par le terme de « bon Européen » (Wotling, Nietzsche, 2009, 117). Ce type-là, il le caractérise par sa qualité d'homme « sans-patrie » (Nietzsche, *GS*, 2020, 342), il ne se réfugie ni dans un conservatisme, ni dans un progressisme moral ou politique (socialisme, égalitarisme etc.) (p.343) et encore moins dans un nationalisme. Au contraire, le bon Européen est celui qui sait s'adapter à des manières de vivre et de penser distinctes de celles de son pays et, puisqu'il est capable de réfléchir par-delà le « fractionnement de l'Europe en petits États » (Nietzsche, *GS*, 2020, 342), est ainsi capable de penser convenablement le problème des valeurs qui fondent l'unité culturelle de l'Europe, et dont la considération devrait permettre de surpasser le danger des « *petites* politiques » nationales (Dénat, Wotling, 2013, 56). C'est ainsi que le bon Européen aperçoit, dans ce mouvement de dévalorisation des valeurs qui caractérise l'Europe contemporaine, non pas une fin qui conduirait à un pessimisme désespéré, mais un moyen de *dépasser* ces valeurs, d'en faire advenir de nouvelles, et par là, de faire advenir une nouvelle culture, une culture supérieure. De fait, il doit contribuer à « l'élevage d'une caste nouvelle dirigeant l'Europe » (Nietzsche, *PBM*, 2000, 233). D'où l'admiration de notre penseur vis-à-vis de certains grands hommes européens qui ont aspiré à cette unification culturelle supérieure européenne : « Je songe à des gens comme Napoléon, Goethe, Beethoven, Stendhal, Heinrich Heine, Schopenhauer : que l'on ne m'en veuille pas de ranger également parmi eux Richard Wagner » (Nietzsche, *PBM*, 2000, 240) – auquel il rajoute généralement Shakespeare, Racine et quelques autres –. C'est d'autant plus le cas pour les grandes époques de cultures européennes supérieures qui unifiaient culturellement et sublimaient l'Europe par leurs arts, leurs philosophies ainsi que par l'ensemble de leurs activités. Il s'agit en effet de la Grèce antique de l'époque tragique : « l'espèce d'hommes jusqu'ici la plus réussie, la plus belle, la plus enviée, la plus capable de séduire en faveur de la vie, les Grecs » (Nietzsche, *NT*, 2015, 83) ; mais également de la Rome antique, de la Renaissance ou encore de la France classique du XVIIème siècle, époques de grandes cultures affirmatrices et supérieures.

Conclusion

Ainsi le point de vue de Nietzsche quant à la *question européenne*. Nous pouvons désormais conclure que cette *critique* de l'Europe a porté Nietzsche à la conclusion que l'Europe contemporaine est en *décadence* dans la mesure où elle est *malade* d'une dévalorisation des valeurs qui la dirigent depuis plusieurs siècles et qui a pour symptôme cette attitude qui consiste à établir comme priorité civilisationnelle la question de la politique et de la morale. Ces obsessions qui règnent en Europe contemporaine sont d'autant plus symptomatiques qu'elles détournent du

caractère fondamental de l'Europe qui, aux yeux de Nietzsche, est celui de la culture. L'aboutissement ultime de ce projet fondamental de la culture consisterait donc dans une réforme de la culture qui donnerait jour à une culture supérieure. Ainsi, l'avènement de cette culture supérieure dans laquelle les valeurs seraient fortes et affirmatrices, engendrerait donc un épanouissement plus poussé du type d'homme qu'elle tend à produire de manière prépondérante.

Ainsi, nous l'aurons compris, l'unification européenne que souhaite Nietzsche n'est en rien d'ordre politique et moral – comme c'est le cas aujourd'hui avec le projet de l'UE, de la monnaie commune ou encore de l'espace Schengen – mais bien d'ordre culturel : le « bon Européen », qui aura la capacité de réfléchir par-delà le fractionnement de l'Europe en petits États, sera ainsi capable de penser convenablement le problème des valeurs qui fondent l'unité culturelle de l'Europe – l'Europe étant, chez Nietzsche, essentiellement définie comme une communauté de valeurs.

Ainsi, sans doute serait-il primordial de reconsidérer plus attentivement la critique de Nietzsche quant à la *question européenne* à l'heure où, plus de 120 ans après la mort du philosophe, la construction européenne telle qu'elle est aujourd'hui, symbolisée par l'UE, est peut-être plus que jamais remise en question. Assurément, « certains naissent posthumes » ...

BIBLIOGRAPHIE

- Blondel É. 1986, "Nietzsche, le corps et la culture. La philosophie comme généalogie philologique". *Préface* de Philippe Saltel. Paris, L'Harmattan.
- Denat C. & Wotling P. 2013, "Dictionnaire Nietzsche". Paris, Ellipses, collection « Dictionnaire »
- Deleuze G. 1983, *Nietzsche et la philosophie*. Paris: PUF.
- Derrida J. 1987, *De l'esprit: Heidegger et la question*. Paris: Galilée.
- Habermas J. 1985, *Le Discours philosophique de la modernité*. Paris: Gallimard.
- Heidegger M. 1961, *Nietzsche: Volumes One and Two*. San Francisco: Harper & Row.
- Nietzsche F. 1888, *Volonté de puissance*. Paris: Gallimard.
- Nietzsche F. 1974, "Crépuscule des idoles". Textes et variantes établis par Giorgio Colli et Mazzino Montinari. Traduits de l'allemand par Jean-Claude Hémery. Paris, Gallimard, collection folio essais.
- Nietzsche F. 2002, "Généalogie de la morale". Traduction par Éric Blondel, Ole Hansen-Løve, Théo Leydenbach et
- Nietzsche F. 2019, "Humain, trop humain I". Traduction et présentation de Patrick Wotling. Paris, Garnier Flammarion.
- Nietzsche F. 2019, "Humain, trop humain II". Traduction d'Éric Blondel, Ole Hansen-Løve et Théo Leydenbach. Présentation d'Éric Blondel. Paris, Garnier Flammarion.
- Nietzsche F. 2000, "Par-delà bien et mal". Traduction et présentation de Patrick Wotling. Paris, Garnier Flammarion.
- Nietzsche F. 1992, "Ecce Homo, suivi de Nietzsche contre Wagner". Traduction et introduction par Éric Blondel. Paris, Garnier Flammarion
- Nietzsche F. 1995, "La volonté de puissance I". Traduit de l'Allemand par Geneviève Bianquis. Paris, Gallimard, collection Tel.
- Nietzsche F. 1995, "La volonté de puissance II". Traduit de l'Allemand par Geneviève Bianquis. Paris, Gallimard, collection Tel.
- Nietzsche F. 2020, "Le Gai Savoir". Traduction et présentation de Patrick Wotling. Édition avec Dossier et glossaire de Typhaine Morille. Paris, Garnier Flammarion, Édition prépas scientifiques 2021.
- Nietzsche F. 1990, "Considérations inactuelles I et I" I. Textes et variantes établis par G. Colli et M. Montinari. Traduits de l'allemand par Pierre Rusch. Paris, Gallimard, collection Folio Essais.
- Nietzsche F. 1990, "Considérations inactuelles III et IV". Textes et variantes établis par G. Colli et M. Montinari. Traduits de l'allemand par Henri-Alexis Baatsch, Pascal David, Cornélius Heim, Philippe Lacoue-Labarthe et Jean-Luc Nancy. Paris, Gallimard, collection Folio Essais.
- Nietzsche, F. 1974, "L'Antéchrist, suivi de Ecce Homo". Textes et variantes établis par G. Colli et M. Montinari. Traduit de l'allemand par Jean-Claude Hémery. Paris, Gallimard, collection Folio Essais.
- Nietzsche F. 1958, "Ainsi parlait Zarathoustra". Traduit de l'allemand par Mathe Robert. Paris, Collection 1018.
- Nietzsche F. 2015, "La Naissance de la tragédie". Traduction, présentation, notes, chronologie et bibliographie par Céline Denat. Paris, Garnier Flammarion.
- Pierre Pénisson. Introduction et notes par Philippe Choulet avec la collaboration d'Éric Blondel pour les notes. Paris, Garnier Flammarion.
- Rosset C. 1983, "La Force majeure suivi de Notes sur Nietzsche". Paris, Éditions de Minuit, collection « Critique »
- Safranski R. 2002, *Nietzsche: A Philosophical Biography*. New York: W.W. Norton.
- Sloterdijk P. 2005, *Nietzsche Apostle*. Paris: Mille et une nuits.
- Wotling P. 2009, "Nietzsche". Paris, *Le Cavalier Bleu*, collection idées reçues.
- Wotling P. 2012, "Nietzsche et le problème de la civilisation". Paris, Presses Universitaires de France, Quadrige.

Okullarda Psikolojik Sağlık ve İnovasyon: Yenilikçi Psikolojik Danışmanlık Uygulamaları

Resilience and Innovation in Schools: Innovative Counseling Practices

Ali Rıza YAVRUTÜRK*

Öne Çıkanlar:

- Bu çalışmada, öğrencilerin duygusal ve psikolojik sağlığını desteklemek amacıyla okullarda uygulanan yenilikçi danışmanlık yöntemleri incelenmiştir.
- Bu çalışmada ele alınan yenilikçi psikolojik danışmanlık uygulamaları, öğrencilere duygusal dayanıklılık kazandırarak zorlu yaşam olaylarıyla başa çıkma becerilerini kolaylaştırır.
- İnovasyon odaklı psikolojik danışmanlık, okullarda psikolojik sağlığı desteklemek için dijital ve yaratıcı terapi tekniklerinin kullanılmasını ve öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarına yönelik çözümler sunmayı sağlar.
- İnovasyon odaklı psikolojik danışmanlık, öğrencilere problem çözme becerileri kazandırarak, onları hızlı değişen dünyaya uyum sağlamaya hazır hale getirir.

Öz: Bu çalışmada, öğrencilerin duygusal ve psikolojik sağlığını desteklemek amacıyla okullarda uygulanan yenilikçi danışmanlık yöntemleri incelenmektedir. Makalede, çağdaş psikolojik danışmanlık yaklaşımlarının, öğrencilerin hızlı değişen dünyaya uyum sağlama ve stresle başa çıkma becerilerini geliştirmeleri üzerindeki etkisi ele alınmaktadır. Psikolojik sağlık, bireyin stresli yaşam olayları karşısında esneklik gösterip toparlanma gücünü ifade eder. Okullarda bu beceriyi geliştirmek için inovatif danışmanlık uygulamaları giderek önem kazanmaktadır. Makale, mindfulness, Bilişsel Davranışçı Terapiler (BDT) ve teknoloji temelli müdahaleler gibi yeni yaklaşımların psikolojik sağlığa katkısını vurgulamaktadır. Özellikle sanal gerçeklik ve mobil uygulamaların kullanımı, öğrencilerin duygusal farkındalığını artırmak ve anksiyete, depresyon gibi sorunlarla başa çıkmak için etkili araçlar olarak sunulmaktadır. Bu çalışmada ele alınan yenilikçi psikolojik danışmanlık uygulamaları, öğrencilere duygusal dayanıklılık kazandırarak zorlu yaşam olaylarıyla başa çıkma becerilerini kolaylaştırır. İnovasyon odaklı psikolojik danışmanlık, okullarda psikolojik sağlığı desteklemek için dijital ve yaratıcı terapi tekniklerinin kullanılmasını ve öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarına yönelik çözümler sunmayı sağlar. İnovasyon odaklı psikolojik danışmanlık, öğrencilere problem çözme becerileri kazandırarak, onları hızlı değişen dünyaya uyum sağlamaya hazır hale getirir. Sonuç olarak, yenilikçi psikolojik danışmanlık uygulamaları, öğrencilerin duygusal dayanıklılığını güçlendirmekte ve akademik başarılarına da olumlu etkiler de bulunmaktadır. Bu uygulamaların eğitim sistemine entegre edilmesi, öğrencilerin hem bireysel gelişimlerine hem de toplumsal uyuma katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevrim içi terapi, Dijital danışmanlık, İnovasyon, Psikolojik danışmanlık, Psikolojik sağlık.

* Uzm. Psikolog Danışman, Milli Eğitim Bakanlığı, Zile Fen Lisesi, Tokat, a.r.yavruturk@outlook.com, ORCID: 0000-0002-6724-6019

Highlights:

- This study examines innovative counseling methods implemented in schools to support students' emotional and psychological resilience.
- Innovative psychological counseling practices discussed in this study help students develop emotional resilience, making it easier for them to cope with difficult life events.
- Innovation oriented psychological counseling enables the use of digital and creative therapy techniques to support psychological resilience in schools and to provide solutions for the individual needs of students.
- Innovation driven psychological counseling helps students gain problem-solving skills, preparing them to adapt to a rapidly changing world.

Abstract: This study examines innovative counseling methods applied in schools to support students' emotional and psychological resilience. The article examines the impact of contemporary counseling approaches on students' adaptation to a rapidly changing world and their development of stress coping skills. Psychological resilience refers to an individual's ability to show flexibility and recover from stressful life events. Innovative counseling practices increasingly gain importance in schools. The article emphasizes the contribution of new approaches such as mindfulness, Cognitive Behavioral Therapies (CBT), and technology-based interventions to psychological resilience. In particular, the use of virtual reality and mobile applications is presented as effective tools to increase students' emotional awareness and cope with problems such as anxiety and depression. The innovative counseling practices discussed in this study provide students with emotional resilience and make it easier for them to cope with difficult life events. The use of digital and creative therapy techniques would support psychological resilience in schools and provide solutions for their individual needs. Innovation-focused psychological counseling prepares students to adapt to a rapidly changing world by providing them with problem-solving skills. As a result, innovative psychological counseling practices strengthen students' emotional resilience and have positive effects on their academic success. The integration of these practices into the education system contributes to both students' individual development and social harmony.

Keywords: Digital counseling, Innovation, Online therapy, Psychological counseling, Psychological resilience

Summary: In today's world, rapidly changing social, technological, and economic dynamics have profound effects on every aspect of individuals' lives. The ability to adapt to these changes is of critical importance, especially for young people. Young individuals should not only aim for academic success throughout their education, but also be emotionally and psychologically strong. At this point, the concept of psychological resilience comes to the fore. Psychological resilience refers to an individual's ability to cope with stress, trauma, difficulties, or pressures and to emerge from these processes strongly. Students gaining this skill both increases their success in school and allows them to cope more healthily with the difficulties they may encounter in their later lives. Strengthening psychological resilience in schools requires going beyond traditional approaches and integrating innovative counseling practices into educational processes. While traditional guidance and psychological counseling practices generally take a reactive approach to solving student problems, today it is important to provide more proactive and comprehensive support to students. Psychological counseling practices should aim to help students know themselves better, increase their emotional awareness, and develop resistance to stress, rather than intervening only in crisis situations. In this context, innovation and psychological counseling should be addressed together in school environments. The integration of technological developments into counseling services enables the emergence of new and effective approaches. Especially in today's rapidly increasing digitalization, virtual reality applications, mobile applications, and online platforms offer revolutionary innovations in providing psychological support to students. In addition, techniques such as mindfulness and cognitive behavioral therapy are more commonly used in schools and aim to increase students' emotional resilience. The purpose of this study is to examine innovative psychological counseling practices used in schools to improve students' psychological resilience. The article examines different psychological counseling approaches, the role of technology in this area, and its contributions to students' emotional and academic development. The

importance of innovative psychological counseling practices in school environments is emphasized as a powerful tool that will enable individuals to be prepared not only for today's problems but also for the challenges they will face in the future.

Although technological innovations make significant contributions to increasing psychological resilience in schools, some challenges need to be overcome in order to fully measure and sustain the effectiveness of these practices. Issues such as accessibility of technological tools, digital literacy level, privacy and security are important factors that need to be addressed in the process of disseminating such innovative practices. In particular, students with low socioeconomic status may have difficulties in accessing these technologies, and this may lead to deepening inequalities in education. In addition, the use of technology as an effective tool in counseling processes requires further research on how students use these practices, how often they receive feedback, and how these processes are integrated into the general educational experience. Another topic of discussion is how innovative practices will be adopted and used by school psychological counselors. When integrating technology into counseling services, psychological counselors should be equipped to both increase their own competence and evaluate the effects of these innovations on students. Rather than replacing individual counseling services, technological tools should play a supportive and complementary role in these services. Equipping psychological counselors with technology requires not only learning to use the technology itself, but also receiving training on how to best integrate these tools into counseling processes and how to measure their effects. In addition, it is necessary to think more deeply about the concept of psychological resilience. Although innovative counseling methods aim to increase the emotional resilience of individual students, the general atmosphere of the school and social dynamics is also effective in this process. The development of psychological resilience should not be limited to individual efforts; external factors such as school climate, teacher-student relationships, and family support should also be included in this process. Innovative counseling practices should increase students' individual awareness while also strengthening social support mechanisms.

Giriş

Günümüz dünyasında hızla değişen sosyal, teknolojik ve ekonomik dinamikler, bireylerin yaşamlarının her alanında derin etkiler yaratmaktadır. Bu değişimlere ayak uydurabilme kapasitesi, özellikle gençler için kritik bir öneme sahiptir (Akyay & Yıldızhan, 2022). Genç bireyler, eğitim hayatları boyunca yalnızca akademik başarıyı hedeflemekle kalmayıp (Amrale, vd., 2022), aynı zamanda duygusal ve psikolojik olarak da güçlü olmalıdırlar (Atıcı & Ulusoy 2010). Bu noktada, psikolojik sağlık kavramı ön plana çıkmaktadır. Psikolojik sağlık, bireyin stres, travma, zorluklar veya baskılara karşı güçlü bir şekilde baş edebilme yeteneğini ifade eder (Bacıoğlu & Kocabıyık 2019; Kaplan & Şentürk 2022; Richards & Viganò 2012). Öğrencilerin bu beceriyi kazanmaları, hem okul içindeki başarılarını artırmakta (Lent 2018) hem de ilerleyen yaşamlarında karşılaşılabilecekleri zorluklarla daha sağlıklı başa çıkabilmelerine olanak tanımaktadır (Koç & Kaçdı 2022; Mallen vd. 2005).

Okullarda psikolojik sağlamlığın güçlendirilmesi, geleneksel yaklaşımların ötesine geçmeyi (Sampson vd. 2019) ve yenilikçi danışmanlık uygulamalarını eğitim süreçlerine entegre etmeyi gerektirmektedir (Lattie vd. 2019). Geleneksel rehberlik ve psikolojik danışmanlık uygulamaları, genellikle öğrenci sorunlarını çözmeye yönelik reaktif bir yaklaşım sergilerken (Watts 2002), günümüzde öğrencilere daha proaktif ve kapsamlı bir destek sağlamak önem kazanmaktadır (Akkaya vd. 2021). Psikolojik danışmanlık uygulamaları, sadece kriz durumlarında müdahale etmek yerine (Akyay & Yıldızhan 2022), öğrencilerin kendilerini daha iyi tanımlarını (Atıcı & Ulusoy 2010), duygusal farkındalıklarını artırmalarını (Bacıoğlu & Kocabıyık 2019) ve strese karşı dayanıklılık geliştirmelerini hedeflemelidir (Balasaheb vd. 2019; Canpolat 2021). Bu bağlamda, inovasyon ve psikolojik danışmanlık, okul ortamlarında birlikte ele alınmalıdır. Teknolojik gelişmelerin danışmanlık hizmetlerine entegrasyonu, yeni ve etkili yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Bastemur & Bastemur 2015; Canpolat 2021). Özellikle

dijitalleşmenin hızla arttığı günümüzde, sanal gerçeklik uygulamaları, mobil uygulamalar ve çevrimiçi platformlar, öğrencilere psikolojik destek sağlama konusunda devrim niteliğinde yenilikler sunmaktadır (Barnett & Johnson 2015). Ayrıca, mindfulness ve bilişsel davranışçı terapi gibi teknikler de okullarda daha yaygın olarak kullanılmakta ve öğrencilerin duygusal sağlıklarını artırma amacı taşımaktadır (Carter 2021; Hayden vd. 2008).

Bu çalışmanın amacı, okullarda öğrencilerin psikolojik sağlıklarını geliştirmek amacıyla kullanılan yenilikçi psikolojik danışmanlık uygulamalarını incelemektir. Makale, farklı psikolojik danışmanlık yaklaşımlarını, teknolojinin bu alandaki rolünü ve öğrencilerin duygusal ve akademik gelişimine olan katkılarını ele almaktadır. Okul ortamlarında inovatif psikolojik danışmanlık uygulamalarının önemi, bireylerin sadece günümüz sorunlarına değil, gelecekte karşılaşacakları zorluklara da hazırlıklı olmalarını sağlayacak güçlü bir araç olarak vurgulanmaktadır.

Okullarda Psikolojik Sağlık ve İnovasyon ile İlgili Kuramlar

Psikolojik sağlık, bireylerin zorlayıcı yaşam olaylarına karşı gösterdikleri direnç ve esneklik olarak tanımlanır (Kesici 2008). Bu kavram, öğrencilerin akademik, duygusal ve sosyal hayatlarında karşılaştıkları zorluklara karşı dayanıklı olmalarını ifade eder (Kiselev vd. 2020). Okullarda psikolojik sağlık ve inovasyonun bir arada ele alınması, hem bireylerin içsel güçlerini geliştirmeyi hem de bu süreçte inovatif yöntemlerin kullanımıyla etkili sonuçlar elde etmeyi amaçlar (Lattie vd., 2019). Psikolojik sağlık ve inovasyon bağlamında geliştirilen çeşitli kuramlar, bu süreci anlamak için önemli bir temel sunar (Poyrazlı & Can 2020). Okullarda psikolojik sağlık ve inovasyon ile ilgili kuramlar aşağıda verilmiştir.

Psikolojik Sağlık Kuramı: Psikolojik sağlık kuramı, bireylerin olumsuz yaşam olayları karşısında gösterdikleri başa çıkma becerilerini ve çevresel faktörlerin bu sürece olan etkilerini açıklar (Lent 2018). Kuram, bireylerin doğuştan gelen yetenekleri ile çevresel desteklerin bir arada işleyerek psikolojik sağlığın geliştiğini savunur (Rajan & Vimala 2021). Bu kurama göre, okullarda öğrencilerin psikolojik sağlıklarını geliştirmek için sosyal destek sistemleri, olumlu öğretmen-öğrenci ilişkileri ve güvenli bir okul ortamı büyük önem taşır (Güven 2009).

Psikolojik Sağlık Kuramının Temel Bileşenleri

Koruyucu faktörler: Aile, arkadaşlar, öğretmenler ve toplumsal destek gibi faktörler, öğrencilerin zorluklarla başa çıkmasına yardımcı olur.

Riski azaltan etkenler: Travma, stres veya akademik baskılar gibi risk faktörlerinin etkilerini hafifleten stratejiler geliştirmek önemlidir.

Adaptif beceriler: Problem çözme, esneklik ve duygusal düzenleme gibi becerilerin geliştirilmesi, öğrencilerin dayanıklılığını artırır (Kesici 2008).

Ekolojik Sistemler Kuramı: Urie Bronfenbrenner tarafından geliştirilen ekolojik sistemler kuramı, bireyin gelişimini çevresel faktörlerle etkileşim içinde ele alır (Lattie vd., 2019). Bu kuram, bireyin sadece kendi içsel özelliklerinden değil, aynı zamanda çevresindeki sistemlerden (mikrosistem, mezosistem, ekzosistem, makrosistem ve kronosistem) etkilendiğini savunur (Poyrazlı & Can 2020). Okullarda psikolojik sağlık ve inovasyon bağlamında, öğrencilerin dayanıklılıklarının geliştirilmesinde okul ortamı (mikrosistem), aile-okul işbirliği (mezosistem) ve daha geniş sosyal ve kültürel dinamikler (makrosistem) önemli rol oynar (Lent 2018). İnovasyonun bu bağlamda kullanılmasının önemi ise teknolojinin ve yaratıcı uygulamaların eğitim ortamına entegre edilmesiyle öğrencilere daha kapsamlı ve etkili destek sağlanabilmesidir.

(Rajan & Vimala 2021).

Ekolojik Sistemler Kuramının Temel Bileşenleri

Mikrosistem: Öğrenci ile doğrudan etkileşimde bulunan öğretmenler, arkadaşlar, aile ve okul ortamı.

Mezosistem: Aile-okul, arkadaşlar-öğretmenler gibi farklı mikro sistemlerin etkileşimleri.

Makrosistem: Toplumun değerleri, eğitim politikaları ve kültürel normlar.

Kronosistem: Zaman içindeki değişimlerle bireyin gelişiminde farklı dönemlerde etkili olan unsurlar (Lattie vd. 2019).

Güçlendirme Kuramı: Güçlendirme kuramı, bireylerin yaşamları üzerinde daha fazla kontrol sahibi olabilmeleri ve kendi potansiyellerini keşfederek daha dirençli hale gelmeleri sürecini ele alır (Leung 2022). Psikolojik sağlamlığın artırılması, bireylerin kendilerine güvenlerini ve öz-yeterliliklerini geliştirmesiyle doğrudan ilişkilidir (Raut vd. 2021). Okullarda güçlendirme, öğrencilere sorumluluk alma, karar verme süreçlerine katılma ve problem çözme becerilerini geliştirme fırsatları sunarak onların duygusal dayanıklılıklarını artırmayı hedefler (Leung 2022).

Güçlendirme Kuramının Temel Bileşenleri

Öz-yeterlilik: Öğrencilerin kendilerine güvenlerinin artması, zorluklarla başa çıkmada önemli bir rol oynar.

Kontrol: Öğrencilere kendi öğrenme süreçlerinde söz hakkı verilmesi ve karar alma süreçlerine dahil edilmesi, psikolojik sağlamlıklarını artırır.

İnovasyonun rolü: Teknoloji kullanımı, öğrencilerin kendi potansiyellerini keşfetmelerine ve duygusal dayanıklılıklarını artırmalarına yardımcı olabilir (Raut vd. 2021).

Bilişsel Davranışçı Yaklaşım: Bilişsel davranışçı terapi (BDT), bireylerin düşünce, duygu ve davranışları arasındaki ilişkiyi vurgular (Mallen vd. 2005). Öğrencilerin psikolojik sağlamlıklarını artırmak için kullanılan yenilikçi psikolojik danışmanlık uygulamaları, BDT tekniklerini temel alabilir. Bu teknikler, öğrencilerin olumsuz düşüncelerini tanıma, bu düşünceleri yeniden yapılandırma ve daha sağlıklı başa çıkma stratejileri geliştirme süreçlerini içerir (Sampson vd. 2019). İnovasyon, özellikle dijital platformlar ve mobil uygulamalar üzerinden BDT tekniklerinin öğrencilere ulaştırılmasında önemli bir araç haline gelmiştir (Mason vd. 2019).

Bilişsel Davranışçı Yaklaşımın Temel Bileşenleri

Düşünce kalıpları: Öğrencilerin olumsuz düşünce kalıplarını fark etmeleri ve bunları değiştirmeleri psikolojik sağlamlıklarını artırabilir.

Davranış değişimi: Pozitif davranışların teşvik edilmesi, öğrencilerin stresli durumlarla başa çıkmalarına yardımcı olabilir.

Teknoloji kullanımı: Dijital platformlar ve uygulamalar, öğrencilere bilişsel davranışçı tekniklerle günlük yaşamlarında uygulamalı destek sunabilir (Raut vd. 2021).

Pozitif Psikoloji Yaklaşımı: Pozitif psikoloji, bireylerin güçlü yönlerine ve olumlu deneyimlerine odaklanan bir yaklaşımdır (Sampson vd. 2019). Psikolojik sağlamlık ve mutluluğu artırmayı hedefler (Mallen vd. 2005). Bu yaklaşım, okullarda öğrencilerin güçlü yanlarını geliştirmeye odaklanan yenilikçi danışmanlık uygulamalarıyla desteklenebilir (Sampson vd. 2019). Öğrencilerin kendilerini değerli hissetmeleri, olumlu ilişkiler kurmaları ve yaşamdan anlam çıkarmaları, onların psikolojik sağlamlıklarını artırır (Mallen vd. 2005).

Pozitif Psikoloji Yaklaşımının Temel Bileşenleri

İyimserlik: Pozitif psikoloji, öğrencilerin iyimser bakış açıları geliştirmelerine yardımcı olabilir.

Olumlu duygular: Mutluluk, şükran ve umut gibi duyguların teşvik edilmesi, psikolojik sağlamlığı destekler.

İnovasyon: Öğrencilerin olumlu yönlerini keşfetmelerine ve geliştirmelerine olanak tanıyan dijital araçlar, pozitif psikolojinin okullarda uygulanmasına katkı sağlar (Raut vd. 2021).

Mindfulness Temelli Yaklaşım: Mindfulness, öğrencilerin anı farkındalıkla deneyimlemelerini ve stresli durumlar karşısında sakin kalabilmelerini sağlayan bir tekniktir (Savaş & Hamamcı 2010). Mindfulness temelli yaklaşımlar, okullarda öğrencilerin duygusal dayanıklılıklarını artırmak için kullanılabilir (Manhal-Baugus 2001). Yenilikçi psikolojik danışmanlık uygulamaları, mindfulness tekniklerini teknolojiyle birleştirerek öğrencilere daha erişilebilir hale getirebilir (Mason vd. 2019).

Mindfulness Temelli Yaklaşımının Temel Bileşenleri

Anlık farkındalık: Mindfulness teknikleri, öğrencilerin anı deneyimlemelerini ve stresi yönetmelerini sağlar.

Kendini düzenleme: Öğrenciler, mindfulness aracılığıyla duygularını ve tepkilerini daha iyi yönetebilirler.

Teknoloji kullanımı: Mobil uygulamalar ve çevrimiçi platformlar, mindfulness egzersizlerinin günlük hayatta kullanılmasını kolaylaştırır (Savaş & Hamamcı 2010).

Okullarda psikolojik sağlamlık ve inovasyon, öğrencilerin zorluklara karşı dayanıklı olmalarını sağlayan çeşitli kuramlar ve yaklaşımlar üzerine inşa edilmiştir (Savickas 2003). Psikolojik sağlamlığın geliştirilmesi, hem bireysel faktörlere hem de çevresel desteğe dayanmaktadır (Mason vd. 2019). Bu süreci daha etkin hale getirmek için inovatif yaklaşımlar ve teknolojik araçlar, okullarda psikolojik danışmanlık hizmetlerine entegre edilmektedir (McIntosh & Morse 2015).

Yenilikçi Psikolojik Danışmanlık Uygulamaları

Geleneksel psikolojik danışmanlık yaklaşımlarının yanı sıra, teknolojinin ve modern bilimsel yaklaşımların gelişmesiyle birlikte daha yenilikçi ve etkili yöntemler ortaya çıkmıştır (Savickas 2003). Bu uygulamalar, bireylerin ihtiyaçlarına daha esnek ve erişilebilir çözümler sunarak psikolojik sağlamlığın geliştirilmesine katkı sağlar (Savickas, Nota, Rossier, Dauwalder, Duarte Guichard & Van 2009). Özellikle okullarda öğrencilerin psikolojik dayanıklılıklarını ve duygusal farkındalıklarını artırmak amacıyla kullanılan bu yenilikçi danışmanlık yöntemleri, eğitim sisteminin önemli bir parçası haline gelmektedir (McIntosh & Morse 2015). Bazı yenilikçi psikolojik danışmanlık uygulamaları aşağıda verilmiştir.

Dijital Psikolojik Danışmanlık: Teknolojinin psikolojik danışmanlık hizmetlerine entegrasyonu, danışanların profesyonel destek almasını daha kolay hale getirmiştir (Zaidi vd. 2021). E-danışmanlık, çevrimiçi platformlar ve mobil uygulamalar aracılığıyla öğrencilerin psikolojik danışmanlık hizmetlerine her an erişebilmelerine olanak tanır (Zeren 2017). Bu hizmetler, birebir yüz yüze görüşmelere ek olarak, mesajlaşma, görüntülü konuşma ya da dijital içerikler üzerinden destek sağlanmasını içerir (Westman vd. 2021). Dijital psikolojik danışmanlık zamandan tasarruf sağlar, coğrafi engelleri aşar ve gizlilik konusunda esneklik sunar (Peker vd. 2017). BetterHelp, Talkspace gibi platformlar, dijital psikolojik danışmanlık alanında öne çıkan hizmetler sunar

(Watts 2002).

Sanal Gerçeklik (VR) Tabanlı Danışmanlık: Sanal gerçeklik (VR), bireylerin stres, kaygı ve travma gibi duygusal zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olmak için kullanılan yenilikçi bir araçtır (Paisley & McMahon 2001). VR teknolojisi, danışanları güvenli ve kontrollü bir ortamda simüle edilmiş durumlarla karşılaştırarak, anksiyete, fobi ya da stresle başa çıkma becerilerini geliştirme fırsatı sunar (Peker vd. 2017). Öğrenciler, özellikle sosyal kaygı, sınav kaygısı gibi durumlarla başa çıkmak için VR terapilerden faydalanabilirler (Öztürk vd. 2022). Sanal gerçeklik tabanlı danışmanlık gerçekçi deneyimler sunar, risk içermeyen uygulamalar yapılmasına olanak tanır ve öğrenilen stratejilerin pekiştirilmesine yardımcı olur (Van-Horn & Myrick 2001). VR Mind, Bravemind gibi sanal gerçeklik terapileri gibi örnek uygulamaları sunar (Tractenberg, Streumer & Van 2002).

Mobil Uygulamalar ve Dijital Araçlar: Akıllı telefonlar ve tabletler üzerinden erişilebilen mobil uygulamalar, psikolojik destek hizmetlerine ulaşımı kolaylaştırır (Monnier 2015). Bu uygulamalar, bireylerin stres yönetimi, kaygı azaltma, meditasyon ve mindfulness gibi konularda günlük olarak kendilerine yardımcı olabilecek rehberlikler sunar (Su, Dang-Huy, Thi, Thi, Bao-Tuyen & Ha 2020). Mobil uygulamalar sayesinde öğrenciler, duygusal farkındalıklarını artırabilir, kendini yatıştırma becerileri geliştirebilir ve profesyonel destekle düzenli bir şekilde etkileşimde bulunabilirler (Meydan & Goksu 2015). Headspace, Calm, Wysa gibi uygulamalar öğrenciler için kullanılabilir araçlardır (McIntos & Morse 2015). Mobil uygulamalar ve dijital araçlar erişilebilirlik, düşük maliyet ve bireyin kendi hızında ilerlemesine olanak tanmasına zemin hazırlar (Sharma vd. 2023).

Mindfulness Temelli Yaklaşımlar: Mindfulness (bilinçli farkındalık), anı deneyimleme ve o ana odaklanma yeteneğini geliştiren bir tekniktir (Savickas vd. 2009). Psikolojik danışmanlık süreçlerinde mindfulness temelli yaklaşımlar kullanarak öğrencilerin stres, kaygı ve depresyon gibi durumlarla başa çıkma becerileri geliştirilir (Mason vd. 2019). Özellikle okullarda uygulanan mindfulness programları, öğrencilerin dikkat ve konsantrasyonlarını artırırken, duygusal düzenleme becerilerini de geliştirir (Manhal-Baugus 2001). Mindfulness temelli yaklaşımlar öğrencilerin duygu yönetimi becerilerini artırır, stresle başa çıkma konusunda etkili çözümler sunar ve günlük hayatlarında uygulanabilir pratikler içerir (Savickas 2003). Mindfulness-Based Stress Reduction (MBSR), Mindful Schools programları uygulanan örneklerdir (Savaş & Hamamcı 2010).

Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) Tabanlı Uygulamalar: Bilişsel davranışçı terapi (BDT), bireylerin olumsuz düşünce kalıplarını tanımlarını ve bu kalıpları yeniden yapılandırarak daha olumlu düşünme ve davranma alışkanlıkları kazanmalarını sağlayan bir yaklaşımdır (Mallen vd. 2005). Yenilikçi danışmanlık uygulamalarında BDT tabanlı mobil uygulamalar ve çevrimiçi programlar yaygın olarak kullanılmaktadır (Maheu & Gordon 2000). Bu uygulamalar, öğrencilere kendi başlarına olumsuz düşüncelerle başa çıkma konusunda pratikler sunar (Luxton 2014). MoodGYM, Woebot gibi BDT tabanlı dijital terapiler örnek uygulamalar arasında sayılabilir (Leung 2022). Bilişsel davranışçı terapi tabanlı uygulamalar kolay erişim sağlar, bireylerin kendi başına terapi tekniklerini öğrenmesine yardımcı olur (Sampson vd. 2019).

Gruplara Yönelik Online Destek Toplulukları: Danışmanlık hizmetlerinin sadece bireysel değil, grup formatında da çevrimiçi ortamlarda sunulması (Lattie vd. 2019), öğrencilerin akran desteğiyle daha güçlü bir dayanıklılık geliştirmesine olanak tanır (Lent 2018). Online destek grupları, benzer deneyimleri paylaşan bireylerin bir araya gelerek duygusal dayanıklılıklarını arttırmalarını sağlar (Koç & Kaçdi 2022). Özellikle pandemi döneminde çevrimiçi grup terapiler

ve destek toplulukları büyük önem kazanmıştır (Poyrazlı & Can 2020). Gruplara yönelik online destek grupları bireyler arasında dayanışma ve destek sağlar, sosyal bağları güçlendirir ve yalnızlık hissini azaltır (Rajan & Vimala 2021). 7 Cups, ADAA Online Support Group örnek uygulamalar arasında sayılabilir (Raut vd. 2021).

Oyun Tabanlı Danışmanlık Uygulamaları: Oyunlaştırma (gamification) teknikleri, psikolojik danışmanlık süreçlerine yeni bir boyut kazandırmaktadır (Richard & Viganò 2012). Öğrencilerin duygusal zorluklarla başa çıkma becerilerini geliştirmek amacıyla tasarlanan dijital oyunlar ve oyunlaştırılmış müdahale yöntemleri, bu süreçte motivasyonu artırıcı bir rol oynar (Kiselev vd. 2020). Oyun tabanlı uygulamalar, öğrencilerin öğrenme süreçlerini daha eğlenceli ve etkileşimli hale getirirken, duygusal dayanıklılıklarını geliştirmelerine yardımcı olur (Haberstroh vd. 2007). SuperBetter, MindLight gibi oyun tabanlı platformlar örnek uygulamalar arasında sayılabilir (Kesici 2008). Oyun tabanlı danışmanlık uygulamaları öğrencilere eğlenceli ve motive edici bir öğrenme ortamı sunar, bireylerin dikkatini çekerek terapi süreçlerine aktif katılım sağlar (Güven 2009).

Yapay Zeka Destekli Psikolojik Danışmanlık: Yapay zeka (AI) teknolojisi, psikolojik danışmanlık süreçlerine entegre edilerek kişiselleştirilmiş destek hizmetleri sunar (Güney & Yalçın 2023). Yapay zekâ destekli terapistler, öğrencilerin duygusal durumlarını izleyebilir, ihtiyaçlarına göre kişisel önerilerde bulunabilir ve belirli dönemlerde geri bildirim sağlayabilir (Kayalar 2023). AI, öğrencilerin belirli bir sorun üzerinde çalışmasına yardımcı olmak için danışmanlar tarafından bir araç olarak kullanılabilir (Goodrich vd. 2020). Yapay zekâ destekli psikolojik danışmanlık öğrencilere kişiselleştirilmiş destek sağlar, sürekli izleme ve geri bildirim özellikleri sunar (Kaplan & Şentürk 2022). Woebot, Replika gibi yapay zekâ tabanlı danışmanlık uygulamaları örnek uygulamalar arasındadır (Güney & Yalçın 2023).

Yenilikçi psikolojik danışmanlık uygulamaları, öğrencilerin duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarına yönelik daha esnek ve etkili çözümler sunar (Fulmer 2019). Teknolojinin ve modern bilimsel yaklaşımların entegre edildiği bu yöntemler, öğrencilerin stresle başa çıkma, duygusal farkındalıklarını artırma ve genel olarak psikolojik sağlıklarını geliştirme konusunda önemli katkılar sağlar (Kaplan & Şentürk 2022). Okullarda bu uygulamaların yaygınlaştırılması, eğitim sürecinin daha bütüncül bir yapıya kavuşmasına ve öğrenci başarısının yanı sıra duygusal refahının da artmasına olanak tanımaktadır (Kesici 2008).

Tartışma ve Öneriler

Okullarda psikolojik sağlamlık ve inovasyonun bir araya geldiği yenilikçi psikolojik danışmanlık uygulamaları, öğrencilerin duygusal ve akademik gelişimlerine önemli katkılar sunmaktadır (Frank vd. 2019). Psikolojik sağlamlık, öğrencilerin karşılaştıkları zorluklara karşı direnç göstermelerini ve bu zorlukları aşarak daha güçlü bireyler haline gelmelerini sağlamaktadır (Forbes 2021). Bu süreçte, yenilikçi danışmanlık uygulamaları, öğrencilerin ihtiyaçlarına daha etkili ve kişiselleştirilmiş çözümler sunarak, eğitim ortamlarını daha kapsayıcı ve destekleyici hale getirmektedir (İkiz 2016). Ancak, bu uygulamaların yaygınlaştırılması ve etkili bir şekilde kullanılması için dikkate alınması gereken bazı temel unsurlar ve öneriler bulunmaktadır.

Yenilikçi psikolojik danışmanlık uygulamaları, özellikle teknolojik araçların kullanılmasıyla öğrencilere daha geniş erişim sağlama potansiyeline sahiptir (Inkster vd. 2018). Mobil uygulamalar, dijital platformlar, yapay zeka ve sanal gerçeklik gibi teknolojiler, geleneksel yüz yüze danışmanlık yöntemlerinin yanı sıra öğrencilere farklı seçenekler sunmaktadır (Erdoğan & Bolat 2023). Bu teknolojilerin kullanılması, özellikle öğrencilerin ihtiyaçlarına hızlı ve esnek

çözümler sunarak, zaman ve mekândan bağımsız destek alınabilmesine olanak tanımaktadır (Forbes 2021). Örneğin, sınav kaygısı, sosyal izolasyon veya akran zorbalığı gibi öğrencilerin sıklıkla karşılaştığı sorunlarla başa çıkmada, dijital araçlar hem hızlı müdahale hem de uzun vadeli destek imkânı sunar (Frank vd. 2019).

Bununla birlikte, teknolojik yeniliklerin okullarda psikolojik sağlamlığı artırmada önemli katkıları olsa da, bu uygulamaların etkinliğini tam anlamıyla ölçebilmek ve sürdürülebilir kılmak için bazı zorlukların aşılması gerekmektedir (Hohenshil 2000). Teknolojik araçların erişilebilirliği, dijital okuryazarlık seviyesi, gizlilik ve güvenlik gibi konular, bu tür yenilikçi uygulamaların yaygınlaştırılması sürecinde ele alınması gereken önemli faktörlerdir (İkiz 2016). Özellikle düşük sosyoekonomik seviyedeki öğrencilerin bu teknolojilere erişiminde zorluklar yaşanabilir ve bu durum, eğitimde eşitsizliklerin derinleşmesine neden olabilir (Eken vd. 2022). Ayrıca, teknolojinin danışmanlık süreçlerinde etkili bir araç olarak kullanılması, öğrencilerin bu uygulamaları nasıl kullandıkları, ne sıklıkla geri bildirim aldıkları ve bu süreçlerin genel eğitim deneyimine nasıl entegre edildiği gibi konuların daha fazla araştırılmasını gerektirir (Esen 2014).

Diğer bir tartışma konusu, yenilikçi uygulamaların okul psikolojik danışmanları tarafından nasıl benimseneceği ve kullanılacağıdır. Psikolojik danışmanlar, teknolojiyi danışmanlık hizmetlerine entegre ederken, hem kendi yeterliliklerini artırmak hem de bu yeniliklerin öğrenciler üzerindeki etkilerini değerlendirebilecek donanıma sahip olmalıdırlar (Canpolat 2021). Teknolojik araçlar, bireysel danışmanlık hizmetlerinin yerine geçmekten ziyade, bu hizmetleri destekleyici ve tamamlayıcı bir rol oynamalıdır. Psikolojik danışmanların teknolojiyle donatılması, sadece teknolojinin kendisini kullanmayı öğrenmeleri değil, aynı zamanda bu araçların danışmanlık süreçlerine nasıl en iyi şekilde entegre edileceği ve etkilerinin nasıl ölçüleceği konusunda da eğitim almayı gerektirir (Cipolletta & Damiano 2018).

Ek olarak, psikolojik sağlamlık kavramı üzerinde de daha derinlemesine düşünmek gerekir. Yenilikçi danışmanlık yöntemleri, öğrencilerin bireysel olarak duygusal dayanıklılıklarını artırmayı hedeflese de, okulun genel atmosferi ve toplumsal dinamikler de bu süreçte etkili olmaktadır. Psikolojik sağlamlığın geliştirilmesi sadece bireysel çaba ile sınırlı kalmamalı; okul iklimi, öğretmen-öğrenci ilişkileri ve aile desteği gibi dışsal faktörler de bu sürece dahil edilmelidir. Yenilikçi danışmanlık uygulamaları, öğrencilerin bireysel farkındalıklarını artırırken, aynı zamanda sosyal destek mekanizmalarını da güçlendirmelidir.

Öneriler

1. Teknolojik Erişim ve Dijital Okuryazarlığın Artırılması: Yenilikçi danışmanlık uygulamalarının yaygınlaştırılması, öğrencilerin bu uygulamalara erişimlerinin sağlanması ve dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesiyle mümkün olacaktır. Özellikle sosyoekonomik olarak dezavantajlı bölgelerde, öğrencilerin ve velilerin teknolojiye erişimlerinin artırılması ve bu uygulamaları etkili bir şekilde kullanabilmeleri için gerekli eğitimlerin verilmesi önemlidir. Okul yönetimleri, öğrencilerin bu teknolojilere erişimini desteklemek amacıyla bilgisayar ve internet altyapılarını iyileştirebilir.

2. Okul Psikolojik Danışmanlarına Yönelik Eğitim Programlarının Geliştirilmesi: Psikolojik danışmanların teknolojiyi etkili bir şekilde kullanabilmeleri ve yenilikçi uygulamaları danışmanlık süreçlerine entegre edebilmeleri için sürekli eğitim almaları gerekmektedir. Bu bağlamda, hem üniversitelerdeki psikolojik danışmanlık programlarına hem de hizmet içi eğitimlere teknoloji entegrasyonu konuları eklenmelidir. Ayrıca, danışmanların öğrenci verilerini gizlilik ve güvenlik çerçevesinde yönetmeleri için gerekli etik eğitimler de verilmelidir.

3. Okul İkliminin ve Sosyal Destek Mekanizmalarının Güçlendirilmesi: Psikolojik

sağlamlığın sadece bireysel faktörlerle değil, aynı zamanda çevresel etkenlerle de ilişkili olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle, okul yönetimleri öğrencilerin sosyal destek mekanizmalarına erişimini artırmalı ve okul iklimini öğrenciler için daha destekleyici hale getirmelidir. Öğretmen-öğrenci ilişkileri, akran desteği ve aile-okul işbirliği, psikolojik sağlamlığı artıran önemli faktörler arasında yer alır. Bu bağlamda, okullarda öğretmenlerin ve diğer personelin de bu süreçlere dâhil edilmesi önemlidir.

4. Yenilikçi Danışmanlık Uygulamalarının Etkilerinin İzlenmesi ve Değerlendirilmesi:

Yenilikçi psikolojik danışmanlık uygulamalarının etkili olup olmadığının değerlendirilmesi için sürekli geri bildirim alınması ve bu uygulamaların sonuçlarının izlenmesi gerekmektedir. Okul yönetimleri, bu süreçleri izleyebilmek için veri toplama sistemleri kurmalı ve uygulamaların öğrenciler üzerindeki kısa ve uzun vadeli etkilerini değerlendirmelidir. Bu değerlendirmeler, hangi uygulamaların daha etkili olduğunu belirlemek ve sürekli iyileştirme sağlamak açısından kritik öneme sahiptir.

5. Yapay Zeka ve Sanal Gerçeklik Tabanlı Uygulamalara Yatırım Yapılması:

Yapay zeka ve sanal gerçeklik gibi ileri teknolojilerin danışmanlık süreçlerine entegre edilmesi, öğrencilere daha etkili ve kişiselleştirilmiş destek sağlama potansiyeline sahiptir. Bu tür teknolojilere yatırım yaparak, okullarda daha geniş çapta kullanımını teşvik etmek, öğrencilerin danışmanlık hizmetlerinden daha fazla faydalanmasına olanak tanıyabilir. Bu bağlamda, okullarda pilot projeler uygulanarak, teknolojinin danışmanlık süreçlerine entegrasyonu test edilebilir.

Yenilikçi psikolojik danışmanlık uygulamaları, okullarda öğrencilerin psikolojik sağlamlıklarını artırmada önemli bir role sahiptir. Teknolojinin sunduğu olanaklar, danışmanlık hizmetlerinin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlarken, öğrencilere kişiselleştirilmiş ve esnek çözümler sunmaktadır. Ancak, bu uygulamaların sürdürülebilir ve etkili bir şekilde uygulanabilmesi için dijital erişim, eğitim, okul iklimi ve sosyal destek mekanizmalarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Yenilikçi yaklaşımların başarılı olabilmesi, okul ortamının genel olarak bu uygulamaları desteklemesi ve tüm paydaşların sürece katılımıyla mümkün olacaktır.

Fig. 1. Yenilikçi Psikolojik Danışmanlık Uygulamalarının Yapıldığı Tokat Zile Fen Lisesi Yenilikçi Öğrenme Alanı (ZFCL)

BİBLİYOGRAFYA

- Akkaya S., Tan Z., Kapıdere M. & Şahin S. (2021). Investigation of the relationship between parents' awareness of digital parenting and the effects of digital games on their children. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 889-917. <https://doi.org/10.17679/inuefd.905569>
- Akyay M. & Yıldızhan B. S. (2022). Uzaktan eğitim döneminde rehberlik hizmetlerinin öğrenci deneyimleri açısından değerlendirilmesi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 40-52. <https://doi.org/10.51119/ereegf.2022.21>
- Amrale A. Y., Pawshe N. D., Sartepe N. B. & Munde K. S. (2022). Student career prediction using machine learning. *International Research Journal of Modernization in Engineering Technology and Science*, 4(3), 158–161. <https://doi.org/10.1109/icacctech61146.2023.0008>
- Atıç M. & Ulusoy Y. (2010). Psikolojik danışman adaylarının grup rehberliği etkinliğini yürütürken kullandıkları psikolojik danışma becerilerinin, bu becerileri kullanmaya ilişkin yeterlik algılarının ve grup yönetimini sağlama yöntemlerinin incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 62-81.
- Attwell G. & Hughes D. (2019). Learning about careers: Open data and labour market intelligence. *RIED*, 22(1), 81–106. <https://doi.org/10.5944/ried.22.1.22289>.
- Bacıoğlu S. D. & Kocabıyık O. O. (2019). Counseling trainees' views towards usage of online counseling in psychological services. *European Journal of Education Studies*, 5(12), 46-60. <https://doi.org/10.5281/zenodo.2597546>
- Balasaheb B., Keshervani S. J., Kumar P. T., Metkari R. S & Prajapati A. K. (2019). Career guidance using data analytics. *ISJART*, 5(2), 432–434.
- Barnett J. E. & Johnson W. B. (2015). Integrating technology into counseling practice. *Ethics Desk Reference for Counselors*, 2(5), 209–213. <https://doi.org/10.1002/9781119221555.ch19>
- Bastemur S. & Bastemur E. (2015). Technology based counseling: Perspectives of Turkish Counselors. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 176, 431-438. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.493>
- Canpolat M. (2021). Psikolojik danışmanlık ve rehberlikte yapay zeka kullanılabilirliği üzerine bir araştırma. *Milli Eğitim Özel Eğitim ve Rehberlik Dergisi*, 1(1), 1–25.
- Carter S. M., Shih P., William J., Degeling C. & Mooney Somers, J. (2021). Conducting qualitative research online: challenges and solutions. *The Patient Patient-Centered Outcomes Research*, 14(6), 711-718. <https://doi.org/10.1007/s40271-021-00528-w>
- Cipolletta S. & Damiano M. (2018). Online counseling: An exploratory survey of Italian Psychologist attitudes towards new ways of interaction. *Psychotherapy Research*, 28(6), 909-924. <https://doi.org/10.1080/10503307.2016.1259533>
- Eken E., Koç I. & Esen E. (2022). Psikolojik danışman adaylarının çevrimiçi psikolojik danışma danışma deneyimlerine ilişkin görüşleri: bir durum çalışması. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 16(40), 74-104. <https://doi.org/10.29329/mjer.2022.481.5>
- Erdoğan İ. & Bolat Y. (2023). Çevrimiçi psikoeğitim programları: Sistematik bir inceleme. *International Journal (IJOESS)*, 14(52), 766-786. <http://dx.doi.org/10.35826/ijoess.3268>
- Ese E. (2014). Küreselleşme süreci ve eğitime etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 211-224.
- Forbes K. (2021). Opening the path to ethics in artificial intelligence. *AI and Ethics*, 1(3), 297– 300. <https://doi.org/10.1007/s43681-020-00031-2>
- Frank M. R., Autor D., Bessen J. E., Brynjolfsson E., Cebrian M., Deming D. J., Feldman M., Groh M., Lobo J., Moro E., Wang D., Youn H. & Rahwan I. (2019). Toward understanding the impact of artificial intelligence on labor. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 116(14), 6531–6539. <https://doi.org/10.1073/pnas.1900949116>
- Fulmer R. (2019). Artificial intelligence and counseling: Four levels of implementation. *Theory & Psychology*, 29(6), 807-819. <https://doi.org/10.1177/0959354319853045>
- Goodrich K. M., Kingsley K. V. & Sands H. C. (2020). Digitally responsive school counseling across the ASCA national model. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 42, 147-158.

- <https://doi.org/10.1007/s10447020093969>
- Güney E. & Yalçın S. B. (2023). Okul Psikolojik Danışmanlarının/Rehber Öğretmenlerin COVID-19 pandemi dönemindeki uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin görüş ve önerileri. *Nitel Sosyal Bilimler*, 5(1), 49-67. <https://doi.org/10.47105/nsb.1177120>
- Güven M. (2009). Millî eğitim bakanlığı müfettişlerinin okul rehberlik hizmetleri ve denetimiyle ilgili görüşleri. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(9), 171-179.
- Haberstroh S., Duffey T., Evans M., Gee R. & Trepal. H. (2007). The experience of online counseling. *Journal of Mental Health Counseling*, 29(3), 269-282.
- Hayden L., Poynton T. A. & Sabella R. A. (2008). School counselors' use of technology within the ASCA national model's delivery system. *Journal of Technology in Counseling*, 5(1), 6-18.
- Hohenshil T. H. (2000). High tech counseling. *Journal of Counseling & Development*, 78(3), 365-368. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.2000.tb01919.x>
- Inkster B., Sarda S. & Subramanian V. (2018). An empathy driven, conversation artificial intelligence agent (Wysa) for digital mental well-being: real-world data evaluation mixed methods study. *JMIR Health and Health*, 6(11), 121-135. <https://doi.org/10.2196/12106>
- İkiz F. E. (2016). Psikolojik danışma ve psikoterapide kuramlar ve yenilikçi Yaklaşımlar. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kaplan E. & Şentürk Ş. (2022). Uzaktan eğitim sürecindeki okul rehberlik ve psikolojik danışma programlarının öğrenci ve öğretmen görüşlerine göre incelenmesi. *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(13), 436-460. <https://doi.org/10.57135/jier.1169210>
- Kayalar M. (2023). *Ortaokul öğrencilerinin kariyer gelişimini destekleyici çevrimiçi karar verme becerileri programının web tabanlı olarak etkililiğinin sınanması*. Yayımlanmamış doktora tezi. On Dokuz Mayıs Üniversitesi. Samsun.
- Kesici S. (2008). A sample for guidance application of distance education technologies: A case study on graduate students' opinions about web-assisted career guidance systems. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 9(1), 139-156.
- Kiselev P., Kiselev B., Matsuta V., Feshchenko A., Bogdanovskaya I. & Kosheleva A. (2020). Career guidance based on machine learning: Social networks in Professional identity construction. *Procedia Computer Science*, 169, 158-163. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2020.02.128>
- Koç S. & Kaçdı R. (2022). Uzaktan eğitim sürecinde psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri: Okul yöneticilerinin ve psikolojik danışmanların deneyimleri. *Uluslararası Eğitimde Yenilikçi Yaklaşımlar Dergisi*, 6(1), 63-82. <https://doi.org/10.29329/ijiape.2022.437.6>
- Lattie E. G., Lipson S. K. & Eisenberg D. (2019). Technology and college student mental health: Challenge and opportunities. *Frontiers in psychiatry*, 10, 246-257. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2019.00246>
- Lent R. W. (2018). Future of work in the digital world: Preparing for instability and opportunity. *The Career Development Quarterly*, 66(3), 205-219. <https://doi.org/10.1002/cdq.12143>
- Leung S. A. (2022) New frontiers in computer-assisted career guidance systems (CACGS): Implications from career construction theory. *Frontiers in Psychology* 13, 786-798. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.786232>
- Luxton D. D. (2014). Artificial intelligence in psychological practice: Current and future applications and implications. *Professional Psychology: Research and Practice*, 45(5), 332-339. <https://doi.org/10.1037/a0034559>
- Maheu M. M. & Gordon B. L. (2000). Counseling and therapy on the Internet. *Professional Psychology: Research and Practice*, 31, 484-489
- Mallen, M. J., Vogel, D. L., Rochlen, A. B., & Day, S. X. (2005). Online counseling: Reviewing the literature from a counseling psychology framework. *The Counseling Psychologist*, 33, 819-871. <https://doi.org/10.1177/0011000005278624>
- Manhal-Baugus M. (2001). E-therapy: Practical, ethical, and legal issues. *Cyber Psychology & Behavior*, 4(5), 551-563. <https://doi.org/10.1089/109493101753235142>
- Mason E. C., Griffith C. & Belser C. T. (2019). School counselors' use of technology for program management.

- Professional School Counseling*, 22 (1), 154-171. <https://doi.org/10.1177/2156759X19870794>
- McIntosh M. J. & Morse J. M. (2015). Situating and constructing diversity in semi-structured interviews. *Global Qualitative Nursing Research*, 2, 1-12. <https://doi.org/10.1177/23333936155976>
- Meydan A. & Göksu A. (2015). The use of artificial intelligence in vocational guidance. *British Journal of Education, Society & Behavioural Science*, 6(2), 95-107. <https://doi.org/10.9734/bjesbs/2015/15011>
- Monnier M. (2015). Difficulties in defining social-emotional intelligence, competences and skills. A theoretical analysis and structural suggestion. *International Journal of Research for Vocational Education and Training*, 2(1), 59-84.
- Niles S. G. (2003). Career counselors confront a critical crossroad: A vision of the future. *The Career Development Quarterly*, 52(1), 70-77. <https://doi.org/10.1002/j.21610045.2003.tb00629.x>
- Öztürk F., Zübül D. & Akça F. (2022). Online ve yüz yüze psikolojik danışmaya ilişkin tutum ile çevrimiçi mahremiyet kaygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(45), 1071-1095. <https://doi.org/10.46928/iticusbe.1072045>
- Paisley P. O. & McMahon G. (2001). School counseling for the 21st century: Challenges and opportunities. *Professional School Counseling*, 5(2), 106-116.
- Peker M., Gürüler H., Şen B. & İstanbullu A. (2017). A new fuzzy logic based career guidance system: WEB-CGS. *Tehnički Vjesnik*, 24(6), 1863-1868. <https://doi.org/10.17559/tv20151105201325>
- Poyrazlı Ş. & Can A. (2020). Çevrim içi psikolojik danışma: Etik kuralları, COVID-19 süreci, öneriler. *Okul Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 3(1), 59-83.
- Rajan N. P. & Vimala A. (2021). Impact of career growth in industries due to artificial intelligence. *IOSR Journal of Business and Management*, 23(3), 59-62. <https://doi.org/10.9790/487X2303015962>
- Raut R., Sharma R. & Kharbade R. (2021). Krishna-The career guidance chatbot. *International Research Journal of Engineering and Technology*, 8(12), 699-704.
- Richards D. & Viganò N. (2012). Online counseling. *Encyclopedia of cyber behavior*, 3(1), 699-713. <https://doi.org/10.4018/978-1-4666-0315-8.ch059>
- Sampson J. P., Kettunen J. & Vuorinen R. (2019). The role of practitioners in helping persons make effective use of information and communication technology in career interventions. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 20, 191-208. <https://doi.org/10.1007/s10775019-09399-y>
- Savaş A. C. & Hamamcı Z. (2010). Okullarda rehberlik hizmetlerinin internet üzerinden yürütülmesine ilişkin veli, öğrenci ve psikolojik danışmanların görüşlerinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(27), 147-158.
- Savickas M. L. (2003). Advancing the career counseling profession: Objectives and strategies for the next decade. *The Career Development Quarterly*, 52(1), 87-96. <https://doi.org/10.1002/j.21610045.2003.tb00631.x>
- Savickas M. L., Nota L., Rossier J., Dauwalder J. P., Duarte M.E., Guichard J. & Van Vianen A. E. (2009). Life designing: A paradigm for career construction in the 21st century. *Journal of Vocational Behavior*, 75(3), 239-250. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2009.04.004>
- Sharma A., Sharma B., Shrivastava A. & Kasliwal A. (2023). Intelligent career guidance system (Guideme). *International Research Journal of Modernization in Engineering Technology and Science*, 5(4), 4306-4308.
- Su L. H., Dang-Huy T., Thi-Yen-Linh T., Thi N., Bao-Tuyen L. & Ha P. N. (2020). Development of an AI chatbot to support admissions and career guidance for universities. *International Journal of Emerging Multidisciplinary Research*, 4(2), 11-17. <https://doi.org/10.22662/ijemr.2020.4.2.013>
- Tractenberg L., Streumer, J. & Van Z. S. (2002). Career counselling in the emerging postindustrial society. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 2, 85-99. <https://doi.org/10.1023/a:1016001913952>
- Van-Horn S. M. ve Myrick R. D. (2001). Computer technology and the 21st century school counselor. *Professional School Counseling*, 5(2), 124-131.

- Watts A. G. (2002). The role of information and communication technologies in integrated career information and guidance systems: A policy perspective. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 2(3), 139–155. <https://doi.org/10.1023/a:1020669832743>
- Westman S., Kauttonen J., Klemetti A., Korhonen N., Manninen M., Mononen A., Nittymaki S. & Paananen, H. (2021). Artificial intelligence for career guidance-current requirements and prospects for the future. *IAFOR Journal of Education*, 9(4), 43–62.
- Zaidi D., Raza S. & Sharma L. (2021). Artificial intelligence based career counselling chatbot a system for counselling. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 25(6), 11732– 11735.
- Zeren Ş. G. (2017). Therapeutic alliance in face-to-face and online counseling: Opinions of counselor candidates. *Journal of Human Sciences*, 14(3), 2278-2307.